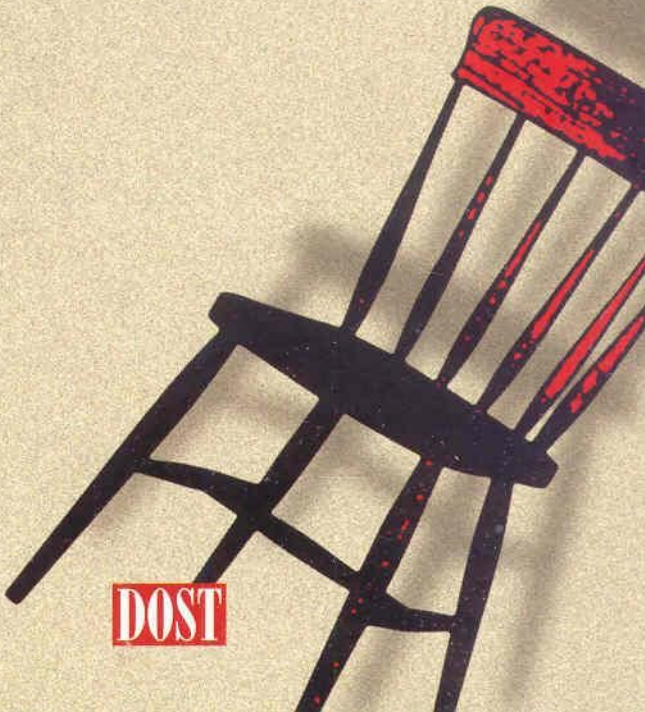

İntiharın Tarihi

İstemli Ölüm Karşısında Batı Toplumu

Georges Minois

DOST

İntiharın Tarihi

Georges Minois
(1946)

Tanınmış tarihçi Minois, Centre international de recherhes et d'études transdisciplinaires'de (CIRET) öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Ayrıca, 2006 yılına dek Ernest Renan Lisesi'nde tarih ve coğrafya dersleri vermiştir. Çalışmalarında daha çok dinler tarihi ve dinsel kavrayış dinamikleri üzerine yoğunlaşır. Şimdiye kadar yayımlanmış belli başlı yapıtları arasında *L'Église et la guerre. De la Bible à l'ère atomique* (1994), *Histoire de l'avenir. Des prophètes à la prospective* (1996), *Le Diable* (1998), *Les origines du mal. Une histoire du péché originel* (2002) ve *Le culte des grands hommes. Des héros homériques au star system* (2005) sayılabilir.

D

Nermin Acar

İstanbul'da doğan Acar, 1999 yılında İstanbul Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. 15'in üzerinde kitap çevirisi olan Acar, çeşitli yayınevi, gazete ve dergilerde çevirmen ve redaktör olarak çalıştı. Çevirdiği iki kitaptan dolayı yargılandı, birçok uluslararası çeviri derneğinden hatırı sayılır destek mektupları aldı ve çok uzun süren bir dava sürecinin sonunda aklandı. Jacques Ruffié, Jean-Pierre Changeux, Serge Bramly, Alina Reyes, Maurice G. Dantec gibi yazarlardan çeviriler yaptı. Dost Kitabevi Yayınları'nda daha önce yayımlanan çevirisi: *Bilim Tarihi*; Pascal Acot.

Minois, Georges
İntiharın Tarihi: İstemli Ölüm Karşısında Batı Toplumu
ISBN 978-975-298-355-7 / Türkçesi: Nermin Acar / Dost Kitabevi Yayınları
Nisan 2008, Ankara, 374 sayfa.
Toplumbilim-Tarih-Kültür Sosyolojisi-Kaynakça

İNTİHARIN TARİHİ

İstemli Ölüm Karşısında Batı Toplumu

Georges Minois

DOST
kitabevi

ISBN 978-975-298-355-7

Histoire du suicide: La société occidentale face à la mort volontaire
GEORGES MINOIS

© Librairie Arthème Fayard, 1995

Bu kitabın Türkçe yayın hakları
Dost Kitabevi Yayınları'na aittir.
Birinci Baskı, Mart 2008, Ankara

Fransızcadan çeviren, Nermin Acar

Teknik Hazırlık, Mehmet Dirican - Dost İTB

Baskı ve Cilt, Pelin Ofset Ltd. Şti.
Mithatpaşa Caddesi 62/4 Yenişehir 06420 Ankara

Dost Kitabevi Yayınları
Meşrutiyet Cad 37/4, Yenişehir 06420, Ankara
Tel: (0312) 435 93 70 Fax: (0312) 435 79 02
www.dostyayinevi.com • bilgi@dostyayinevi.com

İçindekiler

Giriş 9

Birinci Kısım
Miras: Bastırılmış Bir Soru

1 *Ortaçağ'da İntihar Ayrımları* 15
2 *Ortaçağ Mirası: Delilik ve Umutsuzluk Arasında* 34
3 *Antik Miras: Zamanında Çekip Gitmeyi Bilmek* 55

İkinci Kısım
Rönesans: Önce Dile Getirilmiş, Sonra Bastırılmış Bir Soru

4 *Birinci Rönesans: İntihar Muammasının Yeniden Keşfi* 73
5 *Olmak ya da Olmamak?* 103
Avrupa'nın İlk Bilinç Bunalımı (1580-1620)

6 *XVII. Yüzyılda Otoritelerin Yanıtı: İntiharın Cezalandırılması* 137
7 *XVII. Yüzyılda Sorunun Devam Etmesi ve İntihar Vekilleri* 173

Üçüncü Kısım
Aydınlanma Çağı: Güncelleştirilmiş ve Suç Olmaktan Çıkarılmış Bir Soru

8 *"İngiliz Hastalığı"nın Doğuşu (1680-1720)* 207
9 *Aydınlanma Çağı'nda İntihar Tartışması: Ahlaktan Tıbba* 242
10 *Seçkin Sınıf: Felsefi İntihardan Romantik İntihara* 283
11 *Halk: Sıradan İntiharın Devam Etmesi* 316

Sonsöz: Devrimden XX. Yüzyıla ya da Özgür Tartışmadan Sessizliğe 343

Kaynakça 371

"*To be, or not to be, that is the question:*
Whether 'tis nobler in the mind to suffer
The slings and arrows of outrageous fortune,
Or to take arms against a sea of troubles,
And by opposing end them? To die, to sleep,
No more; and by a sleep to say we end
The heart-ache and the thousand natural shocks
That flesh is heir to, 'tis a consummation
Devoutly to be wished. To die, to sleep;
To sleep! Perchance to dream: ay, there's the rub."

Shakespeare, *Hamlet*, *III*, *1*.

(*Olmak ya da olmamak, işte bütün mesele bu:*
Kör talihin darbelerine ve sıkıntılarına dayanmak mı daha onurlu
olur ruh için,
Yoksa acılar ummanına karşı silahlanıp
Bir yaşam reddiyle onlara bir son vermek mi? Ölmek, uyumak.
Hepsi bu; bir uykuyla korkunç kalp atışlarını yatıştırabilmek sonunda,
Doğanın bedene miras bıraktığı bin bir acıyı sona erdirmek,
Canı gönülden istenecek bir son olmaz mıydı? Ölmek, uyumak;
Uyumak... Ve belki düş görmek: işte bütün dert de bu.)

Giriş

Michel Vovelle, François Lebrun, Pierre Chaunu, Philippe Ariès, John MacManners ve daha birçoklarının, 1970'li ve 80'li yılların tarih yazarlığına damgasını vurmuş değerli yapıtlarında büyük bir eksik vardır: istemli ölüm. *La Mort et l'Occident de 1300 à nos jours* [*1300'den günümüze Batı dünyası ve Ölüm*],[1] *Les Hommes et la mort en Anjou aux XVIIe et XVIIIe siècles* [*XVII. ve XVIII. yüzyıl Anjou'sunda insanlar ve ölüm*],[2] *La Mort à Paris (XVIe-XVIIIe siècle)* [*Paris'te Ölüm (XVI.-XVIII. yüzyıllar)*],[3] *L'Homme devant la mort* [*Ölüm karşısında insan*],[4] *Death and the Enlightenment* [*Ölüm ve Aydınlanma*][5] gibi büyük ve değerli yapıtların neredeyse hiçbir yerinde intihara rastlanmaz.

1) M. Vovelle, Paris, 1983.
2) F. Lebrun, Paris, 1971.
3) P. Chaunu, Paris, 1977.
4) P. Ariès, Paris, 1977.
5) J. MacManners, Oxford, 1981.

Bu eksiklik öncelikle belgelerin yetersizliğinden kaynaklanır. İstemli ölüme ilişkin kaynaklar, doğal ölümleri anlatan kaynaklardan farklıdır. Kiliseye ait ünlü ölüm kayıtlarının bu konuda hiçbir yardımı olmaz, çünkü intihar edenlerin dini usullere uygun biçimde gömülmeye hakkı yoktur. O halde tarihçi, bir cinayet gibi görülen istemli ölüm için adli arşivlere başvurmak zorundadır. Ama bu arşivler de çok yetersiz olduğundan karışık ve pek de zengin olmayan değişik kaynaklara başvurması gerekir: anılar ve kronikler, gazeteler ve edebiyat. İstemli ölüm vakalarının sayısı az gibi de görünebilir: örneğin Fransa Krallığı'nda yılda birkaç yüz kadar; bu da, dizisel, nüfusbilimsel ve toplumbilimsel nitelikli çalışmalar için pek anlamlı değildir.

Bu yöntemsel nedenlere öze dayalı bir neden de eklenir: intiharlar, veba ya da tüberküloz ölümleri gibi incelenemez, çünkü istemli ölüm, nüfusbilimsel değil, felsefi, dini, ahlaki ve kültürel anlamı olan bir ölüm türüdür. Uzun süre boyunca etrafını sarmış olan sessizlik ve gizlilik, onun çevresinde bir rahatsızlık ortamı yaratmıştır.

Durkheim'in 1897 yılında yayımlanmış ünlü kitabı *Le Suicide*'den *(İntihar)* sonra, çağdaş istatistiklerden yararlanan doktorlar, sosyologlar, psikologlar ve psikanalistler, intiharı kendi açılarından incelemiştir. Eski Rejim'in sonuna dek uzanan tarihsel intihar araştırması, özel çalışmalara ya da birkaç ünlü örneğe adanmış yayınlara olanak vermiştir. Antikçağ için, özellikle Yolande Grisé'nin edebi kaynaklara dayanan çok değerli çalışmasını, *Le Suicide dans la Rome antique*'i [*Antik Roma'da İntihar*] sayabiliriz.[6] Ortaçağ konusunda, Jean-Claude Schmitt, "Ortaçağ'da intihar" konulu dikkate değer bir makalede yöntembilimsel sorunlara değinmiştir.[7] Rönesans konusunda, Bernard Paulin'in *Du couteau à la plume. Le suicide dans la littérature anglaise de la Renaissance (1580-1625)* [*Bıçaktan tüy kaleme. İngiliz Rönesans edebiyatında intihar (1580-1625)*] konulu tezi, başlıkta belirtilen dar sınırların dışına çıkar.[8] Modern çağın tamamı (XVI.-XVIII. yüzyıllar), İngiltere için, Michael MacDonald ve Terence Murphy'nin 1990 yılında yayımlanan, belgelere dayalı ve vardığı sonuçlarda çok derinlere inen bir yapıtında, *Sleepless Souls. Suicide in Early Modern England*'da incelenir.[9] Bugün, sadece bir yapıt Antikçağ'dan XX. yüzyıla intihar tarihinin bir sentezini

6) Paris, 1982.
7) *Annales ESC*, Ocak-Şubat 1976, s. 3-28.
8) Lyon, 1977.
9) Oxford, 1990.

suna: Albert Bayet'nin, şimdiden çok eski, ama hâlâ bir bilgi hazinesi olan, 1922 yılında yayımlanmış yapıtı, *Le Suicide et la morale* [*İntihar ve ahlak*].[10]

Artık insana özgü hiçbir davranış araştırmacılara yabancı değildir. İnsanı insan yapan her şeyin önyargısız ve yasaksız incelenmesi gerekmez midir? Jean Baechler'in de hatırlattığı gibi, istemli ölümden daha insana özgü bir şey var mıdır? Hayvan "intiharları" birer masaldır;[11] sadece insan, kendi varlığı üzerinde düşünebilir ve onu sürdürme ya da sona erdirme kararını verebilir. İnsan, şu ana dek yaşamda kalmasını sağlayacak nedenler bulduğu için bugün insanlık hâlâ vardır. Ama belli bir kısmı, bu yaşamın artık yaşanmaya değer olmadığına karar vermiş ve hastalık, yaşlılık ya da savaş tarafından kovulmadan kendi isteğiyle çekip gitmeyi tercih etmiştir. Bazıları onların deli olduğunu söyleyecektir. Cato, Seneca, Montherlant, Bettelheim ve daha birçok kişi de, tam anlamıyla insana özgü bir edim olan istemli ölümün, özgürlüğün, varlığına ya da yokluğuna karar verme özgürlüğünün en büyük kanıtı olduğunu düşünmüştür. Onların tercihi karşısında, insan, Raymond Aron gibi kendine şu soruyu sormalıdır: "Kendini öldürmek, felaket karşısında pes etmek midir, yoksa en büyük egemenliğin, insanın kendi yaşamı üzerindeki egemenliğinin kazanılması mıdır?"[12]

1600 yılında, Shakespeare, *Hamlet*'te olağanüstü yalınlığıyla temel soruyu sorar: "Olmak ya da olmamak?" Bize rehberlik edecek olan soru budur. Neden filan çağda, bazı insanlar olmamayı seçmiştir? Herkesin kendine göre nedenleri vardır ve bu nedenleri anlamaya çalışmak gerekir, çünkü bu davranış toplumun temel değerlerini ortaya koyar. Hem bireyi hem de grubu ilgilendirir. Hiç kimse bunu Albert Camus'den daha iyi açıklayamamıştır: "Gerçekten ciddi tek bir felsefi sorun vardır: intihar. Yaşamın yaşanmaya değer olup olmadığına karar vermek, felsefenin temel sorusunu yanıtlamak demektir. Gerisi, dünyanın üç boyutlu olup olmadığı, mizacın dokuz mu yoksa on iki kategorisi mi olduğu, bütün bunlar sonra gelir. Oyunun kuralı budur; önce yanıtlamak gerekir. [...] Kurt insanın içindedir. Onu orada aramak gerekir. Varoluş karşısındaki bilinçlilikten aydınlığın dışına kaçmaya götüren bu ölümcül oyuna uymak ve onu anlamak gerekir."[13]

10) Paris, 1922.
11) J. Baechler, *Les Suicides*, Paris, 1975, s. 108.
12) A.g.y., önsöz, s. 3.
13) A. Camus, *Le Mythe de Sisyphe*.

En uzak Antikçağ'dan bugüne dek, erkekler de, kadınlar da ölümü seçmiş ve bu seçime hiçbir zaman ilgisiz kalınmamıştır. Sınırlı koşullarda kahramanca bir eylem gibi alkışlanmış olsa da, intihar çoğu zaman toplumsal bir kınamanın konusu olmuştur. Çünkü intihar, hem bize hayat veren Tanrı'ya hem de üyelerinin refahını sağlayan topluma karşı bir hakaret olarak görülmüştür. Tanrı bağışını reddetmek ve yaşam şöleninde türdeşlerimizle birlikte olmayı reddetmek, tanrısal lütufların yönetimiyle ilgilenen dini sorumlularla toplumsal şöleni düzenleyen siyasal sorumluların hoş göremeyeceği iki suçtur.

Olmak ya da olmamak? Onlara göre bütün mesele bu değildir. Yaşıyorsak, Tanrı'ya şükretmek ve topluma yararlı olmak için yaşamak zorunda olduğumuz içindir. Kaçıp gidenler, hem öbür dünyada hem de ölü bedenleri içinde ağır biçimde cezalandırılır. Avrupa'da, Ortaçağ'ın sonuna dek tam olarak ve tartışmasız biçimde bu düşünce hâkimdir; birinci Rönesans'tan itibaren, XV. yüzyılın sonunda delilik yoluyla ve mizah tonuyla ilk itirazın ortaya çıkmasıyla birlikte bu tutum değişmeye başlar; sonra itiraz hızla büyür, 1600 yılında soruyu açık açık sordurur, Avrupa bilinç bunalımları sırasında daha da sert bir tartışmaya yol açar ve Aydınlanma Çağı'nda apaçık bir meydan okumaya dönüşür.

1700 yılından önce ortaya çıkan ve o zamana kadar kullanılmış "kendini öldürme" deyiminin yerine geçen "intihar" (*suicide*) sözcüğünün kendisi de bu evrimin bir işaretidir. Otoritelerin karşı koymaları hiçbir zaman bitmez kuşkusuz, ama XVI. ve XVIII. yüzyıllar arasında, soru artık açıkça sorulmaya başlar, hatta bazıları, herkes adına, bunu yanıtlama özgürlüğünü istemeye bile cesaret eder, bu da, iktidarları tutumlarını değiştirmeye iter. Bizim burada incelemek istediğimiz şey de, şimdiye kadar üzerinde pek az durulmuş olan, Batılı anlayışlardaki bu çok önemli değişimdir.

Birinci Kısım

Miras: Bastırılmış Bir Soru

1
Ortaçağ'da İntihar Ayrımları

ORTAÇAĞ'DA SIRADAN İNTİHARIN KRONİĞİ

1249: İmparator II. Federico'nun bakanı, hukukçu ve şair Pietro Della Vigna intihar eder. Onu Dante'nin *Cehennem*'inde (*Inferno*) görürüz.

1257: Parisli bir adam kendini Seine Nehri'ne atar; sudan çıkarıldığında henüz ölmemiştir, ölmeden önce şarap ve ekmekle kutsanır. Ailesi cesedini ister, çünkü o Tanrı'nın inayetiyle ölmüştür; ama ortada bir intihar olduğu ve adamın ruh sağlığı da yerinde olduğu için –gerçekten de pişmanlık belirtileri göstermiştir– mahkeme cesedi işkence cezasına çarptırır.

1238 ve 1266: Paris, Sainte-Geneviève Manastırı'nın yargı alanı dahilinde iki kadın intihar eder; cesetleri "gömülecektir".

1274: Boissy-Saint-Léger'li katil zanlısı, Pierre Crochet kendini öldürür. Saint-Maur-des-Fossés Manastırı'nın mahkemesi cesedin sürüklenerek ve asılarak cezalandırılmasına karar verilir.

1278: Bir adam Reims'de intihar eder; Saint-Remi rahipleri adamın cesedini önce yerde sürükletir, sonra da astırır; ancak Paris Yüksek Mahkemesi onlardan, cesedi, asma yetkisinin tek sahibi olan başpiskoposun yargısına iade etmelerini ister.

Yine 1278: Paris Başpiskoposu'nun eski yargıcı, yüz yaşındaki Philippe Testard, bir gece pencereden işemek bahanesiyle yataktan kalkıp kendini sokağa atar. Yatağına geri taşınan yargıç, ekmek ve şarapla kutsandıktan sonra kendini bıçaklar. Mirasçıları, malların müsadere edilmesini önlemek için ısrarla onun deliliği üstünde durur. Bir dava açılır ve dava süresince on iki tanık gelip onun davranışındaki tuhaflığı onaylar: "Öyle çılgınlıklar yapardı ki çok kişi onun deli olduğunu düşünürdü."

1288: Sainte-Geneviève Manastırı'nın yargı alanı dahilinde bir adam intihar eder, manastır cesedi astırır. Hemen ardından kraliyet yargıcı, manastırdan, infaza yeniden başlamasını ve "adı geçen katili" bir atın arkasına bağlayıp sokaklarda "sürüklemesini" ister, çünkü bu tören atlanmıştır.

1293: Worcestershire Kontluğu'nda özgür işletmeci olan Adam Le Yep, yoksulluğu nedeniyle kendisine basit bir toprağın işletim hakkının verildiğini görür. Bu toplumsal alçalmayı kabul edemez ve gidip kendini Severn Irmağı'na atar.

1302: Courtrai Savaşı'nda, Raoul de Nesles yenilginin alçaltıcılığına maruz kalmaktansa ölmeyi tercih eder ve kendini göğüs göğse mücadelenin ortasına atar.

1358: İsyancı köylü, mahkûm Jacquet de Fransures, "omuzlarından bağlı olduğu iple kendini boğmuş ve çaresizlik içinde ölmüştür".

1382: VI. Charles'ın Paris'e dönüşünden sonra, pek çok kişi idam edilir. "Bunlardan birinin karısı", diye anlatır Jean Juvénal des Ursins, "hamileydi ve konağının penceresinden atlayıp kendini öldürdü".

1387: Chaalis Manastırı'nda çiftçi olan Jean Lunneton, askerlerin topladığı haraçlar yüzünden çaresizlikten kendini asar. Mahkeme, önce mallarının müsadere edilmesine karar verir, ancak daha sonra "mezkûr olayın, merhum kocanın çaresizliği yüzünden mi, yoksa başka bir nedenle mi olduğunun çok iyi bilinmediğini dikkate alıp" malların, adamın karısına bırakılmasına izin verir.

1394: Uzun zamandır hasta olan Jean Massetoier, kendini nehre atmaya karar verir; sudan tam zamanında kurtarılır, ama "baş melankolisi" devam etmektedir, kendini bir kuyuya atarak aynı suçu tekrar işler.

1399: Strasbourg'lu, zengin ve çok dindar bir burjuva olan Hugelinus Richter, günah çıkartır, Kudas ayinine katılır ve sonra gidip kendini Bruche'a atar.

1418: İç savaş yüzünden mahvolmuş, iki çocuğunu ve hasta karısını kaybetmiş ve herkes tarafından yüzüstü bırakılmış, Sarcelles'li eski bir kasap, Pierre le Vachier, yaşamak için artık hiçbir nedeni kalmadığı için

"kendini bir ağaca asmış ve boğularak ölmüştür". Belli ki, der kronik, "düşman [şeytan] tarafından kışkırtıldı".

1421: Bulaşıcı bir hastalığa yakalanan Parisli fırıncı Denisot Sensogot "mezkûr çılgınlık ve hastalık dolayısıyla olduğu kadar düşmanın kışkırtmasıyla da" kendini asar. Mahkeme, onun bu davranışının şeytana mı, ki bu durumda cesedi sürüklenmeli, asılmalı, Hıristiyan kabrinden yoksun bırakılmalı ve malları müsadere edilmeliydi, yoksa deliliğe mi ("çılgınlık") –bu ise onu temize çıkaracaktı– bağlı olduğunu ortaya çıkarmak zorundadır. Bir yaşında bir kızı olan hamile eşi, bu doğrultuda bir dilekçe sunar, çünkü "eğer merhum bedenin idamı uygun görülürse, sözü edilen durum dolayısıyla mal ve servetlerini kaybetmek [...] bir dul için çok ağır olacaktır ve adı geçen dilekçe sahibi kadar, hepsi iyi bir aileden gelen ve saygın insanlar olan diğer yakınları ve arkadaşları da bu yüzden aşağılanmış olacaktır".

1423: Korkunç acılar veren bir hastalığa yakalanmış olan Parisli nakışçı Michelet le Cavelier, kendini pencereden atar.

1426: İyi bir Katolik olan, ancak çok fazla içen ve iplikçi kocasını kıskanan bir kadın, Jeannette Mayard kendini asar.

1447: Aklını yitirmiş bir kadın gecenin bir yarısı yataktan kalkar: "Kocası ona nereye gittiğini sormuş, o da tuvalete gitmek istediğini söylemiş. Mezkûr kadın böylece, söylenilenlere göre, çırılçıplak bir halde evden çıkmış, sonra da gidip kendini on üç kulaç derinliğindeki bir kuyuya atmış."

1460: Paris Yüksek Mahkemesi'nde danışman olan, elli yaşlarındaki Philippe Braque mahzeninde intihar eder.

1484: Metz'li bir işçi, bir kız davası yüzünden çıkan bir kavganın ardından kendini asar.

Anılardan, papazların ve burjuvaların tuttuğu günlüklerden ve o zamandan günümüze ulaşmış adli kayıtlardan elde edilen,[1] Ortaçağ'da sıra-

1) Kaynakların çok eksik ve tutarsız oluşu, Ortaçağ'daki intihar uygulaması hakkında derin bir bilgiye ulaşmanın önündeki başlıca engellerdir. En çok vakayı ortaya koyan adli belgeler arasında şunları sayabiliriz: E. Boutaric, *Actes du parlement de Paris*, I. seri (1254-1328), I, Paris, 1863; *Registre criminel du Châtelet* (1389-1392), H. Dupiès-Agier, Paris, 1861-1864; Des Maisons, *Nouveau Recueil d'arrests et règlements du parlement de Paris*, Paris, 1867; Beugnot, *Les Olim ou registres des arrêts rendus par la cour du roi*, Paris, 1839. Piskoposluk mahkemelerinin kayıtlarında da pek çok vaka bulunur, ancak bunların çok azı yayımlanır. Örneğin, "Cerisy Piskoposluk Mahkemesi'nin kaydı", *Mémoires de la Société des antiquaires de Normandie*'de, XXX, 1880; "Chartres Piskoposluk Mahkemeleri'nin kaydı", *Bibliothèque de l'École des chartes*'ta, 1850. Ortaçağ gelenek kitapları daha fazla sayıdadır ve kesin olayları anlatır. Albert Bayet, bu olayların uzun bir listesini verir, *Le Suicide et la morale*, Paris, 1922, s. 436. Kroniklere gelince, onlar binde bir intihardan söz ederler.

dan intihara ilişkin bu hızlı kronik, çok eksik niteliğine rağmen, intiharın bütün toplumsal sınıflarda ve her iki cinsiyet tarafından da uygulanmış olduğunu saptamamıza izin verir. İstemli ölüm, umutsuzluk yüzünden şeytani bir kışkırtmanın sonucu ya da delice bir davranış olarak görülür; bir cinayet gibi kınanan bu davranış, ceset üstünde vahşice cezalandırılır, sonra da mallar müsadere edilir. Ancak yargıçlar, koşulları ve ailenin durumunu göz önünde bulundurarak kimi zaman hoşgörülü davranabilir. Hukuk mahkemesiyle kilise mahkemesi cezalandırma konusunda işbirliği halindedir. İntiharın nedenlerine gelince, bunlar kişiden kişiye değişir: yoksulluk, hastalık, fiziksel acı, cezalandırılma korkusu, namus, aşağılanmak istememe, aşk, kıskançlık.

Bununla birlikte, kronikler ve adli kayıtlar çok az sayıda vaka içeriyor gibi görünüyor. Birçok bakımdan öncü olan makalesinde, Jean-Claude Schmitt, yaklaşık üç asırlık bir dönem için, ancak elli dört vakayı bir araya getirebiliyor ve bu "sınırlı ve ayrıcinsten" örnekliğin, "toplumbilimciler tarafından yapılmış istatistiksel işlemlere uygun olamayacağını" belirtiyordu.[2] Ve böylece, günün birinde, diğer çağlarla kıyaslama yapmaya izin verecek bir Ortaçağ intihar oranını ortaya koyabilme olasılığı da ortadan kalkmış oluyor.

1842 yılında Bourquelot'un yaptığı gibi, XIII. yüzyılda "intihar manisi toplumun bütün sınıflarına nüfuz etti"[3] diyecek kadar ileri gitmesek de, istemli ölümün diğer zamanlardakinden daha az olduğunu düşünmemize izin verecek hiçbir şeyin olmadığını söyleyebiliriz. Hatta tam tersine, kilise ve hukuk mahkemesine ait yasa metinlerinin sıklığı, bu konuda benimsenen felsefi ya da tanrıbilimsel tutumların niceliği ve aynı biçimde, kroniklerde ve istemli ölüm vakası kararlarının tutanaklarında herhangi bir şaşkınlık ifadesinin olmayışı, olayın belli bir düzenliliğe sahip olduğunu gösteriyor. Son döneme ait toplumbilimsel çalışmalar da, zaten, toplum tipi ne olursa olsun, intihar oranının değişmediğini ortaya koyuyor.

SOYLU "İNTİHAR VEKİLLERİ"

Ortaçağ, ünlü intihar vakalarının neredeyse hiç olmayışıyla çoktanrılı Antikçağ'dan ayrılsa da, Ortaçağ toplumunun bir istisna olması pek

2) J.-C. Schmitt, "Ortaçağ'da intihar", *Annales. Economies, sociétés, civilisations*, Ocak-Şubat 1976, s. 5.

3) F. Bourquelot, "Ortaçağ'da istemli ölüm konusundaki düşünce ve yasalar üzerine araştırmalar", *Bibliothèque de l'Ecole des chartes*, III, 1841-1842.

mümkün değildir. Bu dönemde, Lucretius, Brutus, Cato ya da Seneca yoktur. Bin yıldan uzun bir süre boyunca, hiçbir ünlü intihar etmemiştir. Zaten çok sınırlı olan ve kilisenin nüfuzundan derinden etkilenmiş seçkinler sınıfında, korkaklık olarak nitelendirilen bir davranışın, her yerde varolan bir Katoliklik tarafından gözden düşürülmesinin bunda önemli bir rolü vardır kuşkusuz. Ancak savaşçı aristokrasinin yaşam tarzı, her biri dolaylı birer intihar olan ikame davranışları içerir: turnuvalar, birçok bakımdan "oyunsu intiharlar"a benzetilebilir, adli düellolar ve çeşitli ordali* biçimleri de öyle. Her yerde varolan savaş, intihar itkilerini savmanın bir yolu ve dolaysız intihara karşı bir koruyucudur da aynı zamanda. Savaş dönemlerinde, grubun güçlenen birliği, dayanışma, tutku, yenme isteği, yaşama yeniden bir anlam ve bir tat kazandırdığında, intihar oranlarının şiddetle düştüğünü biliyoruz.

İntiharın bilinen psikolojik nedenlerinden biri de, çoğu durumda, bireyin, uygarlaşmış toplumlarda başkalarına yöneltemediği saldırganlığı kendine çevirmesidir. Merovenj savaşçı, klasik çağın şövalyesi ve daha sonra paralı asker, barışçıl yasaklarla pek dizginlenemez: Türdeşlerine yönelik şiddetlerinin özgür ifadesi, öz-öldürüme olan eğilimleri oranında azalır.

Dışa vurulmuş saldırganlık ve kendi yaşamı için sürekli ve istemli bir tehdit oluşturma, birbirini tamamlayan bu takım, aşağıdaki birkaç örneğin de gösterdiği gibi, dolaysız intihara etkili bir "vekil" sağlar. Froissart'a göre, XIV. yüzyılda, bir savaşta, doksan şövalye geri çekilmektense kendini oracıkta öldürtür. Tıpkı Courtrai Savaşı'nda Raoul de Nesles'in yaptığı gibi: *Chroniques de Flandre*'a göre, o, "Hıristiyanlık aleminin öldüğünü gördükten sonra yaşamak istemediğini" söyleyecektir. II. Jean tarafından kurulan Yıldız Şövalyeleri tarikatının kuralları da kaçmayı yasaklar zaten. Haçlı Seferleri sırasında da buna benzer birçok olay yaşanır. Guibert de Nogent, çok sayıda Hıristiyanın Türklere teslim olmaktansa "nasıl öleceklerine kendileri karar vermek isteyip" suya atladıklarını ve boğularak öldüklerini anlatır. Joinville de buna benzer olaylara, hatta din adamlarıyla ilgili olaylara tanık olmuştur: Yenilgiyi kabullenmek istemeyen Soissons Piskoposu, ölmek için kendini Türklerin önüne atar; Saint Louis'in eşi, kraliçe, yaşlı bir şövalyeden, Sarazenler onu ele geçire-

* Ortaçağ'da, kanıt yetersizliğinde, birinin suçlu olup olmadığını anlamak için kaynar suya el batırma, kızgın demiri tutturma gibi bir takım sınamalara verilen ad. Bu sınamaların sonucu –Tanrı'ya ya da doğaüstü bir güce bağlı olduğu düşünülür– bir sanığın suçlu mu yoksa suçsuz mu olduğunu ortaya koyar. (ç.n.)

cek gibi olursa, başını kesmesini ister. Joinville ve arkadaşları esir düşmek üzereyken, papazlardan biri haykırır: "Eğer hepimiz cennete gideceksek, bırakalım bizi öldürsünler derim ben". Tavsiyesi dinlenmez, ama bu, gönüllü şehitliği intihar olarak görmenin reddedildiği şövalyeliği harekete geçiren zihniyeti çok iyi açıklar. Aynı anlayış, XIII. yüzyılın Sevilla'sında Muhammet'e hakaretler yağdırarak Müslümanları kışkırtan şu Fransiskenler gibi, bazı din adamlarında da görülür.[4]

Ortaçağ kronikleri, savaşçılara özgü dolaylı intiharlarla doludur. Ama kimi zaman kendini öldürme doğrudan olur; *Miracles de saint Benoît*'ya göre,[5] Eudes tarafından yenilgiye uğratılınca kılıçlarıyla kendilerini öldüren şu Bourges Başpiskoposu ve arkadaşları örneğin. Ölmeyi aşağılanmaya tercih eden kimi zaman da tutsaklar olur, Boulogne Kontu Regnault ya da "Hayır, Paris köylülerinin benim alçaltıcı ölümümü izleyerek eğlendiğini görmeyeceğim"[6] diye haykıran Jean de la Rivière örneğin.

Kronikçiler aynı zamanda, akla hemen Lucretia'nın ölümünü getiren, tecavüze bağlı intihar vakalarını da aktarır: Jean de Carrouges'un karısı[7] ve Normanlar tarafından ırzlarına geçilmiş pek çok kadın örneğin;[8] kocaya sadakat nedeniyle;[9] fedakârlık ve ailesinin hayatını kurtarmak adına girişilen intiharlar.[10] Calais'li burjuvaların fedakârlığı da özgeci intiharın bütün özelliklerine sahiptir. Kocası VIII. Louis'nin ölümünün ardından kendini öldürme isteği göstermeyen dindar Kastilyalı Blanche'da bunu göremeyiz. 1461'de, kendini açlığa terk eden VII. Charles'ın ölümünden sonra ortalıkta intihar söylentileri dolaşır; bazıları onun kendini zehirlediğini söyler. Ama bir flegmon ve beyin yumuşamasından mustarip olan kralın sağlığı o sıralar zaten o kadar kötüdür ki kendini öldürmesine kuşkusuz hiç gerek yoktur.

Daha şaşırtıcı olanı, tutsak düşen Jeanne d'Arc'ın, pek aydınlatılamamış nedenlerle kendini bir kulenin tepesinden atmasıdır. Sorgulama sırasında, Compiègne'deki bir sivil katliamına anıştırmada bulunarak "iyi insanların böyle katledildiğini görüp de yaşamaktansa ölmeyi tercih ettiğini" açıklar; bir defasında da "düşman İngilizlerin eline düşmektense

4) K. Amstrong, *Holy War*, Londra, 1992, s. 409.
5) *Miracles de saint Benoît*, De Certain, Paris, 1858, s. 197.
6) *Chronique du religieux de Saint-Denis*, Bellaguet, Paris, 1844, V. cilt, s. 57.
7) *A.g.y.*, s. 464.
8) Orderic Vital, *Histoire de Normandie*, Guizot kol., XXVI, s. 215.
9) Suger, *Vie de Louis le Gros*, Guizot kol., VIII, s. 65-66.
10) Guillaume de Tyr, Guizot kol., XVI, s. 12.

ölmeyi tercih ettiğini" söyler. Sonra da, daha önceki ifadeleriyle çelişerek, kendini öldürmeye niyeti olmadığını ileri sürer. Suçlamalardan biri, umutsuzluk yüzünden "kendini öldürme"ye teşebbüs olacaktır.

Ortaçağ, istemli ölüm uygulamasıyla tanışmıştır o halde, ama toplumsal sınıflara göre değişen çok farklı ölüm biçimleriyle birlikte. Köylü ve zanaatçı, yoksulluk ve acıdan kurtulmak için kendini asar; şövalye ve papazlar, aşağılanmaktan kurtulmak ve düşmanı zaferden yoksun bırakmak için kendilerini öldürtürler. İlk durumda, dolaysız ve toplumbilimin kategorilere uygun olarak "bencil" intihar tipi, ikinci durumdaysa, dolaylı ve "özgeci" intihar tipi söz konusudur. Araçlar ve nedenler farklı olsa da, amaç aynıdır.

Seçkin sınıfın ahlakı olan egemen ahlak, nedenler ve araçlar konusundaki bu farkı benimser: Bir korkaklık ve kaçış eylemine benzetilen birinci tip intihar, kadavraya işkence edilerek, kutsal kabul edilen toprağa gömülmesine izin verilmeyerek, sonsuza dek lanetlenmesi sağlanarak ve malları müsadere edilerek ağır biçimde cezalandırılır. Şövalyelik onuruna uygun düşen kahramanca bir eylem ya da şehitliğe varan sarsılmaz bir inancın belirtisi olarak görülen ikinci tip intiharsa, örnek bir davranış gibi gösterilir. Askerler ve papazlardan oluşan bir sınıf tarafından yönetilen Ortaçağ toplumu, şövalyelik ülküsü ve dini fedakârlık arayışını bir ahlak kuralı yaparak kendisiyle bağdaşır.

EDEBİYATTA İSTEMLİ ÖLÜM

Edebiyat, intiharın bir durumda kınanan, diğer durumda övgüye değer bulunan bu çift taraflı görünümünü örneklerle açıklar. Yazarlar, papazlar ya da trubadurlar, Hıristiyanlığın ilkeleri adına istemli ölüme genel olarak karşıdırlar. Uyarılar eksik olmaz. Albert Bayet'nin pek çoğunu ortaya koyduğu[11] bu uyarılardan birkaç tane örnek verelim. *Conte de la belle Maguelonne*'da, Pierre de Provence aşk acısı yüzünden kendini öldürmeyi düşünür, "ama gerçek bir Katolik olduğu için hemen kendini toparlar ve aklın silahlarına başvurur". Düzyazı biçiminde yazılmış *Lancelot*'da, Galehaut yemek yemeyi keserek kendini ölüme terk eder, kilisenin papazları da, "eğer bu biçimde ölürse ruhunun kayıp ve cehennemlik olacağı"nı söyleyerek onu uyarırlar; Lac'ın soylu hanımı, Lancelot'ya, kendini öl-

11) A. Bayet, *a.g.y.*, s. 451-461.

dürürse bunun "çok büyük bir günah" olacağını söyler. *Fergus*'ta, Galiene, sevmediği bir prensle evlenmemek için kendini bir kuleden aşağı atmak isteyince Tanrı onu engeller, çünkü, bir ruhu kaybetmek istemiyordur: "Ruhunuzu kaybedeceksiniz" diye uyarır, şahinli Guillaume'un, uğruna ölmek istediği kadın. İntiharın korkunçluğu, *La Charette, Yvain, Beaudous, Floriant et Florete, Ipomédon, Éracles, L'Escoufle, Manekine, Amadis et Idoine* gibi saray romanlarında defalarca dile getirilir.

Halk tiyatrosu, Kilise ahlakını doğrudan sahneye koyan dinsel oyunları ve mucizelerinde intiharı kesin olarak kınar. *Miracles de Notre Dame*'da olduğu gibi, intihar, şeytan tarafından esinlenmiş umutsuzluğun bir sonucu gibi gösterilir. *Miracles de sainte Geneviève*'de bir rahibe şöyle der:

Seve seve öldürürdüm kendimi,
Ama doğru yol bir cehennem gibi.
Tanrım, koruyun umutsuzluktan beni!

Rutebeuf'ün *Miracle de Théophile*'inde, kötü kişi Théophile kendine sorar: "Suda mı boğayım yoksa asayım mı kendimi?" Kötü yürekli, antikahraman ve cehennemlik arketipler, bu piyeslerde intihar eden ya da öyle olduğu varsayılan üç kişidir: Yahuda, Herodes, Pilatus. *Mystère de la Passion*'da başmelek Cebrail, kendini bıçaklamış olan Herodes'in "korkunç, çirkin, iğrenç ve utanç verici bir biçimde öldüğünü" söyler.

Kahramanlık destanlarının havası oldukça farklıdır. Burada intihar, nedenleri ya da koşulları ne olursa olsun, her zaman bir yenilginin sonucudur: imkânsız aşk, dayanılmaz acı, vicdan azabı, utanç, yenilginin alçaltıcılığından kaçma isteği nedeniyle, kısacası yenilgiye uğranıldığı ve buna dayanılamadığı için intihar edilir. Öldürücü eyleme yol açan, bir öfke, bir kıskançlık ya da umutsuzluk krizi, dolayısıyla bir günahtır. Dahası, intihar edenler özellikle kötü kişilerdir, *Garin de Montglane*'da, şeytanları çağırarak kendini öldüren Gaumadrus örneğinde olduğu gibi. Ayrıca bu çoğu zaman, köşeye sıkışmış inançsızlara mahsus bir ölüm türüdür; o halde, onlara karşı en ufak bir hayranlık duymak söz konusu bile değildir: *Chanson d'Antioche* ya da *Guy de Bourgogne*'da olduğu gibi tutsaklıktan kurtulmak için kendini öldüren Müslüman bir alçaktır. Hatta bazı destanlar, Hıristiyan şövalyelere, umutsuz bir direnişten çok kaçmayı öğütlemeye kadar vardırır işi. Geoffroy de Paris'in *Chronique rimée*'sine göre, bu kahramanca davranış bir intihardan başka bir şey değildir: "Tam aksine ben bunu cinayet olarak görüyorum". *Florent et Octavian*'da, papaz-

lar, savaşın bir intihar biçimi olduğunu ileri sürer. *Châtelaine de Vergy* gibi diğer öykülerde, haçlı seferine gidiş, yararlı bir "intihar vekili" gibi sunulur: Dük, karısını öldürdükten sonra umutsuzluğa kapılıp Kutsal Topraklara doğru yola çıkar. Gerçek yaşamda, yakınlarını ve mallarını bırakıp giden derebeyinin kesin bir "ölüm"ü anlamına gelen bu uzun ve tehlikeli yolculuk, kuşkusuz çoğu zaman şu ikame davranışı rolünü oynamış ve böylece, şövalyelik içindeki gerçek intihar sayısının azalmasına katkıda bulunmuştur.

Kahramanlık destanlarının genel tavrı, o halde, ilk bakışta her tür intihara karşı gibi görünür. Yine de bunu daha yakından incelemek gerekir. Şöyle ki, Albert Bayet "en bilinen destanların ünlü kahramanlarından hiçbirinin kendi ölümünden sorumlu olmadığını" ortaya koyduğunda, bu noktayı açıklamak için, kendini öldürmeyi asla düşünmeden ölümüne savaşan Roland gibi, tutsak düştüğünde, kendini öldürmek istemediği için Turpin'den başını kesmesini isteyen Ogier gibi, kendisini öldürmeleri için yalvaran Braminonde gibi, Miles'e "Çabuk başımı kes" diye emreden Florence gibi, Huon'u istemeden yaraladığı için duyduğu utançla ona "Alın kılıcımı ve başımı kesin" diyen Jerome gibi, erkek kardeşini öldürdükten sonra aynı şeyin ona yapılmasını isteyen Garsion gibi ve Charlemagne'a "öldürün beni"[12] diye haykıran Galienne gibi bir yığın örneği sıralar. Bu kişilerden hiçbiri kendini doğrudan öldürmez, ama bir başkasının elinden ölmek isteyerek, dolaylı bir intihara başvurmuş olmazlar mı? Bunun dolaysız intihardan farkı ancak biçimsel bir farktır: niyet de, sonuç da aynıdır; onların tek yaptığı kendilerini öldürmek için bir başkasının kolunu ödünç almak. Ama bütün bu olaylar, yazar kadar Ortaçağ izleyicisinde de hayranlık uyandırmıştır.

Kahramanlık destanlarında dolaysız ve onurlu intiharlar da vardır: *Auberi*'de, Gauteron babasının yerine kendini asar; *Daurel et Beton* destanında, Béatrice, oğlunun ölümü ve kocasının sürgün edilmesinden sonra, kendini bir kuleden aşağı atar; *Charles le Chauve*'da, Dieudonné kendini suya atar; *Hernaut de Beaulande*'da, Florent pencereden atlar, *Charles le Chauve* ve *Aye d'Avignon*'da, Doraine ile Aye d'Avignon namus lekesinden kurtulmak için intihar eder; yenilgilerle yaşamaktansa kendini öldürmek istediğini dile getiren kahramanlar da cabası.

Saray edebiyatında, Perceval'in, cüzamlı bir kadını kurtarmak için kanını verdikten sonra ölen kız kardeşinin ve kuşatılmış bir kenti kurtar-

12) Bu pasajların referansları Albert Bayet'de bulunabilir, s. 457.

mak için teslim olan şövalye Lambègue'inki gibi özgeci tip intiharlar da çoktur. *Lancelot*'da, Galehaut, arkadaşının intihar ettiğini öğrendikten sonra yemek yemeyi bırakarak kendini ölüme terk eder ve yazar, onun ölümünü bir kahramanın ölümü gibi karşılar. Lancelot'nun kendisi de kılıcını bedenine saplamaya kalkar ve ancak, Lac Şatosu'nun soylu hanımının ulağı tarafından *son anda* kurtarılır. Yuvarlak Masa romanlarının kişileri, başlarına ne zaman bir felaket gelse, şaşmaz bir biçimde ve neredeyse içgüdüsel olarak kendini öldürmekten bahseder. Tristan çektiği işkenceye dayanamayıp kendini bir yalıyardan aşağı atar, İseut ise, cüzamlıların eline düşmemek için Sandret'den onu öldürmesini ister. Aşılmaz bir engel ortaya çıkıverdiğinde, aşk intiharı kaçınılmaz bir davranış olur: Hanımı tarafından sürülmüş olan Yvain, kılıcıyla kendini öldürmek ister ve şöyle haykırır:

Kendi suçu ve günahıyla
Neşeyi ve zevki kaybeden
Ölesiye nefret etmeli kendinden
Nefret etmeli ve öldürmeli kendini.[13]

Aucassin, Nicolette'ini elinden alırlarsa kafasını duvarlara vurup kıracağını bildirir. *Tristan*'da, Gloriandre, Clodoveus'un oğluyla evlenmemek için kendini pencereden atar; Pyrame ve Thisbé, Roméo ve Juliette'in öncüsüdür ve sonları aynıdır; Coucy Şatosu'nun hanımı yemek yemeyi bırakarak kendini ölüme terk eder; *Lancelot*'ta, soylu bir hanım âşığının ölümünden sonra yaşamak istemediği için kendini bir yalıyardan aşağı atar; Lancelot, Guinevere'nin öldüğünü sanarak, eyerinin çatısına bağladığı bir ipi boynuna geçirerek intihar etmeye hazırlanır. Son olarak, namus lekesiyle yaşamaktansa ölmeyi tercih eden kadınların sayısı da oldukça fazladır.

Bütün bu intiharlar hiç kuşkusuz bir yenilginin sonuçlarıdır ve Jean-Claude Schmitt'in dediği gibi, "edebiyatta da, intiharın herkes için kötü ve sadece önlenemez bir acının neden olabildiği bir davranış olduğu"[14] kabul edilebilir. Ancak bu aristokratik yapıtların tümünde intihar, kahramanca, hayranlık uyandıran ve yasaklanmaya çalışılmayan bir davranış olarak karşımıza çıkar. Kahramanlar, alçaltıcı bir hatayı telafi etmenin

13) *Yvain*, 3540. dize.
14) J.-C. Schmitt, adı geçen makale, s. 17.

ya da insan olarak aşılamayan bir engeli aşmanın tek yolu olarak, en yüce şeyi, yaşamlarını feda ederler. İntiharla ölümlü durumlarını aşıp sıradan insanlığın üstüne çıkarlar. Kurtuluşunu kaçmakta bulan ya da kılıcını Sarazenlere teslim eden bir Roland, asla Ortaçağ destanının ölümsüz kahramanı olamazdı. Yaşanan durumla, soylu intiharı basit intihardan ayıran edebiyat arasında tam bir uyum söz konusudur. Eylemden çok, intihar edenin kişiliği ve gerekçesi önemlidir. Gerçek yaşamda olduğu gibi romanda da, sefaletten kurtulmak için kendini asan köylü, cesedine işkence yapılması gereken ve ruhu cehenneme gidecek olan bir korkaktır; bir savaşta ölmeyi, teslim olmaya tercih eden ateşli şövalyeyse, sivil ve dinsel bir saygınlıkla ödüllendirilen bir kahramandır. Ortaçağ'da kendi isteğiyle ölmüş bir soylunun cesedi aleyhine açılmış tek bir davaya rastlanmaz.

HER SINIFTA İNTİHAR

Ortaçağ'da intiharın iki yüzü vardır. Bu çağda, neredeyse sadece köylüler cezalandırılır, soylulara ise dokunulmaz gibi görünür, çünkü ikame yolları onları "kendini öldürme" zahmetinden kurtarır: turnuva, av, savaş, haçlı seferi, kendini öldürmek ya da intihar eğilimlerini yüceltmek için birer fırsattır, acılarından kurtulmak isteyen köylü ve zanaatçının elindeyse sadece ip ya da ırmak vardır. Dolaysız intiharlar bu yüzden onlarda çok daha fazladır.

Bu ayrıma hukukta ve ahlakta da rastlanır. Soylunun dolaylı intiharı ya özgeci niteliktedir, örneğin savunduğu bir dava için kendini feda etmiştir ya da aşk, öfke ya da delilik yüzündendir: Her ne olursa olsun bağışlanabilir ve her durumda soylunun toplumsal rolüyle ilişkili bir intihardır. Söz konusu olan ister bir savaşçının intiharı olsun, ister bir âşığın, kişinin çevresini de işin içine katar ve dolayısıyla kişinin sorumluluğunu azaltır. Toplumsal bir eylem olan soylunun intiharı, bir bakıma onurlu bir davranıştır. Köylünün intiharı ise, bireysel, bencilce ve korkakça bir eylemdir: O kendini gizlice asarak sorumluluklarından kaçar; onu intihara iten şey, şeytan tarafından esinlenmiş ölümcül hastalık, yani umutsuzluktur. Soylu, görkemli biçimde ölünceye dek sorumluluklarını yerine getirir.

Alegorik betimlemeler –elyazması minyatürler, vitraylar, katedrallerin yontuları, freskler– olayların bu görünümünü resmeder. Söz konusu olan, genelde, Prudentius'un V. yüzyılın başlarında yazdığı *Psychomachia*

adlı alegorik şiir metninin resmedilmesidir, burada *Ira*, yani Öfke, *Patientia*'yı, yani Sabrı yenemediği için bir kılıçla kendini öldürür. Ancak Ortaçağ betimlemelerinde, intihara götüren başlıca hastalık, *Desperatio*, yani Umutsuzluktur, Öfke ise, ya Sabır tarafından yenilgiye uğratılır ya da giysilerini parçalama gibi şiddet gösterileriyle yetinir. Bu, özellikle, Giotto'nun, Padova'daki Madonna dell'Arena şapelinin 1303-1308 yıllarına ait bir freskinde betimlediği şeydir, burada *Desperatio* kendini asarken, *Ira* üstünü başını parçalar. Minyatürlerde olduğu gibi, ahlak kitaplarında da, öfke ya da "soylu" hastalık nadiren intihara yol açar. İntihar, delilik ve "çılgınlık" durumları dışında, neredeyse her zaman umutsuzluğun sonucudur.

İntihar eden din adamları özel bir kategoriyi oluşturur. Bir papazın ya da bir keşişin intiharı, metinlere bakılırsa az rastlanan bir olaydır. Ama vakaların gizlenmesi, skandalı önlemek amacıyla bunlara kaza ya da doğal ölüm süsü verilmesi kuşkusuz çok sık yapılan bir şeydir. "Manastırlardaki intihar salgınlarından bahsedildi: Gerek mistisizm, gerekse umutsuzlukla –ünlü *acedia*– bu dar dünyadan kaçan rahipler ve rahibeler olacaktır. Bu olmuştur da kuşkusuz, ama hiçbir şey bunun salgın boyutlarını aldığını ileri sürmemize izin vermez,"[15] diye yazar Bernard Paulin. Papazlar arası dayanışma, grubun güçlü birliği ve nispeten ayrıcalıklı karakteri, intiharları sınırlayan birer etkendir belki de. Ama Saint Louis zamanında, Soissons Piskoposu Jacques de Chastel gibi, piskoposluk mevkilerine varıncaya dek belli sayıda örneğe de rastlanmaktadır yine de.

İntihar eden bir din adamının cesedi, hukuk mahkemesi tarafından cezalandırılamaz. XIV. yüzyılın sonunda, kraliyet avukatı Jean le Coq, ruh sağlığı yerinde bile olsa bir papaz kendini öldürdüğünde, cesedinin bölge piskoposuna teslim edilmesi gerektiğini bildirir ve kısa süre önce intihar etmiş Sainte-Croix'lı bir başpapaz konusunda şunu ekler: "Onun asılmaması gerekiyordu çünkü o bir din adamıydı."[16] 1412'de, Rouen'de karakteristik bir olay gerçekleşir: Papaz Jean Mignot kendini asar. Skandalı örtbas etmek için, kilise yargıcı (piskoposluk mahkemesinin yargıcı) onun gece gizlice mezarlığa gömülmesine karar verir. Olay anlaşılır; cesedin mezardan çıkarılması ve kirlenen mezarlığın yeniden kutsan-

15) B. Paulin, *Du couteau à la plume. Le suicide dans la littérature anglaise de la Renaissance (1580-1625)*, Lyon, 1977, s. 32.

16) *Quaestiones Joannis Galli*, Dumoulin, II, s. 599.

ması gerekir. Ancak kadavrayı yerde sürükleyip asmadan, kutsal olmayan bir toprağa yeniden gömmekle yetinilir.[17]

Gerçekte, hukuk mahkemesiyle kilise mahkemesi arasında, özellikle intihar edenin mallarının yerel adetlere uygun olarak müsaderesi konusunda kimi zaman anlaşmazlıklar çıkar. Örneğin, Anjou'da, sorun, Montreuil-Bellay'de kendini bıçaklayarak öldüren bir papaz, Jean Ambroys konusunda çıkar. Poitiers Piskoposu'yla Kont de Tancarville onun mallarını paylaşamaz. 1463 yılı metninde L'*Ancienne Coutume d'Anjou (Eski Anjou Geleneği)* Kont'a hak verir gibi görünür: "Kendinin katili olan her kimse sürüklenmeli, sonra da asılmalıdır; bütün taşınır malları ve eklentileri, senyör, baron, şato beyi ya da söz konusu suçun işlendiği yerde yargılama yetkisi olan, daha doğrusu kendi bölgesinde her türlü hakkı olan diğer derebeyleri tarafından müsadere edilir. Ve söz konusu geleneğe göre o kişinin kim olduğu, vasiyetli ya da vasiyetsiz ölmüş olması hiçbir şeyi değiştirmez. Montreuil-Bellay'de oturan ve kendini bıçaklayarak öldüren Bay Jean Ambroys adlı papazla ilgili olarak, Poitiers Piskoposu'nun, kendini öldüren kişi bir Kilise adamı olduğu ve vasiyetsiz öldüğü sürece kendisine ait olduğunu söyleyerek tartışmaya açmak istediği mallar Montreuil-Bellay derebeyi Monsenyör Kont de Tancarville'e aittir."[18]

YAHUDİLERİN VE SAPKINLARIN İNTİHARLARI

Ortaçağ başka intihar kategorileriyle de tanışır: Yahudilerin ve sapkınların intiharları. Yahudi intiharlarının başlıca nedeni, özellikle haçlı seferlerine öncülük ve eşlik eden taşkınlık dönemlerindeki Hıristiyan zulümleridir. Örneğin 1065 yılında, Mainz'de, diye anlatır kronikçi Albert d'Aix, "Hıristiyanların, kendilerine ve yaşlarına aldırmadan çocuklarına karşı silahlandığını gören Yahudiler, kendilerine, dindaşlarına, karılarına, çocuklarına, annelerine ve kız kardeşlerine karşı silahlanıp birbirlerini öldürdüler. Bunu söylemek o kadar korkunç ki! Anneler kılıcı kavradığı gibi emzirdikleri çocukların boğazını kesiyor ve aynı biçimde diğer çocuklarını da kılıçtan geçiriyordu, çünkü sünnetsizlerin elinden ölmektense kendi elleriyle birbirlerini öldürmeyi tercih ediyorlardı".[19] Massada katliamı ge-

17) Beaurepaire, *Précis des travaux de l'Académie de Rouen*, 1892, s. 133.

18) Alıntılayan A. Bayet, *a.g.y.*, s. 471.

19) Albert d'Aix, *Histoire des faits et gestes dans les régions d'Outre-Mer*, F. Guizot, Paris, 1824, XX. cilt, s. 39.

leneği dahilinde, 1069 yılında ve yine XII. yüzyılda, İngiltere'de, sonra 1320 ve 1321 yıllarında olmuş başka toplu intiharlar da anlatılır.[20]

Sapkınlar içinse, intihar, hem zulüm yüzünden hem de kendi inançları gereği olabilir. İnanç değiştirmeyi reddetme ve işkence korkusu nedeniyle kendini öldürme olaylarına çok sık rastlanır. Raoul Glaber, konuyla ilgili olarak, XI. yüzyılda, Orléans'ta bir grup sapkının kendini ateşe atması gibi pek çok olay anlatır.[21] Albililere karşı Haçlı Seferi sırasında bu sahne çok kez tekrarlanır. Yetmiş dört Kathar şövalyesi kendilerini alevlerin içine atar.[22] Haçlı Seferi önderleri de zaten, Albililerin inançlarının sarsılmazlığından o kadar emindirler ki onların ölümlerinin sorumluluğundan kurtulmak için onları intihara sürüklemekte tereddüt etmezler. Örneğin Cîteaux başpapazı Arnaud Amaury, Minerva sapkınlarının ele geçirilmesinden sonra "tüm yüreğiyle, İsa düşmanlarının ölmesini diliyor, ama kendisi bir keşiş ve din adamı olduğundan onları öldürmeye cesaret edemiyordu", diye anlatır kronikçi Pierre de Cernai. O zaman o da onlara, ölümle inanç değiştirme arasında bir seçim yapma hakkı tanır, çünkü Simon de Montfort'a dediği gibi, onların ilkini seçeceklerini çok iyi bilir.[23] Ancak şanlı yüzyılların kendi istekleriyle ölen Hıristiyan şehitlerinin davranışı hayranlık uyandırsa da, neşe içinde ve gönüllü olarak odunluğa yürüyen Albililerin hiçbir değeri yoktur, çünkü onlara bu cesareti veren şeytandır. İntihar eyleminin benzerliğine rağmen, Hıristiyan şehitlerin ruhu her halükârda esenliğe kavuşur, diğerleriyse cehennem azabına uğrar.

Katharların törensel intiharları da vardır, *endura*, yani *consolamentum*'un ya da ruh vaftizinin kabulünü izleyen bir açlık grevi. "Kusursuz" hale gelen Kathar, sonsuz mutluluğa erişmek ve dünyevi yaşamı uzatıp tekrar kötülüğün egemenliği altına girmemek için kendini ölüme terk eder. Genel olarak bu sadece, ölüm olasılığını hissettiren ağır bir hastalık sırasında olur. Emmanuel Le Roy Ladurie, XIII. yüzyıl sonu Montaillou'suyla ilgili olarak bunun pek çok örneğini verir ve aynı zamanda, bu uygulamanın hiçbir sistematiği olmadığını ve birçoğunun bundan

20) J. Ha-Cohen, *Vallée des pleurs*, çeviren J. Sée, Paris, 1881; Raoul Glaber, *Chronique*, Guizot, VI, s. 267; 1320'de, isyancı köylüler tarafından kuşatılan 500 Yahudi birbirini öldürür, 1321'de de başka 40 Yahudinin kendini zehirlediği anlatılır (G. de Nangis, *Chronique*, Guizot, XI, s. 344 ve 352).

21) Raoul Glaber, *a.g.y.*, III, s. 279.

22) G. de Nangis, *Chronique*, Guizot, XI, s. 107.

23) Pierre de Vaulx de Cernai, *Chronique*, Guizot, XII, s. 98.

vazgeçtiğini ya da sonunu getirmediğini gösterir: "Dünyanın en iyi niyetiyle ve Kathar olunduğu halde bile, iyi intiharlar vardır, ama hoş olanı yoktur"[24] diye de sonuca bağlar.

Klasik Ortaçağ'da, o halde, kesin bir kınamanın ötesinde, farklılıklar içeren bir intihar anlayışı söz konusudur. Eylemin kendisinden çok nedenleri, intihar edenin kişiliği ve toplumsal kökeni önemlidir. Kuram ve hukuk kuşkusuz çok serttir, ama uygulamada şaşırtıcı bir esneklik kendini gösterir. Hıristiyan uygarlığında intiharın ilke olarak yasaklanması, ne çok açık ne de kaynağa dayalıdır. Hıristiyanlığın dini kaynakları, gerçekten de bu konuda sessiz ya da daha ziyade anlaşılmazdır.

İBRANİ TOPLUMUNDA İNTİHAR

Eski Ahit'te, tümüyle tarafsız biçimde pek çok istemli ölüm anlatılır. Saul, Filistîler karşısında kaybettiği bir savaşın sonunda bir kılıçla kendini öldürür: "Bunun üzerine Saul kılıcını çekip kendini üzerine attı," der kısaca Samuel'in kitabı.[25] Avimelek, bir kadın tarafından atılan bir değirmentaşını başına yedikten sonra fenalaşıp uşağına şöyle der: "Kılıcını çek, beni öldür. Hiç kimse, 'Avimelek'i bir kadın öldürdü' demesin."[26] Samson, sarayın, Filistîlerle birlikte kendisinin de üstüne yıkılmasına yol açarak ölür. V. Antiokhos'a karşı yürütülen Betzakarya savaşında, Mattityahu'nun oğlu Eleazar, "halkını kurtarmak ve ölümsüz bir isme kavuşmak için canını feda etti"[27] ve kendini bir filin altına attı, denir. Nikanor'un ordusu tarafından kovalanan Razis, görkemli bir biçimde kendini öldürür: "Dört bir yandan kuşatılan Razis, katillerin eline düşmekten ve soyluluğuna yakışmayacak hakaretlere maruz kalmaktansa soylu biçimde ölmeyi tercih etti ve kılıcını kendine doğru çevirdi. Ancak aceleden, iyi isabet ettirememişti. [...] Hâlâ soluk alıyor ve ateşler içinde yanıyordu, yaralarından oluk oluk akan kanla, korkunç acılar içinde ayağa kalktı, koşarak kalabalığın arasından geçti. Şimdiden çok kan kaybetmiş bedeniyle dik bir kayanın üstüne çıktı, bağırsaklarını çekip çıkardı ve iki eliyle tutup kalabalığın üstüne fırlattı. Canın ve ruhun sahibi-

24) E. Le Roy Ladurie, *Montaillou, village occitan, de 1294 à 1324*, Paris, 1975, s. 343.
25) Samuel'in I. kitabı, 31, 4.
26) Hâkimler, 9, 54.
27) Makabiler'in I. kitabı, 6, 43.

ne, onları bir gün ona geri vermesi için yalvardı, ve işte böyle öldü."[28] Kentin kuşatıldığını gören Zimri, sarayı ateşe verir ve orada alevler içinde ölür.[29] Kral Davud zamanında, öğütlerinin dinlenmediğini gören Ahitofel, "işlerini düzene koyduktan sonra kendini astı. Ölüsünü babasının mezarına gömdüler".[30] Hainlikle suçlanan Ptolemaios Makron kendini zehirler.[31] İftiraya uğrayan, Ragouël'in kızı Sara kendini asmayı düşünür.[32]

Bu intiharların çoğunun, kahramanca davranışlar gibi görüldüğü bile olur. Bu gelenek, bireysel ve toplu, pek çok intihara tanık olacak I. ve II. yüzyılların Yahudi savaşları sırasında da devam edecek ve büyüyecektir. Flavius Josephus, yapıtında bu kahramanca davranışları anlatır. Örneğin Parthlar'ın tutsağı Phazaël, zincire vurulmuş olduğu halde, "başını taşa vurup kırarak kendini öldürmenin bir yolunu buldu ve ömrünün övgüye değer bir eylemiyle, Hirkan gibi bir korkak değil, Herodes'in gerçek bir kardeşi olduğunu gösterdi".[33] Romalılar Kudüs'te bir kuleye saldırıp onu ateşe verdiğinde, Yahudiler "alevler içinde yanarak ölmektense kılıçla ölmeyi tercih edip kendilerini öldürüyorlardı".[34] Bu savaşlar sırasında, Saul'un oğlu Simon, ailesini kendi elleriyle öldürdü, sonra da "bir ceset yığınının üstüne çıkıp herkes görsün diye kolunu kaldırdı ve kılıcı bedenine öyle bir sapladı ki bundan sonra ancak bir saniye yaşadı".[35] Romalıların da onlardan geri kalır yanı yoktur: Longus kılıcını bedenine saplar.[36]

Şimdi örnekleri artırmayı bırakalım ve gelelim Massada'ya, Josephus'un deyişiyle bu "kahramanca davranışlar"ın doruğa ulaştığı noktaya. 73 yılında, bin kadar Yahudi, kayalık tabyaların üzerinde gerçekleştirdikleri zorlu bir direnişin sonunda, Romalıların saldırılarına yenik düşmek üzeredir. Bu sırada önderleri Eleazar, anın koşullarını aşan çok uzun bir konuşmayla onlardan toplu intiharda bulunmalarını ister. Söz konusu konuşma, yaşlı asker vasiyeti bağlamı ile Stoacı, Yeni Platoncu ve Hinduist düşünceleri birleştiren, felsefi intiharın geleneksel kanıtlarını içeren gerçek bir intihar savunusudur: Ölüm uyku gibidir, bizi kısa ve sıkıntılı bir

28) Makabiler'in II. kitabı, 14, 41-46.
29) Krallar'ın I. kitabı, 16, 18.
30) Samuel'in II. kitabı, 17, 23.
31) Makabiler'in II. kitabı, 10, 13.
32) Tobia'nın kitabı, 3, 10.
33) Flavius Josephus, *Peri tu Iudhaiku polemu* (*Yahudilerin Savaşı*), I, 11.
34) A.g.y., II, 5.
35) A.g.y., II, 34.
36) A.g.y., VI, 19.

yaşamdan kurtarır; artık felaketlerden başka bir şey sezinlenemez olduğunda yaşamaya devam etmek aptalcadır; madem ki bir gün gitmek zorundayız, bunun için en uygun zamanı neden biz belirlemeyelim? Ruhumuz, bu iğrenç dünya yaşamından sonra mutlu bir ölümsüzlüğe kavuşmak için beden denilen şu zindandan çıkmaya can atar. İntihar, özgürlüğümüzün en büyük kanıtıdır ve bütün sıkıntıları yenmemize izin verir. Her halükârda, Tanrı bizim cezalandırılmamızı ister. Bazı pasajların, Yahudi zihniyetinin ötesine geçen bir yankısı olur:

"Tanrı'nın bize bağışladığı lütfa, hâlâ özgürken kendi isteğimizle ve şerefli bir biçimde ölebilme lütfuna layık olalım; yenilmeyebiliriz umuduyla hayale kapılanların hiçbir zaman şansı olmadı. Düşmanlarımızın tek istediği bizi canlı ele geçirebilmek; direnişimiz ne kadar büyük olursa olsun, yarın saldırıya yenik düşmeye engel olamayacağız; ama onlar, bizim gözüpek bir ölümle onlardan önce davranıp en sevdiğimiz kişilerle birlikte ölmemizi engelleyemezler. [...] Bizim kendimize verdiğimiz bu ceza, hak ettiğimizden çok daha küçük olacak, çünkü biz kadınlarımızı namuslarını kaybetmekten, çocuklarımızı özgürlüklerini kaybetmekten korumuş olmanın ve kötü kaderimize rağmen, utanç verici bir tutsaklığa katlanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmak yerine kendi vatanımızın yıkıntıları altına gömülerek kendimize şerefli bir mezarlık sağlamış olmanın tesellisiyle öleceğiz.

"[...] Artık korkulacak hiçbir şey olmadan yaşanabileceğinden emin olunsa bile, bu kadar korkunç felaketleri gözünün önünde canlandırınca, kim hâlâ gün ışığını görmek isteyebilir; daha açık söylemek gerekirse, kim hâlâ hayatta olmayı büyük bir felaket saymayacak ve bu kutsal kentin yerle bir olduğunu, Kutsal Tapınağımızın bir günah yangınıyla tamamen yıkıldığını görmeden ölenlerin mutluluğunu kıskanmayacak kadar vatan düşmanı ve korkak olabilir? Düşmanlarımızdan bir bakıma öç alabilme umuduyla, yiğitçe karşı koyarak şu ana kadar dayandık, ama artık umut kalmadı, hâlâ yapabilecek gücümüz varken ölüme koşmak ve onlar için yapabileceğimiz en büyük iyilik buyken karılarımızı ve çocuklarımızı da öldürmek için daha ne bekliyoruz? Biz ölmek için doğduk; ölüm, doğanın kaçınılmaz yasasıdır ve ne kadar güçlü ve mutlu olursa olsun her insan buna tabidir. Ama doğa bizi hiçbir zaman, tutsaklığa ve hakaretlere katlanmaya ve ölümle korumak elimizdeyken, sırf korkaklığımız yüzünden, kadınlarımızın namusunun, çocuklarımızın özgürlüğünün ellerinden alınmasını izlemeye zorlamaz."[37] Ve o gün dokuz yüz altmış Yahudi intihar eder.

37) A.g.y., VII, 34.

Zehrin ardından, panzehir. *Peri tu İudhaiku polemu* (*Yahudilerin Savaşı*) gerçekte Eleazar'ın söylevinin aksini içerir. Nazik koşullar içinde konuşan bu kez Flavius Josephus'un kendisidir. Arkadaşlarıyla birlikte, Romalılar tarafından ele geçirilme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Josephus, Romalıların onları öldürmeyeceğine söz vermesi üzerine arkadaşlarını intihar etmemeleri konusunda ikna etmeye çalışır. Burada da söylev bağlamın dışına çıkıp felsefi ve dini genel bir boyut kazanır. Bu konuşma, gerçekte intihar karşıtları tarafından günümüze kadar söylenip duracak olan kanıtları içerir: Bu eylem bir korkaklık belirtisidir, askerden kaçmaya benzer; bu, doğaya aykırı bir eylemdir, çünkü doğa bize yaşama içgüdüsü vermiştir; bu Tanrı'ya karşı bir suçtur, çünkü bize can veren ve bu canın sahibi olan O'dur; O'nu kullarının birinden yoksun bırakmaya hakkımız yoktur; kendini öldürenlerin ruhu cehenneme gider, bedenleriyse teşhir edilir:

"Ölümün ardından koşmaya zorlayan hiçbir şey yokken kendini öldürmek, görev gereği ölümle karşı karşıya kalındığında ondan korkmaktan ya da kaçmaktan daha az korkakça bir davranış değildir. Romalılara teslim olmamızı engelleyen ölüm korkusu değil de nedir? Kesin olmayan bir ölümden korunmak için kesin bir ölümü seçmenin mantığı nedir? Bu, kölelikten kurtulmak için diyorsanız, sorarım size içinde sıkışıp kaldığımız durum, özgürlük lehine gelişebilir mi? Kendini öldürmenin cesurca bir davranış olduğunu mu söylüyorsunuz, bense tam tersine bunun korkakça bir davranış olduğunu iddia ediyorum: Ben bunun, fırtına çıkacak korkusuyla, daha gemi batma tehlikesiyle karşı karşıya kalmadan onu kendi elleriyle sulara gömen korkak bir kaptan gibi davranmak olduğunu düşünüyorum; kısacası ben bunun, tüm hayvanların içgüdüsüyle savaşmak olduğunu ve bir tanrıtanımazlıkla, onları yaratan ve hepsine tam tersi bir içgüdü veren Tanrı'nın kendisine hakaret etmek olduğunu söylüyorum. Onların arasında kendini öldürtenleri görür müsünüz hiç, doğa yaşama isteğini onlara dokunulmaz bir yasa olarak benimsetmemiş midir? Biz de, bu nedenle, yaşamlarımıza tecavüz edenleri düşmanlarımız gibi görüp cezalandırmaz mıyız? Yaşamımızı Tanrı'dan aldığımıza göre, onun, insanlara yaptığı bu bağışın onlar tarafından küçümsenmesine kızmadan tahammül edebildiğini düşünebilir miyiz? [...] Hiç kimse yoktur ki sahibi kötü bile olsa kaçan bir köleyi cezalandırmanın adil olduğu konusunda mutabık olmasın; ve biz, sadece sahibimiz değil, üstelik son derece de iyi bir sahip olan Tanrı'yı ceza görmeden bırakıp gidebileceğimizi düşüneceğiz öyle mi! [...] Canice bir merakla kendilerini öl-

düren bu dinsizlerin ruhları cehennemin koyu karanlıklarına atılır. [...] Böyle bir cinayetin iğrençliğini bilen bilge yasa koyucumuz, bu nedenle, daha önce savaşta öldürülenlerin cesetlerinin gömülmesine izin verdiyse de, gönüllü olarak kendini öldürenlerin cesetlerinin günbatımı sonrasına kadar mezarsız bırakılmasını buyurur; aşırı öfkeleri, kendilerine karşı silahlanmalarına yol açan katillerin ellerini kesen uluslar bile vardır, çünkü onlar bedenlerini ruhlarından ayırdıklarına göre, onlar da onların ellerini bedenlerinden ayırmanın adil olduğuna inanırlar. [...] Bana gelince, bağışlanamaz bir ihanetle, kendimi adadığım sadakatte kusur edip kendi kendimin düşmanı olmak istemiyorum."[38]

Bu söylev Josephus'un arkadaşlarını ikna edemez. İntiharlar başlar, geriye sadece iki kişi kalana dek herkes kurayla seçilen bir arkadaşına kendini öldürtür: Yazar, o zaman arkadaşını yaşamaya ikna eder ve ikisi birlikte Romalılara teslim olur.

Hangisine inanmak gerek? İntiharla karşı karşıya geldiğinde onun aleyhinde konuşan Josephus'a mı yoksa kuşkusuz söylevini kaleme aldığı Eleazar'ın sesiyle intiharı savunan Josephus'a mı? Bu o kadar da önemli değil aslında. Asıl önemli olan, doğrudan Eski Ahit'ten doğan Yahudi toplumunun, I. yüzyılın ikinci yarısında, yani Hıristiyanlıkla yollarının ayrıldığı sırada, intihar karşısında belli bir tavrı olmadığının saptanmasıdır. Lehte ve aleyhte bütün kanıtlar Flavius Josephus tarafından sunulur. Ahlakçılar, tanrıbilimciler ve filozoflar XX. yüzyıla dek bunlara neredeyse hiçbir şey katmayacaktır. Kimi zaman hoşgörünün, kimi zamansa sertliğin ağır basmasının nedeni tarihsel koşullardır, çünkü Kutsal Kitap metinlerinden intihar lehine ya da aleyhine hiçbir kesin kanıt çıkarılamaz.

Musa Yasası beşinci emriyle öldürmeyi yasaklar kuşkusuz, ancak bunun kendi yaşamı konusunda da geçerli olduğunu belirten bir şey yoktur ve daha önce de gördüğümüz gibi, Kutsal Kitap'ta sözü edilen intiharlar, başkasını öldürme konusunda olduğu gibi açık bir kınamaya tabi tutulmaz. Üstelik, beşinci emir, savaşta ya da meşru müdafaa halinde düşmanları öldürmek, dahası mahkûmları idam etmek gibi çok sayıda istisnayı da kabul eder. O halde, Ortaçağ Hıristiyanlığının kutsal metinlerden alacağı pek bir şey yoktur, bu da onların intihar konusundaki yorumlarının çeşitliliğini açıklayabilir.

38) A.g.y., III, 25.

2
Ortaçağ Mirası: Delilik ve Umutsuzluk Arasında

Ortaçağ, istemli ölüm konusunda önceleri tereddüt etmiş gibi görünüyor. Bunun nedeni, Hıristiyanlığın kurucu metinlerinin açık olmaması ve Kilisenin ancak yavaş yavaş tutarlı bir tavır ortaya koymaya başlamış olmasıdır.

"BEN KOYUNLARIMIN UĞRUNA CANIMI VERİRİM"

Hıristiyanları Yahudi toplumundan ayıracak olan Yeni Ahit'in hiçbir yerinde konu doğrudan ele alınmaz. Ama İsa'nın ölümü gerçek bir intihar değil midir? Böyle kaba biçimde sorulunca soru şaşırtabilir. Ancak Yuhanna'da, İsa "Canımı kimse benden alamaz; ben onu kendiliğimden veririm" ya da "Ben koyunlarımın uğruna canımı veririm"[1] dediğinde, bu, kendi isteğiyle ölümü, yani bizim intihar dediğimiz şeyi seçmenin apaçık bir ifadesi değil midir? Yuhanna İncili'ndeki bu sözler Ortaçağ tanrıbilimcilerini güç duruma düşürür. Örneğin Origenes şöyle der: "Eğer sözcüklerden korkmaz ve

1) Yuhanna, 10, 18 ve 10, 15.

olaylara karşı dikkatli olursak, belki de gerçeklere uygun başka bir ifade bulamayarak şöyle diyeceğiz: İsa, adeta tanrısal erdemle kendini öldürdü."[2]

İsa Hamursuz bayramı için Kudüs'e çıktığında kendisini neyin beklediğini biliyordu; o bile bile ölümüne yürüdü, duruşması sırasında da, ondan kaçmak için hiçbir şey yapmadı. Peygamber ve insanlığın kurtarıcısı bağlamında düşünüldüğünde, İsa'nın intiharının sıradan intihardan farklı bir anlamı ve boyutu vardır. Ancak yoruma açıktır. Her konuda "muallim"ini örnek almak zorunda olan Hıristiyan, canını vermeye de çağırılır: "Canını kurtarmak isteyen onu yitirecek, canını benim uğruma yitiren ise onu kurtaracaktır";[3] "Biri bana gelip de babasını, annesini, karısını, çocuklarını, kardeşlerini, hatta kendi canını bile gözden çıkarmazsa, öğrencim olamaz";[4] "Canını seven onu yitirir. Ama bu dünyada canını gözden çıkaran onu sonsuz yaşam için koruyacaktır";[5] "Hiç kimsede, insanın, dostları uğruna canını vermesinden daha büyük bir sevgi yoktur".[6]

Yeni Ahit'te, Paulus, Yakup, Luka ve Yuhanna'nın, inananları dünyevi yaşamdan nefret etmeye çağırdığı pasajların listesi uzar gider. Bu tema sürekli yinelenir: Bu yaşam iğrençtir, yaşam bir sürgündür ve bizim, onun mümkün olduğunca kısa sürmesini dilememiz gerekir. "Canımı hiç önemsemiyorum, ona değer vermiyorum,"[7] der Aziz Paulus, Eski Ahit'in pek çok metnine karşılık vererek.

İlk Hıristiyan kuşaklar, zulümler sırasında bunu çok iyi anlar ve tereddüt etmeden ölüme koşarlar. "Ölümü göze alacak kadar vazgeçmişlerdi can sevgisinden"[8] der Aziz Yuhanna, I. yüzyılın sonunda ve "İsa'ya tanıklık ve Tanrı'nın sözü uğruna başı kesilenleri"[9] cennete yerleştirir. II. yüzyılda, Aziz Justin, *Apologie*'sinde, ölüme koşan Hıristiyanları göklere çıkarır, III. yüzyılın başında da, Tertullianus ve Montanistler gönüllü şehitliği överler. Şehitlerin *İşler*'i, kendini bırakan ya da otoritelere yanıt olarak tereddüt etmeden ölümü seçen Hıristiyan örnekleriyle doludur.

Hıristiyanlık, bu "dünya" yaşamının iğrenç olduğunu ve Tanrı'ya ve sonsuz yaşama kavuşmak için ölmeye can atmak gerektiğini ileri süren karmaşık bir ortamda doğar ve gelişir. Hıristiyanlığın başlarında, tartış-

2) Origenes, *Commentaire sur saint Jean*, XIV, 554.
3) Matta, 16, 25.
4) Luka, 14, 26.
5) Yuhanna, 12, 25.
6) Yuhanna, 15, 13.
7) Resullerin İşleri, 20, 24.
8) Yuhanna'nın vahyi, 12, 11.
9) Yuhanna'nın vahyi, 20, 4.

masız bu eğilim egemendir. Aziz Yuhanna'ya göre, İsa'nın öğretisinde öyle yoruma açık şeyler vardır ki kimi zaman Yahudiler onun intihar edeceğini sanır: "İsa yine onlara, "Ben gidiyorum. Beni arayacaksınız ve günahınızın içinde öleceksiniz. Benim gideceğim yere siz gelemezsiniz," dedi. Yahudi yetkililer "Yoksa kendini mi öldürecek?" dediler. "Çünkü 'Benim gideceğim yere siz gelemezsiniz,' diyor?""[10]

Ancak Hıristiyanın ölümü Tanrı'ya bağlılığın bir kanıtı olmak zorundadır. O halde ölüm, umutsuzluk nedeniyle ya da sadece ölmek için istenmemelidir. Şehidin sevinçli ölümü, günahkârın acı ölümüyle karşıtlık içindedir. Şöyle ki Yahuda'nın varsayılan intiharı, eylemin kendisi nedeniyle değil, bu eyleme yol açan umutsuzluk nedeniyle, hemen utanç verici ve lanetlenmiş ölümün arketipi olur. Sadece Aziz Matta, Yahuda'nın kendini astığını ileri sürer. Diğer İncilciler bu konuda hiçbir şey söylemez, *Resullerin İşleri*'yse aksine onun bir düşme sonucu öldüğünü bildirir: "Sonra baş aşağı düştü, bedeni yarıldı ve bütün bağırsakları dışarı döküldü."[11] Ortaçağ minyatürcüleri, onu asılmış ve karnı yarılmış biçimde betimleyerek iki yorumu birleştirecektir. Aynı biçimde, Paulus ve arkadaşları mucizevi bir biçimde zindandan kurtulduğunda, dikkatsizliği yüzünden cezalandırılacağından emin olan zindancı da "kılıcını çekip canına kıymak istedi"[12] der *Resullerin İşleri*. Paulus ona engel olur ve zindancı dinini değiştirir. Salt insani bir nedenle ya da umutsuzluk yüzünden kendini öldürmek "uğursuz" bir eylemdir, der Aziz Paulus.

Yaşam iğrençtir ama ona katlanman gerekir: Ölüm arzu edilen bir şeydir ama kendini öldürmemen gerekir: Hıristiyan yaşamının temelini oluşturan zor uygulama işte böyledir. Yeni Ahit'te bulunan ve tinsel akımlar tarafından geliştirilecek olan öğretiler gibi temel öğretiler, istemli ölüme hazırlayan bir ortam yaratır. İntiharın yasaklanmasını isteyen bir ahlak yaratmak için, Hıristiyan düşünürlerin, caydırıcı yasal önlemlere dayanan tanrıbilimsel yeterliği gerekecektir.

GÖNÜLLÜ ŞEHİTLİK

Hıristiyanlığın temelinde bir intihar olayı vardır ve havarilerin kitapları gönüllü şehitliği yüceltir. İsa örneği, öyle çok gönüllü şehit tara-

10) Yuhanna, 8, 21-22.
11) Resullerin İşleri, 1, 18.
12) Resullerin İşleri, 16, 27.

fından izlenir ki Kilise Babaları üç asır boyunca kaygılanıp kara kara düşünür.

Kendini bırakan bütün Hıristiyanları kuramsal olarak eleştiren Aziz Athanasios, İsa örneğini düşününce onları kınayıp kınamama konusunda kararsız kalır. Genel olarak intiharı kınayan Nazianzos'lu Aziz Gregorios, Makabiler'in annesinin intiharını över. Nyssa'lı Aziz Gregorios, şehit Theodoros'un, Aziz Basileios ise Juliette'in istemli ölümüne yürekten katılır. Aziz Jerome itirazlara aldırmadan, kendini bırakan bütün Hıristiyanları kınar, yeniden evlenmektense ölümü tercih eden pagan dul kadınları ise över.[13] İskenderiyeli Petrus, kendini bırakanları kınayarak, cesaretini yitirmeyenleri kutlar. Origenes ve İskenderiyeli Denys, İsa'nın kendini öldürdüğünü ileri sürse de, Hıristiyanlara kendilerini gereksiz yere tehlikeye atmaktansa kaçmalarını tavsiye eder. Aziz Cyprien sakınımla geri çekilmeyi önerir. Aziz Ambrosius intiharı kınar, ama yine de "Övgüye değer bir ölüm fırsatı çıktığında onu kaçırmamak gerek", "Ölümden kaçmayalım, Tanrı'nın Oğlu onu hor görmedi",[14] diye yazar ve Samson'un intiharını över. İskenderiyeli Clemens, Hıristiyanların intiharını tereddütsüz kınayan neredeyse tek kişidir: Ona göre, kendini bırakanlar yanlış bir şehitlik anlayışına sahiptir ve tanrısal irade konusunda aşırı iyimserdirler. Buna karşılık, *Didascalie* ve *Constitutions apostoliques* gibi dini metinlerde, eylemin güzelliği ile utanç verici zayıflığın tehlikeleri arasında bir duraksama izleri görülür. Tarihçi Eusebios, Domnine, Bérénice ve Prosdosce adlı üç Hıristiyanınki gibi, bazıları kendiliğinden bir külte bile yol açabilen pek çok gönüllü şehitlik olayını kınamadan anlatır.

Bu tereddüt, şehitlik dışında başka durumlara da yayılır. 314 yılında, Ancyra* Konsili'nin 25. kararı, âşığı tarafından iğfal edilip bırakıldıktan sonra umutsuzluğa kapılıp intihar etmiş hamile bir kızı konu alır, âşık mahkûm edilir. Bu dönemde, genel olarak, Hıristiyan ahlakçıları intiharı özünde kınayan, ama utançtan kurtulmak ya da dayanılmaz bir yazgıdan kaçmak için ya da Sitenin emri üzerine (Sokrates'in olayı) kendini öldürmek gibi bazı istisnaları kabul eden Yeni Platoncu akım içinde yer alır. Gerçekte, öğretinin sınırları tam olarak belirlenmiş değildir: Kilise hukuku, canına kastedenlere karşı gerçekten de hiçbir yaptırım öngör-

13) Aziz Jerome, XCI. mektup.

14) Aziz Ambrosius, *De officiis*, II, 30; *De excessu fratris sui satyri*, II, 44-46.

* Bugünkü Ankara. (ç.n.)

mez, ama disiplin son derece katıdır ve pek çok günah konusunda genel bir uzlaşmaya varılmasını gerektirir.

Bazı sapkın akımlarla mücadele, pek çok konuda olduğu gibi, öğreti ve disiplin konusunda da tavırların sertleşmesine yol açar. 348'den itibaren, Kartaca Konsili, istemli ölüm ardından koşmayı yücelten Donatusçuluğa tepki olarak, bunu yasaklar. 381'de, İskenderiye Piskoposu Timotheos, çok aşikâr delilik durumları dışında, intihar edenler için artık dua edilmemesi kararını alır, bu da kendini öldürenlerin cehennemlik olduğu anlamına gelir.

AZİZ AUGUSTİNUS VE İNTİHARIN YASAKLANMASI

Tavırlardaki sertleşme Aziz Augustinus'ta daha da belirgindir. Augustinus, Kilise'nin resmi anlayışı olacak olan bağnaz öğretisini *Civitas Dei*'sinde (*Tanrı Devleti*) açıklar: "Biz ne olursa olsun, hiç kimsenin, gelip geçici sıkıntılardan kaçma bahanesiyle ve sonsuz sıkıntılar içine düşme pahasına kendiliğinden intihar etmemesi gerektiğini söylüyor, açıklıyor ve doğruluyoruz; hiç kimse bir başkasının günahı yüzünden kendini öldürmemeli: bu en büyük günah olur, bir başkasının hatası bizi lekelemez çünkü; hiç kimse geçmişteki hatalar yüzünden kendini öldürmemeli: tövbe etmek ve iyileşmek için yaşamaya asıl günahkârların ihtiyacı vardır; hiç kimse öldükten sonra daha iyi olacağını ümit ettiği bir yaşam umuduyla kendini öldürmemeli: kendi ölümlerinden sorumlu olanların daha iyi bir yaşama kavuşmaya hakkı yoktur."[15]

Her tür intiharın yasaklanması, istisnayı öngörmeyen beşinci emre dayanır. Piskopos bunu başka görüşlerle de destekler: Kendini öldüren kişi felaketlere dayanacak gücü olmayan bir korkak, başkalarının onun hakkında ne düşündüğünü önemseyen bir kendini beğenmiştir. Cato'da bu iki kusur da vardır. Hiçbir koşul intiharı haklı kılamaz: Lucretia'da olduğu gibi, ne tecavüz (ruhu hâlâ temizse, kendini öldürmek niye? Eğer elinde olmadan zevk aldıysa, bu kez de tövbe etmek için yaşaması gerekir), ne günahtan kaçma arzusu (çünkü bu durumda olası bir günahtan kaçmaya çalışırken kesin bir günah işlenir, üstelik tövbe etme olanağı da yoktur), ne dert ve acılardan kaçma (bu korkaklıktır), ne suçlarının büyüklüğü karşısında umutsuzluğa kapılma (bir suç daha işleyen Yahuda

15) Aziz Augustinus, *Civitas Dei*, I, 47.

gibi). Sonsuz yaşamın kapısını açmaya bizim hiçbir biçimde hakkımız yoktur.

İntihara konulan bu mutlak yasak, hem Platonculuğun baskın etkisinden hem de Donatusçuluğa karşı aşırı bir tepkiden ileri gelir. Platoncular, bazı istisnaları kabul etseler de, gerçekte intiharın Tanrı'ya karşı bir hakaret olduğunu düşünürler ve bu düşünce, Plotinos, Porphyrios, Macrobius, Apuleius tarafından da yinelenir. Aziz Augustinus bu ilkeyi "Öldürmeyeceksin" ışığında daha da derinleştirir. Yaşam, der, sadece Tanrı'nın dilediği gibi kullanabileceği tanrısal bir armağandır. Gönüllü şehitliği savunan Donatusçular ise birer katildir.

Augustinus ne engellerden ne de itirazlardan sakınır. O halde Samson bir katil mi olacaktır? Namusunu korumak için kendini öldüren ve Kilise'nin kutsadığı Azize Pelagie de mi katildir? Onun çizdiği şemaya dahil olmayan bu istisnalar konusunda Augustinus, onların Tanrı'dan özel bir çağrı almış olmaları gerektiğini kabul eder. İsa'ya gelince, onun kendi iradesiyle öldüğü yadsınamaz. Üstelik beşinci emir de mutlaklıktan uzaktır, çünkü bir mahkûmu ve savaşta düşmanları öldürmek yasak değildir. Dini ve sivil otoriteler, asırlar boyunca bu paradokstan kurtulamayacaktır: Kendisinin ve yakınlarının acılarını dindirmek için kendini öldüren zavallı, bir katildir, oysa savaş meydanlarında, binlerce genç ve sağlıklı insanı, kendileri istemediği halde öldürmek, övgüye değer bir davranıştır. Son olarak, Aziz Augustinus'un kendisi de der ki: "Putlara adanmış etleri yemektense açlıktan ölmek daha iyidir"[16] ve zulüm halinde piskoposların kaçmaması gerekir.[17]

İNTİHAR KARŞITLIĞININ TOPLUMSAL VE SİYASİ KOŞULLARI (V.-X. YÜZYILLAR)

V. yüzyılın başından itibaren Hıristiyan ahlakının intihar karşısında sert bir tavır alması nasıl açıklanabilir? Albert Bayet, burada, intihara sonuna dek karşı bir kamuoyunun, nüanslı bir ahlaktan yana olan kültürlü seçkin sınıfı üzerindeki baskısının sonucunu görür. Bu varsayım pek inandırıcı gibi görünmüyor. Öyle olsa bu, Kilise yöneticilerinin, inananlar kitlesinin duygularından etkileneceği tek ahlak alanı olurdu.

16) Aziz Augustinus., *De bone conjugali*, XVI, 18.
17) Aziz Augustinus, *Épître 228 à Honoré*, Fr. çev.

Kuşkusuz birçok etkileşim olur ve Hıristiyanlığın dinsel uygulamalarına çok sayıda boş inanç girip kalıcı olarak yerleşmiştir, ama bu kadar önemli bir konuda asla. Üstelik, istemli ölüm uygulamasına aşağı tabakanın seçkin tabakadan daha fazla karşı olduğunu gösteren bir şey de yoktur.

Medeni hukukla kilise hukukunun birleşip insan yaşamının korunması konusunda ısrar etmesi, İmparatorluğun IV. yüzyıl sonuyla V. yüzyılın başı arasındaki evrimine bağlıdır. Ekonomik ve demografik bunalımın ortasında bulunan Roma devleti, Diocletianus ve Constantinus'tan itibaren totaliter bir sisteme dönüşür ve burada birey, kendi varlığını dilediği gibi kullanma hakkını kaybeder. Köylerde yarıcılık sistemi yaygınlaşır. Yarıcı, özgür ancak toprağa bağlı ve sahibine, *dominus*a bağımlı bir kişidir; onun izni olmadan ne evlenebilir ne de papaz ya da asker olabilir. 332'den itibaren, Constantinus, kaçan her yarıcının sahibine iade edilmesi kararını alır. Kentte, lonca üyeleri sınıflarına bağlıdır. İmparatorluğu savunacak işgücü eksikliği, her insan yaşamının ekonomi ve savunma hizmetine adanmasını gerektirir. İşte o zaman, Roma dünyasında intihara karşı geleneksel olarak çok hoşgörülü olan medeni hukuk sertleşir. Bir suçlamadan kurtulmak için intihar eden kişilerin malları artık müsadere edilir ve müsadereyle intihar suçu arasındaki ilişki yavaş yavaş yerleşir.

Diğer yandan Kilise, cinsel perhizi bütün Hıristiyanlar için bir zorunluluk haline getiren ve bakireliği aşırı derecede yücelten sapmaları yasaklayarak evliliğin değer kazanması için bir çabaya girişir. Gebeliğin önlenmesi ve çocuk düşürmenin her biçimi yasaklanır. 374 yılında, bir İmparatorluk yasası evlat katilliğini yasaklar. Çocukların yüz üstü bırakılmasına karşı mücadele edilir. Birbirini tamamlayan bütün bu önlemler insan yaşamını yükseltmeyi ve korumayı amaçlar; söz konusu olan, doğum oranındaki düşme yüzünden varlığının tehlikede olduğunu hisseden bir toplumun savunma tepkisidir. Sivil iktidarın mı dini iktidarı etkilediği yoksa dini iktidarın mı sivil iktidarı etkilediğini anlamaya çalışmak boşunadır, çünkü bu ikisi, Constantinus'tan itibaren sıkı bir işbirliği halindedir.

Toprakları büyük ölçüde genişleyen Kilise, yarıcıların ya da kölelerin özgürleşmesini istemez. Bu insanların yaşamı efendilerine aittir: 452'de, Arles Konsili bütün *famuli*lerin, yani köle ve uşakların intiharını yasaklar. Kendini öldüren bir uşak, ona sahip olan efendisini soymuş sayılır; eylemi bir isyana benzetilir, kendisinin ise "şeytani bir esinle dolu" olduğu düşünülür. 533'te, Roma hukukunu resmen kabul eden Orleans Konsili,

yargılanmadan kendini öldüren zanlılar için Tanrı'ya kurban sunulmasını yasaklar. İntihara karşı önleyici ve caydırıcı silahlar böylece yavaş yavaş yerleşir. Ahlakın, intiharı Tanrı'ya, doğaya ve topluma karşı bir suç haline getirebilmesi için ekonomik-toplumsal ve siyasal durumun baskısı gereklidir. Kiliseye göre, intiharın tek onurlu biçimi olan gönüllü şehitlik de, İmparatorluğun din değiştirmesinden sonra geçersiz hale gelmiştir. Artık hiçbir dini neden intiharı haklı gösteremez. Kilise anlayışında olduğu kadar toplumda da, efendi, her şeyi kendisine borçlu olan kölelerinin yaşamının tek sahibidir.

Barbar krallıklar döneminde bu tutum daha da güçlenir ve burada da dini ve sivil otoriteler birlikte hareket eder. VI. yüzyılın başında, *Lex romana Visigothorum* belli ayrımları sürdürür: İntiharın nedeni işlenen bir suçun ardından duyulan vicdan azabıysa, mallar müsadere edilecek, yaşamdan bıkkınlık, borçlanmış olmanın utancı ve hastalıksa edilmeyecektir. Cehennemlik olma hiçbir biçimde kesin değildir: Aziz Martinus'un yaşam öyküsünde, Martinus intihar eden bir köleyi ve kendilerini kuyuya atan insanları diriltir. Bu ayrımlar, yüzyılın ikinci yarısında ortadan kalkar. 563'te, Braga Konsili, 578'de de Auxerre Konsili her tür intiharı kınar ve anma amaçlı sungu ve duaları yasaklar. O zaman intihar, sadece bir para cezası ödemeyi gerektiren cinayetten daha ağır biçimde cezalandırılır.

VIII. ve IX. yüzyılların ünlü Anglosakson kefaret törenlerinde, affedilen tek intihar biçimi delilerin ya da "cinlilerin" intiharıdır, yalnız bunların da şeytan tarafından ele geçirilmeden önce onurlu bir yaşam sürmüş olmaları gerekir. Umutsuzluğa bağlı intihar en kınanılacak intihardır. Bu dönem, Kilisenin, ruhlar üzerindeki nüfuzunu güçlendiren bireysel günah çıkartma uygulamasını istemeye başladığı dönemdir. *Desperatio*ya düşen kişi intihar eder, çünkü o, günahlarının bağışlanamaz olduğuna inanır. Hem Tanrı'ya –Yahuda gibi, mağfiretinden kuşku duyduğu Tanrı– hem de Kiliseye karşı –şefaat yetkisinden kuşku duyduğu Kilise– günah işler. Umutsuzluk en ağır günahlardan biri olarak kabul edilir, çünkü Kilisenin, Tanrı'yla kulları arasındaki evrensel ve zorunlu aracı rolünü üstlenen bir Kilisenin, suçların itirafı yoluyla günahları bağışlayıcı işlevini yadsır.

Kefaret törenleri, adli bir mahkûmiyet korkusuyla intihar edenlerin ve hatta bilinmeyen bir nedenden ötürü kendini öldüren ve bu yüzden de sağlıklı bir bilince sahip olduğu kuşkulu kişilerin ardından dua edilmesini yasaklayarak, medeni hukukla aynı doğrultuda gider. Frank sinod-

ları tonu daha da sertleştirir: 813'de, Chalons, 829'da Paris ve 855'te Valence sinodları, düelloda ölmeyi intiharla bir tutarak, ölenlerin ardından dua edilmesini ve onların dini usullere uygun biçimde gömülmesini yasaklar. IX. yüzyılın ikinci yarısında, Papa I. Nicolaus, yeni din değiştirmiş Bulgarların sorularına yanıt olarak, bütün intiharların yasak olduğunu, intihar edenleri hiçbir şeyin kurtaramayacağını, bu kişilerin durumunun umutsuz olduğunu açıklar. Ve intihar edenler avı başlar: X. yüzyılın başında, Regino von Prüm, piskoposlardan kendi ruhani çevreleri içinde meydana gelen bütün vakalar hakkında bilgi edinmelerini ister. Müslümanlara karşı haçlı seferi öncesi ortamda da, bazı Hıristiyanlar gönüllü şehitlik geleneğini yeniden canlandırmak isteyince dini otoritelerin engeliyle karşılaşırlar.

Hıristiyanlığın ilk dört yüzyılını kapsayan uzun bir tereddüt döneminden sonra, Batı'nın barbarlaşması sırasında intihar tümüyle yasaklanır. V.-X. yüzyıllara damgasını vuran kanlı şiddet ortamı ve insan yaşamı ve onurunun küçümsenmesi ile otoritelerin intihar karşısındaki sert tutumu arasındaki karşıtlık şaşırtıcı görünebilir. Bu çelişkili evrimi, Tanrı'yla insanlar arasındaki ilişkilerin, sahiplerle köleleri arasındaki ilişkilere benzer biçimde değiştiği bir çağın koşulları içinde değerlendirmek gerekir. Geç İmparatorluk döneminden sonra bağımlılık ilişkileri artar. Tanrı'nın çıkarları, sahiplerin çıkarlarına benzer: Kendi yaşamını dilediğince kullanmak, birinin olduğu kadar ötekilerin de haklarına tecavüz etmektir. Dini ve sivil otoriteler intihara karşı aynı savaşı yürütür ve caydırıcı önlemleri birbirini tamamlar: malların müsaderesi ve sonsuza dek cehennem azabı. İki alanda da, intiharın yasaklanması insan özgürlüğünün gerilemesine eşlik eder: İnsan, bütün varlığını yöneten ve gücünü inananların sayısından alan Kilise yararına ve kıtlıklarla salgınların, yurtlukların değerlendirilmesini sürekli tehlikeye düşürdüğü az nüfuslu bir dünyada emekçileri korumaya ve çoğaltmaya ihtiyaç duyan ve bazıları kilise adamı olan derebeyleri yararına, kendi varlığını dilediği gibi kullanma özgürlüğünü kaybeder.

İNTİHAR YASAĞININ TANRIBİLİMSEL TEMELLERİ

XI.-XIV. yüzyıl arasında, Klasik Ortaçağ bu yasağı yavaş yavaş sistemleştirip yerleştirir. Büyük skolastik sentezler, kilise ve dindışı hukuk kitapları, oldubittiyi, belli bir tarihsel duruma geçici bir uyarlanmadan başka

bir şey olmayan şeyi mutlaklaştırıp ona dokunulmaz bir değer vermeye katkıda bulunan rasyonel ve hukuki bir temelle donatır. Bu yasağı oturtma çalışması, intihara kalıcı biçimde yüz karartıcı bir eylem niteliği verecektir. Rönesans'la Aydınlanma Çağı arasında, onu yeniden tartışma konusu etme konusunda çekilen güçlük, esas olarak Ortaçağ tanrıbilimcileri, hukukçuları ve ahlakçıları tarafından intihar etrafında örülmüş şu "utanç duvarı"nın sağlamlığından kaynaklanır.

XII. yüzyılda, *Sic et Non*'unda, her tür intiharı kınamak için Platoncu uslamlamalardan yararlanan Abelard'dan, XIV. yüzyılda, "Tanrı'nın özel bir emri olmadan hiç kimse kendini öldürmemelidir"[18] diye yazan Duns Scot'a, intihar edenleri "Şeytan şehitleri" olarak nitelendiren Aziz Bruno'ya, intiharda aşırı bir özsevgi bulan Aziz Bonaventure'a ve aynı görüşü paylaşan Jean de Salisbury ile Jean Buridan'a kadar bütün tanrıbilimciler genel bir uzlaşma halindedir.

XIII. yüzyılda, iki doktor sorunu skolastik yöntemle ele alır: lehte kanıtlar, aleyhte kanıtlar ve *resolutio* (*karar*). Hales'li Alexander intiharın yasallığı lehinde beş kanıt ileri sürer ki bunlar Kutsal Kitaplar'dan beş alıntıdır – Aziz Paulus'un iki haykırışı: "Ölüm benim için bir lütuftur" ve "Beni kim kurtaracak bu cansız bedenden?" Eyüp'ün bir cümlesi: "İnsan, ruhu için her şeyini verecek," yaşamı da dahil. Mezmurlardan biri: "Beden bir hapishane gibidir." Aziz Matta'dan bir cümle: "Canını kurtarmak isteyen onu yitirecek, canını benim uğruma yitiren ise onu kurtaracaktır." Alexander, ayrıca, Samson ve Razis'in görkemli intiharlarını da hatırlatır. Sonra da, hem Kutsal Kitap'tan hem pagan felsefesinden alınmış sekiz aleyhte kanıt sunar. Aziz Paulus, bir iyilik amacıyla kötü bir şey yapılmaması gerektiğini söyler; ırzına geçilen bir bakire suçlu değildir, o halde o, kendini öldürerek bir masumu öldürmüş olur; beşinci emir her türlü öldürmeyi yasaklar; Platon'a göre, yaşamımız Tanrı'ya aittir; Plotinos'a göre, ruh ve beden arasındaki bağların şiddetle kopuşu, ancak kötü bir tutkuyla olabilir; yaşarken, her zaman iyileşme olanağı vardır; günahkarlar tövbe etmek için yaşamak zorundadır; bizi, sonsuz mutluluğa erişebilmek için ömrümüze bir an önce son vermeye iten şey tutkudur ve tutku bir günahtır.

Alexander sonra da kişisel kararını bildirir. Tezde sunulan Kutsal Kitap alıntılarının yorumlanması gerekir: İnsan ancak bir günaha yol açmayacak şeyi verebilir; beden bir hapishane olsa bile, bu bize ondan

18) Duns Scot, *Lib. IV Sentent. dist. XV, qu. 3.*

kaçma hakkını vermez; yaşamını yitirmek, sadece bedensel zevklerden vazgeçmek demektir; ölmek istemek, sadece dünyadan uzaklaşmak istemek demektir; insan kendini sevmekle yükümlüdür; "Öldürmeyeceksin" emri dokunulmazdır. Sonuç: "Hiçbir durumda ve hiçbir bahaneyle, kendini öldürmek meşru değildir".

Aziz Tommaso, *Summa theologiae*'sında, sorunu daha felsefi bir biçimde yeniden ele alır; çözümü, asırlar boyunca intihar aleyhinde kanıtlar sağlayacaktır. Lehte kanıtlar: Ben kendimi öldürerek bir haksızlık yapmıyorum; kamu gücü, kötü amel işleyenleri öldürebilir, o halde kamu gücünü elinde tutan da kötü bir amel işlemişse kendini öldürebilir; kendini öldürmek daha büyük kötülükleri önlemeye izin verir; Kutsal Kitap'ta Samson ve Razis'in intiharları övülür. Aleyhte kanıt: Beşinci emir öldürmeyi yasaklar. Çözüm: Lehte kanıtlar aldatıcıdır: Kendini öldürmek Tanrı'ya ve topluma haksızlıktır; hiç kimse kendi kendini yargılayamaz; kendini öldürmek daha büyük kötülükleri önlemeye izin vermez, çünkü bu eylemin kendisi, bizim pişman olmamızı ve tövbe etmemizi engelleyen en büyük kötülüktür. O halde üç temel nedenden ötürü intihar kesinlikle yasaktır:

- İntihar doğaya ve kul sevgisine karşı suçtur, çünkü o, doğal yaşama içgüdüsüne ve kendimizi sevme zorunluluğuna aykırıdır.
- İntihar topluma karşı suçtur, çünkü biz, oynamamız gereken bir rolümüzün olduğu bir topluluğa aidiz.
- İntihar yaşamımızın tek sahibi olan Tanrı'ya karşı suçtur. Karşılaştırma açıklayıcıdır: "Bir köleyi öldüren bir kişi, köle sahibine karşı nasıl bir suç işliyorsa, kendini öldüren kişi de Tanrı'ya karşı suç işler."

Samson ve Razis, Tanrı'dan özel bir çağrı almıştır. İntiharın yasaklanmasını sağlamak için, o halde Aristoteles ve Platon'la birlikte, akıl, Aziz Augustinus ve Kutsal Kitaplar'dan da yararlanılmıştır.

SORUMLU: ŞEYTANDAN GELEN UMUTSUZLUK

Ahlakçılar ve şairler buna yeteneklerinin ağırlığını da katar. Vincent de Beauvais "yaşamdan bıkkınlığı" kınarken, Dante *Inferno*'sunda (*Cehennem*) intihar edenler için de bir yer ayırır. Onları, yedinci çemberin,

zorbalar çemberinin ikinci kısmına yerleştirir. Onlar kendilerine hakaretten suçludur, insan görünümünü yitirmişlerdir: onlar, kapkaranlık ve devasa bir ormanın, yaprakları sararmış ağaçlarıdır. Yaşamı reddettikleri için, sonsuza dek orada kıpırdamadan dururlar ve rüzgârla eğilip, ağlayıp sızlanırlar. Sözcüleri, umutsuzluk yüzünden intihar etmiş olan, II. Federico'nun bakanı Pietro Della Vigna'dır. Umutsuzluk psişik bir durum değil, günahkârı kesin cehennemlik olduğuna inandıran ve onu Tanrı'nın mağfireti konusunda kuşkuya düşüren şeytanın etkisine bağlı bir günahtır.

Hıristiyanları intihardan vazgeçirmek için, Kilise, hem vaazlarını *exempla*larında hem dinsel oyunlarda rastlanan öyküler aracılığıyla yaydığı dini bir edebiyata başvurur. Bu öykülerden alınacak ders, hiçbir zaman umutsuzluğa düşmemek gerektiğidir, çünkü Santiago de Compostela'ya giden bir hacının başına gelen şu talihsizlikte olduğu gibi, her an bir mucize olabilir: Aziz Yakup'un kılığına giren şeytan tarafından kandırılan bir hacı, boğazını keserek kendini öldürür, ama Bakire Meryem, ruhunu şeytandan kurtararak ona tekrar hayat verir.[19] Diğer hikâyelerde, umudunu yitiren kişi, bir azizenin ya da Bakire Meryem'in müdahalesiyle ya da istavroz çıkarma ya da kutsanmış su serpme yoluyla son anda kurtarılır.

XIV. yüzyılda, *The Cloud of Unknowing* başlıklı İngilizce gizemci metin, karamsar ruhları "yokluk"a iten şeytanca kışkırtmaya karşı uyarır. William Langland da, 1360-1370 yıllarının alegorik yapıtı *Piers the Ploughman*'de, umutsuzluğa kapılıp kendini asmaya çalışan, sonra Pişmanlık tarafından kurtarılan Cimrilik'i anlatır. John Skelton'un öyküsünde ise, Umutsuzluk tarafından günahlarının bağışlanamaz olduğuna inandırılan Müsriflik, kendini hançerlemeye karar verir, ama Umut tarafından kurtarılır.[20]

Umutsuzluğa, dolayısıyla da intihara karşı en iyi ilaç günah çıkartmaktır, çünkü bu, günahların bağışlanmasına ve Tanrı'yla barışmaya izin verir. XI. ve XII. yüzyıl, günah çıkartmanın kurallarını koyma konusunda

19) Bu hikâye, hem Pierre de Beauvais'de hem Guibert de Nogent'da hem de X. Alfonso'da anlatılır ve pek çok vaazda yinelenir.

20) İntiharla umutsuzluk arasındaki ilişkiler hakkında bkz. R. Wymer, *Suicide and Despair in Jacobean Drama*, Londra, 1986; A. Sachs, "Religious Despair in Medieval Literature and Art", *Medieval Studies*, XXVI, 1964, s. 231-256; S. Wenzel, *The Sin of Sloth: Acedia in Medieval Thought and Literature*, Chapel Hill, 1967; S. Snyders, "The Left Hand of God: Despair in Medieval and Renaissance Tradition", *Studies in the Renaissance*, VII, 1965, s. 18-59.

kararlıdır. Kesin kurallar, 1215 yılında IV. Laterano Konsili'nde saptanır: "Şu ya da bu cinsiyetten, olgunluk çağına ulaşan herkes, yılda en az bir kere bütün günahlarını papazına dürüstçe itiraf etmelidir..." XII. yüzyılda, Aziz Bernard, inananlardan hemen günah çıkartmalarını ve tekrar günah işlediklerini görseler bile umutsuzluğa kapılmamalarını ister. "Kefaret mahkemesi"nin yargılama usulü basitleşir ve esnekleşir: 1000 yılına dek, günahların itirafıyla, büyük günahlar için yılda sadece bir kez (kutsal perşembe) söz konusu olan af birbirinden ayrılırken, XI. yüzyıldan itibaren itiraf, karar ve af birleşir. Böylece günah çıkartan, günahlarını itiraf eder etmez, daha kefaretini bile ödemeden Tanrı'yla barışmış olur, çünkü papaz, "kilit yetkisi" gereği onun günahını hemen bağışlayabilecek güçtedir. Dolayısıyla, o hemen rahatlayabilir, artık umutsuzluğa düşmesi için hiçbir neden yoktur. Günah çıkarttıktan sonra kendini öldürmenin akıl sağlığı yerinde biri için imkânsız olduğu düşünülür. Eğer bir intihar olursa, Kilise'nin gözünde bu bir delilik karinesi olacaktır.[21]

İNTİHAR EDENLERE DİNİ VE DİNDIŞI CEZALAR

İnananlar intihara karşı yüzde yüz etkili bir ilaca sahip olduğuna göre, akıl sağlıkları yerinde olup da her şeye rağmen kendini öldürenler artık hiçbir merhamet bekleyemezler. XII. yüzyılda, Burchard, Chartres'li Yves, Gratianus, IX. Gregorius'un yapıtlarında saptanan kilise hukuku aşırı bir sertliğe sahiptir. Bu dönemden itibaren, intihar edenlerin dini defin töreninden yoksun bırakıldığını gösteren pek çok belirtiye rastlanır, ancak bunun ilk yazılı ve kesin kanıtı için 1284 yılındaki Nîmes Sinodu'nu beklemek gerekecektir. Sinod, aforoz edilenlerin, sapkınların, turnuvalarda ölenlerin ve kendilerini öldürenlerin, *son soluklarını verirken* bir pişmanlık belirtisi göstermedikleri takdirde, defin töreninden istisnasız yoksun bırakılmasını kabul eder. Raymond de Peñafort da, *Somme*'unda aynı görüşü dile getirir, Mende Piskoposu Guillaume Durant ise, XIII. yüzyılın sonunda, *Speculum juris*'inde intihar eden ve yasaya aykırı bir biçimde, "gömülen" bir kadavranın mezardan çıkarılmasını istemek için bir mektup örneği verir.

21) J.-C. Schmitt, adı geçen makalesinin 80. ve 81. dipnotunda bununla ilgili birkaç örnek vermiştir.

Kilise hukukuna dindışı hukukun sertliği de eklenir.[22] Ortaçağ geleneklerini anlatan yığınlarca kitap, intihar halinde yerel uygulamalara ilişkin bilgiler veren paha biçilmez birer kaynak oluşturur. Fransa'da, sorun özellikle krallığın kuzey yarısında ele alınır, burada hukuk, gözle görülür biçimde, intihar edenlerin geri dönüp yaşayanları rahatsız etmesini önlemeyi amaçlayan ve batıl inançlara dayanan çok eski uygulamaları benimser. En eski metinlerden biri, Lille Belediyesi'nin XIII. yüzyıla ait bir kararnamesi, cesedin erkekse darağacına kadar sürüklenip asılmasını, kadınsa yakılmasını öngörür. Anjou ve Maine'de de aynı şey geçerlidir. XIV. yüzyılda yazıya aktarılmış *Très Ancienne Coutume de Bretagne*'da [*Çok Eski Bretanya Geleneği*] özellikle belirtilir: "Eğer biri kendini bilerek öldürürse, ayaklarından asılıp katil gibi sürüklenmeli ve kendisine ait taşınır mallara el konulmalıdır". *Loi de Beaumont* [*Beaumont Yasası*] daha da ileri gider: Ceset "başkalarına ibret olsun diye olabilecek en acımasız biçimde" sürüklenmeli ve üstünden geçmiş olacağı taşlar yerinden sökülmelidir. Metz'de, ceset evden, eşiğin altına açılmış bir delikten çıkarılır; bir fıçıya kapatılır ve fıçı, onun akıntıyla sürüklenmesine izin verilmesini isteyen bir tabelayla birlikte ırmağa atılır: "Tekmeleyin akıntıya doğru, bırakın gitsin, o bunu hakketti." Lanetli beden, böylece, Pilatus'un cesediyle ilgili efsanevi felaketi önlemek için fıçı içinde, ırmak suyunu kirletmeden uzaklara sürüklenir: Pilatus'un, varsayılan intiharından sonra Tevere'ye atılan cesedinin akıl almaz taşkınlara yol açtığı anlatılır. Aynı uygulama Strasbourg'ta da geçerlidir, burada da, kendini asmış bir piskoposun cesedi benzer bir yazgıya maruz kalacaktır.

Zürich'te, ceset, intiharın türüne uygun bir cezaya çarptırılır: Ölüm nedeni kendini bıçaklamaysa, intihar edenin kafasına bir odun parçası saplanır; boğulmaysa, su kenarının beş ayak ötesindeki kuma gömülür; düşmeyse, başının, karnının ve ayakların üstüne konan üç büyük taşla birlikte bir dağın altına gömülür. Lille ve Abbeville'de olduğu gibi, intihar edeni pencereden atma ya da "bir hayvan gibi yüzü yere dönük biçimde evin eşiğinin altındaki bir delikten çıkarma" geleneğinin teme-

22) XVII. yüzyıldan itibaren taşra geleneklerini anlatan pek çok kitabın yayımlanması sayesinde, kuşkusuz bu özellik daha iyi bilinir. A. Bayet, *Le Suicide et la morale* adlı yapıtında, bu geleneklerin uzun bir listesini verir (s. 436-437). F. Bourquelot'nun yapıtı da bu konuda değerli bilgiler içerir: "Ortaçağ'da istemli ölüm konusundaki düşünce ve yasalar üzerine araştırmalar", *Bibliothèque de l'École des chartes*, III, 1841-1842 ve IV, 1842-1843. Alexander Murray ve Abigail Freedman da, Ortaçağ'da intihar üzerine önemli çalışmalara imza atmıştır.

linde, kuşkusuz, uğursuz bedenin o bölgeyi tanıyıp geri dönmesine engel olma isteği vardır. Almanya'nın kimi bölgelerinde, bir kalburun üstüne konup beygirlerle sürüklenen ceset zincirlerle bağlanıp asılır ve olduğu yerde çürümeye bırakılır. Ceset, çoğu zaman ters çevrilip sürüklenir ve baş aşağı asılır.

İngiltere'de, intihar eden kişi bir anayolun altına ve tercihen, daha çok insanın geçtiği bir kavşağa gömülüp göğsüne saplanan tahta bir kazıkla toprağa çivilenir. Kıpırdayamaz hale getirilen ve ayaklar altında çiğnenen cesedin, böylece dışarı çıkıp da yaşayanları rahatsız etme şansı olmayacaktır; çünkü intihar, eskiden kötü ruhlar, Hıristiyanlıkta ise şeytan adı verilen kötülüğün güçlerinin etkisini gösteren uğursuz bir ölüm biçimidir. Kadavranın idamı, hem bir şeytan çıkarma ayini hem de caydırma amaçlı bir uygulamadır. Bütün soyun şerefini lekeleyen bu halka açık gösteriye katılmak zorunda kalan aile içinse, korkunç bir felaket.

Aileyi bekleyen başka bir felaket daha vardır: malların müsaderesi. Bu, Fransa'da, 1205'ten sonra, kraliyet görevlilerinin, "isteyerek kendini öldüren ya da suda boğulan kişilerin taşınır mallarını krala ya da barona bırakan"[23] bir soruşturmasında görülür. 1270'de, *Établissements de Saint Louis*'te şöyle yazar: "Kendini asan ya da boğan ya da herhangi bir biçimde öldüren biri olursa, onun da, karısının da malları baronun olacaktır." Intihar gerçekte yüksek mahkemenin yetki alanına girer ve müsadere farklı biçimlerde olabilir: Anjou, Maine, Normandiya, Poitou, Bretanya ve Beauvaisis geleneklerinde, taşınır malların müsaderesi; Bordeaux geleneğinde, örneğin, taşınır ve taşınmaz mülklerin müsaderesi; 1397'de, Echiquier de Rouen'in,* malların üçte birini krala, üçte ikisini ise merhumun dul karısı ve çocuklarına bırakan bir kararında görüldüğü gibi, taşınır malların bir kısmının müsaderesi. Bununla birlikte bu paylaşım istisnai gibi görünüyor. Maine ve Anjou gibi bazı taşra kentlerinde, müsadereye, intihar edenin evinin anayol tarafındaki duvarlarını yıkıp çatısını uçurmaktan, otlaklarını yakmaktan, asmalarını ve ağaçlarını insan boyunda kesmekten ibaret bir "ravaire" ya da "ravoyre" geleneği de eklenir.

İngiltere'de, hukukçuların, XIII. yüzyılın ortasında başladıkları *Common Law* ile ilgili çalışmaları sayesinde yasalar daha iyi bilinir. Hertford

23) Caillemer, *Confiscations et administration des successions par les pouvoir publics au Moyen Age*, Lyon, 1901, s. 27.

* X. yüzyılın başında I. Normandiya Dükü Rollon tarafından kurulan Normandiya Hükümet Sarayı. Günümüzde Rouen Adalet Sarayı. (ç.n.)

Konsili, VII. yüzyıldan itibaren intihar edenlerin gömülmesini yasaklar; XI. yüzyılın başlarında da Kral Edgar'ın bir yasası bu durumu onaylar. 1230'lu yıllara ait belgeler, Surrey'deki mal müsaderelerini gösterir. 1250 ile 1260 yılları arasında da, yargıç Henri de Bracton, büyük bir İngiliz yasa derlemesinde, mahkemelerin, intihar konusunda, *non compos mentis* (akıl sağlığı yerinde olmayan kişi) vakalarıyla *felo de se* (kendine nankörlük eden kişi) vakaları arasında ve bu sonuncuların müsadere edilecek topraklarıyla taşınır malları arasında bir ayrım yaptığını ortaya koyar.[24] XIV. yüzyılın sonunda, II. Richard, intihar eden pek çok kişinin mallarını kendi nedimleri arasında paylaştırır.

ORTAÇAĞ'DA İNTİHAR UYGULAMASI

Belgelerin azlığı, kısa ve özlü oluşları nedeniyle, olayları incelemek, Ortaçağ hukukunu incelemekten çok daha zordur. Ama yine de, bu inceleme, hukuki metinlerin sertliğinin düşündürdüğünden çok daha hoşgörülü bir tutumun söz konusu olduğunu ortaya koyar.

Ortaçağ intiharının somut koşulları, Jean-Claude Schmitt tarafından 54 vakadan oluşan bir örneklikten yola çıkılarak ortaya konmuştur.[25] Erkeklerin kadınlardan üç kat daha fazla intihar ettiği ve kendini asmanın (32 vaka), boğma (12 vaka), bıçaklama (5 vaka), atlama (4 vaka) karşısında en yaygın araç olduğu saptanır, bu da tuhaf biçimde XX. yüzyılın uygulamalarını andırır. Mevsimlere göre dağılım için de aynı durum söz konusudur: İnsanlar özellikle Mart-Nisan ve Temmuz aylarında kendini öldürür. Bugün hâlâ çözemediğimiz olası biyoritimlerin rolünden başka, ilk durumda (Mart-Nisan), büyük perhiz oruçları, ikinci durumda (Temmuz) toprak işleri yüzünden bedenlerin zayıf düşmesinin, bu Hıristiyan ve köylü toplumlar arasında önemli bir rolü olabilir.

Açıklanması daha güç olan, cuma ve pazartesi günleri, diğer günlerden daha fazla intihar ediliyor olmasıdır: İlk durumda, günah çıkartma ve vicdan azabı atmosferinin etkisi, ikinci durumda, yeni bir çalışma haftası başlıyor düşüncesiyle yılgınlık olabilir mi? Ortaçağ intiharı, ayrıca bir gece olayı gibi görünür: İntiharların üçte ikisi gece yarısıyla şafak

24) *Bracton on the Laws and Customs of England*, S. E. Thorne, Cambridge, Mass., 1968, II. cilt, s. 323 ve 423.

25) "Ortaçağ'da intihar", *Annales ESC*, Ocak-Şubat 1976, s. 3-28.

arasında olur. Eldeki rakamlar kesin sonuçlar çıkarmaya izin vermeyecek kadar az olsa da, zifiri karanlıkla umutsuzluğun bir araya gelmesi ve kişinin uğraşacak bir şey bulamayıp tek başına derin düşüncelere dalması olası unsurlardır. Son olarak, insanlar çoğu zaman kendi evlerinde intihar ederler.

Bütün toplumsal sınıflarda intihar edilir, ancak oranlar, belgelerin niteliği nedeniyle hatalıdır, çünkü bu belgeler adli ve özellikle kent kaynaklıdır. Kentte, intiharların büyük çoğunluğu zanaat ustaları çevresinde olur. Soylular arasında olmaması, daha önce de söylediğimiz gibi, onların, serbest şiddet uygulamasında, yaşamlarını intihara özgü biçimde tehlikeye atacak fırsatı bulmalarına izin veren yaşam tarzlarıyla ve adaletin hakimleri olmalarıyla açıklanabilir. Akrabalarla dini ve sivil otoritelerin suç ortaklığı sayesinde, intihara kaza ya da doğal ölüm süsü vermek kuşkusuz çok kolaydır.

Aynı tür gizlemeler din adamlarında da mümkün olduğuna göre, onlardaki yüksek intihar oranı (toplamın yüzde 19'u) şaşırtıcıdır. Suçluluğu ve günahların bağışlanmaz niteliğini daha derinden hissediyor olmaları bir neden olabilir. Umutsuzluğa karşı daha dirençsiz oluşları, kilise papazlarının bu konudaki özel ısrarını da açıklayabilir.

SIK SIK KULLANILAN BİR MAZERET: DELİLİK

Ortaçağ intiharlarının temelinde yaşamın aşırı sıkıntı ve zorlukları yatacaktır: açlık, hastalık, yıkım, yakınların ölümü, aşırı yoksulluk, hapsedilme ve işkence korkusu, kıskançlık. Bu çağda, edebiyatta soylulara ayrılan bir kategori olan onur nedenli intiharlar görülmez. Bütün bilinçli intihar vakaları, maddi ve manevi aşırı bir acıya yol açan belli bir nedene bağlanır. Bracton'un kitabında açıkça belirttiği gibi, yaşamdan bıkkınlık nedenli intiharların, delilik vakaları içinde yer aldığını görmek şaşırtıcıdır. Ortaçağ insanı, yaşamın güzelliğinin tartışma konusu edilebileceğini düşünmez. Ortaçağ'da, XVIII. yüzyılın "felsefi intihar" diye adlandıracağı şeyin olma olasılığı yoktur. Akıl sağlığı yerinde olan birinin, soğukkanlı bir biçimde yaşamın yaşanmaya değmez olduğunu düşünebilmesi o zaman için anlaşılmaz bir şeydir. Özel bir neden olmadan, bunun sadece düşünülebilmesi bile, niteliği gereği bir delilik, "melankoli" adı verilecek bir zihinsel dengesizliğin belirtisidir. "Kara safra" anlamına gelen Yunanca kökenli bu terim, fiziksel bir hastalığı, zihni bulandıran ve karam-

sar düşüncelere yol açan bir kara safra fazlalığını belirtir. Ortaçağ'da, bu sözcüğü ilk kullananlardan biri Brunetto Latini'dir (1265 yılına doğru).

Bir ruhsal çöküntü ya da üzüntü haliyle kendini gösteren bu birinci tür deliliğe ani nöbetlerle belirgin bir başka delilik eklenir: Bu, kimi zaman alkolün neden olduğu sanrılarla, sayıklamalarla, öfkeli hareketler, sürekli sitemlerle dışa vuran "taşkınlık" ya da "çılgınlık"tır. Tuhaf ya da alışılmamış en ufak davranış, zihinsel bozukluğun bir kamtı olarak gösterilebilir ve soruşturmacılar da çoğu zaman bunu böyle kabul eder. Saint-Martin-des-Champs'ın adli kayıtlarında beş intihardan söz edilir, bunlardan dördü "çıldırmış ve aklı yerinde değil", "deli ve aklı yerinde değil", "tuhaf ve aklı yerinde değil"[26] notuyla birlikte aklanır. Jean-Claude Schmitt tarafından incelenmiş 54 vakanın 16'sı (yani yüzde 30'u), öyle görünüyor ki bazen haklı olarak, ama bazen de şüpheli biçimde deliliğe atfedilir.

Şüpheli bir ölüm söz konusu olduğunda, kentte belediye savcıları, köyde yerel mahkeme görevlileri, İngiltere'de sorgu yargıcı gelmeden cesede dokunulmamalıdır. Önce bir rapor hazırlanır, ardından bir soruşturma açılır ve bu soruşturma sırasında ölünün yakınları ve onu yakından tanıyan kişiler gelip ifade verirler. Bu yargılama usulünde genel söylentinin önemli bir rol oynadığı ve ölüme bir kaza, bir cinayet ya da delice bir davranış süsü vermenin ebeveynlerin lehine olduğu çok açıktır ve bu da, köylülerin dayanışma içinde olmaları koşuluyla çok zor değildir. Bu, çok kez söz konusu olmuş gibi görünüyor. İngiltere'de, Barbara Hanawalt'ın çalışmaları, XIV. yüzyılda, ailelerin karşılıklı olarak birbirlerini desteklediğini, soruşturma ve karardan sorumlu jüri üyelerinin, yerel topluluğun içinden gelmeleri nedeniyle çok sayıda beraatın suç ortağı olduğunu, parası ödenmeyen sorgu yargıcının da aile tarafından kolaylıkla satın alınabildiğini ortaya koyar.[27] Suçlu bulunması halinde bile, merhumun malları gerçek değerinin altında gösterilir.

XIII. yüzyılda, Beauvaisis'te, Philippe de Beaumanoir, malların, ancak merhumun intihar ettiği ve bundan tümüyle sorumlu olduğu açıkça ortaya konursa müsadere edilebileceğini belirtir. Şöyle ki, ölü eğer bir kuyunun dibinde bulunduysa, kuyunun yeri, merhumun oraya neden gittiği, fiziksel ve zihinsel durumu, kaza kanısına varmaya izin veren bir baygınlık

26) *Registre criminel de la justice de Saint-Martin-des-Champs*, Tanon, Paris, 1877, s. 193, 196, 218, 219, 228.

27) B. A. Hanawalt, *Crime and Conflict in English Communities, 1300-1348*, Cambridge, Mass., 1979.

olasılığı göz önünde bulundurulmalıdır. 1278 Nisan ayında, Bedfordshire'de, adamın hastalığı nedeniyle başının döndüğüne karar veren bir jüri üyesinin yaptığı şey budur. Ancak kısa süre sonra, bir kraliyet soruşturması bir intiharın söz konusu olduğunu kanıtlar.[28] Kuşkusuz, merhumun "Bir gün kendimi öldüreceğim" dediğinin duyulmuş olması da kanıt için yeterlidir, der Beaumanoir. Ama yine de bu sözlerin kağıda aktarılmış olması gerekir. Müsaderelerin sayısı her şeye rağmen yüksek gibi görünüyorsa da, bunun nedeni, mahkemenin başka bir bahaneyle de müsadere edebiliyor olmasıdır: merhumun vasiyetsiz ölmesi.[29]

Bununla birlikte, müsadereden kurtulmak da mümkündür, özellikle de kendini öldüren kişi evli bir kadınsa. 1418'de, kısa süre önce çocuklarını kaybetmiş, yıkılmış ve karısı hasta olan bir adamın intiharından sonra olduğu gibi, kralın bağışladığı durumlar da olur.[30] 1278'de, Philippe Testard davasında ise, tanık ifadeleri yeterince inandırıcı olmadığı halde, Yüksek Mahkeme beraat kararı verir. Fransa'nın güneyinde, gelenek kitaplarının intihar konusundaki suskunluğu, Albert Bayet tarafından, Roma hukukunun XII. yüzyıldan itibaren yeniden canlanmasının da etkisiyle, en azından nüfuzlu kişilerde cezalandırmanın olmayışının bir belirtisi olarak yorumlanır.[31]

BİRKAÇ HOŞGÖRÜ BELİRTİSİ

XIV. yüzyıldan itibaren, bazı hukukçular, intihar davaları konusunda hukukun yumuşamasını ister. 1395 yılında ölen Jean Boutillier, *Somme rural*'inde Roma hukukuna dönmeyi savunur. İntihar söz konusu olduğun-

28) *Bedfordshire Coroners: Rolls*, Bedfordshire Historical Record Society, 1961, sayı 197.

29) A. Bayet, *a.g.y.*, s. 444.

30) Douet d'Arcq, *Choix de pièces inédites relatives au règne de Charles VI*, Paris, 1863, II. cilt, s. 176.

31) "Örf ve âdet hukukunun geçerli olduğu ülkelerde, XII. yüzyılda hukuk alanındaki yeniden doğuşun ardından, eski Roma yasalarını değerlendirmeye yönelik çabalar görülür. Ayrıca pek çok metinde, geleneğin sertliklerini beklenmedik biçimde yumuşatan kararlara rastlanır [...]. Güneyde intiharın cezalandırılmadığı söylenebilir mi? Ben böyle bir iddianın ciddi anlamda yanlış olacağını düşünüyorum [...]. Ben intiharın Güneyde zaman zaman cezalandırıldığına eminim. Ama hangi durumda? Görevi özellikle burjuvaların haklarını korumak olan gelenekler bundan hiç söz etmediğine göre, büyük olasılıkla, sadece aşağı tabakanın insanları cezalandırılır." A. Bayet, *a.g.y.*, s. 477.

da, diye yazar, derebeyinin mahkemesi bir soruşturma yapmalı ve ceza sadece, merhum bir mahkûmiyetten kurtulmak için kendini öldürdüyse uygulanmalıdır. Bu durumda, cesede, hâlâ sağ olsaydı maruz kalması gerekecek olan ceza verilir. Hastalık ve "kaçıklık" (delilik) gibi diğer bütün durumlarda, merhum normal biçimde gömülmelidir: "Hastalık ya da kaçıklıkla ya da böyle herhangi bir kötü yolla, karısını, çocuklarını ya da mallarını birdenbire kaybettiği için umutsuzluğa düşen birinin hayata nasıl küstüğünü bilirsiniz, böyle birinin ne malına ne de bedenine dokunulmalıdır: onu asmak ya da kamu adaletine sunmak gibi cezalara başvurulmamalıdır: çünkü onun bedeni adalete bir kötülük yapmamıştır, yaptıysa kendine yapmıştır."[32] Burada da, yaşamdan bıkkınlık nedeniyle intihar, üstü kapalı biçimde delilik vakalarından sayılır.

Son olarak, kendini öldürme konusunda o kadar katı olan tanrıbilimci ve ahlakçıların bile, kimi zaman, Cato, Diogenes ve Zenon'un intiharı gibi bazı Antikçağ intiharlarının soyluluğunu kabul ettiğini ekleyelim. Alain de Lille ve Vincent de Beauvais'nin durumu böyledir, üstelik bunlar gönüllü şehitlerin cesaretini de överler. XVI.-XVIII. yüzyıl kazüistlerinin yapıtlarını önceleyen bazıları, çok uç durumlarda Hıristiyanın intiharını kabul ederler. Brunetto Latini'ye göre, ekmek çalmaktansa açlıktan ölmek daha iyidir; Hugues de Sainte-Marie bir sapkını korumaktansa ölmenin yeğ olduğunu ileri sürer. Jean Buridan'la Duns Scot, dolaylı olarak, savaşın ve haçlı seferinin intiharın yerine geçebileceğini doğrular, Buridan ölümü kaçmaya tercih etmenin kimi zaman daha iyi olduğunu belirtir, Scot'a göreyse, bir başkasını öldürme halinde insan, hatasını gidermek için, "haklı bir dava uğruna, örneğin Kilise düşmanlarına karşı sürdürülen bir savaşta canını ortaya koyabilir". Guillaume le Clerc ve Philippe de Vitry gibi bazıları, İsa'nın intihar ettiği düşüncesini yeniden ortaya atar.[33] Kısacası, Ortaçağ'da hiçbir tanrıbilimci ve ahlakçı intihar edenin cesedinin definden yoksun bırakılmasını ve cezalandırılmasını ne ister ne de onaylar.

Özetle, Ortaçağ'ın intihar karşısındaki tutumu, cesetlere uygulanan korkunç işkence törenlerinin, Aziz Augustinus'la Aziz Tommaso'nun bozulmaz metinlerinin, gelenek kitaplarındaki genel formüllerin düşündürdüğünden daha farklıdır. Çağ, intiharlara karşı yumuşak değildir kuşkusuz. Halkın inançları, resmi din, sivil güçler, hem doğaya hem toplu-

32) J. Boutillier, *Somme rural*, böl. XXXIX, s. 273.
33) A. Bayet, *a.g.y.*, s. 466.

ma hem de Tanrı'ya karşı işlenmiş bu suç karşısında aynı tiksintiyi paylaşırlar. Ama paradoksal bir biçimde, yalnız insana özgü bir davranış olan intihar, insan doğasına öyle aykırı görülür ki ancak şeytanın doğrudan müdahalesi ya da delilikle açıklanabilir. İlk durumda, insan şeytandan gelen bir umutsuzluğun kurbanıdır, Kilise bu umutsuzluğa karşı günah çıkartmayı önerir; buna rağmen kendini öldüren kişi kesin olarak cehennemliktir. İkinci durumda, zavallı, eyleminden sorumlu değildir, dolayısıyla kurtulması mümkündür. Ancak bu çağın çok geniş bir delilik anlayışı vardır; akrabaların korkusu ve acıma duygusuyla bu daha da genişler. Ayrıca, edebiyat, aşk ve şeref intiharlarının soyluluğunu kabul eder ve soylular sınıfının, dolaysız intiharın yerini alacak kendi "intihar vekilleri" vardır.

Ortaçağ'da sıradan intihar, her şeyden önce *laboratores*i, yani emekçileri ilgilendirir. Çoğu kez yaşam koşullarının aniden ağırlaşması yüzünden kendini öldürenler köylü ve zanaatkârlardır. *Bellatores*, savaşçılar, soylular kendilerini doğrudan öldürmezler; *oratores* bazen bunu yapar, ama neden her zaman deliliktir ve bedenler yargılanmaz. Kötü intihar, bayağı, bencil intihar, felaketten kaçan korkağın intiharı, her zaman köylünün, aşağı tabakanın, işçinin, zanaatkârın intiharıdır. Ve bu eylemin hor görülmesinde bunun büyük katkısı vardır.

Ortaçağ, intiharı sadece şeytanın etkisi ya da delilikle açıklayarak, onu tamamen akıl dışı bir eylem yapar. Salt yaşamdan bıkkınlık nedeniyle enikonu düşünülen intihar, ancak bir delilik kategorisi olabilir: melankoli. Ortaçağ, intiharı kimi zaman mazur da görür, ama bu sadece, onu şeytana ya da dengesiz bir akla mal edip daha fazla kınamak içindir. Sağlıklı intihar yoktur.

XV. yüzyıldan itibaren, ilk hümanistler bir başka miras üzerinde, onlara istemli ölümün çok farklı bir görüntüsünü sunan Antikçağ insanlarının mirası üzerinde düşünmeye başlar. Lucretius, Cato ya da Seneca skolastikler tarafından tanınmaktadır, ama onlar vahiy almamıştır, dolayısıyla da tutumları ahlaki bir örnek sağlayamayacaktır. Antikçağ'la ilgili bilgilerin derinleşmesi ve hümanistlerin bu çağın değer yargıları karşısında artan hayranlığı, görüş açılarını yavaş yavaş değiştirir. Rönesans sırasında, intiharı anlamlandırmaya yönelik, çekingen ama yine de cesur girişimleri anlamak için antik mirasa dönmek gerekir.

3
Antik Miras: Zamanında Çekip Gitmeyi Bilmek

XV. yüzyılda, toplumsal, ekonomik, siyasi, askeri, dini ve kültürel sarsıntıların ortasında, modernliğin ilk belirtileri görünmeye başladığında, ilk hümanistlerin kaygılı merakı, coşkuyla, pagan Antikçağ'ın sınırsız mirasını çözmeye koyulur. XIV. yüzyıldan itibaren, adcı düşünce akımıyla, John Wycliffe ve Jean Hus'un sapkın dinsel itirazlarıyla, Kilisedeki bölünmelerle, Kardinal von Kues ve Nicolas Oresme'in bilimsel cesaretleriyle, can çekişen feodal düzenin son çırpınışlarıyla, demografik bunalımlar ve savaş yıkıntılarıyla gelişen Ockhamcı devrimle birlikte düşünsel ve ahlaki kesinliklerin yeniden tartışma konusu edilmesi, Avrupalı aydınları, antik bilgeliğin uzun zamandır ihmal edilmiş hazinesini araştırmaya iter.

Hıristiyan öğretisinin kuşkusuz her şeye bir yanıtı vardır: Kilise Babaları, konsiller, Ortaçağ tanrıbilimcileri gitgide daha kesin görgü kuralları ve davranış normları getirir. Ahlak alanı, en sağlam bütünü oluşturur: On emir, otoriteler tarafından dayatılmış ve inananlar tarafından içselleştirilmiş zorunluluk ve yasakların dokunulmaz temelini oluşturur. Toplu bir kınamanın nesnesi olan sapkın davranışlar, toplumun tam onayıyla

birlikte sivil ve dini güçlerin el birliğiyle bastırılır. Bununla birlikte, bu iyiyle kötünün alanında bile, Antikçağ insanlarının saygınlığı, Hıristiyan ahlakıyla açıkça bir anlaşmazlık söz konusu olduğunda hümanist düşünürleri sorgulamaya iter; tanrıbilimciler, Tanrı'nın, inanan ya da inanmayan her insanın içine evrensel davranış kuralları yerleştirdiğini söylemez mi? Bu kurallar arasında, insan yaşamına saygı en açık kural gibi görünür. Öldürmek kesinlikle yasaktır ve bu yasak, titizlikle belirlenmiş birkaç durum dışında, insanın kendi varlığını da kapsar. Oysa Antikçağ, Hıristiyan düşünürlere kahramanca intiharın ünlü örneklerini ve bu eylemi haklı kılan yüce felsefi düşünceleri sunar. Rönesans'ın kendini öldürme hakkı konusunda soracağı soruların temelinde, Antikçağ uygulaması üzerinde düşünme yatar. İnsanlar Yunan-Roma geçmişini ve dönemin büyük adamlarını hayranlıkla yeniden keşfeder, sonra da Aristodemos'un, Kleomenes'in, Themistokles'in, İsokrates'in Demosthenes'in, Pythagoras'ın, Empedokles'in, Demokritos'un, Diogenes'in, Hegesias'ın, Zenon'un, Kleanthes'in, Sokrates'in, Lucretia'nın, Appius Claudius'un, Crassus'un, Caius Gracchus'un, Marius'un, Cato'nun, şair Lucretius'un, Antonius'un, Kleopatra'nın, Brutus'un, Cassius'un, Varus'un, Pison'un, Cocceius Nerva'nın, Silanus'un, Seneca'nın, Calpurnius Pison'un, Otho'nun ve diğerlerinin intiharı hakkında sorular sorar. Bu denli saygın bunca kişinin istemli ölümünü, ayrım gözetmeden, cehenneme götüren utanç verici bir korkaklık olarak nitelemek mümkün müdür?

YUNANLILARDA FİKİR ÇOKLUĞU

Antikçağ'ın istemli ölüm karşısındaki tutumunu Ortaçağ tutumundan esas olarak ayıran şey, Hıristiyanlığın ilke tekliğine karşı Antikçağ'ın fikir çokluğudur. Pagan Antikçağ, kendini öldürmeyi oybirliğiyle desteklemekten çok uzaktır. Yunan toplumunda, her büyük felsefe okulunun kendine özgü bir tavrı vardır ve Pythagorasçıların kesin karşıtçılığından Epikurosçu ve Stoacıların hoşgörülü onayına dek bütün yelpaze temsil edilir.[1]

1) Antik Yunan'daki intihar uygulaması ve kuramı M. D. Faber tarafından incelenmiştir. *Suicide in Greek Tragedy*, New York, 1970; J. M. Rist, "İntihar", *Stoic Philosopy*, Cambridge, 1969; R. Willie, "Views on Suicide and Freedom in Stoic Philosophy and some Related Points of View", *Prudentia*, V, Mayıs 1973.

Bu çeşitlilik hukuk alanında da geçerlidir, Atina, Sparta, Thebai gibi bazı kentler intihar edenlerin cesedi için cezalar öngörürken, diğerlerinde bu söz konusu değildir. Ama her yerde uygulama çok hoşgörülü görünür ve Yunan tarihi, nedenleri çok çeşitli, gerçek ya da yarı-efsanevi, büyük yankılar uyandırmış intiharlarla doludur. Menoikeos, Themistokles, İsokrates ve Demosthenes'in yurtseverce intiharları; Aristodemos'un vicdan azabı yüzünden intiharı; Kleomenes'in onur nedenli intiharı; Pythagoras'ın dini bir düşünceye bağlılığı yüzünden intiharı; Demokritos ve Speusippos'un yaşlılığın düşkünlüğünden kurtulmak için intiharı; Panthea, Hero ve Sappho'nun aşk yüzünden intiharı; Hippo'nun namus yüzünden intiharı; Charondas'ın yurtseverce intiharı; yaşamı hor gören Zenon, Kleanthes, Hegesias, Diogenes ve Epikuros'un felsefi intiharları. Sokrates'in ölümü daha tartışmalıdır, ama yine de, duruşması sırasında verdiği kışkırtıcı yanıtlar ve kaçmayı reddetmesi nedeniyle bir intihara benzetilebilir.

En eski çağlardan beri, Yunan öğretisi, felsefi intiharın temel sorusunu sorar. Kyreneciler, Kynikler, Epikurosçular ve Stoacılar, hepsi, özgürlüğü, kendi yaşamı ve ölümüne karar verebilme hakkında yatan bireyin üstün değerini kabul eder. Onlara göre, yaşam iyiyse, yani akla, insan onuruna uygunsa ve üzüntülerden çok sevinçler getiriyorsa, ancak o zaman sürdürülmeyi hak eder. Aksi durumda, onu sürdürmek deliliktir.

Bu genel şema içinde, her öğreti şu ya da bu görüşü vurgular. Çok bireyci olan Kyreneciler karamsardır ve hocalarından biri olan Hegesias, çok sayıda intihara yol açtığı için İskenderiye'den kovulacaktır. Kynikler, makul bir yaşam sürülemiyorsa ondan tümüyle vazgeçmeyi öğretir: Antisthenes'e göre, yeterince zeki olmayanlar kendilerini assalar daha iyi ederler. Öğrencisi Diogenes bu kuralı sonuna kadar götürür. Ona göre, ölümden, buradayken hissedilmeyen ölümden korkmamak gerekir. O halde, iyi bir yaşam süremiyorsa, insan kendini öldürmekten çekinmemelidir. Çok yaşamak için iyi bir nedenin, eğer bu yoksa bir ipin olmalı, der. Diogenes Laertios ona aynı doğrultuda devam eden sayısız söz yükler: "İyi yaşamaya çalışmıyorsan, neden yaşıyorsun?" "Biri ona şöyle demişti: 'Yaşamak bir kötülük. – Hayır, dedi o da, ama kötü yaşamak evet'"; "Sağlıklı bir kafayla yaşamak gerek ya da kendini asmak, diye tekrarlayıp duruyordu"; "Antisthenes sonunda haykırdı: 'Of! O halde kim kurtaracak beni acılarımdan? – Bu, dedi Diogenes, bıçağını göstererek.'"

Epikurosçulara göre, bilgelik, yaşam dayanılmaz hale geldiğinde usulca intihar etmemizi öğütler. Enikonu düşündükten sonra, acele etme-

den, sessizce çekip gidebiliriz, "duman içinde kalmış bir odadan çıkar gibi". Stoacıların yücelttiği şey de iyice düşünülüp taşınılmış bir intihardır, akıl doğanın düzenine uymamız için en onurlu çözüm yolunun intihar olduğunu gösterdiğinde ya da biz, kendimiz için belirlediğimiz yolu artık takip edemediğimizde. Yaşam ve ölüm birbirinden farksızdır, çünkü tümtanrıcı evrende her şey beraberinde götürülür. "Bilge, vatanı ve arkadaşları için canını verebilir, dahası kendisi dayanılmaz acılar içindeyse, bir uzvunu kaybetmişse ya da iyileşmez bir hastalığa yakalanmışsa kendini öldürebilir": Diogenes Laertios, Stoacıların, Zenon'un intiharıyla açıklanan istemli ölüm düşüncesini şöyle özetler: "Doksan sekiz yaşında, okulundan çıkarken düştü ve bir parmağı kırıldı, ama o, eliyle yere vurarak Niobe'nin dizesini söyledi: 'Geliyorum. Beni neden çağırıyorsun?' Ve hemen kendini boğarak öldürdü."

Bunun tersine Pythagorasçılar, iki temel nedenle intihara karşıdırlar: Bir ilk günahın ardından bir bedene düşen ruh, onun kefaretini sonuna kadar ödemelidir; ruhla bedenin birliği, sayısal oranlarla yönetilir ve intihar bunların uyumunu bozabilir, bu da, Herakleitos'a göre, Pythagoras'ın yaşamdan bıkkınlıkla yemek yemeyip kendini ölüme terk etmesini engellemez. Hermippos'a göre ise, o, kaçarken Siracusalılar tarafından öldürülmüş olacaktır: Kutsal bir sebze olan bakla tarlasından geçmek istemediği için yakalanacaktır, bu da bir tür intihar olacaktır.

PLATON'UN AYRIMLARI VE ARİSTOTELES'İN REDDİ

Geriye kalıyor Yunan öğretisinin iki dehası: Platon ve Aristoteles. Çoğu zaman zıt yönlerde, Batı öğretisine en çok damga vurmuş iki dev. Daha önceki akımların tersine, onlar insanı her şeyden önce bir topluluğun içinde yer alan toplumsal bir varlık olarak görürler. Dolayısıyla birey, kendi çıkarına göre düşünmemeli, onu oraya yerleştiren Tanrı'ya (Platon) ve ona yerine getirmesi gereken bir rol veren Site'ye karşı (Aristoteles) görevlerini de hesaba katmalıdır.

Platon'un tavrı daha yumuşak ve daha belirsizdir, tereddüt ediyor gibidir. İstemli ölümle ilgili öğretisi, ondan yararlanmak isteyen Hıristiyan düşünürler tarafından ele alınırken değiştirilmiştir, ama çok nüanslı bir öğreti olduğu söylenebilir. *Yasalar*'ın (*Nomoi*), intihar karşıtları tarafından kırpılmış bir pasajında, "kendini öldürecek ve Geleceği kendi payından yoksun bırakacak olan kişinin..." genel mezarlığa gömülme-

mesi gerektiğini söyler. Bu kişi, ıssız bir yere, adı belirtilmeden ve taşsız gömülmelidir. Bununla birlikte, Platon, "Site'den gelen bir kararla ya da saldırısından kaçamadığı beklenmedik bir hastalığın şiddetli acıları yüzünden ya da kendisine sunulan yaşam, çaresiz ve dayanılamayacak kadar iğrenç olduğu için"[2] kendini öldürenlere bunun uygulanmayacağını belirtir. O halde üç önemli istisna vardır: mahkûmiyet (Sokrates'in durumu), çok ağrılı ve onulmaz bir hastalık ve sefil bir yaşam, bu da yoksulluktan utanca dek birçok durumu kapsayabilir. Aynı diyalogda, Platon, tapmak yağmacıları konusunda da şöyle der: "Eğer kötü eğilimlerinden kurtulmayı başaramıyorsan, ölümü en iyi çare olarak düşündüğün anda, yaşamdan kurtul."[3]

Platon intihar sorununu ikinci bir diyalogda, Sokrates'in, baldıran zehrini içmeden önce arkadaşlarıyla konuştuğu *Phaidon*'da ele alır. Öğretisinin burada son derece karmaşık olduğu söylenebilir; ifadeler, usandırıcı bir kapalılığa sahiptir ve Sokrates'in muhataplarını şaşkın bırakır: "Zeus kendine gelsin!" der bir ara Kebes. Kendini zehirlemek üzere olan Sokrates, gerçekte onlara, intiharın Site'de belki istenilen bir şey olmadığını, ama ölümün çok arzu edilen bir şey olduğunu, öyle ki filozofun onu dilemekten başka bir şey yapamadığını anlatmaya çalışır. İlk önce, isteksizce resmi düşünceden yana konuşur: Bizim sahibimiz tanrılardır, biz onlara aidiz, o halde onları yüzüstü bırakmaya hakkımız yoktur. Sokrates'in intihar "karşıtçılığı", onun inanç düzeyi hakkında çok şey anlatan bir dolaylamayla dile getirilir: "Tanrılar bize, bugün bana verilen emir gibi bir emir göndermeden kendimizi öldürmeye hakkımız olmadığını söylemek belki de saçma olmaz."[4] İşte intihar konusunda çok tereddütlü bir kınama. Bunun ardından, coşkulu bir biçimde, ölümün ve ondan sonra gelen şeylerin yararları da hatırlatılır üstelik!

Cato intihar etmeden önce *Phaidon*'u iki kez okumuş olacaktır, bu da anlamın ona çok açık gelmediğini, ama aynı zamanda istemli ölüm aleyhindeki kanıtların da çok ikna edici olmadığını gösterir. Eğer ölüm o kadar arzu edilen bir şeyse ve eğer onca mutluluğun önünü açıyorsa, insanın kendini öldürmemesi için çok güçlü bir nedeni olması gerekir. Dinsel bağlamda, Platonculuk, gizemci intihar diyebileceğimiz şeyi doğuracaktır: bu yaşamdan başlayarak öbür dünyanın sonsuz mutluluğuna

2) Platon, *Nomoi (Yasalar)*, IX, 873, c.
3) *A.g.y.*, 854, c.
4) Platon, *Phaidon*, 61, c.

erişmek için kendinden ve dünyadan vazgeçme. Fiziksel intihar yokluğundan gizemciler tinsel intiharı uygulayacaktır.

Belirsizliklerle dolu Platoncu öğretiyle karşılaştırıldığında, Aristoteles'in öğretisi kesin bir sertliğin izlerini taşır: İntihar kesinlikle kınanmalıdır, çünkü o, kendine ve Site'ye karşı yapılmış bir haksızlıktır, çünkü o, sorumluluklarından kaçan korkakların işidir, çünkü o erdeme aykırıdır. Biz bulunduğumuz yerde kalmalı ve yaşamın felaketlerini soğukkanlılıkla karşılamalıyız. Bununla birlikte Aristoteles, *Ethika*'da, yüce gönüllülük "yaşamını korumak demek değildir, çünkü yüce gönüllü, yaşamın, ne pahasına olursa olsun korunmaya değmediğini düşünür"[5] de der.

ARKAİK ROMALILARIN KAYGILARI

Bütün Batı uygarlıkları arasında, Roma uygarlığı, intiharı en çok desteklemiş uygarlık olarak görülür. Seçkinler sınıfında Stoacılığın önemi ve kendini öldüren ünlü kişilerin sayısı bu ünün haklılığını ortaya koymuştur. *Le Suicide dans la Rome antique* [Antik Roma'da İntihar] konulu büyük yapıtında Yolande Grisé, İÖ V. yüzyıl-İS II. yüzyıl arasında, 314 ünlü kişinin istemli ölüm olayıyla (yani Avrupa'da, 1300 yılından günümüze dek görülebilecek olandan çok daha fazla) ilgili referansları gösteren yirmi sayfalık bir tablo sunar.[6]

Roma toplumu da, Yunanlılar gibi bu sorun karşısında bir görüş birliğine varmaktan çok uzaktır. Çağlara, toplumsal sınıflara, toplumsal-siyasi ortamlara uygun olarak pek çok ayrım ortaya çıkar. Roma toplumu, başından beri, toplum karşıtı bir eyleme karşı düşmanlıkla, bireyin, daha güçlülerin suiistimallerinden ve zorba iktidardan kurtulmasına izin veren bu özgürlük ifadesine karşı hayranlık arasında gidip gelir.

Kaderin ve doğanın iradesini hiçe sayıyor gibi görünen bu ölüm türünün özellikle trajik niteliği, kötü ruhlar tarafından ele geçirilmiş ve geri dönüp yaşayanları rahatsız edebilecek olan ceset konusunda bir kaygıya da yol açar. Şöyle ki bütün ilkel toplumlarda, ölüyü etkisiz kılmak için, bedenini sakatlamaya ve kıpırdayamaz hale getirmeye yönelik törenlerin uygulandığı gözlenir. John Frazer ve Louis-Victor Thomas, Afrika'daki

5) Aristoteles, *Ethika*, IV, 8, 1124 b8.

6) Y. Grisé, *Le Suicide dans la Rome antique*, Paris, 1983, s. 34-53. Bu yapıt Roma'daki intihar uygulaması hakkında eksiksiz saptamalarda bulunur ve zengin bir kaynakça içerir.

törenlerle ilgili pek çok örnek verir:[7] Orta Afrika'daki Baganda kabilesi, kendini asan kişinin cesedini, kullandığı ağaçla birlikte bir yol kavşağında yakar ve buradan geçen kadınlar, ölenin ruhu onların içine girip yeniden doğmasın diye küllerin üstünü örterler; Togo'daki Ewe kabilesinde, kendini asan kişi, ağacın dalına bağlanıp dikenli çalıların içinde sürüklenir ve parçalanan bedeni ayrı bir yere gömülür; kimi zaman, cesedin göğsüne kazık çakılır; başka bir yerde, ceset sakatlanır: bacakları kırılır, kulağı kopartılır, eli kesilir, güçsüz ve utanılacak hale gelen ölünün, böylece yaşayanları bir daha rahatsız edemeyeceğine inanılır; yine başka bir yerde, ceset bir yola, bir yol kavşağına gömülür. Arkaik Yunan'da da bu törenlerin bazıları uygulanırdı: Atina'da, intihar edenin sağ eli suç işleyemesin diye kesilirdi, ama bu, daha önce de gördüğümüz gibi, eylemin kendisiyle ilgili çok çeşitli düşüncelere sahip olunmasına engel değildi. Arındırıcı ayinlerin uygulanması, sakatlanan cesedin topluluk dışına atılması, geri dönmesini engellemek için yoldaki izlerin silinmesi: Ortaçağ'da görülen bütün bu uygulamaları, olağandışı, dolayısıyla da doğaüstü bir eylem karşısında duyulan, batıl inançlara dayalı, genel bir korku temeline dayandırmak gerekir.

Roma'da, hiçbir belge ilk zamanlardaki bu uygulamalardan söz etmese de –On İki Levha Kanunu bu konuda sessiz kalır örneğin–, Yaşlı Plinius'un anlattığı kadarıyla, kraliyet döneminde Tarquinius tarafından alınmış önlemler, buna benzer inanışların olduğunu gösterir. Örneğin Tarquinius, onun zorba yönetimini protesto etmek için intihar edenlerin cesetlerinin çarmıha gerilmesini emreder. Burada amaç, ölülerin ondan intikam almasını engellemektir: sapa bir yerde, bir tahtaya çivilenmiş, yerle temas etmeyen kötü ruhlar kıpırdayamaz hale gelir ve kötü ruh, kadavrayı parçalayan kuşların üstüne çevrilir.[8]

Bu özel durum dışında, kaynaklar, hiçbir yasal intihar yasağından söz etmez. Bazı yorumların aksine, Yolande Grisé, Oniki Levha Kanunu'nun istemli ölümü yasaklamadığını ve intihar edenlerin normal biçimde gömülmeye devam ettiğini belirtir. Bununla birlikte, kullanılan araçlar arasında, kendini asmak özellikle uğursuz olarak bilinir. Bunun nedenleri belirsizdir: Yuvalarından fırlamış gözleri, sarkmış dili, sabit bakışı, bükülmüş uzuvlarıyla, kadavranın iğrenç görünümü yüzünden olabilir mi? Bu ölümün uğursuz niteliği, belki de daha çok, arkaik Roma inancında,

7) L.-V. Thomas, *L'Anthropologie de la mort*, Paris, 1975.
8) Y. Grisé, *a.g.y.*, s. 136-141.

yer tanrılarına kan akıtmadan, boğularak öldürülmüş kurbanların sunuluyor olmasıyla açıklanır. Kendini asmak, "soylu" diye nitelenen kılıçla intiharın yanında, tartışmasız pejoratif bir yananlamı modern çağa kadar koruyacaktır.

Bununla birlikte, Roma'da, ekonomik ve vatani çıkarlar gibi çok açık nedenlerle, iki toplumsal sınıfa intihar yasaktır: köleler ve askerler. İlk durumda, intihar özel mülkiyete karşı bir suç olarak görülür ve bu bakış, Ortaçağ köleliğinin temelini oluşturacaktır; ikinci durumda ise, ordu içinde intihara teşebbüs edip ölmeyenler için cezalar öngörülür.

YURTTAŞIN İNTİHAR KARŞISINDAKİ ÖZGÜRLÜĞÜ

Özgür insanlar için, intihar konusunda kanuni ya da dini hiçbir yasaklama yoktur. Yaşam ne tanrıların bir armağanı ne kutsal bir güç ne de insani bir haktır, bu yüzden de Romalı onu dilediği gibi kullanabilir. Cicero'ya göre, intihar özünde ne iyidir ne de kötü, bu, değeri öncelikle nedenlere bağlı olan "sıradan" bir davranıştır. Örneğin Cato'nun intiharı, mutlak özgürlüğün simgesidir, çünkü o, yaşamı tehlikede olmadığı halde kendini öldürerek, kadere meydan okumuştur. Bununla birlikte, Cicero, Platonculuk hakkındaki tartışmalı yorumu gereği diğer intiharları kınar: *Phaidon*'dan alıntılar yapıp, Platon'un, tanrılar zorunlu kılmadıkça kendini öldürmeyi yasakladığını söyler, *De Republica*'da da, tanrıların verdiği görevden kaçmaya hakkımız olmadığını açıklar. Bazı intiharları kınayıp, kocasının ölümünden ya da bir tecavüzden sonra yaşamak istemeyen kadınların ve alçaltıcı bir mahkûmiyetten, düşmandan, yaşlılığın düşkünlüğünden, onur lekesinden kurtulmak isteyen adamlarınki gibi bazı intiharları öven Romalı tarihçilerin çoğunda aynı ayrımlar gözlenir.

Vergilius, intihar edenleri, eylemlerinin nedenlerine göre, Cennet Tarlaları (Champs Elysées) ve cehennem arasında paylaştırır: Birinde (Champs Elysées), yurt sevgisiyle, cesaretle ve özgürlük iddiasıyla intihar edenler bulunur; diğerindeyse, yaşamdan bıkkınlıkla intihar edenler, dolayısıyla sefil yaşamlarına geri dönmek isteyecek olanlar. Ama yine de bunlar, ölü doğmuş bebekler, haksız suçlamalarla idama mahkûm edilmiş kişiler, aşklarının kurbanı olmuş kadınlar, savaşta öldürülmüş savaşçılar, suçlulardan çok bahtsızlardan ve kurbanlardan oluşan toplulukla birlikte cehennemin nötr bölgesinde bulunurlar.

Roma tarihi pek çok intihar örneği sunar. Ünlü vakalar dışında, adsız intiharların sayısı da az değildir kuşkusuz. Lucilius'a yazan Seneca, ona "her sınıftan, her mevkiden, her yaştan insanın ölümle acılarına son verdiğinden" bahseder. Bununla birlikte, intihar ortalaması, diğer uygarlıklarınkinden daha yüksek gibi görünmüyor, Roma'da intihar akımı ya da bir "intihar salgını" gibi düşüncelerse efsaneden doğar. Ünlü intiharların sıklığı, İÖ 100-İS 100 yıllarının çalkantıları sırasında kuşkusuz "rekor" düzeye ulaşır, ama bu, nedenlerini –öncelikle "siyasi"– çok iyi bildiğimiz ve sınırları belli bir olaydır, daha sonra buna tekrar döneceğiz.

Gerisine gelince, Yolande Grisé, tarihsel kaynaklara dayanarak intiharın nedenlerine ilişkin bir liste hazırlar: arkaik dönemde, bir suçlu, ölümcül bir sınavdan geçirilerek tanrıların yargısına sunulduğunda, ordali yoluyla intiharlar; gönüllü gladyatörlerde oyun amaçlı intiharlar; bir başkasını öldürmüş kişiler tarafından gerçekleştirilen "cinai" intiharlar; intikam ve şantaj amaçlı intiharlar; diğer insanları kurtarmak adına özgeci intiharlar; yas intiharları; kendini cezalandırma intiharları; fiziksel acı, askeri yenilgi, adli kovuşturma tehlikesi gibi dayanılmaz bir durumdan kurtulma amaçlı kaçış intiharları; korku, bıkkınlık, utanç, menfaat nedenli siyasi intiharlar; arketipi Lucretia'nın intiharı olan, bir tecavüzün utancı yüzünden intiharlar. Titus Livius, Collatinus'un karısı Lucretia'nın, Tarquinius'un saldırısına uğradıktan sonra kendini nasıl hançerlediğini anlatır. İntihar konulu tartışmalarda olay çok kez hatırlatılacak ve Lucas Cranach'tan Joos van Cleve ve Tiziano'ya, Cagnacci'den Rembrandt'a ve daha pek çok ressama sanatsal bir tema sağlayacaktır.

TAEDIUM VITAE

Dikkatler, özgünlüğü nedeniyle bir başka intihar tipine yönelir: Ortaçağ'da bilinmeyen, Rönesans'ta keşfedilecek olan "yaşamdan bıkkınlık" nedeniyle intihar... Bu tür intiharlardan biri hümanistler tarafından sık sık yorumlanacaktır: Bu, Kleombrotos'un intiharıdır; genç ve yakışıklı, zengin ve sevilen bir adam olan Kleombrotos, *Phaidon*'u okuduktan sonra, daha iyi bir dünyada yaşamak ister ve kendini öldürür: Bu da, Platon'un bu diyalogunun intihar karşıtı bir diyalog gibi anlaşılmadığının bir başka kanıtıdır.

İç savaşlar sırasında ve İmparatorluğun başlangıç döneminde ortaya çıkan istemli ölümün bu türü, gerçekte, uygarlaşma bunalımlarına, ortak

anlayışların altüst olduğu, geleneksel değerlerin, ahlaki kesinliklerin ve dini, bilimsel, düşünsel alanlarda ortaya konmuş gerçekliklerin yeniden tartışma konusu edildiği dönemlere denk düşer gibi görünür. Uygarlıkların büyük denge evreleri arasındaki geçiş dönemlerinde, insan zihninin değişim dönemlerinde, Rönesans, 1580-1620 ve 1680-1720 yıllarındaki birinci ve ikinci Avrupa bilinç bunalımları, devrimler çağı ve XX. yüzyılın sonu gibi bir bakıma "kültürel devrim" dönemlerinde görülen bir intihar türü...

Bu intihar, insanlığın yazgısı üzerinde düşündükçe insan doğası konusunda tam bir karamsarlığa düşen entelektüel bir azınlığı ilgilendirir. İÖ I. yüzyılın Roma'sında, bu kaygının sonu *taedium vitae*ye, yani yaşamdan bıkkınlığa varır: "Roma'nın yıkıntıları ve en seçkin yurttaşlarının katliamı arasında yok olup gidecek gibi görünen bir dünyanın korkunç manzarası karşısında, en aydın zihinleri ve ruhları sınırsız bir yılgınlık kapladı. İlk iç savaşların korkunçluğuyla umutları sarsılmış, cesaretleri kırılmış ve daha da korkunçlarının yaklaşmasıyla korkuya kapılmış olan, kaçmak, unutmak ve acı uyanışlarla korkunç yarınlar olmadan dinlenmek isteyen yurttaşların içini, böylece kaygı dolu ve hastalıklı bir tür sıkıntı kaplıyordu."[9]

Şair Lucretius, adı henüz konmamış bir varoluş kaygısının içten içe kemirdiği şu bıkkın aydınlar kuşağının kuşkusuz en iyi temsilcisidir. Bu yalnız ve sakin bir biçimde karamsar adamın, korkuların –ölüm korkusu, tanrı korkusu, ceza korkusu, hastalık, acı ve vicdan azabı korkusu– yiyip bitirdiği bir insanlığa karşı acıma duygusuyla dolu olduğu görülür: "Herkes kendinden kaçmaya çalışıyor, kuşkusuz başaramıyor, kendine rağmen kendine bağlı kalıp kendinden nefret ediyor." Böyle bir kaygı, ancak bizimle birlikte yok olabilir. Lucretius, İÖ 55 yılında, yaklaşık kırk beş yaşında intihar eder.

Yüz yirmi yıl sonra, mütevekkil bir karamsarlığın izini taşıyan bir başka ünlü intiharı daha olur: Seneca'nın intiharı. Seneca, kendini gerçekleştirme arzularının ve tutkularının tatminini ne kamu yaşamında ne yalnız çalışmada bulabilen ve sürekli bir belirsizlik içinde, boş bir çabayla kendilerinden kaçmaya çalışanların çektiği varoluş bıkkınlığını çözümler:

"Bu yüzdendir kendini bir şeye veremeyen ruhun bu sıkıntısı, kendinden bıkkınlığı, bu kasırgası, eylemsizliğimizin yol açtığı şu karamsar sabır-

9) *A.g.y.*, s. 70.

sızlığımız, özellikle de bunun nedenlerini itiraf etmeye utandığımız ve el ne der kaygısıyla korkumuzu içimize attığımızda: çıkışı olmayan bir zindanın içine hapsedilmiş tutkularımız havasızlıktan boğulur orada. [...]

"Bu yüzdendir amaçsızca girişilen bu yolculuklar, kıyı boyunca dolaşmalar ve mevcut duruma her zaman düşman, bir karayı, bir denizi deneyen şu hareketlilik [...]. Yolculuklar yolculukları izler, bir görüntü diğerinin yerine geçer. Lucretius'un dediği gibi: 'Bu yüzden herkes sürekli kendinden kaçar.' Ama kendinden kaçılamıyorsa bu neye yarar? İnsan kendini takip eder, bu dayanılmaz birliktelikten kurtulamaz. O zaman da, çektiğimiz acının tanrılardan değil, hiçbir şeye dayanacak gücü olmayan bizlerden geldiğine inanırız: İş, eğlence, kendimiz, dünyadaki her şey bize ağır gelir. Bu durumun intihara sürüklediği insanlar vardır: Sürekli değişimleri onları durmadan aynı çemberin içinde döndürdüğü için ve her yeniliği kendilerine olanaksız kıldıkları için, yaşamdan ve evrenden tiksinirler ve içlerinde, zevkin çürüttüğü yüreklerin çığlığının yükseldiğini duyarlar: Öf be! Yine mi aynı şey?"[10]

Görelilik ve genelleşmiş kuşkuculuk dönemlerinin, anlayış ve değerlerin bulanıklaştığı zamanların ayırt edici niteliği olan, henüz adı konmamış bu *iç sıkıntısı*, klasik Ortaçağ'a yabancı olacak, Ortaçağ onu, daha önce gördüğümüz gibi, delilik kategorisi içine sokacaktır. Kendinden, geleceğinden ve dünyanın anlamından emin bir kuşak için, hastalıklı melankoli anlaşılır bir şey değildir, bu sadece karışık bir zihinde varolabilir.

Yaşamdan bıkkınlık çok fazla Romalıyı intihara sürüklemiş gibi görünmüyor. Bu, aydınların içinde olmaktan hoşlandığı, ama sürecinin sonuna nadiren varan bir ruh halidir, çünkü enerji ve kararlılık ruhu yoktur. Kişinin normal hali, tam olarak yaşam ile ölüm arasında, sürekli bir belirsizlik içinde yüzmekten ibarettir. Seneca'nın kendisi, yaşamdan bıkkınlık nedeniyle değil, Neron'un emri üzerine intihar eder. Yapıtında, okuru ölüme hazırlamaya çalışsa da, onu hiçbir zaman ölüme itmez; aksine, ona bu ölüm arzusundan uzak durmayı öğütler. Kendi yaşamından da anlaşılacağı gibi, ölümden korkmamayı, ama hiçbir neden yokken de onun ardından koşmamayı öğütler. Çağının ünlü intiharlarında, *taedium vitae*ye bağlı olanına pek rastlanmaz. Bunların, "yaşamdan bıkkınlık" ile birleşen, "belli" bir nedeni vardır her zaman.

10) Pasajı alıntılayan Y. Grisé, s. 71-72.

YAŞLILIK VE İNTİHAR

Bedenimiz ve ruhumuz bütün olanaklarından yararlandığı ve bizim onurlu bir yaşam sürmemize izin verdiği sürece kendimizi öldürmemiz için hiçbir neden yoktur der Seneca. Buna karşılık, kurtulmak sadece bize bağlıyken, ilerlemiş bir yaşlılığın düşkünlüğü ve acıları içinde yaşamaya devam etmek de aptallığın daniskasıdır: "Korkakça ölmeyi bekleyen birinin ölümden korkan kişiden pek farkı yoktur; şarabı içtikten sonra tortusunu da içmek alkolik olmak demektir. Ama sorun, yaşamın bu son bölümünün, tortu mu yoksa, özellikle beden hiç çökmemişse ve akıl ve duyular, ruhun işlevlerine olağan yardımlarını sürdürüyorsa, en saf kısmı mı olduğunu bilmektir [...]. Eğer beden hiçbir işe yaramaz hale geldiyse, onunla birlikte acı çeken ruhu neden özgür bırakmayalım?

"Bedenlerinde hiçbir bozulma ve kayıp olmadan uzun bir yaşlılığın ardından ölüme ulaşanların sayısı çok azdır. Ama yaşamı kullanamadan yaşayanlar çoktur. O halde, bir gün mutlaka sona ereceğini bildiğiniz halde, onun bir bölümünü kesip atmanın neden bir acımasızlık olacağını düşünüyorsunuz? Bana gelince, yaşlılığı bırakıp gitmeyeceğim, yeter ki o beni, demek istediğim en iyi bölümümü olduğu gibi bıraksın. Ama eğer zihnimi sarsacak, işlevlerini bozacak olursa ve bana akıldan yoksun bir ruhtan başka bir şey kalmazsa, viraneye dönmüş ve yıkılmak üzere olduğunu gördüğüm anda bu evden ayrılacağım [...].

"Sürekli acı çekmek zorunda olacağımı bilsem, kendimi yaşamdan kurtarırdım, acı yüzünden değil, hayır, sadece bunun yaşamsal etkinliklerde bana vereceği sıkıntı yüzünden. Gerçekte ben, acı çekme korkusuyla öleni korkak, acı çekmek için yaşayanıysa aptal olarak görüyorum."[11]

I. yüzyılın sonuyla II. yüzyılın başında, Roma'nın Stoacı felsefe içinde yetişmiş pek çok yaşlı yurttaşı dersi alacaktır. Genç Plinius, mektuplarında, bu yaşamdan onurlu bir biçimde ayrılmaya karar veren birçok yaşlı hasta örneğini hayranlıkla anlatır: Altmış yedi yaşında, damla hastalığı yüzünden kötürüm olmuş, "en inanılmaz ve en haksız acıları" çeken bir arkadaşı kendini öldürür, bu da, diye yazar Plinius, "bende onun ruh yüceliğine karşı bir hayranlık uyandırıyor". Bir başka mektupta, "yaşama ve ölme nedenlerini iyice ölçüp biçen", sonra da kendini öldüren Titus Aristo'yu hatırlatır. Başka bir yerde, söz konusu olan, onulmaz bir hastalığa yakalanmış, yetmiş beş yaşında bir adamdır:

11) Seneca, *Epistulae Morales ad Lucilium* (*Lucilius'a ahlaki mektuplar*), LVIII. mektup.

"Yaşamdan usanmıştı ve ona son verdi." Yaşlı ve hasta kocasını cesaretlendirmek için, onun önünde intihar ederek ona yol gösteren Romalı bir kadının, Arria'nın olayını da hatırlatır; ya da mütevazı birer yurttaş olan yaşlı bir çiftin dokunaklı hikâyesini: iyileşmez bir ülserden acı çeken yaşlı adama, karısı "intihar etmesini tavsiye etti ve ona eşlik ederek kendi örneğiyle yol gösterdi, onun ölüm aracı oldu; çünkü kocasına sarılıp göle atladı".

SİYASİ İNTİHARLAR

Siyasi intiharlar, Roma'da, iç savaş ve İmparatorluğun başlangıç yıllarında sık görülür ve Tacitus'un öyküleri bunlara belki de biraz abartılı bir ün sağlar.[12] Bunlar, yenilgilerin ve özgürlüğünü kurtarma arzusunun neden olduğu intiharlardır ve en ünlüsü İÖ 46 yılında, Cato'nun intiharıdır; 32 yılında Julius Marinus'un intiharı gibi, İmparatorluk rejimi tarafından senatörlere dayatılan intiharlar; 20 yılında Calpurnius Pison'un intiharı gibi, bir mahkûmiyetten kurtulmaya yönelik intiharlar; 33 yılında Cocceius Nerva'nın intiharı gibi, genel felaketler karşısında duyulan bıkkınlığın neden olduğu intiharlar; İS 9 yılında Varus'un intiharı gibi, bir yenilgi sonucu general intiharları.

Bazı yıllar, devlet adamları içindeki intiharların toplamı şaşırtıcı rakamlara ulaşır: İÖ 43 yılında 19, ertesi yıl 16, İS 65 yılında 16, 66 yılında 12. Kılıçla ya da damarlarını keserek gerçekleştirilen bu kahramanca intiharlar, Romalı tarihçiler tarafından kaderlerine meydan okuyan bireylerin en yüce özgürlüğünün birer ifadesi olarak hayranlıkla anlatılır: Cato, Cassius, Brutus, Casca, Antonius, Kleopatra efsanevi birer örnek olur; Neron ya da Otho gibi imparatorlar bile, intiharlarıyla sefil yaşantılarını biraz olsun unuttururlar. Edebiyat, kendi şehit payını, Petronius, Lucanus ve Seneca'yla verir. Arria'nın "*Paete, non dolet*"inden* Neron'un "*Qualis artifex pereo*"suna,** Brutus'un "Erdem, sen boş bir sözcüksün" deyişinden, kılıcıyla kendini öldüren Scipio'nun bir askere verdiği "General çok iyi" yanıtına dek, tarihçiler tarafından bütün bu kişilere atfedilen

12) J. Kany, *Le Suicide politique à Rome et en particulier chez Tacite*, doktora tezi, Reims, 1970.

* "Paetus, acıtmıyor!" (ç.n.)

** "Ne büyük bir sanatçı ölüyor benimle birlikte." (ç.n.)

kahramanca anekdotlar ve tarihi sözler, onların eylemlerini gelecek kuşakların gözünde yüceltmeye katkıda bulunur. Ünlü ayyaş Bonose'un intiharıyla birlikte buna güldürü ve kara mizah da karışır: "Asılmış biri değil bu, bu bir şişe!"

XVI.-XVIII. yüzyılların hümanistleri ve filozofları bu iki yüzyılın ünlü örneklerine sık sık başvuracaktır. İmparatorluk döneminin Roma hukuku, her bireyi kendi ölümünü seçmekte özgür bırakır. Gaston Garrisson[13] ve Albert Bayet'ye göre, hiçbir mal müsaderesine yol açmayacak yedi sekiz tane intihar koşulu olacaktır: yaşamdan bıkkınlıkla, bir oğlunun ölümünün acısı yüzünden, takdire değer bir ölümle kendinden söz ettirmek için, delilik, cahillik ve saflık yüzünden, hastalık ve acıdan kaçmak, borcunu ödeyememenin verdiği utançtan kurtulmak için başvurulan intiharlar. Başka bir deyişle, ailelerini mallarının müsaderesinden kurtarmak isteyecek sanık ve mahkûmların intiharı dışında, her tür intihara izin verilir. Bunun sonucu olarak, diye açıklar Tacitus, Tiberius'un hükümdarlığı sırasında, kendini adli bir kovuşturma tehlikesi içinde hisseden kişilerde önleyici intiharların sayısı artar: "Böyle ölümlere çok sık başvurulurdu. Bunların nedeni idam korkusuydu, çünkü idam mahkûmları, mallarından ve defin töreninden yoksun bırakılırdı, oysa intiharlar, yargılama evresini hızlandırdıkları için, defin törenleri ve vasiyetlerin kabul edilmesiyle ödüllendirilirdi".[14]

Bu ölümcül davranışın sıradanlaşmasında, çağın seçkin sınıfları içinde rağbet gören Stoacılığın etkisi büyüktür: "Hades'e hangi yoldan girdiğinin ne önemi var? Hepsi birbirinin aynı" diye yazar Epiktetos; İmparator Marcus Aurelius da, insanın, kendisi için belirlediği yaşam tarzını sürdürmesi imkânsızlaştığı anda çekip gitmesini tavsiye eder: "Buradan çıkar çıkmaz yaşamayı tasarladığın yaşamı burada da yaşayabilirsin. Eğer bunun için sana hiçbir özgürlük bırakılmamışsa, o zaman çekip gidebilirsin, ama yine de bundan hiç acı çekmeyecek bir adam olarak. 'Duman var ve ben gidiyorum.' Bu neden bir sorun olarak görülsün ki? Ama böyle herhangi bir şey beni kovmadıkça, özgür kalır ve istediğimi yaparım, buna hiçbir şey engel olamaz."[15]

13) G. Garrisson, *Le Suicide en droit romain et en droit français*, Toulouse, 1883, böl. III.
14) Tacitus, *Annales* (*Yıllıklar*), VI, 29.
15) Marcus Aurelius, *Ta Eis Eauton* (*Kendime düşünceler*), V, 29.

İNTİHAR DÜŞMANLIĞINA DOĞRU

Roma yasaları, II. yüzyılda Stoacılığın gerilemesiyle birlikte katılaşır. Antoninuslar hanedanından itibaren, hukukta ve felsefi düşüncelerde dikkate değer biçimde eşzamanlı bir evrime tanık olunur. Yeni Platonculuk da tıpkı doğu kültleri gibi intiharı kınar. Plotinos'a göre, intihar ölünün ruhunu bozar ve onun bedenden ayrılıp gökküreye kavuşmasını engeller; bununla birlikte, Plotinos, fiziksel acı, yaşlılığın getirdiği hastalıklar, esaret işkenceleri gibi durumlarda intihar uygulamasını kabul eder. Kendisi de intihara teşebbüs etmiş ve hocasının müdahalesi sonucu kurtarılmış olan Porphyrios'a gelince, o, intiharın her türlüsünü kınar. İmparatorluk içinde yaygınlaşan gizemci akımlardan biri olan Orpheusçuluk, tanrısal bir kararla bedenin içine hapsedilmiş olan ruhun, oradan ancak tanrısal bir kararla çıkabileceğini öğretir.

Aynı zamanda, az nüfuslu bir imparatorluğun üzerindeki barbar baskısından şimdiden kaygıya düşen ve suçluluğu ortaya konmadan kendini öldüren zanlıların vergi kaçırmasına son vermek isteyen, nüfuzu gitgide artan sivil otoriteler, serbest-ölüm hakkı üzerindeki devlet denetimini sıkılaştırır. Ordu içindeki intiharlar daha ağır biçimde cezalandırılır. Antoninuslar çağının bir yasası, zanlıların intiharını, mal müsaderesini gerektiren bir suçluluk itirafı olarak görür. III. yüzyıldan itibaren, geçerli bir nedeni olmayan intiharları cezalar izleyebilir; ve intihar eden birinin dul karısıyla evlenen kişi kalleşliğinden dolayı cezalandırılacaktır.

İntihar yasağı, Hıristiyanlığın kabulünden de önce ve onunkilerle ilgisi olmayan nedenlerle, Roma İmparatorluğu'nda yavaş yavaş yerleşir. Kilise bayrağı devraldığında, ona belirsiz bir durum miras kalır ve aydınları, daha önce de gördüğümüz gibi, gönüllü şehitlik sorunuyla daha da karmaşıklaşmış olan tartışmayı sürdürür. Aziz Augustinus'la birlikte hoşgörüsüz bir intihar karşıtçılığının zafer kazanması, ilk öğretinin açık ve temel ilkesinden çok tarihsel koşulların sonucudur. Bu karşıtçılığı benimsemesi için tanrıbilime en az beş yüzyıl gerekmiş olması da, bu tutumun kendiliğinden olmadığının bir kanıtıdır.

Barbarlık döneminden sonra iyice yerleşmiş ve klasik Ortaçağ skolastikleri tarafından biçimlendirilmiş mutlak intihar yasağı, Hıristiyan öğretisinin temel yapılarıyla da bütünleşir sonunda. Bu kültürel olgu, Ortaçağ Hıristiyan düşünürlerinin Antikçağ paganizmi karşısındaki güvensizliğine çok şey borçludur. Kısmen kaybolmuş, kısmen unutulmuş, kısmen

değiştirilmiş Yunan-Roma mirasının bilimsel ve felsefi örneklerinden her zaman yararlanılsa da, ahlaki referans değeri yadsınır. Ortaçağ, astronomiden konuştuklarında, Aristoteles ve Ptolemaios'u benimser, ama İsa'nın vahyinden sonra sadece bir ahlaki otorite tanır: Gelenekle (Kilise Babaları, tanrıbilimciler, konsiller, papalar) geliştirilmiş Kutsal Kitap. Antikçağ'ın bilimine güvenmek ister, ama ahlakına hayır; ahlak skolastiklerin ve kilise hukukunun alanına girer.

XIV.-XV. yüzyıllarda, her alanda kültürel bir devrim başlar. Kopernik'in çağı, aynı zamanda Luther ve Montaigne'in de çağıdır. Üçü de, yere indirmeyi başaramasalar da, gerçeğin direklerini sarsarlar. Onlardan sonra yapı hâlâ yerindedir, ama bilimde, dogmada ve ahlakta onarılmaz çatlaklarla birlikte. Günmerkezlilik önceleri sadece bir varsayımdır, Luthercilik sadece bir bölünme, kuşkuculuksa sadece bir sorun. Ama kesinlikler çağı artık sona ermiştir.

Her alanda Eskilere dönüş söz konusu değildir. Hatta bilim ve ahlak alanı arasındaki karşıtlık bu açıdan dikkate değerdir. Antikçağ bilimi, belini doğrultamayacağı darbeler alırken, ahlakı, geleneksel Hıristiyan değerlerini zayıflatacak yeni bir ilgiden yararlanır. Eskilerin evrene ilişkin yorumlarına başvurulmaz artık, onlarda soylu ve kahramanca davranış örnekleri aranır. Machiavelli'den Castiglione ve Montaigne'e, çok kişi Antikçağ'ın büyük adamlarına göndermeler yapar. Bakış açıları tersine döner: Rönesans'a göre, Antikçağ'ın büyüklüğü, bilginlerinin yanlış bilgilerinde değil, düşünürlerinin ahlaki bilgeliğinde ve siyasetçilerin ruh yüceliğindedir. Davranış örnekleri arasında, Antikçağ intiharı gitgide daha az bastırılan bir hayranlık uyandırır. Lucretia'nın intiharının sanatsal temasına duyulan ilgi bu bakımdan simgesel bir nitelik taşır. Kadın bedeninin güzelliğiyle ölüm eyleminin birleşmesi yeni çağın anlaşılmazlıklarından biridir.

İkinci Kısım

Rönesans: Önce Dile Getirilmiş, Sonra Bastırılmış Bir Soru

4
Birinci Rönesans: İntihar Muammasının Yeniden Keşfi

RAKAMLAR SORUNU

Rönesans'ta bazı insanlar, kendi çağlarında intihar sayısında artış olduğu izlenimine kapılırlar. XIV. yüzyılın ikinci yarısında, Boccaccio daha şimdiden, Floransa'da kendini asma olaylarının sıklığından hayrete düştüğünü söyler. Çok sonra, Erasmus, *Colloquia*'sında, insanların hızla ölüme koşmaları nedeniyle, kendi kendine, insanlar ölümden korkmuyorsa halimiz ne olacak, diye sorar. Ondan kısa süre sonra, 1542 yılında, Luther, Almanya'da bir intihar salgınından söz eder, 1548'de de Mainz Başpiskoposu başka bir intihar salgınını ortaya çıkardığını sanır ve 1569 yılında, Nürnberg'te kırk intihar vakası sayılır. Aynı dönemde, Henri Estienne, "Çağımıza gelince, erkekler kadar kadınların da [intihar] örneklerini dinlemekten gına geldi" derken, Montaigne de, babasına göre, Milano'da bir haftada yirmi beş kişinin intihar ettiğini aktarır.

XIX. yüzyılda birkaç tarihçi, çok muğlak ve tek tük de olsalar bu ifadelerden etkilenmiş ve Rönesans'a özgü intihar eğilimleri düşüncesinin yayılmasına katkıda bulunmuştur. 1841 yılında, Félix Bourquelot bu çağla ilgili olarak şöyle yazar: "İstemli ölüm, onca şiddet kurbanına kendi kur-

banlarını katar. O zaman, ondan yana bir tepkinin oluştuğu görülür [...] ve bu tür ölümler daha da sıklaşır."[1] 1877'de, William Lecky, "istemli ölümün şaşırtıcı bir artışını ve bu konudaki düşüncelerin en az onun kadar şaşırtıcı bir değişimini gösteren pek çok olaydan"[2] bahseder. 1882'de, olaylara kesin olmuş gözüyle bakan James O'Dea, bunların nedenini bile açıklar: "Sürekli büyüyen bir nefis düşkünlüğü, dönemin ahlaki ve düşünsel inançsızlığıyla siyasal ve toplumsal karışıklıkları intihar sayısında net bir artışa yol açtı ve kısa süre sonra, onun lehinde, Antikçağ kavramlarına dayalı bir edebiyat ortaya çıktı."[3] Ertesi yıl, Gaston Garrison tezinde şöyle yazar: "Antikçağ'a tutkun olan XVI. yüzyılda, intihara rağbet yeniden arttı ve ünlü intihar örnekleri görüldü."[4] 1928 yılında da, Ruth Cavan, *Suicide* [İntihar] adlı yapıtında aynı düşünceleri tekrarlar.[5]

Sonra, tarih yazarlarının eğilimi aniden değişir: 1887'den itibaren Albert Desjardins, 1897'de Emile Durkheim, 1938'de Henri Fedden, 1961'de S. E. Sprott, intihar oranının Rönesans boyunca arttığını doğrulayan hiçbir güvenilir kanıt olmadığı kanısındadır.[6] Kısacası, *Annales* okulunun nicelendirme anlayışının titizliklerinin etkisinde kalmış son dönem çalışmaları çok sakınımlıdır. 1961 yılında, Robert Mandrou "Sayısal veriler olmadığı için, böyle bir uygulamanın büyüklüğünü ölçmekten, hatta açıklamaktan vazgeçmek gerek,"[7] diye yazar. Jean Delumeau da, daha önceki iddialarla ilgili olarak, "tarihsel araştırmanın bu son noktayı doğrulaması gerekecek"[8] der.

Kaynaklar tutarsız, eksik ve çoğunlukla öznel olduğu sürece, bu araştırmanın bunu başarması pek olası değildir. Kişisel günlükler ve anılar yanıltıcıdır, çünkü bunlar, intihar vakalarını, olayın yarattığı skan-

1) F. Bourquelot, "Ortaçağ'da istemli ölüm konusundaki düşünce ve yasalar üzerine araştırmalar", *Bibliothèque de l'école des chartes*, IV. cilt, 1841-1843.

2) W. E. H. Lecky, *History of European Morale from Augustus to Charlemagne*, Londra, 1877.

3) J. O'Dea, *Suicide, Studies on its Philosophy, Causes and Prevention*, New York, 1882.

4) G. Garrison, *Le Suicide en droit romain et en droit français*, Toulouse, 1883.

5) R. Cavan, *Suicide*, Chicago, 1928.

6) A. Desjardins, *Les Sentiments moraux au XVIe siècle*, Paris, 1887; E. Durkheim, *Le Suicide (İntihar)*, Paris, 1897; H. Fedden, *Suicide, a Social and Historical Study*, Londra, 1938; S.E. Sprott, *The English Debate on Suicide from Donne to Hume*, Lasalle, Illinois, 1961.

7) R. Mandrou, *Introduction à la France moderne, 1500-1640*, Paris, 1961, A. Michel, 1974, s. 315-316.

8) J. Delumeau, *La Civilisation de la Renaissance*, Paris, 1967, s. 345.

dala ve kendi duyarlıklarına göre seçerler. I. François döneminde yazan, adı bilinmeyen Parisli bir burjuva, sadece iki önemli kişinin intiharından bahseder: 1525'te, Châtelet'te, evli ve aile babası, genç bir avukat olan Poncet, "aldığı bir davanın verdiği sıkıntı ve kızgınlıkla ya da bir kıskançlık yüzünden"[9] kendini evin kuyusuna atar. 1534'te, Rouenli bir rahip olan d'Oynville, "kaybettiği bir dava yüzünden ondan bin dört yüz ya da bin altı yüz lira istendiği için çaresizlikten"[10] kendini asar.

Yüzyılın son çeyreğinde, Pierre de L'Estoile'in günlüğü intihara biraz daha fazla yer verir, ama hiçbir biçimde istatistik bir kaynak oluşturmaz. Özgünlüğü özellikle, vakaları çözümlemesinden ve orta nüfuzlu bir insanın anlayışını yansıtan yargılardan ileri gelir. Gerekçelerde, araçlarda ve ilgili toplumsal sınıflarda Ortaçağ'dan beri hiçbir değişiklik olmamış gibi görünür. Nüfuzlu kişilerde, umutsuzluk başlıca intihar etkeni olarak gösterilir ve 1576 yılında, şu Protestan doktor konusunda olduğu gibi, kimi zaman başka bir açıklamaya da gerek duyulmaz: "Büyük edebiyatçı ve yargıcılar kurulu üyesi, açıkça övündüğü inancıyla, din adamlarının çok değer verdiği Toulouse'lu doktor Custos, Lardy köyünde umutsuzluktan intihar etti".[11] 1584'te, Étampes yakınlarında, bir doktor borçlarının ağırlığı yüzünden boğazını keser. Pierre de L'Estoile onu kınar: "Büyük bir doktor ve filozofa yakışmayan bir ölüm türü."[12]

Üçüncü bir olayda, Parlamento'nun yüksek dairesinde danışman olan, "yüksek ateş ve idrar tutulumundan mustarip, sürekli ağrılarla kendini kötü ve ömrünün sonuna yaklaşmış hisseden" ve bundan kurtulmak için kendini suya atacak olan kırk beş yaşındaki La Garde senyörü, François de Saignes'in vakasında, Pierre de L'Estoile, onun, Parlamento'nun birinci başkanının oğluna bıraktığı malların müsaderesini önlemek amacıyla ona deli süsü veren otoritelerin bu hoşgörüsüne kızar: "Bununla birlikte, o, çok yüksek ateşi olduğu ve delirdiği, ayrıca mal ve topraklarını, vasiyetini yerine getirmesi için seçtiği birinci başkanın oğlu Jacques de Thou'ya bıraktığı yolunda dolaşan söylenti üzerine, birinci başkan

9) *Journal d'un bourgeois de Paris sous le règne de François Ier*, L. Lalanne, Paris, 1854, s. 327.
10) *A.g.y.*, s. 436.
11) *Journal de Pierre de l'Estoile*, Fransa tarihiyle ilgili eksiksiz bir Anılar Derlemesi, M. Petitot, Paris, 18 Temmuz 1576.
12) *A.g.y.*, 18 Nisan 1584. "Kraldan almış olduğu çiftlikler ve birçok kişiye ölçüsüzce verdiği prim ve teminatlar yüzünden içine düştüğü borç batağında boğulan doktor Malmédy, acı ve umutsuzluktan kendini kaybedip boğazını kesti".

Thou'nun ve daha pek çok başkanın, dilekçe memurlarının, danışmanların ve diğerlerinin katılımıyla birlikte görkemli bir törenle Cordeliers kilisesinin koro yerine gömüldü".[13]

İntihar edenlerin toplumsal kökenlerine göre yapılan ayrımcılık, L'Estoile'in anlattığı vakalarda çok net görülür, çünkü çok aşikâr bir delilikten ileri gelen bazı intiharlar tam tersine kadavranın idamıyla cezalandırılır: 1584'te, yaşlı bir rahibenin boğazını kestikten sonra kendini suya atan rahibe Tiennette Petit'in cesedi Montfaucon'da asılır.[14] 1586'da, oğlancılık yüzünden Conciergerie'ye hapsedilmiş Piemonte'li doktor Slvya delirip bir arkadaşını öldürür, birini de yaralar. Kapatıldığı hücrede gömleğiyle kendini boğar; "bir atın arkasından genel çöplüğe kadar sürüklendi ve orada ayaklarından asıldı".[15] Son olarak, L'Estoile, İtalyan bir kiralık katil çetesinin başkanı olan ve Alençon Dükü'ne suikast girişimi sırasında Brugge'de yakalanan Balduin'in intiharını anlatır: "Aleyhine açılmak istenen cinayet davasının sonucunu beklerse, daha korkunç bir işkenceye maruz kalacağından korkup, bıçağıyla karnını delik deşik etti ve az sonra öldü."[16]

Bu bir iki vaka intiharların sıklığını anlamamıza izin vermez. Şurada burada, şu ya da bu kişinin kendini öldürdüğünü öğreniriz, 1431 yılında, Paris'te, Saint-Germain-l'Auxerrois sokağında kendini asan ve davası, kilisenin başpapazlarına devredilen Geoffroy Clouet adlı papaz gibi.[17] Henri Estienne ise, papazların da diğerleri kadar intihar ettiğini ileri sürer.[18]

İNGİLİZ HASTALIĞI

Bununla birlikte, bir ülke çok değerli bir istatistik kaynak sunar: İngiltere. Michael MacDonald ve Terence Murphy, böylece, kıtayla ilgili eşsiz bir çalışmaya imzasını atar, *Sleepless Souls. Suicide in Early Modern Eng-*

13) A.g.y., 29 Eylül 1578.

14) A.g.y., 25 Eylül 1584.

15) A.g.y., 30 Ocak 1586.

16) A.g.y., Ağustos başı 1582.

17) Olay, *Recueil des actes, titres et mémoires concernant les affaires du clergé de France*'da anlatılır, VII. cilt, Paris, 1719, s. 508.

18) H. Estienne, *Apologie pour Hérodote*, Ristelhuber, Paris, 1879, II. cilt. Ona göre, kendi yetenekleriyle çıkabileceğine inandığı için şeytan tarafından bir kuyuya atlamaya ikna edilen keşiş Héron'un durumunda olduğu gibi, bu intiharların temelinde gurur yatar.

land.[19] Kıtayla ilgili kaynakların azlığı, intiharın İngiltere'de daha yaygın bir uygulama olduğu sanısını uyandıran İngiliz örneğine sık sık gönderme yapmaya zorlar. Montesquieu ve XVIII. yüzyılın filozofları da bu yanılsamanın kurbanı olacak ve "İngiliz hastalığı" mitinin yayılmasına katkıda bulunacaklardır.

Rönesans konusunda, Michael MacDonald ve Terence Murphy, haklı olarak, 1510 ve 1580 yılları arasında intihar sayısında şiddetli bir artış olduğunu gösteren rakamların ne kadar sakınımla ele alınması gerektiğini ortaya koyar. "Kraliyet divanı"nın (*King's bench*) şüpheli ölüm vakalarına bakan mahkemesinin arşivlerine göre, 1500 ile 1509 yılları arasında 61 olan intihar sayısı, gerçekten de 1510 ile 1519 arasında 108'e, 1520-1529 yılları arasında 216'ya, 1530-1539 yılları arasında 343'e, 1540-1549 yılları arasında 499'a, 1550-1559 yılları arasında 714'e, 1560-1569 arasında 798'e ve 1570-1579 arasında 940'a çıkar. Vakaların yüzde 95'inden fazlasında, intihar edenlerin, eylemlerinden sorumlu, yani *felo de se* olduğuna ve mallarının müsaderesine karar verilir. Ancak bu şaşırtıcı gelişme, şüpheli ölüm halinde uyulması gereken yargılama usulünü yeniden düzenleyen ve bunun uygulanmasını sağlayacak önlemler alan 1487, 1509 ve 1510 yasalarının sonucudur. Soruşturmanın düzenlenmesinden artık sorgu yargıçları sorumludur ve bunlar, verdikleri her intihar kararı için bir mark (13 s. 4 d.) alırlar; suçlunun malları, kralın papazı yararına müsadere edilir, bu da yılda yüzlerce lira demektir. Zengin tüccarların intiharları özellikle kârlıdır: Bunlardan on tanesi, 1570 ile 1600 yılları arasında kişi başına yüz liradan fazla bırakır. O halde, intiharlara ilişkin yasanın titizlikle uygulanmasında, sorgu yargıcından papaza, bütün yönetimin çıkarı vardır. Bu nedene, 1549'lı yıllardan itibaren, her iki tarafta da intiharı şeytana bağlama eğilimini artıran dini rekabet ortamını da eklemek gerekir.

Tutanakların incelenmesi, ortada bir intihar olduğunu kanıtlamaya izin veren kesin bir veri olmadığı halde, *felo de se* kararının çok sık verildiğini gösterir: toplamın beşte birini oluşturabilen tanıksız suda boğulmalar gibi.[20] Hatta kimi zaman, jürinin kötü niyetini saptamak bile müm-

19) Clarendon Press tarafından basılmış, Oxford, 1990. Yargılama konusunda dikkate değer bir sakınımla, çok zengin bir belgesel kaynak sunan yazarlar, kitaplarını, XVI.-XVIII. yüzyıl arasında intihar üzerine yapılmış bütün çalışmaların başvuru yapıtı haline getirirler.

20) S. J. Stevenson, "The Rise of Suicide Verdicts in South-East England: the Legal Process", *Continuity and Change*, II, 1987, s. 63-65.

kündür; örneğin, on tanık tarafından eskiden beri deli olduğunu ileri sürülen King's Lynn'li Thomas Spryngold, 1560 yılındaki intiharından sonra *felo de se* ilan edilir.[21] Delilik vakalarının çok düşük oranı –toplamın yüzde 5'inden az– kararların taraflı niteliğinin önemli bir göstergesidir. O halde, bu nicel kaynaklar Rönesans'taki intihar oranlarının yönelimi hakkında doğru bilgiler vermekten çok uzaktır. Somut ayrımların sürekliliğini sağlayan yerel koşullar nedeniyle, İngiltere'nin örneği de zaten Avrupa'nın geri kalanı için geçerli olmayacaktır.

Anlaşılması daha kolay baskıcı hukuk önlemlerine gelince, özellikle İsviçre, Cenevre ve Zürih gibi Calvinci bölgeler, İngiltere'yle birlikte tutumlarını sertleştirmiş gibi görünür, ama yalnızca XVII. yüzyıldan itibaren; ve uygulama yine de çoğu zaman oldukça hoşgörülüdür.[22]

EDEBİYATTA ANTİKÇAĞ İNTİHARINA DÖNÜŞ

Bu sırada, yavaş ama tartışmasız değişim işaretleri görülür. Bu değişimin başlıca yansımalarından biri, seçkin ve aydın sınıf içinde en saygı duyulan değerleri, düşleri, dilekleri, kaygıları dile getiren edebiyattır. Buna karşın bu seçkin sınıf, Rönesans'ta matbaa devrimiyle birlikte genişler. Bundan böyle yapıtlar, örneğin Latince kitaplar sadece papazlarla ya da kahramanlık destanları ve saray romanları sadece şövalyelerle sınırlı değildir. Yazılı kültür, hem yazar hem de okur sağlayan, sınırları belirsiz, yeni bir burjuvaziye ve küçük aristokrasiye açılır. Artık çok daha fazla kitap, nüfusun daha büyük bir kesiminin duygularını yansıtır. Özellikle de tiyatronun gelişmesi, çok geniş bir halk kitlesine ulaşmaya ve seçkin sınıfın ülkülerini, okuma yazma bilmeyenlere de aktarmaya izin verir.

Çağın en ayırt edici özelliklerinden biri toplu halde Antikçağ'a dönüştür. Plutarkhos, Titus Livius, Tacitus ve Plinius'un kitapları ve çeviri yapıtları aracılığıyla, halk, Yunan-Roma tarihinin kahramanca intiharlarıyla yeniden buluşur; Stoacı ve Epikurosçu felsefe kitapları, Seneca'nın piyeslerinin uyarlamaları, en ufak bir Hıristiyan etkisi olmadan, tarihi ve efsanevi pek çok örnekle kuşatıldığı için daha da çekici olan paralel

21) M. MacDonald ve T. Murphy, *a.g.y.*, s. 58.

22) M. Schär, *Seelennöte der Untertanen: Selbstmord, Melancholie und Religion im Alter Zürich, 1500-1800*, Zürih, 1985: L. Haeberli, "XVIII. yüzyılda Cenevre'de intihar", *Pour une histoire quantitative*, Cenevre, 1975.

bir ahlak sergiler. İntihar düşüncesi hiç anlamadan zihinlere işler; o ana dek etrafını sarmış olan utanç ve korku perdesi yavaş yavaş dağılırken, Lucretia, Cato, Brutus ve Seneca'nın saygın görüntüleri kendini kabul ettirir. XIV. yüzyılın sonundan itibaren, ilk hümanist kuşakta bir değer çatışması ortaya çıkar. *De remediis*'de, Petrarca, antik kültürden intihara karşı çıkmak için yararlanır. Dolor'la (Acı) Ratio'nun (Akıl) tartıştığı Ortaçağ tarzındaki bu alegorik diyalog, Antikçağ'ın istemli ölüm aleyhindeki kanıtlarını sergiler: Kaçıp gitmeye hakkımız yok; güçlükleri korkusuzca karşılamak zorundayız; yaşam bize Tanrı tarafından verildi; kendini öldürmek insanın kendi doğasını unutması demektir; yaşamdan bıkkınlık saygısızlıktır ve Cato bir korkaktır. Henüz kısıtlı bir aydın çevresine hitap eden, 1366 yılına ait bu Latince yapıta, ondan yirmi yıl sonra yazılmış ve Dido, Kleopatra, Pyramos ve Thisbe'nin aşk intiharlarını öven bir şiir, Chaucer'in *Legend of Good Women* adlı büyük şiiri karşıt olarak gösterilebilir. Aşk intiharı geleneği, kuşkusuz saray romanının da motiflerinden biridir ve Boccaccio, *Decameron*'da daha pek çok aşk intiharı anlatır, ancak tarihsel örnekler artık romanesk hikâyelerin üstündedir, bu da onların ahlaki bir değer kazanmasına yardımcı olur.

Chaucer, bu şiirle, erkekler kadar kadınların da üstün cesaret örneği gösterebileceğini kanıtlamak ister. Baldassarre Castiglione da, *Il Cortegiano*'da (1528), Sagunto'lu kadınların intiharlarıyla eski ve çağdaş pek çok intihar olayını hatırlatırken aynı amacı güder. Burada duygu ve davranışın güzelliği açısından övülen intihar, o halde, soylu nedenlerle girişildiği için gerçek bir ahlaki değere sahiptir. Rönesans soylusunun gerçek davranış kılavuzu olan *Il Cortegiano*, roman alanında intiharla ilgili bölümü, gerçek aristokratik yaşamdaki intihara adar.

1530'lu yıllarda, yine kadın cesaretinin onuruna, Thomas Elyot, *The Defence of Good Women*'ı yazar ve burada, Brutus'un karısı Portia'nın, Seneca'nın karısı Paulina'nın ve kocalarına ölünceye dek sadık kalan pek çok kadının intiharını över. 1562'de, Arthur Brooke'un *Romeus and Juliet*'i, iki ünlü âşığın intiharı karşısında kınama ve acıma duyguları arasında gidip gelir. 1566'da, William Painter'ın, Lucretius, Mucius Scaevola, Appius Claudius, Panthea, Théoxène ve Poris'in intiharlarını, onları kınamadan anlatan *The Palace of Pleasure*'ünde de duygular bölünür. Şiir sanatı, Fransa'da özellikle ölümün korkunçluğunu dile getirse de,[23] İngil-

23) C. Martineau-Genieys, *Le Thème de la mort dans la poésie française de 1450 à 1550*, Paris, 1978.

tere'de daha çok, Vergilius'un cehennemleri ziyaret temasını yeniden ele alan, 1559 yılında yazılmış ortak yapıt, *A Mirror for Magistrates*'te olduğu gibi, antik örneklere dayanarak intihar konusunu ele alır, ancak intihar edenleri sertçe yargılar.

İntihar, geniş halk yığınına ulaşmaya elverişli tiyatroya özellikle dikkate değer bir giriş yapar. Bernard Paulin, İngiltere sınırları içinde bununla ilgili eksiksiz bir araştırma yapar ve buradan pek çok sonuca varır.[24] İlki temanın sıklığıyla ilgilidir, çünkü 1500'le 1580 yılları arasında, otuzdan fazla piyeste bir ya da birden fazla istemli ölüm vakası yer alır. İkincisi, bu temanın işlenmesiyle ilgilidir. Özellikle intiharı büyük ölçüde kınayan "moraliteler"de* hâlâ geniş ölçüde Ortaçağ'a özgü bir hava egemendir. Burada intihar, çoğu zaman ahlaksız bir yaşamın sonucudur ve cehennemin kapılarını açar. Bunun doğrudan nedeni umutsuzluktur. Buna karşılık, klasik konulu piyeslerde yargı daha çeşitlidir: 1560'a doğru yazılmış *Appius and Virginia*'da, Appius'un intiharı kınanır, *The Wars of Cyrus* (1576'ya doğru) ile *Calisto and Meliboea*'da (1520'ye doğru) ise takdir edilir ve buradaki intiharın nedeni daha çok onur ve aşktır. Kendini asmak her zaman bayağı, kılıçla intihar etmekse soylu bir davranıştır. Birinci Rönesans'a ait bu piyesler, intiharın savunusunu yapmaktan çok uzak olsa da, anlatılan olayların sayısı ve hayranlık uyandıran Antikçağ örneklerinin görünmesi, zihinlerde belli bir karışıklığa yol açar.

Bu karışıklık, çok aşikâr biçimde iki ahlak arasında kalmış yazarlarda görülür ve bu yazarlar çelişkiden kurtulamazlar. Örneğin, Pierre Boaistuau, 1560 yılında, *Histoires prodigieuses*'ünde, Antonius'un intiharından hak edilmiş bir ceza olarak söz eder, 1578 yılında, *Histoire de Chelidonius*'ta ise, ruhlarını daha çabuk özgür bırakmak için kendilerini öldüren Platon'un öğrencilerini takdir eder. 1580 yılında, Protestan Pierre de la Primaudaye, *Académie française*'inde, "vatan sevgisinin olağanüstü örnekleri" Curtius ve Otho'nun, "karşı koyulmaz cesaretlerinin büyüklüğüne yaraşır mertçe bir eylemin" sahipleri Cato, Brutus ve Cassius'un, Themistokles ve daha pek çok kişinin kahramanca davranışıyla, Eskilere, "erdemlerine yakışmayacak bir şey yapmaktansa, kendini öldürmeyi tercih edenlere (Hıristiyanın hiçbir zaman yapmaması gereken şey; Hıristiyan, ölümle karşı karşıya kalırsa, ona katlanmalıdır)" yöneltilmiş övgü-

24) B. Paulin, *Du couteau à la plume. Le suicide dans la littérature anglaise de la Renaissance (1580-1625)*, Lyon, 1977.

* Ahlak oyunları. (ç.n.)

ler arasında, ayaküstü hatırlatma zorunluluğunu hissettiği Hıristiyanlığın gerekleri arasındaki karşıtlıktan rahatsızdır. Başka bir yerde de, yaşam boyunca ruhun bedene tutsak olduğu doğrudur, der, "ama bunun sonunu görmek isterken, Tanrı'nın isteğiyle, sıkıntımızın homurtu ve tahammülsüzlükten uzaklaşması için, kendimizi korumamayı da düşünmemeliyiz".[25] Eskiler "olağanüstü bir yüce gönüllülük" örneği sergiler: Ama "Tanrı'dan korkan ve ona itaat etmek isteyen kişi, hangi nedenle olursa olsun, ölüm saatini öne alacak kadar kendinden vazgeçmemelidir".[26] Kuşkusuz, ama koşutluk kurulmuştur ve ahlaki bozulma tehlikesinin önüne geçmekten çok ona dikkat çekmekle yetinilir.

Antikçağ örneklerini övgüyle sıralayarak istemeden de olsa geleneksel ahlakı yıkmaya yardım etmiş bilginler arasında, 1520'de Paris'te yayımlanmış *Officinia* adlı kitabı gerçek bir intihar edenler katalogu olan Ravisius Textor'u anmak gerekir. En az yüz elli ünlü intihar olayını anlatmakla yetinmeyen Textor, bunlara kimi zaman, özellikle de Lucretia, Thrasea, Atticus, Cato, Kleopatra konusunda övgü dolu bir yorum da katar, Neron ve Pilatus'u ise kınar. Bundan yarım yüzyıl sonra, aynı düşünceyle, "antikacı" bilgin Théodore Zwinger de, *Theatrum vitae humanae*'sinde, Textor'un listesini yeniden ele alır ve tamamlar.

XVI. yüzyılın ortasında, Fransız romanı bu biyografilerden etkilenir. Örneğin, 1555'te, Valentinian'ın *L'Amant ressuscité*'sinde, kadın kahraman, Cato'nun, Lucretia'nın, Decius'un figürlerine dayanarak sorar: "Ününün birazcık azalma ihtimali olsaydı, aranızda kim ölmeyi tercih ederdi, üstelik bin bir acıyla?"

1570'li yıllardan itibaren, örnekler çoğalır ve ton gitgide daha hoşgörülü olur. 1578 yılında, İngilizce yazılmış adsız bir elyazmasında, *Bir adam kendini öldürürse cehennemlik mi olur?*, sorusu sorulur.[27] Soru Saul'e açılmış bir dava biçiminde ele alınır. Suçlamayı yapan Samuel, geleneksel kanıtlara göre onun cehennemde yanması gerektiğini düşünürken, Saul, bir yandan Samson'un, şehitlerin, Sokrates'in, Cato'nun geçmişteki örneklerine başvurarak, diğer yandan da türdeşlerimizin davranışını yargılamamamız gerektiğini hatırlatarak kendini savunur: Duruşmayı yöneten Süleyman, onun beraatına karar verir. Ertesi yıl, ahlakçı Pierre de Lostal, *Les Discours philosophiques*'te, Antikçağ intiharlarına olan hayranlığını

25) P. de La Primaudaye, *Académie française*, Paris, 1580, s. 386.
26) *A.g.y.*, s. 140.
27) B. Paulin, *a.g.y.*, s. 105.

açık açık dile getirir. Bu görüşler küçük bir seçkin aydınlar kesimiyle sınırlı kalır. Bununla birlikte, 1570-1580'e doğru bu tarz konuşmalara girilebilmiş olması, bu çevrede birinci Rönesans boyunca alınan yolun önemini gösterir.

İNTİHAR, İNSANLIĞIN ACILARINA ÜTOPİK ÇÖZÜM

Düşünüşlerdeki evrimin bir başka edebi göstergesi, kusursuz düşsel dünyaların, ütopyaların yaratılmasıdır; bu, cesur düşüncelerin hiçbir sansüre uğramadan açıklanması için uygun bir yöntemdir. Buna karşın, XVI. yüzyılın bu büyük kurguları, akla yatkın bir toplumsal örgütlenmenin intihar hakkını da içermesi gerekeceğini düşündürür. Thomas More'un durumu incelendiğinde, içinde yetiştiği ahlaki yasakları çiğnemeye cesaret edemeyen bir yazarın görüşüyle, özlemlerini düşüncede gerçekleştirmesini sağlayan zihinsel yaratısının gözü peklikleri arasındaki şu çelişki görülür. 1515 yılında, Thomas More, ideal Ütopya adasında yaşayan insanların, ağrılı ve iyileşmez bir hastalığa yakalandıklarında, papazların da onayıyla kendilerini öldürebildiğini yazar. Burada Stoacı bir anlayış vardır: Bir adam "yaşamın bütün zevkleri ve güzelliklerinden yoksun ve diğerleri için artık sadece bir sıkıntı nedeniyse, kendisi için zararlı, gerçek bir yaşayan ölüyse, bu acıyı daha fazla içinde taşımamalıdır, yaşamın, onun için acıdan başka bir şey olmadığını düşünerek ölmekten korkmamalı, hatta tam tersine umudunu yitirmeden bu üzücü ve sefil yaşamdan kendini kurtarmalıdır, bir hapisten ya da sürekli batıp duran bir iğneden kurtarır gibi; ya da diğerlerinin onu kurtarmasını kabul etmelidir, bunu yaptığında, ölümüyle, iyiliğini ve rahatlığını değil, işkencesini sona erdirecektir [...]. Bu dindarca ve kutsal bir davranış olacaktır".[28] Sanki Seneca konuşuyor: "Sürekli acı çekmek zorunda olacağımı bilsem, kendimi yaşamdan kurtarırdım."

Pasaj çok açık ve azizin yaşamı ve yapıtlarını anlatan hagiografik yayınlardan çıkarılmasının uygun olacağını düşündürtecek kadar rahatsız edicidir. Thomas More, bu ölme hakkının sınırlarını belirlemek için gösterdiği titiz sakınımlarla, sözlerinin ciddiyetini ortaya koyar: Ütopya'da, papazlar ve Senato tarafından izin verilmeyen her tür intihar cezalan-

28) T. More, *Utopia* (*Ütopya*), E. Sturtz, New Haven, 1964, s. 108-109.

dırılır ve beden genel çukura atılır. Bu ortaklaşacı toplumda, birey kendini öldürme kararını tek başına alamaz; karar, "sakınımla, titizlikle ve bilgece" alınır. İntihar, çaresi bulunmaz acıları dindirmek için, en uç durumlarda alınan makul bir önlemdir. Ütopyalılar ötanaziyi uygular ve Thomas More'un, bu konuyu ele aldığında ciddi olmadığını düşünmemiz için hiçbir neden yoktur. Kuşkusuz, Bernard Paulin, VIII. Henri'nin şansölyesinin, kitabında, onun düşüncesini dile getiren Hythlodaeus'a "Tanrı, sadece başkasını değil, kendini öldürme hakkını da insanın elinden aldı" dedirttiğini de saptar, ancak bu ifade Ütopya'daki yaşamı ilgilendirmez.

Çünkü Thomas More bir Hıristiyan krallığında yaşar ve kişisel ahlakı, çağının Hıristiyan ülküsüne uyar. 1534 yılında, Londra Kulesi'nde tutukluyken, kendisi için intihar düşüncesini reddeder ve *A Dialogue of Confort*'u yazar; burada, kendini öldürme düşüncesinin ancak şeytandan gelebileceğini ve Aziz Augustinus gibi, Samson'un Tanrı'dan özel bir çağrı almış olması gerektiğini açıklar. *Ütopya*'da, ötanazinin son derece mantıklı olduğunu kanıtlaması o halde daha da şaşırtıcıdır. Yaşamında böyle bir durumla karşı karşıya kalmadığı için, bir seçim yapması gerekse hangisini, aklı mı yoksa geleneksel ahlakı mı seçerdi sorusunun yanıtını bilmemiz ise imkânsızdır.

Yüzyılın ikinci yarısında, Cádiz Piskoposu Antonio de Guevara, daha da şaşırtıcı şeyler söyler. 1577 yılında, *Epitres dorées* adıyla Fransızcaya çevrilmiş yapıtında Cato'yu ve Eleazar'ı över, ama *L'Horloge des princes*'te çok daha ileri gider ve bir tür ütopyada, Pompeius'un ordusu içinde bulunan Hindistan kökenli barbarların, yaşlılıkla birlikte gelen sıkıntılardan kurtulmak için kendilerini elli yaşında öldürme adetleri olduğunu anlatır: "Bu barbarlar elli yaşından fazla yaşamak istemezdi, bu yüzden de, bu yaşa geldiklerinde, devasa odun yığınları yapıp bunları yakar ve kendilerini diri diri ateşe atarlardı, kendi istekleriyle kendilerini tanrılara kurban ederlerdi". Piskopos, dünya yaşamının tam anlamıyla küçümsendiğini gösteren bu adet karşısında kendinden geçer: "Bu konuda herkes istediği şeyi hissedebilir ve bu barbarları istediği gibi kınayabilir, ama ben bu konuda ne hissettiğimi söylemeden geçmeyeceğim. Ey böyle insanları olan yaldızlı yüzyıl! Ey gelecek yüzyılların sonsuza dek hatırlayacağı mutlu insanlar! Bu ne büyük bir dünyayı küçümseyiş! Bu ne büyük bir kendinden vazgeçiş! Bu yaşama atılan ne büyük bir tekme! Bu ne büyük bir ten kırbacı! Bu yaşama ne az bir değer veriş! Ey kötüler, bu sizin için ne büyük bir gem! Ey erdemliler, bu sizin için ne büyük bir

mahmuz! Ey yaşamı sevenler, bu sizin için ne büyük bir utanç! Bize ölümden korkmamamız için verilmiş ne büyük bir örnek!"[29]

UMUTSUZLUĞUN SALDIRISI VE KATOLİKLİĞİN KARŞI SALDIRISI

Bu nükte, –bize ölümü ve öbür dünyanın sonsuz mutluluğunu arzulatan– dünyanın hor görülmesiyle intiharın yasaklanması arasında, XV. yüzyılın *devotio moderna* akımı sırasında şimdiden varolan, ama Katolik reformunun gizemli ortamında şiddetlenecek olan gerilimi açıklar. Bu gerilimin tohumları, Hıristiyanlığın kurucu metinlerinde, Kutsal Kitaplar'da ve özellikle Paulus'un mektuplarında bulunur. O halde, bunu Protestan tinselliğinin de hissetmiş olması şaşırtıcı değildir. Şöyle ki, Philippe de Mornay, *Excellent Discours de la vie et de la mort*'unu, bizi yaşamın "sürekli bir ölüm"den başka bir şey olmadığına, bu sefil yaşamın sıkıntılarına son verdiği için ölümün arzu edilebilir olduğuna inandırmaya adar. Sonra, dersinden mantıklı olarak hangi sonucun çıkarılması gerektiğinin bilinciyle şöyle yazar: "Bana diyeceksiniz ki, buna göre, ölüm arzu edilen bir şey ve bunca kötü şeyin içinden çıkıp iyi şeylerin arasına girmek için, öyle görünüyor ki, yaşamı hızlandırmak gerekecek." Elbette hayır, bizim buna hakkımız yok: "Hıristiyan bu yaşamdan seve seve ayrılmalı, ama korkakça kaçmamalıdır." Bu tutarsızlığa karşı, tek bir çözüm vardır: "Bedenimizi kendi içimizde öldürmek ve onu dünya yaşamından koparmak", yani tam bir kopuşla, dünyadan ve kendimizden vazgeçmek; birçok açıdan, imkânsız olan fiziksel intiharın yerine geçen bir tür tinsel intihar.

Çünkü birinci Rönesans'ın dini bunalımları istemli ölüm yasağını hiçbir biçimde yumuşatmaz, hatta tam tersine belli bir katılaşma bile görülebilir. Katolikler kadar Lutherciler, Calvinciler ve Anglikanlar için de, intihar şeytandan kaynaklanır, bu yüzden de, din kavgalarında bir silah olarak kullanılır: düşmanda çok fazla intihar olması, bu eylemin şeytandan geldiğinin kanıtıdır; karşı tarafın yandaşları şeytan tarafından ele geçirilip umutsuzluğa itilir. Dolayısıyla her dini grup, intiharı kendi adamlarına yasaklama ve düşmanlarındaki intihar haberini kullanma konusunda özellikle dikkatlidir.

Katoliklerde, istemli ölümü umutsuzlukla açıklayan Ortaçağ yorumu önem kazanır. Günahlar ıskalasında, umutsuzluk en ağır suçlardan biri olur ve Reform patlak vermeden çok önce, edebiyata konu olmaya de-

vam eder. XV. yüzyılda, Alain Chartier, *L'Espérance ou Consolation des trois vertus*'de, onu, Yüz Yıl Savaşları'yla harap olmuş Fransa'nın felaketlerini anlatan ve bütün bunlardan kurtulmak için intihan tavsiye eden alegorik bir kişi yapar: "Çağın sonuna yaklaşıyor ve ulusunun felaketleri daha yeni başlıyor. Daha fazla yaşayıp da arkadaşlarının ölümünden, yağmalanmış mallardan, yakılmış tarlalardan, yerle bir edilmiş kentlerden, kıstırılmış derebeyliğinden, harap olmuş ülkeden ve toplu kölelikten başka ne göreceğini sanıyorsun? [...] Ülken gözlerinin önünde yok olup giderken ve Kader, umudunu ve yaşamının tesellisini elinden alırken, sen hâlâ yaşıyor olmanın pişmanlığını duymalısın". O sırada Umut gelir ve yazarı, kendini öldürmeye hakkı olmadığına ikna eder, çünkü bu, Tanrı'nın eserini bozmak olacaktır.

Villon da umutsuzluğun saldırısına uğrayanlardandır ve yaşlanmış Güzel Heaumière'e şunları söyletir:

Kim engelliyor kendimle övünmemi
Ve bu defa kendimi öldürmemi?

Grand Testament'da, kimi zaman sadece Tanrı korkusunun onu engellediğini ileri sürer:

Öyle kederliydi ki yüreği
Korkmasaydı Tanrı'dan
Korkunç bir şey yapardı.
Ya Tanrı'ya karşı gelseydi
Ve kendini öldürseydi.

Doğar doğmaz ölmek isteyecek olan Du Bellay'nin *Complainte du désespéré*'sinden, Ronsard'ın *Hymnes*'ine dek, Rönesans şairlerinin en sevdiği temalardan biridir umutsuzluk:

...canlı bir toprak
Ve yaşayan bir gölge, bundan başka neyiz biz,
Acılara, yoksulluğa ve sıkıntıya maruz [...]
Bir günlük zavallılarız, cılız mı cılız,
Durup dinlenmeden felakete uğrarız.

1538'de, Trechsel'li yaşlı köylü kadın, *Les Simulacres de la mort*'da şöyle der:

Büyük zorluklar içinde uzun süre yaşadım
Ve kalmadı artık yaşama isteğim
Ama şudur benim kesin irancım
Yaşamdan daha iyidir ölüm.

Dönemin sıradan intihalarının çoğu, yıllıkçılar ve kronikçiler tarafından umutsuzluğa yüklenir. En dindar kişilerin bile kendini öldürme isteğine kapıldığı olmuştur. Günahlarının bilinci ve başlanamayacağının keinliğiyle dayancını yitiren Aziz Ignacio, kendini birçok kez pencereden atmak istemiştir. 1569'da ölen Jean d'Avila, bu intihara iten bu unutsuzluğu şeytanın içimizde nasıl yarattığını açıklar: "Şeytan, bizi şaşırmak ve cesaretimizi kırmak için, bizi gururlandanın tam tersi bir oyınla, [...] bize işlemiş olduğumuz bütün günahları gösterir ve bunları elinden geldiğince abartır, öyle ki, biz bu kadar büyük bir sıkıntıya dayanamayıp umutsuzluğa düşeriz. Yahuda'ya böyle yaptı. Onu günah işlemeye ittiğinde, ona bu günahın büyüklüğünü unutturdu; günahı işledikten sonra da, ona bütün ayrıntılarıyla bunun çok korkunç bir günah olduğunu gösterdi, ki gerçekten de öyleydi, ve onun Tanrı'nın sonsuz mağfiretini hatırlamasını engelledi, bu da onu umutsuzluğa düşürdü, umutsuzluk dacehenneme."[30]

Bu tür umutsuzluğa karşı, Kilise her zaman güna çıkartmayı önerir ve XVI. yüzyılda artan ölme sanatı rehberleri, bu tehlikeye özel bir ilgi göterir. 1470'ten sonra, *Ars moriendi*'nin Almanca kopyası, ölmek üzere olan adamın etrafını saran ve ona yaşamındaki bütün günahları gösterip "Öldür kendini" diye tavsiyede bulunan altı şeytanı betimleyerek umutsuluk eğilimini hatırlatır. Ancak bir melek gelip çoğu hoşgörülü sözlerle zavallı adamı rahatlatır: "Neden umutsuzluğa düşüyorsun? Denizdeki su damlaları ve çöldeki kum taneleri kadar soygun ve haksızlık yapmış ya da adam öldürmüş de olsan, tek başına dünyanın bütün günahlarını işlemiş, şimdiye kadar bunlardan hiç pişmanlık duymamış, onları hiçbir zaman itiraf etmemiş, günah çıkarmaya hiç fırsat bulamamış da olsan, yine de unutsuzluğa düşmemelisin Çünkü böyle bir duruma, içindeki vicdan azabı ve pişmanlık yeter".[31]

29) A. de Guevara, *L'Horloge des princes*, Fransızca'ya çevirenlerbaşı, Paris, 1588, s. 30.

30) *Œuvres du bienheureux Jean d'Avila*, Migne, Paris, 1863, s. 38.

31) A. Tenenti, *La vie et la mort à travers l'art du XVe siècle*, Paris, 1952, s. 97-120.

İntiharın bütün günahların en kötüsü olduğu bundan daha iyi söylenemezdi. Vaizler ve tanrıbilimciler, en ufak bir ödün vermeden bunu tekrarlayıp dururlar ve bu ısrar, bir anlamda kaygının yükseldiğini gösterir. XV. yüzyıl vaazlarında bu temaya az rastlanır. Hervé Martin, incelediği 1350-1520 yılları arası metinlerde bununla sadece bir kez karşılaşır:[32] Bayeux'lü bir Augustinusçu olan Simon Cupersi, 44. vaazında soruyu sorar: "İntihar yasal mıdır?" Soruyu, önce Matta'dan alıntı yaparak olumlu biçimde ("Canını kurtarmak isteyen onu yitirecek, canını benim uğruma yitiren ise onu kurtaracaktır"), sonra bütün geleneksel kanıtlardan yararlanarak olumsuz biçimde, çok skolastikçe yanıtlar ve intiharın korkunç bir günah olduğunu söyleyerek tamamlar.

XVI. yüzyılda, Katolik tanrıbilimciler hoşgörüsüzlük konusunda birleşirler. 1553 yılında, Domingo de Soto, *De justitia et jure*'sinde, Aziz Tommaso'dan alınmış üç geleneksel kanıtı geliştirir: İntihar doğaya ve öz sevgiye, devlete ve topluma, bize hayat veren Tanrı'ya bir saldırıdır. Kutsal Kitap'taki olaylar özel tanrısal çağrılarla açıklanır. 1554'te, Bartholomaeus Fumus, *Summa aurea*'sında, umutsuzluğu, intiharı, düelloyu ve kendini sakatlamayı korkunç günahlar yapar. 1557 yılında, Francisco de Victoria, *De homicidio*'sunda, intiharın yasaklanması gerektiğini yineler, ama çoğu çağdaşından daha gelişmiş ve daha entelektüel kazüistik anlayışı, bu yasanın nazik sorunlara yol açacağını da kabul eder: "Başkaları için canımızı tehlikeye atmamız yasak olsaydı, ne doktor veba dönemlerinde çalışır ne bir kadın hastalık bulaştırma riski yüksek olan vebalı kocasına bakar ne de deniz kazasına uğramış biri kendi can simidini bir başkasına verirdi, oysa ne kadar övülesi bir davranıştır bu."

Trento Konsili, beşinci emir gereği, öldürmenin kesinlikle yasak olduğunu yinelemekle yetinir: "Hiç kimse, kendi yaşamı üzerinde, istediği zaman kendini öldürebilecek kadar hak sahibi değildir. Bu yüzden Yasa, 'Başkalarını öldürmeyeceksiniz' değil, yalnızca 'Öldürmeyeceksiniz' der."

Kazüist Navarrus daha da ileri gider ve 1581 yılında, Anvers'te yayımlanmış günah çıkartma kılavuzu, 1570'li yılların sonundaki tavır sertleşmesini yansıtır. Ona göre, sadece fiili intihar durumu değil, hiç doğmamış olmayı dilemek, anlık bir öfkeyle ölmeyi istemek, kendini tehlikeye atmak, düello yapmak, kendini sakatlamak ve kişisel nedenlerle ölümle karşı karşıya kalmak da çok büyük günahtır.[33]

32) H. Martin, *Le Métier de prédicateur à la fin du Moyen Âge. 1350-1520*, Paris, 1988, s. 259.

33) Navarrus, *Enchiridion sive Manuale confessariorum et poenitentium*, Anvers, 1581, böl. XV.

PROTESTAN DÜNYASINDA İNTİHARIN ŞEYTANA BAĞLANMASI

Protestan dünyası diğerlerinden daha az katı değildir. Luther'e göre, intihar kısaca şeytanın doğrudan insan üzerinde işlediği bir cinayettir: "Bir kısmının boynunu kırar ya da onları delirtir; bazılarını suda boğar ve birçok kişiyi intihara ve daha pek çok korkunç felakete sürükler." Kendini öldüren kişinin içine şeytan girmiştir, bu yüzden de yaptıklarından sorumlu tutulamaz. 1 Aralık 1544'te, kendini öldüren cinli bir kadın hakkında, Luther, onu gömen papazın kınanmaması gerektiğini yazar, çünkü bu kadın, Şeytan tarafından işlenmiş bir cinayetin kurbanı olarak görülebilir. Ama yine de, diye ekler, sert davranmak gerekir, çünkü şeytan daha da ileri gidebilir: "Buna benzer pek çok örnek biliyorum: Ama ben her zaman, insanların açıkça ve doğrudan şeytan tarafından öldürüldüğünü düşünüyorum, bir haydut tarafından öldürülen bir yolcu gibi. Çünkü intiharın doğal biçimde gerçekleşmediği açık olduğunda, bir ip, bir kemer ya da (bana bahsettiğin olayda olduğu gibi) bir sineği bile öldüremeyecek, asılı ve düğümsüz bir tül söz konusu olduğunda, bence, insanları büyüleyen, onları başka bir şey, örneğin bir ibadet yaptıklarına inandıran ve bu sırada onları öldüren şeyin şeytan olduğuna inanmak gerekir. Bununla birlikte, yargıç, Şeytan tekrar girmeye cesaret edemesin diye aynı sertlikle cezalandırmakla iyi yapar. İnsanlar nefislerine düşkün oldukları ve şeytanın önemsiz olduğunu düşündükleri için böyle uyarıları hak ederler."[34]

Zürih'teki vaazlarıyla Henri Bulinger'den, otobiyografisiyle Agrippa d'Aubigné'ye,[35] bütün Protestan tanrıbilimciler ve ahlakçılar gibi, Calvin de intiharın yasaklanmasını yinelemekle yetinir. 1566 yılında, Antikçağ paganlarının kötü örnek olmasından üzüntü duyan Henri Estienne, intihar edenin, artık Hıristiyan adını hak etmediğini, hatta bir insan olarak bile görülmemesi gerektiğini ileri sürer: "Paganların çoğu hiç tereddüt etmeden kendini öldürmüş ve hatta filozofların neredeyse tamamı bunu özdeyişleriyle (ve bazıları kendi örnekleriyle de) desteklemiş

34) *Mémoires de Luther écrits par lui-même*, çeviren ve düzenleyen J. Michelet, Paris, 1990, s. 272-273.

35) On bir yaşında sefaletle tanıştığı yıl, yani 1563 yılında Lyon'da intihara teşebbüs ettiğini anlatır. Gerçek bir mucize sayesinde kurtulmuştur (A. d'Aubigné, *Œuvres*, Réaume ve de Caussade, Paris, 1873, I. cilt, s. 12).

olsa da, Hıristiyanlık, tam tersine hiçbir yerde, kendilerini öldürenleri tümüyle mahkûm etmeyecek ve hatta onları sadece Hıristiyanların değil, gerçek insanların arasından da atmayacak kadar yozlaşmadı".[36]

İngiltere'de, Anglikanlar ve Püritenler intiharı öcü gibi gösterir ve onu bir savunma silahı olarak kullanırlar. Bazılarına göre, kendini öldürmek, günahlarla dolu bir yaşamı ya da kötü bir eylemi cezalandıran tanrısal bir müdahalenin sonucudur. Şöyle ki, Londralı yaşlı bir adam 1577 yılında karnını deştiğinde, Edmond Bicknoll onun bu hareketini, yıllar önce yapılmış bir hırsızlığın ardından duyulan vicdan azabının sonucu gibi gösterir.[37] Bazılarına göreyse, intihar şeytanın işidir. Bazı insanlar şeytan tarafından o kadar rahatsız edilir ki "bu yaşamdan kendilerini kurtarırlar"[38] diye yazan Hugh Latimer böyle düşünür. VIII. Henri'nin doktoru Andrew Boorde'a göre, cinliler "delidir ve içlerine şeytan ya da şeytanlar girmiştir, ayırt edici özellikleri de kendilerini yaralamak ya da öldürmektir".[39] Onları tedavi etmenin tek yolu şeytan kovma ayinidir. Katoliklerde, bu ayini yapanlar genelde Cizvitlerdir, ama Protestanlar da kısa süre sonra onları taklit ederler. 1574'te, John Foxe, defalarca intihara kalkışmış bir hukuk öğrencisine bunu uygular. Daha sonra, Püriten John Darrel de bu uygulamaya başlar, diğerleriyse kendini öldürmeye kalkışan depresifleri korumak için muskalar ya da okunmuş yağ kullanırlar..

Şeytanın intiharlarda özel bir rolü olduğu iddiasına, resmi belgelere, tanık ifadelerine, sorgu yargıçları tarafından yapılmış soruşturmaların tutanaklarına varıncaya dek her yerde rastlanır ve bu, XVII. yüzyıla kadar böyle devam eder. O halde, intiharın bütün tanrıbilimciler tarafından kınanmasına şaşmamak gerekir: Başpiskopos Cranmer'e bağlı Papaz Thomas Becon'a göre, intiharın kaynağı umutsuzluktur; Cranmer'in kendisine göreyse, intihar edenler kesinlikle cehennemliktir; Piskopos John Hooper, umutsuz kişinin intiharı ile azizin intiharı arasında bir karşıtlık kurar: Umutsuz kişi tanrısal mağfirete hakaret eder ve dahası, bize kendimizi sevmemizi emreden doğa yasasına karşı gelir. 1563 yılında, John

36) H. Estienne, *L'Introduction au traité de la conformité des merveilles anciennes avec les modernes. Ou traité préparatif à l'apologie pour Hérodote*, Ristelhuber, Paris, 1879, I. cilt, böl. 18.

37) E. Bicknoll, *A Sword against Swearing*, Londra, 1579.

38) *The Works of Hugh Latimer*, G. E. Corrie, Cambridge, 1844-1845, I. cilt, s. 435.

39) A. Boorde, *The Breviary of Healthe*, Londra, 1552.

Foxe, *Acts and Monuments*'ında, bir yandan intiharı kınarken, diğer yandan bu eylemi sadece Tanrı'nın yargılayabileceğini de kabul eder. 1577'de, John Byshop, *Beautiful Blossomes*'da insanların intihar etmek için hiçbir mazereti olmadığını yazar.

Bu yazarların hepsi, intiharı, kendi dinlerine verilmiş tanrısal onayın bir kanıtı olarak kullanır. Şöyle ki, Katoliklerin ve dönmelerin intiharını anlatan John Foxe, buradan, İngiltere Kilisesi'nin Tanrı tarafından kutsanmış olduğu sonucunu çıkarır. 1559 yılında, Protestanlıktan döndükten sonra kendini asan avukat Henri Smith konusundaysa, Katolik dininin bir umutsuzluk etkeni olduğunu bildirir; ve bunun aksine, "hiç kimsenin, kendini öldürmüş ya da herhangi bir umutsuzluk ya da umutsuzluk belirtisi göstermiş tek bir İncilci örneği veremeyeceğini"[40] de çekinmeden ekler.

Foxe'un yazdığı çağda, İngiltere'de bu konu etrafında gerçek bir propaganda savaşı başlar. Öfkeler, ünlü hukukçu Sir James Hales üzerinde toplanır. Ateşli bir Calvinci olan Hales, VI. Edward'ın yönetimi sırasında Protestanlığın başlıca yayıcılarından biri olmuştur. Ama 1553'te durum değişir: Acımasız Mary Tudor tahta geçer. Hales tutuklanır ve dinini değiştirinceye dek işkenceden geçirilir. Vicdan azabıyla kıvranan ve yazgısı konusunda hâlâ kuşkulu olan Hales intihara kalkışır. Büyük düşmanı Stephen Gardiner bu durumdan yararlanarak, bu, Protestanlığın bir "umutsuzluk öğretisi" olduğunun kanıtıdır, der. Anglikan Piskopos John Hooper ise, tam tersine, elyazması bir kitapta Hales'in dinini değiştirdikten sonra Şeytana teslim olduğunu ileri sürer; ona göre şeytani umutsuzluk etkeni Katolikliktir. İlkinde kurtulmuş olan Hales, kendini suya atarak denediği ikinci intihar girişimini başarıyla tamamladığında, sorun daha da büyük boyutlar alır. Protestan yazarlar o zaman onun onurunu kurtarmaya girişir. John Foxe, onun "Katolik ayiniyle kirlenmek"ten kurtulmak için kendini öldürmüş olabileceğini esinler, ama yine de intihar keyfini kaçırır. Bazılarıysa Hales'i gerçek bir Protestanlık şehidi yapar.

Birkaç yıl sonra, yankılar uyandıran bir başka intihar Protestanlara intikam fırsatı verir. Elizabeth'in hükümdarlığı sırasında, Northumberland Dükü, Katolik Henri Percy, Mary Stuart'ı kurtarmak amacıyla düzenlenmiş bir komplo yüzünden Londra Kulesi'ne hapsedilir. Altı ay sonra, 1585'te, bir tabancayla kendini öldürür. Katolikler ortada bir cinayet olduğunu haykırırken, Protestanlar, bu intiharın Tanrı'nın bir

40) J. Foxe, *The Acts and Monuments*, J. Pratt, Londra, 1877, s. 670.

cezası olduğu sonucuna varan *A True and Summarie Reporte*'u yayımlar: "Tanrı, günahları ve nankörlüğü yüzünden ondan inayetini geri almaya karar vermiş ve onu bu korkunç ve iğrenç sona götürmüş olan can düşmanına onu teslim etmişti."

HUKUKUN DEĞİŞMEZLİĞİ

Ceset üzerinde uygulanan ve çok eskilere dayanan karanlık ayinler, imgelemleri, kötülüğün güçlerini çağrıştıran bir korkuyla sarstığı için, intiharın şeytandan kaynaklandığı düşüncesi halk tarafından kolaylıkla benimsenir. Halkın inançlarıyla ruhban sınıfının kendine özgü istekleri birleşir ve bu noktada karşılıklı olarak birbirlerini desteklerler. Dini otoriteler, bu uygulamaların batıl niteliğinden hoşlanmaz, ama yine de bunları hoş görür, çünkü bunlar onların öğretisini güçlendirir. Örneğin, ters çevirme uygulaması, intihar edenin Şeytan tarafından ele geçirilmiş cesedinin evrenin düzenini altüst ettiğini anlatmaya yarar. Dolayısıyla, ceset çoğu zaman, işareti doğudan gelecek diriliş için uygun konum olan normal doğu-batı yönünde değil, kuzey-güney yönünde açılmış bir çukurun içine yüzü toprağa dönük biçimde yerleştirilecektir. Cesede saplanan bir kazık da bu dirilişi engelleyebilir, her halükârda, intihar edenin geri dönüp yaşayanları rahatsız etmesine izin vermeyecektir, ayrıca yol kavşaklarına gömmek de onu durduracak ve kendini öldürmeye kalkışacak olan dindarlar üzerinde etkili olacaktır. 1590'da, Londra kentinin sorgu yargıcı, Amy Stoke'un cesedini çivilemek için kullanılmış kazığın ucunun ibret olsun diye sergilenmesini bile emreder. Kimi zaman da, intihar eden, aforoz edilmiş, vaftiz olmamış, sonsuz mutluluktan yoksun bırakılmış olan herkesle birlikte mezarlığın kuzey kısmına gömülür.

Fransa'da hâlâ, hatta ağırlığı belki daha da artmış olarak Ortaçağ cezaları uygulanır. Yine bir ters çevirme yöntemiyle, cesetler baş aşağı sürüklenip ayaklarından asılır. 1524'te, Rouen'li bir rahibin, Guillaume le Conte'un cesedi mezardan çıkarılır ve armaları silinir. Ayrıca, birçok vakada, müsadere edilmemiş mallar üzerinden, yüksek yargıç ve yoksullar yararına dikkate değer bir para cezası kesildiği görülür.

Hukuk değişmez. Ceza maddelerine ilişkin büyük düzenlemeler sorunu ele almaz. Yerel adetlerin yazıya geçirilmesine girişildiğinde, hukukçular eski adetlerde "katı, ağır, sıkı ve saçma olan, bu yüzden de, hafifletilmesi, yumuşatılması, gevşetilmesi ve yürürlükten kaldırılması gereke-

cek" olan her şeyi bildirmeye ant içer. Buna karşılık, der özellikle altını çizerek Albert Bayet, böyle herhangi bir şey bildirilmedi.[41]

Bununla birlikte, uygulamada, haksızlıkları önlemek için daha sakınımlı davranılmış olabilir. Öyle ki, 1541'de, mahkemenin güvenlik görevlilerinin elinden kaçıp kendini öldüren bir adamın cesedini astırdıkları için bir yargıç, bir polis müdürü ve bir savcının Toulouse'ta bir para cezasına çarptırıldığı bile görülür. Yine Toulouse'ta, 1586 yılında, Başkan Du Faur, "suçun bilincinde olmadan" kendini öldüren bir adamı idama ve mallarının müsaderesine mahkûm eden bir kararı bozdurur. Toulouse Parlamentosu* hoşgörülü tutumuyla ünlüdür, "suçlarından dolayı işkence görme korkusuyla kendini öldürenlerle, tahammülsüzlük ya da yaşamdan bıkkınlık yüzünden ya da öfke ya da delilik nedeniyle kendini öldürenlerin" burada birbirinden ayrıldığını yazan *Encyclopédie* de XVIII. yüzyılda bunu hatırlatacaktır. Sadece birinci grup cezalandırılır.[42] Ama Paris'te de yargıçlar acımasız değildir: 1576 yılında, Paris Parlamentosu, haksız yere suçlandıktan sonra hapse atılan ve burada kendini öldüren La Volpillière'in karısına, kocasının suçsuzluğunu kanıtlaması için izin verir. Bourgogne'da, 1502 ve 1587 yıllarına ait iki karara dayanan hukukçu Bouvot, boğulma halinde, ancak "kanıtların gün gibi açık olması" koşuluyla mal müsaderesi yapılabileceğini yazar.

XVI. yüzyılda, daha sıkı bir soruşturma usulüne gidilmiş gibi görünür. Hukukçuların çoğu, cesedin nerede bulunduğuyla ilgili ayrıntılı bir tutanak hazırlanması, berberlerin cesedi dikkatle muayene etmesi ve ölünün yaşamı, hal ve tavırları ve onu intihara itmiş olabilecek nedenler hakkında bilgi edinilmesi gerektiğini belirtir; ölü için, mahkemede onun savunuculuğunu yapacak bir kayyum atamak ve ailesiyle mirasçılarını mahkemeye çağırmak gerekir. Bütün bu önlemler alınmadığı takdirde, karar geçersiz sayılacak ve yargıçlar cezalandırılacaktır. Hukukçu Bacquet, mahkemelerin, "geçim sıkıntısı, yoksulluk ve sefalet"[43] yüzünden kendini öldüren kadınlara karşı bağışlayıcı olduğunu belirtirken, Robert, intihar konusunda, L'Estoile'in günlüğünden alınmış örneklerin de göster-

41) A. Bayet, *a.g.y.*, s. 447-448.

* Parlamento terimi, Fransa'da, Devrim'e kadar yüksek yargı organını, yüksek mahkemeyi belirtmek için kullanılırdı. (ç.n.)

42) *Encyclopédie méthodique*, VII. cilt, böl. *Jurisprudence*, Paris-Liège, 1787 basımı, "intihar" maddesi.

43) Bacquet, *Œuvres*, De Ferrière, Paris, 1688, VII, 17.

diği gibi, "söz konusu olan özellikle nüfuzlu kişiler olduğunda "delilik varsayılır"[44] der. Son olarak, 1551 yılında, Şarlken'e ait bir yasanın, mahkemeden kaçmak için kendini öldüren ve malları senyör yararına müsadere edilen kişilerle "bedensel bir hastalığın, melankolinin, zayıflığın ya da buna benzer başka bir rahatsızlığın etkisiyle" intihar edenleri birbirinden ayırdığını da ekleyelim.

Kısacası, intihara ilişkin adli uygulama ve hukuk yaklaşık 1570'li yıllara kadar pek değişmez. 1487, 1509 ve 1510 yasaları nedeniyle baskının arttığı İngiltere dışında, nüfuzlu kişiler her zaman korunur ve halk arasında, delilik mazereti çok sık kabul edilir. İngiltere'nin durumu şimdiden özeldir, cezaların çokluğu burada dikkatleri daha fazla intihara çeker. Bu ülkenin, 1580-1620 arasında, Marlowe, Shakespeare, John Donne, Robert Burton ve daha birçoklarıyla birlikte intihar konusunda sistemli bir düşüncenin geliştiğini görmesi bir tesadüf değildir.

İNTİHAR: DELİLİK Mİ YOKSA BİLGELİK Mİ? BRANT'TAN ERASMUS'A

Antik örneklerin aydın seçkinler arasına girmesi, bir sorgulama sürecini değilse bile –ve Hıristiyan ahlakını henüz tartışma konusu etmese de–, Antikçağ tutumuyla Hıristiyan tutumu arasında sıkıntılı bir kıyaslamayı başlatır.

İntihar sorunu, bir başka yolla, XV. yüzyılın sonundan XVI. yüzyılın ortasına dek çok moda olan delilik teması yoluyla da ortaya atılır. Sebastian Brant'ın 1494 yılında yazılmış *Deliler Gemisi*'nden (*Das Narrenschiff*), Hieronymus Bosch ve Bruegel'in tablolarına ve Erasmus'un 1511 yılında yayımlanmış *Deliliğe Övgü*'süne (*Encomium moriae*) dek, delilik, aydın ve sanatçılar arasına dikkate değer bir giriş yapar. Halk, deliler bayramı ve karnavalla bunu zaten uzun süredir işliyordur. Bu konuda halk bilgeliğinden geri kalmış olan entelektüel seçkinler, köylü geleneğinden aldığı bu temanın zenginliğini keşfeder ve ondan derin anlamlar çıkarır. XV. yüzyılın sonunda, deliliğin düşünsel tema olarak yükselişi, 1920'li yıllarda sürrealizmin ortaya çıkışına benzetilebilir: İki durumda da, bir varoluş kaygısına umutsuz bir tepki söz konusudur. André Breton ve

44) A. Robert, *Quatre Livres des arrests et choses jugées par la cour, mis en français*, Paris, 1611.

onun gibiler, anlamsızlığı 1914 ve 1918 yılları arasında ortaya çıkan akıl almaz bir dünyayı alaya alırlar; Hieronymus Bosch ve Sebastian Brant ise, kara veba ve savaşlardan doğmuş ve bütün Batıda ölümün egemenliğini kurmuş olan korkuyu bedenden atarlar. Delilik hem bir sığınak, bir kaçış hem de hiçlik ve anlamsızlıktan başka bir şey olmayan bir dünyanın ifadesidir. Deliliğin tarihini yazan Michel Foucault, 1490'lı yılların bu büyük hareketini şöyle açıklar: "Yüzyılın son yıllarında, bu büyük kaygı kendi ekseninde döner; deliliğin alaycılığı, ölüm ve onun ciddiyetinin yerini alır. İnsanı kaçınılmaz olarak hiçe indirgeyen bu zorunluluğun keşfinden, yaşamın kendisi olan bu hiçin küçümsemeyle izlenmesine geçilir. Ölümün bu kesin sınırı karşısındaki korku sürekli bir alaycılıkla bastırılır; peşin peşin yatıştırılır; korkunun kendisi gülünçleştirilir."[45]

Bosch ve Bruegel'in tablolarında (örneğin *Deli Margot*, 1563) bol bol resmedildiği gibi, delilik ölümün yüzlerinden biridir de aynı zamanda. Deli kendinden ve dünyadan şimdiden vazgeçmiştir. Ayrıca delilik, hem bir mazeret hem de Lutherci kuşağı yiyip bitiren can sıkıcı günah sorunundan bir kaçıştır. Yoksulluk, ölüm, günah ve cehennem saplantısından yakasını bir türlü sıyıramayan insanlık hemen deliler gemisine atar kendini.

Ancak delilik, varolmanın kaygı verici sorunlarına karşı akıldışı tepkiden, hızla, akıldışı insan davranışlarının akılcı bir eleştirisine dönüşür. Sebastian Brant'tan Erasmus'a, bakış açıları değişir: Brant'a göre, "ölümü aramak deliliktir, çünkü o bizi bulacaktır", Erasmus ise kendine sorar: "Yaşamdan bıkkınlık yüzünden kendini öldürenler özellikle kimlerdir? Bunlar bilgeliğe yakın değil midir?" Brant intihar etmek için deli olmak gerektiğini düşünür; Erasmus ise, hayatta kalmak için deli olmak gerektiğini. Buna ikna olmak için, "insan yaşamının başına gelen bütün felaketleri, doğumun sefaleti ve kirliliğini, eğitimin güçlüğünü, çocuklukta maruz kalınan şiddetleri, olgunluk çağında dökülen terleri, yaşlılığın yükünü, karşı konulmaz ölme zorunluluğunu, sonra yaşam boyunca, insanın üstüne saldıran bir sürü hastalığı, onu tehdit eden kazaları, üstüne gelen belaları, her şeyi sırılsıklam eden kin dalgalarını görmek" yeterlidir, der, "bunların yanında bir de insanın insana ettiği kötülükler vardır: yoksulluk, hapis, onur yarası, utanç, işkenceler, tuzaklar, ihanet, hakaretler, suçlamalar, kalleşlikler [...]. İnsanların hepsi bilge olsaydı, bence ne

45) M. Foucault, *Histoire de la folie à l'âge classique* (*Klasik Çağda Deliliğin Tarihi*), Gallimard, 1972, s. 26.

olurdu biliyor musunuz? Yeni bir kil ve ona biçim verecek yeni bir Prometheus gerekirdi".[46]

"Kötü şeylerin bilinmemesi, düşünülmemesi ve bazen unutulmasıyla, kimi zaman da iyi şeylerin umulmasıyla ya da onların eğlencelerine biraz tat katarak" insanları intihardan vazgeçiren deliliktir, der Erasmus ve sonra, gerçek bilgelerin, Antikçağ'ın bilgeleri Cato, Diogenes, Brutus'un örneklerine bakın, diye ekler. İroniye yaklaşan hafif bir tonla, aşırı cesur anlatımı, ahlaki düşünceye gizlice sızan bir yenilenmenin söz konusu olduğunu gösterir. Antikçağ intiharlarından övgüyle bahsettiği *Apophtegmes*'inde sadece bir şaka gibi görünen şeyi doğrular.

YENİ İNTİHAR: ONUR VE MUTLAK (FAUST) ARZUSU

Aynı dönemde, Rönesans, yeni bir umutsuzluk nedeninin, Ortaçağ'da bilinmeyen potansiyel bir intihar etkeninin ortaya çıktığını görür. Paradoksal biçimde, bu neden aşırı bir hümanist iyimserliğinden kaynaklanır. Ressam Dürer bunu şöyle açıklar: "Çok şey bilmek ve her şey hakkındaki gerçeğe ulaşmak isteriz. Fakat kıt zekâmız, sanatın, gerçekliğin ve bilgeliğin yetkinliğine erişemez. Bilgilerimiz yalan üzerine kurulur ve koyu karanlıklar öyle acımasızca etrafımızı sarar ki sakınımla ilerlesek bile, attığımız her adımda tökezleriz." Hümanistlerin sınırsız bilme isteği, Rabelaisci eğitim programları ve evrensel bilgi tutkularının sonu, kaçınılmaz biçimde insan aklının dar sınırlarının saptanmasına varır. Ortaçağ'da, evrensel bilgi Tanrı'ya mahsustur. Rönesans ise, bazılarını, hümanist insanın ona ulaşabilecek güçte olduğuna inandırır. Düş kırıklığı çok daha acı olur: Faust'un çağı gelmiştir. 1558 yılında, Marlowe, çağın en anlamlı yapıtlarından birini sahneye koyacaktır. "Faust'a ağır gelen, içinde sıkışıp kaldığını hissettiği insanlık durumunun sınırlarıdır," diye yazar Bernard Paulin. "Marlowe'un Faust'u Tanrı'yı yadsımaz, onunla karşı karşıya gelir."[47] Onu intihara götüren başarısızlığı da bu yüzdendir. Yeni Adem, yani Faust, bilgisiyle kendini Tanrı'yla bir tutmaya kalkışır, bu bilginin boş olduğunu keşfetmesi de onu şeytana yöneltir. Şeytan tarafından da düş kırıklığına uğratılan Faust'un bu kez ölümden başka çaresi yoktur: "Yüreğim öyle taşlaşmış ki pişman olamıyorum. Kurtuluşun,

46) Erasmus, *Encomium moriae* (*Deliliğe Övgü*), XXXI.
47) B. Paulin, *a.g.y.*, s. 241.

inancın ya da cennetin adını zar zor anabilsem, kulaklarımda korkunç bir ses yankılanıyor: Faust, sen cehennemliksin. O zaman kılıçlar, bıçaklar, zehir, tabancalar, ipler ve zehirli hançerler sunuluyor bana kendimi öldürmem için."[48] Mefistofeles bu umutsuzluktan yararlanıp ona bir hançer uzatırken, vicdan azabı ona bağırır: "Neredesin Faust? Zavallı, ne yaptın sen? Cehennemliksin sen, Faust, cehennemlik. Umudunu kes ve öl."[49] Ortaçağ'ın, Şeytan tarafından uyandırılmış umutsuzluk teması burada yeniden karşımıza çıkar. Ancak kullanılan araç yenidir: Şeytanın başvurduğu hile, bilginin baştan çıkarıcılığıdır, yani tam da hümanist bir tuzak. Bu noktada 1580'li yılların karamsar evresine girilmiş olur.

Birinci Rönesans'ın toplumsal ve kültürel bunalımlarının yarattığı koşullar, intihar konusunun yeniden gündeme getirilmesine katkıda bulunur. Bu bağlamda, Antikçağ'a duyulan hayranlığa, askeri anlayışın, soylu sınıfa yeni bir davranış kuralını benimseten evrimini de eklemek gerekir: Düzenli bir krallık ya da prenslik ordusuna katılan soylunun onuru, kendisine verilen görevi başarıyla tamamlamasına bağlıdır. Savaş, artık eskisi gibi, şövalyeleri öldürmek yerine fidye için esir alma kuralının geçerli olduğu bir oyun değildir. Esir alınmak ve yenilmek, artık onurunu yitirmek demektir ve bazıları, Antikçağ kahramanlarıyla birleşerek ölümü buna tercih edecektir. XVI. yüzyılda örnekler artar: 1523'te, Bonnivet senyörü, Amiral Guillaume Gouffier, Pavia Savaşı'nda sorumlusu olduğu büyük hatalar yüzünden, düşmanın önüne atlayıp kendini öldürtür; 1544'te, Cérisolles Savaşı'nda, Enghien Dükü de aynı şeyi yapar; 1513'te, *Régent*'la kıyasıya bir savaş sırasında, teslim olmaktansa bin yüz denizciyi de yanında sürükleyerek ölmeyi tercih eden *Cordelière*'in kaptanı Hervé de Primauguet'inki de gerçek bir intihardır; 1591'de, Richard Grenville, İspanyollarla yapılan bir deniz savaşı sırasında onu taklit etmek ister, ancak mürettebatı onu dinlemez; yüzyılın başında, Bayard'ın arkadaşı olan ve savaşta iki oğlunu kaybeden Allègre Baronu, onlara kavuşmak için kendini öldürtür.

Saray adamının bir zorunluluk olarak hissettiği onur, 1538'de Filippo Strozzi'yi de intihara sürükler. Strozzi, vasiyetnamesinde şöyle yazar: "Arkadaşlarıma, aileme ve onuruma zarar vermek zorunda olduğumu görünce, elimde kalan tek kararı (ruhum için en korkuncu olsa da), kendimi öldürme kararını aldım." 1453'te, Shrewsbury Kontu John Talbot,

48) *Doctor Faustus*, II, 629-634.
49) *A.g.y.*, II, 1285-1286.

Castillon Savaşı'nda, umutsuz bir saldırıya girişerek oğluyla birlikte ölür; Brantôme, bir öğrenci tarafından iki kez yaralandıktan sonra intihar eden bir eskrim hocasından söz eder ve bir yandan, insanın kendini öldürmemesi gerektiğini kesin olarak hatırlatırken, diğer yandan "cesaretin ve yüce gönüllü ruhun her tür övgüye layık olduğunu" söyler; 1541'de, ressam Rosso Fiorentino, arkadaşlarından birinin işkence görmesine neden olmanın yarattığı vicdan azabıyla kendini öldürür.

Bu onur gerekleri kadınlarda da görülür ve bu, Rönesans'ın bir başka özelliğidir: Büyük ölçüde kadınlaşan saray çevrelerinde kadının saygınlığının artması, yeni gerekliklerle, özellikle de daha geniş bir davranış özerkliğiyle at başı gider. Erkekler Cato'ya hayrandır, kadınlarsa Lucretia'yı övgüye değer bulur. Davranış rehberi *Il Cortegiano*'da, Castiglione, Lucretia'ya öykünen pek çok kadından bahseder ve bunların bazıları halktan kadınlardır: İtalyan bir köylü kadın, tecavüze uğradıktan sonra kendini suya atar, bir diğeri de, Gaskonyalı askerler tarafından daha tecavüze uğramadan aynısını yapar. Henri Estienne, bir Fransisken tarafından ırzına geçildiği için kendini asan bir kadını anlatır ve Cizvit Mariana, günaha girmemek için kendini öldüren bir İspanyol kadına karşı duyduğu hayranlığı dile getirir. Kuşkusuz, Brantôme'da da buna benzer hikâyeler vardır, ancak o hem bir ahlakçı hem de kyniktir: "Bir kadının tecavüze uğrama korkusuyla ya da tecavüz edildikten sonra kendini öldürmesi bile yasaktır, aksi takdirde o korkunç bir günah işleyecektir." Bununla birlikte, Brantôme birçok olayı kınamadan anlatır. Kocalarının ölümünden sonra kendini öldüren kadınlar hakkında, bunların sayısının çok az olduğunu ve hayatta kalma gerekçesi olarak beşinci emri ve yetiştirilmesi gereken çocukları ileri sürdüklerini belirtir. Kocasını öldüren Madallena de Sozia'nın intiharını da anlatır ve onu haksız bulur: "Ondan sonra hayatın tadını çıkarsaydı" daha iyi ederdi.

BİREYCİLİĞİN YÜKSELİŞİ VE BİRER KAYGI ETKENİ OLAN GELENEKSEL DEĞERLERİN TARTIŞILMASI

Rönesans, ticaret, din ve kültür alanında burjuva bireyciliğinin ani bir yükselişini de görür. Yeni yeni doğmaya başlayan kapitalist daha çok seçme özgürlüğü ister ve lonca baskılarını reddetmeye başlar; Tanrı'yla daha doğrudan bir temas, içselleştirilmiş ve derinleştirilmiş bir inanç ister; zevkleriyle, konutuyla, mobilyasıyla, kültürüyle, görünüşüyle

kişiliğini doğrular. Ancak özerklik kazandığı oranda dayanıklılığını kaybeder. Durkheim intihar sıklığının, toplumsal bütünleşme düzeyiyle ters orantılı olduğunu göstermiştir. Örgütlü grup, kurduğu bağlarla bireyi korur: Lonca, aile, dini cemaat, intihar teşebbüsüne karşı birer kaledir. Rönesans'ta, işadamı loncayla olan bağlarını koparır; toprak soylusu konutunu çevreleyen duvarlarla kendini toplumdan soyutlar; toplu etkinlikler azalır; Protestanlığın etkisi, dini düşünceyi bireyselleştirir ve Kutsal Kitaplar'ın kişisel yorumuyla, her bireyi doğrudan Tanrı'ya bağlayan dikey yapılar yararına yatay yapıları gevşetir. Kuşkusuz, XIX. yüzyılda değiliz henüz ve çevre soy, bucak, aileyle sınırlı kalır. Ama yine de bölünme, Ortaçağ'ın sonundan itibaren sürekli büyür: Hümanist, aydın ve tüccar, sorunları, kaygıları ve korkuları karşısında kendilerini yapayalnız bulurlar, çünkü kitaplar insan ilişkilerinin yerini tutmaz.

Gizliliğin verdiği tat bu yalnızlığı daha da artırır. Kitapları ve küreleriyle çalışma odasına kapanan bilgin, tek başına arar, tek başına bulur ve buluşlarını kendine saklar: Leonardo'nun gizli defterleri vardır ve yazılarını tersten yazar; Fernel yalnız çalışmayı sever, hiçbir şeyi başkasına borçlu olmak istemez; Tartaglia, üçüncü dereceden denklemlerin çözüm yöntemini Cardano'ya göndermek istemez; Kepler, Kopernik'e hiçbir şey borçlu olmadığını ileri süren Tycho Brahe'den hiçbir bilgi alamaz. Kopernik, ünlü sisteminin sonuçlarını ancak yıllarca tereddüt ettikten sonra açıklar. Haksız eleştirileri önleme kaygısı, cezalandırılma korkusu ve vardıkları sonuçların doğruluğunu kanıtlamanın imkânsızlığı nedeniyle, bilginlerin hepsi kıskançça, kimi zaman saldırganca kendi gerçeklerini korur ve geliştirirler. Bilim dünyasında, Cardano, Paracelsus, Cornelius Agrippa gibi doyumsuz kişilerin sayısı az değildir ve bu dengesizlik kimi zaman onları intihara sürükler: Gerolamo Cardano örneğin. Bu değişken mizaçlı matematikçi-astrolog Eskilere hayrandır; Antikçağ intiharları üzerinde çok düşünmüş ve 1542 yılında şöyle yazmıştır: "Gelecekteki bir yaşama inanmayanlar, ölümden, ruhun ölümsüzlüğüne inananlardan daha az korkarlar." Babası 1524 yılında kendini öldürmüştür: O da, 1575 yılında, astrolojik hesaplardaki can sıkıcı bir hata yüzünden kendini öldürür.

Yalnızlığa, kültürel ve maddi belirsizlikler de eklenir. Rönesans, bütün değerlerin yeniden tartışma konusu edildiğini görür. Bütün kurallar tartışılır, bütün varsayımlar sınanır. Kesinlikler sorgulanır, coğrafya, evrenbilim, ekonomi, siyaset, din ve sanat alanında bilgiler altüst olur. Amerika, günmerkezlilik, enflasyon, mutlakıyet, Protestanlık: Durma-

dan değişen bu kültürel evrende, kuvvet çizgilerini sadece en yüce ruhlar ayırt edebilir. Diğerleri kuşkulanır, göreliliğe, hatta septisizme sığınır ve bunu belli etmemek zorundadır, çünkü otoriteler yeniliğe karşı baskıyı artırmakta gecikmez. Bu yalnız ve afallamış entelektüeller, çoğu zaman da meteliksiz, neredeyse sersefildir ve zengin bir sanatsevere onu yanına alması için yalvarmak zorundadır. 1544 yılında, hümanist Bonaventure Des Périers'i intihara iten bu koşullardır. Navarra Kraliçesi Marguerite'in yakınlarının muhalif Protestan çevresine bağlı, inançsız, ateizmin sınırlarında olan, Eskilere ve özellikle de yapıtlarını çevirdiği Seneca'ya hayranlık duyan, bu karamsar ve kuşkulu, özgün entelektüel, koruyucusu ondan desteğini çektiğinde umutsuzluğa düşer. Kendini kılıcının üstüne atar ve bir taraftan girip diğer taraftan çıkmış kılıçla birlikte ölü bulunur.

Rönesans, dini kaygıyla birlikte, başka bir intihar nedeni daha yaratır. Luther ve Calvin istemli ölüme karşıdır kuşkusuz; ikisinin de, ondan korunmaya yetecek kadar düşünsel ve tinsel olanakları vardır, ancak inananları Kilisenin ezici himayesinden kurtararak, onların omuzlarına, bazılarının taşıyamayacağı sorumluluklar yüklememişler midir? Özgür düşünce, özgür yorum, insanın düşkünlüğü ve bunun kesin niteliğinin bilinmesi, alınyazısı, rahatlatıcı bir araç olarak günah çıkartmanın ortadan kaldırılması: Bütün bunlarda zayıf kişileri umutsuzluğa düşürecek bir şey yok mudur? Örneğin, İskoçya'da, presbiteriyen vaazların ardından pek çok intihar vakası olduğu anlatılır.[50]

Başlayan dini çatışmalar intihara elverişli durumlar yaratır. Özellikle de dinden dönme olayları söz konusu olduğunda. Daha önce de gördüğümüz gibi, 1553'te, İngiliz hukukçu James Hales'ın ve 1559'da, İngiliz avukat Henri Smith'in başına gelen budur. Daha sonra, dini savaş ortamı, gönüllü şehitlik inancını yeniden canlandırır. Denis Crouzet, geçtiğimiz yıllarda, insanın başkaları ve kendisi için ölümün ardından koştuğu, kurtarıcı, kanlı şiddet eylemlerinin etkeni, 1520'li yıllardan itibaren öbür dünya kaygılarının arttığını ortaya koymuştur.[51] Aynı dönemde, buna, Avrupa'ya yayılan astroloji dalgasının etkileri de eklenir: Henri de Fines, 1524 yılı için evrensel tufan öngörür; Richard Roussat, 1550'de, *Livre de l'estat et mutation des temps, prouvant par authoritez de l'Escripture*

50) H. Buckle, *Introduction to the History of Civilisation in England*, Londra, 1904, s. 707.

51) D. Crouzet, *Les Guerriers de Dieu. La violence au temps des troubles de religion. Vers 1525-vers 1610*, Paris, 1990, 2 cilt.

saincte et pour raisons astrologales la fin du monde estre prochaine'i [Kutsal Kitap'ın buyrukları ve astrolojik kanıtlar yoluyla dünyanın sonunun yakın olduğunu ortaya koyan, çağların durumu ve değişimi üzerine kitap] yayımlar; 1564 yılı için, korkunç felaketlere yol açacak bir gezegenler kavuşumu öngörülür; Nostradamus felaket kehanetlerini artırır. Bu yazılar ve bazı din adamlarının ateşli vaazları, kendini kurban etmeyi sapkının katliamıyla birleştiren bir şiddet patlamasıyla açığa çıkan ya da çıkmaya çalışan bir gerilimi tırmandırır: 1568'de, Bourgogne Katolik Haçlı Seferi Andı'nda, "Eğer orada ölürsek, kanımız bizim için ikinci bir vaftiz olacak, onun sayesinde, diğer şehitlerle birlikte hiçbir engelle karşılaşmadan doğruca cennete gideceğiz" sözleri okunabilir. Denis Crouzet'in ifadesine göre, "haçlı seferi itkisi", başkaları ve kendisi için, arındırıcı bir kan banyosu içinde ölme itkisinin bir biçimidir.

Hıristiyanın Tanrı ve hak din uğruna canını verme duygusuyla birleşmiş Antikçağ pagan intiharına duyulan hayranlık tuhaf bir karışım yaratır. Bunun bir ifadesini, boğazını kesecek olan bir adamın, Strozzi'nin vasiyetnamesinde buluruz: "Ruhumu Tanrı'ya emanet ediyor ve ona Cato'nun ve aynı inancı taşıyan başka pek çok erdemli insanın ruhlarının bulunduğu yeri lütfetmesi için (başka lütuf olmadığından) O'na yalvarıyorum."

Aynı tutarsızlık, şu tuhaf ve dengesiz, eşi bulunmaz macera düşkünü Benvenuto Cellini'de de görülür. Katil, sefih, nekromansiyle uğraşan Cellini'nin karmaşık yaşantısının örnek alınacak hiçbir yanı yoktur, ahlakla olan ilişkisiyse en tutarsız ilişkilerdendir. 1539'da, ömür boyu hapse mahkûm edilen Cellini, Kutsal Kitap'ı okuduktan sonra intihara kalkışır ve *La Vita*'sında bunu şöyle anlatır: "Kutsal Kitap'ı okumaya ve üzerinde sofuca düşünmeye başladım. Kitap beni o kadar büyüledi ki elimde olsa ara vermeden okurdum; ancak ışıklar söner sönmez, bütün sıkıntılarım üstüme çullanıyor ve beni öyle bir umutsuzluğa düşürüyordu ki sonunda kendimi öldürmeye karar verdim. Bıçağım olmadığı için, bu tasarıyı gerçekleştirmem güçtü. Ama bir gün, büyük bir ağaç kütüğünün yardımıyla, kendime bir tür tuzak hazırladım, bu kütük başımın üstüne düşecek ve kafamı kıracaktı. Bu düzeneği kurar kurmaz, onu çalıştırmaya hazırlandım."[52]

Bu hareket ona çok doğal görünür ve dini yasaklar bir an bile aklından geçmez. Gardiyanı tarafından tam zamanında kurtarılan Cellini,

52) B. Cellini, *Mémoires*, Fr. çev., G. Maggivra, Paris, 1953, s. 260.

gerçekten pişman olur: "Tasarımı gerçekleştirirken beni neyin durdurmuş olabileceğini anlamaya çalıştığımda, bunun benim koruyucu meleğim olması gerektiğini düşündüm. Ertesi gece, rüyamda, çok yakışıklı bir delikanlı görünümünde olağanüstü bir yaratık gördüm. Sitemkâr bir tonla bana dedi ki: "Zamanından önce yok etmek istediğin bu bedeni kimden emanet aldığını biliyor musun?" Öyle sanıyorum ki ona, bu bedeni tüm erkli Tanrı'dan aldığımı söyledim. "O halde sen O'nun yapıtlarını küçümsüyorsun," diye devam etti, "onları yok etmek istediğine göre? Bırak da O sana yol göstersin ve O'nun iyiliğinden umudu kesme." Ve benim ancak binde birini hatırlayabildiğim daha bir sürü güzel şey söyledi. Bu meleğin bana doğruyu söylediğine ikna olmakta gecikmedim.

Bir Ortaçağ içtenliğini koruyan, ama aynı zamanda büyük geleneksel değerlerin görelileştiği bir çağın kanıtı da olan bir adamın şaşırtıcı ve neredeyse çocuksu davranışı. Kendine geldikten sonra Benvenuto, ruhuyla bedeninin intiharla ilgili bir diyalogunu yazmaya koyulur. "İncilimde bulunan boş sayfalara, elimden geldiği kadarıyla, ruhumla bedenim arasında geçen bir diyalogu yazmaya koyuldum, bu diyalogda, bedenim, yaşamı bırakıp gitmek isteyen ruhuma sitemlerde bulunuyordu. Ruhum mazeret olarak çektiği acıları gösteriyor, bedenimse daha iyi bir gelecek vaat ederek onu yüreklendiriyordu. İşte o diyalog:

- Zavallı ruhum, yaşam sizi bu kadar usandırdı demek?
- Eğer Tanrı senden yüz çevirirse, kim destek olabilir, kim yardım edebilir bize? Bırakın, bırakın da daha iyi bir yaşama kavuşalım!
- Durun, daha gitmeyin! Çünkü Tanrı size hiç olmadığınız kadar mutlu ve sevinçli olacağınız bir yaşam vaat ediyor.
- Peki bir süre daha kalalım, yeter ki tüm erkli Tanrı seni daha kötü felaketlere uğratmasın.

"Kendi içimden çıkardığım bu tesellilerle gücüme yeniden kavuştum ve Kitabımı okumaya devam ettim." Bundan iki buçuk asır sonra, 1795 yılında, her tür ahlaki kılavuzdan yoksun, yoldan çıkmış başka bir çocuk, onunla aynı koşullarda, hapishanede intihar eder: Cagliostro.

Rönesans acı, sefalet, tutku, kıskançlık, delilik ve işkence korkusunun neden olduğu sıradan intiharları da görmüştür. Bu çağın ortalama intihar oranı, kuşkusuz, Ortaçağ'dakinden daha yüksek değildir, ama eskiye oranla bu konuda daha çok şey yazılmış ve söylenmiştir. Dile getirilen düşüncelerin büyük çoğunluğunun hâlâ intihar aleyhinde olmasının

nedeniyse, çoğu yazarın intiharın yasaklanması gerektiğine inanmış olmasıdır. Bir cinayet olarak görülen kendini öldürme eylemi Aziz Augustinus'tan beri tartışılmıyordu. Şeytan telkiniyle işlenen korkunç günahlar kategorisine giren bu tip ölümü delilik dışında hiçbir şey mazur gösteremeyecektir ve uygulamada, müsadereleri ve kadavraların idamını önlemek için bu mazerete sık sık başvurulduysa da, intiharın ilke olarak yasaklanması genel ve mutlaktı.

Birinci Rönesans'ın insanları, görünüşte akıldışı olan bu eylemin karmaşıklığını ve bireysel bir davranışı ortaya koyduğu ölçüde önemini anlamaya başlar. Bir iade-i itibar söz konusu değildir henüz, ama bir sorgulama sürecinin başladığı kesindir. Dünün kesinliği bir soruya dönüşür. Bir Hıristiyanın kendini öldürmeye hakkı yoktur, buna herkes inanmıştır; ama Antikçağ'ın büyük adamlarının intiharı hayranlık uyandırıcı değil midir? Evetse, onların bilgeliğiyle bizimki arasındaki fark neye dayanır? Bunlar ahlakçılardan çok aydınların sorularıdır. Ahlakçılar tehlikenin kokusunu alırlar ve intiharın şeytansı niteliğini yeniden ortaya atarlar; İngiltere'de, baskı sertleşir.

Hatta bazı yazarlar, kataloglar hazırlamaya, listeler tutmaya, tuhaf olayları not etmeye başlar. İntihar kimi zaman hasmı gözden düşürmek için kullanılır: VI. Alexander ve Luther'in varsayımsal intiharlarıyla ilgili söylentiler dolaşır. İstemli ölüm unutulmuşluktan kurtulur. Bununla birlikte, 1580'e kadar entelektüel bir tartışma konusu olarak kalır. "Olmak ya da olmamak?": Soru 1600 yılına doğru ortaya atılır. Sorulmaya değer tek soru budur, diyecektir Camus. Montaigne'den John Donne'a, bu soru, yanıtı bulunamadan düşünülecektir. Ancak otoritelere, dini ve sivil "sorumlular"a göre, bu sorunun kendisi şimdiden bir suç ve insan toplumlarının ve dünyanın varlığını tehlikeye atan bir günahtır. Bu temel sorunun sorulmasını engellemek gerekir, çünkü insan kendine bu soruyu soruyorsa, şimdiden sıkılmaya başlamış demektir. Kilise ve devlet bir şeyler yapmak, bunu durdurmak, bunun yerini alacak bir şeyler bulmak zorundadır.

5
Olmak ya da Olmamak? Avrupa'nın İlk Bilinç Bunalımı (1580-1620)

SHAKESPEARE, *HAMLET*, 1600

"Olmak ya da olmamak: işte bütün mesele bu. Kör talihin darbelerine ve sıkıntılarına dayanmak mı daha onurlu olur ruh için, yoksa acılar ummanına karşı silahlanıp bir yaşam reddiyle onlara bir son vermek mi? Ölmek, uyumak. Hepsi bu. Bir uykuyla korkunç kalp atışlarını yatıştırabilmek sonunda, doğanın bedene miras bıraktığı bin bir acıyı sona erdirmek, canı gönülden istenecek bir son olmaz mıydı? Ölmek, uyumak; uyumak... Ve belki düş görmek. İşte bütün dert de bu! Çünkü, bu fani kalıptan sıyrıldıktan sonra, o ölüm uykusunda, kim bilir ne düşler görürüz düşüncesi bizi durmaya mecbur ediyordur! Yaşam felaketini uzatan düşünce bu işte. Yoksa bir hançerle bütün bunlara son verebilecekken, kaderin sillesine, hakaretlerine, zalimin haksızlıklarına, kendini beğenmişin küstahlıklarına, karşılıksız aşkın ıstırabına, adaletin gecikmelerine, yönetimin kibrine, değerlilerin değersizlerce hor görülmesine kim tahammül ederdi? Ölümden –hiçbir yolcunun geri dönmediği o gizemli ülke– sonra olabileceklerden korkmak olmasaydı eğer, bu yükümlülükleri kim üstlenir, yaşamın ağır yükü altında inleyip ter dök-

meye kim razı olurdu? İşte, bizi bilmediğimiz felaketlere doğru koşmaktansa içinde olduklarımıza tahammül ettiren muamma. Bilmek, işte hepimizi böyle korkak yapıyor; kararlılığımızın ilk yeşilliği, düşünmenin soluk gölgesinde sararıp soluyor; En büyük, en önemli girişimlerimiz, bu düşünme yüzünden yön değiştiriyor ve eylemden vazgeçiyor."[1]

Dünya edebiyatının bu ünlü metni 1600 yılına aittir. Shakespeare bu birkaç satırla her şeyi söylemiştir: İnsanlık durumunun güçlükleri ve sınırları, insan yaşamını devam ettirmeye izin verir mi? Hamlet'in bu monologunun kalıcı ve evrensel bir piyes olmasında çok şeyin katkısı vardır: Yazarın, adının ötesinde çok az bilinen gizemli kişiliği; karar vermenin imkânsızlığıyla çelişkili biçimde, ikilemin basitliği; insanlık durumuna özgü umut ve düş kırıklıkları dokusunu çok güzel ifade eden gelgitleriyle, metnin iç devinimi. Bu insanlık durumu, acı ve engellenmelerin bir karışımı (aşağılanmalar, haksızlıklar, duygusal sıkıntılar, fiziksel acılar, hak edilmemiş başarısızlıklar, büyükler, yönetimler ve kendini beğenmişler tarafından küçümsenme ve umursanmama) değil midir? Bunların üst üste gelmesi, her varlığı "devinen bir gölge, sahnede bir an coşup sonra sesi bir daha duyulmayan zavallı bir komedyen" yapar. "Bu, bir aptal tarafından anlatılmış, gürültü ve şiddet dolu, anlamsız bir hikâyedir,"[2] der Macbeth. Böylesine anlamsız ve böylesine zahmetli bir yaşama neden hemen son verip sonsuz bir uykuya dalmıyoruz? Çünkü korkuyoruz, ölümden değil, sadece bilinmeyenden, ölümden sonra olabilecekler-den korkuyoruz. Bilincimiz ve imgelemimiz bizi intihara karşı koruyor ve biz, yaşamla ölüm arasında kararsız kalıyoruz.

Temel intihar eğilimi daha önce hiç bu kadar gerçekçi bir biçimde dile getirilmemişti. Yoksa Hamlet, Shakespeare miydi? Bunun bir önemi yok, çünkü birey olarak Shakespeare'in de ötesinde, önemli olan, sorunun dile getirilmiş olması ve uyandırdığı müthiş yankının bugün de hâlâ devam ediyor olması. Hamlet bir oyuncudur: Hepimiz öyleyiz. O, delilik ve bilinçlilik arasındadır: Herkes öyledir. Onun sorusu, insanlığın sorusudur.

Her zaman ve her yerde geçerli bir metin. Başarısı bunu yeterince kanıtlıyor. Bununla birlikte, zaman ve mekândaki yeri belli: 1600, İngiltere. Bir kılıç gibi keskin olan bu cümleleri iyice anlamak, onların içe işleme gücünü, insani engellenmelere ilişkin uzun söylevini, imkânsız seçim kaygısını hissetmek için, bunları, dünyada hiçbir çevirinin an-

1) Shakespeare, *Hamlet*, III, 1.
2) Shakespeare, *Macbeth*, V, 5.

lamını tam veremeyeceği eski İngilizcenin öylesine anlamlı ses uyumuyla birlikte, kendi dillerinden okumak gerek: "*To be or not to be [...] to die, to sleep; no more [...] who would fardels bear, to grunt and sweat under a weary life, but that dread of something after death, the undiscovered country, from whose bourn no traveller returns...*"

Hamlet'teki intihar eğilimi, 1580-1620 yılları boyunca İngiliz ve Avrupa düşüncesine damgasını vurmuş bir kaygının en eksiksiz ifadesidir. Kırk yıl içinde, İngiliz tiyatrosu yüz kadar piyeste iki yüzden fazla intihar olayı sahneler:[3] Bu rakam, tek başına, "toplumsal bir olguyu", halkta hem kaygı hem meraktan doğmuş bir ilgiyi gösterir. XVI. yüzyıl sonu ve XVII. yüzyıl başının seyircileri istemli ölümden hoşlanır.

Bu gerçek, intiharı ilk kez temel düşünme konusu olarak ele alan ve bu eylemin gerekçeleri ve anlamını akıl ve Antikçağ örnekleri ışığında incelemek amacıyla geleneksel yasakları tartışma konusu eden bir yığın kitapla doğrulanır. 1580'de, Philip Sidney, "felsefi" bir roman olan *The Countess of Pembroke's Arcadia*'da, intihar yandaşlarıyla düşmanlarını tartıştırır.[4] 1580-1588 arasında, Montaigne, *Denemeler*'inin (*Les Essais*) pek çok sayfasını, özellikle de bir bölümün tamamını, "Coustume de l'isle de Cea"yı intihar sorununa ayırır. 1588'de, Marlowe *Faust*'unu yayımlar. 1601'de, Pierre Charron, *De la sagesse*'inde (*Bilgelik üstüne*), Montaigne ve Stoacılıktan esinlenip akla yatkın bir intihar uygulamasını savunur. Aynı dönemde, İtalya'da, Piccolomini bu konuyla ilgili halka açık tartışmalar düzenler. 1604 yılında, Justus Lipsius, *Manuductio ad stoicam philosophiam*'ında, Stoacı intihar tartışır ve tam bir intihar savunusu olan *Thrasea*'yı yazar, ancak tepkilerden korkarak onu yok eder. 1607'de, Francis Bacon, ölüm üzerine yazdığı denemesinde, kesinlikle kınamadan, intiharları inceler. 1610'a doğru, John Donne bir kitabını tümüyle intihara adar: *Biathanatos*. 1609'dan sonra, Duvergier de Hauranne da konuyu *Question royale*'de ele alır ve geleceğin Saint-Cyran'ı olacak olan bu Katolik papazı, şaşırtıcı biçimde bazı intiharlara hak verir. 1621'de, Robert Burton, *Anatomy of Melancholy*'de, özellikle dinsel umutsuzluk nedenli intihar sürecini çözümler. Bunların dışında, birçok kurgu yapıtı, tragedyalar, romanlar ve ahlak kitapları da bu sorunu ele alır. Batı tarihinde intihara karşı ilk kez böyle bir ilgi gösterilmektedir.

3) B. Paulin, *Du couteau à la plume. Le suicide dans la littérature anglaise de la Renaissance (1580-1625)*, Lyon, 1977.

4) J. Robertson, Oxford, 1973.

Ama yine de, Rönesans'ın son dönemi istemli ölüme kafayı takmış değildir. Eskiye oranla ne daha fazla ne daha az intihar edilir, bu soruna ayrılmış yazılarsa, yayınların toplamına oranla çok azdır. Ancak olay her şeye rağmen dikkate değerdir, çünkü ahlaki ve hukuki alanda başkasını öldürmek kadar kınanılacak bir eylem olan intihar, o ana dek tartışma konusu bile edilmezdi. Bu dönemde kesinlik soruya dönüşür. Montaigne'in "Ne biliyorum?" çağıdır bu. Dini, siyasi, adli çevrelerde intihar yasağının tartışma konusu edilmesinin yol açtığı tepkileri ve nedenlerini incelemeden önce, bu tartışmanın nasıl ortaya çıktığını görelim.

SIDNEY VE MONTAIGNE'İN SORULARI

İntihar davranışı, en çok denemeci filozoflar, ahlakçılar ve laik düşünürlerin ilgisini çeker. Birinci Rönesans'ın sorularını sistemli çalışmalar izler. Söz konusu olan intiharı savunmak değil, daha çok onu anlamaya çalışmaktır. Bu da, kaçınılmaz olarak, intiharları ayırmaya, farklarıyla birlikte ortaya koymaya ve mazur görmeye götürür. Genel olarak, kuşkucu tavır egemendir. Hümanizmin mirasçıları karar vermeyi başaramaz. Lehte ve aleyhte kanıtları sıralayıp dururlar, ancak bir sonuca varamazlar.

Philip Sidney'in romanı *Arcadia*'da, metresi Philoclea'yla birlikte yatakta basıldıktan sonra güç durumda kalan kahraman Pyrocles, başına geleceğini tahmin ettiği bütün sıkıntıları önlemek için intihar etmek ister. O ve Philoclea arasında, intihar üzerine bir tartışma başlar ve bu sırada bilinen bütün kanıtlar ortaya atılır. Pyrocles'e göre, intihar, onların durumunda, bütün sorunları çözecek daha küçük bir kötülüktür. Bu Stoacı kanıttır: "Genel doğa"nın iyiliği, "özel doğa"nın iyiliğinden önce gelmelidir. Ben korkmadan ve mutlu ölüyorum, diye ekler, çünkü bu senin iyiliğin için; ölümden korkmamak, bizi umutsuzluğa karşı korur; yaşam zaten kısa, onu birkaç yıl daha kısaltmak pek bir şeyi değiştirmez; iyi bir dava uğruna ölmek övgüye değerdir. Bütün bunlara, Philoclea, tuhaf biçimde, dinsel kanıtlardan çok Aristotelesçi ve Platoncu kanıtlarla karşılık verir: Tanrı bizi bedenimizin içine, bir kaleye asker yerleştirir gibi yerleştirdi, buradan kaçmamalıyız; intihar korkakça bir davranıştır ve kötü duyguları gizleyebilir. Pyrocles kendini öldürmeyecektir, ama Philoclea'nın çok zayıf gibi görünen kanıtlarına değil, aşkına yenik düşmüştür. Geleneksel ahlak kurtulur, ama pek de ikna edici biçimde değil.

Montaigne başka bir düzlemde yer alır. Bir hümanist olarak, önyargılardan sakınmaya çalışan Montaigne, bir çözüm yolu olarak intiharı dikkatle inceler. Ölümün onun kafasını sürekli meşgul ettiğini biliyoruz; yaşamın değerini artıran da, onu bir hiç yapan da ölümdür. Onu bekleyebilir ya da ondan önce davranabiliriz. Montaigne, "sürekli ölümü beklemiş ya da sadece bu yaşamın sıkıntılarına son vermek için değil, bazıları sadece yaşam bıkkınlığından kurtulmak için, bazıları da başka yerde daha iyi bir yaşam bulma umuduyla, bile bile ölümün ardından koşmuş, her cinsiyetten, her sınıftan ve daha şanslı asırlarda her mezhepten insanları"[5] anlamaya çalışır. Sorun ilgisini çeker: *Journal de voyage*'ın bir paragrafını, *Denemeler*'in otuz kadar pasajını ve koca bir bölümünü, gerçek bir intihar incelemesi olan "Coustume de Cea"yı bu soruna ayırır ve buna, 1588'de dokuz, 1592'de on dokuz ilave yapar; 1595'te, ölümünden sonraki baskısında buna iki ilave daha yapılacaktır.

Yazar, en başta, belki de tedbir gereği, tek rehberinin "tanrısal iradenin buyruğu" olduğunu hatırlatsa da, çok belirgin bir biçimde dikkatle hazırlanmış, belli bir yapı ve biçim kazandırılmış olan yapıt, tam bir düşünce özgürlüğü içinde gerçekleştirilmiş sistemli bir çalışmayı oluşturmaktadır. İlk bölüm, intihar lehindeki Antikçağ öğretilerini öyle büyük bir ikna gücü ve öyle çarpıcı cümlelerle sergiler ki bunlar, kesin bir onamayı ele verirler: "Bilge, yaşayabildiği kadar değil, yaşaması gerektiği kadar yaşar"; doğa bize güzel bir armağan verdi: "Doğanın yaşama verdiği giriş yolu tek, ama çıkış yolu yüz binlerce"; "Sıkıntılar içinde yaşıyorsan, bunun nedeni korkaklığındır. İstediğin zaman ölmek senin elinde"; "Bütün dertlere devadır ölüm"; "Ölümlerin en güzeli en gönüllü olanıdır"; "Yaşam başkasının isteğine bağlıdır; ölümse sadece bizim isteğimize"; "Ciddi hastalıklarda en etkili ilaçlara başvurmakta tereddüt etmemek gerek"; "Tanrı bizi bunun gibi, yaşamanın ölmekten daha kötü olduğu bir duruma soktuğunda, bize açıkça yol verir"; kendi kesemi çaldığımda ya da kendi evimi ateşe verdiğimde hırsız ya da kundakçı olarak mahkûm edilmem: Kendi canımı aldığımda neden katil gibi mahkûm edileyim?

Özellikle Antikçağ'dan alınmış bu akla yatkın kanıtlardan sonra, Montaigne, intihar karşıtçılığının nedenlerini özetler. Dinsel nedenler: Yaşamımızın sahibi Tanrı'dır, O bizi yeryüzüne O'na şükredelim ve diğerlerine hizmet edelim diye gönderdi; biz dünyaya kendimiz için gelmedik ve kaçmaya hakkımız yok. Toplumsal nedenler: Yasalar, yaşamımızı di-

5) Montaigne, *Essais* (*Denemeler*), I, 14.

lediğimiz gibi kullanmamıza izin vermez. Ahlaki nedenler: Erdem ve cesaret bizden güçlüklere meydan okumamızı ister. Felsefi nedenler: Doğa bizden kendimizi sevmemizi ister. Bu dünyanın sıkıntılarından kurtulmak için intihar etmek, kendini daha da büyük bir sıkıntıya atmak demektir. Yokluğa sığınmak bir iyileşme olamaz, çünkü o zaman bundan yararlanabilecek durumda olmayız. Hiçlik bir çözüm değildir, bu her şeyin yadsınması demektir. "Kendisi olmayınca, kim tadacak ve hissedecek onun adına bu iyileşmeyi? Ölüm karşılığında satın aldığımız güvenlik, tasasızlık, kaygısızlık, bu yaşamın sıkıntılarından yoksunluk bize hiçbir rahatlık sağlamaz: Hiçlik uğruna savaştan kaçar, barışa kavuşabilecek olan; hiçlik uğruna sıkıntıdan kaçar, huzurun tadına varamayan."[6]

Hiçbir çözüme varmayan bu kanıtlardan sonra, somut örneklere geçilir. Montaigne, intiharın, evrensel sonuçlara ulaşmak için koşullar hesaba katılmadan tartışılabilecek soyut bir ahlak sorunu olmadığını iyi bilir; intihar, ancak gerçek koşullar içinde değerlendirilebilen bir ahlak sorunudur. İntihar, sadece kendisinin bütün boyutlarıyla değerlendirebildiği ve tüm varlığıyla hissedebildiği güç bir durumla karşı karşıya kalan bireyin aklına gelen bir çözüm yoludur. Dıştan bakıldığında, başkalarının intiharı, benimsenen bakış açılarına göre az ya da çok haklı görülür. Montaigne, pagan ve Hıristiyan, pek çok ünlü örneği tek tek gözden geçirip her biri hakkındaki görüşünü dile getirdikten sonra, genel bir çözüm önermez. Bir karar, ancak bu durumla bizzat karşı karşıya kalındığında mümkündür: *Denemeler*'den çıkan ders budur.

Ünlü intiharları gözden geçirirken Montaigne, genelde hayranlık dolu, ama kimi zaman da eleştirici ve hatta alaycıdır. Brutus ve Cassius, sağ kalıp ülkülerini savunsaydı daha iyi ederlerdi: Enghien Dükü, Cérisolles Savaşı'nda, yenilgisinden emin bile değilken kendini öldürmekle çok aceleci davrandı. Tecavüzden ileri gelen intiharlara gelince, Montaigne'in bu konuda, çok erkekçe, hatta müstehcen bir görüşü vardır. Ona göre, kurbanın belli bir zevk almaması mümkün değildir ve her ne olursa olsun, der, kadın kendini öldüreceğine bunun tadını çıkarsa daha iyi eder, "askerlerin elinden geçtikten sonra, Tanrı'ya şükürler olsun, hayatımda hiç değilse bir kere günaha girmeden doyuma ulaştım!" diye haykıran şu kadın gibi.

Uyduruk nedenlerle intihar etmekte acele etmeyip yaşamdan azami zevk almaya bakalım. "Hiçbir aksilik, ondan kaçma uğruna ölmeye değ-

6) A.g.y., II, 3.

mez: Hem sonra insana ilişkin olaylarda onca ani değişimler olurken, umudumuzun tam olarak ne kadar sonunda olduğumuza karar vermek kolay değildir." İntihar gerçekte sadece, son sınırda, şiddetli ve sürekli bir fiziksel acı durumunda ya da işkenceli bir ölümden kaçmak içinse haklı görülür: "Acı ve daha kötü bir ölüm, en bağışlanabilir kışkırtıcılar gibi görünüyor". İşte hem Stoacı hem de Epikurosçu bir sonuç, salt sağduyunun sonucu.

Kendisine gelince, böbrek taşlarından acı çeken Montaigne ölümü bekler. "Hiçbir yolcunun geri dönmediği o gizemli ülke"den korkuyor mudur, Hamlet gibi? Bunu bilemeyiz. İntihar üzerine yazan ve tereddütlerini bildiren aşağı yukarı herkes gibi, Montaigne de intihar etmez. İntihardan bahsetmek, aynı zamanda onu defetmeye de yarıyordur sanki.

CHARRON'DAN BACON'A: İNCELEME KONUSU İNTİHAR

Montaigne'in soruları, 1601'de *Livres de la sagesse*'i yayımlayan arkadaşı Pierre Charron'un kaleminde birer iddiaya dönüşür. Bu Stoacı papaz, İsa kadar Seneca'dan da alıntılar yapar ve 1589'da Bordeaux'da tanıdığı Bordeaux belediye başkanının kanıtlarını yineler. Ancak, bir tanrıbilimci olarak, bunları bir sisteme oturtur: İstemli ölüm, enikonu düşünülmüş ve gerekçeli bir kararın sonucuysa mantıklıdır ve ona izin verilir. "Bu son kahramanlığın, dedikleri gibi, onurlu ve mantıklı bir çıkış ve ayrılış olması için, onu çok büyük ve çok haklı bir neden olmadan istememek gerekir. [...] En uygun anı bilmek ve ölmekte acele etmemek büyük bir bilgelik göstergesidir; herkesin ölmek için belli bir nedeni vardır. Bazıları bunu öne alır, bazılarıysa erteler: Her iki durumda da hem bir korkaklık hem de yiğitlik vardır, ama bize ölçülülük gerekir. [...] Ağacın üstündeki meyveyi toplamanın bir zamanı vardır: Eğer orada fazla kalırsa, zarar görür ve daha kötü hale gelir, daha önce koparılmamış olması çok büyük bir kayıp olur".[7]

Charron'un kendi durumu üzerinde düşünmeye fırsatı olmaz, çünkü o, 1603 yılında beyin kanamasından ölür, ama kitabı ruhban sınıfı içinde büyük bir skandal yaratır. Kişisel düşünce ve soru niteliğiyle Montaigne'de hoş görülebilen şey, Cahors'un piskopos naibi ve ünlü bir vaizde

7) P. Charron, *Livres de la sagesse* (*Bilgelik üstüne*), II, 11, 18.

kabul edilemeyecektir. Charron'un kitabı, 9 Eylül 1605'ten itibaren *Index*'te* yer alırken, *Denemeler*, bu onura ancak 28 Ocak 1676'da erişir.

1595'te, *La Fortune de la cour*'da, Pierre de Dampmartin de çağının sorularını dile getirir. Ama o, düşünme zahmetine girmeden, bir yandan Cato'yu eleştirip "diyeceğim şu ki, durumların değişmesini bekleyemedikleri için kendilerini ölüme atan kişilere cesur diyenler var [...], ben böyle düşünmüyorum, ben bunu cesaret ve güven eksikliğine bağlıyorum"[8] diyerek, diğer yandan, kahramanca bir intiharla hatalarını telafi eden Perseus ve Otho'nun cesaretini örnek olarak göstererek kendisiyle çelişmekle yetinir.

Katoliklik ve Calvincilik arasında gidip gelen Flaman hümanist Justus Lipsius ise, istemli ölüm konusunda açıkça Stoacı tutumdan yanadır, 1604'te bu konuyu büyük bir sempatiyle dile getirir.[9] Tez ve antiteze dayanan eski skolastik yöntemi uygulayarak, intihar lehinde içten kanıtlar geliştirir, sonra da bunları birkaç kısa ve yüzeysel kanıtla çürütür. Ama kurnazlığı, kül yutmaz *Index*'i uyutmaya yetmez. Mektuplarında, düşüncelerini daha açıkça ifade ettiği de görülür zaten: "Onca acıyı çekip de ölmemek ne büyük korkaklıktır". Sonra da kendi cüretinden korkup, felsefi intiharın belki de ilk savunusu olan *Thrasea* adlı kitabının elyazmasını ortadan kaldırmayı tercih eder.

Bu kitap, 1606 yılında, Scioppius'un kahramanca intiharlara, özellikle de Cato'nun intiharına hayran kalmasına vesile olmuş, Stoacı felsefenin bir özetidir aynı zamanda.[10] Aynı dönemin romancı ve ahlakçısı Honoré d'Urfé, 1598 yılında, *Epistres morales*'inde korkakça intiharları kahramanca intiharlardan ayırır. Birinci grup intiharları sadece küçümser: "Madem ki ölüm, yaralarınızın acısından daha hoş geliyor size, girin toprağa öyleyse! Madem ki tutsaklık, savaşmaktan daha güzel geliyor size, köle olun öyleyse!" Cato'nun örnek olmaya devam ettiği ikinci grup intiharlarsa, "cesaretin ve soyluluğun" kanıtıdır. Honoré d'Urfé, saray adamının mirasını alan ve parolası onur olan "erdemli insan"ın soylu ahlakını temsil eder. İnsanlık durumu pek çok güçlük içerir, doğru, ama bizi her şeye katlanmaya zorlamaz. İnsanlar "bu yazgının onlara yaptığı ya da hazırladığı bütün kötülüklere katlanmak zorunda" değildir. Bazı

* Katolik dininin buyruğuyla yasaklanmış kitaplar katalogu. (ç.n)

8) P. de Dampmartin, *La Fortune de la cour*, 1713 basımı, Liège, s. 345.

9) Justus Lipsius, *Manuductio ad stoicam philosophiam*, Anvers, 1604.

10) Caspar Schoppe ya da Scioppius, *Elementa philosophiae stoica moralis*, Mogundiae, 1606.

durumlar vardır ki hayır demesini bilmek ve küçük düşürücü ve insanlıktan uzaklaştıran bir aşağılamaya boyun eğmektense çekip gitmek gerekir. 1607'den sonra yayımlanan devasa romanı *Astrée*'deyse, Honoré d'Urfé bu ahlakı eyleme geçirir; bu romanda, birçok kişi aşk yüzünden intihar eder, yazarın da hayırduasıyla birlikte.

Elizabeth ve Jacobin İngiltere'si, bu düşüncelere çok açık gibi görünür. VIII. Henri hükümdarlığından itibaren, Calvincilerle Anglikanlar arasındaki rekabet çerçevesinde ve krallığın, ölenlerin mallarını düzenli olarak müsadere etmeye yönelik saldırısı karşısında intiharla ilgili tartışma başlar. Kuşkusuz, vaizler intiharı şeytanın işi yapmak için yarışırlar, ancak bu kampanyalarının sonuçlarından biri, dikkatleri bu eylem üzerine çekmek ve entelektüelleri bu konuda düşünmeye teşvik etmek olur. Eskilerin yapıtlarına XVII. yüzyılın başında Fransızca yapıtların çevirisi de eklenir: 1603'ten itibaren *Denemeler*, 1608'de Charron'un *Bilgelik üstüne*'si (*De la sagesse*). 1607'de, geleceğin şansölyesi Francis Bacon, ölümle ilgili bir denemesinde intihardan, onu kınamadan söz eder. Daha sonra, 1623 yılında, *The History of Life and Death*'te, geçiş anında hissedilen duygunun nasıl bir şey olduğunu öğrenmek için kendini asmaya kalkışmış bir adamdan yola çıkarak intiharı tarafsız ve bilimsel olarak inceler: "Hiçbir acı hissetmediğini, ama önce ateş ya da alevler, sonra siyah-yeşil bir tür sis, son olarak da deniz mavisi bir renk gördüğünü söyledi, olağan baygınlık görüntüleri."[11]

JOHN DONNE'UN *BIATHANATOS*'U

İntiharla ilgili bu yapıtlar dizisinin sonunda, Cambridge Üniversitesi'nde tanrıbilim doktoru, Londra'nın büyük hukuk okulu Lincoln's Inn'de tanrıbilim okutmanı olan, İngiltere sarayının bir Anglikan papazı tarafından 1610 yılına doğru kaleme alınmış olağandışı bir kitap yer alır: *Biathanatos*. Yazarı John Donne, hem bir hümanist, bir vaiz hem de çağının bütün düşünce akımlarına açık bir tanrıbilimcidir. O bir marjinal ya da bir kaçık değil, sorumlu bir yüksek papazdır. Bu da onun kitabına belli bir ciddiyet katar.

Alt başlıkta, konu, çifte bir olumsuzlukla, çok karmaşık bir biçimde dile getirilir: *Kendini öldürmenin, asla başka türlü olamayacak doğal bir günah*

11) F. Bacon, *The History of Life and Death*, Londra, 1638, s. 274.

olmaması (*That self-homicide is not so naturally sin that it may never be otherwise*). Başka bir deyişle: İntihar haklı görülebilir. Söz konusu kitap, tümüyle bir iade-i itibara adanmış ilk kitaptır. John Donne cüretinin ve sorumluluğunun bilincindedir ve az kalsın o da, Lipsius gibi, elyazmasını yok edecektir: "Onu yok etme düşüncesinde o kadar ileri gittim ki az daha onu yakıyordum," diye yazar 1619 yılında, Sir Robert Ker'e. Zaten yayımlanmasını da kesinlikle istemez, güvenilir arkadaşlarına birkaç kopyasını verir, hepsi o kadar. Oğluna bıraktığı nüshanın üstüne şöyle yazar: "Ne yayımlat ne de yak." Sir Robert Ker'e verdiği kopyanın üzerineyse: "Doktor Donne değil, Jack Donne tarafından yazılmış bir kitap." Kitap, ancak ölümünden on altı yıl sonra, 1647 yılında basılacaktır. XVIII. yüzyılda, David Hume da intiharla ilgili kitabı konusunda aynı sakınımı gösterecektir.

Sakınım yeterli bir sözcük değildir kuşkusuz. John Donne, bir tabuyu yıktığının farkındadır ve kitabının yol açacağı intiharların sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalmaktan korkar. Çünkü, eskilikleri nedeniyle neredeyse efsanevi kişiler olan Brutus ve Cato'ya olan hayranlığı dile getirmek başka şeydir; intiharın ne doğaya ne de tanrısal yasaya aykırı bir eylem olduğunu, dolayısıyla cezalandırılmaması gerektiğini söylemek ve kanıtlamak başka bir şey. Bu yüzden de, John Donne, kesinlikle bir intihar savunusu yapmadığını söyleyerek önlemleri artırır ve intihara izin veren somut koşulların hangileri olacağını açıkça belirtmek istemediğini bildirir: "Bu konuşmayı örnekler ve özel kurallarla açmaktan özellikle kaçındım, çünkü hem kendimi bu kadar özel bir bilim dalının uzmanıymış gibi göstermek istemedim hem de bunun sınırları dar, karanlık, dik ve kaygandı ve burada yapılacak herhangi bir hata ölümcül olacaktı."[12]

Bununla birlikte, diye ekler, zaman, "şu madeni sınamaya" cesaret etti ve "bizi şu önyargının zulmünden kurtardı". Sözleri, çağının kültürel saplantılarından biriyle kendisinin acı verici durumu arasındaki ortaklıktan ileri gelir. John Donne, yaşamında, evliliğinde, konumunda başarısız olduğu duygusuna kapılır. Karamsarlaşır ve ölümü düşünür, ölüm düşüncesi bütün yapıtlarında geçer. *Biathanatos*, skolastik görünümüne rağmen, bir üslup çalışması değildir. Söz konusu olan sadece düşünsel bir oyun olsaydı, John Donne, kitabını hem yazmak hem de saklamak için çok fazla zahmete girmiş olmaz mıydı? Onun kitabı kendi yaşamına ve çağına kök salar; aynı dönemde, kısa süre sonra Başpapaz Saint-Cyran

12) J. Donne, *Biathanatos*, M. Rudick ve M.P. Battin., New York, 1982, s. 193.

adıyla anılacak genç bir papaz, Duvergier de Hauranne da, daha az cüretkârca da olsa, intiharın meşru olduğu durumları inceler.

Daha önceki bütün yaklaşımlardan farklı olarak, John Donne'un gösterdiği büyük cüretlerden biri, intihar sorununu Hıristiyanlığın kendi içinde düşünmüş olmasıdır. Cato, Lucretia ya da Seneca'ya dayalı bir akıl yürütmeyle dolambaçlı yollara başvurmak yerine, o hemen Hıristiyan tanrıbiliminin içine yerleşmiş ve yalnız dine ve akla dayalı kanıtlara başvurmuştur. Saldırı doğrudandır: Biz intiharın en kötü günah olduğunu bir kesinlik olarak kabul ederiz, oysa bu "kesinliği" savunan kanıtları incelersek, intiharın hiç de ciddi bir günah olmadığını, hatta bir günah bile olmadığını görürüz. Her halükârda, bizim, şu ya da bu adamı kendini öldürdüğü için cehennemlik olarak yargılamaya hakkımız yoktur, üstelik bizim bugün yasakladığımız birçok eyleme Kutsal Kitap izin veriyordu.

John Donne'un kitabı üç bölümden oluşur: İntihar doğa kanununa, aklın yasasına ve Tanrı yasasına aykırı mıdır?

İntihar doğa kanununa aykırı mıdır? Eğer öyleyse, nefse karşı savaşmanın, doğamızı "ehlîleştirmeyi" amaçlayan bütün uygulamaların yasaklanması gerekir. İnsanın asıl doğası akıldır, bizi hayvandan ayıran odur. Dolayısıyla bize, bizim için neyin iyi, neyin kötü olduğu konusunda yol gösterecek olan akıldır. Bazen kendini öldürmek daha akıllıca olabilir. Dahası, her yerde ve her çağda insanlar kendilerini öldürmüştür, bu da, bu eylemin kastedilen doğal eğilime o kadar da aykırı olmadığını gösterir.

İntihar aklın yasasına aykırı mıdır? İnsan yasalarına yol gösteren akıldır. Bazı yasalar, özellikle de Roma yasaları intiharı yasaklamaz, hatta Kilise hukukunun kendisi de onu her zaman yasaklamamıştır. Aziz Tommaso gibi bazı tanrıbilimciler, intiharın devlete ve topluma zarar verdiğini ileri sürer, çünkü o, yararlı bir üyeyi ellerinden almıştır. Ama keşiş olan bir generalle bir göçmen için de aynı şey söylenemez? Ayrıca, aşırıya varan nefis savaşımları da gerçek bir intihar olabilir, biçim değiştirmiş ve hiçbir yasanın yasaklamadığı bir intihar. O halde, yüce bir iyilik uğruna yaşamdan vazgeçilebilir.

İntihar Tanrı yasasına aykırı mıdır? İntiharın Kutsal Kitap'ın hiçbir yerinde kınanmadığını göstermek Papaz John Donne için hiç zor değildir. "Öldürmeyeceksin" emri vardır kuşkusuz, ama savaşlar ve idamlar sırasında işlenmiş milyonlarca cinayet birer istisna sayılıyorsa, sayıları çok daha az olan intiharlar neden öyle sayılmasın? Gönüllü şehitlik bir

intihar değil midir? İyi Çoban örneği üzerinden, İsa'nın ölümü özellikle bir intihar değil midir? Samson'un Tanrı'dan özel bir çağrı almış olacağını ileri süren Aziz Augustinus'un iddiasına gelince, bu tamamen bir varsayımdır.

John Donne'un akıl yürütmesinin eksikleri yok değildir: Ağır ve sıkıcıdır, tasımı ve örneksemeyi gereğinden çok kullanır. Ama yine de yadsınamaz bir güce sahiptir.

JOHN DONNE, GALILEI'NİN ÇAĞDAŞI

John Donne, intihar yasağının yanlış bir inançtan kaynaklandığını ve intiharın, skolastik ve modern tanrıbilimin ileri sürdüğü gibi mutlak günah olmaktan çok uzak olduğunu göstermek ister. Bu, "umutsuz hastalıklarda sağaltıcı" bir ilaç, "ama başka durumda zehir"dir. Bununla birlikte, *Biathanatos*, kuşkusuz bezdirici biçimiyle, ama daha çok içeriği nedeniyle pek başarılı olamayacaktır: Şimdiden kötü bir ün yapmış olan bu kitabı inceleme zahmetine girenler çok azdır; kitap, onun düşüncelerine katılanların bile elini yakar ve hiçbiri ondan alıntılar yaparak kendini tehlikeye atmak istemez. Tedirgin edici müttefik *Biathanatos*'tan hemen hemen sadece birkaç inançsız yararlanacaktır.

Olmak ya da olmamak bir soru olarak kalmak zorundadır. Her kesin yanıt girişimi, onun, aklın hayal edemeden sezdiği baş döndürücü uçurumları esrarengiz bir sisle örten melankolik ve romantik belirsizliğin içinde yatan büyüsünü bozar. John Donne bir adım daha ileri gider ve gözü pekliğiyle, çağının duymak istediği şeylerin ötesine geçer. Her şeye rağmen, kitabı, geleneksel değerleri tartışma konusu eden ve yeni işaretler arayan bir çağın belirgin kanıtlarından biri olarak kalır. Çağdaşı Pierre de Bérulle gibi, John Donne da, Kopernik, Giordano Bruno ve Galilei'nin yeni astronomisine göndermede bulunur. Astronomi devrimi, XVII. yüzyıl başının tinselliğini etkilemiş, geleneksel sistemleri sarsmaya ve yeni kesinlikler yaratmaya katkıda bulunmuştur, tıpkı ileride, XX. yüzyılın başında, uzam-zaman göreliliğinin kültürel ve ahlaki bir depreme yol açacak olması gibi. 1564 doğumlu Galilei'nin günmerkezliliği bilimsel açıdan ortaya koymasıyla, 1575 doğumlu Pierre de Bérulle'ün, insanın hiçliği üzerine kurulmuş, Hıristiyan merkezli tinselliği geliştirmesi ve yine 1575 doğumlu Jacob Böhme'nin, "varlık" ile "yokluk" arasındaki karşıtlığa, "uçurum"a dayalı gizemciliğini oluşturması aynı döneme, yani

1610'lu yıllara rastlar. 1572 doğumlu John Donne, insanın özerkliğinin, yaşamla ölüm arasında özgürce seçim yapmasına izin verecek kadar büyük olduğunu ileri sürer. Burada basit bir rastlantıdan daha fazlası vardır: bir sonraki kuşağın, Descartes'ın, Pascal'ın, Hobbes'un kuşağının geçici olarak çözeceği kültürel bir bunalım.

DUVERGIER DE HAURANNE BAZI İNTİHARLARA HAK VERİR

İntihar üzerinde düşünme bu bunalımın belirtilerinden biridir. 1609 yılında, IV. Henri'nin çevresine şu soruyu yöneltmesi de bunun açıklayıcı bir örneğidir: Bir uyruğun, kral uğruna hayatını feda etmesi yasal mıdır? Kısa süre önce sarayına alınmış Béarn'lı genç bir papaz, Jean Duvergier de Hauranne, o zaman, *Question royale* (*Kraliyet sorusu*) üzerine bir kitap yazmaya başlar ve bu kitapta, kendini feda etmenin bazı durumlarda sadece yasal değil, aynı zamanda bir görev de olduğunu ileri sürer.

Geleceğin Saint-Cyran'ı, bu sonuca varmak için, öncelikle intiharın, niteliği gereği mutlaka kınanması gereken bir eylem olmadığını ortaya koyar. John Donne gibi, ilk önce, intihar "eylemine ayrılmaz biçimde yüklenen kusuru bir bakıma gidermeye" çalışır. Cinayet ve intihar ancak, "onlara ün sağlayan ve ahlaki erdemin saygınlığını veren her tür ilişkiden ayrı ve yalın biçimde, sadece nitelikleri gereği düşünülürse"[13] kötü eylemlerdir. Başka bir deyişle, intiharı soyutluk içinde değil, somut koşullar içinde değerlendirmek gerekir. Belli koşullarda bir kişinin intiharı meşru olamaz mı? Başkasını öldürme konusunda onca istisna bulunduğuna göre, intiharda neden olmasın? Özellikle de devletin önemli bir adamını kurtarmaya yardımı olacaksa. Böyle bir davranış, ne doğaya ne de akla, savunmak zorunda olduğu bir kuleyi havaya uçuran bir askerin davranışından daha aykırı olacaktır. Kral uğruna canını vermek topluma karşı bir borçtur hatta.

Cizvit hocalarından öğrendiği kazüistiğin inceliklerini çok iyi kullanan genç ve sakınımsız bir beynin belli bir olay üzerine yazdığı bir kitap mıydı bu? Kısmen evet. Ve Saint-Cyran kitabının nüshalarını kütüphanelerden kendisi toplatacaktı. Ancak bu adamın çok karışık bir ruh hali olduğunu da göz önünde bulundurmak gerek, Rahip Bremond bu konuda

13) Duvergier de Hauranne, *Question royale*, Paris, 1609, s. 3 ve 4.

şöyle diyordu: "Onun durumunda çok açık hastalık belirtilerini, çok belirgin bir ruhsal sapkınlığı görmemek bana zor gibi geliyor."[14] Değerli yazara göre, Saint-Cyran, "apaçık bir zihinsel dengesizlikten"[15] mustariptir. 1617'de, din adamlarının silah taşıma hakkı olduğunu açıkladığı bir başka kitapla Saint-Cyran yine aynı kusuru işler. Depresif mizacı, sayıklamaları, anlaşılmaz davranışları Port-Royal'deki arkadaşlarını kaygılandırır. Anormale olan dengesiz eğilimini, Saint-Cyran, bir yok olma ve yaşamdan nefret etme tinselliğine taşıyacak ve onu "yüceltecektir": "Bu fani hayat için, bu hayatı sevmek için insan ruhen hasta ve kötü bir hırsa kapılmış olmalıdır," diye yazar. Dünyaya sırt çevirip düşüncede "yok olmak" gerek: "Hepimizin yasasının sonu yok olmak ve kendimizi, erdemle, yaratılışımıza uygun olan ve Tanrı'nın sonsuz erki tarafından içinden çıkartıldığımız şu hiçliğe geri sokmaktır".[16] Burada, aynı hiçlik eğilimiyle, fiziksel intihardan tinsel intihara bir geçiş söz konusudur. XVII. yüzyılın Fransız tinselliği, dünya yaşamına katılmanın reddiyle, bazı bakımlardan bir intihar sayılır ve bu tinsellik, doğrudan, 1580-1620 yılları arasındaki şu yoğun Hıristiyan bilinç bunalımının sonucudur.

MELANKOLİNİN YÜKSELİŞİ: ROBERT BURTON

Bu bunalımın bir diğer belirtisi de, intiharı dinden bağımsızlaştırma ve dolayısıyla olağanlaştırma hareketidir. Yarattığı umutsuzluk aracılığıyla her intiharın arkasında Satan'ı görmeye devam eden birçok mezhebin papazlarına karşı, bazı aydınlar ve doktorlar intihara götüren psikolojik süreci çözümlemeye başlar ve ona bir ad verirler: melankoli. Umutsuzluk ahlaki bir kavramdır ve bir günahtır; melankoliyse psikolojik bir kavramdır ve zihinsel bir bozukluktur. Tıbbi araştırma konusu olan intihar böylece dinden bağımsızlaşır.

Yine de ayrımı abartmamak gerekir: 1586'da, *Treatise of melancholie* adlı kitabında Timothy Bright, intiharı, tanrısal öcün ve şeytani kışkırt-

14) Rahip Bremond, *Histoire littéraire du sentiment religieux en France*, Paris, 1923, IV. cilt, s. 50.

15) *Maximes saintes et chrestiennes tirées des lettres de Messire Jean du Vergier de Hauranne*, Başpapaz Saint-Cyran, 2. baskı, Paris, 1653, s. 76.

16) A.g.y., s. 77. Biraz daha ileride şöyle ekler: "Büyük acılardan kurtulmanın en kestirme yolu, Tanrı istediği sürece orada kalmaktan zevk almaktır".

manın bir sonucu yapar.[17] Yapılan psikolojik açıklamalar son derece anlaşılmaz ve temelsiz olduğu için, melankoli uzun süre ahlaki bir rengi koruyacaktır. 1607'de, Fernel toprağı ve sonbaharı andıran "melankolik suyuğu", "koyu kıvamlı, soğuk ve kuru mizaçlı"[18] bir usare olarak tanımlar. Bu suyuğun beyindeki fazlalığı, melankoliklere üzüntü veren ve dikkatlerini saplantılı biçimde bir nesne üzerinde yoğunlaştıran karamsar düşüncelere yol açar: "Beyinlerine yayılan melankolik suyuk yüzünden bütün duyuları körelir," diye yazar Weyer.[19] Sydenham'a göre, bu kara safra bazılarını intihara götürür: "Ölümden korkarlar, ama çoğu kez de kendilerini öldürürler."[20] 1583'te, İngiliz doktor Peter Barrough, şimdiden, melankolik kişilerin "ölümü arzuladığını ve çoğu zaman, kendilerini öldürmeyi düşünüp buna karar verdiklerini"[21] saptar. 1580'de de, Primaudaye, *Académie française*'inde, kara safranın bazı kişileri kendinden nefret etmeye, umutsuzluğa kapılmaya ve kendini öldürmeye ittiğini yazar. 1609 yılında, Plater melankoliyi "fonksiyon bozuklukları"[22] listesine dahil eder.

İntihar nedeni olan melankoli bir hastalıktır.[23] Peki bu hastalığın kaynağı nedir? 1621 yılında, Robert Burton, ünlü kitabı *Anatomy of Melancholy*'de bu soruyu ele alır.[24] Bu hastalığın, özellikle, düşünceleri kolaylıkla anormal bir saplantıya dönüşebilen araştırmacı kişileri hedef aldığını söyler. Kendisi de bu eğilimle karşı karşıyadır ve bu yüzden, "kendimi oyalayıp melankoliyi önlemek için melankoli üzerine yazıyorum," der.

Hastalığa ilişkin betimlemesi klasiktir: evrensel uyum gereği, hem fizyolojik hem de analojik. Söz konusu olan, en karanlık element toprak ve en karanlık gezegen Satürn'le birleşen kara safranın fazlalığıdır. Bu karakter doğuştandır, o halde karamsar bir mizaç bazı insanların kaderi-

17) T. Bright, *A Treatise of Melancholie*, Londra, 1586, s. 228.

18) Fernel, *Physiologia*, 1607, s. 121.

19) M. Foucault tarafından alıntılanmış, *Histoire de la folie à l'âge classique*, Gallimard, 1972, s. 281.

20) A.g.y.

21) P. Barrough, *The Method of Physick*, Londra, 1596, s. 46.

22) F. Plater, *Praxeos medicae tres tomi*, Basel, 1609.

23) O dönem İngiltere'sindeki melankoli konusu L. Babb tarafından incelenmiştir, *The Elizabethan Malady: a Study of Melancholia in English Literature from 1580 to 1642*, Michican State College Press, 1951.

24) Bu kitabla ilgili sistemli bir inceleme için: J.-R. Simon, *Robert Burton et l'anatomie de la mélancolie*, tez, mektuplar, Paris, 1964; H. Trevor-Roper, "Robert Burton and the Anatomy of Melancholy", *Renaissance Essays*, Londra, 1961.

dir. Bununla birlikte, bu mizaç toplumsal çevre ve bireysel davranışla düzeltilebilir ya da daha da kötüleşebilir. Örneğin, psikosomatik bir tedavi, melankolinin etkilerini hafifletebilir, hatta onu, bazı büyük adamlarda ve peygamberlerde olduğu gibi, olağanüstü bir ruhsal derinlik sağlayan bir özelliğe bile dönüştürebilir.

Marsilio Ficino, Yeni Platoncu bir anlayışla tedavi koşullarını şimdiden açıklanmıştır: müzik, temiz ve güneşli hava, hoş kokular, güzel kokulu yemekler, şarap. Burton bunlara, Eskiler tarafından tavsiye edilmiş bazı otları ve özellikle dengeyi yeniden sağlamaya yönelik psikolojik bir tedaviyi de ekler: etkinlikleri çeşitlendirmek, kitaplarla daha az haşir neşir olmak, değişik konularla ilgilenmek. Evrensel bir ilaç yoktur ve herkes uygun bir yaşam tarzını benimsemek zorundadır: Yalnız adam, insanlarla daha sık görüşmeli ve yakınlarına içini açmalıdır; sosyal insan, kimi zaman insanlardan uzaklaşıp köşesine çekilmelidir; güzel kadınlar görmek kalbe iyi gelir, onlarla sık görüşmekte ve normal bir cinsel yaşama sahip olmakta yarar vardır, çünkü bu konuda yoksunluk melankolinin kaynağıdır, ama sefahatten de sakınmak gerekir; matematikle ve kronoloji gibi zihni çok meşgul eden diğer bilimlerle uğraşmak gerekir. Kısacası, dengeli bir yaşam sürmek gerekir. Burton, ayrıca, yoksulluğu psişik bozuklukların önemli bir etkeni yaparak, melankoliden dolaylı olarak toplumsal-ekonomik düzeni sorumlu tutar. Düşüncesi her bakımdan çok ilerici ve çağının papazlar sınıfının doğaüstü açıklamalarından çok uzaktır. Melankolinin, şeytan çıkarma ayinleri ve astrolojik uygulamalarla tedavi edilmeye çalışılmasına çok kızar.

Bu hastalık kısmen tedavi edilebiliyorsa, bazı koşullarda ağırlaşabilir de; ve karamsar düşünceler işte o zaman bir ölüm arayışına dönüşür. Hastaların "tasalarla, hoşnutsuzluklarla kangrenleşmiş, çileli bir ruhu vardır; *taedium vitae*, tahammülsüzlük, kaygı, dengesizlik, kararsızlık onları tarif edilmez mutsuzluklara sürükler. Arkadaşlara, ışığa, hatta yaşama katlanamazlar [...] kendilerini öldürürler, bu onlarda çok olağan ve yaygın bir şeydir". Hastanın fizyonomisi "ansızın değişir, yüreği ağırlaşır, bunaltıcı düşünceler ruhunu acıtır ve o, bir anda yılgınlığa düşer, yaşamdan bıkar ve kendini öldürmek ister".[25] Onu bu davranışa iten pek çok etken olabilir: sefalet, hastalık, sevilen birinin ölümü, özgürlüğün kaybedilmesi, eğitim, iftiralar. Ancak iki etken özellikle tehlikelidir: aşk kıskançlığı ve dini korkular. Birinci durumda, hasta önce kıskançlık nesnesini, ardın-

25) R. Burton, *The Anatomy of Melancholy*, 1948 basımı, Londra, 3 cilt, I, 407-408.

dan da kendini öldürmeye yönelir. İkinci durumdaysa, ruhunu kurtaramayacağına inandığı için intihar eder.

Robert Burton, bu dinsel umutsuzluktan hem Katolikleri hem de Püritenleri sorumlu tutar. Katolikler, bağnaz ve batıl inançlarıyla şeytanın işini kolaylaştırırlar. Püritenler, kıyamet vaazlarıyla dehşet saçarlar. İyi bir Anglikan olarak, Burton dengeli ve ölçülüdür. Başka şeylerde olduğu gibi dinde de fazlası gereksizdir. Ateizmden kuşkusuz sakınmak gerekir, çünkü o durumda şeytan tek hakimdir. Ancak aşırı dindarlık da ondan daha iyi değildir. Çilekeşlik zihnin dengesini bozar. Kutsal Kitap'ın özgür yorumu umutsuzluğa götürebilir. Calvinciliğin, bazı insanları, ne yaparlarsa yapsınlar cehenneme gideceklerine inandıran önceden takdiri de kuşkusuz bir umutsuzluk etkenidir. Zayıf karakterli zavallılar, kendilerini şimdiden cehennemde görürler, "kükürdün kokusunu duyar, şeytanlarla konuşur, canavarlar, korkunç hayaletler, ayılar, baykuşlar, maymunlar, kara köpekler, devler görür, iğrenç ulumalar, kaygı verici gürültüler, çığlıklar, acı inlemeler duyarlar". Bazıları dehşete kapılıp intihar eder.

Burton daha sonra doğrudan eylemin kendisinden bahseder. Onu onaylar gibi görünür. İntiharı, dış koşullarla ve elverişsiz bir bağlamla ağırlaşmış zihinsel bir hastalığın sonucu olarak gördükten sonra, eylemlerinden sorumlu tutulamayan bu zavallıları nasıl kınayabilirdi ki zaten? Alışılagelen biçimde, intihar lehinde konuşan otoriteleri ve düşünceleri özetlemekle başlar: bunun özgür ve cesur bir eylem olduğunu düşünen Eskilerden, Thomas More gibi yenilere dek. Taraflı bir biçimde, Aziz Augustinus'u bile istemli ölümü hoş gören kişiler arasına yerleştirir. Ardından Antikçağ'ın ünlü örneklerini hatırlatır ve ikna etmeye çalışmadan şöyle der: "Ancak bunlar pagan ve yanlış düşünceler, Stoacıların dindışı aykırılıkları, kötü örneklerdir." Salt biçimsel bir yadsıma. Gerçekte Robert Burton hoşgörüyü ve merhameti savunur. İntihar edenlerin cehenneme gidip gitmeyeceğini kimse bilemez, buna ancak Tanrı karar verebilir. Bizim daha çok onlara acımamız gerekir: "Kendilerine ya da bazen, çok büyük buhran anlarında olduğu gibi, başkalarına vurmaya yeltenenlere yöneltilmiş ağır eleştiriler [...], bir an için kendini kaybetmiş ya da uzun süredir ve son derece melankolik oldukları görülen delilerde hafifletilmelidir; onlar ne yaptığının farkında değildir, akıldan, sağduyudan, her şeyden yoksundur ve kaçınılmaz biçimde ilk kum katmanına çarpıp batacak olan kaptansız bir gemi gibidir."[26]

26) A.g.y., I, 439.

Melankolinin sonucu olan intihar eğilimi, o halde şeytana özgü bir günah değil, bir hastalıktır: Burton'un yapıtı, intihar konusunu ele alma biçimiyle bir dönüm noktasına işaret eder. İntiharı dinden bağımsızlaştıran bu yorum, kuşkusuz, aynı dönemde intihar yasağını artıran Kiliselerin hoşuna gitmez. Bundan böyle, XIX. yüzyıla kadar birbiriyle çatışacak iki karşıt görüş olacaktır. 1620'de, kilisenin görüşü büyük ölçüde ağır basar. Burton'un kendisi de, şeytani müdahaleleri tümüyle geride bırakmış değildir: Tavsiye ettiği ilaçlar arasında şakayık, melekotu ve özellikle, şeytanı kaçırma etkisi olan ve *fuga daemonum* da denen hypericaceae (sarı kantarongiller) ya da *saint John's wort* ile Eskilerin daha önce mezarlıklarda kullanmış olduğu, kötü ruhları uzaklaştırıcı etkisi olan betonica (kestere) gibi bitkiler bulunur.

İntiharı melankoliyle açıklama, her şeye rağmen, onu kutsallıktan çıkarma ve cezadan bağışık tutmanın ilk yollarından biridir ve hoşgörü yandaşları ileride bundan yararlanacaktır. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, tıbbi ve felsefi bir akım, intihar eğilimlerini, melankoliye bağlı fizyolojik bozukluklara atfedecektir: 1635 yılında, Mesnardière, *Traité de la mélancolie*'de, 1644'te, Jonston, *Idée universelle de la médecine*'de, 1672'de, Murillo, *Novissima hypocondriacae melancholiae curatio*'da, 1672'de Willis, *De anima brutorum*'da, 1726'da, Blackmore, *A Treatise of the Spleen and Vapours*'da, 1763'te Boissier de Sauvages *Nosologie méthodique*'te, 1763'te, Linné, *Genera morborum*'da, 1765'te, Lorry, *De melancholia et morbis melancholicis*'te, 1785'te, Faucette, *Über Melancholie*'de, aynı yıl Andry, *Recherches sur la mélancolie*'sinde ve 1790'da, Weickhard, *Der philosophische Arzt*'ta. *Ansiklopedi*'nin (*Encyclopédie*) ifadesiyle, hepsine göre, melankoli, "özellikle bir iki konu üzerinde dönüp duran, ateş ve öfkenin eşlik etmediği özel bir sayıklamadır, bu noktada mani ve cinnetten ayrılır. Bu sayıklama, çoğu kez, dayanılmaz bir acı, karamsar bir ruh hali, insanlardan kaçma ve kesin bir yalnızlık eğilimiyle birleşir".[27]

Dini melankolinin özel durumunda, çağın bazı doktorlarının söylediğine bakılırsa, henüz gelişimini tamamlamamış bir psikoterapi bazen intihar eğilimlerini ortadan kaldırmayı başarır. 1637'de, Lusitanus, *Praxis medica*'sında, "teatral uygulama" yoluyla gerçekleştirilen bir tedaviyi şöyle anlatır: Bir adam günahları yüzünden cehennemlik olduğuna inanıyor ve hiçbir düşünce onu teselli edemiyordu; o zaman, doktor, onun sayık-

27) M. Foucault tarafından alıntılanmış. *L'Histoire de la folie à l'âge classique* bu konuda bir başvuru yapıtı olarak kalır.

lama hallerinin içine girip ona beyazlar giymiş, elinde bir kılıç olan ve yüreklendirici sözlerle ona günahlarının bağışlandığını söyleyen bir melek gösterdi.[28]

ROMANDA İNTİHAR TARTIŞMASI

Tıbbi ve psikolojik araştırma ve felsefi düşünce konusu olan "olmak ya da olmamak" sorusu, 1580 ve 1620 yılları arasında edebiyatı da sarar. Hızlı bir ritimle intihar edilen romanlarda, şiirlerde ve tiyatro sahnelerinde, kurgu, resmi cezaları atlatmaya izin verir. Bu düşsel intihar aşırılığından çıkarılacak iki ders vardır: temanın popülerliği ve yazarların bu eyleme karşı kınayıcı bir tavır içinde olmayışı. Bu yapıtlardan, kötüler kadar iyilerin de başvurduğu ve nedenleri ve koşullarına göre, kimi zaman hayranlık uyandırıcı, kimi zaman da korkakça bir eylem olan intiharın kınanması yönünde hiçbir ahlak dersi çıkmaz.

İntihar, Avrupa'nın her yerinde değişik adlarla ortaya çıkan özentici romanın harçlarından biridir: İspanyol gongoracılığı, İtalyan marinoculuğu, İngiliz ufuisçiliği. *Astrée*'de, Céladon'un aşk derdi yüzünden yaptığı gibi, Tendre ülkesinin karmaşık entrikaları içinde kendini suya atmak soylu bir davranıştır. Bu, yazarların geleneksel ahlakı ya da basit mantığı hesaba katmadan –ve pek çok iç çekişle birlikte– kullanmaktan geri kalmadığı şık ve kullanışlı bir çıkış kapısıdır. *Les Contes du monde aventureux*'de, kadın kahramanlar, intiharın cehenneme götürdüğünü söyledikten sonra kendilerini öldürürler; 1597'de, *Les Amours de Cléandre et Domiphille*'de, Cléandre, intihara "korkunç cinayet" der, kendini öldürmeye karar verdiğindeyse onu "iftiharı" olarak niteler; 1617 yılında, *Amours diverses*'te, Nervèze, kadın kahramanı Marizée'ye kendini öldürdüğüne pişman olduğunu söyletir, bununla birlikte o cennettedir. Bu çağın bütün büyük Fransız romanlarını gözden geçiren Albert Bayet şöyle yazar: "İntiharın kişiyi iğrenç kıldığı tek bir durum bilmiyorum. Buna karşılık, onurlarını kurtarmak için, vicdan azabı ya da aşk yüzünden kendini öldürenler, her zaman beğeni görürler."[29] Ona inanıyoruz. Bayet ayrıca, nedeni umutsuz aşk, vicdan azabı, namus, onur kaygısı olan bu roman intiharlarının uzun bir listesini de verir.

28) Z. Lusitanus, *Praxis medica*, 1637, s. 43-44.
29) A. Bayet, *Le Suicide et la morale*, Paris, 1923, s. 521.

Bu sonu gelmez romanların kıvrımlarına girmek yerine, kahramanların intihar sorununu tartıştığı pasajları inceleyelim. 1572'de, Yver'in *Printemps*'ının kişilerinden biri, intihar konusunda pagan düşünceler sergiler ve "övgüye değer bir nedenle" yapılırsa intiharı onayladığını söyler: namusunu kurtarmak, öbür dünyanın nasıl olduğunu merak etmek, topluma hizmet etmek, yaşamdan bıkkınlık vb., kısacası ortada kınanılacak pek bir neden bırakmaz. 1586'da, *Nouvelles Histoires tragiques*'te, Poissenot, iki tür ahlak olduğunu kabul eder: Biri paganların ahlakı, burada intihar onurlu bir eylem olabilir, diğeri Hıristiyanların ahlakı, burada ise intihar yasaktır. Ollenix du Mont-Sacré'nin romanları bu tür tartışmalarla doludur. 1585'te, *Bergeries de Juliette*'te, Arcas adlı kişi, bütün acılarımıza son verme olanağı sağlayan intiharın soyluluğunun usta bir savunucusu olur. Doğa "bu yoksullukların etkili ve sağaltıcı ilacını, bu dünyadan takdire değer bir çıkış yolunu elimize verdi". Elimizin altında böyle bir çıkış yolu varken, başkalarından, maddi ya da manevi yardım dilenmek utanç vericidir: "Etkili ve özel bir ilaç var: ölüm". Bu ülkemize ya da ailemize zarar verir demeyin, çünkü intihar edecek kadar umutsuzluğa düşmüş birinin, her halükârda, dünyaya artık hiçbir yararı olmaz, "hiçbir iyiliği dokunmaz". Üstelik kendini öldürenler "övülmüş ve herkesten saygı görmüştür"; Eskiler, bu eylemle, "sadece doğanın değil, göğün bütün güçlerinin üstünde" olduklarını göstermiştir. Bu sözler karşısında, Arcas'ın muhatabı Phillis "ne diyeceğini bilemez". Sadece iki zayıf kanıt ileri sürebilir: Yaradan'ın yapıtını yok etmemeliyiz; Tanrı'ya şükredecek insanlar gerek. Arcas ikna olmaz ve kendini öldürmeye karar verir. Aynı romanda, Juliette, intiharın Tanrı'ya karşı gelmek olduğunu söylediği halde, kendini açlıktan ölüme terk eden Bransil'e övgüler düzer.

1595'te, *Œuvre de la chasteté*'de, Ollenix sorunu umutsuz bir aşka kapılmış bir adam konusunda ele alır. Bu adam, kendi kendine, "kederin, yaşamın kendisinden daha korkunç bir ölüm olabileceğini düşünemeyecek kadar kendine düşman ettiği bir adamın, ölümüyle, hem Tanrı aleyhine ağzından hiç çıkmamış homurdanmayı hem de onu kendinin katili yapmaya çalışan umutsuzluğu öldürmek için, bu dünyadan çekip gitmeye çalışması gerekip gerekmediğini" sorar. "Çünkü iki kötü şey arasından en iyisini seçmek gerekir ve bana öyle geliyor ki günahkâr ruhu öldürmek için ölmek yaşamaktan daha iyidir."[30]

30) Ollenix du Monte-Sacré, *Œuvre de la chasteté*, Paris, 1595, s. 78.

Roman, sorunları özgürce ortaya koymaya fırsat verir ve bunların sadece ortaya konması bile, 1594'te, Thomas Nashe'nin *The unfortunate traveller*'ında görüldüğü gibi, geleneksel ahlakı yeniden tartışma konusu eder; burada kadın kahraman Heraclidae, bu eylemin yüceliğiyle Hıristiyan yasağını karşı karşıya getirip uzun uzun düşündükten sonra, Romalı Lucretia'yla aynı koşullarda bir hançerle kendini öldürür. 1596'da, *La Marianne de Philomène*'in kişilerinden biri, intihara karşı kendini cesaretlendirmek için, Portia, Kleopatra ve Sophonisba'nın "yürekliliği", "metaneti" ve "yüce gönüllülüğü"nü düşünür. Aynı yüreklendirmeye, 1597 yılında, *Les Amours de Cléandre*'da da rastlanır. 1607'den sonra kaleme alınmış olan *Astrée*, sevilen kişi sevgisine karşılık vermediği için, sevilen kişiye ihanet edilmek istenmediği için ya da sadece, belli bir aşağılanma düzeyinden sonra yaşamın artık dayanılmaz olduğu düşünüldüğü için çok doğal görülen aşk intiharlarıyla doludur. 1609'da, Jean d'Intras, *Le lit d'honneur de Chariclée*'de, Chariclea tarafından reddedildikten sonra olasılıkları değerlendiren Mélisse kişisinden yola çıkarak, intiharın yasallığı konusunda yeniden bir tartışma başlatır. Buradan, onun ölümünü engelleyebilecek dört nedenin –Tanrı yasası, doğa yasası, öz sevgi, gelecek kuşakların yargısı– insanı insan yapan özgürlük arzusu karşısında bir şey yapamadığı sonucuna varır. Kitabın sonunda, kadın kahraman da aynı kararı aldığında, yazar, "insanlara göre, [onun tarafından] gerektiği kadar övülememiş olan" bu ölümü övmek için araya girer. 1620'de, *Le Temple des sacrifices*'te, bir âşığın intiharından bahseden kahraman, "bense, gerçek aşkın kanıtı olduklarında bu eylemleri kınayamıyorum. Aksine, sadece yüce ruhlarda görülebilen bu niyeti fazlasıyla övgüye değer buluyorum, çünkü sadece onlar bu kadar çok sevebilir",[31] der.

Çağın pek hoşlandığı alegorik şiirler de intiharla ilgili tartışmalar içerir. Edmond Spencer'ın *The Faerie Queene*'inde, kutsallığı temsil eden şövalye Kızılhaç, Umutsuzluk'la, özellikle de intihara götüren dini Umutsuzluk'la savaşır. Yenik düşen şövalye, ölümden ancak Una'nın (Gerçeklik) müdahalesiyle kurtulur ve Umutsuzluk öfkeyle kendini asar. Geleneksel ahlak kurtulur, ancak her zaman olduğu gibi, savaştan hiçbir zarar görmeden çıkmaz. Kendisi de karamsar ve ölümün çekiciliğine kapılmış olan Spencer, Burton gibi, yazılarında korkularını dile getirerek kendi melankolisinden kurtulmaya çalışır.

31) Du Verdier, *Le Temple des sacrifices*, Paris, 1620, s. 172.

Ortaçağ romanları ve şiirleri de, intiharları sahneye koyar ve bir şövalye ahlakı çerçevesinde, onları çoğu kez kahramanca eylemler olarak sunardı, ama yorum yapmadan. 1580-1620 yılları arasında, yeni olan şey, romancıların, yapıtlarında kahramanların intiharı konusunda lehte ve aleyhte kanıtları karşı karşıya getiren gerçek skolastik tartışmaları başlatmış olmasıdır. Bundan, gerçek bir modanın dışında, sorunun artık yazarları ve okurları ilgilendirdiği sonucu çıkarılabilir. Bu sorun, besbelli ki, üzerinde sık sık tartışılmış vicdan sorunlarından biridir. İntiharın yasallığının tartışılmasına gelince, bunun nedeni, kuşkusuz, dini ve siyasi otoritelerin toplu kınamalarına rağmen, kuşkunun yerleşmiş olmasıdır.

TİYATRODA İNTİHAR

Hamlet'in sorusu, başarısı gitgide artan tragedyalarla Avrupa'nın bütün sahnelerinde yankılanır. Her dilde, her biçimde, her halkın önünde, tiyatrolar şu büyük soruyla çınlar: Olmak ya da olmamak? 1600 yılına doğru, Fransa'da, intihar sahnede büyük alkış toplar ve neredeyse her yerde yüksek sesle onun değerleri anlatılır:

Yaşamak yasaksa eğer özgürce
Ölmek isabet olur yiğitçe.[32]

Bu son çabayla yenersiniz bir anda
Size karşı zafer kazanmış iki belayı:
Kötü niyetli kıskançlık ve dayanılmaz acıyı.[33]

Bir hançerle göğsünü yarmaktan korkacak mısın?[34]

Ölmek gerek, ölmek, güzel bir ölüm gerek,
Soylu bir ölümü yardıma çağırmam gerek.[35]

32) Monchrestien, *La Carthaginoise*, III.
33) A.g.y.
34) Robert Garnier, *Phaidra*, son sahne.
35) R. Garnier, *Marc Antoine*, III. perde.

Ödlek yüreklerinin ödü patlar ölümden,
Yüreksizdirler, çok korkarlar ölmekten,
Cesaret edemezler kendilerini öldürüp kölelikten kurtulmaya
Onlar o kadar zavallıdır ki bu dünyada.[36]

Ey yaşamlarına kahramanca son verenler
Birçok kişi sizi kıskanacak,
Ölümünüz sayesinde bir ününüz olacak
Ve bu, adınızı ölümsüz kılacak.[37]

1580-1625 yıllarının tiyatrosu Bernard Paulin'in çalışmasına konu olan İngiltere'de,[38] intihar neredeyse vazgeçilmez bir temadır. *Romeo ve Juliet*'ten antik konulu piyeslere, sahnede adeta gerçek katliamlar yaşanır: Bazı tragedyalarda intihar sayısı beşe kadar çıkar. İntihar eğilimi de aynı bolluktadır: 1580-1600 arasında 43, 1600-1625 yılları arasında 128, üstelik Shakespeare'in 52 intiharı hariç. İntihar nedenleriyse belli bir evrim geçirir: Bütün bu dönem boyunca, aşk başlıca intihar nedeni olarak kalsa da, onur etkeni gerileyerek, yerini yavaş yavaş vicdan azabına bırakır. Ortaçağ'ın umutsuzluk etkeni artık ancak dördüncü sıradadır ve kapitalizmin yükselişine bağlı olarak toplumsal-ekonomik bir neden gelişir: iflas. Robert Burton'da görülen toplumsal neden, psikolojik nedenle çekingence bir rekabete girişirken, doğaüstü neden geriler. Nathaniel Woodes'un 1581'de yazdığı ve versiyonlarından birinde, İtalyan Protestan Spira'nın, dinini değiştirdikten sonra şeytanın kışkırtmasıyla vicdan azabı duyup kendini astığı *The Conflict of conscience*'ta olduğu gibi, buna artık sadece Ortaçağ tarzında yazılmış son "moraliteler"de rastlanır.

Yazarlar görüş bildirmez, ama intiharı, geleneksel ahlaka başvurmadan, olumlu bir bakış açısıyla hayranlık uyandıran bir eylem gibi gösterirler: Her şey bir koşul, neden ve estetik ölçüt sorunudur. Kesici silahla intiharın ezici üstünlüğü de zaten bu yöntemin soyluluğunun bir göstergesidir. Kendini asma, suda boğma ve zehirleme olaylarına az rastlanır.

Bernard Paulin'in incelediği yüz kadar piyesin içinde, Robert Wilmot'un *Tancred and Gismunda*'sı gibi (1591), Seneca'ya öykünülerek yazılmış tragedyalar bir ölüm ayini niteliği taşır ve işi genelde canavar-

36) Ollenix, *Cléopâtre*, I. perde.
37) Jean de La Taille, *Saül*, V. perde.
38) B. Paulin, *a.g.y.*

lığa dökerler. Mary Sidney, Samuel Daniel ve Thomas Kyd'in piyesleri gibi, Robert Garnier'in yapıtlarına öykünmüş olan bazı piyeslerse intihar konulu tartışmalara vesile olurlar. Marlowe, intihar eylemini, özellikle ona neden olan şey açısından değerlendirir. Samuel Daniel, Ben Jonson, John Marston, Thomas Heywood, Francis Beaumont ve John Fletcher antik konularda tragedyalar yazar ve bu oyunlarda anlatılan 39 intiharın nedeni öncelikle onur ve siyasettir. William Rowley'in *All's lost by Lust*'unda ise nedensiz bir intihar örneği görülür, tam bir umursamazlıkla yapılmış nedensiz bir eylem; bu piyeste, Dionysias adlı kişi, kendini öldürmeden önce şöyle der: "Bugün ya da başka bir gün, bir gün nasılsa ölmem gerekecek."

Thomas Dekker'in dini trajedilerinde, istemli ölüme son derece karşı olan Philip Massinger'in yapıtlarında olduğu gibi, intihar kötülere mahsustur. Bununla birlikte, genel olarak bakıldığında, I. James çağında görüşler, Elizabeth çağına oranla daha bulanık ve kapalıdır: "Dram yazarlarının, seyirciyi, intihar edenleri takdir etmeye mi yoksa kınamaya mı çağırdığı sorusu sorulmaya başlar ve bu noktada, tartışılmaz biçimde I. James çağının ahlaki karışıklığı ortaya çıkar,"[39] diye yazar Bernard Paulin. Ayrıca intihar, nedenleri kadar uygulanma biçimleri ve kullanılış amaçları bakımından da çeşitlilik kazanır: Şantaj-intiharı, sahte intihar, öç-intiharı, tuzak-intiharının ortaya çıktığı görülür. Toplumsal ilişkiler bütününe baskı aracı olarak giren intihar böylece sıradanlaşır ve ahlak tartışması içindeki gücünü yavaş yavaş kaybeder.

SHAKESPEARE VE İNTİHAR: SORUDAN ALAYA

1589'dan 1613'e dek yapıt veren William Shakespeare, 52 intiharla, bu eylemin bütün yönlerini, bütün koşullarını ve bütün nedenlerini inceler. Büyük külliyatı, bir bakıma, sanatının doruğunda dile getirdiği ikilemin, olmak ya da olmamak temasının etrafında gelişen uzun bir değişimi yansıtır.

Shakespeare bir ahlakçı değil, insanlık durumunun bir gözlemcisidir. O intiharın savunusunu yapmaz, en keskin gözlemlerinden biri de konuşmayla davranma arasındaki karşıtlıktır. İntihardan en çok bahseden kişi olan Hamlet, intihar etmez. Kendini öldürenler bunu hızla ve konuş-

39) *A.g.y.*, s. 533.

madan yaparlar. Sonu gelmez monologunda Lucretia, nedenler üzerinde uzun uzun düşünürse bu eylemden vazgeçebileceğini anlar: "Bu boş sözler bana yapılan haksızlığı gidermez." İntihar hakkında çok fazla konuşmak kararlılığı azaltır: Burada, intiharın, özünde bencilce olan gerçek nedenlerinin açıklanması yoluyla bir terapi başlangıcı söz konusudur.

Shakespeare, bu alanda çağdaşlarını çok geride bırakır ve zamanın yok edemeyeceği bir önem kazanır. Onun verdiği tek ders, bütün bilgilerin gizemini ortadan kaldıran, bütün kesinliklerin geçersizliğini ortaya koyan alçakgönüllülük dersidir. İnsan bilgeliğinin bütün yapıtlarında ne vardır? "Sözcükler, sözcükler, sözcükler", der Hamlet. Gerçeği çok iyi bildiklerini ileri süren ve bunu diğerlerinin yüzüne vuran kişiler gülünç ve katlanılmazdır. İntihardan daha akıl almaz bir şey var mıdır? "O halde, olayların kısa bir özetinden başka bir şey (daha fazlası!) olmak ve örneğin intiharları açıklamak istediğinde, Tarih denen şu büyük yalanı uydurmak gerekir," diyecektir Henry de Montherlant. Shakespeare intihardan çok bahsediyorsa, bu, onun anlaşılmazlığını kabul ettiği içindir.

İntiharlar, çeşitlilikleriyle, olası bütün görüşleri destekler ve aynı zamanda hiçe indirgerler. Antikçağ'ın ünlü intiharlarının, Brutus'un, Cassius'un, Antonius ve Kleopatra'nın, aşk yüzünden intihar eden zavallı Romeo ve Juliet'in, Macbeth gibi yazgılarını yerine getiren, Othello gibi vicdan azabıyla intihar eden zavallıların birbiri ardına sıralandığını görürüz, hepsi koşulların kurbanıdır ve acımasız bir dış mekanizma tarafından ölüme itilmiştir. Mezarlıktaki kafataslarını karşısına alıp intihar lehinde ve aleyhinde konuşan melankolik Hamlet ise hiçbir şey yapmaz, yani hayatta kalır. Ophelia hiç kimseye bir şey söylemeden intihar eder; seyirciye tek bir açıklamada bulunmadan. Ama o korkunç bir yanılgı yüzünden kendini öldürür, tıpkı Romeo ve Juliet gibi, kısacası bütün intihar edenler gibi, hatta en soyluları, şeref uğruna ölenler gibi.

Şeref mi? "Şeref de ne? Bir sözcük. Ne var şu 'şeref' sözcüğünde? Bir güç. Hayranlık uyandıran bir üstünlük! Peki kimde bulunur, şu şeref? Çarşamba günü ölende. Peki o bunu hisseder mi? Hayır. Onu duyar mı? Hayır. Öyleyse o hissedilmez bir şey midir? Ölüler için evet. Peki o canlılarla birlikte yaşayamaz mı? Hayır. Neden? Dedikodular buna izin vermez. O halde ben onu istemiyorum. Şeref basit bir etiket sadece; ve ahlak dersim böylece sona erer."[40] Konuşan kişi, adi, korkak, çirkin Falstaff'tır.

40) Shakespeare, *IV. Henry*, 1. bölüm, V, 1.

Ama iğrenç soytarı, bu davranışıyla soylu Hamlet'le birleşmez mi? Prens ve haydut, her biri kendine göre intiharı reddeder, birincisi öbür dünya korkusuyla, ikincisi bu dünya zevklerine bağlılığıyla. "Sen Tanrı'ya bir ölüm borçlusun," der Prens Henry, Falstaff'a, o ise ona şu yanıtı verir: "Bu henüz hiç de muaccel değil; ben vadesi gelmeden ödemekten nefret ederim. Bana yönelmeyen şeyin üstüne yürümeme ne gerek var?" Hamlet, "hayatta kalma nedenleri yeterli mi?" diye sorar kendi kendine. Falstaff, "ölme nedenlerinin hepsi boş değil mi?" diye. Sözler için, fikirler için, şeref için, sarhoşluk için ölünür mü? Belki sadece geleceği bilmek iyi bir intihar nedeni olabilirdi. Kitaptan geleceği okuyabilseydi, der IV. Henry, "kat edilecek yolu, geçmiş tehlikeleri, gelecek güçlükleri görünce en iyimser delikanlı bile, kitabı kapatıp oturur ve ölmek isterdi".[41]

Julius Caesar'daki Brutus ve Cassius'un intiharı gibi, Antikçağ'ın en ünlü ve en soylu intiharları bile bir parça yanılsama ve körlük içerir. *Romeo ve Juliet*'e gelince, onlar her karara engel olan bir yazgıyla yönetilir. "Shakespeare kanıtlamak yerine, ortaya koyar," diye yazar Bernard Paulin. "İntihara anlamını veren, dramatik ve şiirsel bir devinimdir. Bu yüzden de Shakespeare bize bir intihar övgüsü değil, bir aşk övgüsü ya da daha açık söylemek gerekirse, Romeo ve Juliet'in yaşadığı türden bir aşkın övgüsünü sunar. Bu varoluşsal bakış açısına göre, intihar yaşamı sona erdirmez; onu uzatır."[42]

Eleştirmenler, uzun süredir, Shakespeare'in yapıtındaki çok özel bir intiharın, *Kral Lear*'deki Gloucester'in intiharının simgesel önemine dikkat çeker. Bu epizotta her şey düzmecedir: Gloucester, kuşkusuz bir zamanlar nefsine düşkün ve dünya yaşamına bağlı, ama sonra düş kırıklığına uğramış, kötülüğün evrenselliğinden usanmış, yaşama hevesini kaybetmiş bir ihtiyardır. Yaşamdan bıkan ihtiyar kendini öldürmek ister. Ama bunu gerçekten istiyor mudur? Bunun için en edilgen intihar biçimini seçer: Dover kayalıklarının üstünden atlamak. Ama kör olduğu için, onu oraya götürecek bir rehbere ihtiyacı vardır; bu rehber, deli taklidi yapan oğlu Edgar'dır. Bir deli tarafından rehberlik edilen bir kör: Bu gelişmekte olan insanlıktır, üzücü ve içler acısı: "Delilerin körlere yol göstermesi çağın yarasıdır", der Gloucester. "İntihar"ın kendisi güldürüye dönüşür. Edgar, onu minik bir tepenin üstüne çıkarır, zavallı buradan

41) A.g.y., 2. bölüm, III, 1.
42) B. Paulin, *a.g.y.*, s. 340.

atlar ve tabii hiçbir şey olmaz, daha sonra Gloucester, kendisini şeytanın yönettiğine ve çok yüksek bir yerden düştüğü halde ölümden mucizevi bir biçimde kurtulduğuna inandırılır. Gloucester iyileştikten sonra şöyle der: "Bundan böyle acılara katlanacağım, ta ki o bana 'Yeter, yeter artık, öl' diye haykırıncaya dek."

Her şeyin gülünç olduğu bu epizot çok farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Wilson Knight'a göre, alınacak ders ahlakidir: İnsan umutsuzluğa düşmekten sakınmalı, kendini Satan'ın rehberliğine bırakmamalı ve Tanrı'nın onun için saptadığı ölüm saatini beklemelidir.[43] Jan Kott'a göre, söz konusu olan daha çok, sahnenin mükemmel sadeliğiyle de desteklenmiş modern bir nihilizm düşüncesidir: Gökyüzü de dahil, her şey boştur, yaşam ve ölüm de dahil, her şey yanılsamadır.[44] Hiçbir yorum peşinen (*a priori*) yabana atılmamalıdır, ancak Gloucester'in başarısız intihar girişimiyle, Hamlet'in olmayan intiharı, Romeo ile Juliet'in yanılgı üstüne kurulu intiharı, Othello'nun yanlış anlamaya dayalı intiharı ve iki büyük Antikçağ siyasetçisinin başarısızlık yüzünden intiharı karşılaştırılırsa, Shakespeare'in sorduğu asıl sorunun, "intiharın bir anlamı var mı?" olduğu görülür. Ne yaptığını bilmeyen ve bir deli tarafından başarısız bir intihara götürülen kör Gloucester hayatta kalmaya karar verir: Bu, anlamsızlığın trajedisidir. Hamlet'in olmak ya da olmamak sorusunun yanıtı, "bu sorunun anlamı yok" olmayacak mıdır?

EDEBİ İNTİHAR: ŞAŞKIN BİR TOPLUMUN SEMBOLİK KURTULUŞU

Shakespeareci baş dönmeleriyle birlikte, basit ahlaktan uzaklaşılmıştır. 1600'e doğru tiyatro sahnelerinde sorunun ortaya atılması ve halkın tiyatrolara koşup alkışlaması kuşkusuz basit bir olay değildir. Saraylarda ve ilk salonlarda da bir konuşma konusu olan intiharla ilgili tartışmalara duyulan rağbet, kültürel bir bilinç bunalımının belirtisidir. Skolastik felsefeden çözümleyici akla, kapalı toplumdan sınırsız evrene, hümanizmden modern bilime, nitelikler dünyasından matematik diline, doğuştan gerçekten yöntemli kuşkuya, kesinlikten eleştirel sorgulamaya,

43) W. Knight, *The Imperial Theme*, Londra, 1965, böl. IX.

44) J. Kott, *Shakespeare, notre contemporain* (özgün adı *Szkice o Szekspirze*), Verviers, 1962.

Hıristiyan birliğinden rakip mezhepler arasındaki bölünmeye geçiş, değerler sistemini sarsmadan olamazdı kuşkusuz. Bir geçiş ve modern anlayışa doğru değişim dönemi olan 1580-1620 yıllarında, her bunalım döneminde olağan olan kopmalar görülür: Seçkin sınıfın bir kısmı, kendinden geçip coşkuyla yeni dünyaya doğru atılırken, başka bir kısmı, dini ve siyasi sorumlularla birlikte, değişmez mutlaklar haline getirilmiş geleneksel kuralların içine çekilir, tereddütlü ve kaygılı çoğunluksa, en güçlüye katılmaya hazır biçimde bu çatışmaları izler. Bütün bu bunalımlar sırasında, ilk önce, özellikle normların sorgulanmasıyla kendini gösteren ahlaki bir görelilik gelişir; bu sorgulamayla birlikte, tavırlarını sertleştirmek zorunda kalan sansürcüler, otoriteler ve kamu ahlakından sorumlu kişilerin diliyle aradaki mesafe iyice açılır.

Sorumlular, evrensel terimlerle ve genel kurallara göre akıl yürütüp yasalar çıkarırken, edebiyat, değer çatışması durumları içinde yer alan somut bireysel olayları anlatır. Dramatik gerilimi yaratan bu çatışmalardır: Bir geçiş ve bunalım döneminin karakteristik sanatı, Corneille tiyatrosu doğmaktadır. İstikrar dönemlerinde, çatışmalar iyiyle kötü arasındadır, çünkü ikisi de herkes tarafından kabul edilmiştir ve Ortaçağ'ın dini oyunlarından görkemli Amerika'nın klasik westernlerine dek, iyi mutlaka kötüyü yener. Kısacası, düzen ve istikrar dönemlerinde ve kendinden emin uygarlıklarda manikeist dramlar ağırlıktadır. Kuşku dönemlerinde ise, tam tersine, iyi kendisine karşı bölünür, beyazla beyaz, iyiyle iyi, değerle değer çatışır, bu da kötülerin ekmeğine yağ sürer. Bu yeni ve çaresiz çatışmalarda, sadece yenilenler vardır ve çoğu zaman ölüm, diğerleri kadar kahramanlar için de, hatta diğerlerinden *daha çok* kahramanlar için tek çözüm yoludur. Orta halliler ve ikinci sınıflar hayatta kalmak için her zaman bir orta yol bulurlar. Kahramanlık hamuruyla yoğrulmuş, hayranlık uyandıran soylu ruh ise, çatışkılı görevlerle karşı karşıya kaldığında, yarım tedbirleri, orta yolları reddettiği için kendini öldürmekten başka bir şey yapamaz. Biçimde öylesine farklı, içerikte öylesine benzer olan Shakespeare tragedyalarıyla Corneille tragedyaları, ölümcül sonun kaçınılmazlığının başından beri hissedildiği birer ölüm makinesidir. İntiharlı piyeslere verilen önem de, değer çatışması dönemlerinin bir belirtisidir.

Yazarlar, çağlarının çatışmalarını yüceltirler. Seyirciler burada kendi engellenmelerini hafifletirler. Düşüncelerin çeşitliliğiyle –sansür kurulunun çabalarına rağmen, basılı yayınların dolaşımı sayesinde artmış olan çeşitlilik– kendi değer kurallarını zorla benimseten otoritelerin baskıcı

tutumu arasında afallamış, bocalamış olan seyirciler, tragedya intiharlarında, kendi varoluşsal çatışmalarının yadsınmasını bulurlar. İstikrarlı toplumun seyircisi, tiyatroda iyinin kötüye karşı zaferiyle birlikte, ahlaki inançlarının doğrulandığını görüp rahatlar; istikrarsız toplumun seyircisiyse, değer çatışmaları ve acı çeken kahramanın istemli ölümüyle birlikte, kendi kuşkularının doğrulandığını görüp rahatlar ve kahramanın intiharıyla sembolik kurtuluşu bulur. Öbür dünya korkusuyla kendisinin yapmaya cesaret edemediği bu eyleme, o da, davranışına hayran olduğu ve tümüyle haksız olamayacağını düşündüğü bu olağanüstü kişiyle birlikte, düşüncede katılır.

Edebi ve teatral intihar, 1580 ve 1620 yılları arasında bilinen sıklık ve oranlarına ulaştığında, kuşkusuz toplumsal bir terapi işlevi görür ve gerçek intiharların sayısını belli bir sınırda tutarak şaşkın bir kuşağın zor bir dönemden geçmesine yardımcı olur. Bu değer çatışması dönemlerinde gelişen kazüistikle birçok bakımdan onun tersi olan yok oluş tinselliğinin benzer bir işleve sahip olduğunu daha ileride göreceğiz.

ÇAĞIN İNTİHAR UYGULAMASINA OLAN İLGİSİ

Avrupa'daki bu birinci bilinç bunalımının, gerçek davranışlarda, intihar sayısının herhangi bir artışıyla kendini göstermediğini saptamak dikkate değerdir. Kuşkusuz, elde hâlâ kesin rakamlar yoktur. Ama en azından eğilimleri gösteren çizelgeler, kaygı verici hiçbir duruma işaret etmez. İngiltere'de, *King's Bench* mahkemesine aktarılmış davaların sayısında belli istikrar gözlenir: 1580-1589 arasında 923, 1590-1599 arasında 801, 1600-1609 arasında 894, 1610-1619 arasında 976 intihar.[45]

Bu rakamlar, gerçek intiharların toplamını göstermekten uzaktır kuşkusuz: Belge kaybı ya da yokluğu, jürinin ya da sorgu yargıçlarının özensizliği, ölçütlerin değişmesi oranın gerçek değerinin çok daha altında olmasına ve tarihçilerin çelişkili yorumlarına yol açar. 1970 yılında, P. E. H. Hair, XVI. yüzyıl Essex Kontluğu'nda, intihar oranını 100.000 kişi için 3,4 ila 4 olarak hesaplıyor ve Ortaçağ'a oranla büyük bir artışın söz konusu olduğunu düşünüyordu.[46] S.E. Sprott daha da ileri gidiyor ve

45) M. MacDonald ve T. Murphy, *Sleepless Souls. Suicide in Early Modern England*, Oxford, 1990, s. 29.

46) P.E.H. Hair, "A Note on the Incidence of Tudor Suicide", *Local Population Studies*, 1970, s. 36-43.

London Bills of Mortality'den, önceleri sadece veba zamanlarında, daha sonra düzenli biçimde ölümleri ve nedenlerini kaydeden şu raporlardan yararlanarak, 1961 yılında yazdığı bir kitapta, intihar sayısının şiddetli artışından Püritenliğin sorumlu olduğunu kanıtladığını ileri sürüyordu.[47] 1986'da, Michael Zell, XVI. yüzyılın sonunda Kent'teki intihar oranını 100.000 kişide yaklaşık 10 kişi olarak hesaplarken,[48] başkaları çok daha düşük rakamlar veriyordu; 100.000 kişide 4 ila 6 kişi.[49]

Daha yakın döneme ait çalışmalar daha sakınımlıdır ve kısmi ama sağlam bir kaynağa dayanarak evrimi incelemekle yetinirler. 1990'da, Michael MacDonald ve Terence Murphy, böylece, 1540-1640 yılları arasında *King's Bench*'e aktarılmış intihar davalarına dayanan bir grafik hazırlar. Bu grafikte kötü hasat ve düşük ücret yıllarına denk düşen birkaç pik saptanır: 1574, 1587, 1597-1600 yılları; ancak ürün, fiyat ve ücret düzeyiyle intiharlar arasında hiçbir zaman tam bir uyum söz konusu değildir. Çok kötü dönemler olan 1595 öncesi ve 1620 sonrasında, intihar oranında bir artış gözlenmez. On yıllık ortalamaların 2,1 civarında olduğu düşünülürse, 1580-1620 yılları istikrara eğilimlidir, hatta ortalama oranın 2,8'e yaklaştığı 1555-1580 yıllarına oranla bir düşüş bile gösterir.[50]

O halde, görünüşe göre, eskisinden daha fazla intihar edilmez. Yeni olan, çağdaşların eskiye oranla daha çok kaydettiği ve çözümlediği intiharlara olan ilgisidir. Kısa süre sonra, Londralı bir tornacı olan Nehemiah Wallington'un bütün intihar olaylarını büyük bir özenle günlüğüne yazdığı ve dahası "kendilerine vurmaya yeltenenlere"[51] ithaf edilmiş özel bir defter tuttuğu görülecektir. Kendisi de intihar saplantısından kurtulamamış ve on bir kez intihara kalkışmış olan Wallington, iyi bir Püriten olarak bunu şeytana bağlamaktadır: "Şeytan beni bir kez daha kışkırttı ve ben yine ona direndim. Sonra beni üçüncü kez kışkırttı ve ben bu kez ona boyun eğdim; bıçağımı çekip boğazıma yaklaştırdım. O zaman Tanrı, inayetiyle bana kendimi öldürürsem neler olacağını gösterdi [...]. Bunun üzerine ben hüngür hüngür ağlayıp yere yığıldım ve bıçağı elimden fırlattım."[52]

47) S.E. Sprott, *The English Debate on Suicide: from Donne to Hume*, La Salle, Illinois, 1961.

48) M. Zell, "Suicide in Pre-Industrial England", *Social History*, XI, 1986, s. 309-310.

49) J.A. Sharpe, *Early Modern England: A Social History*, 1550-1760, Londra, 1987.

50) M. MacDonald ve T. Murphy, *a.g.y.*, s. 243.

51) P. A. Seaver, *Wallington's World*, Stanford, 1985.

52) M. MacDonald ve T. Murphy tarafından alıntılanmış, *a.g.y.*, s. 50.

John Dee'nin günlüğünde de buna benzer pek çok vaka bulunur,[53] doktor ve astrolog Richard Napier de, koşullarını titizlikle kaydederek, 1597 ile 1634 arasında gerçekleşmiş 139 intihar girişimini anlatır. Kurbanlar, en basit köylüden Kraliçe Elizabeth'in vaftiz oğlu John Harington'a dek uzanır ve çok kimse onların bu davranışını şeytana, kimi zaman da, Richard Napier'in 1618 yılında incelediği ve şu şerir kadınlardan birinin yaptığı kara büyü yüzünden suya atlamaya itildiğini söyleyen Agnes Buttres adındaki kadın gibi, büyücülere atfeder.[54]

Napier'in aktardıklarına göre, bu intihar girişimlerinin gerçek nedenleri hem çeşitli hem ortaktır. Büyük metafizik sorulardan uzak olan aşağı tabakada, olağan umutsuzluk nedenleri sürekliliğini korur. Bu sınıfta insanlar evlilik içi sorunlar yüzünden kendini öldürür: kocası çeyizini saçıp savurduğu ve ailenin şerefini beş paralık edip onları utandırdığı için bir bıçak görür görmez kendini öldürmeye kalkışan Catherine Wells gibi, kocaları tarafından kötü muamele gören ve aşağılanan kadınlar; beş yılı aşkın bir süre boyunca sürekli ölme isteği duyan Marguerite Langton gibi, eşlerinin ölümüyle umutsuzluğa düşmüş kadınlar ya da kocalar; Marguerite Whippan gibi, evladının ölümüne üzülen anneler. Thomas May, Doroty Geary, Richard Malins, Elisabeth Church gibi düş kırıklığına dönüşmüş aşkların ardından, Elisabeth Lawrence ya da Robert Norman gibi aşk melankolisi yüzünden ya da acı veren bir hastalık, ani bir iflas ve yoksulluk nedeniyle intihar edilir.

Calvinci papazlara göre, intihar girişimleri, din değiştirme sürecinin de bir parçasıdır. Din değiştiren kişi, geçmiş günahlarından dolayı öyle bir vicdan azabı duyar ve sürmeye karar verdiği kutsal yaşam ona o kadar zor gelir ki, umutsuzluğa düşmesi an meselesidir. Nehemiah Wallington ve Presbiteriyen Papaz George Trosse'un durumu bu süreci açıklar,[55] John Bunyan da, 1670'li yıllarda, *The Pilgrim's Progress*'le (*Çarmıh Yolcusu*) buna edebi bir katkıda bulunacaktır. Diğer yandan, Püritenlerin intiharı, Anglikanlar ve Katolikler tarafından, bu akımın umutsuz niteliğinin kanıtı olarak kullanılmaya devam eder: 1600 yılında, hükümet üyeleriyle arası çok iyi olan, çok ünlü ve zengin bir tüccarın, Calvinci William Doddington'un, Londra'da Saint-Sépulcre Kilisesi'nin çan kulesinin te-

53) *The Private Diary of John Dee*, J. O. Halliwell, Londra, 1842.
54) M. MacDonald ve T. Murphy, *a.g.y.*, s. 53.
55) *The Life of the Reverend George Trosse*, A. W. Brink, Montréal, 1974.

pesinden atlayarak şaşırtıcı biçimde intihar etmesi hararetli tartışmalara yol açar.[56]

Bu tartışmalar, çağdaşlar arasında, intiharların arttığı izleniminin oluşmasına katkıda bulunur. 1594 yılında ölen Richard Greenham, bunların sıklığından telaşa kapılırken, 1600'e doğru George Abbot, "neredeyse her gün" bir intihar haberi alır. 1637'de, William Gouge şöyle yazar: "Öyle sanıyorum ki bu umutsuz insanlık örneklerini, evren kurulduğundan beri, başka hiçbir yüzyıl içinde bulunduğumuz yüzyıldan daha fazla vermemiştir ve bu, dindar, laik, bilgili, cahil, soylu, köylü, zengin, yoksul, özgür, köle, erkek, kadın, genç, yaşlı, her insan için geçerlidir."[57]

1605 yılında, Kral IV. Henri, kendisini hedef alan suikastların birinden kurtulduktan sonra, deliliğin gitgide daha fazla insanı ele geçiriyor gibi göründüğünü belirtir ve bunu doğrulamak için önceki pazar günü kendini Seine Nehri'ne atan iyi görünümlü bir adamın olayını anlatır.[58] Sarayda, intihar bir tartışma konusudur. Ancak gerçek intihar vakalarında artış olduğunu ileri sürmeye izin verecek hiçbir şey yoktur. Çağın en ünlü intiharları, işkencelerden kaçmak ya da onurlarını kurtarmak için kendilerini öldüren tutsakların intiharıdır. L'Estoile'in *Journal*'i bu konuyla ilgili pek çok örnek anlatır. 1595'te, Nancyli bir yargıç, Nicolas Rémy, onun korkunç yargısına maruz kalmaktan korkan on altı "büyücü"yü intihara sürüklemiş olmakla övünür.[59]

İngiltere'de, 1585 yılında intihara teşebbüs etmiş Northumberland Kontu'nun dışında, bir başka ünlü daha, Londra Kulesi'ne hapsedilmiş, denizci ve şair Sir Walter Raleigh de, 1603 yılında bir bıçakla kendini öldürmeye kalkışır. Bu davranışını açıklamak için karısına bir mektup yazar: "İğrenç bir adamın sözüyle bir düşman ve bir hain oldum [...]. Ah dayanılmaz onur yarası! Ah Tanrım, bu düşünceye katlanamıyorum, hakarete uğramış olma düşüncesiyle yaşayamıyorum [...]. Ey ölüm, gir içime, bütün bunların anısını yok et ve beni karanlık unutulmuşluğun içine göm. Ey ölüm, bana korkunç acılar veren belleğimi yok et, düşüncem ve varlığım aynı bedende duramıyor [...]. Tanrısal mağfiretten umudu keserek öldüğümü sanıp korkma, bu konuda bir şey söylemeye çalışma,

56) Püritenlikle intihar arasındaki ilişkiler konusunda, bkz. örneğin, H.I. Kushner, *Self-Destruction in the Promised Land*, New Brunswick, 1989.

57) John Sym'in kitabının giriş bölümü, *Life's Preservative*, Londra, 1637.

58) *Journal de L'Estoile*, III. cilt, s. 309.

59) N. Rémy, *Demonolatreiae*, Lyon, 1595.

ancak şundan emin ol ki Tanrı benden yüz çevirmedi ve şeytan beni kışkırtmadı. Umut ve umutsuzluk bir arada yaşayamaz. Kendini öldürmenin yasak olduğunu biliyorum, ama ben bunun, tanrısal mağfiretten umudu keserek ölme durumunda yasak olduğunu düşünüyorum."[60]

Hamlet'ten üç yıl sonra yazılmış olan bu mektup, eylem adamının "olmak ya da olmamak" sorusuna verdiği yanıttır. Bazı koşullarda, örneğin bu dünyadaki bir onur yarasından kurtulmak için ve tanrısal mağfirete inanarak tümüyle bilinçli bir biçimde yapılıyorsa kendini öldürmek yasaldır. Bu yanıtın tanrıbilimciler nezdinde kabul edilme şansı yoktur, ama en azından anlayışlardaki evrimi gösterir. İstemli ölüm etrafında dönen tartışmalar, seçkin sınıfı bu kavrama alıştırmaya ve, intiharı tümüyle aklamaya değilse bile, en azından onunla ilgili görüşleri görelileştirmeye yardım etmiştir.

İnananlar kitlesinin düşünceleri değişmez. Delilik mazeretini ileri sürerek kurtulmaya çalıştıkları mal müsaderesi ve ceset idamına karşı olsalar da, onlara göre intihar hâlâ kötüdür ve şeytandan kaynaklanır. 1580-1620 yıllarının bilinç bunalımı, okuyup yazan egemen sınıflarda, entelektüel seçkinlerde, aristokraside ve burjuvazide kendini gösterir.

Toplumsal düzenden sorumlu otoriteler, intiharın yasallaşmasına iki nedenden dolayı karşıdırlar. Birincisi, intihar, bazı üyelerini ortadan kaldırıp, şaşkın bir toplumu kuşku, kaygı ve anlaşmazlığa düşürerek her tür örgütlenmeyi tehdit ettiği için. İkincisi, toplumsal, siyasi ve dini sorumlulara karşı dolaylı bir suçlama olduğu için. İntihar, bu sorumluların, adaleti ve her insana doğru dürüst bir yaşam sağlama konusundaki başarısızlıklarının kanıtıdır. Üyelerinin mutluluğunu sağlayamamış ve mutsuzları teselli edememiş bir toplumda vicdan azabı yaratır. İntihar topluma ve onun sorumlularına yöneltilmiş bir suçlamadır, çünkü kendini öldüren kişi, hiçliği ya da öbür dünyanın tehlikelerini, onun için bir cehenneme dönüşmüş olan bir dünyaya tercih ettiğini gösterir. İntihar yaşayanlara ve özellikle topluluğun mutluluğundan sorumlu olanlara bir sitem, bir suçlama, hatta bir hakarettir.

Bu yüzden de sorumlular, dini ve siyasi, bütün sistemlere hakaret anlamına gelen bu eylemi hoş göremezler. Ölümün bilinmeyenine doğru çekip gitmeyi tercih eden kişi, kuramlara, ideolojilere, inançlara, tasarılara, yöneticilerin vaatlerine hiç inanmadığını gösterir. Yöneticilere de ona deli süsü vermekten başka çare kalmaz, çünkü bu her tür sorum-

60) S. J. Greenblatt, *Sir Walter Raleigh*, New Haven, 1973, s. 114-117.

luluğu ortadan kaldırır: intihar edenlerin, ama aynı zamanda ve belki de özellikle yaşayanların sorumluluğunu. En liberal sistemler bile intiharı kabul etmek ve bu konuda konuşma özgürlüğünü hoş görmek istemez. İntihar insanlığın belki de son büyük tabusudur. Bilinç bunalımıyla afallamış bir Avrupa'da, toptan bir kültürel onarıma girişen XVII. yüzyıl başının dini ve siyasi yöneticileri, bir intihar tartışmasının gelişmesine izin veremez. Yaşamı, sunulduğu gibi ve yöneticilerin tasarladığı gibi kabul etmek gerekir. Kaçmak isteyecek olanlar için, cezalar ve tinsel intihar gibi oyalayıcı şeyler vardır. "Büyük Yüzyıl" melankolik ruhlara iki seçenek bırakır: Ya yeryüzündeki otoritelere boyun eğeceksin ya da ruhen dünyadan çekileceksin.

6
XVII. Yüzyılda Otoritelerin Yanıtı: İntiharın Cezalandırılması

Hamlet'in sorusu, ortaya atılır atılmaz, dini, ahlaki ve adli otoritelerde şiddetli bir tepki yaratır. Yeni kaygıların uyanışıyla geleneksel değerlerin karşı-saldırısı arasındaki bu çatışma dini reform bağlamı içinde değerlendirilmedir. Protestanlık ve Katolik reformu, gerçekte aynı mücadeleyi, Rönesans'ın kuşkuları, deneyimleri ve varsayımlarıyla sarsılmış Avrupa toplumlarına sağlam temeller kazandırmaya yönelik kültürel bir onarım mücadelesini yürütür. "Gönüllerin Büyük Yüzyılı", pek çok hümanist ülkünün yıkıntıları üstüne kurulur. Aristotelesçiliğin felsefi kaidesi üzerine oturtulan iskeleti, güç ilkesi, düzen, açıklık, gelenek ve aklın rehberliğindeki inançtan oluşur. Din, edebiyat, mimarlık, resim, müzik, rejim ve hatta ekonomi, bundan böyle her şey, kesin olarak belirlenmiş bir "geleneği" kendine rehber alan, birlikçi, monarşik ve hiyerarşik ülküye tâbidir.

Sapmaları önlemek için, gramer ve yazım kurallarından sarayın görgü kurallarına, tiyatrodaki üç birlik kuralı ve ticaret yasalarından, vicdan sorunlarının gelişmiş kazüistiğine, her alanda büyük bir düzenleme

çalışmasına girişilir. Her şey öngörülüp kurala bağlanır. Rönesans'ın kaygı verici taşkınlığından sonra, Klasik dönemin durağan ve güven verici kesinliği. Artık kendi kendine soru sormanın gerekmediği bir dünya, çünkü yanıtlar önceden hazırlanmıştır: bkz. yüzyıl başının din kitapları. Bir kesinlik, durağanlık, devinimsizlik dünyası. Descartes gibi, kuşku duyulsa bile, bu bir kandırmaca, bu dünyanın gerçekliklerini daha fazla kesinlikle doğrulamak için başvurulan bir yöntemden başka bir şey değildir. Öbür dünyanın bile gizemi yoktur artık: Tanrıbilimciler onun bütün sırlarını açıklamıştır. Öbür dünyada her şey, bir kraliyet töreninde ya da bir ceza davasında olduğu gibi düzenlenmiştir ve herkes, doğrudan cehenneme mi yoksa arafa mı gideceğini ceza tarifesine bakarak öğrenebilir. Son yargıda uyulması gereken kurallar ise, vaazlarda sık sık betimlenir.

Her şey ve herkes yerli yerinde, durağan bir uyum içindedir; yetkinliğin kaynağı devinimsizlikte yatar. Yönetilen, yol gösterilen, gözetilen insanın artık kendi kendine soru sorması ve kaygılanması gerekmez. Öbür dünyaya varıncaya dek her şey öngörülmüştür. Bu onu rahatlatmalıdır. Bu anlayışa göre, bütünün iyi işlemesi, ancak, herkesin kendisi için öngörülen yerde kalmasıyla sağlanabilir. En büyük hata, konumunun dışına çıkmak istemektir; bu, her insana verilmiş olan rolü reddederek ve Tanrı'ya karşı hoşnutsuzluğunu göstererek, monarşik ve tanrısal düzene itiraz etmek demektir. Oysa Tanrı'nın başlıca lütfu yaşam değil midir? Bu armağanı reddetmek Tanrı'ya karşı büyük bir hakarettir. Bu aynı zamanda aile ve toplum içindeki görevinden kaçmak da demektir, bu da ahlaka ve devlete karşı bir hakarettir.

O halde, ilgili üç otorite, XVII. yüzyılda gerçek bir baraj ateşiyle intiharı yasallaştırma isteklerine karşı savaşır. En sert kınama, hiçbir açık kapı bırakmayan Katolik ve Protestan tanrıbilimcilerden gelir; ahlakçılar, uç durumlarda birkaç istisnayı kabul ederek biraz daha esnek görünürler; hukukçular ise daha da hoşgörülüdür.

KAZÜİSTLER VE İNTİHAR

Tanrıbilimcilerin kınaması toptan ve ortaktır. Kuramsal olarak, bu dönemde saygınlığı daha da artan Aziz Augustinus'un öğretisine eklenecek hiçbir şey yoktur. Yeni olan şey, inananlara ve yurttaşlara tereddüde meydan vermeyen bir yaşam rehberi ya da kullanım kılavuzu sunmaya çalışan bir uygarlığın tipik görünümlerinden biri sayılan ve Cizvitlere

çok şey borçlu olan kazüistiğin gelişmesidir. Kazüistik, kuşkunun, ruh hallerinin ve vicdan sorunlarının panzehiridir. Büyük ilkelerin anlaşılmazlığı ve belirsizliğinin yol açtığı kaygının ilacı, ahlakın bütün tuzaklarına karşı koruyan korkuluktur. Kişisel araştırmanın, inananın kendi vicdanı karşısındaki özerkliğinin sonudur. Her tarafına işaretler konmuş, *her şeyin*, en saçma durumların bile öngörüldüğü bir dünyanın içine girilir. Düşünceyi zincire vurma ve aynı zamanda dinden bağımsızlaştırmaya yönelik büyük bir girişim. Kazüistik, her koşulda alınacak tavrı öngörerek hem rahatlatır hem de hapseder. Bu açıdan, XVI. yüzyılın sonunda başlayan büyük kültürel onarımın eseridir.

Uzun süre her tür tartışmanın dışında kaldığı sanılan intihar alanında, hümanistler, intihar ve onur, intihar ve aşk, intihar ve Tanrı sevgisi gibi değer çatışmalarından yararlanarak bazı gedikler açmayı başarmıştı. Bunlar, bazı istemli ölüm vakalarını mazur görmeye elverişli koşullar yaratmaz mıydı? Hayır, dosyayı ele geçiren kazüistler, olası bütün koşulları gözden geçirerek bütün kapıları tek tek sürgüler.

Kardinal Cajetan, *Commentaires sur saint Thomas*'ında onurlarını kurtarmak için kendilerini öldüren Hıristiyanların durumunu yeniden inceler. Onların intihar etmek niyetinde olmadığı söylenebilir mi? Saçma; peki ya yasadan habersiz oldukları? Hiç kimse bu yasadan habersiz değildir, çünkü o doğaldır.[1] 1581'de, doktor Navarrus, *Enchiridion*'unda, bütün çıkışları kapatmaya çalışır: Öfkeyle, tahammülsüzlükle, utançla, yoksullukla, herhangi bir talihsizlikle, şehit olma düşüncesiyle, yaşamdan bıkkınlıkla kendini öldürmek yasaktır. Ölmeyi istemek, hiç doğmamış olmayı dilemek, kendini tehlikeye atmak, eğitimini almadan ip üstünde yürümek, düello yapmak, kendini sakatlamak, aşırı perhizlere girmek de korkunç birer günahtır.[2] 1587'de, Louis Lopez, *Instructor conscientiae*'sinde hâlâ olası birkaç çatlağı kapatmaya çalışır: Kendini zehirlemeye mahkûm edilen biri, zehri kendi rızasıyla içmeyi reddetmelidir; açlıktan ölmeye mahkûm edilen biri, bütün yolları kullanarak beslenmeye çalışmalıdır. Antikçağ'ın bütün büyük intiharları nitelikleri gereği yanlış ve bütün klasik intihar durumları yasaktır. Sadece vebalı kocasına bakan bir kadının aldığı riske izin verilir. Bununla birlikte, bunun aksi düşünülemez.[3]

1) Cajetanus, *Commentaires sur saint Thomas*, II, 2, CXXIV.
2) Navarrus, *Enchiridion sive Manuale confessariorum et pœnitentium*, Anvers, 1581, böl. XV.
3) L. Lopez, *Instructor conscientiae*, Lyon, 1587, böl. LXIV.

1595'te, Jean Benedicti, "kendini bir başkasına öldürten ya da bunu yapması için birini sözle kışkırtan ya da kendini bile bile tehlikeye atan kişiyi" ve "kendini beğenmişlik ya da düşüncesizlikle, anlamsız bir şöhret için ya da yaşamdan sıkıldığı için" şehitlik ardından koşan kişiyi kesinlikle kınar. Saul, Cato, Lucretia ve diğerleri kınanmayı hak eder; Samson ve Azize Sabina özel bir çağrı almış olabilir. Benedicti, doktorların öğütlerini ve buyruklarını dinlemeyen, "kan aldırmayı, ilaç içmeyi" reddeden hastaları da kınar, bu da onun, çağının tıbbına belki de aşırı bir güven duyduğunu gösterir. İp cambazlığı yapanlar kadar "yaşama sövüp sayanlar" da kınanır. Buna karşılık, Benedicti, kendini kırbaçlama yoluyla nefis köreltme uygulamalarına karşı hoşgörülüdür, çünkü ona göre, bunların hiçbir tehlikesi yoktur, "çünkü deri her zaman kendini yeterince yeniler".[4]

Cizvit Kardinal François Tolet, 1599 yılında, büyük yapıtı *Somme des cas de conscience*'ında, dolaylı ve dolaysız en küçük intihar durumlarını araştırır. İdama mahkûm edilen birinin merdivene çıkması ve ipi boynuna geçirmesi günah sayılmaz, ama merdivenden kendisi atlamamalıdır, çünkü bu bir intihar olur; o kendisini itmelerini beklemelidir. Açlıktan ölmeye ya da zehir içmeye mahkûm edilen kişiler, ölümden kurtulmak için ellerinden geleni yapmalıdır, ancak Tolet, bazı kazüistlerin karşıt görüşte olduğunu da kabul eder. Hatta idam cezasına çarptırılması olası suçlu bir mahkûmun kaçmaya çalışmaya hakkı olup olmadığı bile tartışılmaya başlar. Dinini, devletini savunmak, bir deniz kazasında birinin hayatını kurtarmak, bir arkadaşını özgürlüğe kavuşturmak için insan gerekirse yaşamını tehlikeye atabilir, ancak diğer bütün durumlarda, "ister daha büyük bir kötülüğü ya da onur yarasını önlemek için, ister işlenmiş ya da belki işlemekten korkulan bir günah yüzünden, hangi nedenle ve hangi biçimde olursa olsun, bu noktaya gelinmesi kesinlikle yasaktır". Tolet, Tommasocu kanıtları yeniden ele alır: Her intihar tanrısal yasaya, doğa kanununa, insan yasasına aykırı bir eylemdir. Aşağı yukarı aynı uslamlama, İngiliz Benedikten kazüist Robert Sayr'da da görülür (1560-1602).[5]

Bir başka Cizvit, Léonard Lessius, 1606 yılında adalet üzerine yazdığı bir kitabında, kazüist meslektaşlarının birbirinden farklı yanıtlarını da

4) J. Benedicti, *La Somme des pechez, et le remède d'iceux*, Paris, 1595, II. kitap, böl. IV.

5) F. Tolet, *La Somme des cas de conscience ou l'Instruction des prestres*, Lyon, 1649, V. kitap, böl. VI, 1599 tarihli Latince inceleme, *De instructione sacerdotum*'dan çevrilmiş. R. Sayr, *Compendii clavis regiae pars prima*, Venezia, 1621.

göz önünde bulundurarak, olası bütün durumları yeniden inceler.[6] Çünkü kazüistik alanında, yazarların sadece yanıtları çok açık gibi görünen büyük sorunlar üzerinde uzlaşmaya vardığı görülür –onun başarısını zedeleyen de budur. Çok karmaşık, çok özel ve en uç durumlara inildiğinde, belirsizliği, vicdan muhasebesini ve özgür seçimi geri getiren aykırılıklar ortaya çıkar. Lessius, birçok görüşü ortaya koyduktan sonra bunlara kendi görüşünü ekler: Örneğin, ona göre, bir yangın sırasında, ölüm neredeyse kesin bile olsa, bir kulenin tepesinden atlamak günah değildir, çünkü bu, kendini öldürme niyetiyle değil, daha korkunç bir ölümden kaçma düşüncesiyle yapılır; bir deniz kazasında, insan tutunduğu tahtayı bir başkasına bırakabilir, çünkü söz konusu olan ölümün ardından koşmak değil, sadece bir tehlikeye maruz kalmaktır. Büyük bir kıtlıkta, ekmeği bir arkadaşa vermek de günah değildir; prens uğruna insan kendini tehlikeye atabilir ya da ele geçirilmesini önlemek için gemisini havaya uçurabilir. Buna karşılık, idama mahkûm edilmiş birinin, cezanın infazından önce kendini öldürmeye hakkı yoktur, çünkü bu, "ortak doğanın eğilimi"ne aykırıdır. Namuslarını korumak için kendini öldüren azizeler, bunu ya cahillikten ya da tanrısal esinle yapmıştır. Sıradan intihar, devletin haklarına ve üzerimizdeki yaşam ve ölüm hakkının tek sahibi olan Tanrı'nın haklarına zarar verir. Bir diğer kazüist, Comitolus da, özellikle idam mahkûmlarının durumundaki görüş farklılıklarını ortaya koyar.[7]

Cizvit Francisco Suarez, 1613 yılında yayımladığı bir incelemede titizliği daha da ileri götürür. Deniz kazazedeleri ve tahta olayını yeniden ele alarak, bunu iki olasılığa göre inceler: Tahtanın üstünde kimse yoksa, onu başkasının almasına izin vererek günaha girmem; ama ben tahtanın üstündeysem, yerimi başkasına vererek korkunç bir günah işlemiş olurum: "Bu durumda, yerini bir başkasına vermek, kendini denize atmak ve kendi ölümüne katkıda bulunmak demek olacaktır ve bu kesinlikle yasaktır." Koşullar böyle sonsuz alt gruplara ayrılabilir. Açlığa terk edilen mahkûm konusunda, Suarez meslektaşlarının görüşlerini inceler, ama kendisi kişisel bir çözüm önermez.[8]

Michel Rothardus, 1615 yılında, delilik vakaları dışında bütün intiharları toptan kınarken,[9] Filliucius, 1626 yılında yayımladığı *Moralium*

6) L. Lessius, *De justitia et jure coeterisque virtutibus cardinalibus*, Paris, 1606.
7) Comitolus, *Responsa moralia*, IV. kitap, böl. 10.
8) F. Suarez, *Tractatus de legibus ac Deo legislatore*, Anvers, 1613, V. kitap, böl. VII.
9) M. Rothardus, *Crux saulitica duabus pertracta quaestionibus*, Frankfurt, 1615.

quaestionum'unda, kendi ifadesine göre, bütün kapıları kapatma kaygısıyla, tümüyle gerçek dışı durumlara dek inerek, on intihar durumunu detaylandırır:[10]

- 1. durum: Genel kuralın hatırlatılması: Tanrısal buyruk söz konusu olmadığında, kendini öldürmek kesinlikle yasaktır.
- 2. durum: Namusunu kurtarmak için kendini öldürmek yasaktır. Bunu yapan azizeler cahilce davranmıştır.
- 3. durum: İnsanın kendi ölümüne katkıda bulunması yasaktır; mahkûm, kendisini darağacına götüren merdivenleri çıkabilir, ancak oradan kendisi atlamamalıdır; bununla birlikte, dini, ülkeyi, arkadaşları, prensi savunmak için hayat tehlikeye atılabilir.
- 4. durum: Zehir içmeye mahkûm edilen kişi ağzını açabilir, ama zehri ağzına kendisi boşaltmamalıdır; açlıktan ölüme mahkûm edilen kişi yemek yemeyi reddedebilir; ölüm tehlikesi olsa bile asker yerinden ayrılmayabilir; deniz kazazedesi tahtasını bırakabilir.
- 5. durum: İdam mahkûmu kaçmama hakkına sahiptir.
- 6. durum: Canını kurtarmak için günah işlenmemelidir.
- 7. durum: Bu, hayatını kurtaracak bile olsa, bir rahip evlenmemelidir. Her halükârda, hiçbir zaman ikilem ortaya çıkmamıştır, der Filliucius (ama Fransız Devrimi sırasında çıkacaktır).
- 8. durum: Hayatın kurtulması söz konusuysa, kuşkusuz bir kol kestirilebilir ya da perhiz yapılmayabilir. Ama önce normal ilaçlar kullanılmalıdır.
- 9. durum: Hayatın kurtulması söz konusuysa, et perhizi yapılmayabilir.
- 10. durum: Hastalar ve hatta vebalılar ziyaret edilebilir.

Bonacina,[11] Hurtado[12] ve Busenbaum'da[13] da aşağı yukarı aynı durumlara rastlanır. Caramuel ise bu konuda daha "hoşgörülü" görünür, çünkü o bir idam mahkûmunun kendini öldürmeye hakkı olduğunu kabul eder. Hatta Latince *suicidio* (intihar) teriminin ilk kez göründüğü yerlerden biri olan 1652 yılına ait bir kitabında, kendini öldürmenin, başkasını

10) Filliucius, *Moralium quaestionum tomus II*, Lyon, 1626, XXIX. böl. IV.
11) Bonacina, *Œuvres*, Paris, 1629, II. cilt, s. 673.
12) Hurtado, *Resolutiones orthodoxo-morales*, Köln, 1655.
13) H. Busenbaum, *Medulla theologiae moralis*, Paris, 1657.

öldürmekten belki de daha az ağır bir günah olduğunu bile söyler ve günah çıkartıp arındıktan sonra kendini asan günahkâr bir keşişin şaşırtıcı öyküsünü anlatır. Başpapaz cesedi ırmağa attırmıştır. Cesedi bulan köylüler, bunun intihar eden birine ait olduğunu bilmeden onu gömerler ve o günden sonra tarlaları kırağıdan korunur. Caramuel bundan bir sonuç çıkarmaz, ancak ortada düşünmeye değer bir konu vardır.[14]

Özel durumlar konusunda, bazı kazüistler arasında apaçık bir anlaşmazlık görülür. Örneğin, Diana, idam cezasına çarptırılması gereken bir suçlunun adalete teslim olmasının günah olmadığı gibi, suçsuz birinin de, ölüm yoluyla işkencelerden kurtulmak için, işlemese de suçu üstüne alabileceğini yazar.[15] Onun aksine, Reginaldus, 1653'te, bir suçlunun hiçbir biçimde, hatta bu, suçsuz bir adamın idamına yol açsa bile, suçunu itiraf ederek kendini ölüme atmak zorunda olmadığını düşünür, bu da biraz fazla olur. Ayrıca, sıradan birini kurtarmak için ölüme atılmayı da kınar. Buna karşılık, "çağımızda, sapkınlar tarafından zehir içmeye ya da yüksek bir yerden atlamaya zorlanan, aksi takdirde daha ağır işkencelere maruz bırakılma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan Katolikler hoş görülebilir". Son olarak, teselli etmekten başka bir şey yapamasa da, vebaya yakalanmış kocasına bakan bir kadın affedilebilir. Ama bir kez daha, bunun aksi bir durum düşünülemez.[16]

Son olarak, 1659 yılında, zehir içmeye mahkûm edilen kişinin durumunu yeniden ele alan Cizvit Antonio Escobar'dan da bahsedelim: Ona göre, mahkûmun tek yapması gereken ağzını açmaktır. Bu kazüist, bir başka olayı daha ele alır: Hamile bırakılmış bir kız utançtan kurtulmak için kendini öldürmeye kararlıdır; intihardan vazgeçmesinin tek yolu çocuğu düşürmekse, bunu yapmaya hakkı var mıdır? Evet, çünkü bu, kötünün iyisini seçmek demektir.[17] Hıristiyanlığın, çocuk düşürmeye karşı başından beri yürüttüğü kıyasıya mücadele düşünülürse, böyle bir çözüm yolunu kabul etmek intiharın korkunçluğunu daha iyi açıklar.

Kazüistiğin zayıf yanları olduğu gibi, övgüye değer bir özelliği de vardır: Eylemleri, amaçlarına göre değerlendirme özelliği, bu da, onu haklı olarak "durumları", Pascal'ın acımasızca alay edeceği aşırılıkları çoğaltmak zorunda bırakır. Kazüistik, kuralları bakımından en insancıl ahlak-

14) Caramuel, *Theologia moralis fundamentalis*, Frankfurt, 1652, böl. VI, 55, parag. 13.
15) Diana, *Resolutiones morales*, 12. baskı, 1645, böl. III, 5, çözüm 7.
16) Reginaldus, *Theologia practica et moralis*, Köln, 1653.
17) A. Escobar, *Liber theologiae moralis*, Lyon, 1659.

tır, çünkü o, toptan kınamaların yerine, değer çatışmalarını göz önünde bulundurarak özel durumların incelenmesi fikrini getirir. Hatası, her şeyi kurallara bağlamak istemesidir, bu, gerçekleşmesi tümüyle imkânsız, ütopik bir girişimdir ve onun çıkış ilkesine aykırıdır. Farklılık ilkesini kabul edersek, her insani olayın tek olduğunu ve koşulların hiçbir zaman iki kez tekrarlanmadığını da kabul etmek gerekir, bu da her tür sınıflandırmayı anlamsız kılar. Ayrıca kazüistik, intiharın ancak tümüyle istisnai koşullarda yasal olduğunu göstermek için ayrımları çoğaltarak, tartışmayı sona erdirmekten ziyade, uzatır. Çünkü öncelikle kazüistler, kendi aralarında bir görüş birliği içinde değildir ve ikincisi, daha sonrası için olası titizliklerin önünü açarlar. Kısacası, kazüistiğin dersi, her şeyin tartışılabilir olduğu ve yeterli bir zihinsel esneklikle pek çok yasak eylemin yasal hale gelebileceğidir. Dolayısıyla, kazüistiğin engeli çok etkili olmayacaktır.

KATOLİK AHLAKÇILARIN TEREDDÜTLERİ

Aziz Augustinus'un katı öğretisine oranla ufak tefek uzlaşmaları kabul etse de, dindar ve laik Katolik ahlakçıların söylemi de genel olarak intihara karşıdır. 1597'de, Motte-Messené senyörü, François Le Poulchre, *Le Passe-temps*'da, istemli ölüme karşı olduğunu bildirir ve "gerçek güç, ruhunu kınanılası tutkulardan arındırarak aklın yargısıyla hırslarına egemen olmakta yatar"[18] diye ileri sürerek Cato'yu eleştirir. Aynı dönemde, şair Chassignet de şerefli intiharın simgesi olan Cato'yu kınar.[19]

Buna karşılık, Marsilya piskoposu, Dominiken rahip Nicolas Coeffeteau, Antikçağ paganlarının intiharlarını hoşgörüyle karşılar. 1620 yılında yazdığı *Tableau des passions humaines*'de, "paganizmin yanılgılarının anlamsızlığı ve utançlarının, Hıristiyan dininin sabır egzersizleriyle henüz dağıtılmadığı bir çağın geleneğine uygun olarak", Kleopatra'nın ve intihar eden diğer ünlülerin tartışmasız bir ruh yüceliğine sahip olduğunu söyler ve Sokrates'i şehitlerle birlikte ve aynı övgü dolu sözlerle anmaktan çekinmez.[20] Geç kalmış bir hümanistin sözleridir bunlar. Piskopo-

18) B. Paulin tarafından alıntılanmış, *a.g.y.*, s. 41.

19) J.-B. Chassignet, *Le Mépris de la vie et consolation contre la mort*, A. Müller, Cenevre, 1953, s. 13.

20) N. Coeffeteau, *Tableau des passions humaines, de leurs causes et de leurs effects*, Paris, 1620.

sluktaki ünlü meslektaşlarından biri, Kardinal Richelieu onunla aynı düşüncede değildir. 1626 yılında yazdığı *Catéchisme* (*Din kitabı*) ayrım gözetmeksizin bütün intiharları kınar. Onun, hem Tanrı adına hem de her yurttaşın yaşamını adamak zorunda olduğu kral adına yazdığı doğrudur. Üslubu, bir ceza yasası maddesi kadar kesin ve nettir: "Kendini bilinçli olarak öldüren ya da yaşamdan sıkılıp ölmek isteyen ya da ölmek istemese bile, kendini haklı bir neden olmaksızın ölümcül bir tehlikeye atan kişi, başkasını öldüren ya da onun ölümünü isteyen ya da onu akla yatkın bir neden olmaksızın kesin bir ölüm tehlikesiyle karşı karşıya bırakan kişiden daha suçludur, çünkü herkes komşusundan çok kendisine karşı yükümlüdür ve hiç kimse varlığının mutlak sahibi değildir, onu dilediği gibi kullanamaz. Bizler depoya bakmakla sorumlu birer bekçiden başka bir şey değiliz".[21]

XVII. ve XVIII. yüzyılların bütün dini kitapları, öldürmeyle ilgili beşinci emrin intihar için de geçerli olduğunu belirtmekle yetinir. 1618 yılında, Peder Coissard'ın kitabında olduğu gibi, buna nadiren açıklamalar eklenir; burada intihar edenlerin cesedinin yazgısı dizelerle betimlenir:

Elleri kesilir ve ayaklarından asılırlar
Kendi yaşamlarına karşı silahlananlar
Hyrkania kaplanlarının bile yapmadığını yapan
Doğa düşmanları ve insanlık dışı Timonlar.[22]

Peder Du Boscq, ahlak kitaplarında,[23] Portia ve Brutus'u, Lucretia ve Cato'nunkine benzer bir "cinayet" işlemiş "canavarlar" olarak görür. Her birinin ölümü, cinayet ve kasıtlı ölüm gibi kınanmalıdır. Başka bir yerde de, "kendini öldürenler, yürekli değil çaresizdir," diye yazar. Bununla birlikte, aynı kişiler hakkında soyluluk ve yüce gönüllülükten de bahseder; Lucretia konusunda, "onu önce Hıristiyan olmadığı için kınamazsak, akla yatkın biçimde kınamamız güçtür" der; "o, bizim kurallarımıza göre davranabilir miydi? [...] Bilmediği bir İncil'in buyruklarına uyabilir miydi?" Theoxenia'nın intiharı konusundaysa şöyle yazar: "Cesaret ve metanetin bu durumda olağanüstü bir ihtişamla ortaya çıktığını kabul etmek gerekmez mi?" Bu noktada tutarsızlık, Du Boscq'un, kadın-

21) Richelieu, *Instructions du chrestien*, Paris, 1626, s. 208.
22) Coissard, *Sommaire de la doctrine chrétienne*, Lyon, 1618, s. 236.
23) Du Boscq, *L'Honneste Femme*, Paris, 1643; *La Femme héroïque*, Paris, 1645.

ların da erkekler kadar kahraman ve aynı aşırı eylemleri yapmaya muktedir olduğunu göstermeye çalışmasıyla açıklanabilir. Onun kuramında, intihar tümüyle yasak olarak kalır.

1640'lı yıllar, kadın cesaretini öven yapıtlar bakımından verimli yıllardır. Du Boscq'un *L'Honneste Femme*'ı (1643) ve *La Femme héroique*'iyle (1645) aynı dönemde, François de Soucy'nin *Le Triomphe des dames*'ı (1646) ve Scudéry'nin *Les Femmes illustres et les harangues héroiques*'i (1642) yayımlanır. Bir süre sonra, 1663 yılında, bunlara, Peder Le Moyne'un *La Gallerie des femmes fortes*'u da katılacaktır. Cins-i latife övgü amacıyla yazılmış bu kitaplar, olağanüstü bir iş yapmış bütün kadınları saygıyla anmayı bir görev bilirler. Bu kadınlardan bazıları için, geleneksel toplumlarda kadının basit rolü nedeniyle, onları ünlü yapan eylemin intiharları olduğu söylenebilir: Lucretia, Portia, kuşkusuz, ama aynı zamanda gönüllü Hıristiyan şehitleri ya da namuslarını korumak isteyen kadınlar da. Yazarların kararsızlığı ortadadır. Scudéry, Lucretia'nın uzun konuşmasının başına şu uyarıyı koyarak kararı okura bırakmayı tercih eder: "Başına gelen felaketten sonra kendisini öldürmekle iyi edip etmediği konusunda hâlâ bir karara varılamadı [...]. Onun nedenlerini dinleyin, sayın okur [...] ve pek çok farklı görüşün ardından oyunuzu verin." Soucy, Aziz Jerome'un ölmeyi iffetsizliğe tercih etmiş olan kadınları ve kızları övdüğünü hatırlatır. Peder Le Moyne, Paulina'ya, Portia'ya, Camma'ya, Panthea'ya, Blanca de Pavia'ya ısrarlı övgülerde bulunur; Paulina, intiharıyla bir simge, bir güç örneğidir:

Güzel tutkularımızı elimizden alan bilgeler,
Bir kadından öğrenin Stoacı olmayı.

Portia, kızgın korları yutarak "sonsuz bir üne" kavuşmuştur; Lucretia "övgülerimize layıktır. Doğanın yüksek erdemlerini ve paganizmin büyük kahramanlarını beslemiş olan eski Roma, Lucretia'dan daha yüce, daha büyük, daha güçlü ve daha soylu bir şey vermemiştir"; "namuslu ve gözü pek Panthea" da aynı övgüyü hak eder.

Bu, Peder Le Moyne'un başına iş açmadan olmaz kuşkusuz, o da, kadınları intihara davet etmediğini söyleyerek dengeyi yeniden kurmaya girişir: Ben "ne kadınların eline kılıç veriyorum ne de onları zehre, ipe ya da uçuruma davet ediyorum," diye yazar. Pagan ahlakında hayranlık uyandırabilen şeyin, Hıristiyanlıkta "en büyük cinayet" olduğunu hatırlatmaya da özellikle dikkat eder ve "çok büyük ve öfkeli" tepkiler verir; istemli

ölüm "Hıristiyan bir kadında kötü ve çirkin olurdu"; bizim dinimizde, kendilerini öldüren dul kadınlar "eş sevgisine aykırı davranmış ve kocalarına borçlu oldukları sadakati bozmuş olurlar". Bu çok rahatsız edici durum, Peder Le Moyne'u, Aziz Augustinus'un Lucretia konusundaki aşırı sertliğini eleştirmeye götürür: "*Civitas Dei* kitaplarında onun davasını ve bununla ilgili kararı gördüm [...]. Hıristiyan hukuku ve İncil'in yasalarına göre yargılanırsa, suçsuzluğunu kanıtlamakta zorlanacaktır, kabul ediyorum [...]. Ama eğer, huzuruna çıkan tek bir pagan erdemini dahi mahkûm etmeden bırakmayan şu katı mahkemeden alınır ve kendi ülkesinin hukuku ve kendi çağının diniyle yargılanırsa, çağının en iffetli ve ülkesinin en güçlü kadınlarından biri olacaktır; onu her zaman suçlayan soylu ve erdemli felsefe, felaketinden onu sorumlu tutmayacak ve onunla barışacaktır."[24]

Her halükârda, bütün bu ahlakçılara göre, intihar artık daha yasal değildir, 1651'de, Orleans Dükü'nün rahibi, Peder de Ceriziers'in yazdığı gibi, "bazı adil koşullarda" ve "dolaylı yoldan ölmek için birçok mantıklı nedene sahip olunabildiği" zamanlarda belki. Doğrudan intiharsa hâlâ yasaktır.[25] 1656 yılında, Chevreau, antik intiharlar/modern intiharlar ayrımından ileri gidemez. Birinci tip intiharlar hayranlık uyandırır, "ancak paganların bu erdemi bugün bizim cürümlerimizden biridir".[26] Guez de Balzac da, 1657 yılında, *Entretiens*'de, Filippo Strozzi'nin intiharından söz ettikten sonra bundan farklı bir şey söylemez: "Ancak İncil'in yasaları bu inanca aykırıdır ve Antikçağ'ın büyüklük ve cesaret dediği şeye yeni Roma umutsuzluk adını verir. Onun bir zamanlar yüceleştirdiği şeyi o bugün aforoz eder."[27] Bu uyuşmazlığı değerlendirmenin arkasında üstü kapalı bir kınama aramak gerekir mi bilinmez. "Düzgün bir insanın, içindeki her şeye saygı göstermek zorunda olduğu" tapınakta yazılı olan şu cümle de aynı biçimde anlaşılmazdır; bağırsakları parçalanmış, can çekişen özgürlüğü temsil eden bir heykelin altında yazan ve D'Aubignac'ın romanında da (1664) karşımıza çıkan cümle şöyledir: "Kadere aldırmadan ölünebilir."[28]

24) P. Le Moyne, *La Gallerie des femmes fortes*, Paris, 1663, I. cilt, s. 225.

25) Ceriziers, *Le Philosophe français*, Rouen, 1651.

26) Chevreau, *Les Effets de la fortune*, Paris, 1656, II. cilt, s. 280.

27) Guez de Balzac, *Entretiens*, Paris, 1657, s. 332.

28) D'Aubignac, *Macarise ou la Reine des isles fortunées, histoire allégorique contenant la philosophie morale des stoïques, sous le voile de plusieurs aventures agréables, en forme de romans*, Paris, 1664, s. 15.

JEAN-PIERRE CAMUS'NÜN BULANIK AHLAKI

İntiharın kınanması bazı ahlakçılarda daha da anlaşılmaz biçimler alır. Jean-Pierre Camus'nünki özellikle şaşırtıcıdır. 1584'te doğan Camus, 1608 yılında, yirmi dört yaşında Belley Piskoposu olur, François de Sales'in öğrencisi olan bu gayretkeş papaz –Richelieu gibi hatta–, kendini piskoposluğunun reformuna adar ve ardında devasa bir külliyat bırakır: 130 ciltten fazla. 1629'da, istifasını verdikten sonra Aulnay manastırına çekilir; 1652'de ölür. Yüzyılın dönüm noktasının kaygılı kuşağına aittir ve ahlak yapıtlarında, çarpık şeylere karşı aşırı ve neredeyse hastalıklı bir eğilim gösterir.[29] *Les Spectacles d'horreur* başlıklı derlemesinde, hepsi birbirinden korkunç en az 126 ölüm anlatılır. İç karartıcı, kanlı ve dehşet verici olana ilgisi, "Ölü istifleri", "Kanlı amfiteatr", "Sicilyalı şehitler" gibi öykülerini Papaz Prévost ve Marki de Sade'ın yapıtlarının öncüsü yapar.

Jean-Pierre Camus kuşkusuz ahlaki bir amaç güder. Her şeyden önce, tanrısal adaletin elinden hiçbir şeyin kurtulamayacağını göstermek ister ve Rahip Bremond, onu somut biçimde bağnaz bir ahlak getirmeye çalışan sofu romancılardan biri olarak görür.[30] Ama ona atfettiği "sevimli" sözcüğü üzerinde biraz düşünülebilir. Kaygı verici papazın şiddetle eleştirdiği günahlar arasında, dört çocuğunu paramparça ettikten sonra kendi boğazını kesen aldatılmış bir kadının anlatıldığı "Anne Medea" gibi ya da ani bir öfkeyle oğlunu öldüren bir çiftçiyle, bu haber üzerine bebeğini ateşe düşüren, sonra da kendini asan karısının anlatıldığı "Umutsuz düşüncesizlik" gibi birkaç ibretlik öyküyle ortaya koyduğu intihar da vardır. "Pişmanlığın gücü"nde, reddedilmiş bir âşık, sevdiği kadının kocasına karısının kendisini aldattığını söyler; kocası tarafından evden kovulan kadın üzüntüden ölür; âşık yalanını itiraf eder, sonra da gidip kendini zehirler, koca ise cinayetle suçlanarak mahkûm edilir. "İvedi kıskançlık"ta, bir kadın kocasını öldürdükten sonra karnına bıçağı saplayarak intihar eder. Gerçek bir olaya dayanan "Dindar Julie"'de, Baron Montange, sevdiği kadın manastıra kapandığı için intihar etmeye kalkışır. "Kanlı namus"ta, genç bir adam keşiş olmak ister; buna razı olmayan

29) R. Godenne, "J.-P. Camus'nün iğrenç manzaraları" başlıklı bir makalesinde onun bu yönünü incelemiştir, *XVIIe siècle*, sayı 92, 1971, s. 25-36.

30) H. Bremond, *Histoire littéraire du sentiment religieux en France*, Paris, 1923, 1. cilt: *L'Humanisme dévot (1580-1660)*.

babası, tensel hazlar yoluyla onu bu düşünceden vazgeçirmeye çalışır: Yatağına çıplak bir kız koyar; bunun üzerine, genç adam bıçakla kendini delik deşik eder. Başka bir yerde, piskopos, darağacında çürüyen cesetlerin iğrençliğini gözler önüne serer: "Mahkemenin verdiği karara göre ayaklarından asılan bu iki zavallı, kendilerine bakan kişilere uzun süre birer iğrençlik örneği olarak hizmet etti ve sonunda [çürüdüklerinde] eşek mezarlığından başka gidecek yerleri kalmamıştı".

Ders: Kötü ahlak umutsuzluğa, umutsuzluk da intihara, korkunç günaha götürür. Ancak bu ahlaki nedenin arkasında, *Les spectacles d'horreur*'ün içindeki kanlı sahneler keyfi kaçırır. Katliamlara eşlik eden bazı yorumlar da kuşkuyu artırır. Şöyle ki, piskopos, bir kızla yatmaktansa ölmeyi tercih eden genç adamı takdir ettiğini gizlemez: "Bu davranışla ilgili olarak pek çok yargıda bulunuldu," diye yazar, "bazıları onu yersiz gayretinden, bazıları da vahşetinden dolayı kınadı ve onu kendisinin katili olmakla suçladı. Bazılarıysa onu göklere çıkardı. Ben de kınamadan çok övgüye eğilim gösteriyor ve oyumu bu sonunculara veriyorum [...], bunun aksi ve kötücül yargının ise ancak bir tür düşüncesizlikle verilebileceğini söylüyorum."

Başka bir yerde, tecavüzden kaçmak için kendini öldüren bir kızın davranışına hayran olur. "Onurlu umutsuzluk"ta, kuşatma altına alınmış bir kentte, karısını ve çocuklarını öldürdükten sonra intihar eden bir adamın hikâyesini anlattıktan sonra, şu şaşırtıcı sonuca varır: "Tutsaklığa, umutsuzluk ve utanç da eklendiğinde, o zaman, onuruna düşkün bir ruh, alnında sürekli bir lekeyle yaşamaktansa ölüme koşacaktır [...]. Betimleyeceğim manzaranın [...], sonucu bakımından, Hıristiyan özdeyişlerine ters düşen bir yanı olduğunu biliyorum; ancak madalyaya bir de öbür yüzünden bakarsanız, utanç korkusu cesur bir ruhu doğanın ve kendi görevinin sınırlarının dışına taşımış bile olsa, bunun sadece, kendisinin katili olduğu halde tarihte daima övgüyle anılan şu büyük Cato'nunkine benzer, çok onurlu bir umutsuzluktan ileri geldiğini göreceksiniz."[31]

Son olarak, "Sicilyalı şehitler"de, pagan bir genç kadın, Hıristiyan sevgilisi Agathon'la evlenemediği için kendini öldürmeye karar verir. Adam, üzülerek onun gibi yapamayacağını, çünkü bunun dinine aykırı olduğunu söyler. O zaman genç kız: "Bir kızın incelikte olduğu kadar

31) J.-P. Camus, *Les Spectacles d'horreur où se découvrent plusieurs tragiques effets de notre siècle*, Paris, 1630, s. 312.

mertlikte de seni geride bıraktığını görmenin utancıyla öl!" diye haykırır ve Agathon en son şunu söyler: "En kötü ihtimal, birlikte ölelim."

Bu öykülerde verilen ders daha çok, ölümün bütün günahlardan daha iyi olduğudur, bu da, Camus'nün, piskoposluğunda sapkınlık ve gevşeklikler ararken gösterdiği aşırı gayreti doğrular. Özellikle tensel günaha karşı duyduğu anormal nefreti, onu namus intiharlarını onaylamaya iter. Kanlı öykülerinin karışık ortamı, her şeye rağmen, şu Barok çağının yeni arılığıyla ilgili kaygı ve zorunlulukların bazı zihinlerde yol açtığı dengesizliğin belirtilerinden biridir.

PROTESTAN TANRIBİLİMCİLER VE AHLAKÇILAR

Protestan tanrıbilimciler ve ahlakçılar, intihar karşıtçılığı konusunda Katolik türdeşlerinden daha katı gibi görünür. İngiltere ve İskoçya'da, Anglikanlar, Püritenler ve Presbiteriyenler, istemli ölümü, Katolik kazüistlerin titizliklerine girmeden oybirliğiyle mahkûm ederler. 1580 ve 1680 yılları arasında bu konuda yazmış tanrıbilimci ve papazlardan oluşan şaşırtıcı liste, Shakespeare, Francis Bacon ve John Donne'un ülkesinde sorunun ciddiliğini gösterir.

1583'te, William Fulke intihar eden herkesi cehenneme gönderir.[32] 1585'te, Oxford'ta profesör olan John Case, Cato, Brutus ve Antonius'un intiharı da dahil bütün intiharları korkaklığa bağlar. Ona göre, intihar eden çocuklar ve deliler bile kınanmalıdır: "Ben çocuklarda yaşın, aptalda cahilliğin, delide hasta ruhun her günah lekesini tümüyle silmediğini düşünüyorum."[33] 1586'da, Timothy Bright intihar konusunda hiçbir mazereti kabul etmez, melankoliyi bile.[34] 1591'de, Henri Smith de aynı tutumu sergiler.[35] 1593'te Richard Hooker biraz daha esnek görünür.[36] 1594'te, John King intiharın doğaya aykırı olduğunu açıklar;[37] 1596'da, Antony

32) W. Fulke, *A Defense of the Sincere and True Translations of the Holie Scriptures into the English Tong*, Londra, 1583. B. Paulin tarafından dile getirilmiş tanrıbilimcilerin listesi burada yeniden karşımıza çıkar, *a.g.y.*, s. 52-65.

33) J. Case, *Speculum quaestionum moralium*, Oxford, 1585.

34) T. Bright, *A Treatise of Melancholie*, Londra, 1586.

35) H. Smith, *A Preparation to Marriage*, Londra, 1591.

36) R. Hooker, *Of the Laws of Ecclesiastical Polity*, Londra, 1593.

37) J. King, *Lectures upon Ionas delivered at York in 1594*, Oxford, 1597.

Copley, istemli ölüm aleyhine uzun, alegorik bir şiir yazarken,[38] William Whitaker, Aziz Augustinus'un görüşüne katılarak Kutsal Kitap intiharlarını bile eleştirir ve tanrısal esinli kitaplar listesine Makabiler'in kitabını koymayı reddeder, çünkü burada iki intiharın, Eleazar ile Razis'in intiharlarının övgüsü vardır. "Razis cesareti için övülmeyi hak etmez. Çünkü bir tiranın elinden kurtulmak için kendini öldürmek, cesur bir adam gibi değil, bir korkak gibi ölmek demektir. Saint-Esprit, yürekliliği, Sezar'ın eline düşmekten korktuğu için kendini öldüren Cato'yu göklere çıkaran insanların ölçütüyle değerlendirmez; çünkü o ya korkmuş, ya bunu görmeye dayanamamış ya da böylesine korkunç bir eylemle üne kavuşmaya çalışmıştır. O halde, o ya umutsuzluk, ya acı ya da başka bir ruhsal bozukluk nedeniyle canından bezmiş ve kendini öldürmüştür ve bu nedenlerin hiçbirinin gerçek cesaretle bir ilgisi yoktur. Dolayısıyla Aziz Augustinus, böyle bir cinayetin, yazarlar tarafından belli bir beğeniyle anlatıldığı kitapları kilise kitapları arasına almamakla iyi etmiştir"[39] diye yazar.

1600 yılında, geleceğin Canterbury Başpiskoposu, George Abbot, Yunus'un durumunu tartışarak geleneksel kanıtları yineler: Bize öldürmeyi yasaklayan Tanrı'nın izni olmadan yaşamdan ayrılmaya hakkımız yoktur.[40] Yine 1600 yılında, William Vaughan *The Golden Grove*'u yayımlar.[41] Ancak ilk baskısı intiharla ilgili sadece bir bölüm içerirken, 1608 yılında yapılan ikinci baskısı on altı bölüm içerir: XVII. yüzyılın başlangıcında tartışmanın öneminin bir başka göstergesi. William Vaughan'ın intihar aleyhine kullandığı kanıtların çokluğu, onun itirazın şiddeti karşısında duyduğu kaygıyla orantılıdır ve bu eylemin onda uyandırdığı dehşeti gösterir. İntihar, zayıf bir ruhun içinde doğmuş umutsuzluğun sonucu ve Tanrı'ya yapılmış bir hakarettir, der; devleti, bir üyesinden yoksun bırakır; Kutsal Kitap tarafından yasaklanmıştır, onun içinde intiharı onaylıyor gibi görünen pasajlar varsa da, bunlar düzmecedir; Kilise Babaları, ahlakçılar, yasalar intiharı yasaklar; Lucretia ve Cato'nun kişilikleri zayıftır ve Cato için, "Phalaris'in pirinçten boğası içinde işkence görmek, umutsuzluk içinde kendini öldürmesinden" daha iyidir; Samson ve Yunus özel bir çağrı almıştır, ama iffetleri için kendini öldüren bakirelerle, acılara

38) A. Copley, *A Fig for Fortune*, Londra, 1596.
39) B. Paulin tarafından alıntılanmış, *a.g.y.*, s. 55.
40) G. Abbot, *An Exposition upon the Prophet Ionah*, Londra, 1600.
41) W. Vaughan, *The Golden Grove*, Londra, 1600 ve 1608.

dayanamayıp tanrısal onuru zedelemekten korktukları için yaşamına son verenler hata etmiştir. Kısacası, "bir insan için hiçbir şey kendini öldürmekten daha kötü ve daha günah değildir". İntihar edenin nihai yazgısına gelince, buna karar verecek olan Tanrı'dır.

Vaughan'la aynı yıl, 1608 yılında, Püriten kazüist William Perkins, umutsuzluktan ileri gelen intiharları yasaklar, çünkü tanrısal mağfiretten kuşku duymaktan daha büyük günah yoktur.[42] 1614'te, Andrew Willet bütün intiharları kınar:[43] Din tarafından emredilmemiş pagan intiharlarının hiçbir değeri yoktur, hikâyesi düzmece olan Razis'in intiharının da öyle; umutsuzluk yüzünden kendini öldüren Ahitofel, Yahuda'nın bir öncüsünden başka bir şey değildir, tıpkı Saul gibi; kendini öldürenler birer korkaktır.

1618 yılında, George Strode farklı bir ton kullanır.[44] Sıradan durumlarda intihar kuşkusuz kınanılacak bir şeydir; eğer biz bu yolla kendimizi cezalandırmaya çalışıyorsak ya da bu yaşamdan bıkmışsak, intihar bir acımasızlık ve gurur belirtisidir. Kendini sevmeyen hiç kimseyi sevmez, Kutsal Kitap'ta Saul'ün, Ahitofel'in, Zimri ve Yahuda'nın intiharları da, kendini öldürenlerin kötüler olduğunu gösterir. Felaketlerden kurtulacağına inanarak kendini öldüren pagan, bir yanılsamanın kurbanıdır; böyle bir Hıristiyan ise affedilemez. Ancak kimi durumlar vardır ki kendini öldürmeye değilse bile, en azından ölmeyi dilemeye izin verilir: artık Tanrı'ya şükredilmediğinde, kötülerin arasından ayrılmak istenildiğinde, Tanrı'ya karşı daha fazla günah işlememek için, bu yaşamın büyük felaketleri ve acıları düşünüldüğünde, İsa'yla tamamen birleşmek için. Bunlar, dünyayla her tür temasa karşı olan tinsellik biçimleriyle intihar arasında belli bir yakınlık kuran "yok oluş" öğretisiyle birlikte, gizemcilerde karşılaşacağımız nedenlerdir.

İntiharı kınayanların listesi daha da uzar. Hatta, 1620'de John Wing, 1621'de de George Hakewill, geçimsiz bir kadının gülünç kılıklı kocasının intiharında olduğu gibi, intiharı çok dramatik durumlara bile sokar.[45] John Abernethy, affedilmez günahlar işlediklerine inanıp dinsel umutsuzlukla kendilerini öldürenleri kınar. Ona göre, bunlar, tanrısal mağfiretten umudu kesip korkunç bir hesap yapan ve tövbe etme olanaklarını

42) W. Perkins, *The Whole Treatise of Cases of Conscience*, Londra, 1608.

43) A. Willet, *An Harmonie upon the First Book of Samuel*, Cambridge, 1614.

44) G. Strode, *The Anatomie of Mortalitie*, Londra, 1618.

45) J. Wing, *The Crowne Conjugall or the Spouse Royall*, Middleburgh, 1620; G.Hakewill, *Kings Davids Vow for Reformation*, Londra, 1621.

ortadan kaldıran zayıf karakterli melankoliklerdir. Ölüm her halükârda bizi bulacaktır. İskoçya'da görev yapan Piskopos Abernethy'nin ifadesi, kendi piskoposluğunda dinsel umutsuzluk nedenli intiharların az olmadığını gösterir.[46] 1629'da, Nathaniel Carpenter paganların intiharları da dahil bütün intiharları korkaklık olarak niteler. Biz canımızı sadece dini, adaleti, vatanı savunmak için tehlikeye atmalıyız.[47] 1633'te, Richard Capel, intiharların nedeninin şeytan olduğunu hatırlatır.[48] Aynı yıl, Peter Barker, bir yıl sonra da William Gouge, her tür aşırılığın sonucu olabilen dolaylı intiharlara dikkat çeker: aşırı yeme ve içme, aşırı öfke, ama aynı zamanda aşırı çilekeşlik; bu uyarı özellikle Katolikleri hedefler. Doğrudan intihar haliyle kınanır, çünkü onun kışkırtıcısı şeytandır.[49] 1634'te, Püriten papaz John Downame, intiharı *The Christian Warfare* bağlamında ele alır.[50] Biz orduların tanrısı tarafından bir göreve getirildik ve nöbet değişimine dek bu görevde kalmak zorundayız. Tek seçeneğimiz var: bu yaşamın felaketlerine katlanmak ya da sonsuza dek cehennemlik olmak. Azizler bize yol gösterir. Kutsal Kitap'ta, Samson dışında, sadece cehennemlikler intihar etmiştir. Tanrı, Kilise, toplum ve aile bize bu eylemi yasaklar. 1638'de, Richard Younge, düşkünlüğe, umutsuzluğa ve intihara götüren aşırılığa karşı uyarır.[51]

Vaizler ve tanrıbilimciler, intihar karşıtı vaazlarını bıkıp usanmadan tekrarlayıp dururlar: 1642'de, Lancelot Andrewes;[52] 1645'te, yarım asır içinde on dört kez basılmış bir din kitabında, Henri Hammond;[53] 1648 tarihli kitabında her intiharı korkunç bir günah yapan Püriten William Fenner;[54] 1653'te, Thomas Fuller;[55] 1658 tarihli bir sözlükte, intiharı hayvanlara özgü bir eylem olarak tanımlayan Edward Phillips;[56] 1660'ta, Tanrı sevgisini kendimize gösterdiğimiz sevgiyle ölçen Jeremy Taylor;[57]

46) J. Abernethy, *A Christian Adviser and Heavenly Treatise*, Londra, 1623.

47) N. Carpenter, *Achitophel or the Picture of a Wicked Politician*, 1629.

48) R. Capel, *Tentations*, Londra, 1633.

49) P. Parker, *A Learned and Familiar Exposition upon the Ten Commandments*, Londra, 1633; W. Gouge, *Of Domestic Duties*, Londra, 1634.

50) J. Downame, *The Christian Warfare*, Londra, 1634.

51) R. Younge, *The Drunkard's Character*, Lyon, 1638.

52) L. Andrewes, *The Morall Law Expounded*, Londra, 1642.

53) H. Hammond, *Practical Catechism*, Londra, 1645.

54) W. Fenner, *Wilfull Impenitency, the Grossest Self-Murder*, Londra, 1648.

55) T.Fuller, *A Comment on the Eleven First Verses of the Fourth Chapter of S. Matthew's Gospel*, Londra, 1653.

56) E. Philipps, *The New World of English Words or a General Dictionary*, Londra, 1658.

57) J.Taylor, *Ductor dubitantium or the Rule of Conscience*, Londra, 1660.

1674'te, intihara götüren melankoliyi önlemenin yollarını gösteren Thomas Philipot.[58]

Aynı kanıtları yineleyip duran bu öykülerde özgün düşünce çok azdır. Buna karşın bunların artışı, Sir William Denny'nin, 1652'de, *The Christian Adviser against Self-Murder* başlıklı yapıtında hatırlattığı gibi, gerçek bir sorunun varlığını gösterir.[59] Yazar, intiharların sıklığının ve kısa süre önce John Donne'un *Biathanatos*'unun yayımlanmasının onu telaşa düşürdüğünü ileri sürer. Kitabını, "benzer eylemlerin sıklığı, alışkanlık yoluyla, zamanla bir tür meşrulaştırmayı getirir korkusuyla ya da kısa süre önce yayımlanmış ve intiharın meşru olduğunu ileri süren bir saçmalığın etkisinden yararlanılır korkusuyla" yazdığını söyler. William Denny, en sık görülen intihar nedenlerini gözden geçirir: aşk, kıskançlık, melankoli, sefahat, iflas, vicdan azabı, aşırı sofularda aşırı vicdani kuruntular. Bununla birlikte, intihar aleyhindeki kanıtları çok konformisttir: Tanrı, akıl, doğa, devlet ve aile bize bu eylemi yasaklar. İsa, ölümüyle birlikte bütün günahları bağışlattığına göre umutsuzluğa düşmeyi gerektirecek bir neden yoktur.

THOMAS BROWNE VE VAROLUŞSAL İNTİHAR SORUNU

1635 yılına ait *Religio medici*'sinden 1670 tarihli bir mektubuna kadar, intihar sorunu üzerinde en fazla düşünmüş İngiliz yazarlardan biri Sir Thomas Browne'dur.[60] Üç düzeye oturtulan –kişisel, babasal ve kuramsal– yönteminin, köktenci tanrıbilimciler ve soyut ahlakçılar gibi düşünen önceki yazarlarda bulunmayan, insani ve varoluşsal bir değeri vardır. Bakış açılarındaki bu farklılık, özellikle, yapıtında incelediği sorunlarla yaşamında karşılaşmış bir bireyin değişim ve çelişkilerini gösterir.

Thomas Browne, sağduyu ve bilgeliği kahramanlığın üstüne çıkaran, ılımlı bir *orta yol* yandaşıdır. *Religio medici*'de, paganlar konusunda bile, intihar karşısındaki tereddütlerini dile getirir. Cato en sevdiği kahraman değildir: Ona göre, Cato yaşama meydan okusaydı belki daha iyi

58) T. Philipot, *Self-Homicide Murder*, Londra, 1674.

59) W. Denny, *Pelicanicidium: or the Christian Adviser against Self-Murder*, Londra, 1652.

60) T. Browne, *Religio medici*, 1635, J. Winny, Cambridge, 1963; *Urne-Burial*, 1658; *A Letter to a Friend upon Occasion of the Death of his Intimate Friend*, *The Works of Sir Thomas Browne*, G. Keynes, 1928-1931.

ederdi; Eyüp'ün sabrı, Scaevola soyunun ve diğer Kodruslar'ın sabırsızlığına tercih edilir. Bununla birlikte, Stoacılar, inançları çerçevesinde, iyileşmez bir hastalığın yol açtığı düşkünlüğe örneğin, ölümü tercih edebilirler. Ancak bu çözüm Hıristiyanlara yasaktır. İnançları uğruna şehit olmak isteyen esriklere gelince, bunlar birer bağnazdan başka bir şey değildir: "Yeryüzünde azizler arasına katılmış ama gökyüzünde asla aziz olamayacak, tarih kitaplarında ve şehitler listesinde adları geçen, ama Tanrı'nın gözünde pagan bilge Sokrates kadar bile kusursuz bir şehit olamayacak çok kişi vardır kuşkusuz." Bilgelik ve ılımlılık her şeyden önce gelir.

Bundan yirmi yıl sonra, 1658'de, *Urne-Burial*'de, Browne'un Eskilere daha fazla ilgi duymaya başlamış, belki de yaşamdan daha fazla bıkmış olduğu hissedilir. Meslektaşı, doktor Guy Patin'in ifadesine göre, elli üç yaşında melankoli belirtileri gösterir. Öbür dünyanın mutluluklarını düşünüp "yaşam işkencesini" hatırladığında, tinsel ve gizemci intihara karşı belli bir eğilim duyar. O zaman, "ölümsüzlüğün cesaretlendirmesi olmadan yaşamı küçümsemiş" olan Epikuros'u cehenneme yerleştirdiği için Dante'yi eleştirir.

Ancak 1667'de, bir deniz subayı olan oğlu Tom, ona, teslim olmaktansa kendilerini öldürmeyi tercih etmiş Romalılara karşı duyduğu hayranlıktan bahsedince, Thomas Browne Eskilere olan hoşgörüsünü unutur: Senin onlara öykünmeye çalışman söz konusu bile değil, diye yazar oğluna: "Seni böyle bir eğilimden kurtarması için gece gündüz Tanrı'ya dua edeceğim." Plutarkhos, düşmana onurlu biçimde teslim olmuş pek çok asker ve yüzbaşı örneği vermiştir. O andan itibaren, Thomas Browne çok daha gelenekçi bir anlayışa geri döner: Eskiler lehinde söylediği bütün sözleri unutur ve Stoacıların davranışını artık özellikle korkaklık olarak görür.

Onun bu tutumu, düşünsel, tanrıbilimsel ve genel ahlak sorunu olarak intiharla somut varoluşsal sorun olarak intihar arasındaki farkı ortaya koyar. Kendini öldürenlerin, intihardan en çok bahseden ya da soruyu açıkça soran kişiler olmadığını söylemiştik. Montaigne, Charron, Shakespeare, Bacon ve Donne tehlikeli bir sorunu kurcalar, kendileri söz konusu olduğunda tereddütleriyle boğarak etkisiz hale getirdikleri, ama düşünmekten çok davranmaya eğilimli olan diğerleri için ölümcül olabilecek bir bombayla oynarlar. Bu noktada, intihar üzerine yazılmış kitapların sorumluluğu sorunu karşımıza çıkar. Doktor ve filozof Thomas Browne, kültürü ve düşüncesiyle intiharı görelileştirir; asker olan oğlu, somut ve kahramanca intihar olaylarıyla büyülenmiştir, bunları belli bir

mesafeden değerlendirmediği için çekiciliklerine kapılması an meselesidir. Telaşa kapılan baba oğluna tehlikeyi haber verir. O halde, intihar hem salt kişisel bir sorun, çok bireysel bir karar, hem de ancak, gerçek durumu değerlendirmeye izin veren bir başkasıyla konuşularak çözülebilen bir sorundur.

YİNE ŞEYTAN

XVII. yüzyıl İngiltere'sinin tanrıbilimcileri ve vaizleri, intihara geleneksel ahlak ve tanrıbilimsel kanıtlarla karşı çıkmakla yetinmezler. İntiharı şeytana bağlama kampanyasını da yeniden başlatır ve yayarlar. "Günümüzde, Satan tarafından yaşamına son vermeye itilenlerin sayısı oldukça fazladır", diye yazar, yapıtları 1599 yılında yayımlanan Richard Greenham. John Mirk, Thomas Beard, George Abbot, Lancelot Andrewes, John Sym, Richard Gilpin de onunla aynı fikirdedir. 1677'de, Richard Gilpin, "şeytan bedenlerimizin ve ruhlarımızın felaketini ister ve insanları sık sık intihara kışkırtır"[61] diye yazar ve bizi intihara iten şeytanın kullandığı sekiz yöntemi sıralar. Birçok Püritenin itirafları ve otobiyografilerinde şeytani kışkırtmalardan söz edilir: Nehemiah Wallington, kuşkusuz, ama aynı zamanda, 1683 yılına ait bir kitapta Satan'ın "onun yoğun melankolisinden yararlanıp" onu nasıl intihara ittiğini anlatan Hannah Allan da.[62] 1652 yılında, vaftizci Henri Walker da, *Spiritual Experiences of Sundry Believers* adlı yapıtında, cemaatinin, çoğu şeytan tarafından intihara kışkırtıldığını ileri süren üyelerinin ifadelerini bir araya toplar.[63]

Charles Hammond, "şeytanın insanlığa karşı zulmü" üzerine yazdığı baladında, 1663 yılında karnını deşerek intihar eden George Gibbs'den bahseder. Sekiz saat boyunca can çekişen zavallı, pek çok kez reddettikten sonra şeytanın kışkırtmalarına sonunda nasıl boyun eğdiğini anlatır. 1678'de, *The Pilgrim's Progress*'te (*Çarmıh Yolcusu*), John Bunyan, hapishanede dev Umutsuzluk tarafından kışkırtılmış Hıristiyan ve Umut alegorilerini ortaya koyar. "O onlara buradan hiçbir zaman çıkamayacak-

61) R. Gilpin, *Daemonologia sacra; or a Treatise on Satan's Temptations*, Londra, 1677.

62) H. Allan, *Satan, his Methods and Malice Baffled... Reciting the Great Advantage the Devil made of her Deep Melancholy*, Londra, 1683.

63) H. Walker, *Spiritual Experiences of Sundry Believers*, Londra, 1652.

larını, bu yüzden de, tek çarelerinin bir bıçak, bir hançer ya da zehirle kendilerini öldürmek olacağını söyler: Çünkü, der, madem ki yaşam böyle acılarla dolu, onu niye tercih edesiniz ki?" 1685'te, Monmouth isyanına katıldığı için mahkûm edilen Roger Long'un intiharını anlatan bir öykü, intihar edenlerin, "onları felakete sürükleme fırsatını yakalayan, onların suçluluk duygularını, umutsuz bir umutsuzluk haline getirinceye dek artıran İnsanlık Düşmanı"nın[64] birer kurbanı olduklarını açıklar.

İyi de, XVII. yüzyılın gerek Protestan gerek Katolik vaizleri tarafından ortaklaşa açılmış ufuklar karşısında umutsuzluğa düşmemek mümkün müdür? Neredeyse hepsinin uzlaştığı bir nokta varsa, o da seçilmişlerin sayısının azlığıdır. Massillon en sert Calvinciler kadar kötümserdir: "Peki kim kurtulabilecek? Çok az kişi, sevgili dinleyicilerim, çok az kişi: Bu siz olmayacaksınız, en azından eğer değişmezseniz; bu sizin gibiler olmayacak, bu çoğunluk olmayacak", der *Seçilmişlerin azlığı üzerine* verdiği vaazında.[65] Tanrı, altı yüz bin İbrani'den sadece ikisini, Yeşu ve Kaleb'i kurtarmıştır. Bugün niye daha fazla olsun? "Kardeşlerim, kaybımız neredeyse kesin." Malebranche biraz daha cömerttir: "Bin kişiden, ancak yirmi kadarı gerçekten kurtulacak." Cizvitler ve Jansenistler da buna inanmıştır: "Hıristiyan dininde, bize seçilmişlerin azlığını gösteren gerçekten daha şaşırtıcı bir gerçek yoktur", diye yazar Nicole.

O halde, XVII. yüzyılda, dinsel umutsuzluğun önemli bir intihar gerekçesi olması pek de şaşırtıcı değildir. Reform ve Karşı Reform'un sonucu olan dinde korkunun aşırı kullanılması, beklenilenin tam tersi bir sonuca götürür: Ruhlarını esenliğe kavuşturabilmekten umudu kesmiş bazı zayıf kişiler ya da anlık bir nöbet geçirenler kendilerini ölüme atarlar. Cehenneme gideceğimiz kesinse, yola çıkış saatinin ne önemi var? Büyük Yüzyıl'da pek çok ruhani bu umutsuzluğa kapılacak noktaya gelmiş –bunu daha sonra göreceğiz– ve gizemcilikte, onları bu intihar itkisinden uzaklaştıracak bir şeyler bulmuştur. Dini bakımdan çok daha az donanımlı kaç Hıristiyan yaşamına doğrudan son vermiştir?

John Sym intihar konusunda çok daha akılcı bir yaklaşım önerir. Essex, Leigh'te, Thames Halici üzerindeki küçük bir balıkçı limanında yaşayan bu Anglikan papazı, 1637'de, tümüyle intihara adanmış ilk yapıt olarak görülen bir kitap yayımlar (Donne'un *Biathanatos*'u henüz elyaz-

64) *A Sad and Dreadful Account of the Self-Murther of Robert Long, alias Baker*, Londra, 1685.

65) Bu konuda, bkz. G. Minois, *Histoire des enfers*, Paris, 1991, s. 284-288.

ması halindedir ve ancak on yıl sonra basılacaktır): *Life's Preservative against Self-Killing; or an Useful Treatise Concerning Life and Self-Murder* (*İntihara karşı yaşamın korunması ya da Yaşam ve İntihar üzerine yararlı bir inceleme*). Burada da, amaç, intihar yanlısı düşüncelerin gelişmesini engellemektir; daha önce sözünü ettiğimiz kaygıların bir kez daha doğrulanması. Ancak kitap yeni bakışlar ve özellikle intihar psikolojisinin bir özetini içerir. Kendini öldüren, der John Sym, ölümü aramaz, onun ötesindeki bir iyiliği, bir ilacı arar; tutku ve hayal gücü, onun kararında salt akıldan daha fazla rol oynar. Bazıları, intikam için, ölümlerinin sorumluluğunu onlara zulmeden kişilerin vicdanı üzerine yıkmak için kendini öldürür, "başkaları tarafından aşırı ölçüde aşağılanmış, uğradığı zarar için ne bir tarziye ne de bir telafi görebilmiş ve kendini öldürürse, ona haksızlık edenlere zarar ya da utanç verebileceğine inanan" kişi gibi. "Bu tür intihar uygulaması, özellikle cins-i latiflerde, zayıf kişilikli insanlarda ve alt tabakaya mensup kişilerde görülür, kadınlar, hizmetkârlar ve nitelikleri bakımından onlara benzeyen erkekler gibi."[66]

Kendini öldürenlerin çoğu, eylemlerinden gerçek anlamda sorumlu değildir, diye ekler John Sym: Bu sadece deliler, çocuklar, bunama nöbeti geçirenler için değil, büyük haksızlıklardan zarar görmüş zavallılar için de geçerlidir. Balıkçı köyünde, papaz pek çok üzücü olayla karşılaşır ve bu noktada söylemi, köktenci tanrıbilimcilerinkinden çok daha insani bir biçim alır. Mahkûm etmeden önce, nedenler ve gerekçeler kadar zihinsel durumlar hakkında da bilgi edinmek gerekir, çünkü sadece, kendilerini tümüyle kasıtlı ve bilinçli biçimde öldürenler suçludur. İntihara karşı etkili bir savaş, o halde, onun nedenlerini hedef almalıdır: "İntihar, onun aleyhinde kanıtlar sunarak değil, [...] bu eylemi yapmaya iten gerekçe ve nedenleri bulup ortadan kaldırarak önlenir."[67]

Bununla birlikte, John Sym, intihar edenlere karşı yumuşak bir tutumu savunmaktan çok uzaktır. Papaz Sym karşısında üstünlüğü ele geçiren tanrıbilimci Sym kesin bir kınamayı dile getirir: "Hepsi lanetlenmiş ve cehennemlik olmuş intihar edenlerin örneklerinden, tümevarım yoluyla, intihar eden hiç kimsenin sonsuz mutluluğa erişmediği ve erişemeyeceği sonucunu çıkarabiliriz."[68]

66) J. Sym, *Life's Preservative against Self-Killing; or an Useful Treatise Concerning Life and Self-Murder*, Londra, 1637, s. 236.

67) *A.g.y.*, s. 323.

68) *A.g.y.*, s. 293.

İstemli ölümü aklıyor gibi görünen bütün gerekçe ve nedenlerin arkasında, gerçekte şeytan ve onun araçları vardır: gurur, umutsuzluk, inançsızlık. Bunlar insanı intihara iten günahlardır. John Sym'ın intihar aleyhine öne sürdüğü kanıtlar gelenekseldir: İntihar, Tanrı'ya, topluma, insana aykırı bir eylemdir; sadece, topluluğa daha yararlı bir başka adamı, örneğin bir yargıcı ya da bir prensi kurtarmak için tehlikeye atılmaya izin verilir. John Sym'ın öğretisi, çok yeni renkleri olan birkaç parıltıya rağmen, tanrıbilimci ve ahlakçılar tarafından intihara karşı oluşturulmuş büyük engele katılır.

Kuramsal kitaplardaki sertleşmeye, kilise hukukunda ve din işleri kurulu tüzüğünün somut hükümlerinde de rastlanır. 1577 Lyon, 1583 Reims ve Bordeaux, 1586 Cambrai, 1587 Chartres yerel konsilleri, intihar edenlerin gömülmesinin yasak olduğunu hatırlatır. Hatta Reims Konsili, bu kişilerin cesedini gömecek olanların aforoz edilmesini öngörür. Bu ölüler için dua etmek yasaktır, çünkü onlar anında lanetlenmiştir. 1596 yılında L'Estoile'in anlattığı şu olayda, bir davayı kaybettikten sonra intihar etmiş ve çocukları tarafından gizlice Saint-Innocents mezarlığına gömülmüş bir adamın olayında olduğu gibi, cesetlerin mezardan çıkarılmasına da devam edilir.

HUKUKÇULARDA GÖRÜŞ FARKLILIKLARI

Dindışı hukuk, intihar konusunda hâlâ çok katı olsa da, Roma hukukunun artan etkisi, XVI. yüzyıl sonu ve XVII. yüzyıl hukukçularını tavırlarında ufak değişiklikler yapmaya iter. Öyle ki 1572'te Duret, 1573'te de Chasseneux gibi bazıları salt Roma yasasıyla yetinmeye başlar. Chasseneux, sadece bir cürüm işledikten sonra kendilerini öldürenlerin mallarının müsadere edileceğini bildirir.[69] Ama bunlar istisnadır. 1573'te Coras gibi bazı hukukçulara göre, intihar "çok adi, korkakça ve bir Hıristiyana yakışmayacak bir şey"dir, ama yine de bu onun ceset idamları karşısında duyduğu tiksintiyi dile getirmesini engellemez, "çok tuhaf, barbarca ve insanlık dışı olaylar".[70] 1580'de, *Nouvelle Coutume de Bretagne*'da, Bretanya hukukunu yorumlayan Bertrand d'Argentré'nin böyle tereddütleri

69) Duret, *Traité des peines et amendes*, Lyon, 1572; Chasseneux, *Commentarii in consuetudines ducatus Burgondiae*, 1573.

70) Coras, *Arrest mémorable du parlement de Tholose contenant une histoire prodigieuse*, Paris, 1572.

yoktur. Ona göre, paganlar bile intihar edenleri kınıyordu ve o çağda bazı mazeretler kabul edildiyse bile, bunlar bugün Hıristiyan dünyasında artık geçerli değildir. Mal müsaderesine ve cesetleri cezalandırmaya devam etmek gerekir.

Anjou'lu komşusu Ayrault onun kadar kategorik değildir. İntihar kesinlikle kınanılacak bir eylem olsa bile, bunun acısını cesetten çıkarmak doğru mudur? Bu onun 1591 yılında, *Des procès faits aux cadavres, aux cendres, à la mémoire, aux bestes, choses inanimées et aux contumax* (*Cesetler, küller, hatıra, hayvanlar, cansız nesneler ve duruşmaya gelemeyecek ruhlar aleyhine açılmış davalar üzerine*) başlıklı incelemesinde ortaya attığı sorudur; "hayaletlerle savaşmanın gülünç ve aptalca, hatta zalimce, hatta barbarca olup olmadığını [...]" sorar kendine. "Ölümün suçu ortadan kaldırdığını söylemez miyiz? Kıpırdamadan yatan ve artık pazarlık edecek ya da alıp verecek bir şeyimiz olmayan ölülerden ne isteriz? Onların işi artık Tanrı'yladır [...]. Ve öyle görünüyor ki O, onları yanına alarak bir hükümdarlık hakkını kullanır, yani eğer biz buna daha önce girişmişsek, bize bunu hatırlatır ya da girişmek üzereysek bize bunu yasaklar.

"Ölen biri tekrar ölebilir mi? O, sadece mallarını değil, canını da alacaklılarına bırakarak, ceza ve yurttaşlık borçlarını ödemiş olmaz mı? [...] Böylesine düşkün insanlığımızla, böylesine güçsüz, böylesine zavallı insanlık durumumuzla alay edilmesine, o sona erdikten sonra, başka bir ölümlülük ve düşkünlük başlangıcıyla onun yeniden diriltilmesine başka dur diyecek yok mu? [...] Ölülere ceza vermek ve onları cezalandırmak ne kadar imkânsızsa, onların peşine düşmek de o kadar alçaltıcıdır".[71]

1603'te, hukukçu Charondas, *Somme rural*'inde, cesetlerin sakatlanmasını ve mal müsaderelerini yeniden tartışma konusu etmez ama bunları, yaşamdan bıkkınlık nedeniyle ve işlenmiş bir cürümün ardından duyulan vicdan azabı nedeniyle intihar edenlerde uygulamak gerektiğini, felaketlere ve hastalığa bağlı intihar vakalarını ise bunlardan bağışık tutmak gerektiğini bildirir.[72] 1604'te Gomezio de Amescua'nın ve 1609'da Erasmus Ungepauer'in yaptığı gibi, pek çok Avrupalı hukukçu da, kendini öldürme konusunda Roma hukukuyla kilise hukuku arasındaki karşıtlığı kaydetmekle yetinir.[73]

71) Ayrault, *Des procès faits aux cadavres*, Angers, 1591, s. 3-4.

72) Charondas le Caron, *Somme rural avec annotations*, Paris, 1603.

73) Gomezio de Amescua, *Tractatus de potestate in se ipsum*, Panhorni, 1604; Erasmus Ungepauer, *Disputatio de autocheira singularis, homicidium suiipsius jurecivili licitum esse demonstrans*. Jenae, 1609.

İstemli ölümle ilgili tartışmaların ve bunların yol açtığı anlaşmazlıkların güncelliğinin bir başka belirtisi, intihar lehinde ve aleyhindeki geleneksel kanıtların yargılama evrelerinde de kullanılabildiğini gösteren hukukçu Anne Robert tarafından anlatılan ve 1611 tarihinde Anjou'da gerçekleşen bir duruşmadır.[74] Burada, avukat Arnaud'un, kendini öldürmüş ve malları müsadere edilmiş olan bir adamın mirasçılarını savunduğu görülür. Savunduğu davanın çerçevesi dışına çıkan Arnaud, Cato'yu, Stoacıları, Seneca'yı yardıma çağırarak intihara saygınlık kazandırmaya girişir. "Üstün bir cesareti olan bir adam talihsizliklerinin ve felaketlerinin üstesinden gelmeye ya da bunlara son vermeye karar verdiğinde" kendini öldürmek, soyluluğun ve yiğitliğin kanıtıdır der. Hıristiyanlığın bile, intiharın hoş görülmesi söz konusu bile olmayan bir cinayet olduğunu açıklamadan önce, bazı durumları kabul ettiğini söyler. Sonra davasına geri döner ve her halükârda, Anjou'da mal müsaderesi olmadığını ve bu olayda, intihar edenin muhtemelen bir deli olduğunu açıklar.

Anne Robert ise tam tersine, savunmasında, bilinen bütün kanıtlardan, özellikle de görevini terk etmemesi gereken asker kanıtından yararlanarak intiharın suç niteliğini ortaya koymaya çalışır. Biz de köleler gibiyiz, beyimize ait bir mal: "Öne alınmış ve hızlandırılmış bir ölümle, ruh ve bedenin güzel uyumunu ve mimarisini bozmaya ve parçalamaya çalışan kişi, firar eden bir köleden farksız değil midir?" Anne Robert, intihar aleyhinde yazan pagan ve Hıristiyan yazarlardan yaptığı alıntıları üst üste yığarak suçlunun mallarının müsaderesini haklı kılar.

1616'da, Loisel ve Damhoudère de en katı görüşü savunur: İntihar edenlerin cesetleri sürüklenmeli ve asılmalı, kendini öldürmeye kalkışanlarsa cezalandırılmalıdır.[75] 1629'da da, Lebrun de La Rochette aynı görüşü dile getirir.[76] Yüzyılın ortasında, hukukçu Despeisses, bu düşünceyi onaylayarak şüpheli ölüm durumunda Fransa taşralarının çoğunda uygulanan yöntemi anlatır: Cesedin hangi koşullarda bulunduğunu betimleyen tutanaktan sonra, cerrahlar bir rapor hazırlar. O zaman merhumun yaşamı, hal ve tavırları ve ölüme yol açan eylemin olası nedenleriyle ilgili bir soruşturma yürütülür. Ondan sonra, merhumun yakınlarına bir celpname

74) A. Robert, *Quatre Livres des arrests et choses jugées par la Cour*, Paris, 1611, I. kitap, böl. XII.

75) Damhoudère, *Praxis rerum criminalium*, Anvers, 1616.

76) Lebrun de La Rochette, *Le Procès criminel*, Rouen, 1629.

gönderilir ve intihar söz konusuysa, ölüyü savunacak bir kayyum atanır. Yargılama sırasında, idam öncesi bir kokuşmayı önlemek için, ceset, tuzlanarak ya da sönmemiş kireçle yıkanarak kum içinde saklanır. Ceza kararı verilir verilmez, ceset oradan alınır, yüzü toprağa dönük biçimde bir kalburun üstüne yerleştirilip yerde sürüklenir ve kortej, idam kararının nedenini açıklayan bir mübaşirin öncülüğünde ilerler. Ceset ayaklarından bir darağacına asılır, burada bir süre sergilendikten sonra, çöplüğe, kokuşmuş at kadavralarının arasına atılır. Despeisses'e göre, burada söz konusu olan, kendilerini "bu kadar iğrenç ve bu kadar utanç verici bir şiddete" maruz bırakanlara karşı alınmış en uygun önlemlerdir. Sadece deliler ya da yoksullar ya da akıllarına zarar verebilecek büyük felaketlere maruz kalmış olanlar hoş görülmelidir.[77]

Hukukçuların hepsi kınanılacak intiharlarla hoş görülebilir intiharlar arasında bir ayrım yapar. Şöyle ki Chopin, 1662'de, intihar, bir başkasını öldürmekten "çok daha büyük" bir suç olsa bile, delilik vakalarının yanı sıra, "yaşamdan sıkıldığı ya da borçlarından utandığı için ya da bir hastalığa tahammül edemediği için" kendini öldürenlerin ailesinin de mal müsaderesinden kurtulduğunu bildirir.[78] Desmaisons ise, 1667 yılında, bu "doğanın en iğrenç suçudur"[79] der.

Le Bret'e göre, intihar edenler, "diğer bütün katillerden daha iğrenç"tir. Ama o da, bu genel ve kesin yargıyı, nüanslı ve çok insanca bir uygulamayla yumuşatır. Verdiği bir örnekte, bir davayı kaybettikten sonra kendini öldüren kurbanı hoş görür. Genel olarak, diye yazar, bir felaketin, büyük bir acının, akli bir rahatsızlığın ardından kendini öldürenlerin mallarını müsadere etmemeliyiz: "Bu yüzden de, derin üzüntüler ve çekilen acılarla düşünme yetisi bozulmuş ve tahammülsüzlüğü cinnete dönüşmüş birini utanç verici bir muameleye ve mal kaybına maruz bırakmak kuşkusuz insanlık dışı bir şey olacaktır. İnsan, sadece sefilliğin değil, güçsüzlüğün ve zayıflığın da bir suretidir; bu yüzden de biz, bütün kararlarımızı ve görüşlerimizi daha yumuşak ve insanlık durumuna daha uygun olana yöneltmeliyiz."[80]

77) Despeisses, *Œuvres*, Lyon, 1660, II. cilt, böl. III ve I. cilt, s. 705-707.

78) Chopin, *Œuvres*, Paris, 1662.

79) Desmaisons, *Nouveaux Recueils d'arrêts et règlement du parlement de Paris*, Paris, 1667.

80) Le Bret, *Œuvres*, Paris, 1689, s. 349.

TIP VE İNTİHAR NEDENİ DELİLİK

1665'te, aşağı yukarı aynı ayrımları yapan Challine, "hastalık, cinnet ya da başka bir aksaklık" yüzünden kendini öldürenleri her tür cezadan muaf tutar. Bu, bütün intiharları suç kapsamından çıkarabilecek bir formüldür: Hangi intiharın nedeni, şu ya da bu biçimde, bir "aksaklık" değildir? Aynı sonuç, onun "delilik ya da cinnet" semptomlarını tanımlarken kullandığı döngüsel düşünceden (petitio principii) de çıkarılabilir; bunun en iyi kanıtı kendini öldürmektir, der, bu da intihar eden herkesin deli olduğu anlamına gelir.[81]

Bouchel, cezaların, işledikleri suçların cezasından kurtulmak için kendilerini öldürenlere uygulanmasını isteyecektir. Bununla birlikte, o bu cezaların intihar edenlerin kuklalarına uygulanmasını ister.[82] 1665'te, hukukçu Coquille de ceset idamına pek sıcak bakmaz. Ona göre, Kilise, intihar edenlerin gömülmesine izin vermeyerek, bir bakıma suçu yarattığı için bu usul hâlâ devam ediyordur; dindışı mahkeme konusunda, "bence aleyhlerine dava açıp onları birer katil gibi mahkûm etmemek ve mallarına el koymamak gerek" diye yazar, çünkü intihar, "ölümden sonra, ölenin anısını mahkûm etmek amacıyla soruşturulan suçlardan değildir".[83] Scipion Dupérier de, kısaca, Challine'in görüşüne katılır: Sadece bir cezadan kurtulmak için kendilerini öldürenler cezalandırılmalıdır; diğerleri melankoliklerdir, melankoliyse bir tür deliliktir.[84]

Bu noktada, dönemin tıbbi kuramlarıyla birleşir ve kuşkusuz, XVIII. yüzyılda mahkemeler şimdiden psikopatolojik incelemelerden etkilenmiştir. Doktor Thomas Willis (1621-1675), melankolinin manik coşku haline dönüşebildiğini ve intihar nöbetlerine yol açabildiğini göstererek "manikdepresif" çevrimini aydınlığa kavuşturur: "Melankoliden sonra, onunla yakından ilişkili maniyi incelemek gerek, öyle ki bu iki hal genelde dönüşümlü olarak kendini gösterir,"[85] diye yazar. Diğer doktorların çoğu, bu iki hal arasındaki yakınlığı belirtmekle yetinir, ama bunları birleştirmekten kaçınırlar.

Willis'in açıklaması, bilimsel ve hatta adli çevrelerde geniş yankı bulur. Ona göre, melankoli "kaygı ve hüznün eşlik ettiği, ateşsiz ve coşku-

81) Challine, *Maximes générales du droit français*, Paris, 1665.
82) Bouchel, *La Bibliothèque ou Trésor du droit français*, Paris, 1615.
83) Coquille, *Œuvres*, Paris, 1665, II. cilt, s. 35 ve 171.
84) Scipion Dupérier, *Œuvres*, 1759 basımı, Paris.
85) T. Willis, *Opera omnia*, Lyon, 1682, II. cilt, s. 255.

suz bir deliliktir"; bir sayıklama halidir ve dirimsel ruhların beyindeki düzensiz hareketiyle açıklanır; bu ruhlar, beyinde, normal yolları izlemek yerine beyin maddesinin içinde gözenekler oluşturarak hafif bir karışıklığa yol açarlar. Bu anormal dolaşımda, "koyu, donuk, kapkara" olurlar. Ayrıca, beyni tek bir nesne üzerine odaklayarak işlevlerini bozan, korozif bir buğu gibi davranıp onu hüzün ve korkuyla kaplarlar.

Böylece yavaş yavaş, intihar eğilimlerinin tıbbi, somatik açıdan açıklanması düşüncesi ortaya çıkar ve bunun, kendini öldürenlerin, katilden çok birer kurban olan bu kişilerin eylemlerinden sorumlu tutulmaması yönünde bir etkisi olur. Yazarlar bu hastalığın kökeni konusunda ayrılırlar, ancak delilik ve intiharın doğaüstü ve şeytani nedenlerini yavaş yavaş bırakırlar. Kendini öldüren kişi artık Satan'ın kurbanından çok bir hasta gibi görülmeye başlar. İntihara kalkışanları tımarhaneye kapatma uygulaması yaygınlaşır ve Michel Foucault'nun da belirttiği gibi, akıl hastanelerinin kayıtlarında "kendini öldürmek istedi" ibaresinin arttığı görülür: "İntihar günahı böylece deliliğin nötr alanına eklenmiş olur."[86] Yeni girişimleri önlemek için, intihara teşebbüs etmiş kişiler sorgundan kafeslere kapatılır ve elleri bukağılanır.

Ancak ileri sürülen açıklamalara uygun olarak, melankoliyi ve dolayısıyla intiharı önlemeye yönelik terapiler de vardır. Pek çok doktora göre, depresif hallerin nedeni, kara melankolik sıvının kandaki fazlalığıdır. 1662'de, Mritz Hoffmann, depresyonu kan nakliyle tedavi etmeyi önerir ve bu fikir, pek çok tereddütten sonra, Londra'da, aşk melankolisine yakalanmış bir hasta üzerinde denenir: hastadan on ons kan alınır ve bunun yerine dana kanı nakledilir, bu da görünüşe göre onu tümüyle iyileştirir.[87] Esas maddesi kınakına olan bazı ilaçlar yararına hızla terk edilse de, Etmüller, 1682'de hâlâ bu tedaviyi önerir, bazılarıysa kaplıcaları, yolculukları ve müziği salık verir. Bütün bu tedavi biçimleri özellikle XVIII. yüzyılda gelişecektir.

Tanrıbilimci, hukukçu ve kazüistlere göre, delilik ruha zarar vermez ve "deli"nin ahlaki sorumluluğu, yaptığı iş ne olursa olsun, ortadan kalkar. Descartesçı felsefe, mekanist bir bakış açısıyla, kaygının fizyolojik bir kökeni olduğu düşüncesinin güçlenmesine yardım eder: Descartes'a göre, kaygı, dirimsel ruhların yarattığı karışıklık içindeki bir dengesizlikten ileri gelir; Malebranche ise, devinimsizlik ilkesine dayanan son buluş-

86) M. Foucault, *Histoire de la folie à l'âge classique*, Paris, 1972, s. 108-109.
87) A.g.y., s. 329.

lardan yararlanır: Tanrı, der, bizim içimize sonsuz iyiliğe doğru giden belli sayıda devinim yerleştirdi; ruh, bu iyiliğe doğru ilerlemeyi bıraktığında, kullanılmayan devinimin varlığı kaygıya yol açar.[88]

XVII. yüzyıl hukukçuları, bu tıbbi-felsefi akımlara karşı duyarsız değildir ve yapıtlarında, şu ya da bu psikofizyolojik hastalıktan ileri gelen intihar vakalarını ceza yaptırımı dışında tutma isteklerini çok açık biçimde ortaya koyarlar. İntiharı şeytanla açıklamayı bıraktıktan sonra, kendini öldürmeyi kuramsal olarak kınamaya devam etseler de, melankoli nedenli intiharlarla ilgili ahlaki ve cezai sorumluluk düşüncesini yavaş yavaş ortadan kaldırmaya çalışırlar.

BASKININ YUMUŞAMASI VE 1670 KARARNAMESİ

Hâlâ son derece katı olan dini tutumla, bilimlerin, felsefenin, ahlakın evrimine çok daha duyarlı olan dindışı hukukun kararları arasında böylece gitgide büyüyen bir fark ortaya çıkar. 1664 yılında gerçekleşmiş ve hukukçu Desmaisons tarafından anlatılan bir dava bu konuda aydınlatıcı bir örnek oluşturur.[89] Auxerre rahipler meclisinin topraklarında bir köylü kadın intihar eder; ailesi bunun bir kaza olduğuna inandırarak yargıçtan onu mezarlığın bir köşesine gömme iznini alır. Usulsüzlükten kuşkulanan rahipler, "geride kalan altı küçük çocuğun zararına, kadının mallarına el koyma hakkını elde edebilmek için" diye açıklar Desmaisons, davayı piskoposluk mahkemesinin yargıcına götürür. Yargıç papaz, mezarlığın kirlenmiş olduğunu açıklar ve ceza davasını başlatır. Rahipler meclisi, kendi adına, çocukların sefaletine acıdığını bildirir, ancak intihar intihardır ve asla hoş görülmemelidir. Bunun üzerine, aile Parlamento'ya başvurur ve yüksek mahkeme aileyi haklı bulur.

Bu örnek dava, Katolik reformuyla birlikte oluşan kültürel ortamda gerçekleşir. 1580-1620 yıllarının bunalımından itibaren, her alanda, bütün dogmatik, dini ve ahlaki ilkeleri büyük bir kesinlikle yeniden tanımlayan Kilise, tam bir tutuculuk içine yerleşmiştir. Ruhban sınıfının bu uzlaşmazlığı karşısında, hukuk bilimi nispeten daha yumuşak ve anlayışlı görünür. Müsaderelerle ilgili yasanın sertliği, dul kadınları ve mirasçıları sefalet içinde bırakmamak için çoğu zaman yumuşatılır. Le Bret,

88) J. Deprun, *La Philosophie de l'inquiétude en France au XVIIIe siècle*, Paris, 1979.
89) Desmaisons, *a.g.y.*, s. 123 ve devamı.

yukarıda anlattığımız intihar olayında, Parlamento'ya, hoşgörü göstermenin her zaman adet olduğunu hatırlatır; "bu gibi durumlarda, her zaman çok hoşgörülü davranan" yüksek mahkemenin "şu ana dek uyguladığı" şey budur, der.

Örnekler bununla bitmez. 1630'da, Picardie'de, La Fère yakınlarında, yetmiş dört yaşında bir adam, yirmi yaşındaki genç karısını tatmin edemediği için çaresizlikten kendini boğar. 16 Mart tarihli bir kararla malları müsadere edilir, ancak dul karısına 1500, önceden belirlenmiş mirasçılara da 1000 lira bırakılır.[90] 1634'te, Toulouse'ta, bir kadının intiharından sonra, mirasçılar, burada Roma hukuku uygulandığı için müsadereden kurtulurlar. 1670'te, hukukçu Hyacinthe de Bonifacius, Provence Parlamentosu'nun, "bir bıkkınlık nedeniyle" kendini suya atan bir kadının mallarının müsadere edilmesi kararını, şekil noksanlıkları nedeniyle, ama aynı zamanda esasa ilişkin bir nedenle bozar: "Bir davanın kaybedilmesi ya da delilik yüzünden yaşamdan bıkıp günlerine son veren" kişiler "bu dünyadaki güzel şeyleri bırakıp gitmekle yeterince cezalandırılmış oldukları için, Hıristiyan mezarlığından yoksun bırakılmak dışında hiçbir cezayı" hak etmezler. Hukukçu, bu tür suçları cezalandırmanın Tanrı'nın işi olduğunu ve mal müsaderesinin, mirasçılara bir intihar nedeni sağlamaktan başka bir işe yaramayacağını da ekler.[91]

Bununla birlikte, aynı yıl, 1670'te, büyük ceza kararnamesi kabul edilir ve tarihçilerin çoğu, burada intihar aleyhindeki baskının kesin biçimde ağırlaştığını görür. Bize göre, bu yanlış bir yorumdur. Öncelikle, intihar, bu metnin çok sayıda hükmünün sadece bir yerinde, "bir ölünün cesedi ya da anısı aleyhine dava açma usulü" ile ilgili XXII. bölümün birinci maddesinde bir iki sözcükle dile getirilir. Söz konusu XXII. bölümün hükümleri şunlardır:

"Madde 1. – Düello, intihar ya da adalete açıkça isyan (çarpışma sırasında öldürülmüş olacağı) gibi, müteveffaya dava açmayı gerektiren durumlar, yani tanrısal ya da insani otoriteye karşı işlenmiş suçlar dışında, bir ölünün cesedine ya da anısına dava açılamayacak.

90) J. Imbert ve G. Levasseur, *Le Pouvoir, les juges et les bourreaux, vingt-cinq siècles de répression*, Paris, 1972, s. 202.

91) Hyacinthe de Bonifacius, *Arrêts notables de la cour du parlement de Provence*, Paris, 1670, II. cilt, böl. 3.

"Madde 2. – Yargıç, eğer hâlâ duruyorsa ölünün cesedine, yoksa anısına resen bir kayyum atayacak ve aileden bu görevi yapacak biri çıkarsa onlar tercih edilecek.

"Madde 3. – Kayyum okuma yazma biliyor olacak, ant içecek ve davanın ilk soruşturması doğal olarak ona karşı açılacak: Bununla birlikte, son sorgu sırasında sanık iskemlesinde değil, tek başına ayakta duracak; yargılamanın her evresinde adı geçecek, ancak ceza ölünün cesedine ya da sadece anısına verilecek.

"Madde 4. – Kayyum ölünün cesedi ya da anısı aleyhine verilmiş kararın temyizini isteyebilecek. Hatta ölünün yakınlarından biri onu bunu yapmaya zorlayabilecek, bu durumda masrafları bu kişinin karşılaması gerekecek.

"Madde 5. – Mahkemelerimiz, başvurulan yargıçlar tarafından atanmış kayyumun dışında başka bir kayyum seçebilecek."

Yasa, çeşitli geleneklerde, o ana dek ceset aleyhine davalara yol açmış olan durumları bir araya getirmekten başka bir şey yapmaz; intihar da bunlardan biridir. Bu anlamda hiçbir yenilik yoktur. Birinci madde ayrıca, bütün bu durumlarda ölünün cesedine *ya da* anısına dava açılabileceğini söyler, ama bu, Albert Bayet'nin düşündüğünün aksine, hiçbir biçimde, intiharların artık ölünün anısı aleyhine, onu lekelemeye yönelik bir davaya yol açması gerektiği anlamına gelmez.[92]

Albert Bayet, suçun çok genel biçimde ifade edilmesinden kaygıya düşer: Koşullar belirtilmeden, "kendini öldürmek" hedef alınır: "İfadeyi korkunç yapan genelliğidir," diye yazar. Ama biz öyle düşünmüyoruz. Asırlardır, örneğin delilikten ileri gelen intiharların tanrısal ve insani yasalar tarafından mazur görüldüğü ve bunu hatırlatmanın gereksiz olduğu ortada. 1670 yılında, intihar eden delilerin cesetlerini cezalandırmaya başlamak saçma olmaz mıydı?

Ayrıca kararname cezalarla ilgili hiçbir şey söylemez. O sadece izlenecek prosedürü gösterir, yaptığı açıklamalar da, sanığın korunması için verilmiş birer teminattır: Öncelikle biçim çok sınırlayıcıdır ("[...] dışında, [...] dava açılamayacak"); sonra kayyum olarak, olabilirse ölenin bir yakınının seçilmesi öngörülür, yani ölüyü yakından tanıyan ve onun aklanmasından çıkarı olan bir kişinin; kayyuma, onuruna saygı konusunda her türlü teminat verilecektir; o, kararın temyizini isteyebilecek

92) A. Bayet, *Le Suicide et la morale*, a.g.y., s. 607.

ya da ölünün başka bir yakını tarafından buna zorlanabilecektir. Kısacası, 1670 yılının adli durumu ve uygulaması göz önünde bulundurulursa, bir şeyleri değiştirmek ya da ağırlaştırmaktan çok uzak olan bu kararname, suiistimalleri azaltmak ve savunma haklarını daha iyi güvence altına almak amacıyla, geçerlikteki uygulamaları kaydedip daha kesin biçimde tanımlamaktan başka bir şey yapmaz. Bu kararname, ne bir yenilik ne de bir geriye dönüştür, o sadece mevcut geleneğin derlenmesidir. Kilise hukukunda olduğu kadar dindışı hukukta da, hukukçuların hoşgörüye olan eğilimlerine rağmen, tutuculuk kendini kabul ettirmiştir.

İNTİHAR: SOYLU VE RUHBAN SINIFINA ÖZGÜ BİR AYRICALIK MI?

Bu kararnamenin ardından baskıda herhangi bir ağırlaşma da kaydedilmemiştir zaten. Mazeretler ve uzlaşmalar hâlâ eskisi kadar sıktır. Aristokrat çevrelerde, bir davayı düşünmek söz konusu bile değildir. Pek çok kaynaktan edindiğimiz bilgiye göre, kararnameden bir yıl sonra, 1671'de, Fransa Sarayı'nda, yüksek sosyetenin konuşmalarına bir süre konu olmuş ve büyük yankılar uyandırmış bir intihar olayı olur: Fouquet'nin metrdotelliğinden sonra Condé Prensi'nin metrdoteli olan Vatel, Chantilly Şatosu'nda, kral için verilmiş bir ziyafet sırasında, iki masada kızarmış et olmadığı ve istenen balıklar gelmediği için onurunun lekelenmiş olduğunu düşünerek kendini öldürür. Ama şöleni berbat etmesi dışında, anı yazarları tarafından ona hiçbir eleştiri yöneltilmez.

Madame de Sévigné mektuplarında bu olayı da anlatır. Satır aralarında, soylu sınıfın belli bir hayranlığı ve üst sınıftan da olsa, bir hizmetkârın onuruna bu kadar düşkün olabileceğini görmenin hafif bir şaşkınlığı hissedilir. Davranışın güzelliğine hayran olunur, ancak birkaç dakika sonra, ölümün yarattığı kargaşa yatışır yatışmaz, yemeğe ve eğlenceye hiçbir şey olmamış gibi devam edilir ve arada üzüntüler belli belirsiz dile getirilse de, bu, Vatel'in ölümü, Saygıdeğer Dük'ün seyahatini bir süreliğine berbat ettiği içindir. Kral ise, Saygıdeğer Prens'e böyle bir sıkıntı verdiği için üzülür. "Vatel odasına çıkmış, kılıcını kapıya dayayıp birkaç kez kalbine saplamış, ama ilk iki darbe ölümcül olmadığı için ancak üçüncüde başarmış; yere yığılmış. Bu sırada dört bir yandan taze balıklar geliyor ve servis yapması için Vatel'i arıyorlarmış. Odasına gidip kapıya vurmuşlar, ses gelmeyince kapıyı kırmışlar ve onu kanlar içinde yerde bul-

muşlar. Sonra koşarak Saygıdeğer Prens'in yanına geldiler, Prens çok üzüldü. Saygıdeğer Dük ağladı; Bourgogne yolculuğu boyunca hep Vatel'den bahsetmişlerdi. Saygıdeğer Prens büyük bir üzüntüyle durumu krala anlattı. Vatel'in kendince sahip olduğu onur yüzünden kendini öldürdüğü söylendi; o şiddetle övüldü. Cesareti övüldü ve eleştirildi. Kral, gelişinin çok fazla sıkıntı yaratacağını anladığı için, Chantilly'e gelmeyi beş yıldır ertelediğini söyledi ve Saygıdeğer Prens'e, o sadece iki masaya bakmalı ve geri kalanların sorumluluğunu hiç almamalıydı, dedi; Saygıdeğer Prens'in onu böyle kullanmasına artık izin vermeyeceğini söyledi. Ancak zavallı Vatel için artık çok geçti. Bununla birlikte, Gourville, Vatel'in yokluğunu telafi etmek için elinden geleni yaptı ve bunu da başardı. Çok güzel bir öğle yemeği, ara yemek ve akşam yemeği yendi, dolaşıldı, oyunlar oynandı, ava çıkıldı. Her yer fulya çiçeği kokuyordu, her şey harikaydı. Dün, yani cumartesi günü yine aynı şeyler yapıldı."[93] *Gazette* sayfalarca bu şenlikleri anlatır, ancak Vatel'in ölümünden bir kez olsun bahsetmez.

Soylu sınıfın dışında, cezalardan neredeyse her zaman kurtulan bir toplumsal sınıf daha vardır: ruhban sınıfı. Bu sınıfta, sürekli olarak delilik kanısına varılır ve ölen kişi bir Hıristiyan gibi gömülür. Dolayısıyla, Kilise. skandalı önlemek için mezarlıkları bile bile "kirletmek"ten çekinmez, bu da insanları, onun, intihar edenin yazgısıyla ilgili kuramlarının doğruluğu konusunda kuşkuya düşürür.

Bir din adamının şüpheli ölümü durumunda hangi prosedürün izleneceği sorusu daha yüzyılın başında sorulur. Çünkü Kilise'nin, kendi üyelerini yargılayan mahkemeleri vardır, ama beklenmedik ölüm vakalarında sadece kraliyet mahkemesi yetkilidir; bu da, çatışmalara yol açabilir. Örneğin, 1635 yılında, Toulouse Parlamentosu, intihar eden bir papazın mallarının müsaderesine karar verir, ancak Kilise, davanın kilise yargıcına gönderilmesi gerektiğini ileri sürerek kararı feshettirir. Parlamento itiraz eder, bunun "yeni ve görülmemiş bir şey" olduğunu ve "Kilise'nin, arkadaşlarına böyle kalleşçe ihanet etmiş kişilerin çıkarını savunmaya çalışmaması gerektiğini" söyleyerek kızgınlığını dile getirir.[94] Yapacak bir şey yoktur.

93) Madame de Sévigné, *Correspondance*, La Pléiade, Paris, 1972, I. cilt, s. 236 (26 Nisan 1671).

94) Simon d'Olive, *Questions notables du droit décidées par divers arrêts de la cour du parlement de Toulouse*, Toulouse, 1682, IV. kitap, böl. 40.

Bununla birlikte, *Recueil des actes, titres et mémoires concernant les affaires du clergé de France*'ın (*Fransa ruhban sınıfının davalarına ilişkin belge, evrak ve anılar derlemesi*) aktardığı kadarıyla,[95] yüzyılın ortasından itibaren, uzlaşmaya dayalı bir uygulama kendini kabul ettirir: "Papazlar sınıfını zedelemek ve insanların kafasında din mesleğine ve dine büyük bir zarar vermek"ten kaçınmak amacıyla kilise adamlarının intiharları gizlenir. Bir koleje yerleştirilmiş ve çakıyla pek çok yerini kestikten sonra boynunda iple ölü bulunmuş bir papazın durumu buna örnek gösterilebilir. Ortada bir intihar olduğu çok açıktır ve ölü, hiçbir delilik belirtisi göstermediğinden olay can sıkıcıdır. Skandalı önlemek için, kolejin müdürü, kilisenin yargıç papazını ve soruşturma yargıcını piskoposluk mahkemesine çağırır. Yargıç papaz bir kraliyet cerrahıyla birlikte gelir, cerrah raporunu hazırlar ve bunu soruşturma yargıcına iletir. O da tanıkları çağırır ve "ölünün sağlığındaki hal ve tavırları, zihinsel durumu ve bu kazaya yol açmış olabilecek koşullar" ile ilgili bir soruşturma yürütür ve çok önemsiz, tek bir tanık ifadesiyle delilik kanısına varır ve ölünün kutsal toprağa gömülmesine izin verir, ama büyük bir gizlilik içinde, gece ve çanlar çalınmadan. *Recueil* buna benzer başka olaylar da olduğunu belirtir.

Şu halde, XVII. yüzyılın dini ve sivil otoriteleri, 1580-1620 yıllarında ortaya atılmış soruları, intiharı kınayarak ve cezalandırarak yanıtlarlar. Ama özellikle halkı korkutmayı amaçlayan bu aşırı katılık, seçkin sınıfın anlayışında, pek çok tereddüt, sayısız istisna ve belli sayıda uyuşmazlıklarla törpülenir.

Kazüistlerin ayrımları, intiharın suç niteliği taşımasının koşullara ve amaca bağlı olduğu düşüncesini devam ettirir; hukukçuların tereddütleri, cesetlerin idamının vahşi niteliğini ortaya koyar ve gittikçe genişleyen delilik anlayışları ceza duvarında gedikler açar; din adamlarının intiharlarının kasıtlı olarak gizlenmesi, kendini öldürenlerin sonsuza dek lanetleneceğiyle ilgili iddiaların ciddiyeti konusunda kuşkuya düşürür; son olarak, intihar eden soyluların yararlandığı dokunulmazlık da, cezalandırmayı sınıf hakkının bir başka belirtisi gibi göstererek, bu eyleme ilişkin yasakların kapsamını ister istemez hafifletir.

İntihar hakkı soylu sınıfın ek bir ayrıcalığı mıdır? XVII. yüzyıl Fransa'sında aristokratların cesetlerinin idam edilmediği görülünce haklı olarak bu soru sorulabilir. Vatel davasından da anlaşılacağı üzere, sara-

95) VII. cilt, Paris, 1719.

yın 1670 kararnamesinden haberi yoktur. İntihar üçüncü sınıfa yasaktır; papaz ve soylu sınıfının intiharına her zaman izin verilir ya da mazur görülür. Aynı tespit, destekleyici rakamlarla birlikte İngiltere'de de yapılabilir. 1485-1714 döneminin tamamıyla ilgili olarak, Michael MacDonald ve Terence Murphy 6701 intihar davasını incelemiş ve buradan, ceza oranının, soylularda yüzde 67,2, hizmetkâr ve çıraklarda yüzde 99, yoksul köylülerde yüzde 94,1, zanaatkârlarda yüzde 93,5, maddi durumu iyi köylülerde yüzde 92,3, küçük soylularda yüzde 86,6 olmak üzere, sınıflara göre değiştiği sonucunu çıkarmışlardır.[96] Şu halde, kendini öldüren çırak ve hizmetkârların neredeyse tamamı eylemlerinin bilincinde ve sorumlu sayılır, soyluların ise üçte biri delidir. Buradan soyluların akıl sağlığı konusunda tehlikeli sonuçlar çıkarılmazsa, kararların XVII. yüzyılda artan adaletsizliğinden başka bir şey görülemez: 1650'den sonra, soylularda ceza oranı yüzde 51,1'e düşer.

Bazı kasıtlı adaletsizlik vakaları gün gibi ortadadır. 5 Nisan 1610'da, Lord Mordaunt'un kızı kendini pencereden atar; sadece yaralanmıştır; bir süre sonra, kendini suda boğmaya kalkışır ve bu girişimlerin yol açtığı rahatsızlıklar yüzünden beş gün sonra ölür. Jüri, intiharla ölüm arasındaki apaçık ilişkiyi görmek istemeyerek olayı doğal ölümlerden sayar. 1622'de, Berkshire Kontu tatar yayıyla kendini öldürür; monarşik yönetim, sorgu yargıcına müdahale edip intiharın deliliğe atfedilmesini ister, istenilen yapılır.[97] 1650 yılında, York danışmanı ve Parlamento üyesi Thomas Hoyle'un intiharı da aynı biçimde nüfuzlu dostların müdahalesiyle aklanır.[98]

İntihar konusundaki eşitsizlik herkes tarafından bilinir ama pek kabul edilmez. Dolayısıyla, 1668 yılında, ünlü anı yazarı Samuel Pepys'in kuzeni Will Joyce'un vakasında da görüldüğü gibi, gizlilik zorunludur. Ocak ayında, Joyce kendini suya atar; tam zamanında sudan çıkarılan Joyce, "bu eylemi şeytanın kışkırtmasıyla ve Tanrı'ya karşı olan ödevlerini ihmal etmiş olmanın üzüntüsüyle kendini kaybettiği için yaptığını itiraf eder". Evde hastalanır. "Şimdi onun taşınır ve taşınmaz mallarına el konulmasından korkuluyor," diye yazar Pepys. Aile paniğe kapılır: "Kuzinim evden olabildiğince çok gümüş çıkartmaya çalıştı, benden de gümüş şişelerimi geri almamı rica etti, buna çok sevindim ve onları alıp

96) M. MacDonald ve T. Murphy, *a.g.y.*, s. 128.
97) *A.g.y.*, s. 126-127.
98) M. F. Keeler, *The Long Parliament, 1640-1641*, Philadelphia, 1954, s. 224.

götürdüm, ama bütün o yol boyunca bunlara el konulacak diye ödüm koptu; oysa bunun için hiçbir neden yoktu, çünkü o ölmemişti, ama ben yine de çok korkuyordum." Böyle durumlarda yapılagelen işlemler hakkında bilgi edinmek için Londra Belediye Konağı Guildhall'a gider, orada ona ortada bir intihar varsa, müsaderenin olacağı söylenir. Tam o sırada Joyce ölür. Samuel Pepys hemen harekete geçer: "Hemen arabaya atladım ve Whitehall'a doğru yola koyuldum, orada Sir W. Coventry'ı buldum; Sir beni krala götürdü, York Dükü de oradaydı. Onlara derdimi anlattım ve kral, fazla gecikmeden, intihara karar verilmesi durumunda bile, malların ölenin dul karısına ve çocuklarına bırakılması gerektiğini söyledi. O zaman kuzinimin evine döndüm. [...] Oraya vardığımda, onu çok üzgün bir halde buldum, ama o ve diğerleri, onlar için yaptığım şeyi öğrenince rahatladılar, orada onlara gerçekten çok büyük bir iyilikte bulunmuştum, çünkü insanların gözü mülkteydi; sorgu yargıcını çağırmak ve ölümle ilgili bir soruşturma yapması için jüriyi toplamak gerekiyordu." Sonunda, kralın müdahalesiyle her şey yoluna girer; Joyce normal biçimde gömülür ve mal müsaderesi yapılmaz.[99] Bu dava, bir yandan, intiharın akrabalar arasında hiçbir ahlaki kınamaya yol açmadığını, diğer yandan da, düşmanca ya da çıkarcı tepkileri önlemek için gizliliğin zorunlu olduğunu gösterir.

İntihar edenlere verilen cezalar konusunda soyluların nispi dokunulmazlığı, 1600 yılında şimdiden çok iyi bilinmektedir; o yıl Shakespeare, *Hamlet*'te, Ophelia'nın mezarını kazan bir mezarcıya şunu söyletir: "Eğer bu kadın soylu olmasaydı hayatta Hıristiyan mezarlığına gömülemezdi." Bundan bir buçuk asır sonra, 1755'te, *Connoisseur* dergisinde satirik bir makale yayımlanır, burada intiharla ilgili şu sözler okunur: "Meteliksiz zavallı bir dilenci mezarlıktan atılabilir, ancak ustalıkla oyulmuş bir tabanca ya da Paris siperli bir kılıçla intihar, şık beyefendiye gösterişli bir cenaze töreni ve Westminster Abbey'de, onun erdemlerini yücelten bir anıtmezar sağlar."[100]

İntiharın cezalandırılması o halde pek çok istisnayı kabul eder. XVII. yüzyılda dini ve sivil otoritelerin tutumu, kuramsal sertlikle uygulamadaki tercihli sertliği birleştirir. Çünkü kınama konusunda görünüşteki görüş birliğinin arkasında, 1580-1620 yıllarında başlatılmış tartışma devam eder ve aynı dönemde, intiharın vekilleri ve tinsel türevleri gelişir.

99) S. Pepys, *Diary*, 21 Ocak 1668.
100) *Connoisseur*, 1755, sayı 50, s. 298.

7
XVII. Yüzyılda Sorunun Devam Etmesi ve İntihar Vekilleri

Yasaklara rağmen ve ahlak sorunuyla ilgili tartışmaların uzağında, erkekler ve kadınlar, XVII. yüzyılda, önceki çağla aşağı yukarı aynı gibi görünen bir hızla intihar etmeye devam eder. İntihar üzerinde konuşmanın gerçekler üzerinde pek etkisi olmaz. Tanrıbilim, ahlak ya da hukuk kitaplarının ritmiyle değil, acıların, korkuların ve yoksunlukların ritmiyle intihar edilir. Büyük Yüzyıl da bunlara karşı diğer asırlardan daha iyi korunmuş değildir. Bununla birlikte, 1580'li yıllardan itibaren intihardan daha çok bahsedilir, öyle ki çağdaşlar intihar sayısının arttığını sanırlar. 1647'de, anonim bir İngiliz broşürü, suda boğulmalar ve kendini asmalar o kadar olağan hale geldi ki artık bunlara ilgi bile gösterilmiyor,[1] diye açıklar, birkaç yıl sonra da, William Denny, Londra'da dinlediği intihar öykülerinin kulaklarında "çınladığını" yazar.[2]

1) *A Petition unto his Excellencie, Sir Thomas Fairfax, Occasioned by the Publishing of the Late Remonstrance*, Londra, 1647.

2) W. Denny, *Pelicanicidium*, Londra, 1652.

İNTİHAR SAYISININ DEĞİŞMEZLİĞİ

Londra'nın durumu, söylentinin abartıcı yönünü anlamamıza izin verir. XVII. yüzyılın başından itibaren, salgınlar yüzünden ölüm oranındaki artışlardan kaygıya düşen belediye yetkilileri, önceleri sadece salgın zamanlarında, sonra düzenli olarak her hafta, "kayıplar"ın nedenini (*casualties*) de belirterek bir ölüm listesi yayımlar: Bunlar "ölüm kayıtları"dır (*bills of mortality*). Böylece, delilik vakalarını ve kimi zaman ölen kişilerin mesleğini, bucak bucak bildiren haftalık bir intihar edenler listesi, yıllık bir özet ve bir toplamla birlikte kullanıma hazırdır. Bu listeler başkent gazetelerinde ve hatta taşralarda yayımlanır. Gerçek rakamların ötesinde, böyle listelerin sadece varlığı bile bir sıklık izlenimi uyandırmaya yeter; intihar akla olağan gelmeye başlar, düzenliliğiyle okuru şaşırtır ve Londra alışkanlıklarından biri gibi görünür. Bu durum XVIII. yüzyılda gelişecek ve "İngiliz hastalığı" mitinin temelini oluşturacaktır. Çünkü başka hiçbir yerde böyle istatistikler yoktur, bu da, intiharın bir İngiliz özelliği olduğu izlenimini güçlendirir. XVI. yüzyılda İtalya'nın bazı kentlerinde, 1670 ve 1684 yılları arasında Fransa'da, 1676'da Leipzig'te, 1692'de Stuttgart'ta birtakım listeler açıklanır kuşkusuz, ama bu listelerde hiçbir zaman ölüm nedenlerinden bahsedilmez.[3]

Bills of mortality, XVII. yüzyılın ortasından itibaren, İngiltere'nin ilk gerçek nüfusbilimcisi, John Graunt tarafından kullanılır. Bununla birlikte, o bunların doğruluğuna çok güvenmez.[4] Ona göre, mezarlara gömülmemiş kişilerin, yani ölü doğanlarla intihar edenlerin ölümleri konusunda önemli bir kayıt eksikliği vardır. Bu eleştiri, 1726'da Isaac Watts tarafından da doğrulanacak[5] ve suda boğulanların durumunu da içine alacaktır: Graunt'un sayımına göre, 827'si suda boğulmuş, 243'ü sokakta ölü bulunmuş, 14'ü zehirlenmiş, 51'i açlıktan, 158'i delilik yüzünden ölmüş kişilerin kaçının ölümü bir intihar sonucudur? Suda boğulmuş kişilerde oran kuşkusuz oldukça yüksektir. Ailelerin olayı gizlemesi, bucak sekreterlerinin eksik raporları bu belirsizlikleri daha da artırır. Kesin olan tek gerçek, yayımlanmış rakamların gerçeğin çok altında olduğudur.

3) J. ve M. Dupâquier, *Histoire de la démographie*, Paris, 1985, s. 67-71.

4) J. Graunt, *Natural and Political Observations Mentioned in a Following Index, and Made upon the Bills of Mortality, The Economic Writings of Sir William Petty*, Londra, 1662.

5) I. Watts, *A Defense against the Temptation of Self-Murder*, Londra, 1726, s. IV.

John Graunt, 1629-1660 arası dönemin hesabını tutar. Bu dönem boyunca Londra'da yıllık ortalama intihar sayısı 15'tir. Ama 36 intiharın sayıldığı 1660 yılında olduğu gibi, kimi zaman anlaşılmaz yükselişler de olur. Bunun, o yıl gerçekleşen rejim değişikliğiyle, yeniden tahta geçen ve bazı Püritenlerin umutlarını yıkan monarşiyle bir ilgisi var mıdır bilemeyiz. Londra'nın toplam nüfusunu baz alırsak, bu dönemde, her halükârda 100.000'de 3 küsur kişi gibi bir intihar oranına ulaşırız ve bu da muhtemelen gerçeğin çok altındadır. Bütün bu yetersizliklerine rağmen, *bills of mortality* yine de, yıllık ortalamaları hesaplayarak, en azından intihar oranının 1680-1690 yıllarına kadar aşağı yukarı sabit kaldığını ve ikinci Avrupa bilinç bunalımı sırasında şaşırtıcı bir yükseliş gösterdiğini saptamaya izin verir.

Diğer kaynaklar sadece anekdotlardan oluşur ve nedenlere ilişkin bilgiler verir. İngiltere için, o ana dek başlıca kaynağı oluşturmuş olan, *King's Bench* mahkemesine aktarılmış intihar vakaları güvenilirliğini kaybeder, 1660'tan itibaren de tümüyle kaybolur. Aktarılan vaka sayısı siyasi yaşamın çalkantılarının etkisine maruz kalır: son gürültüsüz on yılda, monarşinin sorgu yargıçları ve jüriler üzerindeki baskılarının hâlâ nispeten etkili olduğu 1620-1629 yılları arasında 780 intihar, 1630-1639 yılları arasında 532 intihar, 1640-1649 yıllarında, yönetimin dağılmasının bir kayıt eksikliğiyle kendini gösterdiği iç savaşın ortasında 356 intihar. 1650-1659 yıllarında, Cromwell'in protektorası sırasında sayı yine 720'ye çıkar, ama ceza oranı daha düşüktür.[6]

Yüzyıl boyunca, jüriler mallara kraliyet tarafından el konulmasına sürekli karşı çıkar ve bunu haksız bir soygun gibi görürler. Kraliyet mahkemesinin ölenin yakınlarına olduğu kadar sorgu yargıçlarına da açtığı çok sayıda davadan da anlaşılacağı gibi, köylü ve yerel toplulukların üyelerinden oluşan jüriler, ölenin mal varlığını gizleme konusunda çoğu zaman anlaşırlar. En çok kullanılan yöntemler, intihar edenin mallarının değerini açık açık gerçek değerinin çok altında göstermekten ya da ona, müsadereden önce belirlenmesi gereken ve bu malların tutarını aşan borçlar yüklemekten ibarettir. Çok açık intihar durumlarında bile bazen doğal ölüm kararları verilir. Örneğin 1598 yılında, Norwich'te, baharatçı John Wilkins boğazını kestikten bir hafta sonra öldüğünde, üç cerrah ve bir doktor, bu yaranın öldürücü olmadığını ve adamın, intihar etmeden önce ortaya çıkmış bir hastalık yüzünden öldüğünü açıklar. Çok uç

6) M. MacDonald ve T. Murphy, *a.g.y.*, s. 29, tablo.

olaylardan biri de, intiharına göz göre göre kaza süsü verilmiş bir adamın olayıdır: Adam futbol oynarken bıçağının üstüne düşmüş olacaktır.[7]

Müsadereler, bir krallık vekaleti gereği bir senyör yararına yapıldığında, yerel toplulukların hıncı daha da büyür. Senyörler, çoğu zaman, intihar edenin ailesini sersefil bırakmaktan hiç çekinmezler. 1666'da, Essex, Witham'da, derebeylik mahkemesi, intihar eden bir adamın karısı yararına 15 şilin 6 pensi gizlediği için, topluluğu 15 lira para cezasına çarptırır.[8]

I. James ve I. Charles'ın otoriter monarşi döneminde, hoş görülen istemli ölüm oranı düşüktür, çünkü kraliyet yönetimi bu konuda çok dikkatlidir. 1650-1660 yıllarında, monarşi devrildikten sonra bu oran birdenbire artar ve o zaman mal müsaderesinin kaldırılmasını isteyen sesler yükselir. 1651'de, John March şöyle yazar: "Babanın suçu ve kötülüğünün cezasını çocuklara, suçlunun cezasını suçsuza çektiren yasadan daha katı ve daha zorba bir yasa yoktur bence."[9] Restorasyon'dan önce gerçekleşmeye fırsat bulamayacak reform taslakları da, müsaderenin, sanık ya da mahkûmların intiharlarıyla sınırlandırılmasını öngörür.

Bu yüzyılda intihar eden ünlülerin sayısı nispeten az, gerekçeleriyse çok çeşitlidir. 1641'de, Domenichino lakaplı İtalyan ressam Domenico Zampieri, düşmanlarının elinden kurtulmak için kendini zehirler. 1647'de, dinsel kuşkuların için için kemirdiği, huzursuz bir Yahudi, birçok kez Yahudiliği bırakıp Katolikliğe geçmiş, dindaşlarının zulmüne uğramış, Amsterdam'a yerleşmiş, Portekizli Uriel d'Acosta bir tabancayla kendini öldürür. 1654'te, atlar tarafından parçalanarak idamına karar verilmiş Simon Bourne, Worcester Şatosu'nun zindanında kendini zehirler. 1657'de, Cromwell'e suikast girişiminde bulunmuş Miles Sindercombe da ona öykünür ve bu davranışını kısa bir notla açıklar: "Bedenimin idamının utancına maruz kalmamak için bu kararı alıyorum." Yandaşları onu bir başka Cato ya da bir başka Brutus gibi görür. 1664'te, Latince yapıtların çevirmeni, sıkıntılı yazar Nicolas Perrot d'Ablancourt, kendini açlıktan ölüme terk eder. Başlıca nedeni yaşamdan bıkkınlık olan felsefi intiharın belki de ilk örneklerinden biri söz konusudur.

2 Ağustos 1667'de, ünlü İtalyan barok sanatçısı Francesco Borromini, taslaklarının bir kısmını yaktıktan sonra kendini kılıcının üstüne atar. "Bekâr, melankolik, gururlu ve paranoid hassasiyeti olan Borromi-

7) A.g.y., s. 80.
8) Essex Record Office, D/P 30/28/9.
9) J. March, *Amicus Republicae: the Common-Wealth Friend*, Londra, 1651, s. 109.

ni, üstün bir sanat bilincine sahipti" diye yazar Claude Mignot, onun eylemini "paranoyak bir delilik nöbeti"ne atfederek.[10] Doğal uyum arayışı saplantı haline gelmiş ve rakiplerine, özellikle de Bernini'ye karşı duyduğu kıskançlığın için için kemirdiği, sıkıntılı bir sanatçının intiharı. 1671'de, onuruna düşkün metrdotel Vatel'in intiharı. Aynı dönemde, ünlü bir İngiliz ailesine mensup, melankolik mizacı karısının ölümüyle daha da ağırlaşmış olan Sir Henri North'un intiharı.

İNTİHAR VE VEBA

Kötü hasat ve besin maddelerinin fiyatlarında yüksek artış olduğu zamanlarda, İngiltere'de 1638 ve 1639 yıllarında[11] ve özellikle veba salgınları sırasında intihar sayısı önemli ölçüde artar. Korku, umutsuzluk, salgına yakalanmanın kesinliği akli dengeyi bozar ve pek çok insanı intihara sürükler. Bu durum, 1630'da Milano'da ve yüzyılın ortasında Málaga'daki veba salgını sırasında gözlenmiştir; Málaga'da bir doktor, "eşi benzeri görülmemiş, korkunç şeyler" olduğunu anlatır. "Hayvanlara yem olmamak için diri diri mezara giren bir kadın ve kızını gömdükten sonra kendi mezarını kazan ve orada, kızının yanında ölen bir adam vardı."[12]

Daniel Defoe, 1665 yılında Londra'da baş gösteren salgın üzerinden, veba zamanlarında ortaya çıkan intihar tepkilerini çözümler. *A Journal of the Plague Year*, aslında tarihsel bir kronik değil, salgına yakalanmış büyük bir kentin oluşturduğu ölümcül gettodaki insan davranışlarının bir incelemesidir. Birkaç günün sonunda, yılgınlık ve kadercilik, birçok kişiyi tedbirli davranmaktan vazgeçmeye götürür, bu da dolaylı bir intihar demektir:

"İnsanlar hayattan umudu kesmeye başlıyor ve kendilerini bırakıyorlardı, öyle ki, bunun üç dört hafta boyunca tuhaf bir etkisi oldu, mesela bu onları gözü pek ve atılgan yapıyordu, artık birbirlerinden korkmuyorlardı, içeri tıkılıp kalmıyorlardı, istedikleri yere gidiyor ve birbirleriyle konuşuyorlardı; birbirlerine 'sana nasıl olduğunu sormuyorum, nasıl olduğumu da söylemiyorum, herkes öleceğine göre, kimin hasta olup ki-

10) *Encyclopedia Universalis*, "Borromini" maddesi.

11) W. G. Hoskins, "Harvest Fluctuations in English Economic History, 1620-1759", *Agricultural History Review*, XVI, 1968, s. 15-31.

12) M. Devèse, *L'Espagne de Philippe IV, 1621-1665*, II, s. 318.

min olmadığının önemi yok' diyorlardı ve umutsuzca, istedikleri kişiyle istedikleri yere koşuyorlardı.

"İnsanların yeniden toplaşmaya başlaması kadar kiliselere nasıl akın ettiklerini görmek de şaşırtıcıydı, herhangi birinin yanına oturuyorlardı, [...] hepsi birbirini birer ceset gibi görüyordu, en ufak bir tedbir almadan kiliselere gidiyor, yaşamlarının hiçbir önemi yokmuş gibi bir araya geliyorlardı."[13]

Defoe, bazılarının, özellikle kendilerini suya atarak doğrudan intihara başvurduğunu, ama bunun *bills of mortality*'de görünmediğini saptar: "Bugüne kadar kaç kişinin kendini kaybedip Thames sularına attığı hiçbir zaman öğrenilemedi [...]; haftalık ilanlarda kayıtlı olanların sayısı azdı; çünkü onların kazara mı yoksa bilerek mi boğuldukları bilinemiyordu; ancak benim bildiğim ve gözlemlediğim kadarıyla, öyle sanıyorum ki o yıl bilerek boğulanların sayısı, ilanda kayıtlı olanların toplamından daha fazlaydı, çünkü böyle öldükleri kesin olan birçok ceset bulunamamıştı. Bu, diğer intihar biçimleri için de geçerliydi. Örneğin Croix-Blanche sokağında ya da o civarlarda yatağını yakarak kendini öldüren bir adam da olmuştu."[14]

Defoe, sonu intihara varan toplu cinnet sahnelerini de anlatır: "Çaresizliklerine öfkelenip ya da hıyarcıkların verdiği dayanılmaz acı yüzünden, insanlar aklını yitiriyor, çıldırıyor, kendinden geçiyor, çoğu zaman kendilerine zarar veriyor, pencereden atlıyor, silah vb. şeylerle kendilerini öldürüyorlardı [...]; bazıları çırılçıplak sokağa fırlıyor, nöbetçiler ya da diğer görevliler tarafından durdurulmazlarsa dosdoğru ırmağa koşuyor ve buldukları yerde suya atlıyorlardı [...]. Bu çaresiz ve çoğu için söz konusu olduğu gibi, güçsüzlükleriyle aptallaşmış ya da karamsarlaşmış zavallı insanların birçoğunun, tarlalarda ve ormanlarda, en gizli saklı köşelerde, herhangi bir yerde amaçsızca dolaştığını ve bir çalının ya da bir çitin arkasına geçip orada kendilerini öldürdüklerini hepimiz biliyorduk."[15] Buna rağmen, yasa hâlâ katıdır ve mal müsadereleri aileleri beklemektedir, özellikle de kalıt büyük olduğunda. Cité Adası'nda danışman olan ve kendini asan zengin bir tüccar konusunda Defoe şöyle yazar: "Onu tanıyor olsam bile adını vermek istemiyorum, çünkü bu, yeniden refaha kavuşan ailenin iflasına yol açacaktır."[16]

13) D. Defoe, *A Journal of the Plague Year*, L. Landa, Oxford, 1992, s. 174-175.
14) A.g.y., s. 164-165.
15) A.g.y., s. 81, 82, 100.
16) A.g.y., s. 81.

Böyle intihar dalgaları kuşkusuz istisnaidir ve çok uç koşullara, burada, korkunç bir ölümün yarı yarıya kesin oluşuna bağlıdır. 1666'ya doğru, Rusya'nın bazı yerlerinde olduğu bildirilen, kıyamet korkusuna bağlı şu toplu intiharlar da ender vakalardır.[17]

DOLAYLI BİR İNTİHAR: DÜELLO

XVII. yüzyılda, bir intihar türüne, onur nedenli soylu intihara da oldukça az rastlanır, bu da doğal olarak ideal insanın ahlak anlayışıyla çelişiyor gibi görünebilir. Aslında aristokratik yasalar bunun yerine etkili bir çözüm öngörür: düello. Tabii tanrıbilimci ve ahlakçılar bunu yutmaz ve bu uygulamayı da intihar kadar kınarlar. Trento Konsili'nin 25. toplantısının 19. kararı düelloyu yasaklar ve düellocuların Hıristiyan toprağına gömülmesine izin vermez, çünkü düelloda, kendini ya da rakibini öldürme ve hazırlıksız ölüm tehlikesi vardır. 1574'te, Benedicti, *La Somme des péchés et le remède d'iceux*'sünde, düelloyu "umuda karşı işlenmiş günah" olarak niteler. Düelloda onur, Jarnac senyörüyle vuruştuktan sonra sargılarını söküp atan ve kan kaybından ölen La Châtaigneraie senyörünün de gösterdiği gibi, genelde ancak ölerek kurtarılır.

Düello merakı, bütün medeni ve dini yasalara rağmen, 1600-1660 yıllarında doruğa ulaşır. Fransa'da ve İngiltere'de yılda otuz ila kırk düello gerçekleşir, ki bu rakamlar da gerçeğin çok altındadır. "Bir tür intihar olan düelloda, kendini öldüren kahramandır", diye yazar François Billacois.[18] Birçok yazarın, vuruşan hasımlarla kendini öldürenlerin ruh hallerindeki benzerlik nedeniyle, intiharla bir tuttuğu düelloyu konu alan eğitici kitaplar da yine bu dönemde artar: Onur meselelerinde, ancak gönüllü olarak dökülen kan hatayı giderebilir. Düello, intihar gibi umutsuz ve gururlu kişinin çözüm yolu, başkalarının önünde bir zayıflığı, bir hatayı, herhangi bir kusuru üstlenmenin reddidir. P. Boissat, 1610'da, *Recherches sur les duels*'inde, düelloları "bir tür umutsuzluk" olarak niteler; Charles Bodin de, 1618'de, *Discours contre les duels*'inde "delice ve umutsuz tutku"dan bahseder. 1670 kararnamesi, düelloda ölenlere, intihar edenlerle aynı yargılama usulünü uygular. XVI. ve XVII. yüzyıllarda

17) J. Frazer, *The Golden Bough*, Londra, 3. baskı, 1936, böl. 3, s. 42-45.

18) F. Billacois, *Le Duel dans la société française des XVIe et XVIIe siècles. Essai de psychologie historique*, Sosyal Bilimler Yüksek Okulu, Paris, 1986, s. 389.

düelloda ölen binlerce kişinin önemli bir kısmı, bu yöntemi büyük olasılıkla, kendini öldürmenin daha şık ve daha soylu biçimi, intiharın bir türevi olarak kullanmıştır.

Kısacası, dini, siyasi ve adli söylemin zihinler üzerinde pek etkisi yoktur. Tanrıbilim ve ahlak kitapları, yasalar ve hatta ceza yaptırımları intihar oranını pek etkilemez. İntihar edenler, kınama, baskıcı önlem, sonsuz ceza tehdidi yağmuruna tutulsa da, felaketler, üzüntüler, acılar, yoksunluklar, vicdan azapları, aşağılanmaların ritmiyle intihara devam edilir. Yaşamın cehennemden daha kötü olduğunu düşünen biri için, cehennem tehditleri ne işe yarayabilir? Nedenler ortadan kalktığında, yani dünya bir cennet olduğunda ve her yerde mutluluk egemen olduğunda, intihar da ortadan kalkacaktır. O zamana kadar, kanıtların ve yasaların umutsuz kişiler üzerinde herhangi bir etkisi olabileceğine inanmak anlamsızdır. Yok olmanın daha iyi olacağına karar vermiş birini, hangi kanıtlarla aksine ikna edebilirsiniz? İntihar diğer eylemlere benzemez, çünkü bunu yapan kişi, insan gücünün erişemeyeceği bir yerdedir. Geriye tanrısal güç kalır; ancak, umutsuzluğun etkisiyle kendini öldürmeye karar vermiş bir kişi ya düşünmez, ya kendi durumundan daha kötüsünü hayal edemez, ya tanrısal mağfirete kesin olarak inanıyordur, ya her halükârda kendini cehennemlik olarak görüyordur ya da delidir. İntihar kuraldışıdır. Yasaların ve kınamaların zayıf silahları, gerçeklik üzerinde etkisi olmayan, kendi ekseni üzerinde boşa dönen bir makine, suya indirilen bir kılıç darbesi ve hayaleti hedef alan bir top atışı gibidir.

BİR SIĞINAK: EDEBİYAT

Otoritelerin kesin bir çözüme bağladıklarını düşündükleri tartışma, o halde, özellikle, intiharı sıklıkla destekleyici bir bakış açısıyla ortaya koyan edebiyatta devam eder. Klasik tragedya, değer çatışmalarını genelde baş kişinin kahramanca intiharıyla çözer. Corneille, inancı uğruna ölmek isteyen Polyeucte'te olduğu gibi buna çok kez başvurur; *La Thébaïde*'de Menoikeus, *Oedipe*'te Dricée başkaları uğruna canlarını verir; *Nicomède*'de, Arsinoe idamdan kurtulmak için kendini öldürür; *Rodogune*'da, Antioche "ölme mutluluğunu zincirlere" tercih eder; *Agésilas*'ta, Mandane düşmanların eline düşmemek için kendini öldürür; Otho ve kızı Plautine, "Romalılara öylesine yakışan, şu soylu umutsuzluğu" ister. *Le Cid*'in düellosu ise, bu vuruşmaların oynadığı dolaylı intihar

rolünü doğrular. Oğlunu, kendisinin öcünü almakla görevlendiren Don Diègue ona şöyle der:

Böyle bir hakaret ancak kanla temizlenir,
Ya öl ya öldür.

Durumunu değerlendiren Rodrigue ilk önce intiharı düşünür:

Ölüme koşmak daha iyi [...]
Hadi, ruhum; ölmek gerekiyor madem,
Ölelim hiç değilse Chimène'i incitmeden.

Sonra, fikrini değiştirip savaşta ölmeye karar verir:

Ya savaşta öleceğim ya üzüntüden
Soylu kanımı aldığım gibi iade edeceğim.

Corneille'de intihar, aynı zamanda suçları bağışlatmanın da bir yoludur. İstemeden Auguste'ü öldürmek zorunda kalmış olan Cinna şöyle der:

Ama çevrilir çevrilmez elim göğsüme [...],
Zoraki cinayetimle birleştirecek cezamı,
Ve diğeriyle birleşen bu eylemle,
Kaybolduğu anda yeniden bulacak şanımı.

İntihar, imkânsız aşk durumunda da başvurulan bir yoldur. Kontu öldürdükten sonra Le Cid, Don Sanche tarafından öldürülmeye karar verir, çünkü artık Chimène'den umudu kesmiştir. Her durumda, istemli ölüm, kahramanları yücelten, kötüleriyse affettiren cesur bir karar gibi gösterilir. Özellikle soylu bir seyirci kitlesine yönelik olan XVII. yüzyıl Fransız tragedyası, Hıristiyanlık öğretisi ve yasayla tümüyle çelişen bu ahlakı destekler. Albert Bayet, Chrestien, Hardy, Lafosse, Mairet, Rotrou, Benserade, La Chapelle, La Grange-Chancel, Pradon, Tristan, Scudéry, Nadal, Boissin, Billard ve Campistron'un piyeslerinden yaptığı alıntılarla bu noktayı açıklayan örnekleri artırır.[19] Örnek çokluğu ikna edici-

19) A. Bayet, *a.g.y.*, s. 559-565.

dir: Sahne üstünde intihar, coşkulu alexandrinlerle* göklere çıkarılan gurur verici bir eylemdir:

Felaket umudu bastırdığında,
Haksız yazgısına rağmen insan cesur olmalı,
Burada bulamadığı şeyi ölümde bulmalı.[20]

Yaşamı bırakmak gerek, umut kalmadığında,
Gerçekten de yakışmaz soylu ruhlara
Yaşamdan bahsetmek mutsuz olduklarında.[21]

Cesur insanlar istedikleri zaman ölürler.[22]

Ölüm, korkudan benzi atanları bulur,
Kendinden emin olanlarsa onu kendileri bulur.[23]

...Yaşamı terk etmek gerek
Utançsız sürdürülemediği anda.[24]

Sevilen kişi kaybedildiğinde, yaşamayı bırakmak gerek.[25]

Yazarların açıkça yücelttiği ve halkın hayran olduğu onlarca görkemli intihar örneğinin yanında, "delice niyetler", "utanç verici umutsuzluk" ya da "ölüm çabası"ndan bahseden birkaç cümlenin pek önemi yoktur.

İntihar, aşırı dini sertlikle mutlak umutsuzluk arasında anlaşılmaz bir diyalektik kuran Jansenist anlayışla bağlantılı biçimde, en büyük trajik yoğunluğuna Racine'de ulaşır. Andromaque, Junie, Bérénice, Phaidra, her uzlaşmayı, her yazgıyı, her insani sınırı reddeden ve sonu ancak ölüme varabilen bir tavırla, mutlağı isteyen gerçek Jansenist kahramanı temsil ederler. Son mantıksal sınırına ulaşmış dini sertliğin sonu ölümdür, dünya yaşamından el etek çekmek ölüme geçici bir çare, onun geçici

* On iki heceli dize. (ç.n.)

20) Hardy, *Scédase*, son sahne.
21) Mairet, *La Silvanire*, II, 4.
22) Théophile, *Pirame*, V, 1.
23) Mairet, *La Silvanire*, V, 1.
24) Benserade, *Corésus et Callirhoé*, IV, 4.
25) Pradon, *Statira*, V.

bir vekilidir. Dindışı tiyatrodan tümüyle farklı olan Racine tragedyalarının atmosferine daha sonra tekrar döneceğiz.

XVII. yüzyıl romanından da aynı sonuçlar çıkarılabilir. Soylu hikâyelerde, intihar, çaresiz durumda olan herkes için ahlaki bir görevdir. Hıristiyan yasağı, romanda, tiyatroda olduğundan daha sık hatırlatılır, ama ya soyluluk ölmeyi buyurduğu halde hayatta kalan bazı kişileri hoş görmek için, ya kahramanca bir karar yararına onu kibarca reddetmek için, ya da tanrısal mağfiretin talihsiz kahramanı kesinlikle bağışlayacağını göstermek için. Roman dünyası, Eski Rejim toplumunda şimdiden zımnen kabul edilmiş çift ahlak anlayışını ortaya koyar. Bir yanda, yönetilmesi, denetlenmesi ve gözetilmesi gereken halk için, basit, sıkı ve titiz bir ahlak; kendi kendine karar veremeyen halk, taşkınlık korkusuyla, dar sınırlar içinde tutulmalıdır. Diğer yanda, ruhlarının yüceliğiyle, iyiyle kötüyü her durumda ayırt edebilen "soylu ruhlar" için, basit yasakların ötesinde, aristokratik bir ahlak. Bu kişilerin soylu amaçlarla yönetilen davranışları sıradan yasakları aşar, çünkü onlar basit insanların anlayamayacağı üstün nedenlere göre davranırlar. Romanda, intihar ayrımına, gerçek yaşamda olduğundan daha fazla rastlanır: Sefaletine son vermek için kendini asan köylünün intiharı kınanılması gereken, bayağı ve korkakça bir eylemdir; bir markizin güzel gözleri için kılıcıyla kendini öldüren soylunun intiharı ise, üstün bir ruha yakışan ve Tanrı'nın cezalandıramayacağı kahramanca bir eylemdir.

Matmazel de Scudéry'nin romanları bu ikiliği ortaya koyar. Pek çok kişi kendini öldürme niyetini açıklar. *İbrahim*'de, kadın kahraman Isabelle Hıristiyanlıkta kendini öldürmenin yasak olduğunu çok iyi bilir, ama bu yasağa uymayı bir an bile düşünmez ve eğer sevgilisini kaybederse kendisini kesinlikle öldüreceğini bildirir. Tipik aristokratik tepki: O alışılmış yasakların üstündedir ve dolayısıyla Tanrı tarafından cezalandırılamayacaktır: "Umutsuzluğum bir suçsa eğer, ben acımın büyüklüğü, sevgimin saflığı ve güçsüzlüğüm nedeniyle, onun [Tanrı] bunu bağışlayacağını umuyorum."[26]

Bir yığın romanda, soylu kahramanlar, çok bilinçli bir biçimde ve çok çeşitli ama her zaman çok iyi nedenlerle intihar ederler: namuslarını korumak isteyen kadınlar, çünkü, 1638'de, Vaumorière'in *L'Inceste innocent*'ında Florinisse'in de dediği gibi, "hiç kirletilmeden ölmek, böylesine utanç verici bir felaketten sonra yaşamaya devam etmekten bin kez

26) Matmazel de Scudéry, *Ibrahim*, Rouen, 1665, IV, s. 423.

daha iyidir"; mahkûmiyetin ve idamın alçaltıcılığından kurtulmak isteyen suçsuzlar; aşağılanmaktan kaçmak isteyen mağluplar; vicdan azabıyla kemirilen utanç verici tutku kurbanları; reddedilen ya da imkânsız bir aşk yaşayan âşıklar; yakınlarını kurtarmak isteyen yüce gönüllü ruhlar. Burada yine, örnekleri yığan Albert Bayet'nin çalışmasını referans göstereceğiz.[27]

Bazı yazarlar, kişilerine, eylemlerinin ayrıntılı bir açıklamasını, intiharın şu ya da bu durumda neden en soylu çözüm yolu olduğunu kanıtlarla açıklayan küçük bir kitap boyutunda bir konuşma bile yaptırırlar. 1645 yılında, Des Fontaines'in *L'Illustre Amalazonthe*'unda, Marsilya Kralı on sayfa boyunca yaşamanın onun için bir alçaklık olacağını anlatır. 1630'da, *La Polixène*'in yazarı Merille, kadın kahramanına, artık umut kalmadığında, intiharın bir umutsuzluk eylemi değil, bir akıl eylemi olduğunu söyletir: "Hiç kimsenin, umutsuzluğun bende akıldan daha güçlü olduğunu sanmaması için, ölümümden bahsedildiğini duyacak olan herkese yalvarırım şunu bir düşünün; sefil yaşamım, onu daha fazla sürdürmeme dayanabilir miydi?" 1661'de, La Calprenède, *Cléopâtre*'da, kadın kahramanına intihan haklı kılan belâgatli sözler yükler; "Tanrı'ya karşı telafi edilemez hakaret" ve "doğaya aykırı" vahşet gibi itirazları ortadan kaldırarak şunu ileri sürer: "Teselli bulabileceğimi sanarak hakarete uğrayayım diye" yaşamaya zorlanıyorum. 1627'de, Gomberville'in romanında, Cythérée, babasının ileri sürdüğü dini yasağı küçümseyerek şöyle der: "Benim haklı umutsuzluğumla, zavallı korkakların korkaklıklarına bahane olsun diye uydurdukları düşüncelerle savaşmak istemeniz nafile. Ben ölmek istiyorum. Buna mecburum ve adil olan tanrılar, bana adaletin tavsiye ettiği bir şeyi kınayamazlar". İntihar yasağının sadece sıradan insanları ilgilendirdiği bundan daha iyi ifade edilemezdi. Şu eleştiri tam Shakespeare'e özgüdür ve özellikle *III. Richard*'ı hatırlatır: "Vicdan, korkakların güçlüleri tehdit etmek için kullandıkları bir sözcükten başka bir şey değildir."

Bununla birlikte, dini kanıtın kişileri intiharın eşiğinde durdurduğu da olur. Ancak böyle durumlarda onlar, yaşamaya isteksizce razı olurlar ve eğer bu sadece bize bağlı olsaydı, hiç tereddüt etmeden ölüme atılır-

27) A. Bayet, *a.g.y.*, s. 565-572. Aktarılan olaylar, Beaulieu, Boisrobert, Daudiguier, Des Fontaines, Desmarets, Du Bail, Du Pelletier, Du Perier, Durand, Du Verdier, Gerzan, Gombaud, Gomberville, La Calprenède, Madame de La Fayette, Lannel, La Serre, La Tour-Hotman, Mailly, Mareschal, Merille, Mézerai, Molière d'Essertines, Montagathe, Préchac, Rémy, Rosset, Saint-Réal, Matmazel de Scudéry, Segrais, Sorel, Tristan, Turpin, d'Urfé, Vaumorière'in yapıtlarından alınmıştır.

dık, diyerek okurdan özür dilemekten de geri kalmazlar. Dini yasak burada, kahramanlığın önündeki mutlak ve anlaşılmaz engel, paganların kurtulduğu alçaltıcı bir durum olarak varlığını sürdürür. "Ah, eğer Hıristiyan olmasaydım kendimi seve seve öldürürdüm!" der özetle 1646'da, Mézerai'nin romanında Şövalye d'Orasie. 1651'de La Calprenède'in *Faramond*'unda, Hıristiyan olduğum için kendimi öldürmüyorum, der Placidie, sevmediği bir adamla zorla evlendirildikten sonra; sevgilisi Constance'a gelince, o da, "her zaman büyük bir saygı duyduğu Tanrı'dan korkuyor olmasaydı", şimdiye dek bin kez kendini öldürmüş olacaktır. Hıristiyan yasağının, kahramanlar tarafından çiğnenebilmesi gereken, zayıf insanların ahlakı gibi, salt olumsuz bir biçimde sunulduğu ender örnekler. Henüz adı konmamış "Nietzscheci" bir tavır.

FELSEFİ VE AHLAKİ TARTIŞMA

Romancılar ve oyun yazarları, çok özel durumlarda bulunan kişileri incelediklerı ve üstün kahramanlar yararına, intihar hakkını da içeren insanüstü bir ahlak istedikleri için, sosyologdan çok birer psikolog gibi davranırlar. Gerçeğe döndüğümüz anda, görüşlerin çok daha sakınımlı olduğu görürüz. Geleneksel tanrıbilimin görüşlerinden çok uzak olan yazar, filozof, denemeci ve ahlakçılar yine de kiliselerin intihar düşmanlığını paylaşırlar. Nedenleri kuşkusuz çok farklıdır, ancak vardıkları sonuçlar dini ve sivil otoritelerin sonuçlarıyla birleşir ve kanıtlamaları gereği, tanrıbilimin silahlarını kullanmaktan çekinmezler.

Kiliselerle arası pek iyi olmayan Thomas Hobbes, ödün vermez bir intihar düşmanıdır. 1651'de, *Leviathan*'da, "Bir doğa kanunu, temel bir ilke ya da insana, yaşamını sona erdirecek ya da onu koruma olanaklarını ortadan kaldıracak bir şey yapmayı ve onu koruyabilmesini sağlayacak olan araçları ihmal etmeyi yasaklayan, akla dayalı genel bir kuraldır"[28] diye yazdığında, gerçekten de yalnız akla ve doğal hakka başvurur. Devletin mutlak gücünü savunan bir kuramcı olarak, Hobbes, kendisine göre hiçbir sorun yaratmayan konuya sadece şöyle bir değinir. Devlet yurttaşlarının firarını hoş göremez; eğer izin verseydi, bu, bütünün parçalanmasına ve yıkılmasına yol açabilirdi. Kişi kendini tümüyle Léviathan'ın hizmetine adamalıdır.

28) T. Hobbes, *Léviathan*, Pelican, 1987, s. 189.

Hobbes'un çağdaşı ve onun gibi otoritelerle arası kötü olan Descartes da bir intihar düşmanıdır, ama çok farklı nedenlerle. O, bu konudaki düşüncesini 1645 ve 1647 yıllarında Elizabeth'e yazdığı mektuplarında açıklar. Konuya yaklaşımı, tüm yaşamı sakınım ve akılla yönetilmiş bir adam hakkında bildiklerimize uygundur. Bilimsel düşüncelerinden önce dinginlik tutkusunu ortaya koyan ve kendisini, "huzuru, onu bozabilecek şeylerin gölgesinden bile sakınacak kadar çok seven"[29] biri olarak tanımlayan Galilei'nin mahkûm edildiğini öğrenince, *Du Monde* (*Dünya üzerine*) adlı incelemesini dolabında saklamayı tercih eden filozof, öbür dünyada kendisini neyin beklediğine ilişkin net bir fikri olmadan kendini gözü kapalı ölüme atacak bir adam değildir kuşkusuz. Descartes aslında Hamlet'e çok benzer: "Hiçbir yolcunun geri dönmediği" şu keşfedilmemiş ülkelere gitme tehlikesini göze almak mantıklı mıdır? "Bu fani kılıftan ayrıldığımızda, o ölüm uykusunda göreceğimiz düşler bizi düşündürmeli." Bu yaşam kuşkusuz her zaman çok iyi değildir, ama birtakım teselliler içerir ve iyi şeylerin toplamının kötü şeylerin toplamından üstün gelmesi bile mümkündür; üstelik, biz burada ne yapacağımızı biliyoruz, oysa öbür dünyada bu tam bir sırdır; daha iyi bir yaşam umuduyla kendini öldürmek, boş bir umut uğruna elindekinden olmak, belirsiz ve kuşkulu olan için kesin olanı terk etmek demektir. Kilise öbür dünyayla ilgili birtakım şeyler ileri sürer kuşkusuz, ancak akıl, o bize hiçbir şey söylemez. Kesin kanıtlar yoksa, bu dünyada kalmak ve ufak tefek sıkıntılara katlanmak daha iyidir. İşte filozofun 3 Kasım 1645 tarihli bir mektupta kadın hayranına verdiği öğütler:

"Ruhun bu yaşamdan sonraki durumuna gelince, ben bu konuda M. d'Igby'den çok daha az şey biliyorum; çünkü ben, dinin bize öğrettiği şeyi bir yana bırakıp, sadece doğal akılla lehimizde pek çok tahminde bulunabileceğimizi, iyi umutlar besleyebileceğimizi, ancak bu konuda hiçbir güvencemiz olamayacağını düşünüyorum. Ve aynı doğal akıl bize bu yaşamda her zaman kötüden çok iyi şeylerin olduğunu ve belirsizlik uğruna kesin olanı terk etmememiz gerektiğini öğrettiğinde, bana öyle geliyor ki aslında o bize ölümden gerçekten korkmamamız, ama aynı zamanda asla onun ardından da koşmamamız gerektiğini öğretir."

Aynı yılın 6 Ekim günü de, Descartes mektup arkadaşına şöyle diyordu: "Ruhun ölümsüzlüğünü ve bu hayat dışında elde edebileceği mutlulukları bilmek, bu dünyadan sıkılanların, bütün bu mutluluklara erişebile-

29) Descartes, *Œuvres et lettres*, La Pléiade, s. 1058.

ceklerinden eminlerse, buradan gitmeleri için yeterli bir sebep olacaktır, doğru; ancak hiçbir şey onlara bu güvenceyi vermez ve burada sadece, bu yaşamın kötü olduğuna inandırmaya çalışan [...] Hegesias'ın yanlış felsefesi vardır; gerçek, tam tersine, en üzücü kazalar ve en daraltan acılar içindeyken bile her zaman hoşnut olabileceğimizi öğretir, yeter ki biz aklı kullanmayı bilelim."[30]

Büyük ahlak kurallarından ve istemli ölümün soyluluğu ya da Tanrı tarafından gönderilen felaketlere razı olma konusundaki lirik coşkulardan çok uzaktayız. Descartes'la birlikte, intihar bir bakkal hesabına dönüşmüş gibi görünüyor; Hamlet'in sorusunu o bir teraziyle yanıtlar: İyi kullanılan aklın bize verebileceği dünyevi zevklerin toplam ağırlığı üzüntülerin ağırlığından daha büyüktür; öbür tarafta, terazinin kefesine hiçbir şey koyamadığımıza göre –çünkü orası tam bir belirsizliktir–, o halde, hayatta kalalım! Bu aklın ve sağduyunun kararıdır. Ama yine de kendini öldürenler var, diye üsteler Elizabeth. "Anlıklarının bir hatası yüzünden," diye yanıtlar filozof 1646 Ocak ayında, "enikonu düşünülüp verilmiş bir kararla değil".

Bunu hiç söylememiş olsa bile, Descartes'a göre, Lucretius, Cato, Brutus ve diğerleri birer aptaldır. Düşünceler uğruna ölmek doğru bir hesap değildir. Doğrusunu isterseniz, Descartes, şimdiye kadar gördüğümüz bütün intihar düşmanları arasında, hem en ılımlı hem de en yatıştırıcı ve en güven verici olanıdır. Çünkü o, katılımı ancak, her zaman rastlantıya bağlı dini bir duyguyla sağlayabilen, kuşkulu ve tartışmaya açık soyut ilkelere değil, bilinen ve doğrulanabilir verilere dayanarak akıl yürütür. O ana dek tartışma hep Tanrı, doğa, devlet, toplum, erdem ve anlamları konusunda uzmanların bile anlaşamadığı sözcükler adına yapılırdı. Descartes, herkesin görebildiği ve hissedebildiği şeye –kendi deyişiyle "gerçekliklere"– dayanarak akıl yürütür ve buradan, kendini öldürmemenin daha akıllıca olacağı sonucunu çıkarır. Onun yönteminde dinsel öğretilere yer yoktur; bunlar, kanıt sunamadıklarından hemen bir kenara itilir. Ona göre, intihar bir ahlak sorunu değil, bir akıl sorunudur. Kendini öldürmek, bir günah işlemek değil, bir hata yapmak demektir, bu da kuşkusuz her tür cezayı ortadan kaldırır: Hata yapan kişi kendi kendini cezalandırır.

Yapıtlarında intihara sadece birkaç satır ayırarak, Hobbes devlet adına, Descartes ise akıl adına kendini öldürmeye karşı çıkar. İstemli ölüm

30) Bununla birlikte, Descartes'ın, bir dostu, ülkeyi ve prensi kurtarmak için hayatın tehlikeye atılmasını kabul ettiğini de ekleyelim.

karşıtı cephe, onlardan başka, dinsizlere yakın çevrelerin beklenmedik desteğini de alır. Bu kişiler doğa adına konuşur. Şöyle ki, atomcu Gassendi, doğanın içimize bir yaşam sevgisi yerleştirerek intiharı yasakladığını ileri sürerken, hocası Epikuros'a karşı gelmekten çekinmez. Kendini öldürmek, ahlaksızca davranmak ve doğaya ve onu yaratana hakaret etmek demektir.[31] La Mothe Le Vayer de doğaya hakaretten, "sapkın duygular"dan ve "büyük alçaklık"tan bahseder ve intihar edenlerin gömülmesine izin vermemenin doğru olduğunu düşünür.[32] Scipion Duplex, Jacques du Roure, Bouju, Bardin, Bary, Du Moulin'in felsefe kitapları da aynı doğrultuda gider.

Özellikle İngiltere'de, iç savaş öncesinde yeniden doğmaya başlayan Stoacı felsefenin, Thomas Browne'u üzecek biçimde, vaizleri bile etkisi altına aldığı bu ülkede, bazıları daha nüanslı görüşleri savunur. Browne'a göre, vaizler "insanın kendisinin katili olmasına izin verir ve Cato'nun ölümünü ve intiharını överler". Sansürün azalmasıyla birlikte çok cesur kitapların yazılmaya başladığı iç savaş ve fetret dönemi sırasında, yapıtlar intiharın kınanmasını tartışma konusu ederler.

1656'da, I. Charles'ın eski doktoru, Hobbes'un dostu ve biraz gelenekçi bir din adamı olan Walter Charleton, iki ahlakın çatışmasını ortaya koyan, ama bunu çözmeye çalışmayan uzun bir yorumla birlikte *Epicurus's Morals*'i yayımlar. Bir Hıristiyan olarak, diye yazar, Epikuros'un intiharla ilgili öğretisini, "Tanrı yasasının kesinlikle karşı olduğu, korkunç ve tiksinti verici bir düşünce" olarak görüyorum; ancak filozof olarak, insanın "dayanılmaz ve kaçınılmaz felaketler durumunda kendini öldürmekte" özgür olduğunu da kabul ediyorum. Doğa kanunu bizden iyinin ardından koşmamızı ve kötüden uzak durmamızı ister; o halde, yaşam kötüleştiğinde, intihar "kendini koruma yasasının tam anlamıyla yerine getirilmesi"[33] anlamına gelir.

1665'te, George Mackenzie, Stoacılarla ilgili bir incelemesinde, çelişkili bir kanıtlamayla intihara karşı olduğunu açıklar. Tanrı, der, Kutsal Kitap'ta intiharı yasaklamadı, çünkü O, insanın ölüm karşısındaki tiksintisinin yeterli bir koruyucu olduğunu biliyordu. Ama aynı zamanda, diye yazar başka bir yerde, O bundan bahsetmiyorsa, insanlara bu

31) Gassendi, *Syntagma philosophica*, *Opera*'da, II, s. 672.
32) La Mothe Le Vayer, *La Promenade*, IV, 1.
33) W. Charleton, *Epicurus's Morals*, Londra, 1656.

düşünceyi aşılamamak içindir. Son olarak da, Kutsal Kitap'taki hiçbir intiharın kınanmadığını belirtir.[34]

O halde tartışma devam eder, hatta kimi zaman halk önünde de; bu da her şeye rağmen alışılmamış bir şeydir. *Questions traitées ès conférences du Bureau d'Adresses* derlemesi, 1635 yılında, intihar ve onun yasallığı üzerine resmi bir tartışmanın yapıldığını anlatır. İstemli ölüm karşıtçıları ve yandaşları tarafından sunulmuş kanıtlar özgün değildir, ama konuşmalar ateşlidir. İntihar karşıtçılarında, doğaya karşı suç, görevinden ayrılmaması gereken asker ve acılara katlanmaktan ibaret olan cesaret kavramlarına yeniden rastlanır. Yandaşlarında ise, onur gerekleri ortaya atılır, eski Roma'nın kahramanlık örneklerinden, gemileriyle birlikte kendilerini havaya uçuran kaptan örneklerinden yararlanılır: Bizim hayran olduğumuz kişiler, teslim olan korkaklar değil, bunlardır; intiharlarıyla devleti zayıflatacaklarını düşünenler, kendilerini bulunmaz Hint kumaşı sanırlar: Hiç kimse vazgeçilmez değildir.[35] Saatlerce süren tartışmadan hiçbir sonuca varılmaz. Bununla birlikte, böyle bir tartışmanın yapılmış olması konunun gündemde olduğunu gösterir.

DİNİ BİR VEKİL: "YOK OLUŞ" TİNSELLİĞİ

İstemli ölüm eğilimi, yüzyılın başından beri dini yaşamı da etkilemiştir. Soyluluk adına yapılan düello gibi, bazı tinsellik biçimleriyle intihar arzusu arasında şaşırtıcı benzerlikler vardır ve bunlar, bazı yönlerden intiharın vekilleri ya da türevleri gibi görülebilir. XVII. yüzyılın başında, Hıristiyan bilinç bunalımının ortasında, istemli ölüm sorunu ortaya atıldığında, Katolik reformundan doğan tinselliğin çok özel biçimlerinde bazı ikircillikler saptanır ki bu bir rastlantı değildir. Bu kültürel şaşkınlık dönemlerinde, pek çok hassas kişinin kafasını kurcalayan dünyanın reddi düşüncesi, kimilerini intihara, kimilerini de gizemciliğe ya da tam inzivaya götürür. Bu kaçış davranışlarının kökeninde, dini yazarların kitaplarında açıkça ortaya koyduğu, dünyadan nefret etme duygusu vardır: "Bu yalan dünyada nedir peki size hoş görünen?", diye sorar Peder Nouet. "Bir daha söyleyin: Yaşamı neden seviyorsunuz?" Saint-Cyran

34) G. Mackenzie, *Religio stoici*, Edinburgh, 1665.

35) *Questions traitées ès conférences du Bureau d'Adresses*, II. cilt, s. 639, 19 Kasım 1635 tarihli konferans.

daha da ileri gider: "Bu fani hayat için, bu hayatı sevmek için insan ruhen hasta ve kötü bir hırsa kapılmış olmalıdır." O halde, mantıksal olarak, bizim isteyebileceğimiz en büyük iyilik ölümdür. "Gerçek bir Hıristiyan için, ölümü sevmek ve onu en büyük mutluluğu haline getirmek, yaşamı sevmekten ve burada sevinci ve mutluluğu bulmaktan daha kolaydır [...]. Ölüm benim iyiliğim ve yararımadır; o benim en büyük mutluluğumdur,"[36] diye yazar Quesnel.

XVII. yüzyılın, ideal Hıristiyan yaşamını çok eğreti bir dengeye oturtan dini metinlerinde bu tür ifadeler çoktur: Ruhani, dünyadan ve yaşamdan nefret eder, ölüme ve öbür dünyaya can atar, ama eşiğin ötesine geçmekten sakınır. Dünyada yaşayan ama onun sunabildiği bütün zevkleri geri çeviren ruhani, yaşayan bir ölü gibidir; ölüme olabildiğince yaklaşmalı, ama asla kendini öldürmemelidir. Onun tinselliği, gerçekte istemli ölümün yerini alacak bir vekile, tam anlamıyla tinsel bir intihara dayanır: Bu, yüzyılın başında, kitapları kimi zaman şaşırtıcı yankılar uyandırmış bütün büyük gizemci ve ruhanilerde karşılaştığımız "yokoluş" öğretisidir.

Fransız tinselliğinin kurucularından biri olan Pierre de Bérulle (1575-1629), bize içsel ölümü, kendi varlığımızı oluşturan her şeyi, zihinsel ve ruhsal bütün yetilerimizi ortadan kaldırıp Tanrı'ya yer açmamızı tavsiye eder. İnsan, "kendinden vazgeçip yok olmalı ve İsa'ya ait olup, İsa içinde varolup, İsa'yla birleşip, İsa içinde yaşayıp, İsa içinde hareket etmelidir,"[37] der. İsa'nın onun içinde yaşayabilmesi için, yaşamayı kendiliğinden bırakmalı, gerçek bir "ceset", Tanrı tarafından hareket ettirilen cansız bir araç olmalıdır. Tanrı, der, bizim yaşamımızı "kendi yaşamıyla yok etmek ister, O'nun yaşamına girmek için kendi yaşamımızdan çıkmamızı, [...] kendi içimizde ölmemizi ister; ve ölüm gelinceye dek düşüncede ölmemizi, kendimiz ve içinde bulunduğumuz yüzyıl karşısında bu ölüm düşüncesi içinde olmamızı ister".[38]

Bérulle, kendisinin deyişiyle "kendi yok oluş" deneyimini anlatır: "Kendimden yararlanma hakkından, ruhumun tinsel yetilerinden, duygularımdan sıyrılmaya ve ruhun artık hissedilmediği, hiçbir şeye sahip olmadığı ve hiçbir şey istemediği, kendi iyiliği için, kendinden yararlanma ve yargılama yetkisini bile kabul etmediği şu düzeye erişmeye karar

36) Quesnel, *Le Bonheur de la mort chrétienne*, Paris, 1687.
37) P. de Bérulle, *Œuvres complètes*, Migne, Paris, 1856, s. 914.
38) A.g.y., s. 1182.

verdim."[39] Sürecin sonunda, birey olarak insan gerçekten ölür: "Biz ölüyüz; bizim gerçek yaşamımız İsa'yla birlikte Tanrı'nın içindedir."[40]

Dünyanın reddi, kişisel yaşamın reddi, bireysel bilincin reddi, bazılarının hiçlik, bazılarınınsa Tanrı adını verdiği büyük bütünün içinde eriyip gitme isteği, artık ben olmamak, tümüyle silinmek: fiziksel intiharla ortak özellikler. Bérulle'un öğrencisi Peder Charles de Condren (1588-1641), benzerliği daha da ileri götürür. O, on iki yaşından beri kendini kurban etmek, babası İbrahim tarafından kurban edilmek istenen İshak gibi kurban edilmek istiyordu ve yaşamı boyunca, bu yok olma isteğinden kurtulamayacaktı. *Lettres spirituelles*'i, "kendini yok etmek" gerek; "kendiniz için, tüm yaşama ve varolma arzusunu yitirerek", "olduğunuz her şeyden vazgeçmeyi", "doğanızdan kurtulmayı düşünün"; "bu ölüm [...] Tanrı'nın içinizde yaşamasına izin verir, [...] bu hiçlik [...] içinizde onun varlığına olanak verir" türünden ifadelerle doludur. "Burada söz konusu olan basit söz sanatları ya da mübalağalar değildir" diye yazar Rahip Bremond. "Condren'in bize tavsiye ettiği ölüm, çok daha gerçektir, daha doğrusu, buradaki ölüm sözcüğü sadece, çok yetersiz bir biçimde, tam bir yok oluşu ifade eder ve bunu mantıksal olarak kendini kurban etme izler [...]. Bu yok oluştan, kurban için, yeni ve kaybettiğinden daha üstün bir yaşamın doğması gerektiği doğrudur; ama bu yeni ve üstün yaşam, tam olarak ne anlama gelir, eskisinden farklı bir yaşam değil mi?"[41] İntihar edenin aradığı da bu değil midir: Şimdiki yaşamdan tümüyle farklı, daha iyi, yeni bir yaşam?

Biz bıçak sırtındayız. Fiziksel ölümle tinsel ölüm arasındaki benzerlik, yakınlık ve ortaklıklar, her tür ikircillik ve karışıklığa açıktır. Alışılmadık bir derinliğe sahip bir bilinç düzeyinde yer alan gizemcilik, yüzeysel ve basit bilinç kategorilerinin ötesindedir. Bu düzeyde sınırlar silinir; bilinçaltı bilincin üstüne çıkar, somut, soyut içinde eriyip gider, yasaklar arzunun ateşinde yanıp kül olur ve ruh, yerle gök arasında, ahlakın ve anlığın engelleri üstünde yüzer. Aklın bölmeleri birbirine karışır. Tanrı sevgisinin, gizemci esrime içinde, ne kadar şaşırtıcı ve anlaşılmaz biçimde insan sevgisiyle birleştiğini biliyoruz. Aynı biçimde, Bérulle'un yok oluş öğretisinin, bazı karışmış ya da zayıf zihinler üzerinde kaygı verici

39) A.g.y., s. 1296.

40) A.g.y., s. 960.

41) Rahip Bremond, *Histoire littéraire du sentiment religieux en France*, Paris, 1923, III. cilt, böl. 2, s. 85.

bir etkisi olur ve bu noktada fiziksel intiharla tinsel intihara olan eğilimleri birbirinden ayırmak zordur.

Condren'in öğrencisi Jean-Jacques Olier (1608-1657), yemek yemeyi bıraktığı ve kendini şimdiden ölü olarak gördüğü ciddi bir ruhsal bunalıma girer: "Nasıl yemek yenir bilmiyordum: Yeme alışkanlığımı neredeyse yitiriyordum ve bana, sanki ölü bir bedeni besliyormuşum gibi geliyordu". Ölüme mahkûm olduğunu düşünerek, kendini Yahuda'ya benzetir ve cehennemde olduğunu sanır: "Tanrı'dan bahsedildiğinde, onu korkunç, sert ve çok acımasız bir varlık olarak düşünüyordum [...]. Cehennem düşüncesinden hoşlanıyordum ve onun, bana ayrılmış yer olarak betimlenmesi hoşuma gidiyordu." Jean-Jacques Olier'nin nevrozları ve nevrasteni nöbetleri Rahip Bremond'a şunları söyletir: "Kısacası bunlar, gizemcilikle de, küfürle de uzaktan yakından ilgisi olmayan ve Tanrı'nın, yıldırımın bir kiliseyi yakmasına izin vermesi gibi, sadece kendisinin bildiği amaçlarla izin verdiği anormal durumlardır."[42]

Peder Rigoleuc de beş yıl boyunca kendini lanetlenmiş sanır. Cizvit papaz Surin ise (1600-1663), delilik nöbetleri geçirir ve intihar nevrozuna tutulur: "Kendimi öldürme duygusunu yedi sekiz içimde taşıdım," diye yazar ve hatta, pencereden atlayarak ciddi bir girişimde bile bulunur. Onun sapkınlıklarından çok rahatsız olan İsa Birliği, özellikle tuhaf kitaplarından bazılarının yayımlanmasına engel olur. Surin, yirmi yıl boyunca, lanetlenmiş olmanın kesinliğiyle umutsuzluk içinde yaşar.

Yok oluş tinselliği, XVII. yüzyıl boyunca, farklı görünümler altında yarı intihar davranışları esinler. Saf aşkın havarisi, "Kutsal alçalış toplumu"nun kurucusu, Peder Jean Chrysostome (1594-1646), aşırı nefis mücadelelerine girişir ve kendinden vazgeçme zorunluluğunu dile getirir. Saf aşkın bir diğer yandaşı, Peder Piny, "son umutsuzluğun kıyısına"[43] varmak pahasına da olsa, cehennemlik olma düşüncesi de dahil her şeyi kabul etmeyi ve yoksunluğu öğütler. 1647'de, *La Croix de Jésus*'de, Peder Chardon "ilahi" katharsisi tavsiye eder: Söz konusu olan içimizdeki bütün "zihinsel ve dirimsel güçleri", belleği, hayal gücünü, bilgiyi, iradeyi silmek ve böylece "hiçe indirgenmek", İsa'yı karşılamaya izin veren bir tür tinsel komaya ulaşmaktır.

1630 yılında Azize Ursula tarikatına katılan ve Mère Marie de l'Incarnation (Meryem Ana'nın Enkarnasyonu) olan genç dul, Bayan Mar-

42) A.g.y., s. 136.
43) P. Piny, *L'Etat de pur amour*, Paris, 1676.

tin'in durumu, bir ölümün ardından kendini dine adamanın oynadığı intihar vekili rolünü ortaya koyar. Dünyadan kopma arzusu o kadar güçlüdür ki korkunç bir vicdan çatışmasına rağmen, on bir yaşındaki oğlu Claude'u bırakıp gitmeye karar verir. Daha sonra ona şöyle yazacaktır: "Sizden fiilen ayrılarak, kendimi diri diri öldürdüm". Claude da din adamı olduğunda ve yoksunluklar içinde sağlığını bozduğunda, Bayan Martin analık içgüdüsünü yine bastırarak ona şöyle der: "Bedensel güçlerinizin azalmadığından hiç kuşkum yok; belki inzivanız, çalışmanız, işlerin sorumluluğu, disiplinin katılığı buna neden olmuştur; ama unutmayın ki biz sadece ölmek için yaşarız."[44]

Meryem Ana'nın enkarnasyonuna göre, benin yok oluşunun sonu tam bir dinginlik haline varır. Kendini Tanrı'ya adayan ruh, "artık kaygının olmadığı, demek istediğim artık arzunun olmadığı, [...] derin bir huzurun hüküm sürdüğü" bir durumdadır, diye yazar 1666 yılında. Tanrı içinde yok olan kişi huzur içinde uyur, çünkü kendinden vazgeçmiştir ve artık kaygılanacak hiçbir şeyi yoktur.

Yok oluş tinselliği, kısmen bir kaçış davranışı, dini reform ortamıyla gelişmiş Hıristiyan bilincini tehdit eden kaygı ve umutsuzluktan kurtulmanın bir yoludur. Yürek darlığına dek varabilen bu kaygı bazılarını intihara götürür. Bazıları da yok oluş tinselliği içinde kaybolmayı, hatta Condren'in dediği gibi "kendini yok etmeyi" seçer. Cehennemlik olmanın kesinliği, kimi zaman en yüce ruhları bir yol kavşağına getirir. Örneğin, gençliğinde kaygılı ve karamsar bir mizacı olan, yetkinliğe ulaşmaya çalışan Aziz François de Sales, on sekiz yaşında ciddi bir umutsuzluk nöbeti geçirir. Ruhunun kurtuluşundan umudu keser, iştahı ve uykuları kaçar, hızla zayıflar, ta ki Notre-Dame-des-Grès Kilisesinde iyileşene dek. Azize Jeanne de Chantal da bir umutsuzluk evresinden geçer. Karmelit Madelaine de Saint-Joseph ise cehennem azabı korkusuyla kendinden geçer.

Hatta bazıları, şu eski intihar vekili, gönüllü şehitliği yeniden canlandırmaya bile hazırdır. Örneğin 1604'te, tarikatlarını kurmak için Fransa'ya gelen altı İspanyol Karmelit rahibesi, Calvincilerin bulunduğu güneybatı bölgelerinden geçerken, o dönemde yazılmış bir anı kitabının betimlediğine göre, kışkırtıcı tavırlar sergiler: "Kutsal rahibelerimiz, inançlarını yüksek sesle haykırıp şehitliğin paha biçilmez mutluluğuna

44) Rahip Bremond tarafından alıntılanmış, *a.g.y.*, VI. cilt, s. 114.

erişmek için [...] ellerini koçudan dışarı çıkarıp halka haçlarını ve tespihlerini gösteriyorlardı."[45]

Dini kaygının iki yönü vardır: "En yüce iyiye yönelmeyi" sağlayan itici bir güç olabilir, der François de Sales, ama şeytan tarafından kullanılırsa umutsuzluğa da sürükleyebilir.[46] İntihara götürebilecek olan bu tehlikeli kaygıya karşı iki çare önerilir: Sonu dinginliğe varan, kendini Tanrı'nın yargısına bırakma tinselliği ya da özellikle Bossuet ve Cizvitlerin önerdiği eylem tinselliği: İyilik yapma çabalarıyla meşgul olan zihin tekrar dengeye kavuşur. "Gerek günahlara, gerekse kışkırtılara karşı, kaygının yarattığı karışıklıktan her zaman sakınmak gerek"[47] diyen Nicole gibi bazı Jansenistler de bu görüşe katılır.

BİR ÇARE: DİNDAR HÜMANİZM

XVII. yüzyılın ilk otuz yılında, tinsel bir akım kendini özellikle kaygı ve umutsuzlukla mücadeleye adar: Bu, umutsuzluğa düşüren cehennem ve önceden takdir öğretilerinden doğan intihar eğilimlerinin gerçek bir panzehiri, güleç ve iyimser tinselliğin ender örneklerinden biri, dindar hümanizmdir. Dindar hümanistler, şeytanı kovma etkisi olan gülmeye saygınlık kazandırır. Rabelais'nin ardından şunu tekrarlayıp dururlar: "Gülmek insana özgüdür"; gülmek iyi ve sağlığa yararlıdır. Hıristiyanlar gülmelidir, diye yazar 1624'te Peder Garasse: "Dünyanın genelinde, öyle çarpık zihniyetli insanlar vardır ki, bir rahibin güldüğünü görünce, onun yoldan çıkmış ve lanetlenmiş olduğunu düşünürler [...]. Fakat, Tanrım, bu insanlar bizden ne ister? Biz her zaman gözü yaşlı mı olalım?"[48] Pierre de Besse'e gelince, o iflah olmaz bir gülme tutkunudur: "Benim gülmem gerek, dalga geçmem, güldürmem ve her şeyle alay etmem gerek."[49] Ama gülmekten ölünemez mi ya da en azından sevinçten? Tanrı aşkından bahsedildiğini duyar duymaz, kalp krizi geçirecekmiş gibi olan Cizvit

45) A.g.y., II. cilt, s. 306. Rahibeler için sapkınlığı ortaya çıkarmanın çok basit bir yöntemi vardır; bu rahibelerden birinin, Anne de Jésus'nün de açıkladığı gibi, burada "yaşayan insanların neredeyse hepsi sapkındı; zaten bu yüzlerinden de okunabiliyordu, çünkü hepsinde gerçekten mahkûmların yüz ifadesi vardı".

46) J. Deprun, *La Philosophie de l'inquiétude en France au XVIIIe siècle*, Paris, 1979.

47) Nicole, *Traité de l'oraison*, Paris, 1679.

48) P. Garasse, *Apologie*, 1624, s. 45.

49) P. de Besse, *Le Démocrite chrétien*, s. 2.

Antoine Binet'nin ileri sürdüğü şey budur: "Kalbime sadece şu aşk, cennet ya da muallimim İsa sözcüğünü söylemek, ona bir kılıç saplamakla eşdeğer."[50] 1620'de, *Consolation et réjouissance pour les malades et personnes affligées*'de [*Hastalar ve üzgün insanlar için teselli ve eğlence*], Cizvit Binet, eğlenceli dini öyküler anlatarak melankoliyi dağıtmaya çalışır. Ona göre, Allah Baba, sırtımıza dostça yumruklar atarak bizi cennete götüren asık suratlı, matrak bir ihtiyardır: "Cennet, papazın çiftleri evlendireceği kilisenin kapısında damadı yumruklamaya girişen ve ona soluk aldırmadan, yumruk ata ata büyük sunağa götüren Galyalı atalarımızın yaşadığı Fransa gibidir."

Yaşamın sıkıntıları olan bu yumruklar, o halde bizim seve seve yememiz gereken dostça dayaklardır. Hatta ilk günah bile "hayırlı bir günah"tır, çünkü o olmasaydı, insanlığın Kurtuluş mucizesi asla olamazdı. Dindar hümanizmin iflah olmaz iyimserliği, doğanın iyiliği ve Antikçağ bilgeliğinin büyüklüğüne olduğu kadar yeni bilimin olağanüstü buluşlarına da hayrandır. Bu akım, 1580-1620 yıllarının bilinç bunalımına olumlu bir tepki verir; insan aklı, sınırsız dünyanın keşfini ve bu keşfin açtığı ufukları, korkmadan ve sevinçle karşılamalıdır.

Yeni bilim bize yaşamı sevdirir; dindar hümanizmin, o dönemde gerçekleşen bilimsel devrimin yenilikleri karşısındaki hayranlığı, karamsar mizaçların, umutsuzluğun ve intihar düşüncelerinin gerçek bir panzehiridir. İstemli ölüm aleyhine çıkarılmış yasaklardan ve cezalardan kuşkusuz çok daha etkili bir ilaç. Kapuçin rahip Yves de Paris kederli ve karamsar Hıristiyanlarla dalga geçer; neşeyi, iyimserliği, gülmeyi tavsiye eder ve Peder Mersenne gibi, Tanrı'ya, nefisle savaşarak değil, dünyayı bilgince inceleyerek yaklaşılabileceğini ileri sürer. 1639'da, Antoine Binet, vaizlere kesin ve somut örnekler vermeye adanmış bir tür bilim ve sanat ansiklopedi olan *Essai des merveilles de la nature et des plus nobles artifices*'i yayımlar ve bilimsel terimlerin "anlam zenginlikleri" karşısında hayrete düşer. Karmelit rahibi Léon de Saint-Jean, *Portrait de la sagesse universelle avec l'idée générale des sciences*'ı yazar.[51] Dindar hümanistler iç rahatlatıcı dini

50) A. Binet, *Les Attraits tout-puissants de l'amour de Jésus-Christ*, 1631, s. 677. Peder Surin de dini şiirlerinde şöyle yazar:

Ölsem de yaşasam da hepsi bir
İçimde aşk olsun o yeterlidir.

51) Dindar hümanizm ve bilim konusunda, bkz. G. Minois, *L'Eglise et la science. Histoire d'un malentendu*, II. cilt: *De Galilée à Jean-Paul II*, Paris, 1991, s. 48-52.

yapıtları çoğaltırlar: 1610'da, Chanoine papazı Guillaume Gazet'nin *Consolateur des âmes scrupuleuses*'ü, 1645'te, Kapuçin rahip Yves de Paris'in *Les Miséricordes de Dieu en la conduite de l'homme*'u, 1649'da, Kapuçin Jacques d'Autun'un *Les Justes Espérances de notre salut opposées au désespoir du siècle*'i, 1652'de, Cizvit Le Moyne'un *La Dévotion aidée*'si ve daha pek çoğu.

Cizvit Louis Richeome (1544-1625) dindar ruhun sevincini dile getirir. Dindarlık bir zevktir; gülmek, Tanrı'nın bir armağanı. Güzel olan ve ruhun güzelliğini yansıtan bedenimizi ve yaşamı sevmeliyiz. Bunlar iki âşık gibi birbirine bağlıdır ve onları ayıran ölüm, Cizvit Richeome'un *L'adieu de l'âme dévote laissant le corps* (*Bedenden ayrılan dindar ruhun vedası*) adlı diyaloglu, alegorik, dokunaklı şiirinde sahneye koyduğu bir dramdır. Gelecekteki bir mutluluğu hazırlıyor bile olsa, ölüm, eğlenceli hiçbir yanı olmayan bir kopuştur. O halde intihar delice, düşüncesizce ya da kibirli bir davranıştır, "aynı kibir günahıyla [...] kendini öldüren" Cato'nun intiharı gibi. "Çünkü o, ruhunu sürekli, kendisine ne bir öz ne de sağlam bir biçim veren şu övüngenlik ve halkın sevgisiyle besliyor ve düşmanı Sezar'ın eline düşerse ününün azalacağını düşünüyordu, kızgınlık ve umutsuzluk canına tak edince ve bu rakibe tahammülü kalmayınca da (bağırsaklarını lime lime ettiğinde bir kahraman gibi görünse de), korkak bir ruha yakışan ilacı alarak ruhunu bedeninden ayırdı."[52]

Dindar hümanizmin hocası, François de Sales (1567-1622), umutsuzluk nöbetini aştıktan sonra, bütün yapıtlarında kararlı bir iyimserlik gösterir. *Traité de l'amour de Dieu* (*Tanrı sevgisi üzerine inceleme*) ve *Introduction à la vie dévote*'ta (*Dindar yaşama giriş*), kaygı ve üzüntüye geniş yer verir. Ona göre, "günahı saymazsak, kaygı, ruhun başına gelen en büyük kötülüktür; çünkü, bir cumhuriyetin içindeki karışıklıklar ve ayaklanmalar, onu nasıl yerle bir eder ve yabancı düşmana direnmesini engellerse, bizim yüreğimiz de, kendi içinde kaygılı ve kargaşa halinde olduğunda, sahip olduğu yetenekleri koruma ve aynı zamanda düşmanın kışkırtmalarına karşı direnme gücünü yitirir, düşman da o zaman, hani derler ya, bulanık suda balık avlamak için elinden geleni yapar".[53] Bir kötülükten kurtulma ya da bir iyiliğe ulaşma isteğinin gerçekleşmemesinden kaynaklanan kaygı, şeytan tarafından kişiyi umutsuzluğa sürüklemek için kullanılabilir. Dolayısıyla, kişinin, dini ve ahlaki konularda danıştığı din adamını hemen bundan haberdar etmesi gerekir.

52) L. Richeome, *L'Adieu de l'âme dévote laissant le corps*, Lyon, 1590, s. 50.
53) F. de Sales, *Introduction à la vie dévote*, IV, 11.

Üzüntüye gelince, iki tür üzüntü vardır ve burada yine dikkatli olmak gerekir. Çünkü Tanrı tarafından gönderilen ve işlenmiş günahların pişmanlığıyla tövbeye iten iyi bir üzüntü vardır: "Tövbekâr sürekli üzülsün, ama üzüntüsüne de her zaman sevinsin." Buna karşılık, "bazılarının üzüntüsü ölümü getirir". François de Sales, Vaiz'den alıntı yaparak şöyle yazar: "Onun üzüntüsü öldürür ve hiçbir yararı yoktur." Kimi zaman intihara götüren bu üzüntünün üç nedeni olabilir:

- "Binlerce üzücü, iç karartıcı ve can sıkıcı telkinle, aklı bulandıran, iradeyi zayıflatan ve ruhu bozan, [...] kişiyi umutsuzluğa düşürmek ve yanlış yola saptırmak için ona sıkıntı ve aşırı bir yılgınlık veren cehennem düşmanı."
- "Doğal durum: melankolik mizaç bize egemen olduğunda; bu mizaç özünde kötü değildir, ama düşmanımız, bin bir kışkırtıyla ruhumuzu yoldan çıkarmak için ondan bol bol yararlanır."
- "Ve çeşitli aksiliklerin yol açtığı bir üzüntü."[54] Dindarlarda bu üzüntü ölçülüdür, ama dünya yaşamına bağlı kişilerde umutsuzluğa dönüşür. O halde, bu şeytani bir araçtır, çünkü "Şeytan üzüntü ve melankoliden hoşlanır, çünkü o üzüntülü ve melankoliktir ve sonsuza dek öyle olacaktır: Herkesin de kendisi gibi olmasını isteyecektir".[55]

François de Sales'e göre, intiharı haklı kılan tek şey "gerçek ihtişam"dır. Antikçağ intiharlarının onun gözünde hiçbir değeri yoktur. *Traité de l'amour de Dieu*'nün bir bölümünü bu soruna ayıran Sales, burada Stoacıların erdemini tartışır: Yaşam dayanılmaz olduğunda intihar etmeyi tavsiye eden kişilere nasıl erdemli denilebilir? Seneca ve diğerleri sadece kibir ve kendini beğenmişlikle hareket etmiştir; Lucretia, Aziz Augustinus'un da belirttiği gibi, kendini öldürmekle hata etmiştir. Cato'ya gelince, o bir bilge değil, bir umutsuzdur. Sadece gönüllü Hıristiyan şehitleri hayranlığı hak eder, çünkü onlar ne kendini beğenmişlikle ne de bencillikle hareket etmiştir. "Cato'da sarsılmaz bir cesaret olmasını ve bu sarsılmazlığın doğası gereği övgüye değer olmasını çok isterdim Théotime: Ama kendisiyle övünmek için insanın iyi ve haklı bir nedeni olması gerekir; bu da kendini öldürerek değil, gerçek erdem ölmeyi gerektirdiğinde ölüme razı olarak olur; boş bir şöhret için değil, gerçek bir

54) F. de Sales, *Traité de l'amour de Dieu*, XI. kitap, böl. 21.
55) F. de Sales, *Introduction à la vie dévote*, IV, 11.

ihtişam için: sarsılmaz cesaretleriyle inanılmaz metanet ve yiğitlik örnekleri göstermiş olan Hıristiyan şehitlerimizde olduğu gibi. Onlarla kıyaslandığında, Catolar'ın, Horatiuslar'ın, Senecalar'ın, Lucretialar'ın ve Arrialar'ın üzerinde durmaya bile değmez."[56]

Bununla birlikte, François de Sales gizemci kopuş tinselliğinin çarpık ikircilliğinden kurtulamaz. Bunun sonunun ölüme varabileceğini kabul eder ve burada bir intiharın söz konusu olmadığını açıklamakta belli bir güçlük çeker. Bu gizemciler, diye yazar, üzüntüden ölmezler, üzüntü nedeniyle ölürler; nüans pek ikna edici değildir: "Bunların arasında kendini tümüyle Tanrı sevgisine adayan kutsal âşıklar vardır, bu kutsal aşk ateşi onları yiyip bitirir, yaşamlarını tüketir. Üzüntü, onların yemelerini, içmelerini ve uyumalarını kimi zaman öyle uzun süre engeller ki sonunda zayıflayıp bitkin düşerler ve ölürler; o zaman da halk, onların üzüntüden öldüğünü söyler: Ama bu doğru değildir, çünkü onlar güçsüzlük ve bitkinlikten ölürler. Bu güçsüzlüğün üzüntü nedeniyle başlarına geldiği doğrudur ve onların, üzüntüden değilse de, üzüntü nedeniyle, üzüntü yüzünden öldüklerini kabul etmek gerekir: Şu halde, sevgili Théotime, kutsal aşkın ateşi büyük olduğunda, yüreğe öyle saldırır, onu öyle sık yaralar, öyle bitkin düşürür, öyle çok zayıflatır ve onu öyle sık esrime ve hayranlıklar içine taşır ki, bu vasıtayla neredeyse tümüyle Tanrı'yla meşgul olan ruh, yeterli besini alması ve sindirmesi için bedene yeterince yardımda bulunamadığından, dirimsel ve yaşamsal güçler yavaş yavaş azalmaya başlar, ömür kısalır ve ardından ölüm gelir. Ey Tanrım, Théotime, bu öyle mutlu bir ölümdür ki!"[57]

Burada yine intiharın türevi ya da vekilinden bahsetmemek çok güçtür. Sales'den sonra, Malebranche da, "bedenin çıkarlarından vazgeçmeden, onu küçümsemeden, feda etmeden, unutmadan Tanrı'yla tam olarak birleşilemeyeceğini" kabul ederek, gizemci davranışın bu ikircilliğini aynı sıkıntıyla ortaya koyacaktır. "İstemli ölüm suçlamasından nasıl kurtulmalı?" diye düşünür Malebranche. Ama bunu başaramaz. Bedenimizi feda etmeden Tanrı'yla birleşemeyiz; ama bizim bedenimizi feda etmeye hakkımız yoktur. Oratoire tarikatına bağlı olan Malebranche, tespitlerde bulunmak ve tümüyle farklı bir soruna doğru kaymaktan başka bir şey yapamaz: "Bu, kendimizi öldürmeye ya da sağlığımızı bozmaya izin verildiği anlamına gelmez. Çünkü bedenimiz bize ait değildir: Tanrı'ya, devlete,

56) F. de Sales, *Traité de l'amour de Dieu*, XI. kitap, böl. 10.
57) A.g.y., LVII. kitap, böl. 10.

ailemize, dostlarımıza aittir. Bedenimizi kullanma zorunluluğuna uygun olarak, onun gücünü ve sağlığını korumak zorundayız. Ancak bunu, Tanrı buyruğuna aykırı ve diğer insanların zararına olacak biçimde yapmamalıyız. Devletin iyiliği için onu tehlikeye atmalı ve Tanrı'nın buyruklarını yerine getirmek için onu zayıflatmaktan, ona zarar vermekten ve onu yok etmekten çekinmemeliyiz."[58]

JANSENİZMİN İKİRCİLLİĞİ

1580-1620 yıllarının bunalımından doğan tinsel akımlar arasında, Jansenizm, istemli ölüm konusunda belki de en ikircil olanıdır. İntiharı kesin olarak kınayan Jansenizm, onun yerine, mutlak isteğine dayalı öyle bir yaşam ülküsü getirir ki aslında ölmeyi emretmekten başka bir şey değildir yaptığı. Racine tragedyaları bunu çok iyi ortaya koyar. Öldürme eylemini reddeden, ama sürekli bir kaygı üreten ölüm arzusunu koruyan Jansenizm, bu bakımdan çok kötü bir intihar vekilidir.

İntihar, Hıristiyanlara olduğu kadar paganlara da kesinlikle yasaktır. Paganlar kibirlidir ve hayran olunacak bir yanları yoktur, der özetle, inançsız birinde bir parçacık bile soyluluk olabileceğini düşünemeyen Arnaud. Diogenes'in ölümü konusunda şöyle yazar: "Bu hikâyenin bize gösterdiği tek şey, bu ünlü aptalın aşırı derecede kibirli olduğudur."[59] Aristoteles'e gelince, o kuşkusuz intihar etmiştir, çünkü "şu sefil cehalet ve körlük çağlarında"[60] bu modadır. Onun cehennemlik olması kaçınılmazdır. Nicole ise Cato'ya saldırır: "Cato'nun ölümünü birbirleriyle yarışırcasına ne tumturaklı övgülerle anlatır filozoflar; oysa onu, onlara göre insani yüce gönüllülüğün doruğu olan şu barbarlığa iten şey korkaklıktan başka bir şey değildir." Çocukça sözlerle onunla alay edip gülünç duruma düşürmeye kalkışır: Cato, Sezar'ın yüzünü görmekten korktuğu için kendini öldüren bir ödlektir. "O halde, onun acınası bir zayıflıkla, bütün kadınların ve bütün çocukların kolaylıkla katlandığı bir şeye dayanamadığını, bundan çok şiddetli bir korku duyduğunu ve bu korkunun, onu bütün cürümlerin en büyüğüyle dünyadan ayrılmaya ittiğini söylemek gerekiyor."[61]

58) Malebranche, *Traité de morale*, Rotterdam, 1684.
59) Arnaud, *De la nécessité de la foi en Jésus-Christ*, *Œuvres*'de, X. cilt, s. 360.
60) *A.g.y.*, s. 149.
61) Nicole, *Essais de morale*, I, böl. 13.

Jansenistler, başka konularda olduğu gibi intihar konusunda da gevşek bir ahlakla suçlanan ve aşırı bir titizlikle, bazı intiharları haklı kılan kazüist Cizvitlere de karşı çıkarlar. *Troisième Écrit des curés de Paris*, taraflı bir biçimde, Cizvitlere göre, öldürüp öldüremeyeceğimize karar vermenin aklın işi olduğunu söyler. Buradan yola çıkarak, "kendilerini öldürmüş bütün paganların ve özellikle, bazı kentlerde uygulandığı gibi, bunu sadece yüksek yargıçlardan izin istedikten sonra yapanların, şu buyruğu hiç de çiğnemediği söylenmeyecek mi? [...] Bu ilkeden doğabilecek tuhaf sonuçlarla karşılaşmak bizi korkutuyor açıkçası". 1672 yılında, Sinnichius, intiharı mazur gören "gevşek görüşleri" eleştirir.

Nüanslı anlayış, Jansenistler için söz konusu değildir gerçekten de. Onlar mutlağı arar ve bayağı dünyevi isteklerle uzlaşmaktan sakınırlar. Pascal'ın, Montaigne'in tereddütleri karşısındaki dehşet dolu tepkisini biliyoruz: "İntihar ve ölümle ilgili düşüncelerinde [...] Montaigne'in kusurları büyüktür [...]. Ölüm konusunda dine aykırı düşünceleri bağışlanamaz; çünkü Hıristiyan gibi ölmek bile istenmiyorsa dinin tümüyle yadsınmış olması gerekir ve o, bütün kitabında korkakça ve tembelce ölmekten başka bir şey düşünmez."[62] *Entretiens avec M. de Saci*'de, Pascal, Epiktetos'u ve ona "Tanrı'nın bizi çağırdığına inanacak kadar çok acı çektiğimizde kendimizi öldürebiliriz" dedirten "şeytanca kibrini" de eleştirir. Stoacıların intihar öğretisi kibirden doğar.

Pascal, bazı insanları intihara iten şeyin mutluluk arayışı olduğunu çok iyi bilir: "Kendilerini asacak olanlar da dahil bütün insanların bütün eylemlerinin nedeni budur" diye yazar. Ancak Jansenistler, uzlaşma reddi ve mutlak isteklerinin, bizim gibi sınırlı ve yanılabilir insanlar için ancak ölümle gerçekleşebileceğinin farkında mıdır? Melek olmayı gerçekten isteyen kişi, hayvan olduğunu anladığında kendini öldürmekten başka bir şey yapamaz. Melek olmak isteyen biri varsa, o da kuşkusuz Jansenisttir. Onun için insan doğasının sınırlarıyla karşılaşmaktan daha kötü ne olabilir? İstekleri çok yüksekte olduğu için, Jansenist her zaman başarısızlığa mahkûmdur. İstemli ölümü reddeden, ama ancak ölümle yerine getirilebilecek yaşam gerekleri yaratan Jansenist, çözülmez bir çelişkinin ortasındadır.

"Katılmadan ve zevk almadan dünyada yaşamak": Tanrı'yla dünyayı kesin olarak karşı karşıya getiren ve hem doğal değerleri gerçekleştirmek

62) Pascal, *Pensées*, La Pléiade, s. 1104.
63) L. Goldmann, *Le Dieu caché*, Paris, 1959.

için dünyayı değiştirmenin imkânsız olduğunu hem de Tanrı'ya sığınmak için bunu yapmanın yasak olduğunu ileri süren Jansenist düşünce budur. Jansenistin yaşamı, kesinlikle uzlaşmaz iki zıt kutup arasında gidip gelir. Onun mutlak isteği, genelde kusurlu olan ve bir tercih içeren insani değerlerle yetinemez. Jansenist bu noktada kendini derin bir yalnızlığa mahkûm eder, insani girişimlerde yer almayı reddeder ve hayatta kalmaya devam edip dünyadan çekilir.

Lucien Goldmann'ın çarpıcı biçimde ileri sürdüğü gibi, burada söz konusu olanın, özellikle soylu burjuvaları, 1620'li yıllardan itibaren de aristokrasiyi ilgilendiren sınıfsal bir olay olması çok olası görünüyor,[63] ama bu, bizim için ikincil önemdedir. Bizim için önemli olan, bu dünyayı kötü diye mahkûm eden ve kıyametten önce onu değiştirebilme konusunda hiç umudu olmayan Jansenizmin, kendi içinde, temel bir ölüm eğilimi taşıdığını saptamaktır: "Dünyada yaşamak, insan doğasını bilmeden yaşamak demektir; bu doğayı tanımak, insanın, doğal değerleri ancak, dünyayı ve dünya yaşamını reddederek, yalnızlığı ve –son sınırda– ölümü tercih ederek kurtarabileceğini anlamak demektir,"[64] diye yazar Lucien Goldmann, Pascal'la Faust'un tutumları arasındaki büyük benzerliği de zekice ortaya koyarak: evrensel bilgi tutkusu ve hiçliğinin farkına varış. Bu iç çatışma, Pascal'ı şu ulaşılmaz Tanrı'nın gizemini acıyla kabul etmeye, Faust'u ise intihar etmek istemeye götürür. İki tutum arasındaki sınır çok incedir ve terazinin şu ya da bu yana eğilmesi için çok az şey yeterlidir.

Faust'a özgü intihar çözümü, pek çok bakımdan en mantıklı ve en tatmin edici çözüm gibi görünür. Dünyayla kendi mutlak isteği arasında hiçbir uzlaşmanın mümkün olmadığını anlayan kahramanın intihar ettiği Racine tragedyalarından çıkan sonuç budur örneğin. Andromaque, Junie, Bérénice, Phaidra çatışmayı ölümle çözerler. Kötü ve değiştirilemez bir dünya, hiç görünmeyen bir Tanrı ve bir mutlak isteği arasında sıkışıp kalan bu kadınlar için geriye tek bir yol kalır: hiçlik. Pagan kadınlar hiçliğe koşar. Bu yol Jansenizmin doğal yokuşudur ve bu yokuşta onu tutan tek şey Augustinusçu yasaktır: "*Phaidra*, tavizsiz, tercihsiz, uzlaşmasız yaşama umudunun tragedyası ve bu umudun kaçınılmaz olarak boş bir umut olduğunun kabul edilmesidir [...]. Dünyada yaşama sorununu ve başarısızlığının zorunlu nedenlerini tüm şiddetiyle ortaya koyan *Phaidra*, *Düşünceler*'in görüşüne daha yakındır."[65]

64) A.g.y., s. 241.
65) A.g.y., s. 421.

Böylece gerçek Jansenizm son derece ikircil olduğunu ortaya koyar. İnsanlık durumu üzerinde mantığa dayalı bir akıl yürütmeyi sonuna dek götüren Jansenizm sonunda tam bir çıkmaza varır: Bir yanda, hiçbir eylemin iyileştiremediği tümüyle kötü bir dünya; diğer yanda, inayetini sadece çok az sevgili kuluna gönderen ulaşılmaz bir Tanrı; ikisinin arasında, mutlağa susamış ve ona ulaşamayacağını bilen yalnız bir insan.[66] Jansenizm, tek çıkış yolunun hiçlik olacağı bir yaşam koşulu yaratır. Ama yaşamın mutlak sahibi Tanrı adına bu hiçliği reddeder, böylece insanı dünya denen kapana kıstırır. İntihara engel olabilecek tek şey inançtır: Jansenizmin, Tanrı'yı, başlıca özelliği yokluk olan bir varlık, Pascal'ın deyişiyle, çoktan bulunmuş olduğu halde, hâlâ aramaya devam edilen bir varlık haline getirerek zayıflattığı bir inanç. Bu varlıkla yokluk arasındaki sınır çok incedir ve bu silindiği anda felsefi intiharın tek engeli de ortadan kalkacaktır. Jansenist düşünce, XIX. yüzyılın tanrıtanımaz umutsuzluk felsefelerini hazırlar. O potansiyel bir intihar etkenidir.

1580-1620 yıllarının bunalımı sırasında ortaya atılan, istemli ölümün yasallığı sorunu, XVII. yüzyılda kültürlü seçkinler arasında hâlâ bir tartışma konusudur. Gerçek intiharların sayısında anlamlı bir değişiklik görülmese de, anlayışlar yavaş yavaş değişir. Otoritelerin bütünüyle olumsuz ve baskıcı tutumunun arkasında, gitgide daha geniş çevrelerin kendini bu soruna karşı ilgili hissettiği görülür.

Rönesans'ın tersine, XVII. yüzyıl karamsar bir insan ve dünya görüşüne sahiptir ve umutlarını öbür dünyaya taşır. Birçok bakımdan, bu, bir yasaklar ve engellemeler çağıdır. Kültürel ve siyasal değişim, her alanda klasik anlayışa damgasını vuran daha büyük bir ahlaki sertlik isteği ve soğuk bir biçimcilikle kendini gösterir. Bu dünya kötüdür ve tek gerçek yaşamı,

66) Bazı yazarlar, Jansenizmin, en azından insanın öbür dünyadaki yaşamı konusunda, ille de bir umutsuzluk etkeni olmadığını belirtmiştir, çünkü Tanrı'nın sevgili kullarının çok az olduğunu ileri sürse de, Jansenizm, herkesten bu azınlığın içinde olduklarına inanmalarını ister: "Dünyadaki bütün insanlar, Tanrı'nın kurtarmak istediği bu az sayıda sevgili kulun içinde olduklarına inanmak zorundadır [...]" diye yazar Pascal. 1732 yılında, Peder Gilles Vauge, Tanrı'ya karşı günah işleme korkusunun bir önceden takdir emaresi ve dolayısıyla umut etmek için iyi bir neden olduğunu belirtir: "İyi insanlarda ve en kusursuz azizlerde bile görülen bu korku, Tanrı'nın önceden takdir kararını gerçekleştirmek için kullandığı araçlardan biridir; ve bizim bu sevgili kullar arasında olduğumuz inancını zayıflatmak şöyle dursun, bu korku aksine onu artırmalıdır, çünkü bu, bizi ahiret mutluluğuna ulaştıracak önemli araçlardan biridir ve çünkü Tanrı'nın, ona ulaşmamız için içinde bulunmamızı istediği durum budur" (*Traité de l'espérance chrétienne*, Paris, 1732, s. 218).

öbür dünya yaşamını beklerken disiplin altına alınmalıdır. Bu geçici dünya yaşamını, gözlerimizi arzuyla beklenen sona (ölüm ve sonsuz yaşam) dikerek, tam bir ilgisizlik içinde tamamlamamız gerekir.

Günlük yaşam denen bu yorucu engelli koşuda hileye başvurmak ve öbür dünyaya kestirmeden gitmeye çalışmak yasaktır. Ama tinsel yaşam, sonsuz mutluluğu arzulayan ruhun engellenmelerine "yok oluş" ve dünyadan çekilmekten ibaret geçici bir çare önerir. Bununla birlikte, istemli ölümün bu vekilleri sadece çok küçük bir azınlığı ilgilendirir. Halkın büyük çoğunluğu için, yasak aynen kalır, cezalar da eski sıklığıyla devam eder. İnsan kendini devlete, topluma adamalı ve ona ne pahasına olursa olsun yaşamayı emreden Tanrı yasasına ve doğa kanununa uymalıdır. Buna karşılık, büyük acılar ve delilik vakaları konusunda yargıç ve mahkeme görüşlerinde artan bir hoşgörü saptanır. Ruhban ve soylu seçkin sınıfı için, onur ve saygınlığın göz önünde bulundurulmasının sonu neredeyse ceza yokluğuna varır, bu da iki düzeyli bir ahlak yaratır.

Bu durum, 1680-1720 yılları arasında ortaya çıkan ikinci Avrupa bilinç bunalımı sırasında intiharın yeniden tartışma konusu edilmesine yol açacaktır. Yerleşik Kiliselere doğrudan saldıran eleştirel düşünce ve akılcılık, korkunç geçim bunalımları ve ekonomik çöküşlerin istemli ölüm eğilimlerini artırdığı anda bile, tinsel nitelikli, en etkili yasakları kesin olarak hafifletecektir. Bu dönem, intihar teriminin doğuşunu da gören gerçekten önemli bir dönemdir.

Üçüncü Kısım

Aydınlanma Çağı: Güncelleştirilmiş ve Suç Olmaktan Çıkarılmış Bir Soru

8
"İngiliz Hastalığı"nın Doğuşu (1680-1720)

THOMAS CREECH'TEN GEORGE CHEYNE'E: THE ENGLISH MALADY

1700 yılında, Hamlet'ten tam bir asır sonra, Oxford'un bilge editörü Thomas Creech, Lucretius'un yapıtlarının çevirisini tamamladıktan sonra kendini asar. Aydın çevrelerde olay öyle büyük bir yankı uyandırır ki kimilerine göre hayranlık, kimilerine göreyse dehşet verici bir efsaneye dönüşür. Creech'in kısa süre önce *Biathanatos*'u okuduğu ve öldüğünde, bir elinde kitap, diğerindeyse bir ip bulunduğu yolundaki söylenti nedeniyle, bazıları onun ölümünü, felsefi intiharın örneği yapmak ister. Bir başka öyküye göreyse, Creech, Lucretius'un elyazmasıyla ilgili olarak şöyle yazmış olacaktır: "*Önemli not:* Yorumumu bitirdiğimde kendimi asmam gerekecek." Bu da Voltaire'in alaylı eleştirisine yol açacaktır: "Yazarı gibi ölmenin zevkine varmak için dediğini yaptı. Eğer Ovidius ile ilgili bir yoruma başlamış olsaydı daha uzun yaşardı."[1] Düşman bir gözlemci, Creech'in "yaşadığı gibi, yani gerçek bir ateist gibi öldüğünü" yazar. Oysa gerçek çok daha basittir: Editör, aşk acısıyla kendini öldürmüştür, çünkü

1) Voltaire, *Dictionnaire philosophique*, "Cato, intihar" maddesi.

sevgilisinin ailesi evlenmelerine karşıdır. Meslektaşları ve rakipleriyse, çevirisinde yapmış olduğu hataların onu umutsuzluğa düşürdüğünü ileri sürer.

Felsefi intihar düşüncesinin ağır basması yine de bir tesadüf değildir. Fikir birkaç yıldır ortadadır; Creech ile Lucretius'un bir araya gelmesi de geleneksel ahlak savunucularını kaygıya düşüren bir akıma somut bir nitelik kazandırmış gibi görünür. Yaklaşık 1680'den itibaren, intihar tartışması İngiltere'de yeni bir yoğunluk kazanır; lehte ya da aleyhte kitaplar artar; yankı uyandırmış olaylar tartışılır ve tartışmalar daha ilgi çekici hale gelir. 13 Temmuz 1683'te, komplo nedeniyle tutuklanan Essex Kontu, Londra Kulesi'nde boğazını keser. 1684'ün Ekim ayında, kısa süre önce din değiştiren ve dindaşlarını Anglikan Kilisesi'ne katılmaya çağıran ünlü bir vaftizci vaiz, John Child kendini öldürür. Aynı yıl, Cheshire'lı bir papaz, Thomas Law, kilisedeki görevini kaybedince yaşamına son verir. 1685'te, Monmouth Dükü'nün teğmenlerinden Robert Long, Newgate hapishanesinde intihar eder. 1689'da, ünlü devlet adamı Sir William Temple'ın oğlu, dış ilişkilerden sorumlu Savunma Bakanı John Temple, İrlanda'daki görüşmelerinin başarısızlığı yüzünden kendini alçalmış hisseder ve London Bridge'in tepesinden Thames sularına atlar. Cebinde bulunan bir notta şunlar yazar: "Başarılı olamadığım bir şeye girişmiş olma aptallığım krala büyük bir zarar verdi ve ben bu zararı bundan daha küçük bir şeyle telafi edemezdim: Tanrı onun girişimlerini kutsasın ve başarıya ulaştırsın."[2]

Thomas Creech'in 1700 yılındaki intiharını, kısa süre sonra, 1701'de, büyük aristokrat, Bath Kontu'nun intiharı izler, ondan iki hafta sonra da oğlu ona öykünüp kendini öldürür. Ertesi yıl, 1702'de, hazine bakanının kuzeni, zengin, evli ve aile babası olan Francis Godolphin, belli bir nedeni olmaksızın boğazını keser. 4 Ocak 1704'te, Essex Kontluğu'nun zengin burjuvası George Edward, üç tabancayı aynı anda ateşlemeye izin veren bir sistemle, çok hazırlıklı bir biçimde kendini öldürür. Bu olay da büyük yankı uyandırır, çünkü Anglikan papaz John Smith, aynı yıl yayımlanmış bir yergide, bu olayda "ateizm"in[3] korkunç sonuçlarının bir örneğini görür. Oysa zavallı Edward öncelikle çevresinin hoşgörüsüzlüğünün kurbanıdır. Çok dindar biri olan Edward, felsefi kitaplar okuduktan sonra akılcı bir

2) *The Early Essays and Romances of Sir William Temple*, G. C. M. Smith, Oxford, 1930, s. 193.

3) J. Smith, *The Judgment of God upon Atheism and Infidelity*, Londra, 1704.

dine yönelir. Kutsal Kitaplar'ın doğruluğundan kuşku duyar ve dini inançların hiçbirinin Tanrı'nın varlığını kanıtlamadığını, kimileri siyah, kimileri beyaz olduğuna göre bütün insanların Adem'den gelmiş olamayacağını ileri sürer. Ruhani çevresinde dışlanan, karısı tarafından reddedilen Edward, kırk yaşlarında kendini öldürmeye karar verir. John Smith'e göreyse bu, her yere yayılmış olan Yeni Epikurosçu ilkelerin sonucudur.

Basın tarafından yorumlanmış ve geniş kitlelere yayılmış olan bütün bu intiharlar büyük bir ilgi uyandırır. 1702 yılında, John Evelyn *Diary*'sinde şöyle yazar: "On beş on altı yıldır bu ulus içinde kendini öldüren bütün o insanları düşünmek çok üzücü bir şey."[4] Bu yorum, artık bütün gazetelerde yayımlanmaya başlamış *bills of mortality* tarafından aktarılan intihar rakamlarının yükselmeye başlamasıyla aynı döneme denk gelir. Dolayısıyla, ünlü intiharlar, dipten gelen bir dalganın, derin ve tam anlamıyla İngilizlere özgü bir eğilimin yansımaları ve açıklamaları gibi görünür.

Böylece "İngiliz hastalığı" miti doğar. Doktor George Cheyne de, 1733 yılında yayımlanmış *The English Malady, or a Treatise of Nervous Diseases of all Kinds* adlı kitabıyla buna resmi bir nitelik kazandırır. Yazar, "tuhaf ve sıra dışı intiharların son dönemdeki sıklığından ve günlük artışından"[5] kaygı duyan dostları tarafından bu kitabı yazmaya itildiğini söyler. Fontenelle'in *La Dent d'or* (*Altın Diş*) hikâyesini okumamış ya da orada verilen dersi aklının bir köşesine yazmamış olan doktor Cheyne, İngilizleri, diğer uluslardan daha fazla kendini öldürmeye iten nedenleri çözümler. Çünkü bu, seçkinler arasında artık iyice yerleşmiş, kuşkuya yer bırakmayan kesin bir gerçektir: İngiltere intihar ülkesidir. Aydınlanma Çağı'nın bu miti, ancak modern istatistiklerin doğuşuyla birlikte silinecektir.

Cheyne, İngilizlerin intihar eğilimlerinin, bir yandan ateizm ve felsefi düşüncenin gelişmesine, diğer yandan da adalıların, coğrafya ve elverişsiz iklim koşullarından ileri gelen melankolik mizacına bağlı olduğunu açıklar. İklimsel belirlenimcilik o zamanlar modadır. Montesquieu de bunu bol bol kullanacaktır, bu öyle yerleşmiş bir düşüncedir ki çoğu kişi farkında olmadan onun etkisi altında kalacaktır: 1727'de, César de Saussure, Londra'ya varır varmaz havanın onu bunalttığını ileri sürer ve şöyle ekler: Eğer İngiliz olsaydım, kesin intihar ederdim.[6]

4) *The Diary of John Evelyn*, E. S. de Beer, Oxford, 1955, s.505.

5) G. Cheyne, *The English Malady*, 3. baskı, 1734, s. III.

6) J. Sena, *The English Malady: the Idea of Melancholy from 1700 to 1760*, Princeton, 1967, s. 44.

BİR SÖZCÜĞÜN DOĞUŞU: SUICIDE (İNTİHAR)

Bu hastalığın adı da yine İngiltere'den gelir. "Suicide" XVII. yüzyılda ortaya çıkan bir terimdir, bu da doğası gereği düşüncenin evriminin ve bu konudaki tartışmaların artan sıklığının bir belirtisidir. Biz anlatımı basitleştirmek amacıyla sözcüğü şu ana kadar anakronik biçimde kullandık. Aslında Fransız dilinde, daha önceleri sadece, kendini öldürme eylemine uyarlanan ve bu eylemin olağandışı ve kınanılası niteliğini belirten dolaylamalar kullanılırdı: "s'occir soi-même (kendini katletmek)", "se tuer soi-même (kendini öldürmek)", "être homicide de soi-même (kendinin katili olmak)", "être meurtrier de soi-même (kendinin katili olmak)", "se défaire (kendini yok etmek)".

Yeni sözcüğün ortaya çıkışı, bu eylemi, bir başkasını öldürme eyleminden ayırma isteğini dile getirir ve sözcük ilk kez, İngiliz Sir Thomas Browne'un, 1636 yılına doğru yazılmış ve 1642'de yayımlanmış *Religio medici* adlı kitabında Latince biçimiyle kullanılır. Yazar, bu şekilde, tümüyle kınanması gereken Hıristiyan *self-killing*'ini Cato'nun pagan *suicidium*'undan ayırmak ister. Latince *sui* (kendini) ve *caedes* (öldürme) sözcükleri üzerine kurulan suicidium terimi, ondan bağımsız biçimde, kazüistlerde de görülür: 1652'de, Caramuel, *Theologia moralis fundamentalis*'inin bir paragrafına *De suicidio* başlığını koyar. Yeni sözcük, 1650'li yıllarda, sözlükçü Thomas Blount ve Epikuros'un editörü Walter Charleton'un yapıtlarıyla birlikte İngilizcede de yaygınlaşır. Hatta 1658 yılında, Milton'un yeğeni Edward Phillips'in *General Dictionary*'sinde yer alacak kadar yaygınlaşmıştır, ama Phillips'in, eylemi kınadığını gösteren uydurma bir etimolojik yorumuyla birlikte: "*Sui* zamirinden ziyade dişi domuz anlamına gelen *sus* sözcüğünden türetilmiş olmasını dilediğim bir sözcük [...], kendini öldürmek, bir insan için hayvanca bir çözüm gibiydi".[7]

Sözcük Fransız diline, o sırada İngiltere'de yaşayan ve dergisi *Le Pour et le Contre*'ta[8] yazan Rahip Prévost'un kalemiyle, 1734 yılında girer. Prévost ayrıca, kendini asmaya kalkışmış ve soylu bir beyefendi tarafından kurtarılmış Chelsea'lı papazınki gibi hikâyeler anlatarak "İngiliz hastalığı" mitinin yayılmasına da katkıda bulunur. Davranışının nedeni sorulduğunda papaz bunu şöyle açıklar: "Bunun bir zayıflık olduğunu kabul ediyorum; bütün sıkıntılarıyla yaşama katlananlar, bile bile kendi-

7) E. Philipps, *The New World of English Words or a General Dictionary*, Londra, 1658.
8) *Le Pour et le Contre, ouvrage périodique d'un goût nouveau*, IV. cilt, 1734.

lerini öldürenlerden daha sarsılmaz bir ruha sahiptir. Ama yaşama katlanmak için, onu sürdürebilmek gerekir. Bunun için gereken şey de bende yok. Üç gün sonra açlıktan öleceğim. Ölme anını biraz öne almak tanrısal düzeni değiştirmez."[9] O zaman, soylu beyefendi, papazı alıp evine götürür, ama onun daha sonra gidip kendini suya atmasını engelleyemez. O çok onurlu, ama ihtiyatsızlığı yüzünden varını yoğunu kaybetmiş bir adamdı der Prévost, ve özellikle Tyndall ve Collins'in büyük bir hayranıydı. İngilizler, diye ekler, ona övgüler düzecekti.

Rahip Prévost, George Cheyne'in, kısa süre önce çıkan *The English Malady* adlı kitabını ve onun bu durumu açıklamak için ileri sürdüğü nedenleri inceler: İngilizler intihar ediyorsa, kömürle ısındıkları, az kızarmış sığır eti yedikleri ve çok düzensiz bir yaşam sürdükleri içindir. Prévost pek ikna olmuşa benzemez.[10]

"İntihar" terimi, bununla birlikte, Fransa'da ancak XVIII. yüzyılın ortasında kendini kabul ettirir ve fiil, her zaman, aynı anlama gelen ya da tamâmen aynı olan sözcüklerin gereksiz tekrarı şeklinde kullanılır: "Se suicider",* insanın, kendine karşı cürüm düşüncesinden kurtulmayı başaramadığını çok iyi açıklar: "Je suicide" şeklinde olması gereken doğru biçim hiçbir zaman kullanılmamıştır. İngilizcede bir fiil biçimi yoktur: *suicide*, bir hareket fiiliyle birlikte kullanılması gereken bir addır: *to commit suicide*. Almanca *sich den Tod goben* ya da *sich töten* örneğinde olduğu gibi, diğer bütün dillerde de çift biçim, hatta dolaylama kendini kabul ettirir. İngilizce terim, İspanyolca, İtalyanca ve Portekizce'ye de yine XVIII. yüzyılda geçer.[11]

İSTATİSTİKLER VE BASIN

1680-1720 yıllarında, intiharın bir "İngiliz hastalığı" olarak ortaya çıkışı neyle açıklanır? Öyle görünüyor ki, bu, her şeyden önce, geleneksel değ-

9) A.g.y., s. 56.

10) "Çünkü, diyor, çünkü onlar sadece taşkömürü yakarlar ya da günlük besinleri yaptıkları sığır etini her zaman az kızartırlar ya da çünkü onlar, nefsin zevklerine kendilerini fazla bıraktıklarından, Tanrı, cennet düşmanının onların akıllarını karıştırmasına izin verir. Art arda sıralanan bu kanıtlar, Londralı muziplerin birtakım şakalarına yol açan büyük bir kitabın konusunu oluşturuyor." A.g.y., s. 64.

* Fransızca'da "se" zamiri bazı fiillerin önünde yer alır ve Latince "sui" zamiriyle aynı anlamı taşır. (ç.n)

11) D. Daube, "The linguistics of Suicide", *Philosophy and Public Affairs*, 1972.

erlerin bir asır içinde ikinci kez uğradığı genel bir bunalım ortamında, istatistik gelişmelerin, aristokrasinin toplumsal ve kültürel evriminin, şiddetli dini rekabet ortamının ve basındaki ilerlemelerin birleşmesinin bir sonucudur.

1680'den itibaren aktarılan intiharların sayısında gözlenen şaşırtıcı artış İngiliz kamuoyunu kaygıya düşürür. Gerçekten de, başlıca kaynak olan *London bills of mortality*, 1680 ve 1690 yılları arasında 18 olan yıllık intihar ortalamasının, 1690 ve 1700 arasında 20'ye, 1700 ve 1710 arasında 25'e, 1710 ve 1720 arasında 30'a, 1720 ve 1730 arasında 42'ye, 1730 ve 1740 arasında ise, kimi zaman 60'ı da aşan birkaç pikle birlikte 50'nin üstüne çıktığını gösterir. Bu koşullarda, gözlemcilerin kaygılarını dile getirmesi hiç de şaşırtıcı değildir. 1698'den sonra, William Congreve şöyle yazar: "İngiltere'de bir yıl içinde kulağımıza gelen melankolik delilerin ve kendini öldürenlerin sayısı, Avrupa'nın büyük bir bölümünden daha fazla değil midir?"[12] 1705'te de, John Evelyn "diğerleri kadar soylular arasında da, daha önce hiç bu son yıllarda olduğu kadar kendini öldüren olmadı"[13] der.

Rakamların yarattığı etki, XVII. yüzyılın sonundan itibaren gitgide daha geniş kitlelere ulaşan basının gelişmesiyle birlikte artar: Büyük gazetelerin tirajı, her biri için 15.000 olarak tahmin edilir ve 1704'ten itibaren, bu, haftada iki üç kez tekrarlanır.[14] Gazeteler ölüm kayıtlarını yayımlamakla kalmaz, en ilginç, en tuhaf ya da en şaşırtıcı intihar olaylarını ayrıntılarıyla anlatıp koşullar ve nedenlerle ilgili bir araştırma da yaparlar. Böylece halk, o ana dek istisnai gibi görünen bu gündelik haberlere alışır. Rakamların ötesinde, olayın sürekliliği akıllara yerleşir. Yazılı ve sözlü yorumlar da durumun ciddiyetini abartarak sürdürürler.

Öte yandan, basın, intiharı salt insani bir bakış açısıyla sunarak onu dinden bağımsızlaştırmaya da katkıda bulunur. Çoğu zaman tarafsız olan çözümlemeler, insanları, intiharı artık sadece toplumsal ya da psikolojik koşulların sonucu olarak görmeye alıştırır ve halkın gözünde onu yavaş yavaş suç olmaktan çıkarır. İntihar, yavaş yavaş faillerinin suçludan çok mağdur olduğu, olağan toplumsal sorunlar kategorisine girer.

Bununla birlikte, *bills of mortality* tarafından verilen rakamların önemini küçümsemek haksızlık olacaktır. 1650-1750 yılları arasında nere-

12) W. Congreve, *The Complete Works*, M. Summers, III. cilt, Londra, 1923, s. 206.

13) *The Diary of John Evelyn*, *a.g.y.*, s. 593.

14) J.R. Sutherland, *The Restauration Newspaper and its Development*, Oxford, 1986; J. M. Black, *The English Press in the Eigheenth Century*, Londra, 1987.

deyse iki katına çıkan Londra nüfusunu ve kayıtların artık daha eksiksiz olduğunu göz önünde bulundurmak gerek kuşkusuz. Ancak bu, 1680-1730 yılları arasında intihar sayısının 3,5 kat artmasını açıklamaya yeter mi? Bu pek mümkün görünmüyor. Çünkü, Londra nüfusu büyümeye devam ettiğine göre, intihar sayısının 1730'dan sonra da artmaya devam etmesi gerekirdi. Oysa eğri daha sonra düzleşir, hatta düşme eğilimi gösterir ve 1780'li yıllarda yıllık otuz intihara kadar düşer.

Çağdaşların izlenimleri o halde tümüyle temelsiz değildir: 1680 ve 1720-1730 yılları arasında istemli ölümde kuşkusuz bir artış olmuştur. Ama hareketin salt İngilizlere özgü olduğunu düşünmek bir yanılsamadan başka bir şey değildir.[15] Aynı dönemde, kıta üzerinde birçok gözlemci aynı tespitte bulunur. Örneğin, 1696 yılında, Fransa'da sürgünde olan İngiltere kraliçesinin kendisine anlattığı şeyi tekrarlamakla yetinen Prenses Palatine: "İntiharlar İngilizler arasında çok yaygın; İngiltere kraliçemiz, bu ülkede kaldığı sırada bana, erkek ya da kadın, bir kişinin kendini asmadığı, bıçaklamadığı ya da beynine kurşun sıkmadığı tek bir günün geçmediğini söylemişti."[16] Ancak 1699 yılında, Fransa'nın da bundan etkilendiğini görür[17] ve pek çok kişi gibi, o da bundan ateizm düşüncesinin gelişmesini sorumlu tutar. "Bu ülkede inanç bitti, öyle ki ateist olmak istemeyen tek bir genç bile bulamazsınız artık; ama işin daha da tuhafı, Paris'te ateist olan birinin sarayda dindar geçinmesi. Bir süredir çok sık gördüğümüz şu intiharların da ateizmden kaynaklandığı ileri sürülüyor [...]. Daha geçen pazartesi, Parisli bir avukat, yatağında, bir tabancayla kendini öldürdü."[18]

Bilgiler, ne kadar muğlak olursa olsun, 1680-1690 yıllarına uygun düşer. XVIII. yüzyılın başında akım büyür, 1720'de ise doruğa ulaşır ve Prenses o yıl şöyle yazar: "Paris'te şimdi yaşamdan kurtulmak moda: Birçok kişi kendini suya atıp boğuluyor, bazıları pencerelerden atlayıp boynunu kırıyor; bazıları kendini bıçaklıyor ve bunlar hep şu lanet olası para yüzünden oluyor."[19] Law sisteminin başarısızlığının o sırada intihar

15) R. Bartel, "Suicide in Eigheenth Century England: the Myth of a Reputation", *Huntington Library Quarterly*, XXIII, 1960.

16) *Lettres de la princesse Palatine (1672-1722)*, Mercure de France, Paris, 1981, s. 129-130

17) A.g.y., s. 176.

18) A.g.y., s. 175.

19) *Correspondance de la duchesse d'Orléans, née princesse Palatine*, Brunet, Paris, 1886, II. cilt, 21 Eylül 1720 tarihli mektup, s. 269.

sayısında geçici bir artışa yol açtığı doğrudur. Ancak Peder Lamy, XVII. yüzyılın sonundan itibaren, Atticus'un ölümüne benzer istemli ölümlerin arttığını ileri sürer ve "bu, Epikurosçuluğun bir sonucudur"[20] diye yazar.

YENİ VE ESKİ NEDENLER

Olay çok yaygın gibi görünüyor, ancak yine de bir salgından ya da bir intihar dalgasından söz etmemiz mümkün değil. Sadece, sakınımsız, atılgan ve hazırlıksız bir kapitalist toplumu altüst eden ilk mali bunalımlar beklenmedik birtakım patlamalar yaratır: 1720-1721 yılları, Fransa'da Law krizi, İngiltere'deyse South Sea Company'nin iflas yıllarıdır. 1720 yılında 27 olan intihar sayısı, 1721'de birden 52'ye çıkar, bunların 6'sı da Ocak ayında ve sadece bir hafta içinde olur. Gazeteler bu dramları anlatır: 22 Nisan 1721'de, *Weekly Journal*, soylu bir kadının, South Sea Company'nin iflasıyla birlikte uğradığı zararlar yüzünden kendini pencereden attığını yazar; 20 Mayıs'ta, yoksul kalabileceği düşüncesiyle karamsarlaşmış bir tüccar söz konusudur. Kasım'da, Londralı tüccar James Milner, Company'nin yöneticilerini Avam Kamarası önünde şiddetle eleştirdikten sonra beynine bir kurşun sıkar. İngiltere'de spekülasyon daha gelişmiş olduğundan, bunalım ve iflaslar da daha çoktur ve bunlar dönem dönem intiharlara yol açar; 1720 Mart ayında, Worcester'da, çok büyük zararlara uğradıktan sonra kendini asan bir Hazine yüksek görevlisinin intiharı gibi. İflas edilebileceği düşüncesi bile tek başına ölümcül eyleme yol açabilir; 60.000 Sterlin değerinde serveti olan ve 1721'in Ocak ayında kendini asan şu zengin tüccarın durumunda olduğu gibi.[21]

İntihar oranının bu dönem boyunca artmasında kapitalizmin gelişmesinin önemli bir rolü vardır kuşkusuz. Bireycilik, risk, rekabet, şans oyunları üzerine kurulan kapitalizm, bir istikrarsızlık ve güvensizlik etkenidir. Dernek ve loncaların dayanışma sistemleri ortadan kalkmış ve birey iflasıyla baş başa kalmıştır; ekonomik işleyişlerin denetimi henüz yetersiz olduğu ve sık sık hata yapıldığı için, başarısızlıklar da birbiri ardına gelir. İflaslar çok ve acımasızcadır, iflas etmiş iş adamları çağdaş-

20) P. Lamy, *Démonstrations ou préuves évidentes de la vérité de la religion*, Paris, 1705 basımı, s. 150.

21) *Weekly Journal*, 14 Ocak 1721.

larından herhangi bir merhamet bekleyemez ve İngiltere, bir atılım ve fırsatlar çağı olan "bırakınız yapsınlar" çağına girer; şirketler çoğalır, ama başarısızlıklar da beslenen umutlarla orantılı bir biçimde artar. Akım bütün kıtaya yayılır. Fransa'da, 1715'ten itibaren en çok fırsatı sunan bankacılık ve finans dünyasıdır ve burada da sonuçlar genelde acımasızdır. Sağlam kuruluşlar ve güvenceler olmadığından, XVIII. yüzyıl başının iş adamı güçsüzleşir, dayanıksızlaşır ve geleneksel intiharlara ek bir katkı sağlar.

Bu geleneksel intiharlar arasında, 1680-1720 yıllarında artan bir kategori daha vardır; yoksulların intiharı. Geçim sıkıntıları, sert kışlar, dizanteri, tifüs ve savaşlar Avrupa'nın üstüne çökmüştür. Yirmi yıldan fazla süren iki genel savaş, Augsburg Birliği Savaşı ve İspanya Veraset Savaşı; 1693-1694 kıtlıkları; 1697-1698 bunalımı; 1709-1710 "şiddetli kışı"; 1713-1714 bunalımı; 1719 dizanterisi – bunlar Marcel Lachiver tarafından betimlenmiş *Sefalet Yılları*'dır (*Les Années de misère*).[22] Ve sefalet, açlıktan öldürmezse eğer, intihara itebilir. İngiliz gazeteleri, bu konuda, 1717 yılında, Londra'da, kendisine para yardımı yapılmadığı için iki çocuğuyla birlikte kendini suya atan şu kadınınki gibi pek çok intihar örneği aktarır.[23]

Gazeteler aşk acısı, karı-koca sorunları, aile dramları, dayanılmaz ölüm acıları, tecavüz, utanç, vicdan azabı ve sürüp giden sefaletler yüzünden gerçekleşmiş sıradan intiharlara da yer verir. Ancak bu olayların, geniş ailenin parçalanışının ilk belirtisi, aile bağlarının gevşemeye başlamasıyla artmış olması da mümkündür. Geleneksel dayanışmalar yavaş yavaş kaybolurken kentsel büyüme bu durumu daha da hızlandırır. Kent kalabalığı ve sıkışıklığının ortasında bile birey yalnızdır. Bu olay da, yine, önce İngiltere'de başlar ve burada daha çok dikkat çeker. Gazetelerde anlatılan örneklerin çoğu kentle ilgilidir. 28 Nisan 1718'de *Weekly Journal*, Londralı bir kadının, kocasıyla tartıştıktan sonra kendini astığını anlatır; 5 Ekim 1717'de, aynı gazete, Southwark varoşunda, üvey kızına tecavüz etmekle suçlanan bir sütçünün kendini bıçaklayıp astığını yazar. Kırsal intiharlar ise daha çok beklenmedik bir felaketin sonucudur. 1 Mart 1718 tarihli *Weekly Journal*'de, bir kaza sonucu oğlunu öldüren Wiltshire'lı talihsiz bir çiftçinin hikâyesi okunur; korkunç haberi alan karısı, on sekiz aylık çocuğunu masanın üstüne bırakıp evden çıkar, çocuk masadan düşer ve

22) M. Lachiver, *Les Années de misère. La famine au temps du grand roi*, Paris, 1991.
23) *Weekly Journal*, 18 Mayıs 1717.

ölür, bunun ardından çiftçi de kendini öldürür; 1684'te, nispeten sıradan bir olay olur; nişanın atılmasıyla umutsuzluğa düşen Finchleyli bir adam, nişanlısını öldürmeye kalkışır, sonra da kendini öldürür.[24]

İNGİLİZ ARİSTOKRASİSİ VE İNTİHAR

1680-1720 yıllarında, aristokrasi içindeki intihar sayısı öyle alışılmadık bir düzeye ulaşır ki intihar sonunda gerçek bir moda gibi görülür. Olayın, bu dönemde, istemli ölüm tartışmasının şiddetlenmesine büyük katkısı olmuştur.

II. Charles'ın Restorasyon döneminden (1660) birkaç yıl sonra, yüzyıl ortasının şiddetli din kavgaları canlılığını yitirmeye başladığında, Londra ve *countryhouse*'ların soylu sınıfı ve kibar sosyetesinde, intihara karşı hoşgörüyü savunan bir akımın ortaya çıktığı görülür. 1672'de, William Ramesey, bir tür görgü kuralları kitabı ya da centilmenin el kitabı olan *The Gentleman's Companion*'u kaleme alır ve burada, intihar eden kişilere acımayı öğütler. Onları kınamamalıyız, "çünkü delilik ya da yoğun bir melankoli yüzünden bozulmuş ya da herhangi bir hastalıktan herhangi bir biçimde etkilenmiş sağduyuları ve akıllarıyla, Tanrı'nın sevgili kullarının bile kendinin celladı olması mümkündür"[25] diye yazar. 1671 yılında intihar eden Sir Henry North'un kuzeni, hukukçu Roger North, 1690'da, mahkemenin istemli ölüm vakalarına karşı çok katı olduğunu bildirir. Basın tarafından yayılan ünlü ölülerin haberi, intiharı düelloya yaklaştıran bir onur yasasına tabi, "moda intihar" düşüncesini doğurur. Her iki durumda da, kullanılan araç tabanca ya da kılıçtır. Kendini asarak öldürmek küçüklüktür. 1790 yılında yayımlanmış *Full Inquiry into Suicide* adlı bir kitapta, intiharla ilgili bir yığın anekdotu bir araya getiren Charles Moore, kendini asan bir centilmen hakkında bir soylunun yaptığı yorumu aktarır: "Ne bayağı bir sefillik, kendini asmayı seçmek! Beynine bir kurşun sıkmış olsaydı onu bağışlardım."[26]

1660-1714 yılları arasında, krala bağlı derebeylerinin, şövalyelerin ve centilmenlerin, İngiltere'de toplam intihar sayısının yüzde 10'unu,

24) *Strange and Bloody News of a Most Horrible Murder*, Londra, 1684.

25) W. Ramesey, *The Gentleman's Companion; or a Character of Try Nobility and Gentility*, Londra, 1672, s. 240.

26) C. Moore, *Full Inquiry into Suicide*, Londra, 1790, 1. cilt, s. 357.

rabancayla intiharlarınsa yüzde 70'ini karşıladığı saptanır. Bunların sadece yüzde 20'si kendini asmıştır, diğer sınıflardaysa kendini asma oranı yüzde 65'e ulaşır. Uticalı Cato'nun halk arasında artan saygınlığıyla birlikte, hançer ya da kılıçla ölüm de XVIII. yüzyılın başından itibaren yeni bir önem kazanır. 1709'dan sonra, Jonathan Swift, *Tatler*'da, Cato'nun onuruna bir makale yazar ve ona diğer bütün paganlardan daha fazla değer verdiğini açıklar; 1713'te, Joseph Addison'un, Cato'nun ölümünü parlak bir zafere dönüştüren *Cato* adlı tragedyası büyük bir başarı elde eder. 1737'de, şair Eustache Budgell, "Cato'nun yaptığı, Addison'un da takdir ettiği şey kötü olmayabilir" diye yazdıktan sonra kendini Thames sularına atar. Sözleri aynı yıl *Gentleman's Magazine* tarafından aktarılır ve yayılır.

1711'de, William Withers, *The Art of suicide* üzerine bir inceleme ya da yüksek sosyete insanları için bir tür istemli ölüm rehberi yazarak, sorunu ironik ve mizahi bir biçimde ele alır. Bu kitapta "İngiliz hastalığı" kavramıyla yeniden karşılaşılır: "Bizimki gibi, hiçbir komşumuzun övünemeyeceği kadar çok ve ünlü, kahramanca ölüm vakalarıyla tanınmış bir ülkede, böylesine ciddi bir işte, sırf doğuştan cesaretimizi denetleyecek bir rehber olmadığı için sık sık yapılan hataları hâlâ dikkate alan olmadı."[27] Temel kurallar şunlardır: uygun ve etkili bir yöntem seçmek ve dul eşin daha sonra tekrar tekrar okuyabileceği bir intihar notu bırakmak.

Aristokrasinin intihar karşısındaki bu hoşgörüsünün temelinde, öyle görünüyor ki, yüksek sosyetenin bundan önceki dönemin aşırı dini gayretinden uzaklaşma isteği yatar. Cromwell'in ölümünden ve Püritenliğin suiistimallerinden yirmi yıl sonra, kuşkucu bir kuşak, dünyadaki bütün doğaüstü müdahale biçimlerine karşı kayıtsızlığını ilan eder. Bu, dinsel çatışmalardan, aşırıcılıklardan ve her tür bağnazlıktan zarar gören ve buna tepki olarak, yumuşak değilse bile ılımlı, ölçülü ve her aşırılığa düşman bir dinsel tavır alan John Locke kuşağıdır. 1666 yılındaki büyük yangından sonra Christopher Wren tarafından yeniden inşa edilen yeni Londra kiliselerinde eksiksiz ifadesini bulan "High Church" Anglikan anlayışı da bu dönemde oluşur: büyük pencereli tapınaklarda, minderler, kadifeler, altın kaplamalar arasında, tütsüden çok mum kokan, kiliseyle salon arası bir yerde, zengin, sessiz, rahat, soylulara yakışır din; Tanrı'yı ve doğaüstü olanı sıradan konuşmalarından çıkaran seçkin insanlar için din. 1680-1720 yıllarının Londra sosyetesine göre, şeytanca bir eylem

27) W. Withers, *Some Thoughts Concerning Suicide, or Self-Killing*, Londra, 1711, s. 3.

olarak intihara yöneltilen ateşli sövgüler, bağnazlık döneminin utanç verici ve *rahatsız edici* anılarıdır. Şeytanın artık insan davranışlarıyla hiçbir ilgisi yoktur ve görgü kurallarına uymak şartıyla, intihar bazı koşullarda onurlu bir karar da olabilir. 1790'dan sonra Charles Moore, soylu anlayışların intihar karşısındaki bu evrimini, "Cromwell dönemi Püritenliğinin yapmacık dindarlığı ve yobazlığına" karşı tepkiye bağlar.

İstemli ölüm sorunu, gerçekten de, Anglikanlarla Püritenler arasındaki polemiğin başlıca konusudur. Anglikancılığa geçen vaftizci John Child'ın 1684 yılındaki intiharından sonra, onun din değiştirmesinin nedeninin zulümler, ölümünün ise şeytanın işi olduğunu yazan yergiler dolaşır. Vaftizci Benjamin Dennis ve Thomas Plant'ın, 1688 yılında, elli sayfada açıkladığı şey budur ve bu kitapçık, 1715, 1718, 1734 ve 1770 yıllarında tekrar basılır.[28] Amaçları, dinden dönmenin şeytani telkinin sonucu olduğunu ve bunu mantıksal olarak intiharın izlediğini ortaya koyarak, yerleşik Kilise'nin baskılarına maruz bulunan Püriten topluluklara destek olmaktır.

Bazı davalar polemik konusu olur ve 1683'te, Whig partisinin önemli şahsiyetlerinden, Essex Kontu'nun intiharında olduğu gibi, siyasi amaçla kullanılırlar. Bu intiharların yol açtığı tartışmalar, İngiltere'nin intihar ülkesi olarak yaptığı ünün yayılmasına katkıda bulunur. Hoşgörü yanlısı kitaplar artar. 1680'de, deist Charles Blount *Biathanatos*'u över ve dört yıl sonra intihar eder. Kitabı *Philostratus* 1700'de tekrar basılır, bu da bu tür kitapların okuru olduğunu gösterir. 1685 yılında Montaigne'in, 1697 yılında da Charron'un yeni çevirileri kuşkuculara kanıtlar sağlar. 1695'te, dinsiz Charles Gildon, ölmüş arkadaşı Charles Blount'u savunarak tartışmayı ilkeler düzeyine taşır. Blount, diye yazar, doğanın ve aklın kurallarına uygun biçimde, bir filozof gibi öldü. O imkânsız bir aşkın acısını çekiyordu ve ıstırabını devam ettirmektense çekip gitmeyi tercih etti. Doğa ve akıl hiçbir zaman acıdan zevk alınmasını istememiştir: Bunlar Epikuros'un ilkeleridir. Bizim, firar etmemesi gereken askerler olduğumuzu söylemek saçmadır, çünkü askerler konumlarını kendileri seçmiştir, oysa doğmayı biz istemedik. Son olarak, topluma karşı suç kanıtı da çok anlamsızdır, çünkü göç eden kişi de ülkesini zayıflatır; intihar eden kişi, ülkesine, bir göçmenden daha fazla zarar vermez.

Böylesi kanıtlar geleneksel ahlak savunucularını kızdırır. Onlar da, yabancı ülkelere ulaşan yankılarıyla, tuhaf biçimde "İngiliz hastalığı"

28) B. Dennis ve T. Plant, *The Mischief of Persecution Exemplified*, Londra, 1688.

mitinin kökleşmesine yardımcı olan kitapları yığarlar: 1674'ten sonra, Thomas Philipot, yayımladığı bir kitabında *Biathanatos*'un etkisini eleştirir.[29] 1699'da Charles Leslie, deistleri "kendini öldürmeyi ilke haline getirmekle"[30] suçlayıp Blount ve Gildon'a saldırır.

İNTİHAR KARŞITI KİTAPLAR

Thomas Creech'in öldüğü yıl, 1700 yılında, John Adams, intihar tartışması tarihinde çığır açan bir kitap yayımlar: *Essay concerning Self-Murther*. Bu kitabın özgünlüğü, intihara sadece felsefi düzeyde saldırması ve Aziz Augustinus'tan bu yana defalarca kullanılmış olan dinsel ve tanrıbilimsel kanıtları bırakmış olmasıdır. Hasımlarıyla kendi sahalarında savaşmak isteyen Anglikan papazların yeni taktiği ilk kez bu kitapta uygulanır, bu da, niteliği gereği, artık salt insana özgü bir sorun olarak görülen intiharın savunucuları için bir zafer demektir.

Ruhban sınıfı, o andan itibaren kendini çok nazik bir konumda bulur: Bir Tanrı buyruğuna sığınmaktan vazgeçip, yaşamımızı dilediğimiz gibi kullanmamızın yasak olduğunu tümüyle insana özgü terimlerle kanıtlamak onun için çok zor olacaktır. Ama yine de, intiharın, deistlerin de kabul ettiği Tanrı'ya karşı olan insani görevlerin bir ihlali olduğunu göstermeyi amaçlayan John Adams'ın giriştiği şey budur. Adams, bu noktada, hızır gibi yetişen ancak başına iş açan müttefiki, John Locke'un kanıtından yararlanır: İnsan, kendisini yaratan Tanrı'nın malıdır; o halde, onun, kendi yaşamı üzerinde mutlak iyelik hakkı değil, sadece kullanım hakkı vardır. İkinci nokta: İntihar doğa kanununa aykırıdır. Bu noktayı açıklamak için Adams, şeytanla ittifak kurmak zorunda kalır: Otorite olarak seçtiği kişi, ateist olduğundan kuşkulanılan Thomas Hobbes'tur. Üçüncü nokta: İntihar toplumun haklarına zarar verir, çünkü onun kamu yararına hiçbir katkısı yoktur. Adams, burada Richard Cumberland'ın 1672 yılında yayımlanmış Latince kitabının[31] kanıtını yineler. Son olarak, uygulamaya yönelik bir kanıt da ekler: İntihara izin vermek, tüm insan yasalarını geçersiz kılmak anlamına gelecektir, çünkü yasayı ihlal edenlere verilen en ağır ceza olan idam cezasının artık hiçbir etkisi ol-

29) T. Philipot, *Self-Homicide-Murder*, Londra, 1674.
30) C. Leslie, *A Short and Easy Method with the Deists*, 1699 basımı.
31) R. Cumberland, *De legibus naturae*, Londra, 1672.

mayacaktır. Bu nedenle, der 1728 yılında, intihar ve düello karşıtı anonim bir kitap, ölüm sonrası cezaları uygulamaya devam edilmelidir.[32]

"İngiliz hastalığı"nın görünür gelişmelerinden kaygıya düşen büyük tinselci filozoflar, geleneksel ahlak adına yazarlar. 1706'da, Samuel Clarke, Gildon'a saldıran, onun kanıtını "zayıf ve çocuksu" olarak niteleyen, bütün otoritelerden alıntılar yapıp görevinden ayrılmaması gereken asker örneksemesini yeniden ele alan bir *Discourse*'un altına imzasını atar.[33] Büyük Berkeley, küçümseme ve öfkeyle, intihara karşı hoşgörü fikrini yayan ama fikirlerini uygulamaya ve kendini öldürmeye cesareti olmayan az çok ateist "küçük filozoflara" saldırır.[34] Çok daha sıradan bir papaz olan John Prince, 1709'da, Donne ve Gildon'un kanıtlarını çürüten bir makale yazar.[35]

Bu tür yapıtlar, aydınlar arasında pek rağbet görmez. Thomas Hearne, 1705 yılında, Oxford'ta bir öğretim görevlisinin, *Biathanatos*'u çürüten yapıtını yayımlayacak bir editör bulamadığını ve meslektaşlarının onunla alay edip böyle bir kitabın okuru olmadığını söylediğini anlatır.[36] Yeni fikirler moda, Cato, Epikuros ve Lucretia kahramandır ve ruhban sınıfının zararına, intihar karşısında hoşgörülü görünmek soylu bir davranıştır. 1703'te ölen ve öldüğü güne dek, Londra'da, çok popüler bir dinsizler çevresinin içinde bulunan Saint-Evremond da, bu Epikurosçu hoşgörüyü paylaşır ve yayar.

Bununla birlikte, intihar karşıtçıları, 1705 yılında, Charles Gildon'a sözlerini geri aldırmak gibi birtakım zaferler de kazanır. Gildon, 1699 yılında, kendisini intiharın savunusunu yapmakla suçlayan Charles Leslie'nin sert eleştirisiyle sarsılmıştır. İntihar karşıtçılarının, muhaliflerini susturmak için sık sık başvurduğu haksız bir suçlamadır bu. İntihar hakkını savunmak, intiharın savunusunu yapmak demek değildir. Bu ayrımı yapmayı reddeden geleneksel ahlak savunucuları, hoşgörü yanlılarını üstü kapalı biçimde intihara teşvik etmekle suçlarlar; kamuoyunun gözünde onlara hak etmedikleri bir sorumluluk yükleyip vicdanlarını sızlatır, onları pişmanlık duymaya ve susmaya iterler. İstemli ölümle ilgili konuşmaların çekingenliğinden, azlığından ve ölçülülüğünden kış-

32) *Self-Murder and Duelling*, s. 5-6.

33) S. Clarke, *A Discourse Concerning the Unchangeable Obligations of Natural Religion*, Londra, 1706.

34) G. Berkeley, *Alciphron*, *The Works*'da, 1950 basımı, Londra, III. cilt, s. 92.

35) J. Prince, *Self-Murder Asserted to Be a Very Heinous Crime*, Londra, 1709.

36) T. Hearne, *Remarks and Collections*, C. E. Doble, Oxford, 1885, I. cilt, s. 73.

men bu taktik sorumludur. Bu taktik, aynı zamanda, intihara karşı hoşgörülü olmaya çağıran kitaplar yazanların, sırtlarına yüklenmek istenen sorumluluktan korkup ya Justus Lipsius gibi yazdıklarını yok etmelerini ya da, bu konuyla ilgili kitapları ölümlerinden sonra basılan John Donne ve David Hume gibi, onları yayımlamaktan vazgeçmelerini de açıklar. Gildon ise sözlerini resmen yadsıyacak kadar ileri gider ve 1705'te, "intiharın yasak olduğuna [artık] tümüyle inandığını"[37] yazar.

ARTAN HOŞGÖRÜ (İNGİLTERE VE FRANSA)

1680-1720 yıllarında, adli alanda hiçbir evrim kaydedilmez. Yasa hâlâ çok katıdır ve şeytani müdahaleye olan inanç halk ve ruhban sınıfının zihniyetlerinden tamamen silinmemiştir. Protestan çevreler bu düşünceye daha sadık kalır. 1677'de, Richard Gilpin *Biblical Demonology. A Treatise on Satan's Temptations*'unda, insanların duygu ve düşüncelerini düzenleyip onları intihara itenin şeytan olduğunu hatırlatır. 1709'da, John Prince, Satan'ın "şu korkunç kendini öldürme günahının çoğu zaman faili (ya da başlıca etkeni)"[38] olduğunu yazar. 1712'de, Thomas Burridge adlı bir çömez kendini öldürmeye kalkıştığında, mensup olduğu cemaat, onun bu teşebbüsünü ruhuna Satan'ın girmiş olmasına bağlar ve bir ayin sırasında şeytanı kovmayı başarır.[39] Aynı yıl, Jane Wenham büyücülükten mahkûm edilir; suç kanıtlarından biri, iki kızı doğaüstü bir biçimde suya atlayıp intihara teşebbüs etmeye itmiş olmasıdır. 1726'da, Isaac Watts hâlâ her intiharın kökeninde şeytanın olduğunu ileri sürer.[40] Hatta bazı yazarlar, intihar eden delilerin affedilmemesi ve diğerleri gibi onların cesetlerinin de cezalandırılması gerektiğini düşünür: 1715 yılında, Charles Wheatly'nin yaptığı budur örneğin.[41]

Artık azınlığa ait olan bu tutum, yargıçların toplu halde *non compos mentis*, yani intihar edenlerin ölümcül eylemleri sırasında deli olduklarını kabul eden kararlardan yana evrimine karşı bir tepkidir. Değişim, 1680-1720 yılları arasında çok belirgin ve şaşırtıcıdır: *King's Bench* mahkemesinde delilik nedeniyle aklanmış intihar vakalarının oranı 1675-1679

37) C. Gildon, *The Deists Manual*, Londra, 1705.
38) J. Prince, *a.g.y.*, s. 18.
39) T. Aldridge, *The Prevalence of Prayer*, Londra, 1717, s. 34-26.
40) I. Watts, *A Defense against the Temptation of Self-Murder*, Londra, 1726.
41) C. Wheatly, *A Rational Illustration of the Book of Common Prayer*, 1715.

yıllarında yüzde 10,5'ten, 1705-1709 yıllarında yüzde 44,1'e çıkar, Norwich gibi bazı kentlerde ise yüzde 90'ı geçer.[42]

Böylesi bir evrimin pek çok nedeni vardır. İngiltere'de, intihar vakalarını incelemekle görevli halk jürileri, daha önce de gördüğümüz gibi, *felo de se* kararları vererek ailelerin yıkımına yol açmaya her zaman karşı olmuştur. 1693 tarihli bir yasa, onların bu itirazlarını destekleyerek bağışlayıcı kararların kabulünü kolaylaştırır: Gerçekte, müsaderelerin artık kral yararına değil, yerel senyörler yararına yapılmasına karar verilir. Bunun da iki sonucu olur: Yakındaki senyöre kraldan daha karşı olan yerel topluluklar, köylülerin malıyla şatoları zenginleştirmemek için artık daha da taraflı davranacaktır; bu olayda artık hiçbir çıkarı olmayan kral da, müdahale etmeye ve kararların haklılığını denetlemeye çalışmayacaktır. Dolayısıyla, jüriler ve sorgu yargıçları daha özgür olacak ve bu özgürlükten yararlanıp intiharların çoğunu bağışlayacaklardır.

1698'de, Cumberland'da, Somerset Dükü'ne ait topraklarda bunun çok açık bir örneği yaşanır. John Atkinson, Tanrı'nın ondan yüz çevirdiğini söyledikten sonra boğazını keser ve üç gün sonra ölür. Baştan savma yapılan bir soruşturmanın ardından doğal ölüm kararı verilir. Somerset Dükü öfkelenir ve ölünün bir kez daha yargılanmasını emreder; ceset mezardan çıkarılır; ikinci bir jüri toplanır, jüriye ne yapması gerektiği bildirilir, dükün hakları ve *felo de se* olayının anlamı hatırlatılır ve üstü kapalı biçimde John Atkinson'un da bu kategoriye girdiği söylenir. *Non compos mentis* olasılığının sözü bile edilmez. Ne var ki, bu şekilde koşullandırılmış olan jüri, bu kez de bu ikinci durumdan yana karar verir.[43]

Ayrıca, *felo de se* kararı verdiklerinde bile, jüriler, aileleri yıkıma sürüklememek için genelde suçluların mallarına gerçek değerinden daha az değer biçmeye özen gösterirler. 1670-1674 yıllarında, müsadere edilmiş malların yüzde 30'dan fazlasının değeri 1 Sterlinin üstündeyken, 1710 ve 1714 yılları arasında, bunlar artık ancak yüzde 6,7'lik bir oranı temsil eder: Dolayısıyla, suçlu kabul edilenlerin büyük çoğunluğu yoksullar olacaktır. 1704'te, Daniel Defoe, kamuoyunun intihar edenlerin mallarının müsadere edilmesine gitgide daha fazla karşı olduğunu saptar ve "babaları kendini öldürdü diye çocuklar aç kalmamalı"[44] diye yazar.

42) M. MacDonald ve T. Murphy tarafından hesaplanmış, *Sleepless Souls. Suicide in Early Modern England*, Oxford, 1990, s. 12 ve 124.

43) M. MacDonald ve T. Murphy tarafından aktarılmış, *a.g.y.*, s. 113-114.

44) *Defoe's Review*, A. W. Secord, New York, 1938, 30 Eylül 1704.

Soylular sınıfında, intiharlar genellikle deliliğe ya da kazalara atfedilir. Örneğin 1701 yılında intihar eden Bath Kontu, talihsiz biçimde kendiliğinden patlamış bir tabanca yüzünden ölmüş gibi gösterilir. Genel eğilim hoşgörüden yanadır ve gün geçtikçe daha bilgili, daha aydın ve yeni fikirlere daha açık olan jüriler, mahkûm etmeye gitgide daha az eğilim gösterir.

Aynı evrim, kıta üzerinde pek çok düzeyde hissedilebilir. Fransa'da, hukukçular hoşgörüyü savunmaya devam ederler: 1715'te Bruneau, delilerin ve yoksulların bağışlanması ve sadece basit bir yaşam bıkkınlığı yüzünden kendini öldürenlerin cezalandırılması gerektiğini söyler.[45] 1719 yılında, Bornier, Ayrault'un cesetlere açılan davalar aleyhindeki kanıtlarını yineler.[46] İntihar, deliliğin doğrudan sonucu olarak açıklamak şaşırtıcı biçimde yaygınlaşır. Michel Foucault'yla birlikte, toplumsal olgu olarak deliliğin önemi anlaşılır, bunun sonu da akıl hastanelerinin artmasına ve hastaneye kapatmaların hızlanmasına varır: "Hastaneye kapatmanın iyice yaygınlaştığı şu dönemi göz önünde bulundurmak gerek; aşağı yukarı 1680 ile 1720 yılları arasına denk gelen bu dönemde hastaneye kapatılanların sayısı hızla artar, nüfus artışından bile hızlı."[47] Salpêtrière'de, 1690 yılında 3059 olan akıl hastası sayısı, 1790'da 6704'e, Bicêtre'de ise, 2000'den 3874'e çıkar.

Aynı dönemde, özellikle, tüm yapıtları, 1681 yılında Lyon'da basılmış olan doktor Willis, melankoliyle delilik arasındaki bağı ortaya koyar. Melankoli, "kaygı ve hüznün eşlik ettiği, ateşsiz ve coşkusuz bir deliliktir"[48] diye yazar. Hafif bir çalkantıyla sürüklenen dirimsel ruhlar koyulaşır ve kararır; beynin algılarını "gölge ve koyu karanlıklarla" kaplarlar. Birey hüzünlenir ve anormal intihar tepkileri gösterebilir.

Edebiyat, kurgu görünümü altında Antikçağ intiharını yüceltmeyi sürdürür. Campistron'un *Andronic* (1685) ve *Tiridate* (1691) adlı tragedyalarının kahramanları, mahremlerine âşık oldukları için kendilerini öldürür. Dine dayanmayan bir ahlak getirme tasarısıyla, Bayle, Lucretia'nın intiharının soyluluğunu öne sürer: "Lucretia'nın eylemi yalnız merhamet ve hayranlık uyandırmalı" diye yazar *Dictionnaire*'inde. Lucretia'yı, onun bilmediği bir Hıristiyanlık adına kınayan Aziz Augustinus

45) Bruneau, *Observations et maximes sur les matières criminelles*, Paris, 1715, s. 223.

46) Bornier, *Conférences et ordonnances de Louis XIV avec les anciennes ordonnances du royaume*, Paris, 1719, II. cilt, s. 340.

47) M. Foucault, *Histoire de la folie à l'âge classique*, Paris, 1972, s. 402.

48) T. Willis, *Opera omnia*, Lyon, 1681, II. cilt, s. 238.

haksızdır. Bayle, 1685 yılında Du Rondel'in ileri sürdüğü gibi, Lucretia'nın pagan inancına bağlı nedenlerle, Eumenides uğruna kendini öldürdüğünü kabul etmeyi bile reddeder. Kendini kahramanca feda etmeyi tek neden haklı kılabilir.

Saint-Evremond'a göre, Petronius'un intiharı onurlu, basit, soğukkanlı ve gönüllü bir ölümdür: "Onun ölümüne gelince, iyice incelendiğinde, ya bu Antikçağ'ın en güzel ölümü ya da ben yanılıyorum. Cato'nun ölümünde, ben acı ve hatta öfke görüyorum. Cumhuriyetin sorunları karşısındaki umutsuzluğu, özgürlüğünü kaybetmiş olması ve Sezar'a olan kininin, onun bu kararı almasına büyük katkısı oldu ve ben, o bağırsaklarını parçaladığında vahşi doğasının deliliğe varıp varmadığını bilemiyorum. Sokrates gerçekten bilgece ve çok soğukkanlı bir biçimde öldü. Bununla birlikte, o, öbür dünyadaki konumundan emin olmaya çalışıyor ve olamıyordu; zindanda arkadaşlarıyla birlikte durmadan ve belli belirsiz bunu düşünüyordu; kısacası ölüm onun için önemli bir konu olmuştu. Sadece Petronius kendi ölümüne bir gevşeklik ve uyuşukluk getirdi. [...] O olağan işlerine, bazı kölelerini azat edip bazılarını cezalandırmaya devam etmekle kalmıyor, bir taraftan da kendini, ruhunu okşayan şeylere kaptırıyordu; can sıkıcı bir ayrılma noktasında olan ruhu, filozofların düşüncelerinden çok, şiirlerin dinginliği ve akıcılığının etkisi altındaydı. Petronius, ölümüyle bize sadece yaşamın bir görüntüsünü bıraktı; ölmek üzere olan birinin sıkıntısını belirten hiçbir söz, hiçbir eylem, hiçbir ayrıntı yoktu. Onun için ölmek, tam olarak yaşamayı bırakmak demekti."[49]

FRANSA'DA SOYLU VE RUHBAN SINIFI İNTİHARLARININ YENİDEN ARTMASI

İngiltere'de olduğu gibi Fransa'da da, bu dönemde, tarihsel anı yazarlarının en ufak bir kınama ya da eleştiride bulunmaksızın aktardığı aristokratik intiharlarda bir artış olduğu gözlenir; istemli ölüm, soylu çevrelerde olağanlaşıyor gibidir. İntihar vakalarının, doğal ölümlerle aynı tarafsız tonda anlatılması bir yana, mal müsadereleri ya da doğal olarak cesedin alçaltıcı biçimde idam edilmesinin de hiçbir zaman söz konusu edilmediği görülür. İntihar eden, gösterişli ayinlerle, kutsal toprağa ve normal biçimde gömülür. İntihar aleyhinde yasalar ve dini yasakların olduğunu düşün-

49) A. Bayet tarafından alıntılanmış, *a.g.y.*, s. 575.

düren hiçbir şey yoktur. Kendini öldürme özgürlüğü her zamankinden daha fazla soylu sınıfa özgü bir ayrıcalık gibi görünür.

Bağnaz görüşlü ve Jansenizm yanlısı da olsa, Saint-Simon Dükü, bu bakımdan ayırt edici bir örnektir. *Mémoires*'ında (*Anılar*) on iki intihardan söz eder.[50] Başlıca nedenlerden biri borçlanmadır. Ödenemeyen kumar borçları söz konusu olduğunda intihar etmek en iyi çözüm yoludur. Bu yüzden, Lorraine Dükü'nün meclisinin soylu beyefendisi, Permillac Senyörü Louis de Belcastel, 1699 Mayıs ayında beynine bir kurşun sıkıp öldüğünde "ona herkes çok acıdı ve ben onun adına çok üzüldüm"[51] diye yazar, ona övgüler düzen Dük. "Ömrü boyunca büyük ve sadık bir kumarbaz olan" zavallı, "sahip olmadığı, olamadığı her şeyi kaybettiği için" kendini öldürdü. Bir başka iflah olmaz kumarbaz, 1706'da, Brüksel'de, Dangeau'ya göre "aşırı dozda" uyuşturucu alarak intihar eden Péchot de Saint-Adon konusunda da aynı üzüntüler dile getirilir: "Herkes ona acıdı; o namuslu, geçimli ve az da olsa seçkin biriydi."[52] Sarayın, Kilise'nin kınadığı bir alışkanlık olan kumarda iflas eden ve sonunda, sonsuza dek lanetlenecek eylemi yapıp intihar eden kişilerin yazgısına acıması, kilise söylemiyle aristokratik anlayışlar arasındaki farkı ortaya koyması bakımından çok anlamlıdır.

Saint-Simon, 1718 yılında kendini öldüren Kont Monastérol'e karşı daha az hoşgörülüdür. Ancak onun kınadığı şey Kont'un intihar etmesi değil, kumar oynamak için parasını çaldığı Bavyera Seçici Prensi'ni dolandırmış olmasıdır. Hesapları vermesi istendiğinde, "sıfırı tüketmiş ve köşeye sıkışmış olan Kont, bir sabah odasında kafasına sıktığı bir kurşunla bu işin içinden sıyrıldı. Ardında Seçici Prens'in güveni ve iyiliğini nasıl ölçüsüzce suiistimal ettiğini ve boşa çıkardığını gösteren karmakarışık hesaplar, bir sürü borç ve bunları karşılayacak ne mal ne mülk bıraktı. Onu her zaman sevmiş olan Prens, yine de felaketi örtbas etmek istedi ve Monastérol'ün aniden öldüğü söylentisini çıkardı".[53]

En şiddetli tutkuların çarpıştığı sarayda, kariyer umutları suya düştüğünde de intihar edilir. Marki de Silly, "onu engelleyebilecek her şeyden tümüyle sıyrılmış, dizginsiz tutkuları olan bir adamdı, bu da onu son derece tehlikeli, ama bunu gizlemekte oldukça usta biri yapıyordu".[54]

50) D. Van der Cruysse, *La Mort dans les Mémoires de Saint-Simon*, Paris, 1981.
51) Saint-Simon, *Mémoires*, La Pléiade, I. cilt, 1983, s. 602.
52) A.g.y., II. cilt, s. 703.
53) A.g.y., VI. cilt, s. 641.
54) A.g.y., II. cilt.

1727'de umutları boşa çıkınca, şatosunun penceresinden atlayarak kendini öldürür. Mal müsaderesi söz konusu değildir: Tüm serveti kız kardeşine kalır. Aynı biçimde, 1706'da, kötü ünü nedeniyle reddedildiğini düşünen Marki de Moulévrier de, "bu düşüncenin, ihtirasının tüm amaçlarına, baskın tutkusuna zarar verdiğini görmekten bıkıp umutsuzluğa kapıldı. Karısı, çok yakın birkaç arkadaşı ve hizmetçileri tarafından aşırı bir titizlikle gözetiliyor olsa da, bu yılın kutsal cuma günü, sabah saat sekize doğru, bir ara onların elinden kurtuldu, dairesinin arkasındaki bir geçide girdi, pencereyi açıp avluya atladı ve kafa üstü yere çakıldı. Kafasını allak bullak eden ve hayatına mal olan, en delice, en tehlikeli, doruğa ulaşmış tutkularıyla bir ihtiras düşkününün felaketi işte böyle oldu, kendi kendinin zavallı kurbanı".[55]

Saint-Simon tarafından aktarılan bazı intiharlar da deliliğe atfedilir. Örneğin, 1693'te, "29 Kasım Pazar günü, akşam duasından çıkan Kral, Beauvais Baronu'ndan, La Vauguyon'un, sabah, adamlarını ayine gönderme bahanesiyle başından savdıktan sonra, yatağında, boğazına sıktığı iki kurşunla kendini öldürdüğünü öğrendi".[56] Saint-Simon, ardından, aklından zoru var gibi görünen ve durmadan tabancalarıyla oynayıp uşaklarını tehdit eden Kont'un deliliklerini anlatır. Ama bu, onun diplomat ve İspanya'da büyükelçi olmasını engellememiştir. 1716'da, "kafadan çatlak" ve "aklı karışık" Brancas Başpapazı kendini Seine Nehri'ne atar. Gemiciler tarafından sudan çıkarılır ama yine de birkaç saat içinde ölür.[57] 1736'da da, Marki de Pellevé, Javel değirmeninde aynı biçimde intihar eder.[58]

Saint-Simon, efendisi Louvois Senyörü'nü zehirlemiş olabileceğini ileri sürdüğü doktor Séron'un 1692 yılındaki intiharından da söz eder.[59] 1714'te, düş kırıklığına uğramış bir davacı, Alençon ikinci adli ve idari yargıcı, saltanat arabasına binmek üzere olan Şansölye'nin önünde dramatik biçimde kendini hançerler: "Ondan davasının yeniden gözden geçirilmesini rica edip, bir raportör istedi. Şansölye, tatlılık ve iyilikle, ona temyiz yollarının gerektiğinde açık olduğunu, ama gözden geçirme konusunda teamülün hiç bilinmediğini hatırlatıp arabasına binmeye çalıştı. Bu sırada diğeri, bu beladan kurtulmanın daha kısa bir yolu olduğunu

55) A.g.y., II. cilt, s. 710.
56) A.g.y., I. cilt, s. 109.
57) A.g.y., VI. cilt, s. 42.
58) A.g.y., II. cilt, s. 707.
59) A.g.y., V. cilt, s. 499.

söyleyip hançeri iki kez bedenine sapladı. Hizmetçilerin çığlığı üzerine Şansölye arabasından indi, onu bir odaya taşıtıp bir cerrahını ve günah çıkaran bir papazı getirmelerini söyledi. Adam çok sakin bir biçimde günah çıkarttı ve bir saat sonra öldü."[60]

Barbier ise *Journal*'inde, Paris Parlamentosu'nda danışman olan 34 yaşındaki M. de La Goupillière'in 11 Mayıs 1721 tarihindeki intiharından söz eder. Mahkemenin savcısıyla kavga eden M. de La Goupillière ağzına bir kurşun sıkarak intihar eder. "Ruh sağlığı biraz bozulmuştu, bunun aileden geldiği söyleniyordu. Annesi bunama nedeniyle mahcurdu ve aynı durumda olmayı hak eden bir erkek kardeşi de vardı. [...] Bazıları bu ruhsal bozukluğu dönemin sorunlarına, bazıları da, evlenme vaadinde bulunup artık evine gitmediği, kendisinden çocukları olan ve onu öldürmekle tehdit eden bir metrese, bir marangozun kızına bağlıyordu."[61] Ama şurası bir gerçek ki, o, 13 Mayıs'ta normal koşullarda gömülür. Aynı biçimde, 1685 yılında, bir soylu beyefendi, kral dilekçesine yanıt vermedi diye kendini öldürdüğünde, Louvois cesedin asılmasını önlemek için Châtelet'ye rica mektupları gönderir.[62]

1690'da ölen Tallemant des Réaux, soylular sınıfında ve hatta büyük burjuvazide, hiçbiri cezaya maruz kalmamış pek çok intihara dikkat çeker: metresinin ölümünden sonra kendini öldüren Montpellier Sayıştay Daire Başkanı; babası evlenmesine engel olduğu için kendini suya atan, Beauce'lu bir soylunun kızı; karısının ölümü üzerine pencereden atlamak isteyen Soruşturma Başkanı; metresinin güzel gözleri uğruna kendini suya atan Argouges'lu bir soylu.[63] İntihar, reddedilen âşıkların kullandığı bir şantaj aracıdır da aynı zamanda[64] – kimi zaman başarısız da olsa; Mathieu Marais'nin anlattığına göre, Régent'ın* eski metresi Madame d'Averne'e âşık olan d'Autray, ona, sevgisine karşılık vermezse kendini öldüreceğini yazar; "o da yanıt olarak, günah çıkartmadan ölmesin diye ona bir Kapuçin rahibi gönderir".[65]

60) A.g.y., IV. cilt, s.731.

61) Barbier, *Journal*, 1885 basımı, Paris, s. 128-129.

62) *Mémoires du marquis de Sourches*, Cosnac ve Bertrand, Paris, 1882, I. cilt, s. 215.

63) Tallemant des Réaux, *Œuvres*, Monmerqué, Paris, 1862, V. cilt, s. 336; III. cilt, s. 305; V. cilt, s. 336, VI. cilt, s. 164.

64) A.g.y., II. cilt, s. 113.

* Kral naibi anlamında sözcük. Orléans Dükü II. Philippe (1674-1723) için kullanılır. (ç.n.)

65) *Journal et Mémoires de Mathieu Marais, avocat au parlement de Paris, de 1715 à 1737*, De Lescure, II. cilt, Paris, 1864, s. 431.

İntiharın sıradanlaşması kilise çevresini de etkiler. Lucretia'nın, "kadınların gözlerinin önünden ayırmaması gereken bir model" olduğunu yazan Abbe de Bellegarde ve intihar eden ünlüler arasında "gerçek soyluluk ve cesaret örnekleri göstermiş olanlar vardır"[66] diye düşünen Abbe de Saint-Réal gibi bazıları hayranlığını itiraf ederken, bazıları, özellikle de bu çağda hiç de az olmayan âşık rahipler eyleme geçerler. Tallemant, Matmazel de Lanquetot'a âşık olan ve metresi müdahale etmese aşırı kan kaybından ölecek olan Abbe du Tot'tan ve Matmazel de Gouffoulens'in ölümünden sonra hiçbir şey yemeyip kendini ölüme terk eden Rahip Calvières'den söz eder.[67]

Avukat Mathieu Marais, *Journal*'inde, 1 Şubat 1723 tarihinde usturayla boğazını kesen Abbe Raguenet'nin intiharını anlatır. *Vie de Cromwell*'in yazarı, zengin ve bilgili bir din adamı olan Raguenet'nin akıl sağlığı yerindedir ve öyle görünüyor ki o sadece yaşamdan bıkkınlık nedeniyle kendini öldürmüştür. Söz konusu olan, yüzyılın ilk felsefi intiharlarından biridir. Ancak rahip hiçbir cezaya çarptırılmaz: "Akıl sağlığı tümüyle yerindeydi, 10-12.000 liralık bir gelirle oldukça rahat bir yaşam sürüyordu [...]. Gümüşü de, parası da çoktu, yalnız biraz filozoftu, çalışma odasına kapanan bir münzevi. Akşam yemeğinden sonra iki uşağını gönderir, anahtarını kapının üstünde bırakır, ropdöşambrını giyer, bonesini takar, sonra da görünüşe göre bıkmış olduğu hayattan kurtulur. Onurlu bir adam için çirkin bir ölüm. [...] Vakit kaybetmeden gömülür, mirası da kalıtçılarına teslim edilir."[68]

1707'de, bir papaz okulu öğrencisi kendini öldürdüğünde, ona deli süsü verilir.[69] 1719'da, en dindar ruhların bile umutsuzluğa düşebileceğini gösteren aksiliklerin ardından Orléans'lı bir din adamı, Abbe de Fleury intihar eder. Ruhani çevresinde çok sayılan biri olan bu değerli din adamı, *Unigenitus* bullasına itiraz ettiği için, 1718 yılında, 24 Nisan'ı 25'ine bağlayan gece tutuklanıp Bastille'e kapatılmıştır. Başpiskoposu adına bir mektup yazmak ve bunu Régent'a göndermiş olmakla suçlanmaktadır. Sonra suçsuz bulunur, ancak yönetim tahliye emrini kaybeder. Umutsuzluğa düşen papaz yemek yemeyi bırakıp kendini ölüme terk eder. 16

66) A. Bayet tarafından alıntılanmış, *a.g.y.*, s. 581.

67) Tallemant, *a.g.y.*, V. cilt, s. 377; III. cilt, s. 305.

68) Mathieu Marais, *a.g.y.*, s. 430-431.

69) F. Lebrun tarafından aktarılmış, *Les hommes et la mort en Anjou aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Flammarion, 1975, s. 302.

Nisan 1719'da, kınanmak şöyle dursun, ölümü onu daha da popüler yapar; "o, solarken çiçek açtı ve ölümüyle kazandı" diyen dörtlükler ağızdan ağza dolaşır ve gösterilere yol açar korkusuyla naaşının Orléans'a götürülmesinden vazgeçilir.[70]

İSTEMLİ ÖLÜM DÜŞÜNCESİNİN SIRADANLAŞMASI

Bu olay, intihar konusundaki düşüncelerin evrimini bir kez daha ortaya koyar. İntihar, kuramsal olarak her zaman yasak olup şiddetle kınansa da, gerçek yaşamda her şey koşullara, toplumsal kökene ve nedenlere bağlıdır. Görecelik kendini kabul ettirmeye başlar ve sosyal ve entelektüel seçkinlerin istemli ölüm kavramından artık rahatsız olmadığını gösteren pek çok belirtiye rastlanır.

İntiharın bir mizah konusu olması çok yakındır. Racine, Boileau, Molière ve Chapelle'in bir gün neşe içinde Seine Nehri'ne boğulmaya gittiklerini anlatır.[71] Başka bir yerde, haksız biçimde hamile olmakla suçlanan bir genç kızın kendini zehirleyerek intihar etmesinden basit bir taşkınlık olarak söz eder. İşte bu hiç normal değil, diyerek sonuca bağlar: "Bu ülke insanlarının mizacı böyledir, tutkularını sonuna dek götürürler".[72] Mektuplarında beş tane intihar anlatan Guy Patin, olaya çok ciddiyetsiz yaklaşır: "Saray usulüne göre hazırlanmış antimonu içmiş olsaydı, bu kadar erken gitmezdi" diye yazar bir genç kadınla ilgili olarak. Prenses Palatine, 1699'da, kaprislerine boyun eğilmediği için kafasını kırmaya kalkışan küçük şımarık hayta, Berry Dükü'ne neredeyse hayran kalır,[73] ama bu, onun başka bir yerde intiharı kınamasını engellemez.

Aynı tutarsızlık Madame de Sévigné'de de görülür. Vatel konusunda kınayıcı değildir, ama Lauzun'un bir intihar girişiminden dalga geçerek söz eder: "Kafasını duvara vura vura kıracağına inanmıyor musunuz?" Yaşlılığın eşiğinde, kendisi de tereddüttedir. 1689 yılında, altmış üç yaşındayken Madame de Grignan'a şöyle yazar: "Sık sık düşünüyorum, hesaplar yapıyorum ve yaşam koşullarını çok ağır buluyorum. Yaşlılığın katlanılmak zorunda olduğu şu kaçınılmaz noktaya elimde olmadan

70) J. Imbert yönetiminde, bir grup öğrenci tarafından sunulmuş, *Quelques procès criminels des XVIIe et XVIIIe siècles*, 1975, s. 302.

71) L. Racine, *Mémoires*, Mesnard, I. cilt, s. 261.

72) A.g.y., VI. cilt, s. 473.

73) 15 Ocak 1699 tarihli mektup.

sürüklenmişim gibi geliyor. Yaşlılığı görüyorum. İşte onun içindeyim. Hiç değilse daha ileri gitmemeyi, beni alçaltmak üzere olan şu hastalıklar, acılar, hafıza kayıpları, çirkinleşmeler yolunda daha fazla ilerlememeyi sağlayabilseydim, bir ses duyuyorum, 'kendinize rağmen yürümelisiniz ya da bunu istemiyorsanız, ölmelisiniz' diyor, bu da doğanın karşı olduğu bir başka uç nokta. Ama biraz fazla ilerleyenin yazgısı bu yine de. Neyse ki tanrısal iradeye ve mahkûm olduğumuz şu evrensel yasaya geri dönüş, adamın aklını başına getiriyor da sabrettiriyor."[74] Yedi yıl sonra, 1696'da, iyice çökmüş olan yaşlı markiz sonunda ölmeyi ister: "Bence artık hiçbir işe yaramıyorum; ben görevimi yaptım ve bana kalsa, asla bu kadar uzun yaşamak istemezdim; yaşamın dibi ve tortusunun alçaltıcı olmadığı anlar çok azdır. Ama çok şükür dünyadaki her şey gibi bu da, Tanrı'nın bir isteği ve bunu O düzenledi: Her şey, O'nun elinde, bizim elimizde olduğundan daha iyidir."[75]

Çok acı bir boyun eğiş. Markiz, yaşamın "dibi ve tortusu"na, yaşlılığın alçaltıcılığına güçlükle katlanır; ama yine de boyun eğip acısını sonuna dek çeker. Ancak bunu reddedenler de vardır. Aynı dönemde, bazıları şimdiden Seneca'nın sözlerini hatırlar: "Şarabı tortusuyla birlikte içmek alkoliğin biri olmak demektir." Lioterais'in durumu budur, Tallemant onun ölümünü şöyle anlatır: "Yaşlandığında ve yaşam ona ağır gelmeye başladığında, altı ayı açık açık kendini nasıl öldüreceğini tartışmakla geçirdi; sonra bir sabah, erken bir saatte, Seneca'yı okurken usturayı boğazına dayadı ve gırtlağını kesti."[76] İşte bir zihniyet değişiminin ve ahlak kuramıyla uygulama arasındaki uçurumun kanıtı. Lioterais, altı ay boyunca, açık açık nasıl intihar edeceğini tartışır ve bu hiçbir tepkiye yol açmaz.

Tallemant bazı intiharları hatırlatır: Mareşal de Témines'in karısına âşık olan bir zanaatkâr; metresinin rahibe olacağını öğrenen bir adam; nişanlısı tarafından terk edilmiş ve bir göletin üstünde hiçbir şey yemeden ölmeyi bekleyen bir genç kız; kız kardeşine âşık ve onun katili olan ve köy papazı tarafından ölü doğmuş bebeklerin yanına gömülen Thomas adlı biri. 1672'de, *Mercure galant*, önce kocasını, sonra da kendini öldüren aldatılmış bir kadının yazgısına üzülür. Mathieu Marais, Regence (Naiplik) döneminde, özellikle de 1722 yılında olmuş birçok intihar

74) Madame de Sévigné, *Correspondance*, La Pléiade, Paris, 1978, III. cilt, s. 767.
75) A.g.y., s. 1135.
76) Tallemant, *a.g.y.*, I. cilt, s. 370.

vakası anlatır. 14 Nisan için şöyle yazar: "Çağın felaketleri herkesin başını döndürüyor [...]. Kentte 3.000 liralık bir geliri olan, eski Opera kızı, güzel La Mazé, Sistem yüzünden her şeyini kaybedince kendini güpegündüz kurbağalı dereye attı. Dudaklarında ruj, yüzünde takma ben, ayağında ten rengi ipek çoraplar vardı ve sanki düğünde gibiydi."[77] Sonra, 7 Mayıs'ta: "Usta kumarbaz Guiscard Kontu kendini sulara attı; başka bir adam, çok kısa bir vasiyetname yazarak kendini astı, vasiyetinde şöyle diyordu: "Üç eshamım var, onları Régent'a, ruhumu da şeytana bırakıyorum." Montmartre sokağının bir meyhanecisi, metresinin sadakatsizliği yüzünden bıçağı üç kez karnına sapladı. İlk pansumanı yapıldığında, sargıyı söküp attı ve şöyle dedi: "Ölmemek için intihar etmedim."[78]

HAPİSHANEDE İNTİHAR VE HÜKÜMETİN KAYGISI

Bilinçler ve zihniyetler karışmıştır. Bunun en fazla hissedildiği yerlerden biri de hapishanelerdir; müebbet hapis ya da korkunç işkencelerle karşı karşıya kalan tutukluların kendini öldürmeyi tercih ettiği, umutsuzluğun yurdu hapishaneler. Abbe de Fleury'den bahsetmiştik; ve o yalnız değildir. Saint-Simon, 1714 yılında, Bastille'de, kafasını hücresinin duvarlarına vura vura kıran bir kalpazandan söz eder.[79] 1717'de, Abbe de Bonneuil'ü öldüren bir asker, tutuklanacağını anlayıp kendini hançerler.[80]

1690'lı yıllardan itibaren, XIV. Louis yönetimi, hapishane koşullarıyla ilgili can sıkıcı söylenti ve haberlerin yayılmasına katkıda bulunan bu mahkûm intiharlarından kaygıya düşmüş gibi görünür. Kralın mühürlü mektupları ve cezaevi sistemi karşısındaki hoşnutsuzluk şimdiden çok büyüktür ve kötü ünün yayılması, ne pahasına olursa olsun önlenmelidir. 1702'de, kralın günah çıkaran papazı, Peder La Chaize, bir Cizviti, Bastille mahkûmlarının maruz kalmış olacağı zulümler hakkında bilgi toplamakla görevlendirir. Yönetimin emri gereği hapishaneye girmesi yasak olan din adamı, yedi ay boyunca, içeriden casus edinmeye çalışır, sonra da oturup Kral'a ve Adalet Bakanı Pontchartrain'e bir dilekçe

77) Mathieu Marais, *a.g.y.*, s. 275.
78) *A.g.y.*, s. 289.
79) Saint-Simon, *a.g.y.*, III. cilt, s. 970.
80) *A.g.y.*, VI. cilt, s. 507.

yazar. Bakan, Bastille'in Genel Müdürü Saint-Mars'tan açıklama ister. O da kurumunda her şeyin yolunda olduğunu ve şimdiye kadar hiçbir tutuklunun şikayet etmediğini ileri sürerek bakanının kaygısını gidermeye çalışır. Ama Pontchartrain, tutukluların yaşama koşulları konusunda değilse bile, bu kadar gizli bilgilerin kalenin duvarlarından geçebilmiş olmasından dolayı hâlâ kaygılıdır. Acaba gardiyanlar mı boşboğazlık etmiştir? Adalet Bakanı bu bilgileri kimin verdiğini öğrenmeye çalışır. Peder La Chaize'e yazar: "Birliğinize mensup bu din adamına Bastille'e giriş izni verilmediğine göre, nasıl oldu da yedi aylık bir süre zarfında, gizli olan her şey hakkında, dilekçesinde göründüğü kadar eksiksiz bilgi sahibi olabildi? Majesteleri benden size bu soruyu sormamı istedi, bütün bu şeyleri söyleyenlerin kimler olduğunu bilmek beni memnun edecek; bu önemli bir konu, çünkü böyle kişiler, rahipten daha az güvenilir başka kişilerle de konuşup bunu kötüye kullanabilirler."[81]

Kaygı verici haberleri örtbas edip dışarı sızmalarını önlemek için her şey yapılır. 1691'de, Bastille mahkûmlarından biri kendini bıçaklamaya kalkıştığında, yönetim, "onu doğru yola getirmeye çalışmak için"[82] müdahale eder. 1696'da, vergisini ödemeyi reddettiği için tutuklanan Marsilyalı bir burjuva kendini öldürür; yönetim güç durumdadır: Ona kesinlikle deli süsü verilmelidir – vergi ödemeyi reddetmek bir delilik belirtisi değil midir? İdari görevlinin tek kaygısı skandalı önlemektir. Genel denetçiye, "ben kraliyet savcısı ve genel yargıca, bu uğursuz kazayla ilgili eğer ille de bir soruşturma yapılması gerekiyorsa, korkuyor gibi göründükleri skandalı önlemek için, belediyeye bağlı yargıçlarla baş başa verip bu soruşturmanın zamanı ve biçimini konuşmaları gerektiğini bildirdim" diye yazar, genel denetçi de "kendini öldüren deli hakkında dava açılmaması" emrini verir. Ceset gizlice gömülür.[83] 1702 yılında, kendini boğan bir berber çırağının suçu bağışlanamaz kabul edilir ve cesedi kalbur üstüne konup sürüklenir. Bu durumdan hoşnut olmayan Adalet Bakanı Pontchartrain savcıya şöyle yazar: "Komisere, tanık hazırlıkları sırasında, o zavallının suçunun bağışlanamaz oluşundan bahsetmemesini söylemekle iyi yapmışsınız. Benim sizden ricam, cesedin kalbur üstü-

81) G. Minois tarafından alıntılanmış, *Le Confesseur du roi, Les directeurs de conscience de la monarchie française*, Paris, 1988, s. 436.

82) *Correspondance administrative sous Louis XIV*, II. cilt, s. 616.

83) *Correspondance des contrôleurs généraux des Finances avec les intendants des provinces*. I. cilt, sayı 1517.

ne konup sürüklenmesine karar vermeden önce kimlere danıştığınızı bana söylemeniz."[84]

1704'te, Bastille'de Vinache adlı bir mahkûm boğazını keser. Polis Genel Müdürü, Argenson Markisi hemen müdahale eder: "Bastille'in başına gelen her benzer felakette" olduğu gibi, diye yazar başsavcıya, halkı telaşlandırmamak için davadan kaçınmak ve olayı gizli tutmak gerekir: "Ben her zaman ölüm biçimini gizlemekte yarar olduğunu düşünüyorum ve Bastille'in başına gelen her benzer felakette olduğu gibi, bunu halktan, bu tür kazaları hemen abartan ve onları, hükümetin, görmese de varsaydığı barbarlığına atfeden bir halkın bilgisinden uzak tutmayı öneriyorum."[85] Cümle, mahkûm intiharlarının sıklığını gösterir.

Hükümet, cezaevlerinde meydana gelen "kazaları" gizlemeye çalışsa da, sıradan intiharların cezalandırılmasını ister. 1712 tarihli bir kraliyet bildirisi, gerçekten de, "bu ölümlere yol açan suçların, gerek mahkeme görevlilerine yapılması gereken uyarıların eksikliği, gerekse yine bu görevlilerin dikkatsizliği ya da olayları gizlemeleri nedeniyle, çoğu zaman cezasız kaldığını ve bu ölümlerin nedenleri ve koşullarının öğrenilmesini engellemekte çıkarı olan kişilerin, din adamlarına gerçeğe aykırı olaylar anlatarak gizlice ve alelacele yaptırdıkları şu gömme işlemleriyle asıl olayların gizlenmesine yardım ettiklerini" doğrular.[86] Dolayısıyla, her şüpheli ölüm vakasında, yargıcın bir tutanak tutması, cesedin alnını mühürlemesi, cerrahları ve tanıkları çağırması gerekecektir.

Bu bildiri, 1670 kararnamesi gibi, siyasi sorumluların, belli bir abartıyla intihar psikozu adı verilebilecek şey karşısında duyduğu kaygının artığını gösterir. Fransa'da, hiçbir rakam tarihsel anı yazarlarının yaydığı söylenti ve izlenimleri doğrulayabilecek nitelikte değildir. Bununla birlikte, 1680-1720 yıllarında, konuyla ilgili imaların, İngiltere'de saptamış olduğumuz şeyle birleşen sıklığı şaşırtıcıdır. Devletin hapishanelerdeki intiharları gizlemek, ruhban ve soylu sınıfı içindeki intiharları görmezlikten gelmekte olduğu kadar, ulusun gücüne ve maneviyatına zarar veren halk intiharlarının sayısını azaltmakta da belli bir çıkarı vardır. Bu intiharları azaltmak için de bildiği tek yol, suçluları acımasızca cezalandırıp intihar düşüncesinden vazgeçirmektir. Mahkemenin, bu suç karşısında,

84) *Correspondance administrative sous Louis XIV*, II. cilt, s. 720.

85) *Correspondance des contrôleurs de Finances avec les intendants des provinces*, II. cilt, sayı 551.

86) Isambert, XX. cilt, s. 575.

onun gizlenmesine yardım ederek gösterdiği artan hoşgörünün, intihara teşvikten başka bir işe yaramayacağını düşünür. Din adamları ve soylular, saygınlık ve onur gibi nedenlerle genel ahlakın üstünde gibi görünse de, halk, intiharın kendisi için mal müsaderesi, ceset idamı ve cehennem anlamına geldiğini kafasına iyice yerleştirmelidir.

Pek çok istisnaya rağmen, taşrada ve özellikle alt tabakada, intihar eden köylüleri vahşice cezalandırmaya devam edildiği görülür. 1684 Nisan ayında, "kendi evinde, umutsuzluk yüzünden" intihar eden Angers'li bir kunduracı, bir kalbur üstüne konup sürüklenir, sonra da ayaklarından asılır. 1718'de, altı aylık hamile olan zavallı bir genç kız, Château-Gontier'li Marie Jaguelin, namus lekesinden kurtulmak için kendini zehirler. Zavallı, bu tür şeyleri sadece soyluların ceza görmeden rahatça yapabildiğinden habersizdir. Cesedi mezardan çıkarılır, yargılanır, kalbur üstünde, yüzü yere dönük biçimde sürüklenir; halka açık alanda, cellat çürümüş karnı açar, içinden dölüt kalıntısını çıkarır ve bu, mezarlığın vaftizsiz ölenler için ayrılmış kısmına taşınır. Marie ayaklarından asılır; kalıntıları, utanç verici bir biçimde, parça parça halka sergilenir, sonra cesedi yakılır ve külleri havaya savrulur.[87]

KAZÜİSTLERİN SERTLEŞEN TUTUMU

Aynı anda, Kilise tüm sertliğiyle intiharı kınamaya devam eder. Kazüistler, bütün çıkış yollarını kapamak için, olası bütün koşulları incelemeyi sürdürür. Bilinçli bir kararla ve gizli yollardan yaşamdan kaçılamaz. Kaçmak yasaktır, "habersizce çekip gitmek" söz konusu bile olamaz. Kapsayıcı olma kaygısıyla, kazüistler, kimi zaman öyle istisnai durumlara takılıp kalırlar ki gülünçlüğün sınırına varırlar. Kınamanın genelliği ve tondaki genel sertleşmenin ardında, büyüyen bir tehlikeye karşı barajı sağlamlaştırma ihtiyacı hissedilir.

Innocentius Le Masson, 1680 tarihli *Theologia moralis*'inde, çektiği acılar nedeniyle işlemediği bir cinayeti üstüne alan bir adamın bu hareketinin intihar olduğunu iddia edecek kadar ileri gider. 1687'de, François de Coco, *De jure et justitia*'sında, önceki çağda pek çok kazüistin izin verdiği eylemleri dahi yasaklar: alevler içindeki bir kulenin tepesinden atlamak; kurtulma umudu olmadan gemiyi havaya uçurmak; bir çocuğu

87) F. Lebrun, *a.g.y.*, s. 305.

vaftiz etmek için, sağ çıkma umudu olmaksızın, suya atlamak. 1690'da, Du Hamel'in *Theologia speculatrix et practica*'sı, bütün istemli ölümleri kınar. 1694'te, Natalis Alexander, *Theologia dogmatica et moralis*'te şöyle yazar: "Kendine vurmaya yeltenenler sonsuz cehennem azabına uğrarlar." Mürettebat örneğini ele alarak, o da, gemiyi havaya uçurmanın ya da kurtulma umudu olmaksızın kendini suya atmanın yasak olduğunu açıklar; açlıktan ölüme mahkûm edilen ve kendisine gizlice getirilen yiyecekleri reddeden bir tutuklu da, aşırılıklarıyla ömrünü kısaltan bir sefih de aynı oranda suçludur. 1695'te, Grenoble Piskoposu, her tür intiharı kesinlikle kınayan ve insanlığa karşı, "her insanın şahsında hakarete uğramış", insan doğasına karşı suç olduğu için, bu eylemi bütün cinayetlerin "en canicesi" yapan *Théologie morale*'i yayımlar. Dahası, "kendini öldürmek, Tanrı sevgisine öbür cinayetlerden daha aykırıdır, çünkü iyi düzenlenmiş bir sevgi, her zaman önce insanın kendisinden başlamalıdır". 1703'te, Laymann'ın *Theologia moralis*'i, 1706'da da Genet'nin aynı başlıklı kitabı kınamayı yineler. Aynı yıl, Henno'nun *Tractatus moralis*'i, suda boğulan vaftizsiz bir çocuğun durumunu yeniden ele alır: Sağ çıkma şansı yoksa, onu vaftiz etmek için suya atlamak yasaktır. Bir diğer örnek: Ölümcül ve bulaşıcı bir hastalığı olan bir hastanın, gemideki diğer yolcuların hayatını kurtarmak için kendini suya atmaya hakkı yoktur.

Çağın en ünlü kazüistlerinden biri, 1638 doğumlu bir Normandiyalı, iki hukuk alanında doktor, pek çok yapıtın yazarı ve Notre-Dame de Paris'in ikinci günah çıkaran papazı olan Jean Pontas'tır. 1715'te, uzun bir süre otorite kabul edilecek, *Dictionnaire des cas de conscience* başlıklı bir kitap yayımlar. Öyle ki kitap 1724, 1726, 1730 yıllarında yeniden basılacak, 1731 ve 1732'de Cenevre'de, 1733'te Augsburg'ta, 1738'de Venedik'te Latinceye çevrilecek ve 1847'de, Collet'in yorumlarıyla birlikte Abbe Migne tarafından bir kez daha basılacaktır.[88] Pontas, kendini öldürme konusunda hiçbir gerekçeyi kabul etmez ve en istisnai durumlara ilişkin örnekleri artırır: Üstün otoritesi olan ve idamla cezalandırılması gereken bir suç işleyen bir yüksek görevlinin kendini öldürmeye hakkı yoktur; ölümcül yaralar almış ve kendisini öldürmeleri için yalvaran bir askeri öldürmek yasaktır.

Bu aşırı sertlik, kilise hukuku, piskoposluk yönetmelikleri ve sinod kararlarıyla da desteklenir; örneğin Abbe de Fleury, gömme reddinin

88) J. Pontas, *Dictionnaire des cas de conscience*, Migne, Paris, 1847, 2 cilt.

"yaşayanlara korku" vermek için gerekli olduğunu yazar. Kendilerini öldürmelerini engellemek için yaşayanları korkutmak: Toplumun sorumluları, insanları hayatta kalmaya zorlamak için ne hallere düşer! Bu tutumun güçlenmesi büyük bir başarısızlığın belirtisidir. Dünya yaşamı, gitgide daha fazla insana dayanılmaz bir felaket gibi geliyorsa, bunun nedeni, bu yaşamı düzenlemekle görevli kişilerin yetersizliğidir. Ama onlar, bu dünyadaki yaşam koşullarını iyileştirmeye çalışmak yerine, insanları, kaçmaya kalkışırlarsa durumlarının daha da kötü olacağına inandırmak isterler. Herkes kurtuluş sırasını sabırla beklemelidir.

Çünkü bu dünyaya postu sermek de söz konusu değildir. Ölüm hâlâ arzu edilen bir şeydir. İkircillik devam eder: Hıristiyan, hem bu dünyanın kötü olduğuna inanmalı (onu çok rahat kılmama zorunluluğu da buradan gelir) ve ölmeyi istemeli hem de kendini öldürmeyi kesinlikle reddetmelidir. Yüzyıllardır devam eden bu dengeyi sağlamak gitgide zorlaşır. Modern anlayışın doğuşuna işaret eden iki bilinç bunalımı, geleneksel ahlakı şiddetle sarsmıştır: 1580-1620 yıllarında, olmak mı yoksa olmamak mı daha iyidir sorusu ortaya atılır; 1680-1720 yıllarında, bir asır düşündükten sonra, birçok kişi kendi tercihine göre soruyu yanıtlamaya başlar: Bazıları doğrudan öbür dünyayı, bazıları da bu dünyadaki yaşam koşullarının iyileştirilmesini tercih eder. İki eğilim de Kiliseyi kaygılandırır, çünkü onun gerilimi sürdürmeye ihtiyacı vardır: öbür dünyayı arzulayıp bu dünyada kalmak.

TİNSEL VEKİLLER VE UYGULAMADAKİ HOŞGÖRÜ

Bazı tinsel akımlar, bizim intihar vekili adını verdiğimiz bir orta yol bulurlar. Yok oluş tinselliği devam eder ve son basamağı asla geçmeden ölüme olabildiğince yaklaşmaya izin verir: ölüm arzusunu gidermek ya da bütün yüzeysel tatmin belirtilerini sağlayarak onu yatıştırmak. Avrupa bilinç bunalımı sırasında, 1688-1720 yılları arasında yaşayan ve Marsilyalı vebalıları tedavi ederken ölen Cizvit Peder Claude-François Milley'in "hiçlikçi" tutumunda görülen şey budur. Milley, 1709 yılında şöyle yazar: "Yaşamanın sırası değil artık; payımıza düşen tümüyle doğal ölüm olmalı." "Yerle gök arasında asılı durmalı, kendimizle artık ilgilenmemeliyiz." Biz hiçbir şey değiliz, neredeyse bir hiçiz; bize gereken, Jean Deprun'un da yazdığı gibi, bu kendinde (en soi) hiçin kendi-için (pour soi) hiçe dönüşmesi.[89] Hiçbir şey olmadığımıza inanalım ve yok olalım, der

Peder Milley: "Basit bir hiç, Varlık karşısında yok olmaktan başka ne yapabilir? Uygun ve doğal olan bu değil midir? Hiç, hiçbir şey olmamalı ve kendini bir şey sanmamalı."[90]

Bu sözlerin kafa karıştırıcı ve son derece anlaşılmaz niteliğini, 1729 yılında, kendini muhtemelen açlıktan ölüme terk eden ateist Abbe Meslier'nin vasiyetinin son cümlesiyle kıyaslayarak değerlendirebiliriz: "Eşlik etmek üzere olduğum ölüler artık hiçbir şeyi düşünmüyor ve hiçbir şeyi kendilerine dert etmiyor. Dolayısıyla, ben hiçliğe varacağım, bu yüzden artık neredeyse sadece bir hiçim ve çok yakında hiçbir şey olmayacağım." Hiçbir şey olmamak: Sofu Abbe Milley'in hayatta kalarak, materyalist Abbe Meslier'nin ise kendini ölüme terk ederek aradığı şey budur. Söylemleri neredeyse aynıdır. Yok oluş tinselliği her zamankinden daha fazla bir intihar vekili gibi görünür.

1680-1720 yılları arasında doruğa ulaşan dingincilik de ikircillikten yoksun değildir. Saf aşkın kökeninde, yok olma, kendinden tümüyle vazgeçme zorunluluğu da vardır. Ve bu tutum, kaygı ve umutsuzluk olmadan olmaz: "Kendinden vazgeçmenin en zor biçimi, en özel şeylerden vazgeçmektir" diye yazar Maine de Biran. "[...] Düşünsel ve ahlaki yaşamın içinde bulunduğu şeyden tümüyle uzaklaştığını hissetmek."[91] Fénelon'da, bu hassas ruhta kendinden tiksinmekten ileri gelen çok güçlü bir yok olma eğilimi vardır: "Yorgun ruhu, melankoli ve sıkıntı içindeki yüreğiyle, manevi varlığının 'anlaşılmaz bir derinliğine' acıyla bakıyor ve o zaman içini bir tiksinti kaplıyordu"[92] der Paul Hazard. Madame Guyon'un kendisine önerdiği, her şeye karşı ilgisizlik, her şeyi terk ediş, her şeyden vazgeçiş onu bu yüzden bu kadar etkiler.

Bununla birlikte, dingincilikte, dikkatli Bossuet'nin *Ecrits sur les maximes des saints*'inde ortaya koymakta gecikmediği daha kaygı verici bir durum vardır. Çünkü Fénelon'a göre, tam vazgeçişe, tam terk edişe doğru giden yol tam umutsuzluğun içinden geçebilir: Ağır bir nöbet geçirip daha sonra ruhsal dengesine yeniden kavuşan Aziz François de Sales'a dayanarak, Fénelon, tövbekârı cehennemlik olduğuna ve Tanrı'nın onu kurtarmaya niyeti olmadığına inandırmanın yararlı olabileceğini ileri

89) J. Deprun, *La Philosophie de l'inquiétude en France au XVIIIe siècle*, Paris, 1979.

90) J. Bremond tarafından alıntılanmış, *Le Courant mystique au XVIIIe siècle. L'abandon dans les lettres du père Milley*, Paris, 1943.

91) Maine de Biran, *Journal*, La Valette-Monbtun, s. 122.

92) P. Hazard, *La Crise de la conscience européenne*, Paris, 1961, s. 400.

sürer. Bu zararlı bir öğretidir, der Bossuet, çünkü Tanrı'nın herkesi kurtarmayı düşündüğünü söylemeyerek, bir insanın sapkın bir düşünceye inanmasına yol açar, bu tehlikeli bir öğretidir, çünkü "bir ruhu umutsuzluğa sürükleyebilir". "Umutsuzluğa itmek, ruhu kendisi için hiçbir kurtuluş olmadığına inandırmaktan ibarettir, [...] bu umutsuzluğun doruğudur, çünkü ruh kaçınılmaz biçimde buna inanır."[93] Fénelon'a göre, sonsuz cehennem azabının kesinliğinin kabulü, dinginliğe olanak veren, kendinden mutlak vazgeçişin son noktasını temsil eder, Bossuet'e göreyse, bu, "gerçek bir umutsuzluk edimi ve inançsızlığın doruğudur". Bu yüzden de, Meaux Kartalı, umutsuzluk, yok oluş ve ölme arzusuyla içli dışlı olan bazı tinsel akımların ikircilliklerinden kaygı duyar.

Bossuet, Hıristiyan yaşamının temelini oluşturması gereken dengeyi korumaya çalışır. Biz acılar vadisindeyiz, burada felaketlerimize şükredip öbür dünyanın sonsuz mutluluğunu dilemeliyiz. Yaşam bir ölüm hazırlığından başka bir şey değildir: "Bir Hıristiyan asla bu dünyada yaşamaz, çünkü o her zaman nefsiyle savaşır ve bu nefis savaşımı bir sınama, bir çıraklık, bir ölüm başlangıcıdır" der *Oraison funèbre de Marie-Thérèse d'Autriche*'te. Şu ölüm, onu istemeli ama asla yakalamaya çalışmamalıyız. Gerilimin devam etmesi için de, kurtuluş umudunu korumalıyız.

Bununla birlikte, Bossuet ve Fénelon, Samson'un intiharı gibi bazı Kutsal Kitap intiharlarını onaylama konusunda hemfikirdirler. Hatta biraz daha ileri giderler ve Bossuet, bir ara onur nedenli bütün istemli ölümleri onaylar gibi görünür: "Onurlu bir adamın ölümü yaşama tercih edebileceğinden ve bazı çarpışmalarda bunu yapması gerekeceğinden kuşkum yok."[94] Fénelon da kendi adına gönüllü Hıristiyan şehitlerini yüceltir ve *Dialogues des morts*'da (*Ölülerin diyalogları*) Cato'nun çok etkili bir konuşmayla intiharını aklamasına izin verir.

XVII. yüzyılın sonunda ağı tamamlanan papaz okullarında, Katolik reformunun Hıristiyan ülküsüyle uzlaşan bir ruhban sınıfı yaratılmaya çalışılır: dünyalı olmadan dünyada olmak. Papaz kendini küçültmeli, aşağılamalı, öz sevgisini öldürerek kendinden vazgeçmeli ve ölümü arzulamalıdır. Saint-Sulpice papaz okulunun başpapazı, Tronson, öğrencilerine şu vicdan muhasebesini yaptırır: "Kendimize, her gerçek tövbekârın yapmak zorunda olduğu gibi, kendimizden ve bedenimizden nefret edip

93) Bossuet, *Troisième Écrit sur les maximes des saints*, *Œuvres complètes de Bossuet*'de, Outhenin-Chalandre fils, Besançon, 1836, X. cilt, s. 286.

94) Bossuet, *Pensées chrétiennes et morales sur divers sujets*, XXIX.

etmediğimizi soralım. İçimizde, bizi sürekli Tanrı'ya karşı günah işlemeye iten korkunç bir kötülük kaynağı olduğunu gördük mü? Kendimize, isyan ve ayaklanmaya her zaman hazır bir kölenin hak ettiği sertlikle davrandık mı? Kötü beslenmekten, kötü giyinmekten, bayağı işlerle uğraşmaktan, birçok rahatsızlık geçirmekten, her beceriden yoksun olmaktan, herkesin hor gördüğü ve tiksindiği biri olmaktan memnunluk duyduk mu? Ve bütün bu durumların nedeninin haklı olarak kendimiz olduğuna ve bütün yaratıklar tarafından lanetlenmeyi hak eden günahkârlar için bunların hiç de yeterince sert olmadığına inandık mı? En büyük düşmanımız olan bedenimize karşı büyük bir tiksinti duyduk mu, ona güvenmeyip her hareketini dikkatle inceledik mi, onunla barış ya da ateşkes yapmak istemeden, kendimizi ona aralıksız zulmetmeye adadık mı? Ona hak ettiği cezaları çektiren ve ondan şiddetle ayrılmak isteyen havarinin gayretini paylaştık mı?"[95]

Bu genç papazlar, ruhani çevrelerinde intihar vakalarıyla da karşılaşacaktır. Onları buna hazırlamak gerekir. 1701'de, Matthieu Beuvelet, Lyon'da, *Instructions sur le Manuel pour servir à ceux qui dans les séminaires se préparent à l'administration des sacrements*'i (*Papaz okullarında dinsel ayinleri yönetmeye hazırlanan kişilere yararlı olacak Kılavuz ile ilgili açıklayıcı bilgiler*) yayımlar. Bu yapıt uzun süre otorite kabul edilecektir. Kazüistlerin ve ahlakla ilgili tanrıbilim kitaplarının sertliğiyle kıyaslandığında, bu kitabın uygulamada hoşgörüyü salık verdiğini görmek biraz şaşırtıcıdır. "Umutsuzluk ya da aşırı öfke yüzünden (delilik yüzünden değil) kendini öldürenler, ölmeden önce bir pişmanlık belirtisi göstermedikleri takdirde" dini usullere uygun biçimde gömülemeyecek; bunun için, tek bir tanık yeterli olacak ve onun sözünden kuşku duyulmayacak. Pasaj, tereddütsüz, her zaman en hoşgörülü tutumun benimsenmesi ve dini usullere uygun bir gömme işlemi için en ufak pişmanlık belirtisiyle yetinilmesi gerektiğini söyler. Sadece bu kadarı bile, yüzlerce soyut ahlak ve kazüistik cildini hükümsüz kılmaya yeter, çünkü koşullar ne olursa olsun, delilik ya da pişmanlığı varsaymak her zaman mümkün olacaktır. Bu olanak, ailelerin, intihar eden yakınlarını usule uygun biçimde gömme iznini kolaylıkla alabilmesini ve cezaların azlığını açıklar. Cezalar vardır kuşkusuz, bunları daha önce görmüştük, ama bunlar çok uç ve özellikle umutsuz durum-

95) Tronson, *Examens particuliers sur divers sujets propres aux ecclésiastiques et à toutes les personnes qui veulent s'avancer dans la perfection*, 1823 basımı. Aynı öğütler için, bkz. anonim bir yapıt, *De l'éducation des ecclésiastiques dans les séminaires*, Paris, 1699.

larda uygulanır. Metinlerin anlamı, uygulayıcıların onları nasıl kullanmak istediğine bağlıdır. Caydırma amacıyla çoğu zaman zorunlu olan kuramsal sertliğin uygulamalarda yumuşadığı gözlenir.

VE İKİLEM BELİRİR

1680-1720 yılları arasındaki ikinci Avrupa bilinç bunalımı, istemli ölüm alanında da bir kopuşun başlangıcına işaret eder. 1580-1620 yıllarının bunalımı soruyu sormuştur: olmak mı, olmamak mı? XVII. yüzyıl, otoritelerin bu soruyu reddetmek için gösterdiği bütün çabalara rağmen, bunun üzerinde düşünür. Sorumluları kaygılandırmaya başlayan ve XVIII. yüzyılda artacak olan ilk yanıtlar ise 1680-1720 yıllarında verilir.

Aydınların büyük çoğunluğu varolmayı seçer. Bununla birlikte, bu varolmanın, bu varoluşun yaşama zahmetine değmesi gerekir, bu da insanların büyük çoğunluğu için söz konusu değildir. Bayle ve Fontenelle'in ardından, bu dünyanın daha fazla insan için daha yaşanılır kılınması amacıyla yeniden düzenlenmesini isteyen sesler yükselir. Bu dünyayı daha iyi bir dünya yapmanın mümkün olduğunu düşünenler yararına, ayrıcalıklara, adaletsizliklere, kurumlara itirazlar başlar. Dünyevi mutluluk düşüncesi doğar ve düşünürleri etkilemeye başlar. İngiltere'de, dindar hümanizmin esinini kısmen yeniden yakalayan Shaftesbury Kontu, dini güler yüzlü yapmakla başlayalım, diye yazar. Neşeli, şakacı olalım, "kısacası, Lordum, dinle meşgul olurken takındığımız melankolik tavır, bana kalırsa onu bu kadar acıklı yapan ve dünyada bu kadar iç karartıcı trajedilere yol açmasını sağlayan şey budur. Ben böyle düşünüyorum: Biz dine neşeyle yaklaşalım da, o konuda zaten neşeyi asla fazla kaçırmayız".

Daha sonra aynı neşeyle kurumlara da çatılır: 1721 tarihli *Lettres persanes*, Voltaire, Diderot, d'Holbach ve diğerlerini beklerken sunulmuş basit bir ordövrdür. Varolmayı tabii ki isteriz, ama bu dünyayı yeniden düzenlemek ve acılar vadisini bir zevk ülkesi yapmak koşuluyla. Filozofların mesajı bu olacaktır.

Küçük bir aydın azınlığı, diğer seçeneği, olmamayı seçer; onlar ya hemen, ya da bu yaşam dayanılmaz hale geldiği anda gitmeyi tercih eder ve bunu özgürce yapabilmek isterler. Bazıları seçme hakkının, temel soruyu, olmak ya da olmamak sorusunu yanıtlama hakkının insanın kendisine bırakılmasını istemeye başlar. Bu seçme özgürlüğü, XVIII. yüzyılın ortasında tanınacaktır.

Otoriteler, özellikle de dini otoriteler, böyle bir özgürlüğün olamayacağı kanısındadır. Ancak onlar çok nazik bir konumdadır, çünkü yokluk yandaşları kadar varlık yandaşlarının da önerdiği şeyi reddederler. Dünya yaşamını güzelleştirmek, ahlakın devindirici gücü olan, öbür dünyadaki sonsuz mutluluk özlemine son vermek demektir; insana, yaşamına sahip olma hakkını vermek, tanrısal planı altüst etmek ve bizim cennete gitmemize izin veren zorunlu sınavları ortadan kaldırmak demektir. O halde bir seçenek değil, bir zorunluluk vardır: mutlu olma umuduyla mutsuz yaşamak. İnsanın bu dünyada yapabileceği en iyi şey, geçici mutsuzluğunu idare etmektir. Özlemlerini, Hamlet'in sorusunun bir uyarlamasıyla, mutlu olmak ya da yok olmak sorusuyla dile getiren bir çağın gitgide daha az kabul ettiği bir çözüm.

9
Aydınlanma Çağı'nda İntihar Tartışması: Ahlaktan Tıbba

Olmak ya da olmamak: Rönesans'ın sonlarında sorulmuş, XVII. yüzyılın salonları ve aydın çevrelerinde üzerinde çok düşünülmüş, enine boyuna tartışılmış olan soru, XVIII. yüzyılda bir kamu tartışmasına dönüşür. Latince kitaplardan ve sessiz tartışmalardan çıkarılıp, hükümetin onu bastırmak için gösterdiği çabalara rağmen, tüm açıklığıyla ortaya serilir. İstemli ölüm hakkında daha önce hiç bu kadar konuşulmamış ve yazılmamıştır; bu konuda alınan tavırlar artar; lehte ya da aleyhte, baştan sona ona adanmış kitaplar yazılır. O toplumsal bir olaydır ve özel bir adı vardır: intihar. Bazılarına göre, o, İngiltere'den geldiği varsayılan her şey gibi, seçkin bir modadır. 1780'li yıllarda, Londra'da, konuyla ilgili halk tartışmaları düzenlenir. 27 Şubat 1786 tarihli *Times*, bu tartışmalardan birini haber verir: "İntihar cesur bir davranış mıdır?" Altı peni ödeyen herkes bu tartışmalara katılabilir. 1789'da, aynı gazete, intiharın "şimdi bütün toplumsal sınıflarda genel bir tartışma konusu" olduğunu yazar. Bir diğer tartışma, bir Fransız'ın Greenwich Park'taki intiharının ardından düzenlenir; bu öyle kalabalık ve coşkulu bir kitleyi bir araya getirmiştir ki tartışmayı uzatmak gerekir.

Din, hak ve ahlak kavşağında yer alan bir soru filozofları ilgisiz bırakamazdı. Hepsi şu ya da bu zamanda ondan bahsedecek ve kitapları tartışmanın şiddetlenmesine geniş ölçüde katkıda bulunacaktı, öyle ki hasımları, istemli ölüm vakalarının sözde artışından onları sorumlu tutacaktı. "Yaradancılık", "özgür düşünce", "ateizm" ve "felsefi düşünce"nin gelişmesi, intihar tehlikesinin artışından telaşa kapılmış ve aklı karışmış katı geleneksel ahlak yandaşları için uygun bir günah keçisi olacaktı.

BİR BELİRTİ: İNTİHAR KARŞITI KİTAPLARIN ARTMASI

Yüzyılın ortasından itibaren yazılan intihar karşıtı kitapların sayısı bu kaygının bir göstergesidir.[1] Bu 1751 yılında, Başpapaz Gaultier'in eski kanıtları yeniden ortaya çıkaran *Les Lettres persanes convaincues d'impiété*'siyle başlar: Kendini öldürmek Tanrı'ya, topluma, yasalara karşı bir suçtur. Aynı yıl, *Les Hommes* [*İnsanlar*] üzerine yazılmış anonim bir kitabın yazarı, istemli ölümü savunan kişilerle "bazı ortak özelliklere sahip olmaktan" utanç duyduğunu açıklar. 1755'te, Şövalye de C., *L'Honneur considéré en lui-même*'de, intihar edenleri üç kategoriye indirger: aşağılık sahte kahramanlar, umutsuzlar ve tiksinti uyandıran hipokondriyaklar. İyi birer asker olarak, biz, sonuna kadar yerimizde kalmalıyız, Tanrı bizi korumak için içimize "gizli bir buyruk" olarak yaşam sevgisini yerleştirmiştir. 1756'da, Gauchat, *Lettres critiques ou Analyse et réfutation de divers*

1) Söz konusu kitaplar: Gaultier, *Les lettres persanes convaincues d'impiété*, Paris, 1751; *Les Hommes*, Paris, 1751; Chevalier de C., *L'Honneur considéré en lui-même et relativement au duel*, Paris, 1755; Gauchat, *Lettres critiques ou Analyse et réfutation de divers écrits modernes contre la religion*, Paris, 1756; Dupin, *Observations sur un livre intitulé De l'esprit des lois*, Paris, 1757-1758; *La Religion vengée*, Paris, 1757; Caraccioli, *La Grandeur d'âme*, Frankfurt, 1761; Lefranc de Pompignan, *Instruction pastorale sur la prétendue philosophie des incrédules modernes*, Le Puy, 1763; Formey, *Principes de morale*, Paris, 1765; Lacroix, *Traité de morale ou Devoirs de l'homme envers Dieu, envers la société et envers lui-même*, Paris, 1767; Flexier, *Catéchisme philosophique ou Recueil d'observations propres à défendre la religion chrétienne contre ses ennemis*, 2. baskı, Paris, 1777; Simon de La Boissière, *Les Contradictions du livre intitulé De la philosophie de la nature*, Paris, tarih belirtilmemiş; Rahip Barruel, *Les Helviennes*, 6. baskı, Paris, 1823; *La Petite Encyclopédie ou Dictionnaire des philosophes*, basım yeri ve tarihi belli değil; Camuset, *Principes contre l'incrédulité à l'occasion du Système de la nature*, Paris, 1771; Castillon, *Observations sur le livre intitulé Le Système de la nature*, Paris, 1771; D'Audierne, *Instructions militaires*, Rennes, 1772; Dumas, *Traité du suicide ou du meurtre volontaire de soi-même*, Amsterdam, 1773; Richard, *Défense de la religion*, Paris, 1775; *Exposition de la doctrine des philosophes modernes*, Lille, 1785; *Dictionnaire de Trévoux*, 1771.

écrits modernes contre la religion'unda [*Eleştirel mektuplar ya da Din karşıtı birçok modern kitabın çözümlenmesi ve çürütülmesi*], intiharı hoş görmenin bütün cinayetlere izin vermek anlamına geldiğini bildirir; intihar, aileleri ve ülkeleri mahveder; hem cesur bir davranış da değildir: Kendini öldürmek "çok kolaydır". Yasaların bu konudaki sertliğini, özellikle de cesetlere uygulanan cezaları kesinlikle devam ettirmek gerekir. 1757 yılında, "katı yasaları" öven *Observation sur l'Esprit des lois*'sında Dupin'in düşündüğü şey de budur.

Aynı yıl, *La Religion vengée* [*Öcü alınan din*] gibi anlamlı bir başlığı olan ortak bir yapıt, iki kez onar maddeyle intihar savunularını çürütmeye çalışır. Önce istemli ölüm aleyhinde on kanıt sunar: İntihar insan doğasını bozar; bize acı çektiren birini öldürmeye hakkımız olmadığına göre, acı çekiyoruz diye kendimizi öldürmeye de hakkımız yoktur; intihar mutluluk isteğine ters düşer, çünkü o, cehennem azabını getirir; yaşamımızın sahibi biz değiliz; Tanrı ve doğanın bize verdiği görevden kaçmamalıyız; çok acı çekenlerin intiharına izin vermek, bütün intiharları hoş görmek demektir, çünkü dayanılmaz acı kavramı kişiye göre değişir; hükümdar yaşamımız üzerinde hak sahibidir; toplum intiharlardan zarar görür; bütün aydın toplumlar intiharı yasaklar; doğa bizden yaşamı sevmemizi ister.

Bunları intihar yandaşlarından gelebilecek on itiraz ve onlara verilecek yanıtlar izler. 1) Yasa intiharı yasaklamaz, çünkü her zaman istisnalar vardır. Yanıt: İstisnalar da yaşamı korumak için öngörülür. 2) Mutluluk arayışı yaşam sevgisinden üstün gelir. Yanıt: İntihar sonsuz mutsuzluğu getirir. 3) Beden hor görülmelidir. Yanıt: Onu korursak, acı çekme, dolayısıyla da erdem içinde gelişme olanağımız olur. 4) İntihar, ruha hiçbir zarar vermez, çünkü ruh ölümsüzdür. Yanıt: Erdemin zevkinden yoksun kalır. 5) Yaşam bir lütuftur, ama çok pahalıya mal olacaksa bir lütuftan vazgeçilebilir. Yanıt: Sonsuz mutluluk asla pahalıya mal olmaz. 6) İntihar, büyük suçlardan sakınmaya izin verir. Yanıt: Hastalıktan sakınmak için kendini zehirlemek gibi mi yani? 7) Bütün toplumlar intiharı uygular. Yanıt: Bütün aydın toplumlar onu yasaklar. 8) Doğa acıdan sakınmamızı ister. Yanıt: Tanrı bizi yanına çağırmak isteseydi, tek yapacağı bizi öldürmek olurdu. 9) Kendini öldürmek bir cesaret eylemidir. Yanıt: O bir güçsüzlük ve delilik eylemidir. 10) Bedenimiz dediğimiz evin sahibi olan Tanrı, sağlığımızı bozarak evi kullanılmaz hale getirdiğinde, bu, kiracının evi boşaltması gerektiğini gösterir. Yanıt: Biz bedenimizin kiracısı değil, eve bakmakla görevli kapıcısıyız. Yazar bu karışık

maddelerden, intiharın her zaman, hatta ünlü paganlarda bile bir suç olduğu sonucunu çıkarır ve etkili olduklarını düşündüğü ceza yaptırımlarını onaylar: "Yasa koyucuların istediği korkutmaktı ve sonuç, bir dereceye kadar isteklerini karşıladı."

1761'de, Caraccioli, *La Grandeur d'âme*'ında [*Ruh yüceliği*], bizi cehenneme götüren intiharda herhangi bir yücelik işareti bulmak için "gerçekten aptal" olmak gerektiğini düşünür. Cehenneme götürme konusunda tam bir kesinlik olmasa bile, riske atılmak aptalcadır. 1763'te, *Instruction pastorale sur la prétendue philosophie des incrédules modernes*'inde, Lefranc de Pompignan, filozofların Antikçağ intiharları karşısında duyduğu hayranlığı eleştirir. 1765'te, Protestan Formey, *Principes de morale*'inde, doğa kanunu adına bütün intiharları yasaklar. Ona göre, yerinden ayrılmaması gereken asker ve beşinci emre uyma gibi Katolik kanıtlar çok etkili değildir, çünkü bazı durumlarda bunlar intihar lehine de çevrilebilir. Sadece "sabırları tükendiği ve hastalıklar ya da işkenceler onları umutsuzluğa düşürdüğü için" kendini öldürenler gerektiğinde affedilebilir, der. 1767 yılında, Lacroix, *Traité de morale ou Devoirs de l'homme envers Dieu, envers la société et envers lui-même*'de [*Ahlak üzerine inceleme ya da İnsanın Tanrı'ya, topluma ve kendine karşı görevleri*], Cato ve Brutus'un davranışını "aptalca gurur" olarak niteler ve intiharı zayıflığa bağlar.

1771'de, Flexier, bütün intiharları aklamaya çalışan "hazzın çocukları"na kızarken, Simon de La Boissière, *Contradictions du livre intitulé De la philosophie de la nature*'de [*Doğanın Felsefesi başlıklı kitabın tutarsızlıkları*], iyi ve kötü intiharlar arasında yapılan ayrımlara itiraz eder; bu ayrımlar, ancak, "kendine karşı işlenmiş böyle bir suçun uyandırması gereken tiksintiyi azaltmaya" yardım edebilir, der. İntihar her zaman "bir ruh alçaklığı"nın kanıtıdır. Abbe Barruel ve *Petite Encyclopédie*, çağdaşların istemli ölüm karşısındaki hoşgörüsünü kınar. Yine 1771 yılında, Camuset, *Principes contre l'incrédulité à l'occasion du Système de la nature*'de [*Doğanın Sistemi vesilesiyle dinsizliğe karşı temel kurallar*], Castillon da, *Observations sur le livre intitulé Le Système de la nature*'de [*Doğanın Sistemi başlıklı kitapla ilgili gözlemler*] d'Holbach'a kızar ve bir kez daha, intiharın Tanrı'ya ve topluma karşı bir hakaret olduğunu ileri sürerler.

1772 yılında, Peder d'Audierne, *Instructions militaires*'inde, dolaylı ya da dolaysız, bütün intiharları kınar: Düşmanın eline düşmemek için gemisiyle birlikte ya da savunduğu istihkâm içinde kendini havaya uçurmak, Tanrı'ya, vatana, doğaya, yurttaşlık ve kilise yasalarına karşı bir suçtur. Bir başkasının hayatını kurtarmak, bir felaketi önlemek, bir günahtan

kaçmak, onurunu kurtarmak için bile olsa insan kendini öldürmemelidir.

1773 yılında, Protestan Dumas, Amsterdam'da, istemli ölümün her biçimini kınayan *Traité du suicide ou de meurtre volontaire de soi-même*'i [*İntihar ya da kendini öldürme üzerine inceleme*] yayımlar. Dumas bütün felsefi kanıtları çürütmeye çalışır ve intiharın cezalandırılmamasını isteyen hukukçu Beccaria'ya kızar. O da, dindaşı Formey de, intiharın büyük bir suç olduğunu ve cezalandırılması gerektiğini, verilen cezaların da, salgını önlemek amacıyla insanları yıldırması gerektiğini düşünür. 1775'te, Richard, *Défense de la religion*'da, Antikçağ intiharlarını, özellikle de Pythagoras'ın intiharını kınar. 1785 yılında, *Exposition de la doctrine des philosophes modernes*, intiharı, ana-babayı ya da kralı öldürmekle bir tutar.

Sözlük ve ansiklopedilerin "intihar" maddesinde aşırı düşmanca görüşler dile getirilir. *Dictionnaire de Trévoux*'nun düşüncesi kısa ve özlüdür: "İntihar, kendine katlanmaya sabrı ya da bir utancın yükünü taşımaya cesareti olmayan korkakların yöntemidir ve kendini hançerleyen Cato, Romalıların değil kaçıkların önderidir." Sonu gelmez cezalar korkusuyla kendini öldüren Hıristiyan bir kaçık, bunu serinkanlılıkla yapansa bir delidir, diye devam eder sözlük, sonra da bu konuda kötü örnek olan edebiyat, tiyatro ve büyükleri eleştirir.

Encyclopédie méthodique daha intihar yanlısı değildir. Daha doğrusu, o iki farklı görüşü dile getirir, bu da, çoğu zaman tekparça felsefi propaganda bloku gibi düşünülen girişimin ayrışık niteliğini bir kez daha ortaya koyar. "İntihar" maddesi, burada iki farklı yazar tarafından iki kez ele alınır. *Jurisprudence* cildinde,[2] intihar edenlere verilen cezaları hatırlatmak ve bunların aşırılığı ve saçmalığını belirtmekle yetinilir. Görünüşteki tarafsızlığın arkasında bir eleştiri sezilir: "Bugün, kendini öldürenlerin cesetleri bir kalbur üstüne konup yüzüstü sürüklenerek, sonra da ayaklarından asılarak cezalandırılıyor ve gömülmeleri yasaklanıyor." Mümkün olduğunda, "ceza örneğini daha çarpıcı kılmak amacıyla" hemen yargılanıyorlar; "kadavranın yaydığı iğrenç koku nedeniyle" bu yapılamazsa, suçlunun anısına dava açılıyor, ama bütün bunlar sadece, "kendini soğukkanlılıkla, aklını tümüyle kullanarak ve idam korkusuyla öldürmüş olanlara" uygulanıyor. Bir "cinnet halinde" kendini öldüren "ya da zihinsel bozuklukları olan" kişilere dokunulmuyor ve kuşkuyla, deliliğin

2) Diderot ve d'Alembert yönetiminde, *L'Encyclopédie méthodique*, VII. kitap, *Jurisprudence* cildi, Paris-Liège, 1787.

söz konusu olduğu varsayılıyor. Madde, Antik Roma'da, yaşamdan bıkkınlık nedeniyle intihar etmenin bir "bilgelik ve kahramanlık belirtisi gibi" görüldüğünü ve sadece, suçlu olduğuna karar verilmiş bir katilin intihar etmesi durumunda malların müsadere edildiğini hatırlatır. Çağdaş uygulama üstü kapalı biçimde eleştirilir.

DİNSEL KARŞITÇILIK

Notre-Dame piskoposluk meclis üyesi ve kraliyet ailesinin günah çıkaran papazı, Abbe Bergier tarafından yazılmış *Théologie* cildinin "intihar" maddesinde tarz tümüyle farklıdır.[3] İntihar konusunda en ağır cezalardan yana gibi göründüğü –caydırıcı amaçla– *Examen du matérialisme ou Réfutation du Système de la nature* (1771) gibi felsefe karşıtı pek çok yapıtın yazarı olan Abbe Bergier, istemli ölüme karşı gerçek bir suçlama yazısı kaleme alır.

Hemen derse başlanır: İntihar etmek, gerçekte "katlanılması güç bir acıdan kurtulmak için kendini öldürme eylemidir". Bu davranışa günümüzde gitgide daha sık rastlanır: "Devlet tahvillerimiz çağımızın başına gelen pek çok intiharın sorumlusu olmuştur; yakından ya da uzaktan, dinsizliğe bağlı olmayan tek bir intihar zor bulunur." Romalılar, hiç değilse geçerli nedenlerle kendini öldürüyordu; bizse "paramızı kaybettiğimizde ya da değmeyecek bir nesneye karşı delice bir tutkunun aşırılığı yüzünden". Bu felaketin büyümesinin nedeni felsefi düşüncedir: "Günümüzde, felsefenin suiistimali bu cürmün savunusunu yapmaya dek vardırıldı". "Pek çok inançsız", ne doğa kanununun ne de Tanrı kanununun intiharı yasakladığını ileri sürer, bunu doğrulamak için de, Kilise Babaları tarafından onaylanmış, bazı şehitlerin davranışına dayanırlar.

Abbe Bergier'in çürütmeye çalıştığı şey budur. Tanrı bize hayat verir ve "öfkeci ukalalar ne derse desin" bu bir lütuftur, onun tek sahibi de O'dur. Biz topluma hizmet etmek için yaşarız ve burada herkesin bir faydası vardır: "Burada sadece bir sabır örneği göstermek bile, önemli bir şey olacaktır ve hiçbir şey bizi bundan muaf tutamaz". Kendini öldüren erdemden yoksundur, çünkü onun acı çekmeye gücü yoktur. Dahası, o kendini öldürüyorsa, başkalarını da kolaylıkla öldürebilir: O potansiyel bir katildir. Çektiğimiz acılar hak edilmiştir; bunlardan kaçmaya hakkımız yoktur.

3) A.g.y., *Théologie* cildi, III. kitap, Paris, 1790.

Abbe Bergier daha sonra itirazlara yanıt verir: İntihar, toplumu bir üyesinden yoksun bırakır ve bu, onu papazların bekârlığı dolayısıyla varsayımsal bir doğumdan yoksun bırakmaktan daha ciddidir. Peki ya İsa? O da intihar etmedi mi? Kilise Babaları döneminde ortaya atılmış ve bazı filozofların Kilise'yi güç duruma düşürmek için tekrar tekrar sormaktan geri kalmadığı eski soru. Örneğin, d'Holbach, *Système de la nature*'ünde şöyle yazmaktadır: "Hıristiyanlık ve Hıristiyanların medeni yasaları intiharı kınayarak çok tutarsız davranırlar. Hıristiyanların Mesih'i ya da Tanrı'nın Oğlu'nun kendi rızasıyla öldüğü doğruysa, o kuşkusuz intihar etmiştir. Bile bile ölüme giden pek çok şehit ve kendini yavaş yavaş öldürmekle övünen tövbekârlar için de aynı şey söylenebilir."[4] Barbeyrac, d'Alembert, Delisle de Sales, Rochefort, Mérian da aynı soruyu sormuştur ve Abbe Bergier elinden geldiğince bunu yanıtlar. İsa, der, bütün insanların hayatını kurtarmak için kendini feda etti; bu bir intihar değil, tekrar dirileceğini bildiğini hesaba katmazsak, bir fedakârlıktır. *Examen du matérialisme*'inde ise, tam aksi bir yanıt verir: İsa intihar etmedi, "Sokrates de aynı cürümle suçlanmadıkça"; bu da geleneksel ahlak savunucularının çoğunun yaptığı şeydir.

Şehitler konusunda da bir intihardan söz edilemez, çünkü onların amacı, kendilerini öldürmek değil, zalimlere çabalarının hiçbir işe yaramayacağını göstermektir: Bu, zulümlerin sona ermesine yardımcı olan "kahramanca erdem"dir. Azize Pelagie gibi, tecavüzden kurtulmak için kendini öldüren bakirelere gelince, onlar en iyisini yapmıştır, çünkü tecavüze izin vermekte, her zaman "günaha razı olma ve insan doğasının zaafına yenik düşme tehlikesi" vardır: En ufak bir cinsel haz tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktansa ölmek daha iyidir.

Peki ya Kutsal Kitap intiharları? Bu noktada, ayrımlar zorunludur. Abimelek, Saul, Ahitofel, Zimri cehennemliktir; Razis şehitlerle aynı konumdadır; Samson ve Eleazar vatan uğruna can vermiştir, dolayısıyla bunlar gerçek intiharlar değildir. Bu çok özel durumların dışında, beşinci emrin dışına çıkılamaz: Savaş ya da bir mahkeme kararı durumunda olduğu gibi toplum bunu gerektirmedikçe (...) "öldürmeyeceksin".

Kazüistler arasında intihar karşıtçılığı önceki dönemde olduğu kadar hoşgörüsüzdür. Bununla birlikte, Aziz Alfonso de Liguori'de bazı istisnalar gözlenir, ama bunlar pek olağan olmayan durumlarla ilgilidir. *Instruction pratique pour les confesseurs*'ünde, "kendini doğrudan ve bilinçli ola-

4) D'Holbach, *Système de la nature*, XIV.

rak, tanrısal buyruk ya da vahiy olmadan öldürmenin herkes için yasak olduğunu" hatırlatır. "Tanrısal buyruk ya da vahiyle kendini öldüren şehitler günahsız ölmüştür. Ama ip cambazları (başka deyişle, yüksek yerlere bağlanmış ipler üzerinde dengede durmaya çalışan kişiler), zehir içen ya da kendilerini engereklere sokturan kişiler, yaşamlarını tehlikeye attıkları için büyük bir günah işlerler."[5]

Daha sonra, Liguori, XVI. ve XVII. yüzyıl kazüistlerini yeniden ele alarak ekler: "Pek çok tanrıbilimcide ortak olan öğretiye göre, haklı nedenlerle tehlikeye atılmaya bazen izin verilir. Şöyle ki asker, öleceğini bilse bile yerinden ayrılmamalıdır ve bu genel bir görüştür. Can simidini bir başkasına bırakabilir, yiyeceğini çok kötü durumda olan bir arkadaşına verebilirsin; [...] bu daha mümkündür, çünkü kendini öldürmekle kendini korumayı bırakmak arasında büyük bir fark vardır ve haklı bir neden olduğunda buna izin verilir. Yangın halinde pencereden atlayabilirsin, yeter ki bu sayede eli kulağında bir ölümden kurtulma umudun olsun." Aynı biçimde, "kamu iyiliği, düşmanların eline düşmemeni gerektirdiğinde, yaşamın pahasına da olsa gemini ateşe verebilirsin. [...] Bir genç kızsan ve tecavüzden kurtulmak için kendini öldüremiyorsan, kendini ölüm tehlikesine atabilirsin; namus aşkıyla ve aynı biçimde, böyle durumların genel sonucu olan günah tehlikesine karşı olursa, bu mümkün gibi görünüyor. Bir suçluysan, elinde olduğu halde kaçmayabilirsin, hatta idam cezasına çarptırılacak bile olsan, cezanı çekmek için yargıç karşısına çıkabilirsin".

Nefis mücadeleleri konusundaysa Alfonso de Liguori şöyle yazar: "Erdem aşkıyla, ömrünün pek çok yılını feda etmen gerekse bile, perhiz ve tövbelerle nefsinle mücadele edebilirsin (yeter ki bunlar ölçüsüz olmasın), çünkü ömrünü tam olarak kısaltmak ile erdem aşkıyla onun kısalmasına izin vermek farklı şeylerdir." Bu sözlerle, intiharla mücahede arasındaki yakınlığı ortaya koymaktan geri kalmayan filozofların, özellikle de d'Holbach'ın eleştirisine çanak tutar. Son olarak, "bir bacağı kesme, delilik taşını çıkarma* vb. gibi olağandışı ya da çok acı verici yollarla yaşamı sürdürmek zorunda olunmadığını da (yaşam kamu iyiliği için gerekli olmadığı sürece)" kabul eder.

Sakatlama sorunuyla intihar sorununu birleştirmek tanrıbilimci ve ahlakçılarda bir alışkanlık olmuştur. Bu noktada, katedrallerinin korosu-

5) *Œuvres complètes du bienheureux Alphonse Marie de Liguori*, 1837 basımı, Paris, 23. cilt, s. 426-427.

nu korumak için, piskoposların isteği üzerine yaygın olarak uygulanan hadımlaştırma konusunda tam bir uyuşmazlık söz konusudur. Hadımların çoğu papalık capellasında bulunur ve bu gelenek ancak XIX. yüzyılın sonunda sona erecektir. Dolayısıyla, Alfonso de Liguori, tereddütle de olsa bu uygulamayı kabul eder, "yeter ki çocuk buna razı olsun ve hayatı tehlikeye girmesin, çünkü sefalet çekenler için sesin korunması büyük bir önem taşıyabilir ve onların kaderini değiştirebilir; çünkü hadımlar, şarkılarıyla inançlıları kiliselerde tutarak kamu iyiliğine yararlı gibi görünür; ve çünkü, uzun lafın kısası, bu işlem geleneğe dönüşmüş ve bazı yüksek rütbeli papazlar tarafından kabul edilmiştir".

İNGİLTERE'DE İNTİHAR KARŞITI KİTAPLAR

Abbe Bergier'ninki gibi katı ya da Alfonso de Liguori'ninki gibi ılımlı da olsa, Katolik anlayış intihar yanlısı düşüncelerin gelişmesinden dolayı kaygılıdır. Aynı tepki Protestanlar arasında da görülebilir. İngiltere'de, Püritenlerin yerini alan non-konformist Protestanlar, deistleri toplumun ahlakını bozmakla suçlarlar. Richard Steele ve Thomas Beach yüksek sosyete içindeki Cato kültüne karşı ayaklanır.[6] 1730'da, Henley, *Cato Condemned*'i yazar.[7] Berkeley intihar artışını "küçük felsefeye" bağlar: "Küçük felsefe üstün geldiği sürece, her gün daha fazla intihar görürüz" diye yazar *Alciphron*'da.[8] *The English Malady*'nin yazarı George Cheyne de, bundan Antikçağ felsefelerinin propagandacılarını sorumlu tutar. Metodizmin kurucusu John Wesley, intihar edenlere verilen cezaların ağırlaştırılmasını ve cesetlerinin darağaçlarında çürümeye bırakılmasını önerirken, bazıları, kadavraların teşrih için kullanılmasını ister. Bazı papazlar, deli oldukları kabul edilse bile intihar edenleri gömmeyi reddeder.[9] Birçoklarına göre, Satan her zaman iş başındadır ve her gün biraz daha fazla insanı intihara iter. Isaac Watts, 1726 yılında, *A Defense against the Temptation of Self-Murder*'ı[10] yazarak bunu tekrarlar. 1754'te, anonim

* Ortaçağ Avrupası'nda akıl hastalıklarına başta bulunan bu taşın neden olduğuna inanılırdı. (ç.n.)

6) R. Steele, *Tracts and Pamphlets*, R. Blanchard, New York, 1967.

7) Henley, *Cato Condemned, or the Case and History of Self-Murder*, Londra, 1730.

8) *The works of George Berkeley, Bishop of Cloyne*, T. E. Jessop, Londra, 1950, III. cilt, s. 92.

9) E. Umfreville, *Lex coronatoria*, Londra, 1760.

10) I. Watts, *A Defense against the Temptation of Self-Murder*, Londra, 1726.

bir kitap, *A Discourse on Self-Murder*, intihar eğilimiyle savaşmak için perhizi ve ibadeti önerir. 1755'te de, Francis Ayscough, *A Discourse against Self-Murder*'da bu cürümden şeytanı sorumlu tutar.[11]

Bazı karanlık olaylar da bu inancı pekiştirir. 11 Eylül 1760 tarihli *London Evening Post*, ünlü katil Francis David Stirn'ün, hapishanede, duvara "Ey Lucifer, Sabahın oğlu! Seni nasıl cehenneme, şu çukurun yanına attılar" diye yazdıktan sonra intihar ettiğini açıklar. 1765 yılında, bir arabacı, uyarı niteliğinde bir intihar notu bırakır: "Şeytanın size egemen olmasına asla izin vermeyin." 1783'te, bir kadın şeytanla boğuştuğunu yazdıktan sonra kendini suya atar. 1792'de, John Abbott bir gece yatağından kalkıp "Ah, işte, beni ele geçiren şeytan, dua edin benim için, dua edin"[12] dedikten sonra kendini zehirler. Kimi zaman da, intihar edenlerin, cehennemde çektikleri işkencelerden yakınan hayaletlerinin görüldüğü anlatılır.

Metodistler, şeytanın intihardaki rolüne özellikle inanmıştır. John Wesley, gazetesi *Arminian Magazine*'de pek çok olay anlatır: "Şeytan beni de intihara kışkırtıyordu. Bir gün, elimde bir ustura varken, bana onun bu iş için iyi bir alet olduğunu söyledi. Bunu yaparsam sonsuza dek mutlu olacağımı da ekledi. Ancak benim içimden gelen bir ses, hiçbir katilin sonsuz mutluluğa erişemeyeceğini söyledi [...]. Sonunda usturayı yere fırlatıp diz çöktüm. Tanrı beni duymuş ve yıkıcıyı kovmuştu."[13]

Arminian Magazine, bu tür öykülerle dolu bir kaynaktır. Metodist vaizler, otobiyografilerinde şeytanla olan kavgalarını da anlatırlar. Fransız göçmeni bir ailenin oğlu olan ve Satan tarafından pek çok kez kendini asmaya itilen, eski Katolik John Valton'un ve coşkun karakterli bir İncilci olan şair William Cowper'ın başına gelen budur.

Ancak diğer yandan, metodistler, Anglikanlar tarafından cehennem korkusunu yayarak intiharın asıl etkenleri olmakla suçlanırlar. Ağustos 1743'te, *Norwich Gazette*, vaiz Balls'ı bir kadının ölümünden sorumlu tutar. Anglikan John Jones, vaiz John Berridge'i dinleyicilerini umutsuzluktan delirtmekle ve sekizinin intiharına yol açmış olmakla suçlar. *Times* aynı suçlamaları yineler: 3 Mayıs 1788 tarihli sayısında, "Londra ve dolaylarında gerçekleşen çok sayıda intiharı" metodistlerin vaazlarına

11) F. Ayscough, *A Discourse against Self-Murder*, Londra, 1955.

12) M. MacDonald ve T. Murphy tarafından aktarılmış, *Sleepless Souls. Suicide in Early Modern England*, Oxford, 1990, s. 212.

13) *Arminian Magazine*, IV. cilt, 1784, s. 356.

"atfetmek gerektiği" okunur. 4 Nisan 1788 tarihli sayısındaysa, *Times*, cemaatine, öğretisine uymadıkları takdirde hepsinin cehennemlik olacağını söylediği için bir kadının intiharından sorumlu tutulmaktan yakınan Daverhill'li bir vaizin mektubuna yer verir. Zihinsel hastalıklar uzmanı pek çok doktor bunu doğrular. Alexander Crichton ve William Pargeter'e göre, metodistler, cehennem ve sonsuz mutluluk saplantılarıyla intihar melankolisine uygun ortam yaratırlar.[14]

Dini durumun karmaşıklığı, İngiltere'de tartışmayı hem daha karışık hem de daha ateşli yapar. "İngiliz hastalığı" miti iyice yerleşir ve olayın sorumlularını arayan suçlayıcı kitapların artmasına yol açar. Bu kitaplar miti devam ettirir: Bu ülkede intihar bu kadar çok tartışılıyorsa, bu, onun bu durumdan diğer ülkelerden daha fazla etkilenmiş olduğunu gösterir. Gerçekten de burada, salt istemli ölümü konu alan kitaplar Kıta Avrupası'nda olduğundan çok daha fazladır. Kıta Avrupası'nda, sorun çok daha genel konuları içeren toplumsal eleştiri ve ahlak kitapları içinde ele alınır. İntihar ya da kendini öldürme terimleri kıta üzerinde basılmış kitapların başlıklarında nadiren görülür, çünkü istemli ölüm orada daha geniş bir bütün içinde özel bir konudur. İngiltere'deyse, o tek başına bir ilgi odağıdır.

Suçlamalar da iki yanlı ve çelişkilidir. Burada, intiharın artmasından, bir yandan özgür düşünce, felsefi anlayış, aristokrasinin bir kısmının tanrıtanımazlığı (ahlaksızlık etkeni), diğer yandan dini gayretkeşliğin aşırılıkları, esrime, Protestanların ve mezheplerin bağnazlığı (öbür dünyaya ilişkin umutsuzluk etkeni) sorumlu tutulur. İkisinin arasında, dengelilik örneği olarak geçinen ve aşırılıklara düşman, psikolojik ve toplumsal uyum etkeni, intihara karşı en iyi güvence olan, akla yatkın ve ulusal bir dini savunan Anglikan papazlar.

FİLOZOFLAR: İNTİHARDAN YANA MI?

Kıta üzerinde ve özellikle Fransa'da, durum görünüşte daha basit ve manikeist anlayışa uygundur. Burada iki kamp çarpışır: Katolik Kilise'yle mutlakıyetçi devletin birlikte savunduğu geleneksel ahlak kampı ve dinsel değerlerden çok insani değerlere dayanan, "felsefi düşünce" yandaşları

14) A. Crichton, *An Inquiry into the Nature and Origin of Mental Derangement*, Londra, 1798; W. Pargeter, *Observations on Maniacal Disorders*, Reading, 1792.

tarafından savunulan, ılımlı ve eleştirel, akılcı ahlak kampı. Birinciler ikincileri, ahlakın kutsal temellerini yıkıp ahlaksızlaşmayı, ahlak bozukluğunu desteklemekle ve toplumsal yozlaşma etkeni, intihar özgürlüğünü savunmakla suçlar.

Daha kesin bir çözümlemeye izin vermeyen karikatüral görüş. Aydınlanmacı filozoflar dediğimiz kişiler gerçekte intihar savunucusu olmaktan çok uzaktır. Bu sorunla ilgili görüşleri değişkendir ve sistemleştirilmeye uygun değildir. Ayrıca onlar istemli ölümün kışkırtıcıları olarak görülmeyi reddederler. İnsanlar kendini öldürüyorsa, felsefi düşünceler nedeniyle değil, fiziksel ya da zihinsel acılar çektikleri içindir, derler. "İnsanları böyle zorlu bir kararı almaya yönelten, özdeyişler değildir" diye yazar d'Holbach (intihara karşı en hoşgörülü olanlardan biri); "insanda intihar etme düşüncesini yaratan, acılarla hırçınlaşmış bir mizaç, öfkeci ve melankolik bir yapı, bir düzensizlik, makinedeki bir bozukluk, bir zorunluluktur, enine boyuna düşünülmüş tasavvurlar değil. Aklı yerinde olduğu ya da hâlâ bir umuda, bütün hastalıkların en etkili ilacına sahip olduğu sürece, hiçbir şey onu bu davranışa sürükleyemez".[15]

Bu "düşünürlerin" pek intihar davranışı sergilemediğini görmek için, kişisel tutumlarını incelemek yeterlidir. Kaç filozof kendini öldürmüştür? Ünlülerden hiçbiri. Az çok felsefi nedenler için, 1794 yılını, başka deyişle Chamfort'un intiharını beklemek gerekecektir; diğerlerinin –ki bunlar çok azdır– adları pek duyulmamıştır, Pidansat de Mairobert örneğin. İsveçli Johann Robeck'in intiharı büyük yankı uyandırmıştır, ama bu durum tektir. Zaten o da pek tanınmış değildir. Katolik mezhebine dönüp İsa Birliği'ne girmeye çalışmış olan bu Lutherci, özellikle hassas ruhlu biri gibi görünür. 1735 yılında, intiharı haklı kılan Latince bir kitap, *De morte voluntaria philosophorum vivorum et bonorum vivorum*'u yazar. Kitabı biter bitmez, en güzel giysilerini giyip Bremen'de bir kayık kiralar, kürek çekerek kıyıdan uzaklaşır, sonra da gözden kaybolur. Birkaç gün sonra cesedi kıyıya vuracak, ertesi yıl da kitabı yayımlanacaktır.

Olay ilginç, ama felsefi intihar örneği sayılabilir mi? Aydınlanmacı filozoflar, bu umutsuzluk eylemine öykünmeyecek kadar çok severler yaşamı. Hayatını tehlikeye atmak, sefalet konularını o kadar çok işleyen Rousseau'yu bile cezbetmemiştir. Hamlet'in ikilemiyle karşı karşıya kalan filozofların hepsi kendi adına "varolmayı" seçer. Fikirler uğruna ölmeye hiç de niyetleri yoktur. Şehitlik ve hayatını feda etme daha çok,

15) D'Holbach, *Système de la nature*, I, 262-263.

onların mücadele ettiği bağnazlığın belirtileridir: "Ben şehit olmak değil, gerçeği itiraf eden olmak isterdim", diye yazar Montesquieu. Voltaire de onu destekler: "Şehitlerin sayısını arttırmak istemiyorum". Voltaire, fikirlerini savunmak adına ölüme giden esrimişlerle sadece alay eder: Polyeucte, dinsizlik partizanları, "tımarhanelere kapatılması gereken deliler" kadar "aptal"dır. Antikçağ'ın intihar eden ünlüleri de onda daha büyük bir hayranlık uyandırmaz: Lucretia'nın hikâyesi, Cunégonde'un öykünmekten sakındığı bir masaldır. Regnard gibi bazılarına göre, bu hikâye müstehcen şakalara yol açar.

Sokrates de eleştiriden kurtulamaz: 1763'te, bir tragedyanın seyircileri, Sokrates'e kaçmasını tavsiye eden arkadaşı Criton'u alkışlar.[16] XVIII. yüzyılda Sokrates'e öykünen pek yoktur: Prusya Kralı tarafından, dinsizliği öğrettiği Halle Üniversitesi'nden ayrılmadığı takdirde asılmakla tehdit edilen filozof Wolf, apar topar kaçıp gider. İngiltere'ye göç etmiş İtalyan Radicati şöyle yazar: "Aklı başında bir adamın, halkı eğitmek için ya da topluma ne kadar zararlı olursa olsun, baskın bir görüşü çürütmek için kendini kesinlikle tehlikeye atmaması gerektiği, bu aydın çağın genel olarak kabul edilmiş bir kuralıdır. Çünkü Antikçağ kahramanlarının övündüğü yurtseverlik düşünceleri boş ve gülünç bulunmaktadır. Şu eşsiz Yunanlılar ve Romalılar [...], bundan böyle, insanlara kötü örnek olmaları nedeniyle yaşamayı hak etmeyen deliler gibi görülecektir."[17]

Sonuç olarak, filozoflar, nedenleri farklı da olsa, Kilise'yle aynı şeyi önerirler: hayatta kalalım. Din adamları gibi onlar da, bir intihar vekili olan düelloyu kınarlar ve aristokrasinin, d'Holbach'a göre insan kurban etmeye, Argens'e göre yamyamlığa benzeyen bu kötü alışkanlığına karşı söyleyecek söz bulamazlar. Diderot, "bir şeref meselesinin kanlı yasalarını" kınar ve batıl inançları kullanarak da olsa bunlarla savaşmak gerektiğini düşünür. Voltaire, Rousseau, Bernardin de Saint-Pierre, Sedaine düelloya şiddetle karşı çıkarlar ve ruhban sınıfını, ona karşı fazla hoşgörülü olmakla suçlarlar. Korkaklık sayesinde, bu ritüel cinayetlerin azaldığını görünce sevinirler ve Parisli bir yargıcın, Gorguereau'nun 1791 tarihli bir kitapta sistemleştirdiği en ağır önlemleri överler.[18]

16) *Correspondance littéraire, philosophique et critique par Grimm, Diderot, Raynal*, etc., M. Tourneux, 16 cilt, Paris, 1877-1881, V. cilt, s. 286.

17) Radicati, *Recueil de pièces curieuse sur les matières les plus intéressantes*, Rotterdam, 1736, I, 15.

18) Bu konuda, bkz. R. Favre, *La Mort au siècle des Lumières*, Lyon, 1978, s. 298-300.

Yine farklı nedenlerle, filozoflarla Kilise arasındaki bir diğer ortak düşünce de şudur: Ölümün ardından koşmamak gerektiği gibi, ondan korkmamak da gerekir. Filozoflar, ruhban sınıfını, ölümün hemen ardından gelen tanrısal yargı nedeniyle, cehennem korkusu çerçevesinde ölüm korkusunu geliştirmekle suçlarlar. Bu yüzden de ölüm imgesiyle savaşmaya girişirler. "Ölüm bir hiçtir" diye yazar 1757 yılında Glénat, *Contre les craintes de la mort*'ta. D'Holbach ise, *Réflexions sur les craintes de la mort* [*Ölüm korkuları üzerine düşünceler*] ve *Système de la nature*'ünde (*Doğanın sistemi*) bu son yolculuk mitini yıkmaya çalışır. Voltaire de, 1766 yılında, *Sophronime et Adelos*'ta aynı şeyi yapar. D'Holbach, ölüm "imgesi"ni "düşüncesi"yle, korkunç ve yanlış saplantıyı düşünsel kavramla değiştirmeyi önerir. Korkunç ve insanlık dışı olan Hıristiyan ölümüdür: "Ölüm döşeğinde, bir katil gibi, yüce yargıcın yaklaşmasıyla birlikte titrer. Ödüllendirici ya da cezalandırıcı bir Tanrı düşüncesi, duygularını içtenlikle açığa vurmasını engeller. Yüce mahkeme huzuruna çıkmaya hazırlanmak için, ailesini ve arkadaşlarını soğuk bir biçimde yanından uzaklaştırır" diye yazar Sylvain Maréchal.[19]

Ruhban sınıfı ve filozoflar, buna karşılık, ölümün, yaşamın sıkıntılardan kurtararak bize büyük bir hizmette bulunduğu düşüncesinde birleşirler. *Réflexions sur les craintes de la mort*'ta, bizi, "yaşama olan bağlılığımızı azaltmaya, dolayısıyla da ölüme daha fazla umursamazlıkla bakmamızı sağlamaya uygun birtakım kurallar koymanın iyi olacağına" inandırmaya çalışan yine d'Holbach'tır. Ölüm, der, yaşlılığa ve sıkıntılara son verir; bu yaşamda kötü şeylerin toplamı iyilerden fazladır; zengin ve saygın kişiler bile mutsuzdur, çünkü onlar kıskançlıkla karşı karşıya ve ihtirasları yüzünden huzursuzdur; insanlar arasında, mutlu olanına "binde bir" rastlanır. Şu halde, ölüm, "onların lehine, çoğu zaman yararlı bir değişikliğe yol açabilir ancak".

Öbür dünya konusunda, filozoflar ayrılır, ancak hepsi de rahatlatıcı olmaya çalışır. Tanrı'ya inananlar, onun iyiliğine de inandıklarını söylerler: "Ben ölümsüzlüğü arıyorum ve o benim içimde. Ruhum, büyüyün! Kendinizi sonsuzluğa atın! Tanrı'ya kavuşun", diye yazar Montesquieu. Deistlerin Tanrısı, sonsuz cehennemi öngörmemiştir, o intikamcı bir Tanrı değildir; dolayısıyla, Rousseau'nun bizi davet ettiği gibi, geçitten güvenle geçebiliriz. Materyalistler de buna inanır: "Ölüm her şeyin sonudur" diye yazar La Mettrie; "ölümden sonra, bakın tekrar söylüyorum,

19) P.-S. Maréchal, *Dictionnaire des athées anciens et modernes*, Grabit, 1800, s. XX.

bir uçurum, sonsuz bir hiçlik vardır; her şey söylenmiş, her şey yapılmıştır; iyilerin toplamı kötülere eşittir; sorumluluk yoktur, temsil edilecek kişi yoktur: fars oynanmıştır".[20] Ölüm, doğası gereği hayal edilemez olan, ancak en rahatlatıcı karşılaştırılmayla, uykuya, Hamlet'i kararsız bırakan şu kâbus dolu rüyaların olmadığı uykuya benzeyen hiçliğe giriştir.

O halde neden hâlâ tereddüt edilir? Filozofların görüşü sonunda çok ikircil olduğunu gösterir. Ölümü korkunç niteliğinden kurtarsalar da, intihara karşı pek eğilim duymayan filozoflar, yaşama arzusunu, ancak, varolmanın olumlu bir bilançosunu yaparak haklı gösterebilirler, bu da, d'Holbach'ın örneğinde gördüğümüz gibi herkes için söz konusu değildir. Gerçekte, hepsi tutarlı bir görüşü savunmakta zorlanır. Görünüşteki güvenin, biraz zoraki iyimserliğin, alayların ve gevşekliğin arkasında hâlâ bir Hamlet kompleksi vardır.

EDEBİYATTA İNTİHAR: EPİKUROSÇU İNCELİK Mİ YOKSA BAŞTAN SAVMA YOLU MU?

Görünüşte o kadar neşeli olan bu yüzyılın çok şaşırtıcı bir özelliği, aydınlarının ölüme karşı duyduğu ilgidir; bu özellik, Robert Favre tarafından, *La Mort au siècle des Lumières* [*Aydınlanma Çağı'nda ölüm*] konulu tezinde çok güzel biçimde ortaya konmuştur. Ölüm ve özellikle, çoğu kez korkunç sahnelerle intihar hikâyelerine edebi yapıtlarda çok sık rastlanır. Ama batıl inançlardan kurtulduklarını söyleyen ve sürekli istemli ölümden bahseden bu yazarlar neredeyse hiçbir zaman kendilerini öldürmezler. Bu çekme-itme diyalektiğinde, bazı yazarlarda intihar eğilimini baştan savmanın, bazılarında da yaşamın tadını daha iyi çıkarmak için kendini korkutmanın bir yolunu, Robert Favre'ın önerdiği gibi, üstün bir Epikurosçu inceliği mi görmek gerekir? Olabilir.

İlk tespit: Edebiyatta, kınayıcı tek söz söylenmeden yüzlerce intihar anlatılır. Bastide, Bernardin de Saint-Pierre, Charpentier, Madame de Charrière, Diderot, Dubois-Fontanelle, Florian, La Dixmerie, La Haye, Léonard, Lesage, Loaisel de Tréogate, Louvet, Mademoiselle de Lussan, Marivaux, Marmontel, Mouhy, Abbe Prévost, Regnard, Restif de La Bretonne, Madame de Riccoboni, Madame de Tencin, Madame de Villedieu ve Voltaire'in romanlarındaki bütün istemli ölümleri burada aktarmamız

20) La Mettrie, *Système d'Epicure*, *Œuvres philosophiques*'de, Berlin, 1774, s. 257.

mümkün değildir. Albert Bayet, nedenlerine göre ayırdığı bu ölümlerin genel bir özetini verir: özgeci intiharlar, onuru kurtarmaya yönelik intiharlar, vicdan azabı ve günahlarının kefaretini ödeme isteğinden ileri gelen intiharlar, aşk intiharları.[21] Aynı çalışmayı, tiyatro alanında da yapmış ve şu sonuca varmıştır: "Şu anda ölmek üzere olan tragedya, doğduğunda öğrettiği neyse yine onu öğretiyor. Abbé Desfontaines, 'intiharın iğrençliğini' azalttığı için onu kınamakta çok haklı. Seyrettiğimiz oyunlar, bırakın intiharı bir tiksinti nesnesi yapmayı, onu belli durumlarda, olağan, şık ya da zorunlu bir çözüm yolu gibi bile gösteriyor."[22]

XVII. yüzyılda olduğu gibi, tragedya, intihar davranışının güzelliğini yücelten özlü sözler bulur:

Her şey kaybedildiğinde ve kalmadığında hiç umut,
Bir utançtır yaşamak, ölümse bir zorunluluk.[23]

Gücü tükenmiş kahramanların son çaresidir bu.[24]

...yüreklinin meydan okuduğu,
Korkağın ise beklediği bir andır ölüm.[25]

Acil bir tehlike dayanaksız bıraktığında bizi,
Başkasının yapmasını beklemeden ölmek gerekir.[26]

Yazgımızı bırakmaktansa başkalarının eline
Bir Hıristiyan gibi karşı karşıya kalalım ölümle.[27]

Titrek katiller sürüklenerek götürülür ölüme.
Cesur insanların yazgısı kendi ellerinde.
Ölümü bir efendinin elinden beklemek niye?
İnsan bu kadar bağımlı mı doğmuştur o halde?[28]

21) A. Bayet, *Le Suicide et la morale*, Paris, 1922, s. 636-640.
22) A.g.y., s. 644.
23) *Mérope*, II, 7.
24) Marivaux, *Annibal*, V, 9.
25) Crébillon, *Catilina*, V, 6.
26) Decaux, *Marius*, V, 4.
27) Lanoue, *Mahomet*, II, 4, 7.
28) *L'Orphelin de la Chine*, V, 1.

Aydınlanma Çağı'nın tragedyalarından yayılan genel duyguyu, Voltaire, Alzire'in tiradında şöyle özetler:

Neden, hizmet ettiğim şu Tanrı beni yardımsız bırakıyor!
Kendimi öldürmemi ellerime yasaklıyor!...
Bizi her şeye hazırladığı bir anı öne almanın
Nesi suçtur ki karşısında şu kıskanç Tanrı'nın?
Sürekli bir felaketin kadehinden acı mı acı
Tadını çıkara çıkara içmek mi gerek berbat şarabı?
Şu bayağı ve ölümlü beden o kadar kutsal mı öyleyse
Onu devindiren ruh terk edemesin onu gönlünce?[29]

Neşeli olarak tanınan yazarlar bile bazen umutsuz düşüncelere kapılır: *Spectateur français*'sinde Marivaux örneğin.[30] *Les Lettres persanes* gibi eğlenceli öyküler kıyımlarla, marazi pasajlarla çekici hale getirilir: Robert Favre bunlarla ilgili olarak "işkence ve kan tutkusundan" bahseder.[31] Gerçek yaşamdaki kişilerin varsayılan korkunç ölümleriyle ilgili hikâyeler anlatılır: Rousseau'nun intiharı, Prévost'un bir otopsi sırasında ölümü, Gilbert'in çıldırması, Voltaire'in can çekişmesi.

Edebiyatta ölüm yanılsaması üzerinde de çok durulur, yazarlar sanki kendilerini korkutmaya çalışıyordur: "Bunlar sahte intiharlar, uydurma tehlikeler, başarısız cinayetler, mucizevi biçimde önlenmiş diri diri gömmeler, beklenmedik baygınlıklar, yarıda kesilmiş işkenceler, gerçeğe benzerlik kuralına aykırı biçimde erişilmiş ahiret mutluluğu, sahte hayaletlerden başka bir şey değildir."[32] Sahte intihar yöntemi edebiyat içinde kullanılmakla kalmaz, bazı sanatçı ve yazarlar tarafından denenir de aynı zamanda: Hubert Robert, Colosseum'un yıkıntılarına tırmanarak ya da yeraltı mezarlıklarında kaybolarak kendini korkutmaktan hoşlanır. Bazıları da, doktor Bichat ve Cabanis'in afrodiziyak özelliğini saptadığı[33] ve Marki de Sade'ın, *La Nouvelle Justine* gibi romanlarında bolca kullanacağı kendini asma yöntemine başvurur: "Yaşama duygusunu ve ona bağlı zevki körüklemek için ölümün tadına bakmak, edebiyat sayesinde, herkesin

29) Voltaire, *Alzire*, V, 3.
30) R. Favre, *a.g.y.*, s. 439.
31) *A.g.y.*, s. 430.
32) *A.g.y.*, s. 426.
33) M.-F.-X. Bichat, *Recherches sur la vie et la mort*, Paris, 1800; P.-J.-G. Cabanis, *Rapports du physique et du moral de l'homme*, Paris, 1802, 2 cilt.

ulaşabileceği bir deneyim olmuştur. [...] Ölüm ülkesine bir yolculuk yapıp geri dönmek aslında çok eskiden beri arzulanan bir şey değil midir?"[34] diye sorar Robert Favre.

Her şey ölümü çağrıştırmaya uygundur: zamandan kaçış ve yaşamın hiçliği hakkında hedonist düşünceye elverişli bir ortam yaratan yıkıntılara, türbelere, İngiliz tarzı parkları donatan anıtmezarlara gösterilen rağbet; ıssız bir yerde, Senancour'un önerisiyle Alpler'in ortasında, sonbaharın çağrıştırdığı "şu korkunç zorunlulukla" uzlaşmaya, Feucher d'Artaize'e göre "ölümü daha az ürkünç kılmak" için, insanlık durumunu kötüleştiren bütün felaketler üzerinde düşünmeye izin veren derin düşlere dalma. "Ölüm arzusu", XVIII. yüzyılın entelektüel çevrelerinde, 1763 yılında, "itiraf etmeliyim ki yaşamaktan bıktım ve ölmek benim için hiç zor olmayacak" diye yazan Rahip Barthélemy'den, 1770'te, "bu dünyada bana ne olmak istediğim sorulsaydı, yanıtım ölü olurdu" diyen Rousseau'ya dek, en sık dile getirilen duygulardan biridir.

Buna ek olarak, doğduğuna, bu rezil dünyaya gelmiş olduğuna üzülmek de seçkin bir davranıştır: "Beni doğuranlara yazıklar olsun" diye yazar Gilbert, daha başka pek çok kişi gibi Eyüp'ün sözlerine yanıt olarak. O halde yapılacak en basit şey yaşamı aktarmayı reddetmektir: "Size benzeyecek birini dünyaya getirmek niye?" diye sorar Madame de Staël; Diderot'nun kahramanlarından Dorval de, baba olma, bir varlığı "önyargılar, saçmalıklar, kötülükler ve sıkıntılar kaosunun içine" atma düşüncesiyle kahrolur. İntihara karşı olsa da, Diderot, Sophie Volland'a yazdığı bir mektupta, yaşamın, çağdaşları tarafından büyük ölçüde benimsenmiş gibi görünen kısa bir tanımını yapar: "Aptallığın içinde, acı ve çığlıkların ortasında doğmak; cahilliğin, yanılgının, yoksulluğun, hastalıkların, kötülüğün ve tutkuların oyuncağı olmak; yavaş yavaş aptallığa geri dönmek; yarım yamalak konuşma anından bunakça konuşma anına dek, her tür düzenbaz ve şarlatanın arasında yaşamak, nabzınızı sayan bir adamla kafanızı şişiren bir başka adam arasında ölmek; nereden geldiğini, niye geldiğini, nereye gittiğini bilmemek: Ebeveynlerimizin ve doğanın en büyük armağanı dediğimiz şey bu işte: hayat."

Bu şaşırtıcı tespit Aydınlanma Çağı'nın geleneksel imgelerini altüst eder: XVIII. yüzyıl kötümserdir, Robert Favre'ın kitabından beri bu bilinir. Romantizmi hazırlayan bu çağ, ölüm düşüncesiyle flört eder ve intihar, onun en sevdiği düşünme konularından biridir. Bu, Manş ötesin-

34) R. Favre, *a.g.y.*, s. 428-429.

den gelen yeniliklere öykünmekle övünen seçkinlerin hoşlandığı, karanlık bir edebi oyun görünümü alabilir. İstemli ölümü resmen kınadıklarını açıklayan yazarlar bile bu salgından kurtulamaz.

Abbe Prévost'un durumu buna iyi bir örnektir. Meslier'den Sieyès'e, çağın çok sık karşılaşacağı gibi, çok az dindar bir yaşam süren tuhaf bir rahiptir zaten Prévost. Bu eski Cizvit öğrencisi, önce orduya, sonra da İsa Birliği'ne katılır, bir aşk macerası yüzünden buradan ayrılıp orduya geri döner ve oldukça sefih bir dönemin ardından Benediktenlerin arasına katılır. Bir süre vaaz ve tanrıbilim dersleri verdikten sonra manastırdan kaçar ve kralın mühürlü mektubundan* kurtulmak için İngiltere'ye gider; öğretmen olur, yine bir kız meselesi yüzünden öğretmenlikten atılır ve Hollanda'ya doğru yola çıkar, sonra tekrar İngiltere'ye giderek serüven düşkünü güzel bir kadınla birlikte yaşar. Conti Prensi'nin yardımıyla Fransa'ya döner, papaz olarak onun hizmetine girer, ama borç içinde ve Bastille tehdidiyle karşı karşıyadır, buradan Brüksel'e, oradan da Frankfurt'a kaçar. Sonra edebi bir ünle birlikte tekrar Paris'e döner, bir süre daha rahip hayatı yaşar. 1763'te, Chantilly ormanında beyin kanamasından ölür.

Ölüm karşısında hem dehşet hem de hayranlık duyan bu anlaşılmaz ve şaşırtıcı kişinin romanları ve öykülerinde belirgin biçimde öne çıkan iç karartıcı ve kanlı hava çağdaşlarını şaşırtır. Yapıtlarında, dehşetle ve zevkle cinayet işlenir, intihar edilir; ahlak kitaplarında bu eylemi sert bir dille kınadığı halde, romanlarında intiharlar çok sayıda, önlenemez ve kaçınılmaz gibidir. Dergisi *Le Pour et le Contre*, *Manon Lescaut*'nun yazarının kaleminden çıkan ve sonu şaşırtmaya devam eden çok geleneksel ahlak derslerine varan, çoğu zaman trajik hikâyeleri bir araya getirir.

1734'te, bir İngiliz rahibin intiharı, "intihar hakkında düşünmeye" girişmesine neden olur. Yapıtında istemli ölümün her durumda ağır bir suç olduğunu belirtir. Bir Hıristiyansanız, diye yazar, cehennem azabından korkmalısınız, kendini öldürmek aptallıktır: "Kendini öldüren Hıristiyan bir kaçıktır." Kendini öldüren filozof ise delidir. İntihardan ne beklenebilir ki? "Niteliği gereği bu istek, geçerli hiçbir açıklaması olmayan bir saçmalıktır". İnsan neden kendini öldürür? Hazlarını artırmak için mi? Bunları talihten bekliyorsa, başarma şansı çok az, üstelik çok

* Bastille hapishanesine, tutuklular, onurları kırılmasın diye kralın mühürlü mektubuyla gönderilirdi. (ç.n)

şüpheli bir şey için kesin olanı bırakmış olacak; bunları Tanrı'dan bekliyorsa, hiç şansı yok, çünkü Yaradanı zorlamış olacak. Sıkıntılarından kurtulmak için mi? Bu tamamen boş bir hayal, çünkü o zaman ölümün, 'bütün düşlerin gerçeklikten belki de en uzak olanına', hiçliğe varması gerekirdi. İnsan daha çok, ceza olarak sıkıntılarının artmasını beklemeli. "Bu düşüncelerin sahibi, buradan, kendini bilinçli olarak öldürenleri övmenin, delilere ya da kaçıklara değer vermek anlamına geleceği sonucunu çıkarır."[35]

Tutarsızlık içinde yüzüyor gibi görünen ve bir hiçlik olarak görmeyi reddettiği şu öbür dünyadan ne beklediği merak edilen tuhaf bir kişidir Prévost. Romanlarında sergilediği intihar mı, *Le Pour et le Contre*'da kınadığı intihar mı esas alınmalıdır? Çağına uygun biçimde, yaşam ve ölüm, incelik ve kabalık, inanç ve ateizm arasında gidip gelen Prévost'un ikircilliğini kabul etmek gerekir kuşkusuz.

MONTESQUIEU'NÜN AÇIKLAMALARI

Bütün filozoflar intiharla ilgilenir, ancak bazıları onu kesin olarak kınasa, bazıları da olay çıkarıp kendi yaşamına sahip olma özgürlüğünü hak olarak istese de, çoğunluğu ve en ünlüleri kendi kendini sorgular, tereddüt eder, kendisiyle çelişir; nüanslı görüşler sergiler.

Montesquieu'nün tutumu bu nüansları çok iyi açıklar. O, intihar sorununu üç kez farklı açılardan ele alır. 1721'de, yetmiş altıncı Acem mektubunu bu soruna ayırır ve burada intiharın yasayla cezalandırılmasını sertçe eleştirir: "Avrupa'da yasalar kendini öldürenlere karşı çok serttir: Onlar adeta bir kez daha öldürülür. İnsana yakışmayacak biçimde sokaklarda sürüklenir, kalleşlikle damgalanırlar; malları müsadere edilir. Bu yasalar bana çok adaletsiz geliyor Ibben. Ben acı ve hor görü altında eziliyorsam, neden acılarıma son vermem engellenmek istenir, neden elimdeki bir çare zalimce elimden alınmaya çalışılır ki?"[36]

Montesquieu, intiharın ne topluma ne de Tanrı'ya zarar verdiğini anlatmaya çalışır. Toplum, karşılıklı bir kâr üzerine kurulmuştur, der; ben bu sözleşmeden artık bir kâr elde edemiyorsam, çekilmekte özgürüm. Yaşam bana bir lütuf olarak verildi; onu artık bir lütuf gibi göremiyor-

35) *Le Pour et le Contre*, IV. cilt, Paris, 1734, s. 64.
36) Montesquieu, *Les Lettres persanes* (*Acem mektupları*), 76. mektup.

sam, iade edebilirim. İkinci itiraz: Tanrı'nın birleştirdiği ruh ve bedeni birbirinden ayırarak tanrısal inayeti ve doğal düzeni altüst ediyorsunuz. Yanıt: "Benim ruhum bedenimden ayrıldığında, Evren'de daha az mı düzen ve uyum olacak? Siz bu yeni düzenin eskisinden daha az mükemmel ve genel yasalara daha az bağlı olacağını mı sanıyorsunuz? Dünyanın bir şey kaybedeceğini mi sanıyorsunuz? Tanrı'nın yapıtlarının daha az büyük, daha doğrusu, daha az sonsuz olacağını mı? Bir buğday başağına, bir solucana, bir çime dönüşmüş bedenimin, Doğanın, ona daha az layık bir yapıtı haline geleceğini mi düşünüyorsunuz? Sahip olduğu bütün dünyevi şeylerden kurtulan ruhumun daha az soylu olacağını mı?" Bizi, çok önemli olduğumuza, öyle ki ölümümüzün doğanın düzenini değiştireceğine inandıran şey aslında bizim kendini beğenmişliğimizdir.

Anlaşıldığı üzere, mektup, intiharın gerekçeleri konusunda herhangi bir görüş bildirmeyip, onun bir suç olmadığını kanıtlamakla yetinir. Bununla birlikte, 1754 basımında, Montesquieu, tedbir gereği yetmiş yedinci bir mektup ekler yapıtına: Ibben'in Usbek'e kısa, çekingen ve yüzeysel yanıtı: Felaketlerimiz, günahlarımızın kefaretini ödememize yardım eder ve biz, ruhumuzla bedenimizi birleştirmek isteyen Tanrı'ya boyun eğmek zorundayız.

1734 yılında, Montesquieu, *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence*'ta (*Romalıların yükseliş ve çöküş nedenleri üzerine düşünceler*) intihar konusunu yeniden ele alır. Burada Romalıların intiharını inceler, ama Antikçağ hayranlarının duygusunu paylaşıyor gibi görünmez. En azından ayrım yapar: "Brutus ve Cassius bağışlanamaz bir acelecilikle kendini öldürdü; yaşamlarının bu anını okurken, böyle yüzüstü bırakılmış cumhuriyete acımamak elde değil. Cato, felaketinin sonunda kendini öldürüyordu; onlarsa, bunu bir bakıma ölümleriyle başlattılar."[37] Onca Romalı neden kendini öldürüyordu? Stoacılığın etkisi, liderlere yenilgiyi dayanılmaz kılan zafer alışkanlığı ve kölelik, yargılanma ve mal müsaderesinden kurtulma isteği, "bir tür şeref meselesi" ve "kahramanlığa elverişlilik" nedeniyle. Ayrıca, onlar, kapıldıkları öfkenin etkisiyle, kendilerini öldürürken ölümü düşünmüyorlardı bile. Bu işte değer yargısı yoktur. Montesquieu bu pasajı, intihar davranışının psikolojik bir çözümlemesiyle bitirir; intihar davranışı, der, hiçbir biçimde bir ölüm arayışı değil, bir öz sevgi davranışıdır: "Öz sevgi,

37) Montesquieu, *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence*, XII.

kendimizi koruma sevgisi pek çok biçim alır ve bazen öyle zıt ilkelerle hareket eder ki bizi, kendimizi sevdiğimiz için kendimizi yok etmeye götürür; doğal ve anlaşılmaz bir içgüdüyle, kendimizi yaşamımızdan daha fazla sevmeye itilen bizler, kendimizi o kadar çok önemseriz ki yaşamımıza son vermeye razı oluruz."

Kırk yıl sonra, Montesquieu, *De l'esprit des lois*'da (*Kanunların ruhu üzerine*), bu kez, gerçekliğini hiçbir zaman yadsımadığı ve iklimin fizyolojik etkilerine bağladığı "İngiliz hastalığı"nı inceleyerek tıbbi bir tanı getirir:

"Tarih kitaplarında, Romalıların kendilerini nedensiz yere öldürdüğünü görmeyiz hiçbir zaman; oysa İngilizler, onlara bu kararı verdiren hiçbir neden yokken intihar ederler, onlar mutluluğun ortasında bile kendilerini öldürürler. Bu davranış, Romalılarda, eğitimin sonucuydu; onların düşünme biçimi ve geleneklerinden ileri geliyordu: İngilizlerde ise, bir hastalığın sonucudur; bedenin fiziksel durumuna bağlı ve diğer bütün nedenlerden bağımsızdır. Sinir sıvısının süzülememesinden ileri gelir gibi görünür; devindirici güçleri sürekli etkisiz olan beden, kendinden bıkmıştır; ruh hiç acı duymaz, ama belli bir yaşama güçlüğü çeker. Acı yerel bir acıdır ve bizi onun dindiğini görme arzusuna iter: Yaşamın ağırlığı, belli bir yeri olmayan bir acıdır ve bizi bu yaşamın bittiğini görme arzusuna iter."[38]

Bu çözümleme, Montesquieu'nün, "birkaç ülkenin medeni yasalarının kendini öldürmeyi kınamak için nedenleri" olsa da, İngiltere'de artık sert davranılmadığına, çünkü intihar eden herkesin deli gibi görüldüğüne –bu da, daha önce gördüğümüz gibi tümüyle doğru değildir– dikkat çekerek toplumsal bir eleştiride bulunmasına izin verir. İstemli ölümün savunusunu yapmaktan öte, Montesquieu, o halde, bazı uygarlıklarda bireyleri intihara iten nedenleri çözümlemekle ve bu eylemin artık cezalandırılmamasını istemekle yetinir.

VOLTAIRE: "KENDİNİ ÖLDÜRMEK KİBAR İNSANLARA GÖRE DEĞİLDİR"

Lucretia'yla dalga geçen Voltaire ondan daha ateşli değildir. O, intihar edenin cesedine zarar veren ve ailesini cezalandıran dini ve hukuki yaptı-

38) Montesquieu, *De l'esprit des lois*, 3. kısım, XIV, 12.

nımlarla alay eder. İntihar, niteliği gereği onu düşündürür, ama sempatiden çok onda merak uyandırır. Voltaire intihardan çok sık bahseder, onun hakkında bilgi toplar ve bazı insanları, kendisinin bu kadar bağlı olduğu bu yaşamı terk etmeye iten nedenleri araştırır. Mizacı onu intihara yöneltmekten uzaktır, insan aptallığını görmekten özellikle bunaldığı bazı dönemleri saymazsak tabii: "Ölmek istiyorum" diye yazar 1753 yılında. Tarihte ve çağdaş toplumda görülen onca iğrençliği düşününce, sonunda bu saçma, "gürültü ve şiddet dolu ve hiçbir anlamı yok" gibi görünen yaşamdan tiksinir; dayanılmaz ve bununla birlikte terk edilmesi o kadar güç olan yaşam tuzağını herkese duyurmak için, kimi zaman Shakespeare'e özgü ifadelerden yararlanır. İnsanlık, "içinde sadece cesetlerin bulunduğu" küçük ve gülünç bir küre üzerinde yaşayan, "korkunç bir bahtsız caniler topluluğu"ndan başka bir şey değildir. O bir karınca sürüsüdür, bu sürüde önemli olan tek şey bütünün hayatta kalmasıdır: "Biz, durmadan çiğnenen ve kendini yenileyen karıncalar; ve bu karıncaların yuvalarını yeniden kurmaları, bir disiplin ya da bir ahlaka benzer bir şey icat etmeleri için geçen onca barbarlık asırları!"[39]

İnsanlık konusunda bu kadar net bir görüşe sahip olup da hiççilik eğilimine boyun eğmemek olağanüstü bir mizacın kanıtıdır. Voltaire kimi zaman buna kendisi de şaşırmış gibi görünür. La Fontaine'in sözlerini yineleyerek, 1764 yılında şöyle yazar:

Acı çekmek, ölmekten daha iyidir:
İnsanların sloganı budur.

Slogan saçmalığın daniskası gibi görülebilir: İğrenç bulunan bir oyunu izlemeye devam etmekte ve hatta gerektiğinde ona katılmakta diretmenin anlamı nedir? Felsefi intihar için bin tane nedeni olan biri varsa, o da Voltaire'dir. Bununla birlikte, o bu çıkış yolunu hiçbir zaman geleceğin varoluşçularından daha fazla düşünmemiştir. Bu dünyayı bilinçli olarak terk edenler, onun çaresi bulunmaz saçmalığını eleştirenler değil, onun değerlerine en bağlı olanlardır. Bilinçlilik, birinci grubu umutsuzluğun kaynağı düş kırıklıklarından korur kuşkusuz. II. Friedrich'in dediğine göre, Voltaire, bir kez kendini öldürmeye kalkışmıştır, ama olay çabuk unutulmuştur: "Ya cesaret ya ödleklik ya bilgelik" diye yazar Ferney Şatosu'nun saygıdeğer ihtiyarı; Voltaire seksen dört yıl yaşar. Başlıca

39) Voltaire, *Lois de Minos*'nun sayfa kenarına yazılmış not.

uyarıcısı, ironi ve alay, dünya tarihi dediğimiz berbat farsı herkese duyurma, "insanlara özeleştiri yaptırma ve onlara, aslında, birbirlerini hiç değilse teselli etmesi gereken ölüm kurbanlarından başka bir şey olmadıklarını hissettirme"[40] isteğidir. İnsanlıkla dalga geçmek, onun saçmalığına ortak olmamamın en iyi yoludur: "Ben her zaman, uyandığımda insan türüyle alay edeceğim umuduyla yatıyorum. Bu yeteneğim kaybolduğunda, bu, çekip gitmem gerektiğinin kesin bir işareti olacak."[41] *Essai sur les mœurs*'ü bitirdiğinde, kendisine "hoşnutsuzluğu" öğrettiği için Voltaire'e teşekkür eden Diderot'nun da kabul ettiği gibi, umutsuzluğa karşı önerilen bu ilaç çok etkilidir.

Voltaire, istemli ölümü, en ayrıntılı biçimde, *Felsefe Sözlüğü*'nün (*Dictionnaire philosophique*) "Cato, intihar" maddesinde işler. Somut olaylardan yola çıkarak, bazı insanları intihara iten nedenlerin bir çözümlemesini yapar. Kalıtımın belli bir payı olabilir mi?, diye sorar. 17 Ekim 1769'da, orta yaşlı, yoksul olmayan, ihtirassız ve ağırbaşlı bir adamın intihar ettiğini "gördüm neredeyse", diye yazar; adam, intiharı öven ve bir salgına yol açar korkusuyla yayımlanmayan bir not bırakmıştır. Ne var ki babası da, erkek kardeşi de onunla aynı yaşta kendini öldürmüştür: "Doğanın, bütün bir soyun organlarını, o aileden herkesin belli bir yaşa geldiğinde kendini öldürme tutkusuna kapılacağı biçimde düzenlemesi, en dikkatli anatomicilerin bile akılla çözemediği bir sorundur. Sonuç kuşkusuz tümüyle fizikseldir, ama bu gizli fiziğin alanına girer." Bu durumda, "sır" genetik kodun içe doğuşudur.

Diğer örnekler: Peterborough Kontu'nun kuzeni, yirmi yedi yaşında, genç, yakışıklı, zengin, sevilen, bir insanı mutlu edecek her şeye sahip olan ve "ruhu bedeninden usandığı" için beynine kurşun sıkan bir adam, Philippe Mordaunt; Tanrı'nın onları bağışlayacağına inandıklarını bildiren bir not bırakıp kendilerini asan yoksul Richard ve Bridget Smith çifti; sevdiği ve evlenemediği bir kadınla, evlenme vaadinde bulunmuş olduğu nişanlısı arasında zor durumda kaldığı için kendini öldüren Lord Scarborough. Yaşamdan bıkkınlık, yoksulluk ve engellenmiş sevgi: En yaygın nedenler bunlar gibi görünüyor. Yukarıdaki örnekler İngiltere'ye aittir. Ancak, Montesquieu'den daha ileri görüşlü olan Voltaire'in gözünde, "iklimsel" açıklama ve "İngiliz hastalığı" mitinin hiçbir değeri yoktur. Bu yanılsamanın nedeni, İngiliz gazeteleri intihar olaylarını özgürce

40) Voltaire, *Précis du siècle de Louis XIV*.

41) *Voltaire's Correspondance*, Besterman, Cenevre, 1953-1965, 103 cilt, sayı 14519.

aktarırken, Fransız gazetelerinin sürekli sansür edilmesi ve bu konuya değinmesinin yasaklanmış olmasıdır. Eğer gazetelerde bütün vakalar anlatılsaydı, "bu konuda İngilizlere kafa tutma şanssızlığına sahip olabilirdik".

Ancak telaşlanmak için bir neden yoktur, çünkü korkulacak bir intihar salgını yoktur: "Doğa bunu çok iyi ayarlamıştır; umut ve korku, doğanın, kendini öldürmeye hazırlanan zavallıyı durdurmak için kullandığı etkili araçlardır." İnsan öyle yaratılmıştır ki kendini öldürmektense bütün acıları çekmeyi tercih eder: "İntiharı savunanlar, bize sıkıldığımız anda evimizden ayrılabileceğimizi söylüyor. İyi ama insanların çoğu, geceyi yıldızların altında geçirmektense iğrenç bir evde yatmayı tercih ediyor." *Candide*'teki Yaşlı Kadın'ın söylediği de budur: "Belki yüz kez kendimi öldürmek istedim, ama hâlâ yaşamı seviyordum. Bu gülünç zayıflığımız bizim belki de en kötü düşkünlüklerimizden biri. Çünkü her zaman yere çalmak istediğimiz bir yükü sürekli taşımaya çalışmaktan daha budalaca bir şey olabilir mi?"

Korunma içgüdüsü öyle güçlüdür ki intihar etmek için olağanüstü bir cesaret gerekir. Bu nedenle Voltaire, kendini öldürenlere karşı çok sık kullanılmış korkaklık suçlamasını reddeder: "Doğanın en güçlü içgüdüsünü bu şekilde yenmek için çok güçlü bir ruh gerekir. Bu güç kimi zaman bir delinin gücüdür; ama deli biri güçsüz değildir." Voltaire, intihar eden ünlü Romalıların ruh yüceliğini, olayların tarihi gerçekliğinden kuşkuya düşürecek denli akıl almaz büyüklüğünü kabul etmeyi de bilir: "Kodros'un gerçek olduğu varsayılan özverisinin takdire değer olduğunu kimse inkâr edemez." Cato, "Roma'nın ebedi gururudur", ama Lucretia'nın hikâyesi tam bir alay konusudur. Filozof Lucretius'a gelince, Voltaire, Memmius'a söylettiği şu sözlerle onu kutlar: "Yoksa acı çekecekti, artık çekmiyor. O, yıkılmak üzere olan evinden çıkma hakkını kullandı. Haklı bir umudun olduğu sürece yaşa: Onu kaybettiysen, öl; onun kuralı buydu, benimki de bu." Voltaire, Arria'nın davranışını "soylu" bulur, Lyonlu âşıkların intiharını öğrendiğindeyse, "bu Arria ve Pétus'u da aşıyor" diye yazar. Onların aksine, Kardinal Dubois'nın ise kendi kendine "Öldür kendini hadi! Korkak, cesaret edemeyeceksin" dediğini aktarır.

Bununla birlikte, Voltaire, intihara kimi zaman at gözlüğüyle de bakabilir, özellikle de "aşk yüzünden kendini suya atan ya da asan" kızların intiharına: "Ticarette olduğu kadar aşkta da her zaman mümkün olan değişim umuduna kulak assalardı" daha iyi ederlerdi. 1754 yılında Ma-

dame du Deffand'a, "Cizvitler tarafından başı döndürülmüş ve onlardan kurtulmak için kendini öldürmüş" bir genç kızla ilgili olarak yazdığı bir mektupta şöyle der: "Bu benim almayacağım bir karar, en azından hemen, iki hükümdardan aldığım ömür boyu gelir nedeniyle ve benim ölümüm iki taç sahibini zenginleştirirse tesellim mümkün olamayacağı için." Rousseau'nun *Yeni Héloïse*'inde (*La Nouvelle Héloïse*) bulunan intihar konulu mektubu da aynı hafiflikle ele alır: "Talimatları çok güzel. Bize öncelikle kendimizi öldürmemizi öneriyor; ve kendini öldürmenin iyi olmadığını düşünen ilk kişinin Aziz Augustinus olduğunu ileri sürüyor. Ona göre, sıkıldığımız anda ölmemiz gerek. Ama Jean Jacques usta, sıktığımız zaman daha kötü değil mi! O zaman ne yapmak gerek peki? Söylesene. Eğer insanlar seni dinleseydi, Paris'in bütün yoksulları bu dünyadan hemen çekip giderdi."[42]

Voltaire'e göre, deliliğe bağlı intiharlar da çoktur; bazı intiharlar da, kişiyi önemsiz nedenlerle kendini öldürmeye iten bir "hastalığın" kanıtıdır. İntihar eğilimlerinin artmasına yardımcı olan etkenlerden biri de aylaklıktır, öyle ki "kendinizi öldürme arzusuna boyun eğmemenin neredeyse en güvenilir yolu, her zaman yapacak bir işinizin olmasıdır". Bu yüzden kentte daha çok intihar edilir: "Çiftçinin melankolik olmaya vakti yoktur. Kendini öldürenler işsiz güçsüzlerdir. [...] Çaresi, biraz egzersiz, biraz müzik, av, tiyatro ve hoş bir kadın olacaktır." Her şeye rağmen, kendinizi öldürmeye karar verirseniz, eyleme geçmeden önce her zaman bir hafta geçmesini bekleyin. Bu sürenin sonunda korunma içgüdüsünün üstünlüğü yeniden ele geçirmemesi çok şaşırtıcı olacaktır.

İntihara kalkışmış arkadaşlarına karşı, Voltaire vaazlarını artırır: "Kendini öldürmek kibar insanlara göre değildir, bu ancak Cato, Brutus gibi yabani kişilere mahsustur [...], ama seçkin insanların, onların yaşaması gerekir" diye yazar İngiliz Crawford'a.[43] Melankoliye eğilimli biri olan Madame du Deffand'ı birçok kez kendine getirir. Tanıdıklarından birinin intiharını öğrendiğinde çok üzülür; hatta arkadaşı Jean-Robert Tronchin'in ölüm haberiyle yıkılır, ama onu anlamaya çalışır: "Genel olarak, kimseyi kınamıyorum" diye yazar.[44] Eski Cizvit hocalarından birini eleştirmekten açıkça kaçınırken de, kuşkusuz art niyetsiz değildir: "Akşam

42) Voltaire, *Lettres à Monsieur de Voltaire sur la Nouvelle Héloïse*, Voltaire'de, *Mélanges*, La Pléiade, Paris, 1961, s. 404.

43) *Voltaire's Correspondance*, a.g.y., sayı 15692.

44) A.g.y., sayı 18473.

bizimle vedalaşan ve ertesi sabah, ibadetini yapıp birkaç mektubu mühürledikten sonra üçüncü kattan aşağı atlayan eski hocam, Cizvit Peder Bennassès'nin gerekçelerini tartışmak istemiyorum. Herkesin davranışının kendine göre bir nedeni vardır."[45]

Özgürlük: Kısacası, diğer alanlarda olduğu gibi bu alanda da, son söz sağduyunundur: "Bir gün bir İngilizden sirküler bir mektup aldım. Zamanı geldiğinde kendini öldürmek gerektiğini en iyi kanıtlayacak olan kişiye bir ödül teklif ediyordu. Ona yanıt vermedim. Ben ona hiçbir şeyi kanıtlayamazdım: Onun yapacağı tek şey, ölümü yaşama tercih edip etmediğini tartmak olacaktı."[46]

İntihar bireysel özgürlük sorunudur. Ne Tanrı'ya ne doğaya ne de topluma zarar verir. Umutsuzluğa kapılmış olan Ingénu, "Siz bu dünyada, hayatıma son vermemi engelleme hakkına sahip biri olduğunu mu düşünüyorsunuz?" diye sorduğunda, Gordon, çok ciddi bir hastalığı olan birinin, özgürlüğünü hayatına son vermek için kullanamayacağını, oturulacak hali kalmamış bile olsa evden ayrılmamak gerektiğini, insanın, yeryüzünde, nöbet yerindeki bir asker gibi olduğunu kanıtlamaya çalışırken kullanılan şu can sıkıcı, beylik sözleri sıralamaktan kaçınır: bir parça maddenin şu ya da bu yerde toplanmasının Yüce Varlık için bir önemi varmış gibi; bunlar, kesin ve bilinçli bir umutsuzluğun dinlemeye tenezzül etmediği ve Cato'nun kendini hançerleyerek yanıt verdiği zayıf kanıtlardır.[47]

İntihar topluma hiçbir zarar vermez ya da tamam, diyelim ki "intihar topluma zarar veriyor, peki savaşta işlenen şu kasıtlı ve bütün yasalar tarafından yasal kılınmış cinayetler, onlar insan türüne daha fazla zarar vermez mi, sorarım size?"[48] Sonuçta, "Cumhuriyet bensiz de yapabilir, ben doğmadan önce yaptığı gibi". İntihar konusunda Montaigne-Pascal karşıtlığını yeniden ele alan Voltaire yine aynı şeyleri söyler: "Felsefi açıdan konuşursak, artık topluma hizmet edemeyen bir adamın onu terk etmesinin topluma ne zararı olabilir ki? Yaşlı bir adam taşları yüzünden dayanılmaz acılar çekmektedir; ona, 'ameliyat olmazsanız öleceksiniz; olursanız, kendinize ve yakınlarınıza yük olarak bir yıl daha yaşayacak, bunak bunak konuşacak, salyanızı tutamayacak ve sürüneceksiniz' der-

45) Voltaire, *Dictionnaire philosophique*, "Cato ve intihar" maddesi.
46) A.g.y.
47) Voltaire, *L'Ingénu*, böl. XX.
48) Voltaire, *Olympie*'nin V. perdesine ilişkin not.

ler. Ben, adamcağızın o zaman artık kimseye yük olmama kararını aldığını sanıyorum: Montaigne'in anlattığı durum aşağı yukarı budur."[49]

Ne Hıristiyanlığın kaynak metinleri ne de Roma yasaları intiharı yasaklamıştır. Voltaire, Beccaria'nın kitabıyla ilgili olarak yazdığı *Commentaire sur le livre Des délits et des peines*'inde [*Suçlar ve Cezalar adlı kitap hakkında yorum*] bu noktaya yeniden değinir. Amaçları doğrultusunda, Duvergier de Hauranne'ın, öldürme yasağının, toplumun sorumluları ihtiyaç duyduğu anda olası bütün istisnaları kabul ettiğini ortaya koyan kitabından yararlanır. Devleti, vatanı, kralı kurtarmak söz konusu olduğunda kendini öldürmeye izin verilir. Kişisel zevk için neden yasaklansın? "Ben burada yasalarca yasaklanmış bir eylemin savunusunu yapmaya çalışmıyorum kesinlikle; ama ne Eski Ahit ne de Yeni Ahit, insanın artık dayanamadığı bir yaşamdan ayrılmasını yasaklamıştır. Hiçbir Roma yasası da kendini öldürmeyi yasaklamamıştır."[50]

Dolayısıyla, cesetlere ve ailelere uygulanan cezalar korkunçtur: "Kendi isteğiyle ölen bir adamı hâlâ kalbur üstüne koyup sürüklüyor, cesedine kazık saplıyoruz; anısını kirletiyoruz; o içimizde olduğu sürece ailesini lekeliyoruz; babasını kaybettiği için oğlunu, kocasından yoksun kaldığı için dul eşini cezalandırıyoruz. Ölenin mallarını bile müsadere ediyoruz ki bu aslında yaşayanların malına el koymak demek, çünkü o artık onlara ait. Diğer pek çok gelenek gibi bu gelenek de, kendi isteğiyle ölenleri mezardan yoksun bırakan kilise hukukumuzdan kaynaklanır. Ona göre, cennette hiçbir mirası olmadığı kabul edilen bir adamdan miras kalamaz. *De poenitentia* başlıklı kilise hukuku, Yahuda'nın, kendini asarak, Efendimiz İsa'ya ihanet ederken işlemiş olduğundan daha büyük bir günah işlediğini ileri sürer."[51]

Bu tam da Voltaire'in alanıdır: Adaletsizliğini kolaylıkla kanıtlayabilecek durumda olduğu Eski Rejim'in ceza yasalarının saçmalığını duyurmak. Bu yüzden de, *Prix de la justice et de l'humanité*'de, intihar edenler, "öldüklerinde, İngiltere'de, yasanın, bedenlerinden geçirilen bir sopayla birlikte sokaklarda sürüklenmelerini emretmesinden ya da diğer devletlerde, iyi yürekli ceza yargıçlarının onları ayaklarından astırıp mallarını müsadere etmesinden, mirasçılarının da buna ses çıkarmamasından pek rahatsızlık duyacak durumda değillerdir" diye belirterek konuyu tekrar

49) Voltaire, *Lettres philosophiques*, "Bay Pascal'ın Düşünceler'i hakkında".
50) Voltaire, *Commentaire sur le livre Des délits et des peines*, XIX, "İntihar üzerine".
51) *A.g.y.*

ele alır. "Bir çocuğu, sadece yetim diye babasının mirasından yoksun bırakmak acımasızca ve adaletsizce gelmiyor mu size?"[52]

Aynı duyguyla yazılmış daha pek çok pasaj vardır.[53] Ancak Voltaire hiçbir biçimde bir intihar savunucusu değildir; o, arkadaşlarına intihar etmemelerini öğütler, ama edenleri de anlar.

FİLOZOFLARIN TEREDDÜTLERİ

Diderot, intihara kesinlikle karşıdır. *Ansiklopedi*'de (*Encyclopédie*), Kutsal Kitap'ın gerçek intihar örnekleri içerdiğini, Azize Pelagie ve Azize Appolonia'nınki gibi şehitliklerin "gerçek intiharlar" olduğunu, İsa'nın ölümünün istemli ölüm olduğunu, mücadelelerin ömrü kısalttığını, John Donne'un bu eylemi aklamanın bir yolunu bulduğunu hatırlatır kuşkusuz; aynı zamanda klasik Roma intiharlarının soyluluğunu da kabul eder ve Seneca'dan sonra, "Cato'nun elinden hançerini almak, onun ölümsüzlüğünü kıskanmak anlamına gelir" diye yazar.

Diderot'nun, *Ansiklopedi*'de, klasik kanıtları yineleyen bir maddenin yazarı olduğu sanılır: Tanrı bize hayat verdi ve içimize korunma içgüdüsünü yerleştirdi; kendini yok etmek, onun yapıtını yok etmek demektir; toplumda hiç kimse yararsız değildir ve yaşamın, ölümden daha büyük bir felaket olduğu doğru değildir. Madde, kazüistlerin yaptığı gibi, cahillikle işlenmiş olanlar da dahil bütün intiharları kınar, çünkü bunlar tutkularına hakim olamamanın bir sonucudur.

Bu maddenin yazarı kuşkulu olsa da, aynı bakış açısı, Diderot'nun imzasını taşıyan iki yapıtta da görülür. *La Marquise de Claye et Saint-Alban*'da, Diderot, felsefi intihar eğilimini kesinlikle reddeder: "Yaşamdan bıkkınlık nedensizdir ve sadece karışık ya da düzensiz bir beyinde olur. Hem bu sadece anlık bir şeydir." Dahası, herkes ailesine ve arkadaşlarına karşı sorumludur, der ve aynı kanıtı, *Essai sur les règnes de Claude et de Néron*'da da tekrarlar: "İnsan, binde bir sadece kendine zarar verir." Filo-

52) Voltaire, *Prix de la justice et de l'Humanité*, V. madde, "İntihar üzerine".

53) 27 Eylül 1769'te Servan'a yazdığı bir mektupta Voltaire şöyle der: "Genelde çok haklı nedenlerle, yaşamdan bıkmış Welche adlı biri ruhunu bedeninden ayırmaya karar verir: ve oğlunu teselli etmek yerine, adamın malları krala verilir; kral da hemen her zaman bunun yarısını, âşıklarından birini gönderip isteten Opera'nın baş kızına verir; diğer yarısıysa hukuken Vergi Mültezimlerine aittir."

zofların intiharın önünü açtığı suçlamasına katılan Diderot, onlardan sorumlu bir tavır takınmalarını ister. Ona göre, Cato ve Seneca felsefi davaya hizmet etmemiştir. Onu çok kaygılandıran genç Desbrosses gibi kendini öldürmeye niyetlenenleri elinden geldiğince caydırmaya çalışır. Romanlarında yer verdiği intiharlar, bu eyleme karşı bir tiksinti uyandırmaya uygun, şaşırtıcı ya da korkunç umutsuzluk vakalarıdır.

İntiharların sayısını azaltmak için, iyimserliği, güveni, yaşama sevincini ve umudu güçlendirmeye elverişli toplumsal, siyasal ve kültürel koşulları yaratmak gerekir. Yoksulluğa, haksızlığa, zorbalığa, cahilliğe, batıl inanca, ölümün ve öbür dünyanın yüceltilmesine karşı savaşmak gerekir: "İşte intiharın başlıca nedenleri. Hükümet işleri, çok sayıda insanı bir anda sefalete sürüklüyorsa, intiharlara hazır olalım. Zevk aşırılığının sonunun can sıkıntısına vardığı, lüks ve ulusal ahlak boşluğunun çalışmayı ölümden daha korkunç kıldığı, ölüme ilişkin batıl inançların ve iç karartıcı bir ortamın, melankolinin oluşmasına ve devam etmesine katkıda bulunduğu, yarı felsefi, yarı tanrıbilimsel düşüncelerin ölüme aldırmamayı esinlediği her yerde yaşamdan sık sık kaçılacaktır."[54]

Aynı anlayışlı kınama d'Alembert'de görülür. "Salt insani" ahlak adına düşünen d'Alembert, intiharın toplum düzenine aykırı yanı üzerinde durur ve şöyle der: "Şu kendini koruma güdüsünün, acı ve yoksulluktan yaşamı bir yük haline gelmiş, çektiği acılar canına tak etmiş bir zavallı üzerinde yeterince etkili olup olamayacağı soruluyor. Biz de, buna, o zaman bu güdünün Tanrısal esinin getirdiği daha güçlü başka güdülerle güçlendirilmesi gerektiği yanıtını veriyoruz."[55]

Her halükârda, "doğanın bizi zaten yeterince uzak tuttuğu bir eylemi", suçlunun çekemeyeceği "cezalara çarptırmak" çok saçma ve adalete aykırıdır. İntihar, niteliği gereği kınanmalı, ancak cezalandırılmamalıdır, çünkü onu "kimi zaman salt bir delilik eylemi, cezalandırılması haksızlık olacak bir hastalık gibi (çünkü suçlunun ruhu artık topluma yararlı olabilecek bir durumda değildir), kimi zaman da, sağlam ve üstün bir ruh gerektiren bir cesaret eylemi gibi görmek gerekir".[56] İntiharın korkakça bir eylem olduğunu söylemek, düşmandan kaçmanın utancını yaşamamak için düşmanın karşısında ölen kişiye korkak demek kadar gülünçtür. Mesaj ikircildir, ama intiharı tavsiye etmese bile hoş görür.

54) Diderot, *Essai sur les règnes de Claude et de Néron*, *Œuvres complètes*'de, Assézat ve Tourneux, 1875-1877, III, s. 244.

55) D'Alembert, *Eléments de philosophie*, *Œuvres* içinde, Paris, 1821, I. cilt, s. 227.

La Mettrie daha da şaşırtıcıdır, çünkü o, *Anti-Sénèque*'te, Stoacılarla aynı düşünceyi paylaşıyor gibi görünürken ve "kendi acısına rağmen doğayı korumak, ona aykırı davranmak demektir, [...] yaşamda iyi bir şey olmadığında ve tam tersine o, bir sürü kötü şeyle kuşatıldığında, utanç verici bir ölümü beklemek mi gerekir?"[57] derken, *Système d'Épicure*'de, kendini öldürmek için bütün zincirlerini kıran "yaratık"ı kınamaktadır: "Hayır, ben hiçbir zaman, doğuştan sahip olunan yaşama eğilimini bozan biri olmayacağım [...]. Sıradan insanlara, dinin, büyük bir adamın yaşama hastalığı dediği şeye sabırla katlanacak olanlara vaat ettiği büyük iyilikleri hatırlatacağım [...]. Diğerlerini, dinin bir şey, bir masaldan başka bir şey olmadığını düşünenleri ise, kırılmış zincirlerle zaptedemeyeceğimden, yüce duygularla kandırmaya çalışacağım. Onlara gözyaşları içinde bir eş, bir metres, perişan olmuş çocuklar göstereceğim [...]. Hangi yaratık bir anlık bir acı yüzünden, ailesinden, arkadaşlarından, vatanından ayrılır, hangi yaratığın tek amacı, en kutsal görevlerden kaçmaktır?"[58]

Daha tutarlı olan d'Argens markisine göreyse, "hangi açıdan bakılırsa bakılsın, kendini öldürenlerin suçu bağışlanamaz". İntihar toplumu tehlikeye sokar; "tüm kötülüklerin önünü açan bir cinayetten tiksinmek" ve "intihar edenlerin anısını utanç ve lekeye boğmak" gerekir.[59]

Merian da çok nettir. Berlin Akademisi tarafından yayımlanmış bir çalışmasında, her intiharın zihinsel bir hastalığın sonucu olduğunu ileri sürer. Felsefi intihar diye bir şey yoktur. İntihar varsa, umutsuzluk olduğu içindir ve umutsuzluk, gönüllü şehitlikle aynı oranda bir "kendini kaybetme" biçimidir. Dolayısıyla, intiharın çaresi, hiçbir durumda dindarlık olamayacaktır, çünkü tam tersine, cehennem korkusu yüzünden intihara cesaret edemeyen "öfkeci embesiller"in kendilerini idam ettirmek için suçlar işlediği görülmüştür. En iyi çözüm yine bugünkü önleyici cezalardır, intihara karşı "mükemmel koruyucular". Bunlar ailelere, yani masumlara zarar verir kuşkusuz, ama "toplum söz konusu olduğunda özelin, bir ailenin hiçbir değeri yoktur".[60] Bir filozoftan hiç beklenmeyecek sözler.

56) A.g.y.

57) La Mettrie, *Anti-Sénèque ou Discours sur le bonheur*, *Œuvres philosophiques* içinde, Berlin, 1796, II. cilt, s. 186.

58) La Mettrie, *Système d'Epicure*, a.g.y., s. 37.

59) D'Argens, *Lettres juives*, Lahey, 1738, IV. cilt, 145. mektup.

60) Mérian, *Sur la crainte de la mort, sur le mépris de la mort, sur le suicide*, Berlin, 1770; *Kraliyet Bilim ve Edebiyat Akademisi'nin Tarihi* içinde, 1763.

Bu sözler, intihar edenleri ve onların ailelerini cezalandırma biçimini korkunç bulan Delisle de Sales'ın görüşüyle tam bir karşıtlık içindedir. *Mémoire adressé aux législateurs par la veuve d'un citoyen puni pour crime de suicide*'inde [*İntihar suçu yüzünden cezalandırılmış bir yurttaşın dul karısı tarafından yasa koyuculara gönderilmiş dilekçe*], Delisle de Sales kimsenin kendini öldürmesine engel olamayan ve masumları evsiz barksız bırakıp toplumun gözünden düşüren saçma yasaları eleştirir: "Keşke intiharları cezalandırmak yerine onları önleme politikası uygulansaydı! Ya da hiç değilse suça verilen cezalar masumun üstüne yıkılmasaydı!" Eylemin kendisine gelince, Delisle de Sales, "bu tür eylemlerin tümünü cürümler ya da erdemler sınıfına" sokmamak gerektiğini söyler. Antikçağ intiharlarının genelde geçerli nedenleri vardı ve "vatan sevgisinin büyüklüğü" gibi kalıplaşmış sözlerin ardında ciddi çekinceler bulunmasına rağmen, "bu ünlü vatanseverlerin külleri, onları onaylamayan filozof için her zaman saygıya değer olacaktı".

"İyi" intiharın ölçütü nedir? "İntihara götürmesi gereken ya da en azından onları haklı kılan şey genel olarak kamu yararıdır." Durumu aydınlatmaktan öte, bu kural, Delisle de Sales'i bulanık bir kazüistiğe götürür. Şu halde, Demosthenes ve Cato "yüce gönüllü yurttaşlar" olsalar bile, adından söz ettirmek için kendini öldürecek bir dul kadar haksızlardır; peki ya kadın bunu aşk ya da acı yüzünden yaparsa? "Böyle bir intiharı asla haklı bulmuyorum, ama benim hassas yüreğim, aşk kahramanını, Robeck ve İngiliz özentilerinin yanına koymaya da elvermiyor."[61]

Helvétius ve d'Argenson da aynı kararsızlık içindedir. Onlara göre, her şey aynı zamanda nedenlere de bağlıdır. "İki insanın kendini uçurumdan atması", diye yazar Helvétius, "bu Sappho ve Curtius'da ortak bir eylemdir: Ancak ilki aşk acısından kurtulmak için, ikincisi ise Roma'yı kurtarmak için atlar; Sappho bir deli, Curtius ise bir kahramandır [...]. Halk, bunu onlar için yapanlara asla deli demeyecektir".[62] Yaşamdan bıkkınlık nedeniyle kendini öldürenlere gelince, "onlar, cesur sıfatını da neredeyse bilge sıfatı kadar hak ederler". D'Argenson'a göre, Stoacı ilkeler doğrultusunda kendilerini öldüren Eskiler hayranlık uyandırır, ama günümüzde insanlar "neredeyse her zaman" basit nedenlerle kendini öldürür.[63]

61) Delisle de Sales, *Philosophie de la nature*, 3. baskı, Londra, 1777, s. 117-120.
62) Helvétius, *De l'esprit*, *Œuvres complètes* içinde, Londra, 1781, I, 132.
63) D'Argenson, *Essais dans le goût de ceux de Montaigne*, Amsterdam, 1785, s. 48.

Ölüme aldırmayan Vauvenargues, "umutsuzluğun en büyük yanılgımız" ve "umuttan daha aldatıcı" olduğunu düşünür. Maupertuis, her Hıristiyanın bir cinayet gibi görmesi gereken intihara genel olarak karşıdır. Ancak Hıristiyanlığın dışında, sorun farklı biçimde karşımıza çıkar. Kadere karşı bir çare olan bu eylem Stoacılar tarafından uygulanmaktaydı ve türdeşlerinin kurbanı olan kişiler tarafından her zaman uygulanabilirdi: "Gine'den dönen bir gemi, tutsak yaşamaktansa ölmeyi tercih eden Cato'larla doludur." İntihar, belki de en mantıklı çözüm yoludur, çünkü "bir anlık bir acıyla kurtulabileceğimiz sıkıntılara katlanmak bize ne ün ne de unvan" getirir. Yaşama bağlılık öyle güçlüdür ki, kendini öldürme eylemi asla bir korkaklık belirtisi olamaz. Hıristiyana gelince, o, intiharın sonsuz cehennem azabını getireceğine gerçekten inanıyorsa, yapabileceği tek şey hayatta kalmaktır; aksi halde, eylemi deliliğinin kanıtı olacaktır.[64]

1757 Mart ayında, *Le Conservateur* gazetesi de, Hıristiyan tutumuyla "yalnızca insan aklıyla" yönetilen halkların tutumu arasındaki farkı ortaya koyan "Yaşlılık üzerine" başlıklı uzun bir makale yayımlar. Yazar burada Hıristiyanlığa karşı saygılı gibi görünerek, dini söylemin mantık dışı niteliğini daha iyi ortaya çıkartan alaylı bir ton kullanır. Filozoflarda yaygın ve geleneksel ahlak savunucularını kızdırmakta çok başarılı bir yöntemdir bu. Makale skandal yaratır. Yaşlılığın dinmek bilmez acılarını çekmektense kendini öldürmek, bundan daha mantıklı bir şey olabilir mi diye sorar yazar. Eğer gerçekten mutluluğumuzu sağlamak istiyorsa, devletin kendisinin bizi buna zorlaması gerekmez mi? "Seksen yaşında hâlâ otuzundaki kadar sağlam olunsa bile, bu yaşta seçimini yapmamış çok az insan vardır. Yüce Tanrı'nın göndermek isteyeceği ana dek, herkese yerinde kalmayı emreden tanrısal yasadan söz etmiyorum; bu özel bir kanıttır ve benimki gibi söylemlerde, elden geldiğince genel kanıtlar kullanılmalıdır. [...] Bize sürekli mutlu ve huzurlu bir ortam sağlamaya çalışan yönetimin, mutsuzluğumuza son vermenin bir tek yolu olduğunda, biz korkaklığımızla reddetsek bile, bizi o yola başvurmaya zorlaması gerekmez mi?"

Ne olursa olsun, Tanrı bunun böyle olmasını istemiştir. Onun isteğini yerine getirelim: "Onun mağfireti, bizi bu dünyaya, o istediği sürece burada kalalım diye yerleştirdi: Biz de, yaşlılığı, yaşamın en büyük sıkıntılarından biri olarak, suçlarımızın cezasını çekmek ve geçici bir duyguyla sonsuz acılardan kurtulmak için iyi bir fırsat olarak görüp bekleyelim."

64) Maupertuis, *Essai de philosophie morale*, 1751, V.

Dubois-Fontanelle intiharları daha genel bir biçimde düşünür ve intihar sayısını azaltmanın en etkili yollarını araştırır. Bugün yürürlükte olan ilkel yasaların hiçbir etkisi yoktur, hatta tam tersine, onlar bu eylemlerin alenileşmesine katkıda bulunurlar, bu da kamu ahlakına zarar verir, diye yazar: "İnsanlığa acı veren bu olayları örtbas etmek, ne geçmişe ne geleceğe faydası olan, sadece yaşayanları cezalandıran davalarla onları ifşa etmemek belki daha iyi olurdu". Olayları örtbas etmek, gizlemek, görmezlikten gelmek, bir sessizlik duvarı örmek: Krallık rejiminde geçerli olan bu tutum, XIX.-XX. yüzyıllarda da kendini geniş ölçüde kabul ettirecektir; söz konusu olan, intiharı, Rönesans'a dek yüzyıllarca içinde bırakıldığı unutulmuşluğa geri göndermek, başka deyişle, onu, modern toplumun ender tabularından biri yapmaktır. Etkili ya da cesur değil ama kolay bir yöntem. Peki başka ne yapmak gerek?, diye sorar Dubois-Fontanelle. "Az çok tuhaf davranışlarla, delilik belirtileri gösteren" kişilerde ahlak kuralları, doğru yola getirme çabaları yararsızdır. Tek etkili çözüm "insanları mutlu kılmak" olacaktır. Bu durumda, hiçbir çözüm olmadığını kabul etmek gerekmez mi? Yine de, adet yerini bulsun diye, ahlakçı bunu ister: "İntiharın ihtiyacı olan en etkili ilaç yönetimin elleri arasındadır. Bu, geleneklere sahip çıkmak, lüks aşırılıklarına engel olmak, özel dertleri artıran ve ağırlaştıran genel dertleri sona erdirmekten ibarettir."[65]

İntihar kavgasına, aleyhte ve lehte daha pek çok filozof ve ahlakçı katılır. Hatta çoğu zaman, bunlar iki tarafta birden savaşır. Marmontel, Cato'nun davranışını över, başka bir yerde de, Montesquieu'nün, "körü körüne öfkeye geçici çareler" diye nitelendirilen "aldatıcı safsatalar"ının geçersizliğini ilan eder.[66] Le Noble, "dünyevi ahlak"la (buna göre Cato'nun davranışı korkakçadır), intihara erdemli bir nitelik verebilen "insani ahlak" arasında bir ayrım yapar.[67] Robinet, başkası uğruna hayatını feda etmeyi kabul eder, ancak intiharın Tanrı'ya, doğaya ve topluma karşı bir suç olduğunu belirtir.[68] Denesle intiharı haklı kılanların "katillerden ayrı tutulmaması gerektiği"ni, "kendi ipini çeken ya da zehir içen" âşıkların birer deli olduğunu, Cato, Brutus, Otho, Porcia'nın suçlu ol-

65) Dubois-Fontanelle, *Théâtre et œuvres philosophiques*, II. cilt, Londra, 1785, s. 379.

66) Marmontel, *Morale*, *Œuvres complètes* içinde, Paris, 1818, XVII. cilt, s. 268; ve *Des mœurs*, s. 379.

67) Le Noble, *L'Ecole du monde*, VI. cilt, s. 141.

68) Robinet, *Dictionnaire universel des sciences, morale, économique, etc.*, Londra, 1783, "intihar" maddesi.

duklarını yazar, ama diğer yandan, Romalıları iç savaştan kurtarmak için kendini feda ettiyse, Otho'nun bir kahraman olduğunu da kabul eder.[69] D'Artaize, "intihar, yüreğin zayıflığından başka bir şey değildir" der, ama "bunun, yetkinliğimizin korkunç bir lütfu, özgürlüğün bir inceliği" olduğunu da kabul eder ve kendini öldürmeden önce biraz fazla "tereddüt etmiş" de olsa Cato'yu ve Arria'yı över.[70] Toussaint, erdemli bir davranış örneği olduğunda intiharı kabul eder. Barbeyrac, intiharda niteliği gereği cesur bir davranış, ama ahlaki bir zayıflık görür. Camuset, Cato'yu bilgeliğin "pigme"si olarak nitelendirir. Lévèque, intiharın fizyolojik bir açıklamasını yapar: sinir sıvısında aktif ruhların olmayışı. Chevignard ise, intiharda sadece delice bir davranış görür: "Kendini öldürmek deliliğin son noktasıdır. Bunun nedenleri ne olabilir? Umutsuzluk ya da korkaklık".

İNTİHAR VE DELİLİK

Bununla birlikte, pek çok filozofta, intiharın, fizyolojik bir işleyiş bozukluğu ya da bir delilik hali olduğu, dolayısıyla hukuk ya da dinden çok tıbbın alanına girdiği düşüncesi gelişir. Çağın bilimsel çalışmaları, intihar eyleminin yavaş yavaş suç kapsamından çıkarılmasına katkıda bulunur.

İklimsel açıklamalar da bu doğrultuda gider. Bunları ileri süren tek kişi Montesquieu değildir. George Cheyne'e göre de, serin, nemli ve değişken okyanusal iklimin etkisiyle, insan bedeninin lifleri içine giren su damlacıkları, bu lifleri çürütüp intihar etkeni deliliğe elverişli bir ortam yaratır. Ayın varsayılan etkisi de bu tip açıklamalar arasında sayılabilir. Gerçekten de, XVI. ve XVII. yüzyıllarda yaygın, XVIII. yüzyılda daha seyrek olan aybastı teması,[71] 1780'li yıllarda, onu meteorolojiyle birleştiren farklı bir görünümle yeniden ortaya çıkar: Toaldo'nun (1784) ve Daquin'in (1792) kitaplarında,[72] ayın atmosfer üzerindeki etkisi, bazı yatkın insanların beynindeki işleyiş bozukluğunun bir nedeni olarak gösterilir.

69) Denesle, *Les Préjugés du public sur l'honneur*, Paris, 1766, III, s. 423.

70) D'Artaize, *Prisme moral ou Quelques pensées sur divers sujets*, Paris, 1809.

71) R. Mead, *A Treatise Concerning the Influence of the sun and the Moon*, Londra, 1748.

72) Toaldo, *Essai météorologique*, çeviren Daquin, 1784; Daquin, *Philosophie de la folie*, Paris, 1792.

Fizyolojik nedenler dışında, fiziksel ve zihinsel etkinliklerin ve tutkuların aşırılığı da, beynin işleyişini bozan ve melankoli ve intihar manisine yol açabilen olgular olarak görülür. *Ansiklopedi*'nin "mani" maddesinde, "ruhun tutkuları, uzun zihinsel çalışmalar, zorunlu işler, derin düşünceler, öfke, keder, kaygı, uzun ve yoğun acılar, hor görülmüş aşk" gibi nedenler belirtilir. Jean-François Dufour'un, 1770 yılında yayımlanan ve her fizyolojik işlevi, bir hipokondri, melankoli, mani, histeri, delilik etkeni yapan *Essai sur les opérations de l'entendement humain*'i [*İnsan anlığının işleyişleri üzerine deneme*] okunduğunda, nasıl oluyor da hâlâ dengeli kişiler bulunabiliyor sorusu sorulabilir:

"Melankolinin nedenleri, zihinleri durağanlaştıran, yoran ve karıştıran her şeydir; büyük ve ani korkular, ruhun, sevinç taşkınlıkları ya da coşkun duyguların neden olduğu yoğun duygulanımları, tek bir nesne üzerinde uzun ve derin düşünmeler, şiddetli bir sevgi, uykusuzluklar ve özellikle geceleri meşgul olan zihnin yoğun çalışmaları; yalnızlık, kaygı, histerik duygulanım, özellikle dalakta, pankreas, omentum, mide, mezenter, bağırsaklar, memeler, karaciğer, dölyatağı ve basur bölgesi damarlarda, kanın oluşumunu, yenilenmesini, dolaşımını, çeşitli salgıları ve boşaltımı engelleyen her şey; sonuç olarak, hipokondri, tedavisi güç ve ciddi hastalıklar, özellikle çıldırma ve delilik, her tür tedavi, aşırı ya da sıfır boşaltım, dolayısıyla, ter, süt, adet kanaması, loğusa akıntısı, aşırı tükürük salgılama ve gizli uyuz. Dispermatizm, genel olarak erotik çılgınlığa ya da erotomaniye yol açar; soğuk, karasal, dayanıklı, sert, kuru, kekre, peklik verici yiyecekler, buna benzer içecekler, çiğ meyveler, mayalanmamış unlu maddeler, uzun süreli oluşu ve şiddetliliğiyle kavuran bir sıcaklık, karanlık, kokuşmuş bir bataklık havası".

Aşırı çalışma, aşırı ibadet, aşırı düşünme, insan bedenindeki sıvı elementler aracılığıyla, çöküntülü melankolinin önde gelen nedenleri arasında yer alır. James, altı cildi, 1746-1748 yılları arasında Fransızcaya çevrilen *Dictionnaire universel de médecine*'inde bunu çok güzel açıklar. Kan ve suyukların dolaşımı düzensiz, çok hızlı, çok yavaş, çok yoğun olursa, bütün imgesel ve zihinsel işlevlerin merkezi olan beynin işleyişi bozulur. Aynı kuram, Loray'ın, 1765 yılında yayımlanmış *De melancholia et morbis melancholicis*'inde de görülür. Bu durum, 17 Mart 1763 tarihli *Gazette salutaire*'de anlatılan olayda olduğu gibi, basit bir tepkisizlik ve neşesiz bir uyuşuklukla, edilgen intiharlara yol açabilir: "Askerin biri, deliler gibi sevdiği kızın ailesi tarafından reddedilince derin bir üzüntüye kapılmıştı. Devamlı bir şeyler düşünüyor, şiddetli bir baş ağrısından ve sürekli bir uyuşukluktan şikayet ediyor-

du. Gözle görülür biçimde zayıflamış, yüzü sararıp solmuştu; o kadar halsiz düşmüştü ki artık dışkısını tutamıyordu [...]. Hasta hiçbir olumlu yanıt vermese ve kafası sürekli meşgul gibi görünse de, sayıklaması yoktu. Hiçbir şey yemek ya da içmek istemiyordu."

Başka bir açıklama: Lifleri gevşediği ya da tam tersine çok büyük bir gerilmeyle devinimsizleştiği için, melankolik kişi dış dünyayla ilişkisini tümüyle yitirir. İntihar edeni kendi fizyolojisinin kurbanı yapan bir diğer kuram da Buffon'dan gelir. Buffon, *Homo duplex*'te, mizacımızın, iki zıt maddenin karşılıklı rolüyle yönetildiğini ortaya koyar: "İlki, dinginliğin ve sükûnetin eşlik ettiği saf bir ışık; bilimi, aklı ve bilgeliği doğuran yararlı bir kaynaktır. Diğeriyse, büyük bir gürültüyle ve karanlıkta parlayan yalancı bir ışık; gürüldeyerek gelen, tutkuları ve yanılgıları da ardından sürükleyen azgın bir seldir." İkincisi birincisinden üstün olduğunda, "keyifsizlik" denen şeye yol açar. İki madde eşit güçlerle çarpıştığında, intihar eğilimi her an bireyi kollar: "Bize yaşama son vermekten başka bir istek bırakmayan, öfke ve şiddet silahlarını soğukkanlılıkla kendimize yöneltip kendimizi ortadan kaldırmamıza yetecek kadar canlanmamıza izin veren şu en derin usanç, şu korkunç kendinden bıkkınlık anıdır bu." Bu sırada irade güçsüzdür ve birey, "dünyanın en mutsuz varlığı", o zaman karşı konulmaz biçimde intihara sürüklenir. D'Andry de, 1785 yılında Paris'te yayımlanmış *Recherches sur la mélancolie*'sinde, üç melankoli hali olduğunu ve bunlardan ikisinin intihara götürdüğünü saptar: manik taşkınlık ve hipokondriazis.

Hipokondri, XVIII. yüzyılda ve özellikle, Richard Blackmore'un, 1725 yılına ait *Treatise of Spleen and Vapours, or Hypochondriacal and Hysterical Affections* adlı incelemesinden sonra, intihar eğilimlerini açıklamak amacıyla çok ciddiye alınmış bir tanıdır. Hipokondri ve histeri, "hastalığa yol açabilen ruhsal bir durum" olarak tanımlanır ve yüzyılın ortasında, Whytt, "yılgınlığı, çöküntüyü, melankoliyi ve hatta deliliği"[73] semptomlar arasında sayar. 1755 yılında, Alberti, Halle'da, *De morbis imaginariis hypochondriacorum*'u yayımlar ve burada, hipokondriyle ölüm arzusu arasındaki ilişkiyi ortaya koyar.

İntihar eğilimi psikofizyolojik bozukluklara bağlıysa eğer, o halde, Voltaire'in de ileri sürdüğü gibi, tedavisi mümkündür. Whytt, "halsizlik, yılgınlık ve çöküntüye" karşı çok etkili olan kınakınayı önerir. Dolaşım yollarını açmak için temizleyici özelliğe sahip şarap tortusu tavsiye edi-

73) R. Whytt, *Traité des maladies nerveuses*, Fr. çev., Paris, 1777, II. cilt, s. 132.

lir. "Gözlemlediğim kadarıyla, suda çözünür şarap tortusu, zararlı suyuklara bağlı manik ya da melankolik hallerde daha yararlıdır"[74] diye yazar Whytt. Muzzel "delilik ve melankoli"ye karşı kınakınayı önerirken, Raulin şömine kurumunun, tespihböceklerinin, tatlısu ıstakozlarının ayaklarının ve panzehir taşının eritici rolünü öne sürer.[75] Doublet, banyo ve duşların yararını över.[76] Saplantıları dağıtmaya yardımcı olabilen geziler, kırda konaklamalar ve müziği de unutmamak gerekir. Gösteri ve romanlara gelince, bunların etkisi tartışılır, ama çoğu zaman zararlı olduklarına karar verilir. Tiyatro, özellikle şu düşsel tutkular için yanıp tutuşan kadınların imgelemini altüst eder. Edebiyat ise intiharı yüceltir ve onu, daha önce söylediğimiz gibi, sık sık soylu ve kahramanca bir davranış gibi gösterir. Hıristiyan ahlakçılar, bu düşsel entrikaların zararlı etkisini yıllardır söyleyip durur. XVIII. yüzyılın sonunda, doktorlar ve psikologlar da onlara hak vermeye başlar. Dünyada zaten yeterince iğrençlik yok mu ki tutkuları dile getirme bahanesiyle yeni iğrençlikler yaratılıyor? Gösteriler ve romanlar ahlakı bozar: Beauchesne, 1783 yılında, *De l'influence des affections de l'âme dans les maladies nerveuses des femmes*'ında bu düşünceyi açıklar.

Beyni sertleştiren aşırı zihinsel çalışmanın moral üzerinde de zararlı etkileri olabilir. 1778'de, Tissot, *Avis aux gens de lettres sur leur santé*'sinde [*Edebiyatçılara sağlıklarıyla ilgili öğütler*], arkadaşlarını, karşı karşıya bulundukları tehlikelere karşı uyarır. Doktorlara göre, din de gitgide daha fazla suçlu bulunur. 1781'de, inançlıyı gözeten, günah çıkartma ve tövbeyle günahlarının affını sağlayan, yaşamının tüm önemli evrelerinde onun yanında olan geleneksel dinin iyileştirici ve rahatlatıcı niteliğinin altını çizen Alman Moehsen gibi bazı yazarlarca konu hâlâ tartışılsa da,[77] bu düşünceler, cehennem korkusunun zayıf ruhlar üzerindeki yıkıcı etkilerini ortaya koyan aydın düşünürler tarafından kabul edilmez. *Ansiklopedi*'nin "melankoli" maddesinde şöyle yazar: "Ölçüyü kaçıran bazı vaizlerin insanların üzerinde bıraktıkları güçlü etkiler, dinimizin, yasasına karşı gelenleri tehdit ettiği cezalarla yarattıkları aşırı korkular, zayıf zihinlerde akıl almaz kargaşalara yol açar. Montélimar Hastanesi'nde, kente ge-

74) A.g.y., s. 364.

75) J. Raulin, *Traité des affections vaporeuses*, Paris, 1758, s. 340.

76) F. Doublet ve J. Colombier, "Akıl hastalarının idaresi ve tedavisi üzerine bilgiler", *Journal de médecine*, Ağustos 1785.

77) Moehsen, *Geschichte des Wissenschaften in der Mark Brandenburg*, Berlin ve Leipzig, 1781.

len misyonerlerin ardından mani ve melankoli nöbetine yakalanmış pek çok kadın görüldü; kendilerine düşüncesizce gösterilmiş korkunç resimler gözlerinin önünden gitmiyordu; ağızlarından sadece umutsuzluk, intikam ve ceza gibi sözler çıkıyordu, özellikle biri, ilaç almayı kesinlikle reddediyor, cehennemde olduğunu sanıyor ve onu kavurduğunu ileri sürdüğü ateşi hiçbir şeyin söndüremeyeceğini düşünüyordu."

Doktor Pinel'e göre, din insanları umutsuzluğa, deliliğe, intihara itebilir. Buna kanıt olarak, Pinel, "Bicêtre Akıl Hastanesi'nin kayıtları incelendiğinde, geleceğin korkunç tablosuyla aklını yitirmiş köylülerin yanında, birçok papaz ve keşişin de kayıtlı olduğunun görüleceğini"[78] ileri sürer. Filozofların suçlamaları, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, inananların cehennem korkusunda bir azalma görüldüğü ölçüde yumuşayacaktır kuşkusuz.[79] Ama konu Restorasyon döneminde yeniden geçerlik kazanacaktır.

Ancak, nedenleri ne olursa olsun, XVIII. yüzyılın insanları delilerin sayısında bir artış olduğuna kesin olarak inanır. Michel Foucault da bunu kanıtlar. Yüzyılın ortasına doğru, Fransa'da, akıl hastaları için özel evler kurulur ve bu evlere kapatılan hasta sayısı 1770'li yıllara dek sürekli artar, sonra sabit kalır. İmparatorluk döneminde, 1728 yılında Frankfurt'ta, 1764 yılında Bremen yakınlarında, 1784 yılında Schleswig, Brieg'te, 1791'de Bayreuth'te benzer kurumlar açılır ya da tekrar açılır. 1743 yılında Avusturya, Würzburg'ta bir tımarhane açılır. İngiltere'de, "1700'den sonra ya da yaklaşık o sıralarda, tımarhaneler ve deli doktorları hızla artarken, ölen birinin deliler hastanesine kapatılmış ya da bir akıl hastalıkları uzmanı tarafından tedavi edilmiş olduğunun kanıtlanması, soruşturmalarda bir intihar kanıtı olarak kullanılmaya başlıyordu. Böyle bir kanıt, ölüyü bir *felo de se* kararına karşı koruyordu, ama aynı zamanda, sunulan diğer kanıtlar ne olursa olsun, ortada bir intihar olduğu konusunda potansiyel bir garanti oluşturuyordu".[80] Londra'da, 1777 yılında kurulmuş Liverpool, Manchester ve York Hastaneleri, 220 hasta için tasarlanmış ve 1782'den sonra yeniden inşa edilmiş Saint-Luc Hastanesi yüzyılın sonunda hâlâ yetersizdir. Hastaların düzenli muayene ve bakımı, tıp dünyası ve kamuoyunda delilikle intihar arasındaki bağın güçlenmesine katkıda bulunur. William Black, Bedlam'daki hastaların

78) R. Pinel, *Traité médico-philosophique*, Paris, yıl IX, s. 458.
79) G. Minois, *Histoire des enfers*, Paris, 1991, s. 294-299.
80) M. MacDonald ve T. Murphy, *a.g.y.*, s. 233.

yüzde 15'inin en azından bir kez kendini öldürme girişiminde bulunmuş kişiler olduğunu düşünür.[81] Birçok aydına göre, intihar vakalarının çoğu belli ölçüde deliliğe bağlıdır. Özellikle Walpole'un düşüncesi budur.

Bu tespit, intiharın suç sayılmaması yönündeki hareketi destekler. İstemli ölüm lehindeki her kanıtlamaya şiddetle karşı çıkan Adam Smith bile şunu kabul eder: "Karşı koyulmaz bir kendini öldürme arzusu diye adlandırılabilen şeye eşlik ediyor gibi görünen [...] bir tür melankoli hali olduğu doğrudur [...]. Böyle sefil biçimde ölen zavallılar kınanmayı değil, acınmayı hak eder. Herhangi bir cezadan etkilenemeyecek durumda oldukları halde, onları cezalandırmaya kalkışmak, adalete aykırı olduğu kadar saçmadır da."[82] 1788'de, William Rowley şöyle yazar: "İntihar eden kişi kuşkusuz *non compos mentis*'tir, dolayısıyla intihar her zaman bir delilik eylemi gibi görülmelidir."[83]

Çağrıya kulak verilmeyecektir. Ama önemli olan bunun yapılmış olmasıdır. Bu çağrı, hem halk jürilerinin baskısı hem de filozofların, salonlar, basın ve kitaplar yoluyla yayılmış tartışmalarının etkisiyle, XVIII. yüzyılın sonlarında tamamlanmış kesin evrimin bir kanıtıdır. İntihar tartışması, Aydınlanma Çağı'nın düşünen bütün seçkinlerinin ilgisini çeker, ama görüşler neredeyse ortaktır. Filozoflar, hiçbir zaman intiharın savunuculuğunu yapmamıştır. Neredeyse hepsi tereddütlerini, kararsızlıklarını dile getirmiştir. Dünya ve toplum hakkında kötümser olsalar bile, insanları onlardan kaçmaktan çok onları değiştirmeye çağırmışlardır. "Filozoflar yaşam hakkında sadece kötümser düşünceler dile getirdiler, ama yaşama hastalığı üzerinde düşünüp durmayı, tiksinti ve umutsuzluğa varana dek sürdürmediler"[84] diye yazar Robert Favre.

Bununla birlikte, tartışmaları, istemli ölüm düşüncesinin suç kapsamından çıkıp olağanlaşmasına katkıda bulunmuştur. Önce, onun esas olarak deliliğe bağlı olduğunu ileri sürerek. Ardından, onun suç sayılmamasını isteyerek. Bu konuda hepsi aynı kanıdadır: Bir cesedi cezalandırmak ve asıl cezaları suçsuzlara çektirmek iğrenç, barbarca ya da en azından saçmadır. Bu konuda yürütülen kampanya, intiharı cinayetten ayırma amacını güder. Öte yandan, deizmin savı, çoğu Hıristiyanda istemli

81) W. Black, *A Dissertation on Insanity*, 2. baskı, Londra, 1811, s. 13-14.

82) A. Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, D. D. Raphaël ve A. L. Macfie, Oxford, 1976, s. 287.

83) W. Rowley, *A Treatise on Female, Nervous, Hysterical, Hypochondriacal, Bilious, Convulsive Diseases [...] with Thoughts on Madness, Suicide, etc.*, Londra, 1788, s. 343.

84) R. Favre, *a.g.y.*, s. 469.

ölüme karşı kuşkusuz güçlü bir engel oluşturan cehennem korkusunun azalmasına dolaylı olarak katkıda bulunur. Bu unsurun çift anlamı olsa da, çünkü cehennemin kesinliği bazen bir intihar etkeni de olabilmektedir. Son olarak, Antikçağ intiharlarıyla Hıristiyan intiharlarını birbirinden ayıran filozofların çoğu, birer vatan ve özgürlük kurbanı olan birincilerin kahramanlığını övmekten çekinmez. Dolayısıyla, intihar, Hıristiyanlıktan bağımsız bir bağlamda (tam da filozofların yaratmaya çalıştığı gibi) soylu bir davranış olabilir. Böylece onlar, doğrudan doğruya, devrimci siyasi intihar dalgasını hazırlarlar.

Filozoflar şehitlikten gerçekten hoşlanmaz kuşkusuz, ama bunun nedeni şehitliğin o ana dek bağnazlıkla ve batıl inançla bir tutulmasıdır. Büyük insanlıkçı ilkelerin savunulması söz konusu olsaydı, bu fedakârlığa karşı duyarsız kalmazlardı. Diderot, şu cesur ihtiyatlılığı Sophie Volland'a yazdığı bir mektupta şöyle dile getirir: "Sözlerinin gerçekliğini açıklamaya cesaret bulamadığında, yapman gereken tek şey susmaktır. Ben ölümün ardından koşulmasını istemiyorum, ama ondan kaçılmasını da istemiyorum." 1770'li yıllardan sonra, erdem teması ağır bastığında ve bir Ön Romantizm ortamı içinde, Antikçağ'ın güçlü ve yoğun biçimde geri dönüşüyle –1785 yılında *Serment des Horaces*'la birlikte– birleştiğinde, yeni bir Cato'lar, Lucretia'lar, Brutus'lar ve Arria'lar kuşağının ortaya çıktığı görülür. Siyasi bunalımlar nedeniyle, buna vatan ve özgürlük temalarını da eklersek, Roland'lar, Charlotte Corday'ler, Lucile Desmoulins'ler, Beaurepaire'ler, Lux'ler, Romme'ler ve Babeuf'lerin çağı gelmiştir.

10
Seçkin Sınıf: Felsefi İntihardan Romantik İntihara

XVIII. yüzyılda, istemli ölümü bir öğretiye, çoğu zaman Epikurosçuluğa dayanarak haklı gösterme eğiliminde olan felsefi hareketi benimsemiş kültürlü seçkin sınıf içinde yeni intihar gerekçeleri kendini gösterir. Söz konusu olan, ölümü tutarlı bir gelişimin sonucu gibi göstermektir: Yaşam bize hoşnutluktan çok mutsuzluk getirdiği anda onu reddetmek. Bu her şeyden önce aristokrasiye ve İngilizlere özgü bir tutumdur. İngiliz hayranlığının da etkisiyle, felsefi açıdan haklı kılınmış olan intihar ince bir davranış olarak görülür. Daha sonra, 1770'li yıllardan itibaren, gençlik, romantik coşkuların ardından sürüklenir: 1770'te Chatterton ve 1774'te Werther'in ardından, nedeni aşk umutsuzluğu, yalnızlık, iç sıkıntısı, yaşam zorluğu, zamanın akışının reddedilmesi olan intiharlar ortaya çıkar.

Ancak, yankılar uyandırmış birkaç vakaya rağmen, edimsel olarak değil de, daha çok lafta intihar edilir; intihardan çok bahsedilir, ama seyrek olarak intihar edilir; edildiğindeyse, nedenler çoğu zaman, salon konuşmalarının düşündürdüğünden daha az düşünseldir. Gerçek intihar,

genelde köylü kulübesinde ya da küçük dükkânlarda ve çok basit bir nedenle olur: acı.

SMITHLER'İN İNTİHARI (1732)

İntihar konusunda söylenen felsefi sözler önemsiz değildir, ancak bunları söyleyenler, kendi yaşamlarında bunların ayrımını yapabilecek olanaklara, kültüre ve dengeye sahiptir. Onları dinleyenler ve okuyanlar içinse, aynı şey her zaman söz konusu değildir. 1732 yılında, Londra'ya sürgün edilmiş Piemonteli bir soylu, Radicati, Epikurosçu anlayışla kaleme aldığı *Dissertation philosophique sur la mort*'u yayımlar. Burada, dünyanın madde ve hareket yasalarıyla yönetildiğini ve ölümün, bir varlık biçiminden diğerine geçişten başka bir şey olmadığını ileri sürer. Doğa, dünyayı bizim mutluluğumuzu sağlaması için yaratmıştır; bu mutluluğa erişemediğimiz anda, "yaşam artık bize bir yük olduğunda onu terk etme özgürlüğüne" sahibiz.

Birkaç hafta sonra, Nisan ayında, Londralı bir ciltçi, Richard Smith ve karısı Bridget, iki yaşındaki küçük kızlarını öldürdükten sonra odalarına çekilip kendilerini asarlar. Bıraktıkları üç mektuptan biri, kuzenleri Brindley'e gönderilmiş olanı davranışlarını şöyle açıklar:

"Bize ölümü arzulatan neden, yoksulluğa karşı kökleşmiş bir nefrettir; bir dizi şanssızlığın ardından, yoksulluk, bizim için kaçınılmaz bir felaket olmuştur. Bizi tanıyan herkes, bizim hiçbir zaman tembel ya da tutumsuz insanlar olmadığımızı ve hayatımızı kazanmak için komşularımızın hiçbirinin çekmediği sıkıntıları çektiğimizi bilir. Ancak bizim çabalarımız aynı başarıya ulaşamadı. [...] Biz dünyanın, ilk devindirici gücü, yani tüm erkli bir varlığın mevcudiyeti olmadan varolmayacağına karar verdik; ama Tanrı'nın gücünü kabul edip de, onun merhametsiz olmadığına, sapkın insan soyuna hiç benzemediğine, yaratıklarının felaketinden asla zevk almadığına inanmadan da edemezdik. Bu inançla, biz, ruhlarımızı, amansız korkulara kapılmadan onun ellerine teslim ediyor ve öldüğümüz anda bize yapmak isteyeceği her şeye tüm kalbimizle boyun eğiyoruz. [...] Bununla birlikte, insanları korkutmak amacıyla düzenlenmiş bazı insan yasalarından da habersiz değiliz; ama biz öldükten sonra bedenlerimize ne olacağını pek umursamıyor ve bunu yargıçların takdirine bırakıyoruz. [...] Doğabilimciler, bedenimizi oluşturan maddenin dağıldığını ve yaşamımızın belli dönemlerinde kendini yenilediğini dü-

şünür; öyle ki, pek çok insan, bedenlerini giysilerinden daha sık değiştirir. Tanrıbilimciler, bu farklı bedenlerden hangisiyle dirileceğimizi bize hiçbir zaman öğretmediğine göre, ölürken sahip olduğumuz bedenin, sonsuza dek sağır ve dilsiz bir parça külden başka bir şey olmayacak olması da muhtemeldir."[1]

Bu bir rastlantı mıdır yoksa Radicati'nin kitabının dolaysız bir sonucu mu? Smith'in Epikurosçu doğalcılığıyla *Dissertation philosophique sur la mort* arasında şaşırtıcı benzerlikler bulunur. Gazetelerde geniş geniş anlatılan olay Avrupa'nın tamamında büyük bir yankı uyandırır: Voltaire *Felsefe Sözlüğü*'nde (*Dictionnaire philosophique*), Diderot ise *Ansiklopedi*'sinde (*Encyclopédie*) bundan bahseder. Tutucu çevreler telaşlanır: Basit bir ciltçi bu özgür düşünceleri tasarlamış olamaz; halk sınıfları, en olumsuz yanlarını akıllarında tuttukları deist, Epikurosçu felsefi düşüncelerle yoldan çıkarlar. Alexander Pope'un 1733'te yazdığı *The Fair Suicide* gibi elejilerinden, Romalıların istemli ölümünü yücelten tarihçi Edward Gibbon'un *The Decline and Fall of the Roman Empire* (*Roma İmparatorluğu'nun gerileme ve çöküşü*) adlı yapıtına dek, yüzyıl boyunca, Antikçağ intiharlarını öven daha başka pek çok yapıt Radicati'nin kitabına gelip katılacaktır. 1726'da, Jonathan Swift, *Gulliver'in seyahatleri*'nde (*Gulliver's Travels*) insanlık durumundan bıktığını dile getirir: Şu anlamsız ve iğrenç insanlığa gelince, ölümsüzlük bizi, kahramanın yolculuğu sırasında karşılaştığı şu Straldbrugglar gibi pis kokan, tiksinti verici artıklara dönüştürecektir.

DAVID HUME'UN KİTABI

İntihar yanlısı felsefi edebiyata en büyük katkıda bulunmuş olan yapıt David Hume'a aittir. *Essays on Suicide and the Immortality of the Soul* (*İntihar ve ruhun ölümsüzlüğü üzerine deneme*) başlıklı başka bir kitapla birlikte, 1770 yılında Fransa'da, 1777 yılında İngiltere'de yayımlanmış olan yapıt, 1783 baskısının tıpkıbasımıyla geçtiğimiz yıllarda tekrar basılmıştır.[2] Kitabın hareketli tarihi konunun uyandırmış olduğu coşkuları açıklamaktadır.

1) Mektup, *Histoire d'Angleterre par Monsieur Rapin de Thoyras*'da aynen aktarılır, Lahey, 1749, XIV. cilt, s. 386-388.

2) D. Hume, *Essays on Suicide and the Immortality of the Soul*, J.V. Price, Key Texts kol., Bristol, 1992.

Sadece yirmi iki sayfadan oluşan bu kitap, toplumsal soruna değinmesi dışında, fazla bir özgünlük içermez. Üç bölümü, intiharın Tanrı'ya, komşumuza ve kendimize karşı olan görevlerimize ters düşmediğini kanıtlamaya adanmıştır.

1) İntihar, Tanrı'ya karşı bir hakaret değildir, çünkü insan, "rahatını, mutluluğunu ya da güvenliğini sağlamak için, kendisine verilmiş olan bütün yetkileri kullanabilir. Acı ve yoksulluktan kurtulamamış ve yaşamdan bıkmış bir adamın, bütün doğal ölüm korkularını kahramanca yenmiş ve bu korkunç sahneden kaçmayı başarmış bir adamın, diyorum ki böyle bir adamın, yetkisini aşıp Ulu Tanrı'nın işine karışarak ve evrenin düzenini bozarak Yaratanın öfkesini üzerine çekeceği iddiasının mantığı neredeydi?"[3] Bu çok saçmadır. Tanrı tarafından yaratılmış bütün varlıklara, rahatlarını sağlamak için şeylerin doğal akışını değiştirme hakkı ve yetkisi verilmiştir. Bizim her hareketimiz doğanın akışını değiştirir. Kendini öldürmek, onu başka herhangi bir istemli hareketten daha fazla değiştirmez. "Başıma düşen bir taşın yönünü değiştirirsem, doğanın akışını değiştirmiş olurum." O halde, "insan yaşamını kullanma hakkı, Kadir-i Mutlak'ın özel alanı olarak o kadar mahfuzsa, yani onu kullanmak tanrısal haklara bir tecavüz olacaksa, yaşamı korumak için hareket etmek de onu yok etmek kadar suç olacaktır."[4]

Tanrı'ya boyun eğilmeli. Kabul. Ama ben, "kılıcımın üstüne düşmemle, bir aslan, bir uçurum ya da yüksek ateş yüzünden can vermem arasında hiçbir fark göremiyorum. Başıma gelen her felaket karşısında benden istediğiniz Tanrı'ya boyun eğme, bir felaketi önlememe ya da ondan kurtulmama yardımcı oldukları takdirde insani eylem ve beceriyi de dışlamaz: Bir diğeri kadar iyi olan bir ilaç varsa onu niye kullanmayayım?"[5]

Fransız batıl inançları, aşı yapmanın günah olduğunu ileri sürer, çünkü hastalık üretmek Tanrı hakkına tecavüz etmek demektir. "Avrupa batıl inançları, kendi yaşamımızın sonunu saptamanın ve dolayısıyla Yaratana karşı ayaklanmanın günah olduğunu ileri sürer; öyleyse evler yapmak, toprağı işlemek ya da okyanuslarda yolculuk etmek de günah değil midir? Çünkü bu eylemlerin tümünde, biz zihnimizin ve bedenimizin güçlerini doğal seyirde bir yenilik yapmak için kullanırız."[6]

3) *A.g.y.*, s. 9.
4) *A.g.y.*, s. 11.
5) *A.g.y.*, s. 13.
6) *A.g.y.*, s. 15.

Görevinden ayrılmaması gereken asker kanıtıysa gülünçtür. Benim bedenimi oluşturan öğeler, başka bütünlerle birleşerek bir görevi yerine getirmeye devam edecektir. "Tanrı tarafından yaratılmış bir varlığın dünyanın düzenini bozabileceğini ya da Tanrı'nın alanına el uzatabileceğini düşünmek bir tür küfürdür."

2) İntihar topluma zararlı değildir. "Yaşamdan çekilen bir insan topluma zarar vermez: Sadece yararlı olmayı bırakır; bu da, bir zararsa eğer, zararların en küçüğüdür. Topluma karşı olan bütün ödevlerimiz, karşılıklı bir şey içeriyor gibi görünür. Ben toplumdan yarar görüyorum, o halde ben de onun çıkarlarını korumak zorundayım [...]. Bana büyük bir zarara mal olacaksa, topluma en ufak bir iyilik yapmak zorunda değilim; o halde, halkın benden –belki– görebileceği önemsiz bir fayda için sefil bir yaşamı neden uzatayım?"[7] Dahası, "varsayın ki ben toplum için bir yüküm, varsayın ki benim yaşamım, bir kişinin topluma çok daha yararlı olmasına bir engel. Böyle durumlarda, benim yaşamı reddetmem sadece zararsız değil, aynı zamanda övgüye değer de olmalıdır."

3) İntihar kendime karşı bir hakaret değildir. "Yaşam sürdürülmeye değer olduğu sürece kimsenin onu reddedeceğini sanmıyorum." İntihar son çaremizdir. "Topluma ancak bu yolla, öykünüldüğü takdirde, yaşamda mutlu olma olasılıklarını herkes için koruyacak ve mutsuzluk tehlikesinden uzak tutacak şeyi örnek olarak yapıp göstererek yararlı olabiliriz."[8]

Hume, son olarak, Kutsal Kitap'ın intihar konusunda hiçbir şey söylemediğini ve bize yalnızca kaçınılmaz acılar karşısında boyun eğmeyi öğrettiğini de ekler. "Öldürmeyeceksin" emri, sadece, üzerinde hiçbir hakkımızın bulunmadığı başkalarının yaşamı için geçerlidir; her halükârda, Musa'nın yasası yürürlükten kalkmıştır.

David Hume'un, 1755'e doğru, ruhun ölümsüzlüğü konulu kitapla aynı zamanda yazdığı bu küçük incelemenin sunduğu kanıtlar böyledir. Ama Hume, bunları yayımlayacağı sırada, hatta provaları bile hazırlanmışken vazgeçer ve onları geri çekmeye karar verir: Bir buçuk asır önce Justus Lipsius ve John Donne'un yaptığı gibi nüshaları toplar ve yok eder. Bu son anda vazgeçiş eleştirmenleri düşündürür.[9] Bunun baskılar sonucu olması küçük bir olasılıktır. Daha büyük olasılıkla, Hume, kanıtlarının çoğunun geçersizliğini ve sıradanlığını saptamıştır. Buna bir sorumluluk duygusunu

7) *A.g.y.*, s. 18-19.

8) *A.g.y.*, s. 21-22.

9) T. L. Beauchamp "An Analysis on Hume's "On Suicide""de bu konuyu ele alır, *Review of Metaphysics*, XXX, 1976-1977.

ve intiharı kınamanın, sürekliliği ve genelliliğiyle, eleştirilmesi güç, doğal bir yasa statüsü kazanmış olmasını da eklemek gerekir kuşkusuz. Kolektif bilinçte, intihar ensestle aynı oranda bir tabudur. Bu yasağa açıkça karşı gelmek, otoriteler ve toplumun büyük bir kesimi tarafından dışlanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmak demektir. Onun ününe hiçbir şey katmayacak bir yapıt için bütün bu tehlikeleri göze almaya değer mi? Don Kişot'la hiçbir ortak yanı olmayan Hume, kolektif bilincin önyargıları denen şu kökleşmiş yel değirmenleriyle savaşmamayı tercih eder.

Ancak birkaç nüsha elinden kurtulur. Hatta bir tanesini ödünç verdiği arkadaşlarından birinin, onu tebrik ettikten sonra kafasına bir kurşun sıktığı anlatılır. Hikâye katıksız iftiradır, ama bu sorunun uyandırdığı coşkuları çok iyi açıklar. Kitabın bir nüshası Fransa'ya ulaşır, burada d'Holbach tarafından çevrilir ve 1770 yılında yazar adı olmaksızın yayımlanır. Hume'un 1776 yılındaki ölümünün ardından, iki denemesi 1777 yılında, İngiltere'de, yine yazar adı olmadan yayımlanır. Yazarın adı, ancak, Rousseau'nun, *La Nouvelle Héloïse*'den alınmış, intiharla ilgili iki mektubunu da içeren 1783 yılı baskısının başında görülür.

Edebi basın, kitabı büyük bir düşmanlıkla karşılar. 1783'te, *The Critical Review*, denemeyi, din ve toplum için bozguncu fikirler içeren, "en yüce amaç ve umutlarımızı" yıkan "inançsızlık kitapçığı" olarak niteler. *Monthly Review*, kitaba tedbir gereği Hume'un kanıtlarını çürütüyor gibi görünen notlar eklemiş olduğu halde, editöre de saldırır. 1784 tarihli *Gentleman's Magazine*, aynı eleştiriyi devam ettirerek, editörün çürütmelerinin, zehrin reklamını yapmaktan başka bir işe yaramadığını bildirir. Aynı yıl, Piskopos George Horne da, *Letters on Infidelity*'sinde Hume'un denemesini kınar.

Editörün notları, ikna edici değilse de ilginçtir. Hume'un açığa vurduğu gerçekler, der, insan yüreğinin tek gerçek tesellisidir. Eğer herkes Hume'un fikirlerini uygulasaydı, insanlık hemen yaşamayı bırakırdı: işte Kant'ın kanıtını önceleyen düşünceler. Dahası, "bir insan için imkânsız olan, belli bir anda, varlığının gelişimine ya da toplum için ne kadar yararlı ya da önemli olabileceğine karar vermek değildir sadece; sezme yetisi olmadan, geleceğin pek çok ve anlaşılması güç değişiminde hangi amaçlara hizmet etmeye adanmış olduğunu kestirmek onun için daha da imkânsızdır."[10] Son önemli kanıt: Eğer herkes yaşamını dilediği gibi kullanma hakkına sahipse, varlığı üzerindeki haklarını bir başkasına da devredebilir, bu da sayısız sonuca yol açar.

10) D. Hume, *a.g.y.*, s. 48.

İntiharı aklayan ya da kınayan kuramsal bir kitap yazmakla doğrudan gerçek bir olayla karşı karşıya kalmak, birbirinden tamamen farklı iki deneyimdir. Mutsuz olmaktan yakınan Boufflers Kontesi kendini öldürecek gibi göründüğünde, Hume, 14 Temmuz 1764'te, ona, cesur kararından dolayı onu kutlamak için değil de, "dehşet"ini dile getirmek için şöyle yazar: "Mutluluğunuzun önünde engeller varsa, bunların ortadan kaldırılabilir ve sizin zaman zaman sözünü ettiğiniz, benimse dehşete düşmeden tasavvur edemediğim şeyden daha başka bir ilaçla tedavi edilebilir olmasını dilerdim."[11]

1746'da, Hume, damarlarını kesen Binbaşı Alexander Forbes'in intiharına tanık olur. 4 Ekim'de erkek kardeşine yazdığı gibi, onu "kanlar içinde" bulmuştur. Ama dostu hâlâ yaşıyordur. Bir cerrah çağırıp onun yaralarını sardırtır; bunu izleyen yirmi dört saat içinde, onunla bir konuşması olur: "Şimdiye kadar hiç kimse, yaşamı bu kadar kesin biçimde hor görmemiş, ayrılışına uygun ve bu kadar kararlı felsefi ilkeleri dile getirmemişti. Son dostluk kanıtı olarak, bana sargılarını gevşetmem ve ölümünü hızlandırmam için yalvarıyordu. Ama ne yazık ki biz Yunanlılar ve Romalılar çağında yaşamıyoruz artık!"[12]

Şu halde, kendi ilkelerinin uygulanması durumuyla karşı karşıya kaldığında, Hume, bunların kendi çağında geçerli olmadığını kabul eder. Gizli bir cehennem korkusunun onun içini kemirip durduğu söylenir, bu da onun kitabını yayımlatmak istemeyişini açıklayabilir. İntihar çok kişisel ve varoluşsal bir sorundur.

Robeck dışında, intihar üzerine kitaplar yazmış hiçbir yazarın intihar etmediğini de belirtelim. Ancak bu yapıtlar, hiçbir biçimde istemli ölümü savunmazlar. Bu yazarların anlatmaya çalıştığı, bedensel ya da zihinsel açıdan, yaşam çok dayanılmaz hale geldiğinde, intiharın meşru olduğudur.

D'HOLBACH VE CHAMFORT: "ÖLÜM UMUTSUZLUĞUN TEK İLACIDIR"

Hume'un bir çağdaşı olan Baron d'Holbach'ın kesin olarak ileri sürdüğü şey budur. Hemen materyalist düşünceleri benimseyen d'Holbach, artık dini kökenli itirazlara kafa yormaz: "İntiharın öbür dünyada cezalan-

11) *The Letters of David Hume*, J. Y. T. Greig, Oxford, 1932, I. cilt, s. 452.
12) *A.g.y.*, I, s. 97-98.

dırılması için, onun [intihar edenin] öldükten sonra da yaşamaya devam etmesi, dolayısıyla, gelecekteki mekânına, organlarını, duyularını, belleğini, düşüncelerini, şimdiki yaşama ve düşünme biçimini de götürmesi gerekirdi" diye yazar, *Système de la nature* (*Doğanın Sistemi*) adlı kitabının "İntihar üzerine" başlıklı bölümünde.

Bu yapıt, 1770 yılında, Hume'un kitabının, kuşkusuz d'Holbach'ın çevirisiyle, Fransa'da yayımlandığı yıl yayımlanır. İngiliz filozofun etkisi kitapta açıkça hissedilir. İntihar, diye yazar, topluma hiçbir biçimde zarar vermez, çünkü biz topluma, "sözleşen taraflar arasında karşılıklı çıkarları gözeten" bir sözleşmeyle bağlıyız. "Yurttaş topluma, vatana, ortaklarına sadece dirlik bağlarıyla bağlanabilir; bu bağ koptuğu anda, yeniden özgürdür." Her halükârda, "toplum, umutsuzluğa düşmüş bir zavallıdan, acılara boğulmuş, vicdan azabıyla kıvranmış, başkalarına yararlı olmak için hiçbir nedeni kalmamış, kendini bırakmış ve yaşamını sürdürmekte artık hiçbir yarar görmeyen bir merdümgirizden ne hayır ya da ne yardım bekleyebilir?"

İntihara, doğaya aykırı eylem şeklinde yapılan itiraz artık geçerli değildir. Doğanın içimize yaşama sevgisi yerleştirdiği söylenir. Peki ya bizim doğamız, şu ya da bu nedenle, bizde yaşamdan bıkkınlık duygusu uyandırırsa? "Bütün akıllı insanları yaşamlarını yürekten sevmeye iten aynı güç, bir adamın yaşamını, onun için berbat ve dayanılmaz olacak kadar zor ve korkunç kılarsa, adam türünden ayrılır, onun için düzen yıkılmıştır ve o, kendini yaşamdan yoksun bırakarak, onun artık varolmamasını isteyen doğanın bu kararını yerine getirir. Bu doğa, binlerce yıl boyunca, toprağın içinde, onu yaşamdan ayıracak olan kılıcı yapmaya çalışmıştır."

İntihar korkakça bir eylem değildir. İnsan ancak "dünyada hiçbir şey onu neşelendiremediğinde ya da ona acısını unutturamadığında" buna karar verir. "Mutsuzluğu, ne olursa olsun, onun için gerçektir." Ölüm korkusunu yenme gücünü, o, bu mutsuzluk içinde bulur. Zaten intihar, daha çok mutsuzluk ya da aşırılıkların neden olduğu hastalık terimleriyle düşünülür: "Tam anlamıyla ne güç ne güçsüzlük ne cesaret ne de korkaklık, sadece hem şiddetli hem de süreğen bir hastalık vardır." Bu yüzden de, düşünceler intihara götüremez ya da onları engelleyemez: "İnsanları böyle zorlu bir kararı almaya yönelten, özdeyişler değildir: İnsanda intihar etme düşüncesini yaratan, acılarla hırçınlaşmış bir mizaç, öfkeci ve melankolik bir yapı, bir düzensizlik, makinedeki bir bozukluk, bir zorunluluktur, enine boyuna düşünülmüş tasavvurlar değil."

Felsefi intihar diye bir şey yoktur. Eylemlerini haklı göstermek için büyük ilkelere başvuranlar, bilinçli olarak ya da bilinçsizce, manevi ya da fiziksel acılarını gizlemekten başka bir şey yapmazlar. Şu halde d'Holbach, insanları intihara itme suçlamasını baştan reddeder. İntiharı öven ciltler, insanların kendilerini öldürmek için haklı nedenleri yoksa, fazladan tek bir ölüme yol açmayacaktır. Buna karşılık, insanlar ölümden korkmamayı öğrenseydi, her şey çok daha iyi olurdu. Bütün zorbalıklar ve adaletsizlikler bu duygunun sömürülmesine dayanır. Sadece ölümden korkmayan kişi özgürdür.

Hamlet'i tereddüde düşüren kâbusların tehdidinden kurtulan ölüm, böylece bir huzur limanına dönüşür: "Ölmek: uyumak, hepsi bu." Huzur bahtsızın elinin altındadır: "Vefasız dostlar kötü gününde ondan yüz mü çeviriyor? Sadakatsiz bir eş kalbini mi yaralıyor? Nankör ve isyankâr çocuklar yaşlılığında ona acı mı çektiriyor? Tek mutluluğu, elde edilmesi imkânsız bir nesneye mi bağlı? Son olarak, nedeni ne olursa olsun, üzüntü, vicdan azabı, melankoli, umutsuzluk onun gözünde dünyanın görünümünü mü değiştirdi? Artık dayanacak gücü kalmadıysa, onun için korkunç bir çölden başka bir şey olmayan bu dünyayı terk etsin; onu artık kendi evlatlarından saymak istemeyen acımasız bir vatandan sonsuza dek ayrılsın; başının üstüne yıkılacak gibi duran o evden çıksın; artık mutluluğu için çalışamadığı, kendi mutluluğununsa çok pahalıya mal olacağı toplumdan uzaklaşsın [...]. Ölüm umutsuzluğun tek ilacıdır; o halde bir kılıç, bahtsızın elinde kalan tek dost, onun tek tesellisidir [...]. İnsanın içinde yaşam sevgisini ayakta tutan hiçbir şey yoksa, yaşamak acıların en büyüğü, ölmekse bundan kurtulmak isteyen kişi için bir görevdir."

Baron d'Holbach'ın iyimser bir mizacı olduğunu ve bu nedenlerden hiçbirinin onu ilgilendirmemiş olduğunu kabul etmek gerek, çünkü o, 1789 yılında, Paris'te, altmış altı yaşında eceliyle ölür. Buna karşılık, Chamfort, felsefi kötümserliğin mantığını sonuna dek götürür. Ona göre yaşam bir tuzaktır. Bizler, "fiziksel afetler ve insan doğasının felaketlerinin toplumu zorunlu hale getirdiği" şu gözyaşı vadisine atıldık. "Toplum doğanın felaketlerini artırdı. Toplum içindeki terslikler yönetim ihtiyacını doğurdu, yönetim de toplumun felaketine felaket kattı. İşte insan doğasının hikâyesi."[13]

Yaşam uzun bir felaketler zinciridir. "Yaşamak bir hastalık [...], ölümse ilaçtır." Bu da tuzağı şeytanca kılar, çünkü "bizi bunca acıya boğup da

13) Chamfort, *Maximes et Pensées*, *Œuvres complètes* içinde, 1824-1825, I, s. 354.

yaşama karşı koyulmaz bir bağlılıkla bağlanmamızı isteyen doğa, adeta, kapımıza nöbetçiler diktikten sonra evimizi ateşe verecek bir kundakçı gibi davranır. Bizi pencereden atlamak zorunda bırakması için, tehlikenin çok büyük olması gerekir." Dolayısıyla, korunma içgüdüsü, bizim ölümden, kendi kurtuluşumuzdan korkmamızı sağlayarak, bizi kendimizin gardiyanı yapar. En güvenilir koruyucumuz olan bu içgüdüye, yöneticiler, intihar tabusunu da ekler: "Krallar ve papazlar, intihar öğretisini yasaklayarak, köleliğimizin devamını sağlamak istemiştir. Onlar bizi çıkışı olmayan bir zindana hapsetmek ister."[14] Kendi içgüdümüz ve toplumsal önyargılarla yaşamın içinde tutulup da zamanından önce gitmeyi istemek, koşullarla desteklenmiş büyük bir cesaret gerektirir. Chamfort, 13 Nisan 1794'te bu cesareti göstermiş, ama yaşam onu korumak için sonuna kadar direnmiştir: Tabancasından çıkan kurşun sadece bir gözünü parçalamış, o da boğazını kesmek zorunda kalmış ve ancak birkaç hafta sonra ölebilmiştir.

FELSEFİ İNTİHAR YILLARI

Chamfort çok uç bir vakadır. Tekrar söylemek istiyorum: Gerçek felsefi intiharlar, yani yaşamdan bıkkınlığın, varoluşsal bir anlamsızlık ve sıkıntı duygusunun yol açtığı intiharlar seyrek ve şüpheli intiharlardır. Vasiyetinde yok olma arzusunu dile getiren Rahip Meslier bunlardan biri olabilir belki: "Bundan böyle, dünyada kimin ne düşündüğü, neye inandığı, ne söylediği, ne yaptığı beni pek ilgilendirmiyor. İnsanlar dilediği gibi boyun eğsin ve yönetilsin, ister akıllı, ister deli, ister iyi, ister kötü olsun, ben öldükten sonra istediklerini söylesinler ya da bana istediklerini yapsınlar, umurumda değil. Bu dünyada yapılan şeyler şu andan itibaren beni ilgilendirmiyor."

Kesin olarak ortaya kanıtlanmamış olsa da Meslier'nin intiharı son derece mümkündür ve burada dile getirilen anlayışa tümüyle uygun düşer. Onu hayatta kalmaya itecek pek bir neden yoktur. Başkaları tarafından da desteklenen meslektaşı Rahip Aubry'e göre, Jean Meslier, 1729 yılında, altmış beş yaşında kendini açlıktan ölüme terk etmiş olacaktır: "Gözlerini kaybetmiş olan Meslier, atalarının dinine karşı tüm öfkesini kustuktan sonra, sürüp gitmesinden sıkıntı duymaya başladığı bir yaşama

14) A.g.y., sayı 484.

son vermekten başka bir şey düşünmez oldu. Yaşamdan bıkmış, sınıfının anlayışına uygun olarak, sadece görünüşte yaşamak için kendine uyguladığı baskı ve şiddetlerden bezmiş, ölümünden önce bilinmeyen ve ona öylesine haksız acılar veren vicdanının çığlıkları ve korkuyla içi kemirilmiş olan Meslier yatağa girdi, oradan ancak son yolculuğuna uğurlanmak için çıkmaya kararlıydı, birkaç gün boyunca acılar içinde bekledi, bu bekleyişin süresini uzatabilecek her şeyi sürekli olarak reddetti ve sonunda öldü."[15]

Anı yazarları, edebiyat eleştirmenleri, yazarlar, gazeteciler, özellikle 1760'lı ve 70'li yıllarda, felsefi intihar haberleri peşindedir. Bachaumont'un, 1762'den 1787'ye, edebiyat dünyası ve seçkin toplumun içindeki bütün olayların kroniğini tutan ünlü *Mémoires secrets*'si,[16] kibar ve yarı kibar çevrelerde günlük yaşama dair pek çok olay arasında acı, umutsuzluk, yaşamdan bıkkınlıktan kaynaklanan ve onun İngiliz modasına bağladığı pek çok istemli ölümü de aktarır. *Mémoires*'ın daha sonraki yazarlarının konuya gösterdiği ilgi kendiliğinden açıklayıcıdır: Kesin bir kınamanın ardında, hayranlıktan yoksun olmayan, ama özellikle kaygılı bir ilgi görülür.

21 Mayıs 1762'de, *Mémoires*'da, birkaç yıldan beri, "gitgide zayıflayarak", başka bir deyişle umutsuzluk nedenli intiharlarla pek çok kişinin öldüğü okunur: "Bu aile facialarını gizlemeye çalışan insanlar bunlara tuhaf birer kaza süsü verdi. İki ay içinde, ondan fazla ünlü böyle bir cinnetin kurbanı oldu. Bu *taedium vitae*, gerçekten bilge olamayacak kadar zayıf pek çok zihni bozmuş, sözde modern felsefenin sonucudur."[17]

5 Mayıs 1769'da, tiyatro kariyerinin başlarında başarısız olduğu için kendini asan genç bir adamın intiharı konusunda, *Mémoires* yeniden bir tehlike çağrısı yapar: "Şu İngiliz emanetinin yurttaş sınıfına dek ulaşacağına kim inanırdı? Benzer olaylar bir süredir çok artmıştır ve kamuoyunun bilgisine sunulmayanlar dışında, hem aileler düşünüldüğü için hem de siyasete, akla ve gerçek kahramanlığa aykırı olan bu sözde

15) J. Meslier, *Œuvres complètes*, Paris, 1972, III. cilt, s. 397.

16) *Mémoires secrets pour servir à l'histoire de la République des Lettres en France depuis 1762 jusqu'à nos jours*, Louis Petit de Bachaumont'un (1690-1771) adından, Bachaumont'un anıları da denir. Bachaumont'un 1762'den 1771'e uzanan ilginç öyküler derlemesi, kendisi de intihar eden Pidansat de Mairobert tarafından ve daha sonra Moufle d'Angerville tarafından 1787'e kadar sürdürülür. Elle yazılıp dağıtılmış gazete haberlerinin takibini Bachaumont'un kendisi yapıyordu.

17) *Mémoires secrets*, XVI. cilt, s. 153.

felsefi anlayışın zararlı gelişmelerine engel olmak amacıyla halktan gizlenen olaylar da az değildir."[18]

26 Eylül 1770'te, *Mémoires*, Anhalt alayında subay olan bir Alman baronun, daha fazla acı çekmemesi için bir tabancayla köpeğini öldürdüğünü, sonra da "kendisine daha çok yakışan bir ölüm aleti olarak" kılıcıyla kendini delik deşik ettiğini anlatır. Bir felsefi anlayış kurbanı daha, diye belirtir *Mémories:* "Öyle görünüyor ki, bu intiharın nedeni, bu büyük kentte büyük ölçüde yaygınlaşmış olan yaşamdan bıkkınlıktır. [...] Bu olayda, subayın saçmalığının bile düşünülüp tasarlanmış olduğu görülür. Böyle olağandışı bir soğukkanlılık açıklanamaz ve bir kez daha, benzer cinayetlere izin veren ve hissedilir biçimde onları destekleyen çağın felsefesi suçlanır."[19]

5 Ekim 1770'te, kralın baş kemancısı, borçlarından dolayı "aşırı bir umutsuzluğa kapılmış"[20] olan Bay Guillemin kendini bıçaklar. 26 Şubat 1772'de, *Mémoires secrets*, taşrada, salt felsefi nedenle, bir tabancayla kendini öldürmüş bir adamın intiharını anlatır, çünkü o, bıraktığı bir notta, "dünyaya getirilirken ona danışılmadığına göre, kendisinin de kimseye sormadan kendini bundan yoksun bırakabileceğini düşündüğünü açıklar!"[21] 12 Temmuz 1774'te, *Mémoires* daha klasik bir olaya yer verir: İsviçre Muhafız Birliği'nin genç subayı, M. de Salis, genç karısının ölümünün ardından umutsuzluğa kapılıp kendini asar.[22] 16 Haziran 1775'te, "geçtiğimiz günlerde, bu ülkede iki İngiliz kendini öldürdü; sanki buraya, Fransızların onlardan aldığı ve bugün onlara örneğini sundukları şu tuhaf intihar merakıyla güçlerini artırmaya gelmişlerdi."[23] Söz konusu olan, karşılıklı nezaket gösterisinden başka bir şey değildir, çünkü aynı dönemde, pek çok Avrupa soylusunun, istemli ölüm ülkesine bir tür hac yolculuğu yapar gibi, intihar etmek için İngiltere'ye geldiği söylenir. İngiliz gazeteleri bir Fransız soylusunun Greenwich'te ve bir Alman generalin oğlunun 1789'da Hyde Park'taki intiharını anlatır. 1797'de, "Korsika Kralı"nın oğlu, Westminster Abbey'de kafasına bir kurşun sıkar. Ertesi yıl, Sorrentino Dükü aynı şeyi bir kafede yapar. 1789'da, en yankı uyandıran olay, Şansölye Maupeou'nun, yüklü bir parayla İngiltere'ye

18) A.g.y., IV. cilt, s. 234.
19) A.g.y., V. cilt, s. 171.
20) A.g.y., V. cilt, s. 173.
21) A.g.y., VI. cilt, s. 101.
22) A.g.y., VII. cilt, s. 189.
23) A.g.y., VIII. cilt, s. 79.

giden ve Brighton'da, anlamını kimsenin çözemediği kısa bir not bırakıp bir tabancayla kendini öldüren küçük oğlunun olayıdır: "Tanrı şahidimdir ki ben suçsuz ölüyorum."[24]

Tekrar Fransa'ya dönelim: 16 Haziran 1775'te, iki İngiliz'in intihar ettiği gün, *Mémoires secrets*, çok tanınmış bir kibar fahişenin, âşığı tarafından terk edilen Matmazel de Germancé'nin kendini afyonla zehirlemek istediğini anlatır. Ancak doz yetersizdir. Yeniden hayata döndürülür ve ondan sonra, gittiği her yerde macerasıyla övünür: "Can sıkıcı olan, onun bütün arkadaşlarına ölümün bir hiçlik olduğunu, kendisinin seçtiği ölüm tarzının çok hoş olduğunu ve uykuya dalındığı anda, çok hoş duygular hissedildiğini anlatmasıdır. Paris'in sefahat içinde yaşayan kibar fahişeleriyle züppe delikanlıları arasına yayıldığında, bu ders, buna benzer pek çok kazaya yol açabilir."[25]

2 Şubat 1781'de, ruhban sınıfının zengin ve bilinen bir sıkıntısı olmayan bir noterinin intiharı *Mémoires*'ı şaşırtır: "Boğazını kesen noter Bronod'un şaşırtıcı intiharından söz edilip duruluyor. Buna zihinsel bozukluğunun neden olduğu söyleniyor; bir o kadar şaşırtıcı olan da, onun hem aileden gelen mal varlığı hem deneyimleri hem de yaptığı büyük işler nedeniyle bütün meslektaşlarından daha zengin olması."[26]

1773 YILI NOELİ: "DÜNYA SAHNESİNDEN BIKTIK"

Çağın en yankı uyandıran felsefi intiharı, kuşkusuz, 1773 yılının Noel günü, Saint-Denis'deki bir handa kendini öldüren iki genç askerin intiharıdır. *Mémoires secrets*, kuşkusuz, buna uzun bir bölüm ayırır, ancak yüksek sosyetede bu olay haftalarca tartışılır ve edebiyatçıların, örneğin Grimm ve Voltaire'in mektuplarında da yankısı görülür. İki genç adamın hikâyesi bugün hâlâ insanların ilgisini çekmektedir.

Önce olaylar: 24 Aralık 1773'te, biri çok sembolik biçimde Humain diye çağırılan, yirmi dört yaşında bir emir subayı, diğeri Bourdeaux adında, yirmi yaşında bir dragon süvarisi olan iki genç asker, Saint-Denis bazilikasının yanındaki "Kraliyet kılıcı" hanına yerleşirler. Paris'ten posta

24) *The Times*, 19 Eylül-6 Ekim 1789.
25) *Mémoires secrets*, *a.g.y.*, VIII. cilt, s. 79.
26) *A.g.y.*, XVII. cilt, s. 56.

arabasıyla gelmişlerdir ve bu son yolculuğu neden yaptıkları hâlâ bir merak konusudur. Kuşkusuz eşcinsel bir çift söz konusudur: "İkisi de, tutum ya da davranışları yüzünden pek yüz ağartıcı olmayan bir biçimde polis kayıtlarında kayıtlıydı" diye yazar gazeteler. Patron, daha genç olanı, yani Bourdeaux'dur. Genç yaşına rağmen şimdiden pek çok işte çalışmış olan Bourdeaux, eski bir Cizvit öğrencisidir. Belsunce alayına bağlıdır.

Önce bir akşam yemeği ve bir oda isterler. Gece ayinine katılmadıkları fark edilir. Ertesi sabah, ayın 25'inde kenti dolaşırlar, sonra öğlende, odalarına çıkıp yumurtalı çörek, bir şişe şarap ve kağıt isterler. Bourdeaux için iki uzun açıklayıcı not yazma vaktidir. Sonra ikisi de masaya oturup tabancasını çıkarır ve ağzına bir kurşun sıkar. Masanın üstünde, bir "vasiyet" ve Bourdeaux'nun Belsunce alayındaki teğmeni, M. de Clérac'a yazılmış bir mektup bulunur. Önce şu mektuba bir göz atalım:

"...Sizin birçok kez benim şu andaki yaşantımdan hoşnut olmadığımı söylediğinizi hatırlıyorum [...]. O günden sonra kendimi daha ciddi biçimde inceledim ve bu bıkkınlığın her şeyi kapsadığını, olası her yaşantıdan, insanlardan, bütün evrenden ve kendimden sıkıldığımı fark ettim; bu keşiften bir sonuç çıkarmam gerekti.

"İnsan her şeyden bıktıysa, her şeyi bırakıp gitmeli. Bu zor bir hesap değil; ben bunu geometrinin yardımı olmadan yaptım; ve şimdi, yirmi yıla yakın zamandır sahip olduğum ve on beş yıl boyunca bana yük olmuş yaşam brövesinden kurtulmak üzereyim. [...]

"Bu zor yaşamdan sonra varlığımız devam ediyorsa ve izinsiz çekip gitmenin herhangi bir tehlikesi varsa, geri dönüp bunu size bildirmek için izin almaya çalışacağım. Eğer hiçbir tehlike yoksa, tüm bahtsızlara, yani tüm insanlara beni izlemelerini tavsiye ediyorum. [...]

"Hiç kimseye bir özür borcum yok. Ben firar ediyorum; bu büyük bir suç; ama ben kendimi cezalandıracağım ve yasanın gereği yerine getirilmiş olacak. [...] Elveda, sayın teğmenim [...]. Yine çiçekten çiçeğe konun ve bütün hazların olduğu kadar bütün bilgilerin de özünü toplamaya devam edin. [...]

"Siz bu mektubu aldığınızda, ben en fazla yirmi dört saat önce yaşamayı bırakmış olacağım, en içten saygılarımla, sadık bendeniz: Bourdeaux, eskiden bilgiçlerin öğrencisi, sonra emir subayı, sonra keşiş, sonra dragon süvarisi, sonra hiç."

Bourdeaux ve Humain'in birlikte imzaladıkları "vasiyet", iki genç adamın bu davranışının daha genel nedenlerini açıklar:

"Bizi ömrümüzü yarıda bırakmaya zorlayan hiçbir acil neden yok; bir süre yaşayıp bir sonsuzluk olamamanın acısı: Bizi kaderin bu despotça eyleminden önce davranmaya iten ortak nokta budur. [...] Biz bütün hazları tattık, türdeşlerimizi minnettar kılmanın hazzını bile; bu hazları hâlâ yaşayabiliriz, ama bütün hazların bir sınırı vardır ve bu sınır, onların zehridir. Biz dünya sahnesinden bıktık; bizim için perde indi, rollerimizi, birkaç saat daha oynamak isteyecek kadar zayıf olanlara bırakıyoruz. Yaşamdan bıkkınlık: Bizi onu terk etmeye iten tek neden bu.

"[...] Birkaç toz tanesi, kendini beğenmiş türdeşlerimizin varlıkların kralı adını verdiği şu hareketli et yığınının zembereklerini bozdu.

"Adaletin beyleri, bedenlerimizin yazgısı sizin elinizde, biz onları, yazgılarından kaygı duymayacak kadar hor görüyoruz. [...]

"Bu hanın hizmetçisi, mendillerimiz ve boyunbağımızla birlikte, benim ayağımdaki çorapları ve diğer önemsiz çamaşırları da alacaktır. Eşyalarımızın geri kalanı, hakkımızda yapılacak soruşturma ve hazırlanacak gereksiz tutanakların masraflarını ödemek için yeterli olacaktır. Masanın üstüne bırakacağımız üç ekü içtiğimiz şarabın fiyatını karşılayacaktır. Saint-Denis'de, şu 1773 Noel günü.

"İmza: Bourdeaux – Humain."

Olay büyük yankı uyandırır. Ancak tepkiler kınamadan çok şaşkınlığı dile getirir. Bourdeaux hakkında, *Mémoires secrets*, "beş yaşından beri yaşamdan hep sıkılırdı. Seçkin üslupta ve bilgece düşüncelerle yazılmış olan bu yazı, yazarının eğitimini ortaya koyuyor"[27] der. Madame du Deffand arkadaşı Voltaire'e şöyle yazar: "Saint-Denis'deki iki askerin macerası konusunda ne düşünüyorsunuz? Bence referans kitaplarına girmeyi hak ediyor. Doğa'dan başka kimsenin bir şey söylemeye hakkı yok." Mektubu ve vasiyeti olduğu gibi aktaran Grimm, bunlardan, "çok cesur bir felsefenin melankolik beyinlerde yol açabileceği zararların" bir başka örneğinin söz konusu olduğu sonucunu çıkarır, ancak ilgisini de pek gizleyemez. Sodominin, çok aşikâr ve uç durumlarda ölümle cezalandırılması gereken yüz kızartıcı bir suç olduğu bir toplumda, tutkularını itiraf etmenin onlar için imkânsız olması nedeniyle, iki askerin hareketlerinin belki de başlıca nedeni olan eşcinselliklerine kimsenin imada bulunmamış olması tuhaftır. İki genç insanın, sürüklenen, delik deşik edilen ve asılan cesetleri daha sonra yakılmış, külleri de çöplüğe atılmıştır.

27) A.g.y., VII. cilt, s. 100.

Albert Bayet'nin, 1922 yılında sunduğu *Le Suicide et la morale* [*İntihar ve ahlak*] konulu önemli doktora tezinde, söz bu davaya geldiğinde aniden tavır değiştirmesi şaşırtıcıdır. İçerdiği bilgilerin çokluğu ve görüşlerinin genişliğiyle, Bayet'nin "nüanslı ahlak" dediği şeye ve bunun birçok tarihi kanıtına karşı sempati izleri taşıyan tam tarafsızlığıyla, intiharın ilk gerçek tarihi ve bu konuda her zaman bir başvuru kitabı olmuş olan bu önemli yapıtta, Saint-Denis'deki iki askere karşı güçlükle zapt edilmiş bir öfke sezilir. Olaya bir sayfadan fazla yer ayırdığı halde, Bayet onu dikkate almaya değmez, can sıkıcı bir anekdota indirgemeye çalışır. "Daha da basit şeylerle uğraşılıyor" diye yazar giriş bölümünde, Robeck'ten bahsettikten hemen sonra; "bu sıradan olay" onu kızdırır ve saldırganlaştırır: "Çözüm değildi, buna gülünecekti" der Bourdeaux'nun mektubundan özetler aktardıktan sonra. Bunların "çocukça şarlatanlıklar", "basit zırvalar", "çocuksu kanıtlar"dan başka bir şey olmadığını söyler ve Grimm'in düşüncesinin ona "çok hoşgörülü" göründüğünü ekler; iki genç adamın "çağlarının felsefesi" ile hiçbir ilgisi yoktur. Kişisel yorumda bulunmadan yüzlerce intihar olayı anlatan önemli bir tezin sekiz yüz sayfası içinde sadece bir yerde görülen böyle bir ton değişikliği, Bourdeaux ve Humain'in, 1773 Noel'indeki şu üzücü hikâyeleriyle, gerçekte, eylemleriyle düşüncelerini birleştirmeye cesaret ederek sorunun özüne ulaştıklarını gösterir. "Dünya sahnesinden", anlamsız buldukları bir dünyanın gösterisinden bıkınca, mantıklı olarak, onu hemen terk ederler.

1761 yılında Calaslar'ın oğlunun yaptığı şey de budur kuşkusuz. Ancak onun hareketi, ölümü etrafında gelişen olaylar ve şu ünlü "dava" nedeniyle bütün anlamını yitirmiştir. Oğulları Marc-Antoine'ın kendini asarak intihar ettiğini öğrenen Calas ailesi, ölümün nedenini gizlemeye çalışır: "Kardeşinin kendini öldürdüğünü kimseye söylemeyeceksin; zavallı ailenin onuru kurtulsun hiç olmazsa" der baba Calas, diğer oğlu Pierre'e, Pierre'in ifadesine göre.[28] Alçaltıcı sonuçları nedeniyle, intiharın halk arasında her zaman ne kadar korkulan bir şey olduğu bu tepkiyle ölçülebilir. Sonuç, bilindiği üzere, Calaslar'ın, Katolikliği benimsemesini önlemek için oğullarını öldürmekle suçlanması olmuştur.

Bizim konumuz için önemli olan, bu intiharın nedenlerini açıklayan kız kardeşi Donat Calas'nın ifadesidir: Marc-Antoine'ın melankolik mizacı, mesleki başarısızlığı ve Plutarkhos, Seneca, Montaigne ve Shake-

28) "Calas davası: orijinal belgeler", Voltaire'in *Mélanges*'ı içinde, Pléiade, Paris, 1961, s. 547.

speare'i okuması; zavallı, Hamlet'in monologunu ezbere biliyordu, üzerinde sık sık düşünüyor olmalıydı: "Bütün felaketlerimizin kaynağı, ağabeyimiz Marc-Antoine Calas, karamsar ve melankolik bir mizaca sahipti; birtakım yetenekleri vardı, ancak ne hukuk alanında lisans alabilmiş (çünkü dürüst işler yapması ya da sertifika satın alması gerekiyordu) ne de tüccar olabilmişti (çünkü bu iş ona göre değildi); servete götüren bütün yollarda geriye itildiğini görüp derin bir üzüntüye kapılıyordu. Onu sık sık intihar üzerine yazmış çeşitli yazarların, kimi zaman Plutarkhos ya da Seneca'nın, kimi zaman da Montaigne'in metinlerini okurken görüyordum: Hamlet'in, İngiltere'de çok ünlü olan şu eşsiz monologunun manzum çevirisini ve *Sidney* adlı bir Fransız trajikomedisinin pasajlarını ezbere biliyordu."[29]

Diğer durumlarda olduğu gibi, burada da, "felsefi" gerekçenin intiharın tek nedeni olamayacağı açıktır. İnsanlar sadece Eskilere öykünmek için ya da *Hamlet*'i ezbere bildikleri için kendilerini öldürmez: Hem Hamlet'in kendisi de, bilindiği üzere, hayatta kalmayı daha akla yatkın buluyordu.

İNGİLİZ ARİSTOKRASİSİNDE İNTİHARLAR: FELSEFE Mİ YOKSA KUMAR MI?

Aynı biçimde, İngiltere'de de, eleştirmenler ve yergiciler, aristokratların intiharları için ileri sürülmüş felsefi nedenlerin, asıl nedenleri gizleyen birer bahaneden başka bir şey olmadığını belirtirler: kumar borçları ve sefahat öncelikle. Charles Moore, *Full Inquiry into Suicide*'de, kumar, intihar ve düelloyu, aptalca onur meseleleri yüzünden kendini öldürmeye hazır yaldızlı gençliğin aylaklığının bir sonucu olarak görür. Örneğin 1741 yılında, Nourse diye biri Londra kumarhanelerinden birinde Lord Windsor'la kavga eder ve onu düelloya davet eder. Lord Windsor, aralarındaki toplumsal fark nedeniyle bunu kabul etmeyince, Nourse boğazını keser. 1755'te, The Last Guinea kulübünün beyefendileri servetlerini saçıp savurduktan sonra kendilerini öldürmeye ant içerler ve sözlerini tutarlar.[30] 1757'de, John Brown, "Romalı savaşta kaybettiği için kendini öldürüyordu, İngiliz ise whistte kaybettiği için; eskinin kahramanı

29) A.g.y., s. 539.
30) *Connoisseur*, Londra, 1755, I, s. 295-296.

ülkesinin şerefini lekelediği için, modern insan ise Arthur'da [bir kumarhane] görünmeye cesaret edemediği için"[31] diye yazar ve *Connoisseur*, aristokratik intiharların gerçek nedeninin "bilinçli bir savurganlık ve sefahatin yol açtığı" umutsuzluk olduğunu açıklar. 1774'te, John Herries şöyle yazar: "Çağın lüks çılgınlığı ve ahlaki bozukluğu doruğa ulaştığında, cehennemin oğlu, suçluluk, vicdan azabı ve umutsuzluğun korkunç sonucu, intihar, uğursuz etkisiyle inananları her zamankinden daha fazla zehirlemeye başlar."[32] Caleb Fleming de, *A Dissertation upon the Unnatural Crime of Self-Murder*'da, intiharı kumara, sefahate ve lükse bağlar.[33]

16 Eylül 1756 tarihli *World* gazetesinde, Edward Moore alaylı bir tonla, bütün bu soylu kişiler için, intihara tahsis edilmiş bir kurum, dairelerinde gelişmiş ve soylu intihar araçlarının bulunacağı, "intiharlara özel bir yapı" inşa etmeyi önerir; saf kaynak sularıyla beslenen mermer banyolar, aktörler için hançerler ve zehirler, askerler için yere çakılmış kılıçlar, kumarbazlar için zar biçiminde kurşunlarla dolu tabancalar, orta sınıflar için ipler.[34]

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, İngiltere'deki aristokratik intiharların listesi şaşırtıcıdır. 1798'de, Buckinghamshire Kontu, 1750'li yıllardan itibaren, on altısı tabancayla, ikisi kılıçla, sekizi bıçakla ya da usturayla kendini öldürmüş otuz beş nüfuzlu kişi sayar. Hiçbiri kınanmaz. 1731'den sonra, kumar dünyasının ünlülerinden biri, Fanny Braddock, Bath'ta intihar eder. 1740'ta, Scarborough kontu bir tabancayla kendini öldürür, tıpkı 1755 yılında, kumarda bir servet kaybeden Parlamento üyesi Lord Montfort'un yaptığı gibi. 1765'te, sıra Bolton dükündedir, 1766'da da Lord Milton'un oğlu John Damer intihar eder. Koskoca bir serveti saçıp savurduktan sonra, Damer, Covent Garden'da bir süit kiralar ve son bir fuhuş gecesinin ardından kafasına bir kurşun sıkar. 1767'de, Thomas Davers, ardında, bir centilmen gibi tabancayla ölme olanaklarına sahip olamamaktan yakındığı bir dörtlük bırakarak kendini zehirler. 1771'de, servetini kumarda kazanmış olan Parlamento üyesi Jenison Shafto, her şeyini kaybedince hayatına son verir. 1783'te, yine bir Parlamento üyesi ve büyük bir kumarbaz olan William Skrine bir tavernada tabancayla kendini öldürür. 1784'te, servetini saçıp savurmuş genç bir

31) J. Brown, *An Estimate of the Manners and Principles of the Times*, Londra, 1757, s. 95.
32) J. Herries, *An Address on Suicide*, Londra, 1774, s. 6.
33) C. Fleming, *A Dissertation upon the Unnatural Crime of Self-Murder*, Londra, 1773.
34) *World*, 16 Eylül 1756, s. 1161-1162.

adam "büyük bir soğukkanlılıkla" intihar eder, diye yazar *Annual Register*. 1785'te, kaptan James Battersby, düello nedeniyle tutuklandıktan sonra bir hançerle kendini öldürür. 1788'de, Galler Prensi'nin dostu ve kumar partneri olan George Hesse, yüklü miktarda para kaybettikten sonra kumarhanede intihar eder. *Times* onu över. Aynı yıl, Lord Saye ve Sele, ertesi yıl Kont de Caithness, 1797'de de Vikont Mountmorres kendini öldürür.

Elbette, bütün bu kişiler sorgu yargıcı tarafından deli ilan edilirler: akla ve düşünsel nedenlere dayanan ve "felsefi" olduğu ileri sürülen intiharlar için tam bir çelişki! Delilik kararı kuşkusuz kimseyi kandıramaz. 1759'da Edward Walsingham'ın durumunda olduğu gibi, çoğu zaman rüşvetle ya da 1783'te John Powell'ın durumunda olduğu gibi yalancı tanıklar göstererek elde edilen karar, kuşkusuz aynı zamanda tıbbi soruşturmanın da bir sonucudur. Bu seçkin aileler içinse bir doktorun işbirliğini sağlamaktan daha kolay bir şey yoktur. 1765 yılında, bu doktorlardan biri, Bolton Dükü'nün ölümünden sonra, "Saygıdeğer Dük"ün, onu "duyularından yoksun bırakabilecek"[35] yüksek bir ateşten acı çektiğini belirtir.

İngiliz siyaset dünyası intihardan özellikle etkilenmiştir: XVIII. yüzyılda, daha önce de söylediğimiz gibi, çoğu siyasetle ilgisi olmayan nedenlerle, yirmi bir Parlamento üyesi intihar eder. En ünlüsü, Hindistan'ı fetheden Sir Robert Clive'dir. Doğu Hindistan Şirketi'nin yönetimi konusunda eleştirilen Clive, 1774 yılında kendini öldürür.

Altında yatan gerçek ne olursa olsun, felsefi intihar, sıklıkla Aydınlanma Çağı ve yaşam kendisi için bir yük olduğunda onu terk edebilen akılcı insanın en yüce özgürlüğü kavramlarına bağlanır. Filozofların dostu, aydın despotizmin simgesi, Prusya Kralı II. Friedrich, bir kurdeleyle bağlanmış küçük bir altın kutunun içinde on sekiz tane uyuşturucu hap taşır ve "şu geri dönüşü olmayan karanlık kıyılara doğru çekip gitmek için yeterli doz" diye yazar. Sık sık ve özellikle askeri durum kötü gittiğinde, kendini öldürme niyetini dile getirir. Kunersdorf bozgunundan sonra iki gün bunalımdan çıkamaz: "Doğmaya değer miydi? [...] Hâlâ yaşıyor olmam neredeyse aptallık [...]. Ah! ölüler ne kadar şanslı yaşayanlardan!" Maxen'in teslim edilmesinden sonra, d'Argens'a şöyle yazar: "Başıma gelen şanssızlık ve felâketlerden o kadar bunaldım ki bazen ölmek istiyorum, yıpranmış ve acı çekmeye mahkûm edilmiş bir beden-

35) M. MacDonald ve T. Murphy, *a.g.y.*, s. 128.

de yaşamaktan gitgide sıkılıyorum." Kız kardeşine ise: "Devletini, ulusunun şanını, kendi ününü kaybettikten sonra bir prens nasıl yaşayabilir? [...] Hayır, sevgili kardeşim hayır, siz bana böyle kalleşçe öğütler vermeyecek kadar soylu düşünüyorsunuz. Özgürlük, böylesine değerli bir ayrıcalık, XVIII. yüzyıl hükümdarları için, Romalı soylulara olduğundan daha az mı değerli olacak? Brutus ve Cato'nun, mertliği prensler ve krallardan daha ileri götürmüş olacağını kim söyleyebilir? [...] Yaşam, ona sımsıkı bağlanmaya değmez kuşkusuz."[36]

II. Friedrich ruhsal çöküntü evrelerinden birinde şöyle der: "Yaşamın en güzel günü, onun terk edildiği gündür." Ancak çalışkan mizacı hemen üstünlüğü ele geçirir ve o, ateşli bir çalışmayla melankoliyi yener: "Sıkı bir çalışma kadar rahatlatıcı bir şey yoktur" der ya da sonu gelmez okumalara girişip, Fleury'nin *Histoire ecclésiastique*'inin otuz altı cildini ve De Thou'nun *Histoire universelle*'inin on altı cildini yalayıp yutar. Böyle büyük bir işi başarma enerjisine hâlâ sahip olup da kendini öldüren çok azdır.

ROMANTİK İNTİHAR: LYONLU ÂŞIKLAR VE ROUSSEAU

Felsefi intiharla romantik intihar arasındaki mesafe göründüğünden daha kısadır. Kuramsal olarak, ilkine entelektüel bir düşünce, ikincisine duygu neden olur. Aslında, insan salt düşünceyle kendini öldürmez; ancak bir makine bir hesabın sonunda kendini yok edebilir. Salt duygusal bir devinimle ya da basit bir tutku söz konusu olduğunda da insan kendini öldürmez. Saint-Denis'deki askerlerde, yaşam zorluğunun bilinci insanlık durumunun anlamsızlığını saptamaya yardımcı olmuştur. 1770 yılında, Lyonlu âşıklarda ise, mutsuz bir geleceğin kesinliği, tutkunun şiddetiyle birleşip yüzyılın en ünlü romantik intiharlarından birini ortaya çıkarır.

O yıl, eskrim hocası Faldoni, doktorlarından çok yakında öleceğini öğrenir. Sevdiği kız onsuz yaşayamayacağını söyler ve birbirini çok seven iki âşık, romantik bir mizansende kendilerini öldürmeye karar verirler: Bir şapelde, her biri kalbine dayalı bir tabancayla birlikte sol kollarından birbirine bağlıdır ve onların ilk hareketinde silahı ateşleyecek biçimde, bir ucu tetiğe, diğer ucu onları birleştiren bağa bağlanmış bir kurdele vardır. Kamuoyu kınamaktan çok onlara acır. Gazeteler ve bütün edebi-

36) P. Gaxotte tarafından alıntılanmış, *Frédéric II*, Paris, 1972, s. 18.

yat çevresi, 1771'de, *Histoire tragique des amours de Thérèse et de Faldoni* (*Thérèse ve Faldoni'nin aşklarının acıklı hikâyesi*) adlı bir öyküyü yaratan ve Léonard ile Pascal de Lagouthe'un romanlar çıkaracağı bu olaydan bahseder. Delisle de Sales hayranlığını dile getirir. Rousseau ise bu olayla ilgili şöyle yazar:

Basit dindarlık burada sadece bir cinayet görür,
Duygu hayran kalır ve akıl sadece susar.

Romantik intiharın ve her şeyden önce aşk intiharının pek çok varyantı vardır: Bu tema, Jean-Jacques Rousseau'ya, intihar konusunda, 1761 yılında *La Nouvelle Héloïse*'e eklenmiş iki eşsiz mektubu yazma fırsatı vermiştir. Her zaman olduğu gibi, yazarın kişisel düşüncesini anlamak güçtür, çünkü Rousseau, kanıtları iki roman kişisinin ağzından aktarır: Saint-Preux, Lord Edouard'a yazdığı bir mektupta lehte kanıtlar sunar, diğeriyse buna aleyhte kanıtlarla karşılık verir.

İlk mektup: Saint-Preux, yaşamdan bıktığını ve ondan artık hiçbir beklentisi olmadığını, her insanın, yaşam kendisi için bir acı, diğerleri içinse bir yük olduğunda, ona son vermekte özgür olduğunu açıklar; insan bedenini kurtarmak için kolunu, mutluluğunu kurtarmak için de bedenini feda edebilir. Tanrı bize bir akıl vermiştir, bu akıl sayesinde biz, yaşamı ne zaman terk etmemiz gerektiğine karar verebiliriz; bu yaşam zaten bir hatalar, acılar ve kötülükler yığınıdır. Din bize en bilge yaşam biçiminin, dünyadan elini eteğini çekmek, nefse sırt çevirmek olduğunu öğretmez mi? Rousseau yok oluş tinselliğinin ikircilliğini ortaya koymaktan da geri kalmaz. Ayrıca, bir insan mutsuzsa, öyle ki acısı ölüm korkusundan da büyükse, çekip gitmesi daha iyi olmaz mı? Geleneksel ahlakın savunucuları, diye devam eder Saint-Preux, kendileriyle çelişir: Çünkü onlar, hem yaşamın bir lütuf olduğunu, hem de ona katlanmanın ölmekten daha fazla cesaret gerektirdiğini ileri sürerler. Ancak bir deli kaçabileceği acılara katlanmaya razı olur. Hiç kimseye yararı olmayan, yakınmalarıyla herkesi usandıran yalnız bir adam çekip gitmekte haklı değil midir? Kutsal Kitap hiçbir biçimde intiharı yasaklamaz, Kilise, bunun aksini ileri sürdüğünde, daha çok pagan felsefelerinden esinlenir. Öldürme yasağı pek çok istisna içerir: Neden intihar da bunlardan biri, hem de en mantıklısı olmasın, sonuçta söz konusu olan insanın kendi yaşamı değil midir? Çökmüş, acıdan kıpırdayamaz olmuş, çirkinleşmiş, alçalmış, insanlıktan çıkmış bir halde yaşamın dışına atılmayı beklemek

mi gerekir? Ölüm istendiği sürece, insan gibi çekip gitmek daha onurlu değil midir?

Lord Edouard'ın yanıtı: Ben bir İngiliz'im, bana intihar konusunda ders vermeyiniz. Siz ki inançlısınız, Tanrı'nın sizi yeryüzüne kazara, hiçbir ahlaki amaç ve niyet olmaksızın, sadece yaşamak, acı çekmek ve ölmek için gönderdiğini nasıl düşünebilirsiniz? Dünyaya geldiyseniz, yerine getirilmesi gereken bir göreviniz olduğu içindir. Siz yaşamda sadece kötülükler görüyorsunuz, oysa gerçek yaşamda iyiyle kötü her zaman iç içedir. Şu anda mutsuzsunuz, ama teselli bulacağınız zaman da gelecektir. Biz hep sıkıntılarımızın sonunun gelmeyeceğini sanırız, bu tümüyle yanlıştır. Bedenin acılarıyla ruhun acılarını birbirinden ayırmak gerekir: Bedensel acılar çok şiddetli ve dindirilemez olduğunda, yetilerimizi ortadan kaldırıp akıl sağlığımızı bozduğunda, insanlıktan çıkarız, o zaman intihar kabul edilebilir; ancak ruhun acılarının her zaman ilacı vardır: En önemlisi de zamandır ve zaman çabuk geçer; sonunda sadece bizim hayırlı işlerimiz kalır. Bizim Yaratan'a karşı ayaklanmaya, doğamızı değiştirmeye ve uğruna yaratıldığımız amacı yerine getirmeden gitmeye hakkımız yoktur. Ayrıca biz topluma ve ülkemize karşı da yükümlüyüz.

Mektupların içeriği böyledir. Yorumcular, genel olarak ilkine daha çok önem vermiş ve Rousseau'yu, intihar özgürlüğünün bir yandaşı gibi göstermiştir. Gerçek kuşkusuz biraz daha farklıdır. Öncelikle, romanın kendisi Lord Edouard'a hak verir: Saint-Preux intihar etmez ve verdiği iyi öğütler için arkadaşına minnettar olur. Sonra, Rousseau'nun kendisi de, 1761, 1763 ve 1767 yıllarındaki şiddetli eğilimlerine rağmen kendini öldürmez: Onun intihar ettiği hikâyesi katıksız bir masaldır. Kabul ediyor gibi göründüğü tek istisna, Saint-Preux tarafından da hatırlatılmış olan, dinmek bilmeyen dayanılmaz bir acıyla insanlıktan çıkmış kişinin intiharıdır. Dolayısıyla, Rousseau'yu romantik intiharın piri yapmak yanlıştır.

GOETHE, ROMANTİK (WERTHER) VE FELSEFİ İNTİHARIN (FAUST) ÜSTADI

Goethe bu unvanı daha çok hak eder kuşkusuz, ama bu onun başına bazı belalar açmadan olmaz. 1774'te *Genç Werther'in Acıları*'nı (*Die Leiden des jungen Werthers*) yayımladığında yirmi beş yaşındadır ve bunu yazarken, yakından tanıdığı bir genç adamın, Braunschweig elçiliğinin sekreteri Karl Wilhelm Jerusalem'in intiharından esinlenir. Bu genç adam, âşık

olduğu evli kadın tarafından reddedildiği için kendini öldürmüştür. Aynı dönemde, Goethe'nin kendisi de evli bir kadına, Lotte'a âşıktır. *Hamlet*'in, Richardson'un *Pamela*'sının ve *La Nouvelle Héloïse*'in ışığında gelişmiş olan bu kişisel dramlar *Werther*'in temelini oluşturur.

Romanın uyandırdığı yankı çevrenin bu konudaki duyarlılığını açıklar. Werther bir moda yaratmaz; o, yansıması olduğu bir ortama bir biçim verir sadece. İntihar tartışmaları, yüzyılın ortasından itibaren kültürlü çevreleri geniş ölçüde duyarlılaştırmıştır: 1761'de Saint-Preux'nün mektubu, 1770'te Chatterton'un intiharı, Lyonlu âşıklar ve Hume'un kitabının Fransızca çevirisi, 1773'te de Saint-Denis'deki askerlerin ölümü... Werther, istemli ölümün yasallığıyla ilgili tartışmaların şiddetlendiği, coşkuların yükseldiği bir anda çıkar gelir. Genç bir adamla, evli ve namuslu bir kadın arasındaki bu imkânsız aşkın hikâyesi dokunaklı bir intiharla son bulur; bütün temel tutkular tam bir karışıklık ve belirsizlik içindedir: aşk, ölüm ve varlıkların çare bulunmaz iletişimsizliği. Bastırılmış cinsel duygular, erdem, kaçınılmaz kader, gençlik ve ölüm: Eski Rejim'in sonunda duyarlılıkları canlandıran her şey, Avrupa gençliğinin, sözlerini Hamlet'in sözlerini ezberlediği gibi ezberleyeceği Werther'de şiirsel ve melankolik bir ifadesini ve son noktasını bulur: "Ölmek! Ne demek bu? Bak, ölümden söz ederken hayal kuruyoruz. Ben kaç kişinin öldüğünü gördüm; ama insanlığın ufku öyle dar ki varlığının başıyla sonu hakkında en ufak bir fikri yok. Şu anda hâlâ bana ait, sana ait. Sana ait sevgilim! Ama bir süre sonra birbirimizden ayrılmış (...) kopmuş olacağız (...) belki de sonsuza dek! Hayır, Charlotte, hayır... Ben nasıl yok olabilirim? Sen nasıl yok olabilirsin? Biz varız, evet... Yok olmak! Ne demek bu? Yine boş bir sözcük, yüreğimin anlamadığı boş bir ses... Ölü, Charlotte! soğuk toprağın altına gömülmüş, dapdaracık, zifiri karanlık!"[37]

Kitap 1775'ten sonra Fransızca'ya çevrilir ve on yıl içinde art arda on beş baskı yapar.[38] Birçok uyarlaması yapılır. 1779-1799 yılları arasında dört İngilizce çevirisi yayımlanır, sonra 1810'a kadar üç çevirisi daha basılır. Ve hemen ona öykünmeler başlar: 1777 yılında, İsveçli genç Karstens, yanında *Werther*'in sayfaları açık bir nüshasıyla birlikte, tabancayla kendini öldürür; ertesi yıl, sevdiği adam tarafından terk edildiğini sanan Christiane von Lassberg, cebinde *Werther'in Acıları*'yla birlikte

37) Goethe, *Die Leiden des jungen Werthers* (*Les Souffrances du jeune Werther*), Fransızcaya çeviren B. Groethuysen, Gallimard, 1973, s. 162-163.

38) M. Baldensperger, *Goethe en France*, Paris, 1902, s. 18.

kendini suya atar; bir kunduracı çırağı, yeleğinde bir *Werther*'le birlikte pencereden atlar; 1784'te, yatağında intihar eden genç bir İngiliz bayanın yastığının altında bir *Werther* bulunur. Bu durum, 1835 yılında Karl von Hohenhauser'e kadar aralıksız devam eder. "Werther dünyanın en güzel kadınından daha fazla intihara yol açmıştır" diye yazar Madame de Staël.

"Werthermania" kaygı verici bir boyut alır. Bazı bölgelerde kitap yasaklanır; Goethe eleştirilere maruz kalır: 1775 yılında, Papaz Goeze, Goethe'yi, "rezilliği" kahramanca bir davranışla bir tutmakla suçlar; Profesör Schlettwein onu "halka zararlı düşünceler aşılayan" biri olarak görür; Papaz Dilthey onu mahkûm eder. 1804'te, *Mercure de France* "Goethe hoş görülemez, yapıtının amacı apaçık ahlakdışıdır" diye yazar.

Suçlama gülünçtür kuşkusuz. Goethe, bir intihar savunusu değil, bir roman yazmıştır. Bütün gençlerin istemli ölümünden onu sorumlu tutmak, bütün edebiyatı suçlamak demektir. Asırlardır, binlerce roman, ahlakçıların kınamasına maruz kalmadan intiharları anlatmıştır. *Werther* aleyhindeki tepkilerin bu kadar sert olmasının nedeni, çoğu insanın, intiharın "toplumsal bir olaya", dalga geçilemeyecek can sıkıcı ve tehlikeli bir soruna dönüştüğü izlenimine kapılmış olmasıdır.

Yapıtının varsayılan etkilerinden kaygıya düşen Goethe, 1775'ten sonra, *Werther*'in ikinci kitabının başına, şu dizeyle biten bir dörtlük koyar: "Bir erkek ol, bana öykünme." 1777'de, ona çağın hastalığı melankoliden acı çektiğini yazan bir genci ziyaret edip onunla konuşmaya çalışacak ve 1779'da şöyle yazacaktır: "Tanrı beni tekrar bir *Werther* yazmak zorunda kalmaktan korusun." İlk izlenimi düzeltmeye çalışmak için, yapıtında pek çok kez üstü kapalı biçimde bunu belirtir. Yaşamının sonunda, olayları daha doğru biçimde değerlendirecek ve Derby Piskoposu Lord Bristol, "tümüyle ahlakdışı ve lanetli" kitabından dolayı onu eleştirdiğinde, ona yanıt olarak, siyasetçilerin, vicdanları tümüyle rahat biçimde milyonlarca insanı ölüme gönderdiğini söyleyecektir.[39]

Goethe, felsefi intiharı da incelemiş ve Faust temasını yeniden ele alarak, ona soylu bir anlam ve evrensel bir boyut vermiştir. Alman şair, böylece, XVIII. yüzyılın iki büyük intihar eğiliminin temsilcisi olmuştur. Evrensel bilgiye ulaşabilmek ve Tanrı'ya denk olabilmekten umudu kesen Doktor Faust, çalışmalarının, ansiklopedik bilgisinin hiçliğini fark

39) O. W. Long, "English Translations of Goethe's Werther", *Journal of English and Germanic Philology*, XIV, 1915.

eder. Varlıkların efendisi olma gibi çılgınca bir düşün peşinden koşan bu Yeni Adem, insanlığın kendisi değil midir, özellikle de, tanrısal koruyuculuğu artık kabul etmeyen ve bilgileriyle övünüp kaderini kendi eline alabileceğini düşünen Aydınlanma Çağı'nın insanlığı? Birdenbire başarısızlığını, güçsüzlüğünü, küçüklüğünü keşfeden bir insanlık: Bu farkına varış, umutsuzluğu ve kendini yok etme isteğini de beraberinde getirir. Faust Tanrı olmak ister; o olamazsa, hiçbir şey. Dokunaklı monologu, hiçliğini anlayan insanın büyük üzüntüsünü dile getirir:

"Ah... işte felsefe, hukuk, tıp ve de sen sıkıcı ilahiyat! Ateşli bir çalışma ve sabırla sizi iyice öğrendim. Ve şimdi, işte burada, zavallı bir deliyim ve eskisinden daha bilgili de değilim. Bana Doktor Hocam diyorlar, doğru ve on yıldır öğrencilerimi burunlarından tutup şurada burada gezdiriyorum. Ve sonra hiçbir şey bilemediğimizi görüyorum! İşte bu beni çileden çıkarıyor! Dünyadaki bütün bilgiçlerden, doktorlardan, hocalardan, yazarlardan ve papazlardan daha fazla şey biliyorum, doğru! Ne kuruntu ne de kuşku içimi kemiriyor artık! Şeytandan da, cehennemden de korkmuyorum; ama yine de bütün şevkim kırıldı. Gerçekten iyi bir şeyler bildiğime, insanlara bir şeyler öğretebildiğime, onların düşüncelerini değiştirip doğru yola sokabileceğime inanmıyorum. Dünyada ne malım var üstelik ne de param ne bir saygınlığım ne de nüfuzum. Bir köpek bile yaşamak istemez böyle! [...]

"Ne yazık ki hâlâ bu zindandayım! Gökyüzünün tatlı ışığının, şu renkli camlardan, kurtların kemirdiği tozla kaplı kitapların ve tavana kadar yükselen kağıt yığının arasından güçlükle geçebildiği şu lanet olası duvar deliğinde. Etrafımda kavanozlar, kutular, aletler, ata yadigarı çürümüş mobilyalardan başka bir şey görmüyorum. Ve burası senin dünyan, buraya bir dünya deniyor ha!

"Bir de hâlâ soruyorsun, kalbinin göğsünün içinde neden kaygıyla sıkıştığını, gizli bir acının içindeki yaşamsal hareketleri neden engellediğini! Bunu soruyorsun ve Tanrı'nın seni yaratıp içine yerleştirdiği canlı doğa yerine, çevrende duman, küf, hayvan postları ve ölü kemikleriyle birlikte yaşıyorsun! [...]

"Ne manzara! Ama, ne yazık ki sadece bir manzara! Seni nerenden tutayım sonsuz doğa? Gök ve yerin asılı durduğu göğüslerini de sıkamayacak mıydım? Şu kesilmez sütünden kana kana içmek isterdim. [...]

"Kaygı gelip yerleşir hemen yüreğimizin derinliklerine, orada gizli acılar üretir, içeride kıpırdanıp durur, neşeyi de huzuru da yok eder; hep yeni maskelere bürünür: Bu bazen bir ev, bir saray, bazen bir kadın, bir

çocuk, bazen de ateş, su, bir hançer ve zehir olur! Biz de, bize zarar vermeyecek şeyler karşısında titrer ve hiç kaybetmediğimiz şeyler için ağlar dururuz! [...]

"Şu yüksek duvarın, yüzlerce rafı üzerinde bana ayırdığı toz toprak değil mi? Ivır zıvırlarıyla beni bu böcek yuvasına tutsak eden şu eskici dükkanı değil mi? Aradığımı burada mı bulacağım? Dünyanın her yerinde insanların acı çektiğini, şurada burada bir tane mutlu kişinin ortaya çıktığını görmek için belki de şu binlerce kitabı okumam gerekecek! Hey sen, zavallı boş kurukafa, neden bana sırıtıyormuş gibisin? Bir zamanlar senin beyninin de benimki gibi karmakarışık düşüncelerle dolu olduğunu, gün ışığını aradığını ve iç karartıcı bir alacakaranlıkta, acınacak biçimde gerçeğin peşinden koştuğunu mu söylemek istiyorsun?"

Faust, iki yüzyıl sonra, Hamlet'e yanıt verir. O da şu ünlü soruyu "zavallı [bir] boş kurukafa"yla konuşarak irdelemiştir. Olmak ya da olmamak? Ancak her şey olmayan, her şeyi bilmeyen, her şeyi yapamayan bir varlık nedir? Bir hiç. Ve Faust şimdi, insanın evrensel bilgiye, gerçeğe egemen olamayacağını anlamıştır. O halde, tercih yapılmıştır: olmamak. Hamlet'in korkularını bir kenara iten Faust, cehennem ya da hiçlikle karşılaşmak pahasına yok olmayı seçer:

"Bu yüce yaşam, bu tanrısal mutluluk, sen, cılız solucan bunları nasıl hak edebilirsin? Bedenini yeryüzünün tatlı güneşine sermeyi bırakarak, herkesin karşısında tir tir titrediği kapıları kırma cesaretini göstererek. İnsan onurunun, Tanrı yüceliğinden aşağı kalmadığını eylemlerle kanıtlamanın zamanı geldi! İmgelemin kendi acılarına mahkûm edilmiş gibi göründüğü şu karanlık uçurumun karşısında titrememek gerek; cehennem alevlerinin harelendiği şu dar yolun önünde, korkusuz adımlarla şu geçide doğru ilerle: orada hiçlikle karşılaşmak pahasına bile olsa!"[40]

CHATTERTON VE WERTHER İLE FAUST'A YENİ RAKİPLER

1770 ve 80'li yıllarda intihar eden gençler Faust'tan çok Werther'i örnek alırlar. 1770'ten itibaren, roman kişisi olmayan, gerçek bir örnekleri de olur. O yıl, on yedi yaşındaki genç şair Thomas Chatterton, Londra'da, Holborn mahallesindeki odasında kendini zehirler. On yaşından beri şiirler yazan genç yetenek, başta çok beğenilmiş Ortaçağ üslubunda yazı-

40) Goethe, *Faust*, 1. kısım.

lar yazar. Çok istediği hızlı şöhreti yakalamayı başaramayınca, büyük bir yoksulluk içine düşüp kendini öldürür ve hemen çağı tarafından anlaşılmamış ve reddedilmiş dehanın simgesi olur.

Ölümünü izleyen aylarda pek çok övgü kaleme alınır. Bunlardan biri, 1780 yılında, Herbert Croft tarafından yayımlanmış olan *Love and Madness*, Chatterton'u gerçek bir efsane haline getirir. Sanatçılar onun ölümünü betimler: 1775'te, heykeltıraş John Flaxman, *Umutsuzluğun kadehinden içen Chatterton*'un bir taslağını yapar, ardından bir anıt projesini gerçekleştirir. 1782'de, "yaşadığı çağı güzelleştirmek için doğmuş, ama gururun ve yoksulluğun kurbanı olmuş"[41] kişiyi öven uzun bir yorumla birlikte, onu çatı arasında yazarken betimleyen hatıra mendiller ortaya çıkar. *Sturm und Drang*'ın* romantik delikanlılarıyla genç kızlarının gözyaşlarını silmek için. Keats, Coleridge, Wordsworth, Vigny efsaneyi sonraki yüzyıla taşıyacaktır. Philip Thicknesse, bahçesine genç adamın bir heykelini diktirecek, 1856'da da, ressam Wallis, neoklasik bir cam kompozisyonunda *Chatterton'ın Ölümü*'nü betimleyecektir.

Werther gibi, Chatterton da hayranları tarafından taklit edilir. 1789'da, *Times*, Chatterton gibi on yedi yaşında ve Werther gibi imkânsız olduğuna inandığı bir aşk yüzünden umutsuzluğa kapılmış, genç ve güzel Eleanor Johnson'un trajik hikâyesini anlatır. Sevdiği adam bir siyahidir, Thomas Cato: koşullara çok uygun bir ad. Reddedildiğini düşünen Eleanor, Werther'e uzun ve romantik bir not bırakarak kendini zehirler. Jüri onu suçsuz, *non compos mentis* ilan eder, bu da Othello ve Desdemona'nın bu modern versiyonuna acıyan *Times*'ı sevindirir.[42] Bu davanın ardından, Londra'da, intihar ve mutsuz aşkla ilişkileri konusunda iki halk tartışması düzenlenir.

Fransa'da da benzer olaylar anlatılır. Örneğin, sevdiği kızın ailesinin kendisini kabul etmemesi üzerine genç bir adam kendini suya atar. Vesayeti altındaki çocuğa âşık olan bir papaz kendini öldürmeye karar verir ve Abelard ile Julie d'Étange'a gönderme yaparak şöyle yazar: "Çok tatlı bir kıza duyduğum şiddetli ve önlenemez bir aşk, onun onurunun lekelenmesine yol açma korkusu, cinayetle ölüm arasında bir seçim yapma zo-

41) E. H. W. Meyerstein, *A Life of Thomas Chatterton*, Londra, 1930.

* Fırtına ve Atılım. 1770-1790 yılları arasında Alman edebiyatı üzerinde güçlü bir etkisi bulunan edebi akım. Bu okul akılcılığa karşı bir tepki oluşturur ve akla karşı duyguyu, uzlaşıma karşı özgürlüğü savunur. (ç.n)

42) *The Times*, 28 Eylül-12 Kasım 1789.

runluluğu, bütün bunlar beni ölme kararını almaya itti."[43] 1784 ve 1785'te, Grimm de mektuplarında pek çok olay anlatır.[44]

Almanya'da, *Sturm und Drang*, intiharı gençlik içinde çok sevilen temalardan biri yapar. Burada, Faust, Werther kadar hayranlık uyandıran bir modeldir. Yok oluştan çok kurtuluş gibi görülen istemli ölümle, "bu hayalperestler, bilgi sorununun çözümünü bulmak, duyularının algıladığı kadarıyla dış dünyanın arkasında olanı keşfetmek isterler" diye yazar H. Brunschwig, XVIII. yüzyılın sonunda Prusya'yla ilgili önemli çalışmasında.[45] Bu dünyada kendini mutsuz hisseden Friedrich Schlegel, 1792 Şubat ayında erkek kardeşine şöyle yazar: "Neden yaşayayım? Beni ikna etmek için sevginden başka nedenler bulmak istersen, bana ne yanıt verebilirsin ne de yaşamamı öğütleyebilirsin. Üç yıldan beri, intihar, benim günlük düşüncelerimden biri oldu. Göttingen'de izlediğim yolda devam etmiş olsaydım eğer, bu yol kuşkusuz beni hızla intihara götürürdü."[46]

Bununla birlikte, Prusya Devleti'nde, istemli ölüm bu dönemde artar gibi görünse de, tam anlamıyla romantik intihara az rastlanır. Bütün gençler intihardan bahseder, ama çok azı intihar eder: Eyleme geçenler, genelde yalnızlar, Karoline von Günderode ya da Heinrich von Kleist gibi, aşk yüzünden düş kırıklığına uğramış, incinmiş olanlardır. Bir subay oğlu, Fransız ordusunda gönüllü asker, asker kaçağı ve Alman nasyonalizminin savunucusu olan, serüven dolu bir yaşam süren ve 1801'de, Werther'in intiharıyla alay eden bu yazar ve dramaturg da, kendini öldürmek için otuz dört yaşını bekler ve 1811'de, onulmaz bir hastalığa yakalanmış bir genç kadınla birlikte intihar eder.

Prusya'da intihar sorunu, Immanuel Kant'ın, 1785 yılında, *Töreler metafiziğinin temelleri*'nde (*Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*) ona bir bölüm ayırmasına yetecek kadar ciddidir yine de. Filozofa göre, intihar özgürlüğü hiçbir durumda kural haline getirilemez, çünkü bu, evrensel görev zorunluluğunun gereğini yerine getirmeyecektir: "Öyle davran ki davranışının ilkesi, senin iradenle evrensel bir doğa kanunu haline gelsin." Kant şöyledir: İntihara yol açan şey, bir duygu, kendini sevme duy-

43) A. Bayet tarafından alıntılanmış, *a.g.y.*, s. 683.

44) Grimm, *Correspondance*, Tourneux, XIII. cilt, s. 529 ve XIV. cilt, s. 197.

45) H. Brunschwig, *La Crise de L'Etat prussien à la fin du XVIIIe siècle et la genèse de la mentalité romantique*, Paris, 1947, s. 267.

46) A.g.y.

gusudur; oysa, görevi tam da yaşamı korumak olan bir duygu adına yaşama son vermek bir çelişki yaratacaktır. Kanıt güçlüdür, ama intihar kararı mantıksal çelişki kurallarını aştığı için, etkililiği tartışılabilir:

"Bir insan, kendisini umutsuzluğa düşüren bir dizi acının ardından yaşama karşı bir bıkkınlık duyar, ama intihar etmenin kendine karşı olan görevinin bir ihlali olup olmayacağını düşünebilecek kadar da aklına hakimdir hâlâ. O zaman, o, davranışının ilkesinin evrensel bir doğa kanunu haline gelip gelemeyeceğini araştırır. Ama onun ilkesi şöyledir: Yaşamımı uzattığımda umut edilecek sevinçlerden çok korkulacak acılarım olacaksa, kendime olan sevgimle, ben ömrümü kısaltmayı ilke olarak benimsiyorum. O halde sorun sadece, şu kendini sevme kuralının bir doğa yasası haline gelip gelemeyeceğini bilmektir. Ama o zaman, başlıca işlevi yaşamı geliştirmeye teşvik etmek olan bir duyguyla yaşamına son vermeyi yasalarından biri yapan bir doğanın kendisiyle çelişeceği ve böylece doğa olarak varlığını sürdüremeyeceği görülür; o halde, bu ilke hiçbir durumda evrensel bir doğa yasası yerine geçemez, dolayısıyla da yüce görev ilkesine aykırıdır."

İntihar üzerine romantik düşlerde, gençliğimizi elimizden alan ve bizi ürkütücü bir yaşlılığa doğru götüren zamanın akışı teması çok önemli bir rol oynar. Burada da yolu yine, zamanın akıp gidişini yaşamın anlamsızlığına bağlayan *Macbeth*'in monologuyla Shakespeare açmıştır: "Yarın, yine bir yarın ve bir yarın daha, ilerle yavaş yavaş, günden güne, varıncaya dek zamanın son hecesine; dünlerimiz ışık tuttu nice serseme, ölümün tozlu yoluna girmeden önce. Sön, cılız kandil, sön; yaşam dediğin yürüyen bir gölge sadece, bir saat boyunca çırpınıp duran sahne üstünde ve bir daha sesi duyulmayan zavallı bir aktör. Bir aptal tarafından anlatılmış, gürültü ve şiddet dolu ve hiçbir anlamı olmayan bir hikâye."[47]

Yaşlanmanın reddi ön romantik çağda özellikle kesindir ve bunun sonu, "düşman yaşlılık"tan kurtulmanın tek yoluna, intihara varır. "Madem ki ölmek zorundayım, kendimi öldürsem ne fark eder? Yaşam benim için bir yük, çünkü ondan hiçbir zevk almıyorum ve bana göre her şey acı. Yaşam benim için bir yük, çünkü birlikte yaşadığım ve olasılıkla her zaman birlikte yaşayacağım insanların yaşantısıyla benim yaşantım, ay ışığıyla güneş kadar birbirinden farklı."[48] Bu satırları yazan, yirmi beş yaşındaki Bonaparte'tır, onunla aynı zamanda, Lamartine'in öncüsü, şair

47) Shakespeare, *Macbeth*, V, 5.

48) J. Godechot, *L'Europe et l'Amérique à l'époque napoléonienne*, Paris, 1967, s. 68.

Antoine-Léonard Thomas (1732-1785) da kendisini yaşlılıktan kurtaracak olan ölümü çağırır:

Yüreğimin duygularımla yumuşaması gerekseydi,
Ey zaman! Sana derdim ki: Öne al ölüm saatimi,
Acele et de öleyim;.
Değersiz yaşamaktansa varolmamayı tercih ederim. [...]
Ey zaman, akışını durdur, dokunma gençliğime benim.[49]

1806'da, Fichte, *İkinci Faust'un yorumu*'nda, genç romantik hemşehrilerinin erken yaşlılığını anlatır: "Otuz yaşını geçtiklerinde, dünyanın mutluluğu ve iyiliği için ölmeleri gerekiyordu, çünkü o andan itibaren daha çok, kendilerine ve çevrelerine sürekli zarar vermek için yaşıyorlardı."[50] Son olarak, İtalya'nın da bir Werther'i olduğunu belirtelim: Bu, 1799 yılında, Ugo Foscolo tarafından yaratılmış, hem aşk hem de yıkılmış ulusal umutlar yüzünden intihar etmiş roman kişisi Jacopo Ortis'tir.[51]

MADAME DE STAËL VE İNTİHAR İNCELEMESİ

Ön romantik çağda, istemli ölümün sentezini ve bilançosunu yapan, bir kadındır ve bu kadın Madame de Staël'dir. Necker'in kızı olan Staël, 1766 yılında doğmuştur, *Werther* yayımlandığında sekiz yaşındadır; o erken gelişmiş, salonlarda, aydın seçkinlerin arasında yetişmiş bir dehadır; aşk intiharı düşüncesi ilgisini çekmiş ve 1796 yılında, *De l'influence des passions sur le bonheur des individus et des nations* [*Tutkuların bireylerin ve ulusların mutluluğu üzerindeki etkisi*] başlıklı bir kitapta onu onayladığını göstermiştir.

Duyarlı olduğu kadar yöntemli de olan Staël, istemli ölümü başlıca üç türe ayırır: Aşk intiharı daha kolay kabul edilebilirdir, bu ölüm "en az korkunç olanıdır: Sevdiği kişiyi kaybettikten sonra insan nasıl yaşayabilir?" Daha seyrek olan felsefi intihar, doğal olarak uzun düşünmeleri, "derin düşünceleri, uzun içe dönüşleri" varsayar. Sadece, insan yaşamını serinkanlılıkla çözümleyebilen seçkin ruhlar, sonunda bu gerçek yaşam bıkkınlığına varabilir. Söz konusu olan Faust değildir; zaten Faust kendini öldürmemiştir. Üçüncü tür: suçlunun intiharı. Suçluya göre intihar,

49) A.-L. Thomas, *Ode sur le temps*, 93.-96. ve 103. dizeler.
50) J.-P. Bois tarafından alıntılanmış, *Les Vieux*, Paris, 1989, s. 271.
51) U. Foscolo, *Le Ultime Lettere d'Jacopo Ortis*, 1799.

hatasını telafi etmenin ilk adımıdır, çünkü bu "soylu çare", tamamen sefil bir adamın erimi dışındadır: "Pişmanlık yüzünden kendini öldürecek bir insanda bazı yüce gönüllü duygular bulunduğuna inanmamak güç olacaktır." Madame de Staël, bu üç tür intiharı –umutsuz âşığın, kötümser filozofun ve pişman olmuş katilin intiharı– düşünerek şöyle yazar: "Bozuk ahlaklı kişiye tümüyle yabancı olan kendini öldürme eyleminde duygusal ya da felsefi bir şeyler vardır."

Lipsius, Donne, Hume ve Goethe'den sonra, Madame de Staël de, istemli ölümle ilgili açıklamalarından pişmanlık duyacak ve bu konuda herkesin ancak kendi adına konuşabileceğini anlayacaktır. Bazılarının intiharın bir savunusu olarak görmüş olabileceği şey karşısında duyduğu pişmanlık, onu on yedi yıl sonra, 1813'te yayımlanmış *Réflexions sur le suicide* [*İntihar üzerine düşünceler*] adlı kitabı yazmaya itecektir. Bu artık bir savunu değil, istemli ölüm sorununu tarafsız ve dengeli biçimde incelediği, olabildiğince eksiksiz, "bilimsel" bir denemedir. XVIII. yüzyılın güdümlü yapıtlarından XIX. yüzyılın psikolojik ve toplumbilimsel yapıtlarına geçiş bu küçük kitapla birlikte olacaktır.

Birinci bölüm: Kendini öldürenleri yargılamaktan kaçınalım; onlar, nefret edilmesi, övülmesi ya da hor görülmesi değil, acınması gereken zavallılardır: "Aşırı mutsuzluk intihar düşüncesini doğurur. [...] Yaşamdan tiksinecek kadar mutsuz olanlardan nefret etmemek gerek; büyük bir yükün altında ezilenleri övmemek gerek; çünkü onlar bu yükü taşıyarak yürüyebilseydi, manevi güçleri daha büyük olurdu."

Psikolojik açıdan, intiharda her zaman, tutkuların doruğuna eşlik eden bir parça delilik vardır: "Bununla birlikte, intiharın korkakça bir davranış olduğunu ileri sürmekle haksızlık edilmiştir: Bu zorlama iddia kimseyi ikna edememiştir; ancak bu olayda yüreklilikle ruh sağlamlığını birbirinden ayırmak gerekir. Bir insanın kendini öldürmesi için ölümden korkmaması gerekir; ancak acıya dayanamamak sağlam bir ruha sahip olmamak demektir. Sizden yaşamınızı feda etmenizi isteyen dini bir duygu değilse eğer, içinizdeki yaşamı koruma içgüdüsünü yenmeniz için bir tür öfke gerekir. Kendilerini öldürmeyi denemiş ama başaramamış olanların çoğu, bir daha aynı girişimde bulunmamıştır, çünkü intiharda, iradenin tüm taşkın eylemlerinde olduğu gibi, amacına çok yaklaştığında yatışan bir tür delilik vardır."[52]

52) Mme de Staël, *Réflexions sur le suicide*, *Œuvres complètes* içinde, Firmin-Didot, 1861, III. cilt, s. 179.

İntihar, yıkım ya da çoğu zaman onur yarası aracılığıyla, acının insan ruhu üzerindeki etkisinden ileri gelir. Karar her zaman çok aceleyle verilir: Onur yarası hiçbir zaman kalıcı değildir; vicdan azabının, hatalarımızı telafi etmemiz için bizi yaşamaya teşvik etmesi gerekir; gerçek aşk intihara itmez, çünkü sevilen erkek ya da kadının istediği bu değildir. Fiziksel acı binde bir intihar nedenidir, çünkü o isyana teşvik etmez. En sık görülen neden o halde izzetinefistir.

İkinci bölümde, Madame de Staël, intiharla dini yaşantı arasındaki ilişkileri inceler: "Dini inançla sağlanan kendinden vazgeçiş bir tür tinsel intihardır ve gerçek anlamda intihara bu bakımdan çok aykırıdır; çünkü bu vazgeçişin amacı kendini türdeşlerine adamaktır, yaşamdan bıkkınlığın neden olduğu intihar ise, kişisel mutluluğun kanlı yasından başka bir şey değildir."[53]

Kazüistlerin varsayımları temelsizdir, çünkü gerçeğe tamamen aykırıdır, ancak Hamlet'in eski tereddüdü her zaman geçerlidir: Ölümün bütün acılarımıza son vereceğinden emin miyiz? Sakınım. Felsefi intiharlara gelince, bu konuda iki durumu ayırt etmek gerekir: Özgür bir insan olarak kaldığını kanıtlayan Cato gibi, bunun görevleri olduğunu düşündükleri için kendilerini öldürenler hayranlığa değerdir; buna karşılık, tutkularına boyun eğdikleri için kendilerini öldürenler kınanmayı hak ederler.

Kitap, intiharı ulusal mizaçlara göre değerlendiren toplumbilimsel bir özetle sona erer. İntihara en eğilimli ulus İngilizlerdir, çünkü görünüşe rağmen, onlar çok taşkın ve kamuoyuna çok duyarlıdırlar. Bu işte iklimin hiçbir rolü yoktur. Almanlar "metafizik coşkunlukla" kendilerini öldürürler. Onların üstün yetenekleri vardır, ancak şu anda (1813) onlar daha çok yurtlarını kurtarmayı düşünmek zorundadırlar: "Aşırı duygululuk, edebi intiharlar artık söz konusu olmamalıdır." Madame de Staël, Potsdam'daki bir handa, yemek yiyip ilahiler söyledikten sonra intihar eden bir adamla bir kadına hayran kalan Almanların "yanılgısını" eleştirir. Fransızların intiharları ne romantik ne de felsefidir; bunlar, melankoliyle ya da düşüncelerle hiç ilgisi olmayan gözü kara intiharlardır. Akdenizlilere gelince, onlar pek intihar etmezler, "böyle güzel bir doğanın tadını" çıkarırlar.

Réflexions sur le suicide, bizi ahlakbilimden toplumbilime geçirir. Rakamlara dayalı veriler olmadığından, bu erken bir geçiştir kuşkusuz. Ma-

53) A.g.y., s. 185.

dame de Staël, bir romantik olarak kalır ve sadece soylu intiharları göz önünde bulundurur. Alt tabakada, günlük intihar gerçeği daha az görkemli ve daha az değişkendir. Burada yüzyıllardır, nutuk çekilmeden, aynı basit acılar yüzünden intihar edilir. Ama bu intiharlar hayranlık uyandırmaz; çünkü bunlara yüce düşünceler neden olmaz, bunlar kahramanlığın kurallarına uymaz ve bayağı bir biçimde, kendini asma yoluyla gerçekleştirilirler. Denesle, 1766 yılında bu ölüm biçimiyle ilgili şöyle yazar: "Kendini asmak, bayağılığı öyle açık bir ölüm biçimidir ki, umutsuzluk içinde onu seçecek olan bir adam, halkın aşağı tabakasından olmadıkça, onurlu insanlar arasında bağışlanamaz biçimde lekelenecektir. Zehir, kılıç ya da ateş gerekir. Su hâlâ bir köylü çaresizliğidir."[54]

İntihar eden filozoflar hiçliğe, romantikler cennete, halk ise cehenneme gider. Bununla birlikte, ruhban sınıfı katılığını sürdürse de, hukukçular gün geçtikçe daha fazla tereddüt eder ve bu basit nedenli intiharlar, Mercier'yle birlikte yavaş yavaş toplumbilimin alanına girer.

54) Denesle, *Les Préjugés du public sur l'honneur*, Paris, 1766, s. 459.

11
Halk: Sıradan İntiharın Devam Etmesi

XVIII. yüzyıl Bretanya'sında yaşayan alt tabakadan insanların intiharı, salonlardan, yaşamın anlamıyla ilgili soyut spekülasyonlardan ve romantik coşkulardan çok uzaktır.[1] Rennes Mahkemesi'nin arşivinde, 1715 ile 1788 yılları arasında görülen yirmi davanın dosyaları bulunur. Bunların on yedisi köylüler, üçü kentlilerle ilgilidir. Basitliğine rağmen, bu örnekler, bu toplulukların maddi ve manevi sıkıntısını çok iyi açıklar.

KIRSAL BRETANYA'DA İNTİHARIN KRONİĞİ

13 Temmuz 1715'te, Spezet'li Brigitte Even, milis ordusu için çekilen kurada adı çıkan oğlunun gidişinin yarattığı üzüntüyle kendini asar.

1) Burada, 1971 yılında, Rennes Üniversitesi'nde Guy Barreau tarafından savunulan *Les Suicides en Bretagne au XVIIIe siècle* (XVIII. yüzyılda Bretanya'da intiharlar) başlıklı bir yüksek lisans tezinin verilerinden yararlandık.

13 Şubat 1720'de, otuz beş yaşında bir seyyar satıcı olan Marquet, işleri bozulunca, kendini birçok yerinden bıçakladıktan sonra Nantes'ta Loire Irmağı'na atlar.

1721 baharında, Julien Deshoux, Châteaugiron Baronluğu Saulnière'de, misyonerler tarafından verilmiş büyük perhiz vaazlarına katılır. Cehennem çağrışımları onu delirtir: "Vaazların yarattığı korkular nedeniyle delirir" diye yazar kayyum. Ve kendini öldürür.

3 Nisan 1725'te, Louvigné-de-Bais yakınlarında, Perray'de doğan ve uzun süredir dinden uzak olan Jacqueline Huet kendini asar.

23 Ocak 1728'de, kırk yaşında, işlediği bir suçtan dolayı kovuşturmaya uğramış eski tüccar André Trumeau, Châteaubourg yakınlarında kendini asar.

30 Eylül 1728'de, köylü Joseph Castille, Domagné yakınlarında kendini bir elma ağacına asar. Alkol zihinsel yetilerini gözle görülür biçimde bozmuştur. Tanıkların hepsi aynı görüştedir: "Durmadan içiyordu", "aklı yerinde değildi", sanrılar görüyordu, gömlekle dans ediyor, kuşlarla konuşuyor, kutsanmış suda yıkanıyordu, hastalık derecesinde kıskanç olmuştu. İntihar ettiğinde sarhoştu, on beş gündür sürekli içiyordu. Ama yine de suçlu bulundu ve kalbur üstüne konup sürüklendi.

2 Şubat 1732'de, bir başka alkolik, eski kasap René Saligault, Antrain'de kendini asar. Alkol onu sinirli biri yapmış, karısı ve çocuklarını terk etmiştir. O da mahkûm edilir.

21 Ekim 1736'da, çiftlik işçisi François Legay, Bain'de kendini asar. Kendisine ait olmayan koyunları satıp parasını yemiştir. O da içkicidir ve mahkûm edilir.

20 Şubat 1742'de, Pouldavid yakınlarında, Kervignec'te bir köylü kendini asar. Borcundan dolayı bütün malları önceki gün haczedilmiş ve kadın birdenbire sefalet içine düşmüştür. Mahkûm edilir.

1 Mart 1743'te, Jean Beaubras, Fougeray'da, bilinmeyen nedenlerle kendini öldürür.

29 Kasım 1769'da, on beş yaşında bir genç kız, Françoise Royer, Fougères'de boğulur. Yıllardır, onu dilenmeye gönderen, ona sadece yemek veren, gecenin bir yarısı orospu diyerek onu sokağa atan, sopayla döven bir annenin elinden çok çekmiştir. Anne kızının ölümüne hiç üzülmemiştir: "Onun boynunu kıran şeytandı, ama o yedi yaşından büyüktü ve artık benim himayemde değildi [...]. İşte, o sarsak kız tehlike arıyordu ve aradığını buldu [...]. O bir zavallıydı, bana kaç kez kötü ruhun onu kırbaçladığını söylemişti."

1 Şubat 1773'te, romatizma ve siyatik yüzünden dayanılmaz acılar çeken Michel Talouard, Guérande yakınlarında kendini asar.

9 Mayıs 1773'te, yüksek ateşten mustarip, köylü Christophe Caud, Vergeal'de kendini asar. Mahkûm edilir.

1778 Ekim ayının sonunda, Saint-Christophe-de-Vallains'li bir dava vekili yardımcısı, yirmi bir yaşındaki Jean-François Battais bir korulukta kendini asar. O da ailesinin kurbanıdır, düğünlerde çok fazla kaldığı için ailesi tarafından hapse attırılmıştır. Hapisten çıktığında utanç içindedir, dilenmeye başlar, ailesi ona yardım etmeyi reddeder. O da bir arkadaşından kendisini öldürmesini ister.

11 Mart 1784'te, Lannion çevresinden köylü François Grégoire, çatı arasında kendini asar. Nedeni bilinemediği için mahkûm edilir.

4 Kasım 1785'te, Saint-Malo'lu bir mübaşir, Guillaume Le Menner, yatağında bir tabancayla kendini öldürür. O da bir alkoliktir ve bu önemli şahıs için, kaza olasılığı göz önünde bulundurulur. Dolayısıyla, o mahkûm edilmez.

1786'da, Marie-Jeanne Lobel bilinmeyen bir nedenle kendini zehirler.

7 Mart 1787'de, daha önce de pek çok kez intihara kalkışmış, otuz yaşında bir alkolik, Yves Barguil, Quimperlé yakınlarında kendini asar. Uzun süredir niyetinden bahsedip duruyordur. Onun da annesi gibi deli olduğu düşünülür. Alkol hastalığını ağırlaştırmış, karısı bütün ipleri saklayıp ambarı kilitlemek zorunda kalmıştır.

1787 Eylül ayının başında, şiddetli baş ağrıları çeken ve bazen aklını yitiren kırk yaşındaki Guillaume Buffe, Saint-Sulpice'te kendini asar.

22 Ocak 1788'de, ailesinden ayrı olma düşüncesine dayanamayan, on dokuz yaşında bir çiftlik işçisi, Vincent Cadic, Pontcroix yakınlarında kendini asar.

Ortaçağ'dan bu yana hiçbir şey değişmemiştir. Sefalet, bedensel ve ruhsal güçsüzlük, köylüler arasında hâlâ başlıca intihar nedenleridir. Yeni olan tek şey, zihinsel dirençsizlik durumlarını ağırlaştıran alkolizmdir. Araçlar da değişmemiştir: Erkekler için kendini asma, ölenlerin beşte birini oluşturan kadınlar için de suda boğulma ya da zehir. Tercihen salı günleri, sabah saat sekizle on arası, şubat ve daha düşük bir oranda, eylül aylarında intihar edilir.

İntihar topluluk içinde her zaman büyük bir heyecan yaratır ve yığılmalara neden olur. René Saligault'un cesedinin etrafına bir "kalabalık" toplanır. Yakınların ilk tepkisi korkudur ve adli organ tarafından sindi-

rilen tanıkların güvensizliği nedeniyle, soruşturmayı başlatmakta çoğu zaman güçlük çekilir.

İntihar edene karşı egemen duygu acımadır. Tanık ifadeleri ısrarla, genel olarak ayın etkisiyle açıklanan delilik belirtileri üzerinde durur: Biri "ayın hilal hallerinde delirir", bir diğeri "ayın değişikliklerine göre" ya da "her yeni ayda, az çok aklını yitirir." Yves Barguil vakasında, bir tanık, "dolunay zamanlarında, onun her zamankinden daha üzgün ve kafasının daha karışık olduğu görülürdü; görünümü ona uzun süre bakmaya izin vermez, hatta ona bakan kişilerde dehşet uyandırırdı" diye açıklar. Bütün delilik belirtileri özenle aktarılır: huzursuzluk, teşhircilik, tuhaf davranışlar.

Aile ve akrabalar intiharı gizlemek ya da mazur göstermek için her şeyi denemeye hazırdırlar ve Vincent Cadic'in durumunda olduğu gibi, kimi zaman bunu başarırlar da. Bu olayla ilgili yapılan soruşturmanın sonunda, on dokuz yaşındaki bu genç adamın salıncakta sallanırken boğulmuş olabileceğine karar verilir, çünkü onun kendini asma gibi bir niyeti olsaydı eğer, daha üstteki dalları seçerdi: "Vincent Cadic'in, oyun oynarken ve sakarlığı yüzünden, yanlışlıkla boynundan geçmiş olacak yağlı ilmik yüzünden boğulmuş olması fiziksel açıdan imkânsız görünmüyor, cesedin duruşu adeta buna inanmaya sevk ediyor, çünkü Cadic'in intihar etmeye gerçekten niyeti olsaydı, orada bulunan bir sürü yüksek daldan birini seçerdi." Bununla birlikte, aynı mazeret, Christophe Caud için ileri sürüldüğünde kabul edilmez.

Bir intiharı gizleme girişimi, yalancı tanıklıkları ve suç ortaklıklarını kapsayan mizansenlere dek varabilir. Ailesinin, bir papaz olan amcasıyla anlaşarak kovduğu şu genç adamın, Jean-François Battais'nin intiharından sonra olduğu gibi örneğin. Kendini suçlu hisseden aile, Saint-Sulpice-de-Vallains'in köy papazını, söz konusu olan bir kaza ya da daha çok bir cinayetmiş gibi, gömme işlemini gerçekleştirmesi için ikna eder. Soruşturma sonunda, evde cesedi bulan ailenin, bunun bir cinayet olduğuna inandırmak için ona levye ve sopalarla vurmuş, sonra da gidip onu koruluğa asmış oldukları ortaya çıkar.

Artık iyice oturmuş olan yargılama usulü Eski Rejim'in sonuna kadar değişmez. Bunu, 9 Mayıs 1773'te, saat on altıda, Escures köyündeki evinde asılı bulunmuş, elli beş yaşındaki şu köylünün, Christophe Caud'un davasıyla birlikte inceleyelim: Kuşkusuz köy papazı aracılığıyla yetkililer hemen olaydan haberdar edilir. 11 Mayıs'ta, yargıç, mali savcı ve diğer görevlilerin önünde, cerrahlar cesedi muayene eder, içini açar ve bir

tutanak hazırlarlar. Aynı gün, ceset, iki mübaşirin gözetimi altında, Vitré'deki bir hapishaneye götürülür. Alnına mühür basılır. Ertesi gün, 12 Mayıs'ta, ceset karara kadar bozulmasın diye ilaçlanır. 11, 13 ve 21 Mayıs'ta, merhumun kayyumu Bay Jacques'ın önünde tanıklar dinlenir. Ceset de oradadır, ancak "çürümeye başladığı için" tanıklar onu pek tanıyamaz. Dava, 2 Eylül 1775'te, intihardan iki yıl dört ay sonra, "resen atanmış kayyum, Bay Louis Eloy Jacques"'ın son sorgusuyla birlikte sona erer. Kesin karar o zaman açıklanır:

"Kralın adamlarının vardığı sonuçları haklı bulan mahkeme, merhum Christophe Caud'un çok hasta olduğunu, sonunun geldiğine inandığını ve bir şeylerin telafisi ve kamu yararı için, önce boynuna, sonra da evinin çıkıntılı duvarına yerleştirilmiş, ekmek tüneği görevi gören bir merdivene bağladığı muslin kravatla kendini öldürdüğünü açıkladı. Anısının sonsuza dek silinip yok edilmesini, cesedinin bir kalbura bağlanıp sokaklarda, genel kavşaklarda, sonra da oyun sahasında sürüklenmesini, burada bulunan darağacına ayaklarından asılmasını, orada üç saat tutulduktan sonra da çöplüğe atılmasını emretti. Edinilmiş ve bağlı olduğu kişi yararına müsadere edilmiş taşınır mallarını ve bunlar üzerinden önceden alınmış mahkeme masraflarını açıkladı, ayrıca onu, Majesteleri yararına, diğer malları üzerinden alınacak üç lira para cezasına çarptırıp mahkeme harcını ödemeye mahkûm etti."

Karar, birkaç gün sonra, Rennes sokaklarında, kadavradan geriye kalan şey üzerinde uygulanır. XVI. Louis döneminde olduğumuzu hatırlatayım, *Ansiklopedi*'nin ilk cildinin çıkışından yirmi dört yıl, *Yeni Héloïse*'den on dört yıl, Beccaria'nın kitabından on bir yıl, Hume'un kitabından beş yıl, *Werther*'den bir yıl sonra, Aydınlanma hareketinin ortasında. Üstelik bu son örnek de değildir: Bundan on yıl sonra, Lannion dolaylarında zavallı bir köylünün cesedi de aynı yazgıya uğrayacak, anısı "silinecek" ve malları müsadere edilecektir.

CEZALARIN AZALMASI

O halde, bu barbarca geleneklerin Eski Rejim'in sonunda artık uygulanmadığını ileri süren o dönemin çağdaşlarının ve tarihçilerin sözlerini göreli kabul etmek gerekir. Çünkü köylerde bu her zaman doğru değildir. Voltaire, 1777 yılında, eski geleneklerin "bugün bir kenara bırakıldığı"nı söylerken, Dubois-Fontanelle, yargıçlar "görmezlikten geliyor, çünkü

bisten yoksun bir bedene verilen cezanın hiçbir yararı yoktur" derken ve Mercier, 1782'de, "aptalca yasalarla ölümlerinden sonra haklarında kovuşturma açılan kişilerin artık kalbur üstüne konup sürüklenmediğini" ileri sürerken, Paris için konuşurlar. Mercier şunu da ekler: "Zaten bu, hamile kadınlarla dolu bir kentte tehlikeli sonuçları olabilecek korkunç ve iğrenç bir manzaraydı."

"Yüzyılın ilk yarısından itibaren, intihar davaları şimdiden çok azdır: Devrim arifesindeyse artık neredeyse hiç yoktur"[2] diye yazar Albert Bayet. Bu iddiasını, Tarn'dan Aisne'e ve Mayenne'den Saône-et-Loire'a, otuz kadar adli ve idari bölge içinde yaptığı ceza arşivi incelemesiyle doğrular. Bu arşivlerde, 1700-1760 yılları arasında ceset aleyhine açılmış on beş davayla karşılaşır, 1760-1789 arasındaysa sadece üç davayla, bu da kuşkusuz çok azdır.[3] Bu on sekiz davanın beşi, incelemeye alınmış bölgelerin en batısında, Laval ve Craon yerleşim merkezlerinde olur, bu da geleneksel hoşgörüsüzlüklerin krallığın batısında daha kalıcı olduğunu gösterir. Sadece Bretanya'da, Albert Bayet tarafından incelenmiş otuz yargı alanından daha fazla ceset aleyhine açılmış davayla karşılaşılır: on sekize karşı yirmi. Ve bunların yarısı idamla sonuçlanır. Devrim'in başında, Quimper'de beş altı yıldır, Saint-Malo'da ise yaklaşık yirmi yıldır idamı bekleyen tuzlanmış bir ceset bulunacaktır.[4]

Birçok intihar herhangi bir davaya yol açmaz. Hatta Vermandois'da, dört örnek aracılığıyla hoşgörüye doğru bir evrim olduğu bile görülebilir: 1725'te, intihar eden biri kutsal olmayan topraklara gömülür. 1729'da, başka biri, akşam gizlice, çanlar çalınmadan ve ilahiler okunmadan mezarlığa defnedilir. 1766'da başka birine daha aynı şey yapılır. 1782'de, yargıca haber vermek koşuluyla, bu artık çok doğal bir şey gibi görülür.[5] Lyon'da, hukukçu Prost de Royer, 1760'da, üç kadın aşk acısı yüzünden kendini zehirlediğinde, üst yetkiliyi durumdan haberdar ederek onların gömülmesine izin verdiğini açıklar: "Bir dava açmanın yersizliği ve tehlikeleriyle ilgili düşüncelerimi açıklamak istiyorum" diye yazar. Yetkili onun dilediği gibi davranmasına izin verir.[6] Lyonlu âşıklarda da aynı durum söz

2) A. Bayet, *a.g.y.*, s. 667.

3) *A.g.y.*, s. 671-672.

4) Corre ve Aubry, *Documents de criminologie rétrospective (Bretagne, XVIIe-XVIIIe siècle)*, Paris, 1895, s. 378.

5) Combier, *Les Justices subalternes de Vermandois*, Amiens, 1885, s. 43, 134, 140.

6) Prost de Royer, Brillon'un *Dictionnaire*'inin yeni baskısı, Lyon, 1784.

konusu olacaktır. Hatta Bretanya'da, Guillaume Le Menner'in kayyumu, 1785 yılında şöyle açıklayacaktır: "Kendini öldürmüş bile olsa, bu onun anısı aleyhine soruşturma açılmasını gerektirecek bir durum değildir."

1781 yılında, Paris'te, Brissot, "eskiden" intihar edenler aleyhine dava açılırdı, diye yazar;[7] 1790'da da, Pastoret, 1772'den beri bir cesedin idamının görülmediğini ileri sürer.[8] Mercier, daha önce de söylediğimiz gibi, 1782'de, *Tableau de Paris*'de, şu "iğrenç" manzaraların ortadan kalkmış olmasına sevinir. Şimdi öncelik gizliliktedir, diye de ekler: "Güvenlik güçleri intiharları halktan gizlemeye özen gösteriyor. Biri intihar ettiğinde, üniformasız bir komiser geliyor, gürültüsüz patırtısız bir tutanak düzenliyor ve ölünün sessizce gömülmesini emrediyor."[9] Hardy de, *Journal*'inde kovuşturmaya uğramamış pek çok intihar vakası anlatır: karısı ekmek çalmış yoksul bir adamın kendini asması; 1769'da bir bankacının intiharı; 1771'de, bir para sorunu yüzünden tabancayla kendini öldüren ve ertesi günü Bonne-Nouvelle kilisesinde toprağa verilen bir kraliyet sekreterinin intiharı; 1772'de, kendisine bir yeterlik belgesi verilmemiş genç bir işçinin intiharı – o da dini usullere uygun biçimde törenle gömülür.[10] Bununla birlikte, Hardy, aynı yıl, bir muhtelisin gömülmesine izin verilmediğinden de bahseder, ancak cesedin idamı da söz konusu değildir.[11] İntihar eden mahkûmlara gerçekten de hâlâ daha sert davranılır: 1768'de, Simon Saladin, Toulouse'taki zindanında intihar ettiğinde, cesedi yerde sürüklenir, sonra asılır ve çöplüğe atılır.[12] İntihar girişimleri de aynı biçimde bir hücre hapsiyle cezalandırılır.[13]

Aynı değişim, intihar edenin mallarının müsadere edilmesine karşı tepkilerin arttığı İngiltere'de de görülebilir: 1754 yılında, *Gentleman's Magazine*, "bu yasanın apaçık ve aşırı acımasızlığı, onun sürekli olarak ihlal edilmesine yol açar" diye yazar ve 1776'da, bir hukukçu bunu doğrular.[14] Rakamlar bu eğilimi açıklar, çünkü III. George'un hükümdarlık

7) Brissot, *Théorie des lois criminelles*, Paris, 1781.

8) Pastoret, *Des lois pénales*, Paris, 1790.

9) S. Mercier, *Tableau de Paris*, Amsterdam, 1782, III. cilt, 258.

10) Hardy, *Mes Loisirs*, Tourneux ve Vitrac, Paris, 1912, I. cilt, s. 80, 160, 306, 323.

11) *A.g.y.*, s. 325.

12) J. Imbert ve G. Levasseur, *Le Pouvoir, les juges et les bourreaux. Vingt-cinq siècles de répression*, Paris, 1972, s. 203.

13) *Lettres de Monsieur de Marville au ministre Maurepas, 1742-1747*, Paris, 1896.

14) *Considérations on some of the Laws Relating to the Office of a Coroner*, Newcastle, 1776, s. 53-54.

döneminde, 1760'tan itibaren, dosyaları incelenmiş intihar davalarının yüzde 97'si, bir *non compos mentis*, yani zihinsel yetersizlik nedeniyle suçsuzluk kararıyla sonuçlanmıştır ve bu bütün toplumsal sınıflar için geçerlidir. Geleneksel ahlakın savunucuları, intihar edenlerin sürekli olarak deli gibi görülmesinden yakınır.[15] Yoksullarda bir komşunun ifadesine, zenginlerde tıbbi tanıklığa göre, sadece bir kez bile olsa, görülen en ufak dengesiz davranış belirtisi yeterli sayılır. 1776'da, bir hukukçu, jürilerin "en ufak bir karine ya da kanıta sahip olmadan onların aklanması lehinde [...]" karar verdiklerini saptar. "Kararları genelde keyfilik ve taraflılığın sonucudur."[16] Hatta bu tutumun sonu çoğu zaman tersten akıl yürütmeye varır: Bir delilik kanıtı olarak görülen şey, intihara girişmiş olmaktır. Kimlikleri belirlenmemiş, bütün suda boğulanlar da *non compos mentis* sayılırlar (oysa XVI. yüzyılda, sürekli olarak *felo de se* kararı verilirdi). Hatta apaçık intihar durumlarında bile doğal ölüm kararlarının verildiği görülür: 1762'de, Norwich'te, William Hutchon, bacak ülseri gibi pek çok kronik hastalığın neden olduğu acılara artık dayanamayıp boğazını keser. Davranışının nedeninin hastalığı olduğunu düşünen jüri, bunun "doğal" ölüm olduğunu açıklar.

Dini etken artık dikkate alınmaz: XVI. yüzyılın aksine, dini görevlerin ihmal edilmesi artık şeytanın müdahalesinin bir belirtisi değildir. Laikleşme, İngiltere'nin tüm bölgelerinde çok belirgindir. Gitgide bilgili ve aydın orta sınıfları temsil eden nüfuzlu kişilerden oluşan jüriler, bundan böyle intihar eylemini değil, sadece bireyin toplumsal grup karşısındaki davranışını cezalandırır. Sadece katillerin, sapıkların, yabancıların, marjinallerin, asosyal kişilerin intiharları kınanır; diğerleri için, jüriler, miras kuralları, ailenin onuru ve toplumsal istikrar öğelerine saygıya dikkat eder. Krallığın mahkûmiyetlerden artık hiçbir çıkarı olmadığı için, jüriler istedikleri kararı vermekte özgürdür ve keyfi kararları, sadece bir şeyi amaçlar: toplumsal sorumluluğun benimsenmesi. Borcunu ödeyemeyen kişilerin intiharına karşı hoşgörülü oldukları görülür, bu kişiler onlarda genelde acıma duygusu uyandırır. Hatta bu, 9 Nisan 1790'da *Times*'da anlatılan bir olayda olduğu gibi, borcunu ödemenin bir delilik kanıtı olduğunu düşünmeye dek varabilir: Bath'ta, bir evde asılı bulunmuş

15) Örneğin, I. Watts, *A Defense against the Temptation of Self-Murder*, Londra, 1726; Ayscough, *Duelling and Suicide Repugnant to Revelation, Reason and Common Sense*, Londra, 1774.

16) *Considerations on the Office of a Coroner*, Londra, 1776, s. 45-46.

bir adamın davasında, "durum ve koşullar gereği, jüri, bir aybastı kararı vermekte tereddüt ediyordu, içlerinden biri, 'onun deli olması gerektiğini, çünkü önceki gün merhumun kendisine sadece üç aylık olan borcunun tamamını ödemiş olduğunu' açıkladı." Kanıt ikna edici bulundu: O ancak bir deli olabilirdi.

Fransa'da olduğu gibi İngiltere'de de, adaletin elinden kurtulmak için kendini öldüren mahkûm ve sanıklara acımasızca davranılır. 1760-1799 yılları arasında, Londra'da verilmiş on beş *felo de se* kararından onu sanıklar içindir. 1783'te, bir vergi denetçisi olan John Powell, vurgunculuğu ortaya çıkıp da kendini öldürdüğünde ve onun deli olduğuna karar verildiğinde, *Gentleman's Magazine*, "eğer Newgate'te [hapishane] bir katil, aynı biçimde, davasından kaynaklanan bir korku yüzünden kendini öldürseydi, aksi bir kararı vermekte çok az jüri üyesi tereddüt ederdi. [...] İntihar, ayın etkisine maruz kalmış birinin davranışı olarak görülmeyecek kadar modadır bugün"[17] diye yazar 26 Ocak 1793'te, iki cinayetten şüpheli bulunan Londralı David Mendes kendini öldürür: Cesedi idam edilir.[18] Aynı yılın Aralık ayında, Newgate'te, basit bir hırsız hücresinde kendini asar. Ceset, aralarında City'nin şerifleri, mareşalleri ve elli kadar komutanın da bulunduğu büyük bir alay eşliğinde kentte dolaştırılır; gösteri dolayısıyla, özellikle de cesedin bir çukura atıldığı ve göğsüne bir kazık saplandığı sırada büyük bir kalabalık toplanır: "O esnada toplanmış kalabalık çok büyüktü" diye yazar *Times*.[19] Sébastien Mercier'in sözlerinin aksine, kent kalabalıkları bu "korkunç ve iğrenç manzara"ya bayılır. Aile için, yargılama usulünü atlatmak da söz konusu değildir: 1731'de, kendini asmış ve hakkında *felo de se* kararı verilmiş Shropshire'lı bir kunduracının yakınları onu hemen ve gizlice bahçeye gömmüştür. Birkaç gün sonra, yetkililer onu oradan çıkarttırıp anayolun altına gömdürür.[20]

İntihar karşısındaki tavır değişikliğinin bir başka kanıtı, intihardan sağ kurtulanların topluma yeniden kazandırılması amacıyla kurulan yardım dernekleridir. Gerçekten de, başarısız intiharların sayısı başarılı intiharların sayısından çok daha fazladır. Suçun tekrarını önlemek için, intihar girişiminde bulunanlar o ana dek tımarhanelere, iş yurtlarına ve hapishanelere kapatılıyordu. 1774 yılında, İngiltere'de, önceleri sadece

17) *Gentleman's Magazine*, LII, 1783, böl. I, s. 539.
18) *The Times*, 28 Ocak 1793, s. 4.
19) A.g.y., 10 ve 13 Aralık 1793.
20) *Fog's Weekly Journal*, 20 Mart 1731.

suda boğulmaya kalkışmış olanların kurtarılması için çalışan "İnsan Derneği" kurulur. Bu insanların çoğu birer intihar adayı olduğu için, dernek hızla, bu kişilere çıkar gütmeden yardım eden bir kuruma dönüşür. 1797 yılında, şimdiden üç yüz elli kişiyi kurtarmayı başarmıştır.[21]

XVIII. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA İNTİHARLARIN ARTMASI

Böyle bir kurum, intihar olaylarının artması karşısında sorumluların, ahlaki, siyasi ve dini yetkililerin büyüyen kaygısını da açıklamaktadır. İstemli ölümlerin sayısında artış olduğu duygusu, XVI. yüzyıldan bu yana pek çok kez dile getirilmiş, akla aykırı ve muğlak bir duygudur. Henüz kesin gerçeklere ulaşmaya izin vermeyecek kadar tutarsız, ama belli bir tehlikeyi doğrulayacak kadar önemli olan ilk rakamlar, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ortaya atılır.

İngiltere'de, Londra ölüm kayıtları, intihar sayısının, kimi zaman elliyi aşan yıllık rakamlarla, 1749, 1755, 1765, 1772, 1778 yıllarında arttığını gösterir. Bununla birlikte, genel eğri durağan, hatta düşüştedir, ama kötü geçen yıllardan son derece etkilenmiş olan kamuoyu bundan kaygı verici sonuçlar çıkarır. Bu umutsuzlar arasında, erkeklerin sayısı kadınların iki katıdır; bu, hem erkekler tarafından kullanılan yöntemlerin daha şiddetli ve daha etkili olmasıyla, hem de müsadere edilecek mallarının daha fazla olmasıyla açıklanır, çünkü bu, erkeklerde intihar kararı oranının artmasına katkıda bulunur.

İntihar, istisnasız bütün toplumsal sınıflarda görülmektedir. Bununla birlikte, soylu ve nüfuzlu kişilerin oranı, bu grupların kaza ya da hastalık sonucu ölüm kararlarını kolaylıkla elde edebilmeleri nedeniyle, gerçek değerinin çok daha altındadır. Bugünkü istatistiklerle kıyaslandığında, Eski Rejim toplumunun şaşırtıcı ve ayırt edici bir özelliği, çocuk ve ergen intiharları oranının yüksek olmasıdır: İngiltere'de, 1541 ve 1799 yılları arasında, yaşları bilinen 1001 kişinin tam olarak yüzde 33'ü on dört yaşın altındadır. 10-14 yaş grubu, intihar sayısı bakımından mutlak rekoru elinde bulunduran gruptur: 159; 15-19 yaş grubunda, 150, 20-24 yaş grubundaysa, 121 intihar vakası sayılır.[22]

21) G. Gregory, *A Sermon on Suicide*, Londra, 1797.
22) M. MacDonald ve T. Murphy, *a.g.y.*, tablo, s. 251.

Bu durum, öncelikle, çok yaygın bir gelenekten, çocukları ve ergenleri hizmetçi ya da çırak olarak başka ailelere yerleştirme geleneğinden kaynaklanır; bu ailelerde çocuklar sıklıkla kötü muamele görür, aşırı katı bir disipline, hatta acımasızca davranışlara maruz kalırlar. Jüriler bu tür intiharlara pek hoşgörü göstermez. Toprak sahiplerinden oluşan ve kendi buyrukları altında da genç kız ve erkekler bulunan jüriler, kendilerine bağımlı olanlara merhamet göstererek toplum düzenini zayıflatmaktan korkarlar. 1779 yılında, Westminster'lı bir çırak, Thomas Empson, ustası tarafından deri kayışlarla dövüldükten sonra kendini astığında, deli ilan edilir, ama bu istisnai bir durumdur. 1778'de, bir çocuk, pazardan yeterince patates getirmediği için hanımı tarafından bir odaya kapatılınca kendini öldürmeye kalkışır.[23] Kızlara gelince, onlar, beylerinin arzuları yüzünden hamile kaldıklarında intihara sürüklenebilirler. Basın bu olaylardan hiç bahsetmez. Bazı ailelerin aşırı sertliği de intihar nedeni olabilir: 1729 yılında, bir çocuk, erkek kardeşine bir cam parçası attıktan sonra, babasından dayak yeme korkusuyla kendini asar.[24] Bir diğeri, yepyeni bir şapkayı kaybettiği ve babası bu durumda onu öldüresiye dövmekle tehdit etmiş olduğu için kendini öldürür.[25]

Çocuklardan sonra, intihar edenler grubuna en büyük katkıyı yaşlılar sağlar: İngiltere'de sayılan 1001 intihar kurbanının yüzde 18'i 60 yaşın üstündedir. Yaşlıların bu toplumdaki yaşama koşulları ve maruz kaldıkları hor görü bu durumu açıklamak için yeterlidir. Birçoğu yoksul ve her tür hastalıkla karşı karşıyadır.[26]

Alt ve orta sınıflarda intiharın sıradan nedenleri, esas olarak, zor ve acımasız bir yaşamın günlük sorunlarıyla ilgilidir. Bu nedenler Ortaçağ'dan bu yana pek değişmemiştir, ama gittikçe artan intihar notları sayesinde artık çok daha iyi bilinirler ve bunun tek nedeni okuryazarlık oranının artması değildir. Voltaire, intihar notlarının yüzyılın ortasından itibaren yaygınlaştığını söyler; 1782 yılında da Mercier şöyle yazar: "İntihara kalkışan birçok kişi, ölümlerinden sonra ortaya çıkabilecek her tür sıkıntıyı önlemek amacıyla polis müdürüne bir mektup yazmayı alışkanlık edinmiştir. Onların bu özeni, gömülmelerine izin verilerek ödüllendirilir."[27]

23) *Annual Register*, XXI. cilt, s. 172.

24) *Fog's Weekly Journal*, 5 Temmuz 1729.

25) *Weekly Miscellany*, 13 Ocak 1737.

26) Bu konuda, bkz. G. Minois, *Histoire de la vieillesse de l'Antiquité à la Renaissance*, Paris, 1987; J.-P. Bois, *Les Vieux, de Montaigne aux premiers retraités*, Paris, 1989.

27) J. Mercier, *a.g.y.*, III. cilt, 258.

İntihar eden kişi, kendisini feda etmesinin yakın çevresi üzerinde ya da daha genel bir neden söz konusuysa, tüm toplum üzerinde bir etkisi olması için davranışını bir mantığa oturtmak ve ona bir anlam kazandırmak ister; o, bu davranışının bir yankısı olsun ister. O halde, bu uygulama, intiharı rasyonalize etme ve eylemin toplumsal yanını göz önünde bulundurma girişimlerinden biri sayılabilir.

İngiltere'de, bu notlar gazetelerde sık sık yayımlanır, bu da teşhirciliğe varabilen bazı intiharların teatral yanını daha fazla ortaya çıkarır. Sıradan insanlar da gazetelerde okudukları bu öykülerden esinlenip, 1783 yılında Thames sularında bulunan ve yazı yazmayı şöyle böyle bilen şu yoksul kadın gibi, aynı cümleleri kopya ederler. Bazıları da çağın ünlü örneklerinden, Chatterton ya da Werther'den esinlenirler. İntihar notları her zaman, insanlara ölümünün kendi elinde olduğunu gösterme ve yanlış yorumları önleme isteğiyle yazılır. Bu notlar, gerçekte, davranışıyla, sağlığında sahip olamadığı etkiyi yaratarak ölümün ötesinde yaşamaya devam etme isteğini ele verir. Bazıları açık açık mektuplarının gazetelerde yayımlanmasını ister zaten.

Kimi zaman sadece bir intikamdır söz konusu olan, suçlunun yaşamını vicdan azabıyla cehenneme döndürmeyi amaçlayan bir intikam. 1750'de intihar eden John Stracy karısına şu notu bırakır: "Sevgilim, bu notu sana bu eylemin asıl nedeninin sen olduğunu bildirmek için yazıyorum; bana karşı davranışın beni mahvetti. Eğer sen de benim gibi davranmış olsaydın şimdi birbirimize karşı saygılı ve mutlu biçimde yaşıyor olabilirdik. Buna neden olan adam bu üzücü felaket üzerinde biraz düşünür umarım."[28] İntihar notu, bu davranışa adaletsiz bir yazgı yüzünden itildiğini açıklayarak, basit bir kendini aklama biçimi olur çoğu zaman. Umutsuz kişi, kendini rahatlatmak için, tanrısal mağfiretle kurtulacağına olan inancını da dile getirir: "Kurtulacağımı umuyorum, çünkü ben hiç kimseye kötülük yapmadım" diye yazar Lewis Kennedy 1743 yılında,[29] tıpkı 1758 yılında bir berberin yazacağı gibi.[30] Bazıları ise deizme, hatta materyalizme olan inancını açıklar.

İntihar notlarıyla birlikte, istemli ölüm dinden tamamen bağımsızlaşır, çünkü bunlar, intiharı akılcı, insanca açıklanabilir bir tutum içine dahil ederek şeytanın rolünü ortadan kaldırırlar. Halk bu mektupları

28) *Gentleman's Magazine*, 1750, s. 473.
29) *A.g.y.*, 1743, s. 543.
30) *Annual Register*, 1758, s. 99.

okumaya ve intiharı, cinai bir eylem gibi değil de, sıradan, "gündelik" bir olay gibi görmeye alışır. Toplum üzerinde bir etki aracı olduğu kadar bireyciliğin ve özgürlüğün doğrulanması da olan intihar notu, Aydınlanma ruhunun ayırt edici niteliklerinden biridir.

Bu notların intihar nedenlerine ilişkin verdiği bilgi, bunların hâlâ aynı bildik nedenler olduğunu gösterir. Karı-koca sorunları ve ailevi sorunlar hâlâ bir dengesizlik ve huzursuzluk nedenidir: Sadakatsizlik, aile içinde geçimsizlik özellikle erkekleri ölüme iter. Bir evladın ya da bir yakının ölümü nedeniyle duyulan acı, sefalet, borçlanma, utanç, vicdan azabı, herhangi bir suçlamadan dolayı küçük düşme de en sık karşılaşılan diğer nedenlerdendir. Gazetelerde sık sık, baştan çıkarılmış, sonra da hamile bırakılıp terk edilmiş kızların kendini astığı haberleri okunur. Alt tabakada aşk intiharları da az değildir, bu da, bu nedeni doğuştan soylu insanlarla bağdaştırma eğiliminde olan gazete ve otoriteleri bazen zor duruma sokar. Şöyle ki, 20 Şubat 1790 tarihli *Times*, bir genç kızın intiharı konusunda hoşnutsuzluğunu dile getirir. Bu intiharlar çoğu zaman alaya alınır: Köylü kulübelerindeki aşk hikâyeleri, şatolardakiler kadar ciddi olamaz. Toplumsal farklar yüzünden imkânsız olan ve kurulu düzeni ve yerleşmiş değerleri bozan her şey gibi ağır biçimde yargılanan evlilikler de, ölümcül birer umutsuzluk etkenidir.

Son olarak, Eski Rejim döneminde çok sık görülen ve hassas ruhları intihara itebilen bazı geleneklerin zararlı niteliğini de belirtelim. Dul kadınların yeniden evlenmesiyle birlikte ortaya çıkan ve bir şenlik havasında genel hoşnutsuzluğu ifade eden gürültü ve kargaşa örneğin. Büyük Britanya'da, *rough music* adı verilen bu şey, kimi zaman çok feci sonuçlara yol açar. 29 Mart 1736'da, *Caledonian Mercury*, yeniden evlendiği için herkesin gözü önünde ve yakışıksız bir biçimde dövülmüş bir kadının, maruz kaldığı aşağılama yüzünden kendini öldürdüğünü anlatır.[31]

İngiliz istatistikleri, intihar mevsimi olarak bahar ve yaz başının üstünlüğünü doğrular: 1485 ve 1715 yılları arasında incelenmiş 12.348 vakanın yüzde 43,8'i, gerçekten de, nisanla temmuz ayları arasında olmuştur, oysa yine üç aylık bir dönemi içine alan, eylül-aralık ayları arasında uzanan sonbahar, istemli ölümlerin sadece yüzde 25,1'ini kapsar. Bireysel ve toplumsal davranışın, doğal mevsimlerin ritminden daha az etkilendiği kent çevresinde fark biraz azalır, ama hâlâ çok açıktır: Londra'da,

31) E.P. Thompson, "Rough music: le charivari anglais", *Annales ESC*, 1972, sayı 2, s. 385-410.

1715 ile 1799 yılları arasında gerçekleşmiş 1.583 intiharın yüzde 40,1'i ilkbaharda, yüzde 29,8'i ise sonbaharda olur.[32] Bu fark, günümüze dek her dönemde ve her ülkede gözlemlenir. XIX. yüzyılın ilk yarısında, istatistik çağının başlangıcında da büyük ölçüde doğrulanır: Berlin'de, 1812-1822 yılları arasında saptanmış 582 intiharın yüzde 36,9'u ilkbaharda, yüzde 29,2'si kış mevsiminde olmuştur; Paris'te, 1817-1825 arasında, 3.184 intihar üzerinden, oranlar sırasıyla yüzde 42 ve yüzde 26,4'tür, Fransa'nın tamamındaysa, 1845 yılı için, toplam 3.092 vakanın yüzde 39'u baharda, yüzde 29,5'i de kışın olur.[33] Burada fizyoloji ve yeni yeni keşfedilen kronobiyolojinin rolü büyüktür kuşkusuz. Tabii buna, ilkbaharı geleneksel olarak bahar şenliği ve nişan mevsimi, temmuzu ise düğün ayı yapan ve böylece kimsesiz, terk edilmiş ve hor görülmüşlerin umutsuzluğunu daha da artıran kültürel koşulları da eklemek gerekir. Aşk mevsimi olan ilkbahar, aynı zamanda büyük engellenmelerin, kış ve büyük perhiz yüzünden zayıflamış bedenlere saldıran hastalıkların da mevsimidir.

İskandinav ülkelerinde, intihar oranı, XVIII. yüzyılın 1754-1782 döneminde, 100.000 kişi üzerinden, İsveç'te 1,8, Finlandiya'da 1,2 kişi gibi rakamlarla çok düşük gibi görünse de, yüzyılın sonunda, 1783 ve 1813 yılları arasında, sırasıyla 2,9 ve 1,6 gibi oranlarla net bir artış gösterir.[34] Almanya'da, 1742'den sonra, Süssmilch, demografik çalışmaların öncü yapıtlarından biri olan *Die göttliche Ordnung*'ta intiharın artışından duyduğu kaygıyı dile getirir. Henüz sadece bir izlenim olan şey, 1780'li yıllarda ilk ciddi rakamlarla birlikte somutluk kazanır. Berlinli otoritelerden bilgi alan bir kronikçi, 1781-1786 yılları arasında, Prusya'nın başkentinde, 136'sı suda boğulma, 53'ü kendini asma, 42'si kurşunla öldürme, 8'i boğazını kesme yoluyla, toplam 239 kişinin intihar ettiğini, yani ölümlerin yüzde 8'ini intiharların oluşturduğunu ileri sürer. Diğer kaygı verici rakamlar, Frankfurt Am Main kentinden sağlanır. Kuenzelsau-am-Kocherfluss gibi küçük bir kasabada bile, üç yıl içinde dört tane istemli ölüm vakası sayılır.[35] H. Brunschwig, Prusya'nın toplumsal ve ekonomik koşullarının, intihar oranının artması için uygun bir ortam yarattığını ortaya koyar,

32) M. MacDonald ve T. Murphy, *a.g.y.*, tablo, s. 313.

33) L. Chevalier, *Classes laborieuses et classes dangereuses*, s. 473.

34) Rakamlar J.-C. Chesnais tarafından verilmiş, *Histoire de la violence*, Paris, 1981, s. 238.

35) H. Brunschwig, *La Crise de l'Etat prussien à la fin du XVIIIe siècle et la genèse de la mentalité romantique*, Paris, 1947.

çünkü hızlı kentleşme, geleneksel aile ve din bağlarının zayıflamasına yol açıp, nüfus artışı ve ekonomik bunalımla tanışan, değişim halindeki bir toplumun düzenini bozmuştur. Daha tam oturmamış ülke koşullarında daha çok insan ve süregelen dayanışmalara güvenemeyip kendini kendine teslim etmiş bireyler: Bütün elverişli koşullar bir araya gelmiş gibi görünüyor.

Fransa'da, Eski Rejim'in sonunda hâlâ güvenilir istatistikler yoktur. Bununla birlikte, rakamlar ileri sürülmeye başlamıştır. İzlenimler de bu rakamları doğrular. 1771'de, Grimm "kendini öldürme manisinin çok sıradan hale geldiği ve çok sık görüldüğü bir dönem"de[36] yaşadığını açıklar. 1773'te, Feller, *Catéchisme philosophique*'inde, "bu yüzyılda bu kadar sık görülen" intiharlardan bahsederek, bunu "inançsızlığın bir sonucu"[37] yapar. 1777'de, *Mémoires philosophiques du baron de X* aynı düşünceyi yinelerken, Voltaire, Fransızların, özellikle kentte İngilizler kadar intihar ettiğini düşünür. 1772'de, Hardy bunu doğrular: "Başkentimizde intihar örnekleri her gün artıyor, bu bakımdan İngiliz ulusunun karakteri ve ayırt edici özelliği benimsenmiş gibi görünüyor."[38] Caraccioli "böyle skandallar bakımından verimli" bir çağdan bahseder. Fulgence Bedigis, Buzonières ve Camuzet de onunla aynı görüştedir: Eskisinden çok daha fazla intihar ediliyor ve bunun tek sorumlusu felsefi anlayış.

Rakamlar, Voltaire'in 1764 yılı Paris'i için ileri sürdüğü elliye yakın intihar gibi, bazen gerçek değerinin çok altında, bazen de, 1781 yılında Rahip Barruel'in başkent için ileri sürdüğü yılda 1.300 intihar gibi gerçek değerinin çok üstünde verilmiş birer tahminden başka bir şey değildir. Rahip Barruel'e göre, Fransa, intihar yüzünden, yarım yüzyıl içinde 130.000 insanını kaybetmiş olacaktır.[39] Sébastien Mercier'in, 1782'de *Tableau de Paris*'teki tahmini daha akla yatkın gibi görünür: başkentte yılda 150 intihar.[40] Bu rakam, 100.000 kişiden 18 ila 25 kişi gibi bir orana karşılık gelir, bu da 1990 yılındaki Fransız ortalamasına denktir: 100.000'de 21 kişi.

Mercier'ye göre, bu oran yirmi beş yıldır, yani yaklaşık 1760'tan beri sürekli artmaktadır. Ona göre, kendini öldürenler aydınlar değil, "geçinmek zor ve zahmetli hale geldiği için, yaşamdan bıkmış, yorulmuş" olan yoksullardır. Başlıca nedenler, hayat pahalılığı, kumar ve lotarya alış-

36) Grimm, *Correspondance*, Tourneux, IX. cilt, s. 231.
37) Feller, *Catéchisme philosophique*, Paris, 1773, s. 139.
38) Hardy, *Mes Loisirs*, Paris, 1772, s. 323.
39) Rahip Barruel, *Les Helviennes*, Paris, 1781, IV. cilt, s. 272.
40) S. Mercier, *Tableau de Paris*, Amsterdam, 1782, III. cilt, 258, s. 193.

kanlığı ve "acımasız hesap uzmanları, şimdiden cendereye sokulmuş bir halkın üzerine son çekiç darbesini indiren, ölülerin kanını emmeye devam edecek birer vampire benzeyen" vergi görevlileridir.

Paris'te durum Londra'dan da ciddidir. Londra'da, zenginler kendini öldürür, Paris'te yoksullar: "Çünkü bolluk içinde yüzen İngiliz hastalık yüzünden güçten düşmüştür ve çünkü bolluk içinde yüzen İngiliz, insanların en kaprislisi, dolayısıyla en sıkıntılısıdır. Paris'te, intiharlar alt sınıflarda olur ve bu cinayet, çoğu zaman çatı aralarında ya da mobilyalarıyla kiralanmış odalarda işlenir."

İntiharın İngiltere'de daha sık olduğu sanılıyorsa, diye devam eder Mercier, İngiliz gazetelerinde ondan daha açıkça bahsedildiği içindir, oysa Fransa'da, otoriteler gerçeği gizlemek için ellerinden geleni yaparlar: "Hiçbir gazetede bu tür ölüm haberleri verilmez; ve bundan bin yıl sonra, bu gazetelere bakarak tarih yazacak olanlar, benim burada ileri sürdüğüm şeyi kuşkuyla hükümsüz sayabilecektir: Ama intiharın, Paris'te bugün, bilinen dünyanın diğer bütün kentlerinde olduğundan daha yaygın olduğu bir gerçektir."[41] "Güvenlik güçleri intiharları halktan gizlemeye özen" gösterir. Üniformasız bir komiser gizlice ölünün evine gelir ve köy papazından ölüyü olay çıkarmadan gömmesi istenir. Yine bu nedenle, artık halka açık idam gösterileri yapılmaz. Sébastien Mercier, ileri görüşlülüğüyle, burada çok önemli bir soruna parmak basar: ülkeyi yönetenlerin intihar karşısındaki tutumu sorunu. Bu sorun, Fransa ve İngiltere'de tümüyle farklı biçimlerde ele alınmıştır.

İNTİHARDAN BAHSEDİLMELİ Mİ?

Fransız mutlak monarşisinde, uyruklarının yaşamının sahibi olan kral, onların bunu özgürce kullanmasına izin veremez, çünkü bu onun krallığını ve otoritesini zayıflatacaktır. Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olan kral, Kilise'nin gözünde çok ağır bir suç olan intihara karşı sert önlemler almak zorundadır. Ayrıca intihar, açıkça belirtilmese de, yönetimin, uyruklarının rahatını sağlama konusundaki başarısızlığının bir kanıtı gibi görülür: Bu, kralın hükümdarlığının reddedilmesi ve kınanması demektir, bu da onun cesaretini kırıp onu halkın gözünden düşürebilecektir. Dolayısıyla, yönetim, suçu hem gizlemek hem de cezalandırmak zo-

41) A.g.y., s. 196.

rundadır, bu da, cezanın, halk için caydırıcı bir örnek niteliği de taşıması gerektiği Eski Rejim'in bütün ceza hukuku geleneklerine ters düşer. Basit bir katili herkesin gözü önünde cezalandırmak, bu ülkede düzenin sağlanmış olduğunu göstermek anlamına gelir; ceza, insanları hem rahatlatır hem de gözlerini korkutur ve halkın bütün kini mahkûm üzerinde toplanır. İntihar eden birini herkesin önünde cezalandırmak ise çok daha karmaşıktır: Bu, herkese, bu krallıkta ölümü yaşama tercih edecek kadar mutsuz kimselerin olduğunu gösterir; bu umutsuzlar kimseyi incitmediği ve toplum için birer tehlike olmadığı için de, halkın kininin, kınanılacak değil, acınacak kişiler olan kurbanlardan çok cellada yönelmesi mümkündür.

XVII. yüzyıla kadar, koşulsuz, baskıcı tutum üstün gelir, öyle ki intihar herkesçe kınanır. XVIII. yüzyılda, yönetim, intihar edenleri birer katilden çok gözü pek kurbanlar gibi görmeye başlayan kamuoyunun evrimini hesaba katmak zorunda kalır. İktidarın sıkıntısı ve intiharı, hem yasaklamaya ve cezalandırmaya hem de gizlemeye çalışmak için aldığı çelişkili önlemler bundan ileri gelir.

Kronolojik sıraya göre, önce geleneksel baskı artırılmaya çalışılır. 1736 bildirisi, 1712 bildirisini yeniden ele alır ve ceza yargıcının kararından önce şüpheli ölüm kurbanlarının cesetlerinin gömülmesini yasaklar. 1737'de, bir tutuklunun intiharından sonra, Paris Parlamentosu, bunun suçu ortadan kaldırmak bir yana, bir başka suçu doğurduğunu ve yargıcın bir kovuşturma başlatması gerektiğini hatırlatır. 1742'de, Paris'te, Châtelet'nin yeni bir kararı izinsiz gömmeleri yasaklar. 1749'da, Paris Parlamentosu'nun bir kararı "Mahkeme'nin kendini öldürmüş kişilerin cesetleriyle ilgili emir, karar ve yönetmeliklerinin, biçim ve içeriklerine uygun olarak yerine getirilmesini" emreder. Şu halde, köylerde, yüzyılın ortasına kadar, intihar korkusunu devam ettiren baskı ve ceza egemendir.

Cournot, *Souvenirs*'inde, 1750 yılına doğru, "intiharın, başka bir yaşamın güçlükleri karşısında duyulan korku nedeniyle ya da bu tür ölümün olağan sonucu olarak cismani mahkemenin verdiği üzücü karar ve aile onurunun lekelenmesi nedeniyle, bütün bir kenti acıya boğan, çok nadir bir olay olduğunu"[42] anlatır. 1768'de, Korsika'yı ilgilendiren bir kararnamede, yasa tüm sertliğiyle yeniden ortaya atılır. Bununla birlikte, bazı bölgelerde, özellikle krallığın güneyinde direnişler kendini gösterir. 1755'e doğru, Puylaurens'te, intihar eden bir kunduracının cesedi, silahlı adam-

42) Cournot, *Souvenirs*, Bottinelli, Paris, 1913, s. 20.

lar tarafından hapishaneden kaçırılır ve aynı yıl, Castres'da, halk, kendini asarak intihar etmiş bir zanaatkârın cesedinin idamına karşı çıkar. Bu gibi olaylar da yönetimi daha sakınımlı davranmaya iter.

İkinci aşamada, intiharı gizleme yöntemi devreye sokulur. Önce, intiharı savunan bütün kitaplar yasaklanır. Dine saldıran bütün yapıtların yazarlarına idam cezası veren 1757 bildirisi, özellikle intihar üzerine yazılmış kitapları hedef alır. D'Holbach'ın *Doğanın Sistemi* adlı kitabı gibi, bazı kitaplar yakılır ve Marmontel'in *Bélisaire*'inin Cato'yu savunan bir cümlesi gibi, bazı pasajlar sansürlenir. 1762'de, Cizvit karşıtı bir kitap olan *Extraits des assertions dangereuses et pernicieuses*'de [*Tehlikeli ve zararlı iddialardan seçmeler*], Cizvitler aleyhine intihara karşı hoşgörülü bir cümle korunur ve 1770'te, Séguier, istemli ölüm lehindeki sözleri nedeniyle *Doğanın Sistemi*'ne saldırır.

Yönetim daha da ileri gider ve intihar davalarından bahsedilmemesini sağlar: Voltaire, Dubois-Fontanelle, Sébastien Mercier'in de hatırlattığı gibi, gazetelerin istemli ölümden söz etmesi yasaklanır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, Fransız gazeteleri bu konuda gerçekten sessiz kalır. Dini ve sivil otoritelerle aileler arasında adeta sessiz bir anlaşma vardır. İdamlar, gizlice gömmeler artık söz konusu değildir; intihardan ancak üstü kapalı biçimde söz edilir. İntihar yoktur: Bu devekuşu politikası, tabunun devam edip güçlenmesi için ideal koşullar yaratır.

İngilizlerin tutumu tamamen farklıdır. Burada intihar, günlük olaylardan biridir: Olayı sıradanlaştırmaya ve dinden bağımsızlaştırmaya geniş ölçüde katkıda bulunan bol yorumlarla birlikte bütün gazetelerde anlatılır. Basındaki olağanüstü gelişmeler, kıta üzerinde baskın olan anlayıştan çok farklı, çok daha özgür ve yeniliklere açık bir anlayışın oluşmasına yardımcı olur: 1753'ten itibaren, ülke içinde 7,4 milyon gazete satılır, 1792'deyse 15 milyon. Gazete başına üç-dört okur düşer, çünkü birçoğu kafeteryalarda, *public houses* ve hanlarda okunur. Bu gazetelerde neredeyse her gün bir intihar haberi bulunur, bu da "İngiliz hastalığı" fikrinin güçlenmesine yardımcı olur. 1720'den sonra, *Mercurius politicus*, İngiltere'de, dünyanın diğer bütün ülkelerinde olduğundan daha fazla intihar edildiğini ve yabancıların, intiharların sıklığı karşısında hayrete düştüğünü bildirir. "Kendini öldürme olayları burada çok sık oluyor ve bunu, halkın aşağı tabakası kadar seçkin aile bireyleri de yapıyor" diye yazar 1733'te Prusyalı Baron Pollnitz. 1737'de, *Gentleman's Magazine* bir yabancının şu mektubunu yayımlar: "İngiltere'nin bu metropolüne geldikten sonra, haftalardır, neredeyse her gün olan intihar haberlerinin

bende yarattığı şaşkınlığa engel olamıyordum."[43] Daha önce de söylediğimiz gibi, Montesquieu de bu yanılsamanın kurbanıdır.

Gazeteler istemli ölümleri bildirmekle yetinmeyip koşulları da betimlerler; nedenler üzerinde tahminler yürütür, intihar notlarını yayımlar ve gerektiğinde bunları uydurmaktan da çekinmezler; istemli ölüm karşıtı ya da yanlısı okurların mektuplarına yer verir, bazı olaylarda da taraf tutarlar. Bütün bu yazılanlar, intiharı mit olmaktan çıkarıp onu doğal bir eylem yapar. Gazetelerin çoğu, genel anlamda "kendini öldürme"ye karşı olduklarını belirtse de, birçok vakayı, ölenlerin acılarını paylaşıp umutsuzluklarını dile getirerek açıklamaları, insanları daha çok ölenlere acımaya yöneltir.

İNTİHARIN SUÇ SAYILMAMASI LEHİNDE İÇTİHAT

İntihar sorununun en hoşgörülü biçimde ele alınıyor gibi göründüğü bir ülkede, İngiltere'de intihar, bununla birlikte, suç sayılmaktan en geç kurtulacaktır.

Her yerde, hukukçular intiharın suç niteliğini tartışmakta ve baskı yandaşları cezalara devam edilmesi gerektiğini savunsa da, hoşgörü yanlısı akım güçlenmektedir. 1760'da, İngiliz yargıç Edward Umfreville, *Lex coronatoria*'sında, *felo de se* kararının katillerin intiharıyla sınırlandırılmasını önerir. Diğerleri için, özellikle de bir şokun, duygusal bir sorunun, bir üzüntünün, bir rahatsızlığın, hastalığın etkisiyle kendini öldürenler için, *non compos mentis* kararı verilmelidir. 1764 yılında, intiharı cezalandırmanın yararsızlığı, etkisizliği ve adaletsizliğini ortaya koyan Beccaria'nın ünlü *Suçlar ve cezalar üzerine* (*Dei delitti e delle pene*) adlı incelemesi yayımlanır: "İntihar, Tanrı'nın cezalandırdığı bir suç olsa bile", devlet, "hiçbir üyesinin sonsuza dek yok olma özgürlüğünü elinden [...]" almamalıdır. "Açıkçası, intihar, cezalandırılmaya uygun gibi görünmeyen bir suçtur; çünkü bu ceza ancak ya bir masuma ya da duyumsuz bir bedene verilebilir. İlk durumda, bu haksız ve zorbacadır, çünkü siyasi özgürlük, bütün cezaların tümüyle kişisel olmasını gerektirir; ikinci durumdaysa, bunun etkisi, örneğin, bir heykeli kırbaçlamakla aynıdır."[44]

43) *Gentleman's Magazine*, VII. cilt, 1737, s. 289.

44) Beccaria, *Traité des délits et des peines* (*Dei delitti e delle pene*), Cujas, 1966, s. 128 ve devamı.

1776 yılında, İngilizce yazılmış anonim bir inceleme, her halükârda, kurbanın, intihar anında yaptığı işin bilincinde olup olmadığına karar vermenin hiçbir olanağı yoktur, diye yazar, çünkü doktorlar ölü bir beden üzerinde çalışırlar.[45] Fransa'da, 1770'e doğru hâlâ bir tereddüt görülse de, hukukçular, daha sonra, neredeyse oybirliğiyle cezaların yumuşatılması ya da yürürlükten kaldırılmasını isterler ve Devrim'den önceki on yıl içinde hareket daha da güçlenir. 1742'de, Bretonnier, Paris Parlamentosu'nun yargı çevresinde, intihar edenler aleyhine dava açıldığını, onların kalbur üstünde sürüklenerek cezalandırıldığını ve mallarının müsadere edildiğini hatırlatmakla yetinir.[46] Ertesi yıl, Boutaric de aynı hatırlatmayı yapar, ancak o, "bu kadar sert ve bu kadar dine aykırı"[47] bir yargılama usulünün hâlâ uygulanıyor olmasına da şaşırır. 1757'de, Serpillon, hakkında görüş bildirmeden uygulamayı betimler.[48] Yine 1757'de, Muyart de Vouglans, baskı, ceset idamı ve müsadere lehinde karar bildiren son kişilerden biri olur. Ona göre, *taedium vitae* yüzünden intihar özellikle iğrençtir, çünkü bu duyguyu yaratan dinsizliktir, dolayısıyla, o ağır biçimde cezalandırılmalıdır; bu Tanrı'ya, prense ve aileye karşı bir suçtur.[49] Muyart de Vouglans, Montesquieu'yü de, bu eyleme karşı gösterdiği hoşgörüden dolayı şiddetle eleştirir.[50]

Kuramsal olarak onunla aynı görüşü paylaşan Rousseau de La Combe, intiharı görmezlikten gelme alışkanlığına karşı çıkar. Ancak, diye belirtir, "sağduyulu bir insanın kendini öldürmeye karar veremeyeceğinin de düşünülmesi gerekir" ve hastalık, delilik, üzüntü ve umutsuzluk nedenli intiharın bağışlanamadığı durumlar azdır.[51] 1771'de, Jousse, *Traité de la justice criminelle en France*'ında, yargılama usulünü hatırlattıktan sonra, "sadece kendilerini soğukkanlılıkla, aklını tamamen kullanarak ve

45) *Considerations on the Coroner*, Londra, 1776, s. 44.

46) Bretonnier, *Recueil par ordre alphabétique des principales questions de droit qui se jugent diversement dans les différents tribunaux du royaume*, Paris, 1742, s. 182.

47) Boutaric, *Explication de l'ordonnance de Louis XIV sur les matières criminelles*, Toulouse, 1743, II. cilt, s. 262.

48) Serpillon, *Code criminel ou Commentaire de l'ordonnance de 1670*, Lyon, 1757, III. cilt, s. 960.

49) Muyart de Vouglans, *Institutes au droit criminel*, Paris, 1757.

50) M. de Vouglans, *Lettre sur le système de l'auteur de l'Esprit des lois, touchant la modération des peines*, Brüksel, 1785.

51) Rousseau de La Combe, *Traité des matières criminelles*, Paris, 6. baskı, 1769, III. cilt, s. 422.

işkence korkusuyla öldürenlerin bu şekilde cezalandırıldığını" ve "her zaman, kuşkuyla, kendini öldüren kişinin, bunu işlenmiş bir suç dolayısıyla değil de, delilik ya da acı yüzünden yaptığının düşünüldüğünü"[52] ortaya koyar. Denisart, Cottereau, Héricourt ve Guyot da sadece uygulamayı hatırlatırlar.[53]

1780'den sonra, tarafsızlık geçerliliğini kaybeder ve intiharın suç sayılmaması lehindeki baskılar artar. Aynı yıl, Châlons-sur-Marne Akademisi "ceza yasasının sertliklerini yumuşatmanın yolları" konulu bir yarışma düzenler. Birincilik ödülünü, hoşgörünün coşkulu bir savunusunu yapan Brissot kazanır. Yasalar bu eylemi cezalandırmamalıdır, "ölüme meydan okuyacak kadar yürekli bir insan bir alçak gibi görülemez. Onun yürekliliği bir deliliktir, ama alçaklık değildir, alçaklık yalnız korkaklara mahsustur [...]. İntiharın ölümcül tohumunu içinde taşıyan kişinin mutluluğunu sağlamak gerekir, o burada bile değilken, onu anlamsızca cezalandırmak değil."[54] Brissot ertesi yıl bu sorunu yeniden ele alır ve toplumun, eylemi cezalandırmaya değil, intiharın nedenlerini ortadan kaldırmaya çalışması gerektiğini belirtir. Üstü kapalı biçimde, bundan toplumsal ve siyasi düzeni sorumlu tutar.[55]

Châlons yarışmasının ikincilik ödülünün sahibi Bernardi, onunla tamamen aynı doğrultuda gider: Yönetimin işi, "bu suçu, cansız bir ceset üzerinde etkisi olmayacak, tek etkisi suçsuz bir ailenin onurunu lekelemek olacak cezalarla cezalandırmak yerine suçun kaynağına inmek olmalıdır."[56] O da ertesi yıl sorunu yeniden ele alır ve intihar edenlerin birer deli gibi görülmesi gerektiğini açıklar.[57] 1781 yılında, Vermeil'in, intiharın suç olmaktan çıkarılmasını isteyen bir incelemesi yayımlanır.[58] Aynı istek, 1784 yılında Dufriche de Valazé tarafından yeniden dile getirilir.[59]

52) Jousse, *Traité de la justice criminelle en France*, Paris, 1771, IV. cilt, böl. IV.

53) Denisart, *Collection de décisions nouvelles*, Paris, 1764; Cottereau, *Le Droit général de la France et le droit particulier de la Touraine et du Lodunois*, Tours, 1778; Héricourt, *Supplément aux lois civiles de Domat*, Paris, 1787; Guyot, *Répertoire universel et raisonné de jurisprudence*, Paris, 1785.

54) *Les Moyens d'adoucir les rigueurs des lois pénales*, Châlons-sur-Marne Akademisi tarafından ödüllendirilen konuşma, 1781, s. 60.

55) Brissot, *Théorie des lois criminelles*, Paris, 1781, s. 343.

56) *Les Moyens d'adoucir...*, a.g.y., 2. konuşma, s. 110.

57) Bernardi, *Principes des lois criminelles*, Paris, 1781.

58) Vermeil, *Essai sur les réformes à faire dans notre législation criminelle*, Paris, 1781.

59) Dufriche de Valazé, *Lois pénales*, Paris, 1784.

Brissot'nun, Devrim yıllarında önemli bir rol oynayacak pek çok yazarın katkısıyla hazırlanmış *Bibliothèque philosophique*'i, "devlet hazinesini zenginleştirmek ve ailelerin onurunu lekelemek için yaratılmış, nedensiz bir sertliğe sahip" intihar karşıtı yasaları şiddetle eleştiren yasa taslakları içerir. Bu "korkunç bir zorbalık"tır. Herkes özgür bırakılmalıdır: "İnsan yaşama sadece ondan aldığı zevkle bağlanır; varoldığunu sadece acıları sayesinde hissediyorsa, ondan kurtulmakta özgürdür."[60]

1789 ve 1790 yıllarında, intiharın artık suç sayılmamasını isteyen en az beş inceleme yayımlanır. Her ceza "boş ve anlamsızdır" diye yazar Chaussard.[61] Ölü bir bedeni kalbur üstünde sürüklemek "ancak yamyamlarda hoş görülebilecek bir işkencedir" diyerek daha da ileri gider Pastoret.[62] "Bu eski ve korkunç ceza insani kusurları düzeltmez, onlar yüzünden ağlatabilir ancak" diye ekler, müsaderenin haksızlığına da karşı çıkan Thorillon.[63] Vasselin'e göre, intihar bir zayıflık ya da bir korkaklık olabilir, hatta kuşkusuz delice bir davranıştır, ama hiçbir biçimde bir suç değildir: Kendini öldüren kişi "halkın huzurunu hiçbir biçimde bozmaz. Ahlaka zarar vermez, hemşehrilerinin mülkiyetine, güvenliğine ya da onuruna saldırmaz. Tanrı'nın hoşuna gitmiyor olabilir, ama dine aykırı düşmez. O halde, onu hangi hakla, daha doğrusu hangi yolla cezalandırabiliriz? Bir vatandaşa ölümünden sonra şiddet uygulamak, sadece bizim saçma yasalarımıza özgüdür."[64] Boucher d'Argis'e göre, intihar karşıtı yasa "etkisiz ve acımasızdır." Philippe de Piépape'ye göreyse, "intihar, hiçbir biçimde kovuşturmaya uğramamalıdır, çünkü onun, zihinsel yetilerdeki bir bozukluğun ya da –ki bu da aynı anlama gelir– düşünme özgürlüğüyle bağdaşmayan şiddetli bir ruh halinin sonucu olduğunu kabul etmek gerekir."[65]

Otoritelerin ve ailelerin suç ortaklığıyla, şimdiden geniş ölçüde hükümsüzleşmiş, can çekişen yasalara son saldırılardır bunlar. Özellikle ruhban sınıfının, intihar edenlerin dini usullere uygun biçimde gömülmesine uzun süredir ses çıkarmadığı görülür. 1712 bildirisi, daha şimdiden, intihar eden birçok kişinin yararlandığı aftan yakınmakta, 1725

60) *Bibliothéque philosophique*, V. cilt, s. 401 ve 184.

61) Chaussard, *Théorie des lois criminelles*, Paris, 1789.

62) Pastoret, *Des lois pénales*, Paris, 1790.

63) Thorillon, *Idées sur les lois criminelles*, Paris, 1788.

64) Vasselin, *Théorie des peines capitales*, Paris, 1790.

65) Philippe de Piépape, *Suite des observations sur les lois criminelles de la France*, Paris, 1790.

yılında da, görevliler, birliğin olmayışına ve hatta alt ruhban sınıfının çoğu üyesinin karşıtçılığına üzülmektedir. Bütün intihar davalarında, inisiyatifi ele alan laik otoritelerdir.

Şikayet dilekçeleri, intihar karşıtı yasalar sorununa çok seyrek değinir, bu da, yasaların 1789 yılında artık çok fazla kişiyi rahatsız etmediğini gösterir, öyle ki yürürlükten kaldırıldıkları bile fark edilmeyecektir: 1791 Ceza Yasası, bu konuda tek laf etmez. Bu dönemde intihar, Amerika kıtasındaki İngiliz sömürgelerinin çoğunda şimdiden uzun süredir suç değildir. 1701 yılında, Pennsylvania ve Delaware'da mal müsaderesi, 1780'li yıllarda, Maryland, New Jersey ve Virginia'da cezalar uygulamadan kaldırılır. Avrupa'da, bunlar yavaş yavaş ortadan kalkar: Cenevre'de, son ceset idamı 1732'de olur; 1735'te, intihar edenlerin hepsi deli ilan edilir, 1792'de de yasa resmen yürürlükten kaldırılır. Prusya'da, intiharı cezalandıran yasalar 1751'de ortadan kalkar; Bavyera'da, bunun için 1817 yılını beklemek gerekecektir; Avusturya'da ise, 1787 yasası, dini usule uygun biçimde gömmeyi hâlâ yasaklamaktadır.

İngiltere'de, intihar suç sayılmaktan çok geç kurtulur: Dini cezalar ancak 1823'te, hukuki cezalar ise 1870'de uygulamadan kalkar. İntiharın artık bir cinayet gibi görülmemesi içinse 1961 yılını beklemek gerekecektir. XIX. yüzyılın ilk yarısında cesetler hâlâ idam edilmekte, yüzyılın ikinci yarısında intihar girişiminde bulunanların tutuklanmasına devam edilmekte ve I. Dünya Savaşı'na kadar hâlâ *felo de se* kararları verilmektedir.

KİLİSE YAŞANTISI VE ASKERİ YAŞANTI: ÖLÜM DÜŞÜNCESİNDEN ÖLME EYLEMİNE

XVIII. yüzyılda, intihar tartışmasına katılanlar arasında, iki grubun özel bir yeri vardır: katolik dini yazarlar ve askerler; etkinlikleri, düşünce yapıları ve istemli ölüme karşı tutumlarıyla taban tabana zıt iki çevre.

Filozofların da belirttiği gibi, Hıristiyan öğretisi ölüm arzusunu destekler ve onu mücahedelerle yüceltir. Yok oluş tinselliği, dünyadan kopma öğretisi yoluyla XVIII. yüzyılda da devam eder ve manevi yoksunlukla fiziksel ölüm isteğinin birbirine karıştığı tuhaf bir edebiyatın doğmasına yol açar: "Dünyadan vazgeçin, ailenizden, dostlarınızdan, insanlardan, tutkularınızdan ve kendinizden vazgeçin; bir gün terk etmeniz gerekecek olan şeyleri sevmeyin ve son olarak bu yaşamdan sadece, ölüme iyi

hazırlanmanıza yararlı olabildiği ölçüde yararlanın."[66] Bridaine dindaşlarına bu öğütleri verirken, Don Du Sault da ölüme olan bağlılığını açıklar: "Ey ölüm, ben seninle birleşmek istiyorum. [...] Seni kız kardeşim, karım, sevgilim yerine koyacağım. [...] Yuvamı senin evine, mezarın içine yapacağım. [...] Şu andan itibaren, senin hatırına, yeryüzünde sevdiğim ve sahip olduğum her şeyi bırakacağım."[67]

Jacques-Joseph Duguet, Hıristiyanın vaftizini mezara girmeye benzetir. Hıristiyan yaşayan bir ölü olmalı, bir ölü gibi davranmalıdır: "Vaftiz yoluyla, biz İsa'yla birlikte ölmekle kalmayıp, onunla birlikte gömülürüz de [...] Ölüm, tam olarak böyle bir ölüm, ne yüzün çizgilerini ne de bedenin biçimini gizler, diğer insanlarla görüşmeye de engel değildir [...], hâlâ göz önünde olan birini unutmaya itmez; tam tersine, onun eylemleri ve saygınlığının anısını daha da canlı kılar ve öyle görünüyor ki bir ölüyü övmeye razı olmak sadece o son soluğunu verdiğinde ve artık bir kıskançlık nesnesi olmaktan çıktığında daha genel olur. Bununla birlikte, ölüm, yaşayanları, onları bırakıp giden birinin cenaze töreniyle uğraştırarak [...], ölüyü herkesin ilgi odağı yapar.

"Ama onu gömmek anısını kısa sürede unutturur; bu onu dünyadan tümüyle ve sonsuza dek ayırır [...]; bir süre sonra onun bir zamanlar yaşamış olup olmadığı bile bilinmez. [...] Onun kim olduğunu öğrenmek bir tür araştırmayı gerektirir [...]. İşte, ruhla ilgili, bir diğer mezar benzetmesi: [...] İsa'nın şu an babasının içinde sürdürdüğü yaşamı gibi, gizli ve saklı olması gereken yaşamımız, karanlığa ve alçalmaya dayanır ve ancak mezarın içinde devam edebilir."[68]

Dünyada her gün yaklaşık 140.000 kişinin öldüğünü hesaplayan Peder Grignon de Montfort, kendisini bekleyen ölüm üzerinde düşünür: "Bu kadar değerli bir anı arzulamamalı mıydım?" Peder de Lombez ve Rahip Grou'nun bu anormal tinselliğin tehlikesini ortaya koyan kitapları dışında, XVIII. yüzyılın binlerce dini yapıtının bıkıp usanmadan tekrarladığı şey budur.

Manastır sık sık bir mezara benzetilir. Burası, kişinin yaşamı terk edip sessizliğe ve ibadete gömüldüğü yerdir. XVIII. yüzyıla ait bütün bu dini ve

66) Bridaine, *Sermons*, 2. baskı, Avignon, 1827, 7. cilt, I, s. 210.

67) Don J.-P Du Sault, *Le Religieux mourant ou Préparation à la mort pour les personnes religieuses*, Avignon, 1751, s. 15-16.

68) J.-J. Duguet, *Le Tombeau de Jésus-Christ et l'explication du mystère de la sépulture*, Paris, 1731, s. 133-150.

edebi anlayışları derleyen Robert Favre, din ve felsefenin, yüzeysel karşıtlıklarının ötesinde, ölüm arzuları ve dolayısıyla intihar eğilimlerindeki derin yakınlığı fark eder: "İnançlar silindiğinde ve ortada sadece insanlık durumunun acı dolu deneyimi kaldığında, *Préparation de la mort*'la [*Ölüm Hazırlığı*] Baron d'Holbach'ın *Réflexions sur les craintes de la mort*'u [*Ölüm korkuları üzerine düşünceler*] birbirinden o kadar da uzak mıdır? Acıyı yücelten bir Katolikliğin dersleriyle, sonu yaşamdan ayrılmaya varan pek çok felsefi avuntu bu noktada birbirine yaklaşabilir. Hayata bağlanmaya değmez, onu küçümsemek en azından onun bizi alıkoyduğu zamana katlanmaya izin verir, onu kaybetmekse arzu edilen sondur: Ölüm, varlığımızın neşelenmesini değilse de, dinginleşmesini sağlar. [...] Ancak bu, intiharın, yücelme özleminin sonunun, intihar ve onunla sık sık karıştırılan kendini kurban etmenin yüceltilmesine vardığı bir yüzyılın büyük eğilimi olduğunu ileri sürmek demektir."[69]

Ne var ki ruhanilerin ve filozofların paylaştığı bu ölüm arzusu, hiçbirini intihara itmez. Dünyaya ve yaşama ilişkin düşünceleri ne kadar kötümser olursa olsun, onlar için ölüm arzusuna karşı bir panzehirdir. Onlar, Hamlet gibi soruda takılıp kalırlar: Olmak ya da olmamak? Ama bu soruyu sormak, varolmayı seçmiş olmak demektir. Düşünmek, varolmaktır; yaşamın felaketleri ve anlamsızlığı üzerinde düşünmek, bu felaketlerin ve anlamsızlığın üstüne çıkmak, dolayısıyla onlara egemen olmak demektir. Bu, XVIII. yüzyılın belki de en beklenmedik ve önemli derslerinden biridir: Ölümü düşünmek, hatta onu istemek, kendini öldürmekten vazgeçmek anlamına gelir, çünkü bu, insanlığın özünden yararlanmak demektir: kendini ve ölümünü düşünmek.

Filozoflar ve din adamları arasında intihar eden az olsa da, askerlerde, tam tersine istemli ölüm oranı çok yüksektir. Bachaumont'un *Mémoires secrets*'i, Saint-Denis'deki iki asker dışında, kralın özel muhafız birliğinden bir subayın ve Anhalt alayından bir Alman subayın vakasını da anlatır. Prusya'da, oran korkunçtur, çünkü 1781-1786 döneminde intihar eden 239 Berlinlinin yarısı, büyük bahar tatbikatları sırasında kendini öldürmeyi tercih etmiş olan askerlerdir. Fransa'da, kralın özel muhafız alayları içinde gerçek intihar birlikleri vardır, *Strasbourg siperleri üzerinde* gibi askeri marşlar da istemli ölümün ordu içindeki sıklığını gösterir.[70] Bu davranış, özellikle yaşlı askerlerde ve malûllerde görülür. Bunlardan

69) R. Favre, *La Mort au siècle des Lumières*, Lyon, 1978, s. 464-466.
70) N. Tetaz, *Le Suicide*, Cenevre, 1971.

on beşi, 1772 yılında, art arda Invalides otelindeki aynı kancaya kendini asmıştır.[71]

Tezinde, bu askeri kurumun tarihini incelemiş olan Jean-Pierre Bois,[72] bize kendini öldürmüş pek çok kıdemli askerin dosyasını aktarır. İşte bunlardan birkaç örnek: 22 Mayıs 1725'te, otuz yedi yılı askerlikle geçmiş, Guyenne doğumlu, elli beş yaşındaki Jean La Vallée revirde boğazını keser; 18 Ocak 1734'te, Fribourg kuşatmasında yediği bir kurşundan sonra sağ uyluğu sürekli ağrıyan, sol omzunda romatizması olan, Perche doğumlu, elli beş yaşındaki Louis Godefroy kendini asar; 10 Temmuz 1743'te, otuz iki yılı askerlikle geçmiş, elli altı yaşındaki Jacques Villain kendini bir kuyuya atar; 29 Temmuz 1761'de, Bohemya seferinden sonra ayakları ve bacakları tutmaz olmuş, Strasbourg doğumlu, kırk sekiz yaşındaki Pierre Rhémy hücresinde kendini öldürür; 2 Aralık 1780'de, bir deri hastalığına yakalanmış, kırk altı yaşındaki Jacques Libersier hastabakıcıların sigara odasında kendini asar.

XIX. yüzyıl istatistikleri, askerlerdeki yüksek intihar oranını doğrular. 1805'te, Boulogne kampında, Napoléon, intiharı firarla bir tutarak önlemler almak zorunda kalır. Elde güvenilir rakamların bulunduğu 1875-1885 döneminde, Fransa'da, askerlerin, sivillerden iki, İngiltere'de üç, Almanya'da dört, Avusturya'da altı, Rusya'da yedi, İtalya'da dokuz misli daha fazla intihar ettiği görülür.[73] Bu olayın temelinde başlıca iki neden yatar: yoksunluk ve engellenme etkenleri olarak, yönetmeliğin ve genel olarak askeri yaşamın ağırlığı (gerekçeler açısından); şiddete alışkın olma ve ateşli bir silaha sahip olma (araçlar açısından). Kendini öldürme aracı askerlerin elinin altındadır, bu da, bir çöküntü anında, intihara karar vermekle onu gerçekleştirmek arasındaki süreyi, düşünme lehine işleyebilen süreyi ortadan kaldırır. Filozof önce kendine soruyu sorar ve sonunda düşüncelerle boğuşmak hoşuna gider, ne denli düşünürse, veriler ona o denli anlamsız görünür; düşünce derinleştikçe kuşkuya ve dolayısıyla eylemsizliğe yol açar. Askerse, mesleki eğitimi gereği, önce davranır.

Fransız Devrimi patlak verdiği sırada, Avrupa'da intihar tartışması en civcivli dönemini yaşar. Çoğunluğa dayalı iki eğilim ortaya çıkar: Bir tarafta, intihar, artık çoğu zaman, intihar edenin sorumluluğunu orta-

71) L. Chevalier, *Classes laborieuses et classes dangereuses*, s. 467, not 1.
72) J.-P. Bois, *Les Anciens Soldats dans la société française au XVIIIe siècle*, Paris, 1990.
73) J.-C. Chesnais, *Histoire de la violence*, a.g.y., s. 305.

dan kaldıran zihinsel bir sarsıntının etkisiyle gerçekleşmiş, geçici bir delilik eylemi olarak görülür; diğer tarafta, intiharın nedeni ve kurbanın sorumluluğunun derecesi ne olursa olsun, cezalar yararsız ve haksız bulunur. Çoğunluğa göre, intihar kötü ve belki kınanması gereken bir eylemdir, ama her tür cezanın dışındadır. İntiharın toplumsal ve psikolojik bir olay olduğunu ortaya koyan filozoflar, böylece, tıp, psikiyatri, psikoloji, sosyoloji ve siyaset aracılığıyla salt insana özgü nedenler üzerine eğilmenin zorunluluğunu da ortaya koymuşlardır.

XVI. yüzyılda intihar, şeytanla günahkâr insanın arasında olan bir olaydı; dini ve sivil otoriteler tarafından cezalandırılan, salt dinsel bir ahlak sorunuydu. Bu anlayış tümüyle ortadan kalkmış değildir, ama Aydınlanma Çağı'nın sonunda, yerini geniş ölçüde, intiharı, toplumla bireysel psikoloji arasındaki bir sorun olarak gören laik bir anlayışa bırakmıştır. Bireyin sorumluluğu, karmaşık bir bütün içinde eriyip azalmış ve "katil", kurbana dönüşmüştür: beyin fizyolojisinin kurbanı, yakınlarının başına gelen üzücü olayların kurbanı, aşklarını ya da duygusal yaşantısını engelleyen çevresinin tutumunun kurbanı, onu yoksulluğa ve umutsuzluğa iten siyasi ve toplumsal bir düzenin kurbanı.

Hukuk da yavaş yavaş kültürel evrimi izlemiştir. XVIII. yüzyılın sonunda, intiharın suç sayılmaması neredeyse her yerde geçerlidir ve özellikle Fransa'da, dini ve siyasi sorumluların, intihar oranının, toplumsal grubun genel sağlık düzeyini gösterdiğini henüz belli belirsiz fark etmeye başladığı bu ülkede, buna çoğu zaman anlaşmalı bir sessizlik eşlik etmiştir.

Sonsöz
Devrimden XX. Yüzyıla ya da Özgür Tartışmadan Sessizliğe

On yıllık bir süre içinde, birbirinden çok farklı siyasal ve toplumsal rejimlerin denenmesine izin veren devrimci hareketlerden birtakım dersler çıkarılabilir. Birincisi bir doğrulamadır: Türü ne olursa olsun, her iktidar intiharı engellemeye ve gizlemeye çalışır. Uyruk, yaşamını krala adamak zorundaydı; yurttaş da yurdu için yaşamını sürdürmek zorundadır. Dolayısıyla kaçmak söz konusu değildir. Toplum sözleşmesi herkesten, devletin ayakta kalması için kendi üstüne düşeni yapmasını ister, devlet de bunun karşılığında onların rahatını sağlamaya çalışır.

DEVRİMCİ HÜKÜMETLERİN İNTİHAR KARŞISINDAKİ GÜVENSİZLİĞİ

Gazeteler, ders kitapları, siyasal söylevler, yeni ahlakın yerleşmesine yardımcı olan bütün bu araçlar intihara karşı tam bir düşmanlık sergilerler. Gazetelerde sadece büyük yankı uyandırmış siyasi intiharlardan söz edi-

lir. Sıradan intiharlar konusunda ise her zaman sessizlik hakimdir ve bu sessizlik, bu kez hükümetin talimatlarından ileri gelmez. İstisnai olarak, bir el ilanı soruna değinse bile, geleneksel çizginin dışına çıkmaz. Châtelet'nin gardiyanlarından biri, tutuklanmasının ardından kendini öldürdüğünde, davranışı şöyle eleştirilir: "Öbür dünyaya inanan herkes, insanların yaşamının tek sahibinin Tanrı olduğunu ve kendini ya da başkalarını öldürmenin tanrısal ve insani yasalarca yasaklandığını bilir. Yaşam, yararlanma hakkı topluma ait olan tanrısal bir armağandır."[1]

Yeni rejimin din kitapları, yurtsever düşüncelerle dolu ders kitapları, hepsi aynı dili kullanır. *Catéchisme moral républicain* intiharı "cinayet" olarak niteler; *Petit Code de la raison humaine* kendini öldürmeyi yasaklar; 1795'te, *Principes d'une saine morale à l'usage des écoles primaires*'de, Gerlet şöyle yazar: "Felaketlere katlanmak, ölümle onlardan kurtulmaktan daha fazla cesaret gerektirir. Regulus'un ardından gitmek Cato'ya öykünmekten daha soylu bir davranıştır." *Journal des philanthropes*, Hıristiyanlığın geleneksel öz sevgi kanıtını ileri sürer ve "sevgi kendini öldürmeye dayanmaz" diye açıklar.

Yurtseverlerin intiharı, iyi bir nedenle bile olsa, halk kesimlerinde her zaman takdir görmez. 1794 yılında, yurttaş Gaillard, Lyon'da, karşı devrimcilerin elinden kurtulmak için kendini öldürdüğünde, onu bir yurtseverlik şehidi olarak görenlerle bir korkak olarak görenler arasında çok ateşli bir tartışma olur. Buna karşılık, karşı devrimciler kendini öldürdüğünde, onların böyle "utanç verici" bir biçimde öldüğünü gördüklerine sevinirler.

İdam cezasıyla ilgili tartışmalar, aynı zamanda, intihar düşmanlığını dile getirmek için de bir fırsattır. 1791'de, Pétion, Kurucu Meclis'te yaptığı bir konuşmada, intihar yasağını çok doğal bulduğunu açıklar. 1796'da, *Moniteur*,[2] Valant'ın, idam cezasıyla ilgili bir raporunu yayımlar, Konvansiyon'un tümüyle onayladığı ve basılmasını istediği bu raporda, Valant, kendini öldürmek doğaya aykırı olduğu için, kendini öldürebilen biri başkalarını da öldürebileceği için ve kendini öldüren bir masum, deliliğini ortaya koyduğu için intiharın yasak olduğunu belirtir. Ardından, Lipsius'a göre intiharın kabul edilebileceği on durumu inceler ve bunları birer birer çürütür: Vatan uğruna kendini öldürmeye izin verilmez, sadece onun uğruna ölüme meydan okumaya izin verilir; bir arkadaş

1) A. Bayet tarafından alıntılanmış, *a.g.y.*, s. 691.

2) *Le Moniteur*, VIII, s. 548: "İdam cezasıyla karşıtlığı içinde değerlendirilen toplumsal güvence üzerine".

için kendini öldürmek bir intihar değildir; insan ne korku yüzünden ne işe yaramaz biri olduğunu düşündüğünden ne de utanç ya da yoksulluktan kurtulmak için kendini öldürmelidir, çünkü bilindiği gibi para mutluluk getirmez; çaresiz bir hastalıktan kurtulmak için intihar edilmemelidir, çünkü yaşayarak, insanların "şefkat"inden yararlanılabilir; Origenes ve Abelard'ın örneklerinin gösterdiği gibi, bir hadımlaştırmanın ardından ve son olarak, şiddetli bir ağrıya son vermek ya da yaşlılığın düşkünlüğünden kurtulmak için de intihar edilmemelidir.

Bu sözler, gerçekte, siyasi iktidarın, grubun bütünlüğü adına intihar hakkını kabul edemediğini gösterir. Devrimci hükümet, özellikle siyasi mahkûmların intiharını hoş göremez (bunlar idama mahkûm edilmiş olsalar bile). Bu tutumda maddi bir çıkarın söz konusu olduğu çok açıktır, çünkü sanık kendini öldürerek mahkûmiyetten, dolayısıyla da mallarının müsaderesinden kurtulmuş olur. Bu nedenle, Konvansiyon, pek çok zengin Jironden'in intiharının ardından, Brumaire* ayı, yıl II'de bu sorunu ele alan bir kararnameyi kabul eder, buna göre, "suçluluğuna karar verilmiş ya da Devrim Mahkemesi'nin kamu savcısı tarafından aleyhlerinde iddianame hazırlanmış olan bireyler kendilerini öldürdükleri takdirde, malları, mahkûm edilmiş oldukları varsayılarak, aynı usul ve biçimlerde Ulus yararına toplanıp müsadere edilecektir."

Bununla birlikte, otoritelerin öfkesinin daha derin bir nedeni vardır: intihar eden idam mahkûmunun, onları güçlerini göstermekten yoksun bırakması. Terör döneminde, yirmi yedi idam mahkûmunun kendini "öldürmeye" kalkıştığı Conciergerie'nin acınası halinden yakınan İçişleri Bakanı'nın, giyotinle idam edilecek mahkûmların kendini öldürmesini engellemek için alınması gereken önlemleri bildiren Fouquier-Tinville'in, gardiyanın, yirmi dört idam mahkûmunun intihar etmesini engelleyememesinden kaygıya düşen bir komiserin şu mektupları başka türlü nasıl açıklanabilir?[3] Cumhuriyet, simgelerine çok bağlıdır: Giyotin de bunlardan biri ve en önemlisidir; o, halk düşmanlarını cezalandırma aracıdır. O halde, onlar kesinlikle bu araçla ölmelidir; yaralılar, can çekişenler ve hatta ölüler bile tereddüt edilmeden giyotine vurulur. Robespierre parçalanmış çenesiyle giyotine götürülür; Soubrany, Bourbotte, Darthé, giyotine çıktıklarında yarı yarıya ölüdür, tıpkı göğsünde hâlâ kendini öldürmeye kalkıştığı

* Fransız Devrimi takviminin ikinci ayı (22-23 Ekim-20-21 Kasım). (ç.n.)

3) Tuetey, *Répertoire général de l'histoire de Paris pendant la Révolution*, VII. cilt, sayı 1892, VIII. cilt, sayı 1774 ve 2867.

bıçağın demiri bulunan Babeuf gibi. Mahkeme huzurunda intihar eden Dufriche de Valazé'ye gelince, o, adeta yurtseverce, cesedi giyotine taşınarak bir kez daha öldürülür. 1794 Mart ayında, Marsilya'da idam edilen Goutte ve Guérin'in de yazgısı bu olur.

Bu ceset idamlarıyla, devrimci hükümet, Eski Rejim'in geleneğini doğal olarak yeniden canlandırır ve istemeden de olsa, intiharın, her halükârda devletin toplu zorbalığına karşı bireysel özgürlüğün en üstün silahı olduğunu gösterir. Öyle bir silah ki onun karşısında bütün rejimler ve bütün yasalar etkisiz kalır. Cesedi öldürmek saçmalıktır, ama devletin yapabildiği tek şey budur ve bu devlet kimi zaman, Roland, Pétion ve Buzot'nun intiharından sonra olduğu gibi, artık nüfuzunun erişemeyeceği bir yerde bulunan bir halk düşmanının "utanç verici" ölümünü bir yazıtla ölümsüzleştirmek isteyecek noktaya bile gelir.

CATO İLE WERTHER'İN SENTEZİ

Doruğa ulaşmış bir şiddet ortamında, siyasi bunalımlar ve ani durum değişimleri, siyasi intiharların Devrim sırasındaki sıklığını açıklar. XVIII. yüzyılın sonu, Hıristiyanlıkla geçen on beş yüzyıldan sonra Roma geleneğini yeniden canlandırır. Ancak bu siyasi intiharlar, Eski Rejim sonunun edebi duygusal intihar modasından da uzak değildir.[4] Roland ve onun gibiler, bir yurtseverlik örneğiyle, Cato ile Werther'in, Roma geleneğiyle romantik geleneğin adeta bir sentezi olacaktır.

İntiharı, özellikle de aşk intiharını yücelten ön romantik duyarlılıkla belirgin edebi ortamın, Eski Rejim'in sonundan Devrim'e dek devam ettiği görülür. 1744'te Guadeloupe'ta doğan Fransız romancı Nicolas-Germain Léonard, bu iki dönem arasındaki bağı temsil eder. Lyonlu âşıkların hikâyesiyle ilgilenen Léonard, 1771'de *Épître à un ami sur le dégoût de la vie*'yi [*Bir arkadaşa yaşamdan bıkkınlık üzerine yazılmış mektup*], daha sonra, 1773 yılında, *Le Tombeau des deux amants*'ı [*İki âşığın mezarı*], 1783'te de, *Lettres de deux amants habitants de Lyon*'u [*Lyon'da yaşayan iki âşığın mektupları*] yazar ve bu yapıtlar, yıl VII'de, Devrim'in ortasında Paris'te yeniden basılır. Siyasi olaylar duygusal coşkuları söndürmez ve 1789'dan sonra da, Ducray-Duminil'in *Coelina* ve *Victor*'u, Lemercier'in *Isule et Orovèze*'i gibi aşk intiharını konu alan romanlar ve trajediler yazılmaya devam eder.

4) P.-L. Higonnet, "Duygusal intihardan siyasi intihara", *La Révolution et la mort*, Toulouse, 1991, s. 137-150.

Bununla birlikte, bu tema, aristokrasiye özgü olduğu kuşkusuyla, yurtsever intiharın gölgesinde kalır ve bu ikisinin karışımı kimi zaman tuhaf sonuçlar yaratır. Örneğin, Ekim 1793'te, hapiste kendini öldürmeyi düşünen Madame Roland, biri kocasına, diğeri Buzot'ya olmak üzere iki intihar mektubu yazar. Aynı biçimde, 9 Thermidor'un yaklaştığını hisseden Lebas da karısına şöyle yazar: "Eğer bu bir cinayet olmasaydı, senin kafana bir kurşun sıkar, sonra da kendimi öldürürdüm: Hiç değilse birlikte ölmüş olurduk." Patrice-Louis Higonnet, Mirabeau'nun metresi olan ve 1789 yılında intihar eden Sophie de Monnier'in; Prairial ayaklanmasının başarısızlığından sonra kendilerini zehirleyen Dunel çiftinin; karısı tutuklanınca bir tabancayla kendini öldüren Boutry'nin; karısıyla kızını baltayla öldürdükten sonra kendini öldürmeye kalkışan, Popincourt müfrezesinden bir baldırıçıplağın ve aynı biçimde Tallien ve Thérésa Cabarrus'un, Lodoiska'nın, Mary Wollstonecraft'ın olaylarını da aktarır.[5] Olympe de Gouges, 1793 yılında, Robespierre'e, işlediği cinayetleri unutturmak için Seine'de iki-kişili bir intihar tavsiye edecektir.

Yeni siyasal bağlamda intihar çok doğal olduğundan, devrimci edebiyat Antikçağ intiharını yeniden moda yapar. André Chénier, *Caïus Gracchus* ile *Brutus et Cassius*'u, Sobry *Thémistocle*'u, Chéron de La Bruère ve Tardieu, *Caton d'Utique*'i, Arnault da *Lucrèce*'i yazar. Madame Roland *Mémoires*'ında şöyle der: "Önümüzde, iyilik yapabileceğimiz ve iyi bir örnek olabileceğimiz bir yaşam olduğu sürece, ondan hiçbir biçimde ayrılmamalıyız; cesaret, mutsuzluğa rağmen yaşamın gereğini yerine getirmekten ibarettir. Ama, eğer kötü kader onun sona ermesini istiyorsa, biz ondan önce davranabiliriz, özellikle de onun son çabasına katlanmanın hiç kimseye bir yararı olmayacaksa." Buzot'ya yazdığı mektupta, en yüce özgürlüğün doğrulanması olan istemli ölümü savunur: "Hiç bitmeyen talihsizlik adımlarına engel olsa da, satılmış bir elin sana vurmaya yeltenmesine izin verme, yaşayabildiğin gibi özgür öl ve beni haklı çıkaran bu soylu cesaret, son eyleminle her şeyi sona erdirsin."

Burada yine Eski Rejim'le Devrim arasında bir süreklilik söz konusudur. Birçok devrimci, kitaplarında yıllar önce ileri sürülmüş düşünceleri tekrarlar. Örneğin, 1790'da, *Damon et Phintias ou les Vertus de la liberté* [*Damon ve Phintias ya da Özgürlüğün erdemleri*] başlıklı bir intihar romanı yazan Goujon, Prairial ayaklanmasının başarısızlığından sonra, zulmün zaferinin reddi olan intihar fikrini kendi durumuna uygular. Taureau

5) A.g.y., s. 140-141.

kalesine hapsedilen Goujon, kendini öldürmeden önce, *Hymne à la liberté*'de [*Özgürlüğe ilahi*] şöyle yazar:

Adayalım ömrümüzün geri kalanını
Kardeşlerimize ve dostlarımıza;
Düşman zincirler ezmeden onları
Uğursuz bir boyunduruğun altında.
Ve gerçeği savunmak adına
Meydan okuyalım kötülerin hiddetine.
Ölelim hepimiz eşitlik uğruna,
Vatan, vatan olamaz, o olmazsa.

Patrice-Louis Higonnet'ye göre, "Goujon'un ölümü, daha önceki bir intihar eğiliminin siyasal bağlama oturtulması gibi de düşünülebilir, ilk zamanlar duygusal bir biçimde bir edebiyat aracılığıyla dile getirilmiş ve daha sonra siyasallaştırılacak olan bir eğilim. 1790'da, öteki, sevilen bir kadındır. 1795'te ise, öteki ancak Ulus'un kendisi olabilir."[6]

Romme'un durumu da bundan farklı olmayacaktır. Marat'a gelince, o yaşamı boyunca intihar üzerinde düşünüp durmuştur. 1770-1772 yıllarında, İngiltere'de bulunduğu sırada, her sayfası intiharla dolu bir roman yazar: *Les Aventures du jeune comte Potowski*. 1774'te, intihar hakkını savunduğu *Plan de législation criminelle*'i kaleme alır ve 1790'da bunu tekrar yayımlar. 25 Eylül 1792'de, Konvansiyon'un kürsüsünde alnına bir tabanca dayayarak şöyle haykırır: "Bana karşı gösterilen aşırı öfkeyle hakkımda suçlayıcı bir kararname çıkarılsaydı eğer, beynime kurşunu sıkardım." Gazetesi *L'Ami du peuple*'ün aşırılıkları, sonu bir cinayete varan gerçek birer kışkırtıdır ve Marat bu cinayete karşı kendini korumak için hiçbir şey yapmamıştır. Peki ya Brutus'un kadın versiyonu olan Charlotte Corday'nin davranışı, bu da bir intihar değil midir?

DEVRİMCİ VE KARŞI DEVRİMCİ İNTİHARLAR: BRUTUS VE ŞEHİTLERİN DÖNÜŞÜ

Devrim döneminde, siyaset dünyasındaki seri intiharlar oldukça etkileyicidir. Bu, seçkinci anlayışlarını filozoflara borçlu olan ve özgür ve istemli

6) A.g.y., s. 145.

ölümü, alçaltıcı ve halka özgü giyotine tercih eden Jirondenler'le birlikte başlar. Kanun kaçağı ilan edilen Jean-Marie Roland, Normandiya'ya kaçar; burada, karısının idama mahkûm edildiğini öğrenince, "Cinayetlerle kirlenmiş bir dünyada daha fazla kalmak istemiyorum" diye haykırır ve kendini öldürür. Jirondenler'e yakınlık duyduğu için tutuklanan Condorcet kendini zehirler. Clavières, Voltaire'in dizelerini okuyarak intihar eder:

Titrek katiller sürüklenerek götürülür ölüme.
Cesur insanların yazgısı kendi ellerinde.

Barbaroux, Buzot ve Pétion, "Biz bu dünyadan ayrılmaya ve zavallı vatanımızı yerle bir edecek bir köleliğin tanıkları olmamaya karar verdik" diye bir açıklamada bulunup kendilerini öldürürler, tıpkı Lidon, Dufriche de Valazé, Rebecqui gibi.

Adam Lux'ün durumu farklıdır. Jean-Jacques Rousseau'nun öğrencisi olan yirmi sekiz yaşındaki bu Mainz'li, Jirondenler'in düşüşüyle birlikte yıkılır ve Konvansiyon meclisinin kürsüsünde, halk temsilcilerine, "2 Haziran'dan beri dehşet içinde yaşıyorum. Ben, Jean-Jacques Rousseau'nun öğrencisi, bu adamlara sessizce seyirci kalma, özgürlüğün, erdemin baskı altına alındığını ve cinayetin egemen olduğunu izleme korkaklığını mı gösterecektim? Hayır!" dedikten sonra, bir tabancayla, yaşamına şaşırtıcı biçimde son vermeyi tasarlar: halkın vicdanını uyandırmayı amaçlayan fedakârlık ve protesto intiharı. Tasarısından haberdar etmek için Guadet ve Pétion'a yazdığı bir mektupta, bunun nedenini şu sözlerle açıklar: "Cinayetin zaferi, bana canımı feda etme ve özgürlüğe yaşamımdan daha yararlı olacak bir ölümle, basit ömrüme son verme kararını aldırdı. Evet, beni bu kararı almaya iten ilk neden bu. Diğer neden de, hocam J.-J. Rousseau'yu, iftira ve her tür kuşkunun üstünde yurtseverce bir eylemle anma isteğim. [...] Benim ölme kararım, ancak, bu konuda kendi kendine yeten bir kişi tarafından alınabilir ve yerine getirilebilir. Ben hiçbir partiden değilim, ben devlettenim."

Adam Lux planını gerçekleştirmez. Charlotte Corday'ın cesaretine hayran kalır ve yük arabası içinde giyotine giderken gördüğü bu genç kıza âşık olur. O zaman, o da onunla aynı biçimde ölmeye karar verir. Onu öven yazılar yazıp kendini tutuklattırır, Devrim Mahkemesi'ne çıkarılır, burada Dumas'yla arasında istemli ölümün anlamıyla ilgili kısa bir konuşma geçer. Dumas onun Meclis'te intihar etme fikrini "aptalca" bulur ve

ekler: "Dikkatinizi çekerim ki iyi bir yurttaş olunduğunda, yalnız vatan ve özgürlük uğruna can verilir." Adam Lux itiraz eder: "Tek bir adamın ölümünün, vatana yaşamından daha fazla yarar sağlayabildiği kanıtlandığında, kendini öldürmeyi düşünmek aptalca değildir. Ayrıca şunu da eklemeliyim ki, erdemin, dilbilgisinden habersiz kişilerle konuşulamayacak belli bir dili vardır." Ve şöyle bitirir: "Ben bunu yapmak istiyordum, çünkü özgür olmak istiyordum." Charlotte'a olan imkânsız aşkı nedeniyle giyotinle ölmeyi seçen Adam Lux, böylece, Cato ile Werther'in sentezini gerçekleştirir.

Thermidor ayında da Montanyarlar giyotinden kurtulmak için intiharı seçerler: Robespierreler'in küçüğü, pencereden atlayarak kendini öldürür; büyüğü, Carrier ve Couthon gibi tabancayla başarısız bir intihar girişiminde bulunur; Osselin göğsüne bir çivi saplar; Lebas ve marangoz Duplay'ın karısı kendini öldürür. Bu son kare, 1795'teki Prairial ayaklanmasının başarısızlığından sonra da değişmez. "Prairial şehitleri" Romme, Duquesnoy, Goujon, Duroy, Soubrany ve Bourbotte kendini öldürmeye kalkışır: İlk üçü başarır; diğer üçü giyotinde can verir. Kendilerini hançerledikten sonra giyotinde ölen Babeuf ve Darthé'nin de sonu aynıdır; Boubon ise bir merdivenin tepesinden atlar. Hepsi Romalıların ünlü örneklerini yeniden canlandırdığının bilincindedir. Onlara göre, intihar, özgür insanın sığınağıdır.

Kralcılar ve karşı devrimciler coşkuyla ölüme atılırlar. Bununla birlikte, bu cephede ne Brutus ne de Cato, sadece Hıristiyan şehitler örnek alınır. Devrim Mahkemesi huzurunda üç renkli kokardı ayaklarıyla çiğneyen şu Feurs'lü işçi kızından, yine aynı mahkemenin başkanı Dumas'ya, "Aşağılık yaratık, [...] sana sanıklarla aynı düşünceyi paylaştığımı açıklıyorum. Beni de aynı yazgıya maruz bırakabilirsin" diye yazan Kont de Fleury'e, tüm toplumsal sınıflarda, kendilerini ihbar eden ya da salt kışkırtmayla ölüme kavuşmaya çalışan kişilerin listesi uzar gider. Devrimci bir grup geçerken "Yaşasın kral!" diye bağıran ve sürekli "mutsuz yaşamaktansa ölmeyi tercih ettiğini" söyleyen Marie-Jeanne Corrié adlı şu genç kadın ya da "krallığın yeniden kurulmasından başka bir şey istemeyen" bir aristokrat olduğunu açıklayan ve "umarım bana yapılan haksızlığı acilen giderirsiniz" diyerek devam eden Charles Voillemier ve daha pek çok kişi.[7] Bazıları kendini doğrudan öldürür: kralın muhafız birliği komutanı Albay Chantereine, kralcı Boishardy, Quiberon'daki başarısızlığın

7) A. Bayet pek çok olay aktarır, *a.g.y.*, s. 718-719.

ardından birçok kralcı ve isyancılar ordusunun yenilgisinden sonra başka pek çok kralcı gibi. Bastille'in Genel Müdürü Launay, Châtelet Dükü ve Kont de Sombreuil de aynı biçimde yaşamlarına son vermeye kalkışır.

Tutkuların şiddetlenmesiyle, pek çok isyancı din adamı da, gönüllü şehitlik aleyhine verilmiş cezaları unutur ve zaman zaman ölümün ardından koşarlar. Aimé Guillou, 1821'de, *Les Martyrs de la foi pendant la Révolution française*'de [*Fransız Devrimi sırasında din şehitleri*] bu kişilere saygılarını sunar. "Bu yüzden ölüme mahkûm edileceklerini bile bile yargıçların önünde inançlarını açıklayanlar ve yaşamlarını kurtarabilecek bir yalanla Tanrı'ya karşı günah işlemektense ölmeyi tercih edenler" şehit olarak görülmelidir.

Bununla birlikte, başta, bıçağı elinden alındığında "kendimi öldürecek kadar korkak olduğumu mu sanıyorsunuz?" diye soran kral olmak üzere, bazı karşı devrimciler intihar karşıtçılığını dile getirirler. Aynı alıngan tavır, "intiharın kendi ilkelerinden her zaman uzak [olduğunu] ve kendisinin bunu bir korkaklık gibi [gördüğünü]" açıklayan Marki de Charette'te de görülür. Lavoisier ile Vergniaud da kendini öldürmeyi reddedenler arasındadır.

İki tarafta da "özgeci" intiharlar görülür: Marki de Charette'in bir askeri, markinin şapkasını takıp onun yerine kendini öldürtür; Madame de Lépinay'nin bir hizmetçisi, onun yerine giyotine gider; pek çok kadın ya da genç kız, kocaları ya da sevgililerinin ardından yaşamayı reddeder. İyi bir yurttaş ve yurtsever gibi intihar edenler, birer özgürlük şehidi ilan edilir: Şövalye d'Assas'ın 1760'ta yaptığı kahramanca eylemi, 1793'te, tersinden, "Yaşasın kral!" yerine "Yaşasın Cumhuriyet!" diye haykırarak yapan genç Bara; Richer, Pinot, Chataignier, Yarbay Bourgeois'nın karısı da, yine aynı haykırışı reddettikleri için kendilerini oldukları yerde öldürtür ya da suya atarlar; Chartres'da Tellier, Toulon'da Bayle gibi, resmi görevle gönderilmiş temsilciler başarısızlıklarını unutturmak için kendilerini öldürürler; General Blosse, kralcıların gelişiyle birlikte Château-Gontier'de intihar eder.

Teslim olmak istemeyen askerlerin intiharı her dönemde geçerlidir. Yurtseverce coşkunun yüreklendirdiği gönüllüleriyle, Devrim, bu tür olaylar bakımından verimli bir dönemdir: 1794'te *Vengeur*'ün mürettebatı, 1798'de, *Chéri*'nin kumandanı, kaleyle birlikte kendilerini havaya uçuran Bellegarde'lı askerler, Vendéeliler'in eline düşmek istemeyen General Moulin. Bu eylemlerden biri resmi kutlamalara neden olmuştur: Avusturya-Prusyalılara karşı Verdun'u savunmakla görevlendirilmiş olan

Subay Nicolas-Joseph Beaurepaire, 1792'de, teslim olmaktansa kendini öldürmeyi tercih eder; Paris Komünü, 8 Eylül'de, Thermes de Julien müfrezesine onun adını vermeyi uygun bulur ve müfrezenin adı Beaurepaire müfrezesi olur; 13 Eylül'de, bir kararname, onun intiharını yücelten şu yazıtla birlikte, kendisine Panteon'a gömülme şerefini bahşeder: "Tiranlara teslim olmaktansa kendini öldürmeyi tercih etti." Delaunay, bundan yararlanarak, *Moniteur*'de, "Brutus ve Cato'nun cesareti"ni korkaklık olarak niteleyen "aptalca önyargı"yı eleştirir. 14 Eylül'de, Garsas, *Le Courrier des 83 départements*'da, intiharı "kınama aptallığında bulunan şu budalalar"a çatar ve şöyle bitirir: "Hiçbir umut kalmamışsa, kaçma ya da tutsak olmanın eşiğinde, onuru ya da özgürlüğü kurtarmanın tek yolu ölümse ve devletin işine yaramayan bir varlığın bağını koparak iyi bir örnek olunabilecekse, işte o zaman intihar bir erdem değil midir?"

21 Nisan'da, Lesur, yurtseverce intiharın yüceltildiği *Apothéose de Beaurepaire* adlı tragedyasını sahneye koyar:

Tanrı mutlu olmamız için yarattı bizi,
Mutsuz olmak için yaratıldığımıza inanmak:
Yadsımak olur onun iyiliğini, derin bilgeliğini
O bize haklar verir, ve biz yaşarız bunlarla;
Bir felaket olur yaşamak, bunlardan yoksun olunca [...].
Öyle ki, özgürlüğün elimizden alındığını görünce,
Galip tiranlar zincir vurunca bize,
Tanrı, cezalandırarak evreni birkaç cinayetle,
"Yaşamına son ver" dedi her birimize:
"Gün ışığından nefret etmelidir kim ki artık özgür değilse" [...].
Verdun'da vatanı için bulunan Beaurepaire,
Ölümüyle ona yüz yıllık yaşamdan daha fazla hizmet eder;
Dünyanın uzak bir yerinde övülür kahramanlığı,
Görülür bir Fransız'ın özgürlük uğruna neler yaptığı [...].
Ölümsüz şarkılar göklere çıkarsın Beaurepaire'i!
O hepimiz için öldü, yapamazdı daha iyisini.
O büyük bir örnektir, yeni savaşçılar yaratan;
Yüreklerimizin içine defne tohumları bırakan.[8]

* Defne dalı, Antikçağ'dan itibaren zafer, başarı ve şeref simgesi olarak kullanılan bir motiftir. (ç.n.)

8) Lesur, *Apothéose de Beaurepaire*, IV. sahne.

Devrim patlak verdiğinde, Antikçağ modası sanat ve edebiyatta doruk noktasına ulaşır. Aristokrat ve hatta burjuva konutlarında Yeni Klasik üslup, "Pompei" üslubu egemendir ve bu üslup, David'in tablolarının, özellikle de *Seneca'nın Ölümü*'nün gösterdiği gibi, bir ağırbaşlılık, erdem ve soğukkanlı kahramanlık bağlamını da beraberinde getirir. Cato ve Brutus, geleceğin pek çok devrimci önderinin kültürel evreninin bir parçasını oluşturur ve tiranları alt eden en yüce özgürlüğü temsil ederler. Pek çok siyasi intihar örneği vermiş Stoacılar da aynı biçimde hayranlık uyandırırlar. Roma örneklerinden etkilenmemiş bir kuşak bu kadar siyasi intihar örneği verebilir miydi? Beaurepaire, Adam Lux, Roland, Robespierre, Babeuf ve diğerlerinin intiharı, bir bakıma, felsefi anlayışla romantik anlayışın bir sentezinin sonucudur, ikisi de istemli ölüm düşüncesini, en yüce özgürlük davranışı olarak görmüş ve desteklemiştir.

SIRADAN İNTİHARIN DEĞİŞMEZLİĞİ

Peki ya "halk", ki bu kavgalar onun adına yapılır, o ne durumdadır? Sayısal olarak, ilk bakışta, her zamanki kaygı verici söylentileri doğrulayan ciddi bir gösterge yoktur. Albert Bayet, son döneme ait kitaplarda hâlâ anlatılsa da, 1793 yılı Versailles'indeki şu 1.300 intihar efsanesini çürütmüştür.[9] 13 Ağustos 1790'da, *Le Journal général de la cour et de la ville*, "İntiharlar gün geçtikçe artıyor; kimi zaman yoksulluk, daha sıklıkla umutsuzluk, bunca zavallıyı ömürlerini kısaltarak acılarına son vermeye iten asıl nedenler bunlar" diye yazar. Bununla birlikte, bu sözleri doğrulayan herhangi bir rakam yoktur ve gazeteler bu konuda Eski Rejim dönemindeki kadar sessiz kalır. Paris'te, "çok intihar" olduğu, "çok ileri gidildiği ve bunlara neden olarak, sefalet ve umutsuzluğun gösterildiği"ni öğrenmek için 4 Kasım 1796 tarihli bir raporu beklemek gerekir. 11 Haziran 1797'de, *Sentinelle*, ilk kez bir tahminde bulunur: Başkentte beş ay içinde 60 intihar, bu da tam olarak Sébastien Mercier'nin 1782 yılında ortaya attığına yakın bir yıllık ortalamaya karşılık gelir: 1797'de 144, 1782'de 147 istemli ölüm; bu da, *Journal de l'Indépendance*'ın, 1798 Mayıs ayında, Paris'te, Avrupa'nın bütün başkentlerinin toplamından daha fazla intihar vakası olduğunu yazmasını engellemez. Jean Tulard, 1812

9) J.-C. Chesnais, *Histoire de la violence*, *a.g.y.*, s. 241.

yılında net bir artışla birlikte (200 istemli ölüm), İmparatorluk döneminde yıllık intihar rakamının 150 olduğunu ileri sürer.

Richard Cobb'un Paris mahkemesinin bir dosyasıyla ilgili dikkate değer çalışması, Ekim 1795'le Eylül 1801 tarihleri arasındaki Paris intiharlarının niteliğini öğrenmemize izin verir.[10] Aktarılan 274 ani ölüm vakası kesin olarak intiharlarla ilişkilidir: İntihar edenlerin 211'i erkek, 63'ü kadındır. Bunlardan sadece 25'i, ateşli silah kullanma, kendini asma ya da yüksek bir yerden atlama yoluna başvurmuş, 249'u ise Seine Nehri'nde boğulmuştur. Bir tesadüf olmaması muhtemel ilginç bir olay da, David'in bir öğrencisinin Notre-Dame'ın bir kulesinden atlamış olmasıdır.

Bu 274 olayın incelenmesi ilk doğrulamayı da beraberinde getirir: Özellikle ilkbaharda ve yaz başında intihar edilir – intiharların yüzde 45'i dört ay içinde, nisanla temmuz arasında olur. Her biri 44 intiharla, pazar, pazartesi ve cuma en uğursuz günlerdir, cumartesi günü sadece 29 intihar vakası sayılır. Kadınlar daha genç yaşta, çoğu yirmiyle otuz arasında ve siyasi olaylarla hiçbir ilgisi olmayan, salt kişisel nedenlerle intihar eder. Erkekler çoğunlukla kırkla elli yaş arasında kendilerini öldürürler: Düş kırıklıkları çağı der Richard Cobb. Gençler için, savaştan bıkkınlık, yeni bir sefer için askere alınma korkusu önemli bir rol oynayabilir. İngiltere'de saptadığımızın tersine, ergenlerin sayısı çok az, bütünüyle düşünüldüğünde on kişi kadardır.

Dikkate değer bir olay da bekâr oranının çok yüksek olmasıdır: evlenip boşanmış olanları da sayarsak toplamın üçte ikisi. Kentte ailesi olanlar için bile yalnızlık önemli bir etkendir. Bunlar çoğu kez yokluk içine düşmüş ve aileleriyle görüşmeyi bırakmış kişilerdir. Toplumsal-mesleki bileşim son derece değişkendir, ancak hamallar, arabacılar, gündelikçiler, denizciler, komisyoncular, terziler, çamaşırcılar, ütücüler gibi küçük meslek sahiplerinin büyük bir çoğunluğu oluşturduğu görülür. Askerler, 23 vakayla yine yüksek bir oranı, yani toplamın yüzde 8,5'ini temsil eder: firariler ve şu sürekli savaş dönemlerinde yeni bir sefer düşüncesini kabul edemeyenler. Gıda ve giyimle ilgili mesleklerde de oran yüksektir, ama intihar eden hizmetçiler çok azdır. Maddi sıkıntısı olmayan sınıflarda oran çok düşüktür; sadece eski Philadelphia Başkonsolosu olan genç bir adam ve Châteauroux'lu zengin bir kumaş fabrikatörünün oğlundan bahsedilir.

10) R. Cobb, *Death in Paris*, Oxford, 1978; Fransızca çevirisi: *La mort est dans Paris. Enquête sur le suicide, le meurtre, et autres morts subites à Paris au lendemain de la Terreur*, Paris, 1985.

Paris'te intihar uygulaması, hem mekân hem de zamanda öykünme etkisinin önemini gösterir. Bazı yerler suda boğulmaların sıklığıyla ünlüdür: Passy'de 35, Sèvres Köprüsü'nde 15, Invalides Rıhtımı'nda 11, Louvre'un aşağısında, École Limanı'nda 10 vaka. Bunların yüzde 75'i de ırmaktan yürüyerek birkaç dakikalık bir mesafede oturan kişilerdir. Zaman, 1796 Mart, 1797 Mart, 1798 Nisan ve Temmuz, 1799 Mart-Nisan aylarında özellikle yüksek bir sıklıkla, ilkbahardır, bununla birlikte, "salgınlar"dan söz edilemez. Çoğunluk sabah dokuzla öğlen arasında boğulur, kuşkusuz karamsar düşüncelerle geçen bir gecenin ardından ve dikkat çekme isteğiyle: Gece ve gizlice boğulmalar çok seyrektir. "Örnek" vaka, o halde, Nisan ayının bir pazar günü, öğlene doğru, en güzel giysilerini giyip Passy'de boğulan kırk yaşlarındaki şu umutsuz adamın olayıdır. Bu konuda tutanaklar çok nettir: "Şu şık görünme kaygısı, dantelli manşetler, eldivenler, geniş ve renkli kravat, nakışlı göğüs süsü, üstüne şoson geçirilmiş devrik konçlu çizmeler gibi aksesuarlara dek varıyordu"[11] diye yazar Richard Cobb.

İntiharların nedenleri neredeyse her zaman karanlıkta kalır. Ölenlerin genelde yoksul olması, eylemlerinin temelinde yoksulluğun olduğu anlamına gelmez her zaman. 1794 ve 1795'teki gibi büyük kıtlık dönemlerinde, anneleri çocuklarıyla birlikte suya atlamaya iten neden budur kuşkusuz. Ama Richard Cobb'un incelediği örneklikte, bu türden sadece bir olaya rastlanır: 1798 Mayıs ayında, dokuz yaşındaki kızıyla birlikte suya atlayan kırk yedi yaşındaki bir çamaşırcı kadının olayı. Diğerlerinde ise, intihar notları olmadığından nedenler bilinmezliğini korur.

Tanıkların ifadeleri, aktarıldıklarında bile, pek aydınlatıcı bilgiler vermez. Yakınlar, neredeyse her zaman olayı önceden sezmelerine izin verecek hiçbir şey olmadığını, zavallının, hiçbir imada bulunmadan evini terk ettiğini ve bu konuda daha fazla bir şey bilmediklerini açıklarlar; kimi zaman, birkaç tuhaf davranış belirtisi aktarılır, ama her zaman, eylemin kendisinden uzak durma, hiçbir biçimde ona bulaştırılmama isteği hissedilir. Bu yoksul çevrelerde öncelikle duygusuzluk ve katılık göze çarpar. Saint-Antoine varoşunda yaşayan bir şarap satıcısı, Seine Nehri'nden çıkartılan erkek kardeşini tanıyınca, cenaze masrafını ödemeye niyeti olmadığını söylemekle yetinir.[12] İntihar, çevrede kaygı ve hızla bastırılan bir vicdan azabı yaratır. Eski Rejim yıllarında da geçerli olan gizlilik, dini ve

11) A.g.y., s. 37.
12) A.g.y., s. 97.

sivil otoriteler tepki göstermediği için artık daha da kolaydır. 1791 Ceza Yasası'yla birlikte, intihar artık kanun önünde suç değildir; Kilise'ye gelince, onun başında o kadar çok dert vardır ki bu konuda müdahale etmeye bile kalkışmaz. 1797 Ulusal Konsili, intihar konusunda sessiz kalır.

Hiçbir baskı kararı, intihar oranında bir artışla kendini göstermez ve bu, daha önce de söylediğimiz gibi, yürürlükteki yasaların umutsuz ve kendini öldürmeye kararlı bir ruh üzerinde hiçbir etkisi olmadığının bir kanıtıdır. Buna karşılık, yaşayanlar, ölenin yakın çevresi her zaman aynı rahatsızlığı duyar, yakınlarına yaşamı daha dayanılır kılamadıkları için tanımlanamaz bir suçlulukla acıma karışımı bir duyguya kapılırlar. İntihar, üyelerinden birinin istemli ölümünü kendi başarısızlıkları olarak gören topluluk kadar aile için de bir leke olarak kalır. XIX. yüzyılın toplumbilimsel çalışmaları da, intihara toplumsal nedenler yükleyerek, bu suçluluk duygusunu ve bununla bağlantılı olarak olayları gizleme isteğini artırır.

XIX. YÜZYIL VE İNTİHARIN SUÇ SAYILMASI

XIX. yüzyılla birlikte, bu çalışmanın kronolojik sınırlarından çıkılıp intihar tarihinin çok farklı bir evresine girilir. Dolayısıyla, biz şimdi sadece, yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmış gibi görünen eğilimleri anımsatmakla yetineceğiz.

Önceki üç asrın yavaş yavaş, güçlükle ve şöyle böyle elde etmeyi başardığı şeyin, yani intiharı önyargısız ele alınması gereken toplumsal bir olay, kuşkusuz trajik, ancak *a priori* kınamadan önce, anlamaya çalışılması gereken bir eylem olarak kabul etme fikrinin yıkılmaya çalışıldığı tespiti kendini kabul ettirmiş gibi görünmektedir. Rönesans'la Aydınlanma Çağı arasında, intihar, tabuların ve doğaya aykırı eylemlerin gettosundan yavaş yavaş çıkar. Artık bir suç sayılmasa da, hâlâ bir tartışma konusudur, ama bu tartışmalar istemli ölümün bir efsane olmaktan çıkmasına, dinden bağımsızlaşmasına ve olağanlaşmasına katkıda bulunur. Devrimci dönemden sonra, gericilik ve restorasyon anlayışıyla coşan ahlaki ve hatta siyasi otoriteler, intiharı şiddetle, doğaya aykırı yasaklar yığını içine geri göndermeye çalışırlar –ki onlara göre onun oradan asla çıkarılmaması gerekirdi. Bu otoriteler, ahlak alanında artık zorlayıcı bir yetkiye sahip olmadıklarından, intihar yasağını bireysel bilinçte içselleştirmeye çalışacaklar ve insanbilimlerindeki gelişme, beklenmedik biçimde, intihar karşısında bireysel ve toplu suçluluk duygusunun artmasına –istemeden de olsa– katkıda

bulundukça, eylemleri daha etkili olacaktır. Yeni yeni ortaya çıkan istatistikler, olayın tam boyutunu ölçmeye izin verir. Psikiyatri ve toplumbilim, bireyin manevi ve zihinsel zayıflıkları kadar toplumsal yapının yetersizlikleri ve adaletsizliklerinin de sorumlu olduğunu ortaya çıkarır.

İntihar oranı farklılık gösterir ve bu kez istatistikler bunu kanıtlamak için buradadır. Her bölgenin, her toplumsal grubun, her toplumsal-ekonomik bağlamın, toplumbilimciler tarafından sınırları yavaş yavaş belirlenen, aşağı yukarı sabit, belli bir istemli ölüm oranı vardır.[13] XIX. yüzyılın ilk yarısı için konuşursak, intihar oranı, 1850 yılında yüzde 3,1 (İtalya'da) ile yüzde 25,9 (Danimarka'da) arasında değişir. İngiltere'de yine bir aykırılık görülür, ama bu kez ters yönde: 1800'lü yıllarda, istatistiklerin ortaya çıkışıyla birlikte, Britanya'daki intihar oranının Avrupa ortalamasından belirgin biçimde daha düşük olduğu saptanır, bu da XVIII. yüzyılda "İngiliz hastalığı" mitinin yaratılmasında basının oynadığı rolü doğrular.

Histoire de la violence'ta, Jean-Claude Chesnais, XIX. yüzyıldaki intihar uygulamasıyla ilgili varılan sonuçların bir sentezini yapar ve intihar oranlarında, sanayi devriminin birliği bozucu etkilerine bağlı olabilecek çok önemli bir artış olduğunu ortaya koyar: geleneksel bağların, inancın zayıflaması, bireyin özgürleşmesi ve artan yalnızlığı, ekonomik dalgalanmaların önemi, Louis Chevalier'in, *Classes laborieuses et classes dangereuses*'de, intihar üzerindeki etkisini değerlendirdiği işçi sınıfının yoksulluğu. Burjuvazi ve aydın seçkinler için de, romantizm modası ve Schopenhauer, Bahnsen, Taubert, Hartmann, Leopardi ve Kierkegaard'ın umutsuz ve kötümser felsefelerini ekleyebiliriz. Bu trajik yüzyılda ünlü intihar örnekleri de yok değildir: Sanatçılar, filozoflar, devlet adamları, generaller delilik, varoluş kaygısı, gerçekleşmemiş istekler, umutsuz aşk, utanç, vicdan azabı gibi çeşitli nedenlerle kendilerini öldürürler. Örnek olarak, General Pichegru, Baron Gros, Vincent Van Gogh, Gérard de Nerval, Friedrich Nietzsche, General Boulanger, Paul Lafargue ve karısı Laura Marx, Guy de Maupassant ve kardeşi Hervé ile Albay Henry'yi sayabiliriz. Fransa'nın tamamı için, yıllık ortalama intihar sayısı, 1826-1830 döneminde 1.827 iken, 1841-1845 arasındaki beş yıllık dönemde 2.931'e çıkar, yani yüzde 70'lik bir artış, ahlakçıları telaşa düşüren bu artış, Temmuz Monarşisi sırasında konuyla ilgili yapıtların hızlı artışını da kısmen açıklar.

Her zaman olduğu gibi sivil otoriteler olayları kamuoyundan gizlemeye çalışır. 1829'dan sonra, *Annales d'hygiène* şöyle yazar: "Gazeteler, han-

13) P. Moron, *Le Suicide*, Paris, 1975.

gisi olursa olsun, bir intihar vakasını haber yapmaktan kaçınmalıdır. Bu tür ilanların, zaten huzursuz olan pek çok insanı yaşamına son vermeye ittiğine inanmamız için çok haklı nedenlerimiz vardır." Condé Prensi olan Bourbon Dükü 27 Ağustos 1830'da kendini astığında, *Gazette de France* ölümün nedeninden hiç bahsetmezken, *Journal des Débats* bir beyin kanamasından, *Quotidienne* ise bir cinayetten söz eder. 1844'te, Michaud şöyle yazar: "Bourbon Dükü'nün intihar ettiğini, Condé prenslerinin sonuncusunun kendini astığını söylemek imkânsız. Biz, bu sözleri dile getirerek bu prensin anısına alçakça iftira edildiğini düşünüyoruz." 19 Temmuz 1870'te, Prévost-Paradol kendini öldürür. *Le Figaro*, *La Patrie*, *Journal des Débats*'a göre, o, "bir anevrizma yırtılması"ndan ölmüştür, Camille Rousset'ye göreyse "ona yıldırım çarpmış"tır. 1874'te intihar eden İçişleri Bakanı Charles Beulé'nin ölümü de yine bir anevrizma yırtılmasına bağlanır.

Eski Rejim'in sonunda tavrını yumuşatmış olan Kilise de, aynı dönemde, istemli ölüme karşı şiddetli saldırılara girişir. Lamennais "bu tür cinayet"i kınamak için yeterli sözcük bulamaz ve toplumu korumak adına, intihar karşıtı yasaların geri getirilmesini ister, çünkü "yaşamına sahip olduğuna inanan ve onu terk etmeye hazır olan kişi, gerçekte, sadece bununla bütün yasaları çiğnemiş olur; onun iradesinden başka ne kural ne de engel kalır." Restorasyon döneminde, sivil otoriteler ile intihar edenlerin mezarlığa gömülmesini yine reddeden ruhban sınıfı arasında anlaşmazlıklar çıkar. 1819'da, Decazes, "intihar zanlısı" Bannalec'li bir noterin gömülmesinin reddiyle ilgili olarak, Quimper Piskoposu'na "sertliğe eğilimli bir gayretkeşliğin şiddetinden" yakınır. 1821'de, Brest'te, Recouvrance'ın köy papazı ise şöyle yazar: "İntihar edenlere gelince, Recouvrance'a yerleştiğim günden beri, en ufak bir üzüntü duymadan dört tanesini gömmeyi reddettim. Hatta haç, okunmuş su kabı, tabut örtüsü gibi kilise eşyalarının kullanılmasına bile izin vermedim."[14]

Artık izlenecek prosedürü öngören hiçbir yazılı kural olmadığından, uygulama, bucaklara ve köy papazlarına göre değişir. Ancak 1917'de, yeni kilise yasası hâlâ "kendilerini bilinçli olarak öldürmüş olanların"[15] dini usullere uygun biçimde gömülmesinin kabul edilmemesi gerektiğini bildirir; eylem sırasında zihinsel yetiler konusunda kuşku bulunması halinde gömme işlemi kabul edilebilecektir. İntihara teşebbüs etmiş olanlar kutsal

14) Y. Le Gallo tarafından alıntılanmış, *Clergé, religion et société en Basse-Bretagne de la fin de l'Ancien Régime à 1840*, Paris, 1991, II. cilt, s. 735.

15) Karar 1240, 1 ve 3.

tarikatlara giremezler. 1980 yılında, Kutsal Kongregasyon'un, din öğretisiyle ilgili bir bildirisi şöyle açıklayacaktır: "Her insan, yaşamını Tanrı'nın isteğine uydurmak zorundadır. Yaşam ona, yeryüzünde kazanç getirmesi gereken, ama tam yetkinliğine ancak sonsuz yaşamda ulaşacak olan bir mal olarak emanet edilmiştir. İstemli ölüm, yani intihar o halde adam öldürmek kadar kabul edilemez bir davranıştır; böyle bir davranış, gerçekte insan tarafından Tanrı'nın üstünlüğü ve sevgi isteğinin reddi demektir. Dahası, intihar, çoğu zaman kendine karşı sevginin reddi, doğal yaşama isteğinin yadsınması, insana, çeşitli topluluklara ve bütün topluma karşı iyilik ve dürüstlük görevlerinden vazgeçilmesi demektir, kimi zaman –bilindiği üzere– sorumluluğu azaltabilen ve hatta ortadan kaldırabilen psikolojik etkenler işin içine girse bile. Bununla birlikte, üstün bir nedenle –Tanrı'ya şükretme, ruhların kurtuluşu ya da kardeşlere hizmet gibi– yaşamını sunma ya da tehlikeye atma fedakârlığını intihardan ayırmak gerekir."[16]

Aynı bildiri, acı çeken, hatta dinmek bilmez acılar çeken bir insanın ölümüne yol açmanın, yani ötanazi denen şeyin de kesinlikle yasak olduğunu hatırlatır: "Ötanaziyle, doğası ya da maksadı gereği, acıyı ortadan kaldırmak amacıyla ölüme yol açan bir eylem ya da bir eylemsizlik kastedilir. [...] Hiçbir şey ya da hiç kimsenin, dölüt ya da embriyon, çocuk ya da yetişkin, genç ya da yaşlı, iyileşmez ya da can çekişen hasta, masum bir varlığın ölümüne izin veremeyeceğini büyük bir kesinlikle söylemek gerekiyor. Dahası, hiç kimse kendisi için ya da onun sorumluluğuna bırakılmış başkaları için bu ölümcül eylemi isteyemez ya da açıkça ya da üstü kapalı biçimde buna razı olamaz. Hiçbir merci yasal olarak bunu dayatamaz ya da buna izin veremez. Gerçekte, söz konusu olan, tanrısal bir yasanın ihlali, insan onuruna bir hakaret, yaşama karşı bir cürüm, insanlığa karşı bir suçtur."[17]

XIX. yüzyıla geri dönelim. Bu yüzyılda, laik, ateist ya da inançlı ahlakçıların, intihar uygulamasına Kilise kadar karşı olduğu görülür. Jules Simon, Renouvier, Bazard, Enfantin, hepsi kısaca bunu onaylamadıklarını dile getirir. Renouvier'ye göre, istemli ölüme izin vermek, insanın, "onu kendi durumuna uygun gördüğü anda başkalarına karşı olan görevlerini bırakıp kaçmasına" izin verecektir. Cabet'ye göre, intihar, "eski toplumsal düzenin kusurları"ndan biridir. Auguste Comte'a göreyse, bu "toplumla aykırı uygulamanın ortadan kaldırılması gerekir."

16) *Ecclesia*, 1980, not 1990, 28-29.
17) A.g.y., 29.

Tıp da intiharın "utanç verici bir hastalık" gibi görülmesine katkıda bulunur. XIX. yüzyılın başından itibaren, doktor Pinel'in çalışmaları bu doğrultuda gider. Yıl IX'da (1801) yayımlanmış *Traité médico-philosophique sur l'aliénation mentale ou la manie*'sinde [*Zihinsel bozukluk ya da mani üzerine tıbbi-felsefi inceleme*], Pinel, intihar eğilimini, kişiyi yaşamının tatsız olaylarını abartmaya iten zihinsel bir zayıflığa bağlar. "Sürekli bir hastalık hali, bir ya da birden fazla içorganın ciddi hasarı, sürekli bir zayıflama, yaşamın çekilmez olduğu duygusunu daha da ağırlaştırabilir ve istemli ölümü hızlandırabilir."[18] İntihar eğilimini ortadan kaldırmak için, şiddetli bir şokun yararı olabilir. Pinel bununla ilgili örnekler verir. İntihar düşüncesine karşı koyamayan bir edebiyatçı, kendini Thames'ın sularına atmak için nehre doğru ilerler; yolda hırsızların saldırısına uğrayınca korkar ve kendini savunur; o günden sonra da, intihar etmeyi bir daha hiç düşünmez. Bir saatçi, tabancayla kendini öldürmeye kalkışır, ama sadece yanağını parçalayabilir, o kadar çok korkar ki iyileşir.[19] Buna karşın hafif tedaviler etkili olmayabilir. Pinel, 1783'te, "engellenemez biçimde kendini Seine sularına atma eğilimi" olan bir işçiyi tedavi ettiğini anlatır; o, bu rahatsızlığı bir mide hastalığına bağlayarak ona "gevşetici içecekler" ve kesilmiş süt suyu içmesini önerir, ama birkaç ay sonra adam kendini öldürür.[20] Dolayısıyla, doktor Pinel, intihar eğilimlerini ortadan kaldırmanın en iyi yolunu cezalandırmakta görür. Tıptan ahlaka kayılır: "Etkili cezalandırma yolları ve büyük bir korku aracı, tıbbi tedavi ve rejimin etkisini kolaylaştırmalıdır."[21]

XIX. yüzyıl başının tıbbı, böylece, çöküntülü melankoliyle intihar eğilimini suç saymaya ve herhangi bir kötü alışkanlığı cezalar gibi, ceza temeline dayanan "ruhsal tedavi"yi uygulamaya yönelir. Örneğin, Guislain, soğuk duş, döner koltuk, ceza koltuğu, tecrit etme, aç ve susuz bırakma, tehditler, izzetinefse saldırma gibi birtakım "ruhsal yatıştırıcılar"ı önerir.[22] 1834'te, Leuret şu tavsiyelerde bulunur: "Teselliye çalışmayın, çünkü bu bir işe yaramaz; ikna etmeye yönelik kanıtlara başvurmayın, çünkü ikna edemezsiniz. Melankoliklerle birlikte üzülmeyin, sizin üzüntünüz onlarınkinin devamını sağlayacaktır; onlarla birlikteyken neşeli bir hal

18) P. Pinel, *Traité médico-philosophique sur l'aliénation mentale ou la manie*, Paris, yıl IX, s. 188.

19) *A.g.y.*, s. 242.

20) *A.g.y.*, s. 241.

21) *A.g.y.*, s. 188.

22) M. Foucault, *a.g.y.*, s. 346, not 2.

almayın, bu onları incitecektir. Çok soğukkanlı ve gerektiğinde katı olun. Sizin sağduyunuz onların kılavuzu olsun. Onların içinde tek bir tel titreşir hâlâ, acının teli; ona dokunacak kadar cesaretli olun."[23]

XIX. yüzyılın ilk yarısı, XVIII. yüzyılın uzun çalışmalar sonucu gerçekleştirdiği şeyi kısmen yıkar: Montaigne'den bu yana, yavaş yavaş doğaüstü nedenlerin yerini alan fiziksel ve doğal nedenler, şimdi ahlaki nedenler yararına bir kenara itilir. İklim kuramı da (bazı filozoflar, İngilizlerin intihar eğilimini bununla açıklıyordu), böylece, 1818 yılında, Spurzheim'le birlikte yerini siyasi-ahlaki bir kurama bırakır: İngilizler, intihar etmeye başkalarından daha eğilimliyse, bu, özgürlüğün aşırılığı, bir dengesizlik ve engellenme kaynağı olduğu içindir. Vicdan özgürlüğü özellikle tehlikelidir: "Her birey, kendisini dinlemek isteyen birine öğüt verebilir", bu yüzden de artık gerçeğin nerede olduğu bilinmez: "Zihinler gerçeği bulmak için kıvranır." Özgürlük hem kararsızlığı hem de güvensizliği doğurur, bunlar da birer korku, delilik ve intihar etkenidir.[24]

Materyalist sanayi devrimi anlayışı ile onun kusurlarından biri olacak olan intiharı bağdaştıran bu tip toplumbilimsel çözümleme, 1855'te, *De l'influence de la civilisation sur le suicide* [*Uygarlığın intihar üzerindeki etkisi üzerine*] adlı çalışmasında, Brière de Boismont tarafından açıkça doğrulanır: "Bize en belirgin görünen etkiler arasında, öncelikle, artık inancı olmayan, tehlikeli bir belirsizlik ve tam bir eylemsizlik içinde bulunmaktan hoşnut olan modern melankoliyi sayabiliriz. Ardından şunlar gelir: demokratik düşünce, yani her şeye ulaşabilme olasılığına olan genel inanç ve bunun sonucu olan korkunç düş kırıklıkları, maddi çıkarlar öğretisinin abartılması, sınırsız rekabetin kaçınılmaz felaketleri, lüksün aşırı tahrikleri, daha büyük bir zihinsel gelişmeyle daha acı verici hale gelmiş yoksunluk duygusu, dini duygunun zayıflaması, kuşkunun ve materyalist fikirlerin ağır basması, siyasal sarsıntılar ve bunun ardından gelen felaketler."

İmparatorluk döneminde yazan Pinel'e göre, korku etkeni olan, dini özgürlük değil, tersine bir dinin büyük baskısıdır. Temelde, düşünce aynıdır: İntihara yol açan delilik, ahlaki nedenlerden ileri gelir. Ayrıca, "*L'Esprit des lois*'nın yazarının belirttiği ve onur ya da servetin kaybedilmesi gibi, en etkili nedenlerden bağımsız olan bir intihar eğilimi, hiçbir biçimde İngiltere'ye özgü bir hastalık değildir, hatta Fransa'da bu nadir olmaktan

23) Leuret, *Fragments psychologiques sur la folie*, Paris, 1834, s. 321.
24) Spurzheim, *Observations sur la folie*, Paris, 1818.

çok uzaktır"[25] diye yazar Pinel ve "sofuluğun yarattığı melankoli"den örnekler verir: "Bir misyoner, ateşli konuşmaları ve öbür dünya işkencelerinin tablosuyla saf bir bağcıyı öylesine korkutur ki, kendi payına sonsuz cehennem ateşleri düştüğüne inanan zavallı artık sadece ailesini kurtarmayı ve onları şehitlik statüsünden yararlandırmayı düşünür."[26] Önerilen tedavi, hastayı tecrit etme, dini nesnelerle temasını engellemektir.

XIX. yüzyılın ilk yarısında, intihar, şu ya da bu biçimde bir tür delilik gibi görülür. 1822'de, Fabret, onun "bir cinnet gibi görülmesi gerektiği"ni söyler. 1828'de, Regnault, bu görüşün "delilik konusunu işleyen bütün kitaplarda kural haline geldiği"ni yazar. 1840'ta, Debreyne, doktorların, intihar eğilimlerini "genel olarak" zihinsel bir bozukluk biçimi gibi gördüğünü saptar. 1845 yılında, Bourdin bu konuda çok nettir: İntihar "her zaman bir hastalık ve her zaman bir delilik eylemidir."

Akıl hastalığı kuramını yaratan, özellikle, Esquirol'ün Temmuz Monarşisi döneminde yazdığı kitaplarıdır. Bununla birlikte, onun bazen kendisiyle çeliştiği de görülür: "İnsan, yaşamına ancak cinnet halinde son verir ve intihar edenlerin hepsi akıl hastasıdır" diye yazar 1838'de, ertesi yıl ise, *Les Maladies mentales* [*Akıl hastalıkları*] ile ilgili kitabında, intihar kaygısına ahlaki nedenler yükler: "İnsan, dini inançlarla, ahlak kurallarıyla, düzen ve dengeli davranış alışkanlıklarıyla ruhunu güçlendirmediyse, yasalara uymayı, topluma karşı olan görevlerini yerine getirmeyi, yaşamın zorluklarına katlanmayı öğrenmeyip, türdeşlerini küçümsemeyi, yaratıcısını hor görmeyi, istek ve kaprislerinde, dahası buna benzer bütün şeylerde buyurgan olmayı öğrendiyse, birtakım acılar ya da sıkıntılar hissettiği anda, yaşamına kendi iradesiyle son vermeye başka herkesten daha yatkın olacaktır. İnsanın, tutkularını denetleyen ve davranışlarını yöneten bir otoriteye ihtiyacı vardır. Kendi zaaflarına teslim olan insan, önce umursamazlığa, sonra kuşkuya kapılır; ona cesaret verecek hiçbir şey yoktur; yaşamın acıları ve yüreğinin kaygıları karşısında silahsız kalır."

Dolayısıyla, hangi taraftan bakılırsa bakılsın, intihar, sessizlikle kuşatılması gereken bir tabudur. Tanrı'ya karşı suç, yerleşik değerlere saygısız bir zihnin ahlaki bozukluğu, akli gerilik, liberter anarşi, materyalizm ya da aşırı bir sofuluktan kaynaklanan can sıkıcı bir sorun, her halükârda aklın, bilincin ve toplumun bir hastalığı olan intihar, diğer büyük toplumsal yasaklarla birlikte bastırılır.

25) P. Pinel, *a.g.y.*, s. 146.
26) *A.g.y.*, s. 72.

Bu dönemde, neredeyse her yerde, amaçlar doğrultusunda yararlanılmaya çalışılan halk masalları da, kendilerine göre, istemli ölümün reddini ve onun uyandırdığı tiksintiyi gösterirler. Britanya'da, biri boynuna ip geçirdiğinde, onu bir daha boynundan çıkaramaz, çünkü şeytan onun omuzlarına çöker; intihar edenlerin ruhları sonsuza dek yerle gök arasında dolaşır; intihar edilen yerde böğürmeler duyulur; boğulmuş olanların ruhları yoldan geçenleri suya çeker; Grenoble yakınlarında, kendini asanlar hortlar ve yaşayanları ayaklarından çekip dua isterler; Creuse'de, intihar edenler ırmak yataklarındaki taşları sonsuza dek ters çevirmeye mahkûmdurlar; Polonya'da ise hortlak olup yaşayanları korkuturlar. Halk masalları her yerde intihar edenlerin çok olumsuz bir tablosunu verir.

O halde, XIX. yüzyıl, Rönesans'tan Aydınlanma Çağı'na dek geliştirilmiş düşüncelerin sonucunu önemli ölçüde yok etmiştir. Rönesans soruyu sormuştu: olmak ya da olmamak; XVII. yüzyıl, intiharın yerini tutacak şeyler geliştirerek soruyu bastırmaya çalışmış, XVIII. yüzyıl ise, nedenlerine göre, intiharların çeşitliliğini ortaya koyan tartışmayı başlatmıştı. XIX. yüzyılda, tartışma sona ermiştir: Olmak ya da olmamak, yakışıksız, yersiz, sevimsiz bir sorudur. O halde, sessizlik. İntihar hâlâ vardır kuşkusuz, istatistikler de bunu gösterir, ama nedenlerini açıklamaya çalışmak mümkün olsa da, onu haklı kılmak söz konusu değildir. İntihar, zihinsel, ahlaki, fiziksel ve toplumsal bir hastalıktır. Siyasal, dini ve ahlaki otoriteler hiç değilse bu konuda aynı görüştedir.

Zayıflık, korkaklık, delilik, sapkınlık: İntihar, XVI.-XVIII. yüzyılların en cesur düşünürlerinin telkin etmeye çalıştığı şeyden, insana özgü bir özgürlüğün ifadesinden başka her şeydir. Onlar Lucretia'nın, Cato ve Seneca'nın hayranlığa değer olabileceğini düşünmekle aptallık etmiştir. Böyle saçmalıklar artık geçerli değildir. Parantez kapanmıştır; XX. yüzyılın bilimleri bu tutumu tartışma konusu bile etmemiştir.

XIX. ve XX. yüzyıllarda, intiharın etrafını saran huzursuz sessizlikle çelişen, çok büyük ve özel bir edebiyat ortaya çıkar: binlerce yazı, makaleler, kolokyum bildirileri, kitaplar vs. Somut intiharlar hakkında konuşulamayınca, soyut intiharlardan bahsedilir: istemli ölümün hâlâ rahatsız ettiğinin göstergesi. Hamlet'in sorusu küllerinden doğmaya devam eder. İnsanbilimleri ve tıp, hem düşündürücü hem kaygılandırıcı olan bu davranışı açıklamaya çalışır. İntihar, dünyada hiçbir yasanın, hiçbir gücün yasaklayamadığı, herkesin başvurabileceği en son çare olarak korkutmaya devam eder.

TOPLUMBİLİM, PSİKANALİZ, TIP VE İNTİHAR

Bununla birlikte, intihara başvurma kararı, büyük kuramların bir asırdır sadece koşullarını aydınlatabildiği bir sır olarak kalır. 1897'de, Émile Durkheim, çağının istatistiklerine dayanan ve o günden beri çok eleştirilmiş olsalar da, sonuçları, dikkate değer bir açıklayıcı değere sahip olan, belgelerle desteklenmiş büyük toplumbilimsel çalışmasını yayımlar: *Le Suicide*. Ona göre, intiharın, her şeyden önce, onu üç kategoriye ayırmaya izin veren toplumsal nedenleri vardır: ailevi, dini ya da siyasi grubuyla pek iyi kaynaşamamış bireyleri ilgilendiren bencil intihar; bireyin kendisini grup için feda etmesini haklı kılacak biçimde kaynaşmış toplumları ilgilendiren özgeci intihar; temel ihtiyaçları artık karşılayamayan toplumsal mekanizmaların bozulmasına bağlı olan kuralsız intihar. Bu toplumbilimsel kuram, 1930'da, yalnızlığı her tip intiharın ortak noktası olarak gören *Les Causes du suicide* adlı kitabıyla, Maurice Halbwachs tarafından tamamlanır: "İntiharın tek nedeni, kesin ve çaresiz bir yalnızlık duygusudur."

1905'te, Sigmund Freud, ilk kez, intiharı saldırganlığın "ben"e yönelmesi olarak açıklar. Toplumsal baskı nedeniyle, insan, saldırganlığını gerçek nesnesine –şu ya da bu nefret edilen kişiye– gösteremezse, bu saldırganlık öznenin kendisine yönelir. Bununla birlikte, 1920 yılında, Freud, çok tartışılmış bir başka kuramı açıklar; buna göre, her insanda yaşama ve üreme içgüdüsünün, yani *libido*nun tam tersi olacak ve bazı durumlarda, kendini diğerlerine adama ve kendinden vazgeçme gibi ikame davranışlarıyla yüceltilmediği takdirde üstünlüğü ele geçirebilecek bir ölme içgüdüsü, *destrudo* vardır. Freud'un ilk kuramı, Flaubert'in, 1853 yılında Louise Colet'ye yazdığı şu cümleyle açıklanır: "Başkaları öldürülemeyince ölmek istenecektir ve her intihar belki de engellenmiş bir cinayettir." Bu bakış açısına göre, intihar oranı, dış şiddetin disiplin altına alındığı örgütlü toplumlarda artmaya yönelecek, dolayısıyla cinayet oranıyla ters orantılı olacaktır.

Üçüncü önemli açıklama, Jean Baechler'in, 1975 yılında, *Les Suicides*'inde belirttiği hem genetik hem psikolojik, bireyci açıklamadır. 1967'de, *The Social Meaning of Suicide*'te Jack Douglas'ın da ileri sürdüğü gibi, Baechler'e göre intihar, istatistiklere göre değil, bireysel durumlara göre değerlendirilmelidir. İntihar salt insana özgü ve bireysel bir davranıştır: Hayvan intiharları kadar intihar salgınları da birer masaldır. İnsan hem genetik hem de psikolojik nedenlerle kendini öldürür. Genetik kalıt, herkesi belli bir saldırganlık ve yaşamın zorluklarına adapte olma yeteneğiyle

donatır. Ayrıca, intihar oranının artmasına özellikle elverişli bazı durumlar vardır: toplumsal bir grupla bütünleşememe, suç ve ayıp sayılacak durumları çoğaltan ahlak yasasının aşırı kesinliği ve barış zamanları. Buna karşılık, dayanışmayı artıran ve yaşamak için bir neden sağlayan savaş zamanlarında, evli insanlarda ve özellikle çevresiyle iyice bütünleşmiş Katoliklerde intiharlar çok azdır. Tıp da bazı açıklayıcı veriler getirir. Şöyle ki, intihar araçlarının seçiminden öte, erkeklerdeki yüksek ölüm oranının, testosteronun, saldırganlık etkeni olan bu erkek hormonunun salgılanmasından ileri gelmesi muhtemeldir.

Artık birbirleriyle çelişmekten çok birbirlerini tamamlayan bütün bu açıklamalar, bu eylemin karmaşıklığını ortaya koyar. Kendi yaşamına son verme kararı –kuşkusuz sadece bilinçli intiharlardan bahsedersek–, çoğu iradeden bağımsız, birden fazla etkenin sonucudur. Bununla birlikte, son karar yine bireyin kararıdır. "Bir intihardan daha anlaşılması güç bir şey yoktur" diye yazar Henry de Montherlant, *Treizième César*'da. "Falan intiharın nedenlerini açıklamak istediğimde, saygısızlık ettiğim duygusuna kapılırım hep. Çünkü bunları bilen ve anlayabilecek durumda olan tek kişi intihar edendir. Bunları anlatabilecek durumda demiyorum; çünkü bunlar, çoğunlukla birden fazla, çözümlenemez ve bir üçüncü kişinin anlayamayacağı düzeydedir."

TARTIŞMANIN ZORUNLULUĞU

Bir üçüncü kişinin anlaması imkânsızsa, yargılaması daha da imkânsızdır. Bununla birlikte, eskiden olduğu gibi XX. yüzyılda da, hâlâ üstü kapalı bir kınama vardır. Tutarsızlıklar devam eder: Edebiyattaki intiharlara, yerlerinden ayrılmayı reddeden askerlerin kahramanca intiharlarına, işkence altında konuşmamak için siyanür yutan direnişçilerin intiharlarına hayranlık duyulurken, nedenleri yeterince soylu gibi görünmeyen yoksulların sıradan intiharları kınanır. Bununla birlikte, yüzyıl, Stefan Zweig'ten Henry de Montherlant'a, Roger Salengro'dan Pierre Bérégovoy'ya, Jan Palach'tan Cesare Pavese'ye, Arthur Koestler ve karısından Bruno Bettelheim'a, Marilyn Monroe'dan Jean Seberg'e, Patrick Dewaere'den Achille Zavatta'ya, Romain Gary'den Yves Laurent'a, Mike Brandt'tan Dalida'ya, Jean-Louis Bory'den Yukio Mişima'ya, Max Linder'den Mayakovski ve daha pek çok kişiye, yaşamdan ayrılışları saygınlıkla karşılanan ünlü kişilerin, modern Cato ve Seneca'ların intiharlarıyla

doludur. Odile Odoul'un, 13 Mart 1990'da Bruno Bettelheim'in ölümü hakkında yazdığı gibi, hepsinde söz konusu olan saygıya değer bir özgürlük eylemidir: "İntihar etmekte haklıydı belki de, çünkü yaşlılık ve fiziksel zayıflık yüzünden özgür düşünme yeteneğini kaybetmişti. [...] Söz konusu olan, bir umutsuzluk eyleminden çok, yaşam öğelerinin sonuna varma cesaretidir."[27]

Burada, Montaigne, Donne, Lipsius, Hume, D'Holbach ve Rousseau'nun, Rönesans'tan Aydınlanma Çağı'na dek, çeşit çeşit intihar olduğunu ve bu eylemin yüce bir anlamı da olabileceğini göstermeye çalışmış olan herkesin ifadeleriyle yeniden karşılaşırız. XIX. yüzyılın başından beri bastırılmış olan tartışma, bu büyük örnekler aracılığıyla yeniden başlar ve ötanazi sorunuyla birlikte yeni bir boyut kazanır. Bunlar, es geçilemeyecek ya da bastırılamayacak kadar temel sorunlardır. Toplum, intihar ve ötanazi tartışmasından da, genetik manipülasyonlar tartışmasından da artık kaçmayacaktır, çünkü söz konusu olan, onun geleceğidir.

Kuşkusuz, intihara teşviki cezalandıran 31 Aralık 1987 tarihli yasanın kabulünün de gösterdiği gibi, yasa koyucular bunu anlamamış gibi görünür. Bu yasanın kabulünü açıklayan gerekçenin, yani haklı ya da haksız biçimde, intihara teşvik gibi görülmüş *Suicide, mode d'emploi* [*İntihar, kullanım kılavuzu*] broşürünün yayımlanmasının ötesinde, asıl açıklayıcı olan, tartışmanın genel eğilimidir. Bu yasayı hazırlamış olan parlamenterlere göre, gerçekte, "intihar adaylarının patolojinin alanına girdiği tıbbi açıdan kanıtlanmıştır",[28] bununla birlikte, yukarıda verdiğimiz intihar edenler listesine bakılırsa, bu çok abartılı bir yorumdur. Ayrıca yasa koyucular, aynı sayfada ekonomik bunalımın gençlerde intiharı artıran bir etken olduğunu ileri sürerek (bu da deliliğin değil, toplumsal ve ekonomik koşulların belirleyici nedenler olduğu anlamına gelir) kendisiyle çelişir.

Kısacası, XVIII. yüzyılda olduğu gibi bugün de sorumlular intihar sorunu konusunda sessiz kalırlar. 31 Aralık 1987 yasası, her şeyden önce caydırıcı niteliktedir: bir dava korkusuyla (ama pek olası olmayan bir dava, çünkü bu örtbas edilmek istenen konu için bir reklam fırsatı olacaktır), istemli ölümle ilgili düşüncelerin özgür ifadesini engellemek. "Böylece, sonu hiçbir zaman belli olmayan bir dava korkusuyla, intihar sonunda bir tabu haline gelebilecektir"[29] diye yazar 1990'da Danielle

27) O. Odoul, "Bruno Bettelheim öldü", *Agora : Autour du suicide*, Haziran 1990, s. 89.
28) Rapport Dailly, doktor Sénat, 1982-1983, sayı 359, s. 9.
29) D. Mayer, "İntihar hangi açıdan hukuku ilgilendirir?", *Agora*, Haziran 1990, s. 29-36.

Mayer, 1987 yasasının esas gerekçeleri ve sonuçlarını çözümleyen bir makalesinde. "İntihar eden, toplumun neşesini kaçıran bir densizdir"[30] diye saptar F. Zenati de, çünkü toplumsal dengeyi altüst eder ve kendini suçlu hisseden ya da en azından suçlandığını hisseden toplumun kendine olan güvenini sarsar. "Şu halde," diye bağlar Danielle Mayer, "sonuçlarıyla olduğu kadar anlamıyla da intihar toplum düzenini bozar ve toplum, ona karşı dikkatli olmasaydı eğer, onunla –neredeyse içgüdüsel olarak– en sevdiği kendini koruma aracı olan cezalandırma hakkının çok geniş bir kullanımıyla savaşmak isteyebilirdi."[31]

XVI.-XVIII. yüzyıl Avrupa bilinç bunalımları vesilesiyle, bazı düşünürlerin ortaya koyduğu sorun da tam olarak budur. Montaigne'den Hume'a, onlar, "olmak ya da olmamak" sorusundan kaçılamayacağını göstermemiş midir? Çünkü bu, gerçekten insanca ve onurlu olan her yaşamın temel sorusudur. İntihara sürüklemek bir yana, bu soru, insan zihnini yaşamın derin anlamını araştırmaya iter. Bunun sonunda bir anlamsızlık duygusu da ortaya çıkabilir tabii. Ama insanın büyüklüğü biraz da bu riskte değil midir? Ayrıca yaşamın anlamsızlığı kabul de edilebilir: "Ben anlamsızlıktan üç sonuç çıkarıyorum, isyanım, özgürlüğüm ve tutkum" diye yazar Albert Camus. "Sadece bir bilinç oyunuyla, ben ölüme davet olan şeyi bir yaşam kuralına dönüştürüyorum ve intiharı reddediyorum."

XVI.-XVIII. yüzyıllar, insanın özgürlüğü sorununu ortaya atan tartışmayı başlatmıştır. XIX. ve XX. yüzyıllar, tartışmayı bastırır ve aynı zamanda, temel özgürlüğü de kısıtlayıp doğaüstü ve ideolojik nedenlerle açıkladığı yaşama zorunluluğunu kabul ettirir. Bütün bu nedenlerin geri tepmesi, Aydınlanma Çağı'nın sonunda yarıda kesilmiş tartışmaya yeniden başlanmasına izin verecektir.

SONUÇ

Düşünce tarihi, "biliyorum" ile "ne biliyorum?" sorusunun birbirini izlemesiyle oluşur. Denge ve istikrar evrelerinde, akıl yanıtları araştırır; bunalım evrelerinde ise sorular sorar. Gerçeğin ardında koşan insan aklı, kesinliklerden kuşkuya, yani yeni ve yanıltıcı kesinlikler etkenine geçer. Bu

30) F. Zenati, "İntihara teşviki cezalandırmayı amaçlayan 31 Aralık 1987 yasasının yorumu", *Revue trimestrielle de droit civil*, 1988, s. 427.

31) D. Mayer, *a.g.y.*, s. 35.

kesinlikler yatıştırıcıysa, kuşkular uyarıcıdır. Almaşma çok sıkı olmamakla birlikte kavga süreklidir. Bilinç bunalımı dönemlerinde, kuşkuların düzeyi, soruları bastırmak için güç kullanan ve direnen kesinlikleri sarsmayı başarır. Çünkü sorumlular, dini ve siyasi yöneticiler kuşkuya düşmandır. Yönetmek öngörmektir, ama aynı zamanda da bilmektir. Kuşkularla değil, kesinliklerle yönetilir. Aksi takdirde toplumsal yaşam nasıl disiplin altına alınabilirdi? Özellikle de, hayatta kalmak zorunda olduğundan emin bile olmayan insanlar nasıl yönetilirdi? Keyfine göre çekip gitme özgürlüğüne sahip uyruklara ve yurttaşlara nasıl söz geçirilirdi? İçlerinden bazıları, ölümü yaşama tercih ederek, her gün güvensizliğini ve umutsuzluğunu ortaya koyarsa, diğerlerine nasıl güven verilebilirdi?

Bununla birlikte, derin bunalımların etkisiyle, geleneksel değerler tartışma konusu edildiğinde, herkesin kendi yaşamı konusundaki özgürlüğü sorunu yeniden ortaya atılır. Hıristiyanlığın zaferi ve Ortaçağ Hıristiyan aleminin kuruluşundan beri ilk kez, Rönesans'la birlikte olan şey budur. Hamlet'in sorusu, modernitenin doğuşundan ileri gelen kaygıyı dile getirir.

Bu sorunun tekrar sorulması için, yeni Avrupa bilinç bunalımını, yerleşmiş değerlerin yeniden altüst edildiği çağdaş dönemi beklemek gerekir. Anlamsızlığın filozofları, kuşkusuz kendilerini bu konu üzerinde düşünmek zorunda hissetmiş ve tuhaf bir biçimde istemli ölümün sunduğu çözüm yolunu reddetmiştir. Jean-Paul Sartre onu her tür özgürlükten vazgeçme, Karl Jaspers de "yaşamı hiçe sayan kesin eylem" olarak nitelendirir. Albert Camus de intiharı reddeder. Bugünün aydınları konuya XVIII. yüzyıldan daha az ilgi gösterse de, istatistiklerin zorlamasıyla tartışma yeniden başlamıştır. Çünkü ilke ve ideolojilerin yıkılması gitgide daha fazla insanı umutsuzluğa itmektedir. Yılda 12.000 "başarılı" intiharı ve 120.000 başarısız girişimiyle, Fransa münferit bir vaka değildir. Burada intihar, trafik kazalarından daha fazla insan öldürür: Her elli dakikada bir ölü ve bu rakam sürekli artış halindedir.

Siyasi ve dini sorumlular, 31 Aralık 1987 yasasına uygun biçimde, her zamanki gibi susmayı tercih ederler. Tepkileri asırlardır değişmemiştir; intiharın, üyelerinin mutluluğunu sağlayamadığı için eleştirilen toplumsal düzene karşı yöneltilmiş bir suçlama olduğunu düşünürler. Tartışmaya, Hume'un, Rousseau'nun ve Kant'ın bıraktığı yerden devam edilir.

Rönesans'la Aydınlanma Çağı arasında uzanan dönem, istemli ölümün aynı zamanda "sınıfsal" bir olay olduğunu da göstermiştir. Sınırlı sayıda bireyi ilgilendiren seçkin intiharları, modanın etkilerine maruz

kalan sözleşmelere ve bir ritüele tabidir. Burada kesici bir silah ya da tabancayla (moda araçlar) ve soylu nedenlerle (onur, borç, aşk) intihar edilir. Ayrıca bu intiharlar, bağışlayıcı otoriteler tarafından hoş görülür, çünkü bunlar toplumsal düzeni tartışma konusu etmezler. İntihar eden aristokratların cesetlerinin cezalandırıldığı ve mallarına el konulduğu nadiren görülür. Aydınlara gelince, onlar intihardan bahsederler, ama onun serbest olmasını savunanlar da dahil, ona çok az başvururlar. Felsefi intiharlar çok azdır, bu da istemli ölüm konusunda özgür tartışmanın, bazı dini yaşam biçimleri gibi oyalayıcı ve bilinçaltındaki güdüleri iyiye yönlendirici bir rol oynayabildiğini gösterir.

Halk sınıfında, intihar nedenleri Eski Rejim döneminde önemli ölçüde sabittir. XVIII. yüzyılda, çağdaşların izlenimleri, anı yazarlarının öyküleri, İngiliz basınının makaleleri ve birtakım adli belgeler, yetersiz ve çoğu zaman taraf tutan kaynaklardır, ama birkaç istisna dışında, intihar oranının nispeten sabit kaldığını ve olayların büyük çoğunluğunun fiziksel, manevi, duygusal acının aşırılığına bağlı olduğunu saptamaya izin verirler.

Bu bayağı ve sıradan intiharlara verilen cezalar, daha önce de anlattığımız gibi korkunçtur: Ceset kalbur üstünde sürüklenir, ayaklarından asılır, yakılır ya da çöplüğe atılır; ya da İngiltere'de, göğsüne bir kazık saplanarak bir anayolun altına gömülür; cehennem kesindir ve mallar müsadere edilir. XVI. yüzyıl ile XVIII. yüzyıl arasında, bu adli vahşete karşı düşmanlık büyür. İntihar kahramanca ve övgüye değer bir davranış gibi görülmese de, kırsal toplum, herkesin önünde yapılan bu eylemlerin, içlerinden birinin hatası yüzünden bütün aileyi lekelemesine, mal müsaderelerinin hiçbir suçu olmayan mirasçıları sefalete düşürmesine karşı çıkar. Rönesans'tan itibaren gelişen bireycilik, ahlaki sorumlulukların kişiselleşmesine ve toplu cezaların reddedilmesine önemli ölçüde katkıda bulunur.

Neredeyse her zaman kendini asma ya da suda boğulma yoluyla gerçekleşen halk intiharı, ailevi bir utanç olarak kalır ve sürekli olarak ona kaza süsü vermeye ya da onu deliliğe atfetmeye çalışılır. Bununla birlikte, XVIII. yüzyılda seçkinlerin intiharla ilgili tartışmaları, otoriteleri, intiharı daha sakınımlı ve daha ölçülü biçimde cezalandırmaya iter. Köy papazı, aile ve sivil otorite arasında böylece, intiharı gizlemek amacıyla, yavaş yavaş bir fikir birliği oluşur, çünkü olayın gizli tutulmasında hepsinin bir çıkarı vardır; bu da intiharın bir tabu haline gelmesine katkıda bulunur.

XVI. yüzyılda doğan ve XVIII. yüzyıla dek büyüyen intihar tartışması, otoriteleri zor durumda bırakır ve kolektif bilinci rahatsız eden bu sorun hakkında konuşulmamasını sağlamak amacıyla baskıyı azaltmaya iter. Filozoflar, intiharın suç sayılmamasını, bir kısmı da, bazı istemli ölümlerin saygınlığı ve soyluluğunun tanınmasını ister. İntiharın suç sayılmaması sağlanır, ama kolektif anlayışta, buna kınayıcı bir sessizlik eşlik eder. Olmak ya da olmamak: Soru, kuşkusuz cezalandırılmadan sorulamayacak kadar rahatsız edicidir. En gözü pek hümanistler ve filozoflar bile bu konudaki düşüncesini açıklamakta tereddüt etmiştir.

İstemli ölüm düşüncesinde ayrıcalıklı bir dönem söz konusu olduğu için, biz çalışmamızda XVI.-XVIII. yüzyılları esas aldık. İnsanbilimlerinde olağanüstü bir gelişmeye tanık olmuş ve çok geniş istatistiklere dayanan XIX. ve XX. yüzyıllar, kuşkusuz ayrı bir cildi hak eder. Bununla birlikte, sayısız toplumbilimsel kitaba rağmen, sorunun, anlayış düzleminde, Aydınlanmacı filozoflardan bu yana gerçekten ilerleme kaydettiğini söyleyemeyiz. İstatistiksel olarak, bugün intihar konusunda bütün bilgilere sahibiz, ancak temel sorun pek değişmedi, yaşamanın, ne pahasına olursa olsun ölümden daha iyi olduğu üstü kapalı biçimde bir gerçeklik olarak kabul edildiği sürece de değişmeyecek.

Yok olmanın ağzı açık ve içi karanlık deliği hem isyan ettirir hem korkutur; bu deliğe kendi isteğiyle atılanlar birer delidir. Ancak bu toplu ve bireysel reddedişin nedeni, herkesin, kaçınılmaz biçimde kendi yazgısı olacağını bildiği bir sonu düşünmenin yarattığı korku değil midir?

Aşırı ve dinmez acıların bile pozitif bir değeri olduğunu ileri sürmekte inat eden ahlaki otoriteler ile denetimi kaybetmekten korkan siyasi otoritelerin baskılarına rağmen, günümüzde sorun, ötanazi denen uç durumla yeniden ortaya çıkar. Dayanılmaz acılarla insanlıktan çıkmış binlerce kişi sırf bu nedenlerle yaşamaya mahkûm edilir. Değerlerin, tanık olduğumuz o zor değişimi içinde, yaşam-etiği üzerinde yoğunlaşan tartışmaların, bir ölüm-etiğini de göz önünde bulundurması gerekmez miydi?

Kaynakça

İntihar alanında tarihsel araştırma bir süredir önemli gelişmeler kaydetmiş olsa da, sadece bu alana ayrılmış yapıtlar hâlâ sınırlı sayıdadır ve belgelerin önemli bir bölümü, ölüm, ceza hukuku, psikoloji, tıp, psikiyatri, sosyoloji, edebiyat, tanıbilim, nüfusbilim üzerine yazılmış ve kuşkusuz bizim burada sıralayamayacağımız çok sayıda yapıt içine dağılmış durumdadır.

Dolayısıyla biz burada, ölüm üzerine yazılmış daha genel yapıtları bir kenara bırakıp, sadece intihar üzerine yazılmış belli başlı genel yapıtlara, Antikçağ ve Ortaçağ'daki intihar uygulamasıyla ilgili önemli tarihsel araştırmalara ve tümüyle XVI.-XVIII. yüzyıl intiharlarına adanmış çalışmalara yer vereceğiz.

İntihar Üzerine Yazılmış Genel Yapıtlar

Bildiğimiz kadarıyla, XIX. yüzyıldan itibaren bu konuyla ilgili 5.000'den fazla makale, sosyoloji, psikoloji ve tıp kitabı yayımlanmıştır. Ama biz burada sadece klasikleri vereceğiz.

"Autour du suicide", *Agora*, Haziran 1990.
J. BAECHLER, *Les Suicides*, Paris, 1975.
A. BAYET, *Le Suicide et la morale*, Paris, 1975.
R. CAVAN, *Suicide*, Chicago, 1928.
D. DAUBE, "The Linguistics of Suicide", *Philosophy and Public Affairs*, 1972.
E. DURKHEIM, *Le Suicide*, Paris, 1897.
H. FEDDEN, *Suicide, a Social and Historicad Study*, Londra, 1938.
M.-A. FRISON-ROCHE, *Le Suicide*, Paris, 1994.
R. JACCARD ve M. THEVOZ, *Manifeste pour une mort douce*, Paris, 1992.
P. MORON, *Le Suicide*, Paris, 1975.
J. O'DEA, *Suicide, Studies on its Philosophy, Causes and Prevention*, New York, 1882.
L'Histoire'ın dosyası, *Le Suicide*, sayı 189, Haziran 1995.

Antikçağ ve Ortaçağ'da İntihar Uygulamasıyla İlgili Tarihsel Yapıtlar

F. BOURQUELOT, "Ortaçağ'da istemli ölüm konusundaki düşünce ve yasalar üzerine araştırmalar", *Bibliothèque de l'Ecole des chartes*, 1841-1842, III.
F. DABADIE, *Les Suicides célèbres*, Paris, 1859.
M. DELCOURT, "Antik Yunan'da intikam amaçlı intihar", *Revue d'histoire des religions*, 1939, CXIX.
M. D. FABER, *Suicide in Greek Tragedy*, New York, 1970.
G. GARRISON, *Le Suicide dans l'Antiquité et dans les Temps modernes*, Paris, 1885.
Y. GRISÉ, *Le Suicide dans la Rome antique*, Paris, 1982.
J. KANY, *Le Suicide politique à Rome et en paritculier chez Tacite*, doktora tezi, Reims, 1970.
M.-N. LEFAY-TOURY, *La Tentative de suicide dans les romans français du XIIe siècle*, Paris, 1979.
A. LEGOYT, *Le Suicide ancien et moderne*, Paris, 1881.
A. MURRAY, Ortaçağ'daki intihar uygulaması konusunda hazırlanmakta olan yapıt, Oxford University Press.
J. M. RIST, "İntihar", *Stoic Philosophy* içinde, Cambridge, 1969.
ROMI, *Suicides passionnés, historiques, bizarres, littéraires*, Paris, 1964.
J.-C. SCHMITT, "Ortaçağ'da intihar", *Annales ESC*, Ocak-Şubat 1976.
S. WENZEL, *The Sin of Sloth. Acedia in Medieval Thought and Literature*, Chapel Hill, 1967.

R. WILIE, "Views on Suicide and Freedom in Stoïc Philosophy and some Related Contemporary Points of View", *Prudentia*, Mayıs 1973, V.

Tümüyle XVI.-XVIII. Yüzyıllardaki İntihara Adanmış Yapıtlar

G. BARREAU, *Les Suicides en Bretagne au XVIIIe siècle*, yüksek lisans tezi, Rennes Üniversitesi, 1971.

R. BARTEL, "Suicide in Eighteenth Century England: the Myth of a Reputation", *Huntington Library Quarterly*, 1960, XXXII.

T. L. BEAUCHAMP, "An Analysis on Hume's "On Suicide"", *Review of Metaphysics*, 1976-1977, XXX.

G.-L. DE BELLEFONT, "Ölüm arzusu", *Les Œuvres spirituelles de Madame de Bellefont* içinde, Paris, 1688.

R. BURTON, *The Anatomy of Melancholy*, Londra, 1946, 3 cilt.

R. COBB, *Death in Paris*, Oxford, 1978. Fra. çev.: *La mort est dans Paris. Enquête sur le suicide, le meurtre et autres morts subites à Paris au lendemain de la Terreur*, Paris, 1985.

L. CROCKER, "The Discussion of Suicide in the Eighteenth Century", *Journal of the History of Ideas*, sayı 1, 1952, XIII.

H. DAFFNER, "Der Selbstmord bei Shakespeare", *Shakespeare Jahrbuch*, 1928.

W. DENNY, *Pelicanicidium: or the Christian Adviser against Self-Murder*, Londra, 1652.

J. DONNE, *Biathanatos*, M. Rudick ve M.P. Battin, New York, 1982.

DUMAS, *Traité du suicide ou Du meurtre volontaire de soi-même*, Amsterdam, 1773.

J. DUVERGIER DE HAURANNE, *Question royale*, Paris, 1609.

Encyclopédie méthodique, 1787 basımı, Paris-Liège, VII. cilt, *Jurisprudence* cildi, "intihar" maddesi.

C. FLEMING, *A Dissertation upon the Unnatural Crime of Self-Murder*, Londra, 1773.

G. GARRISSON, *Le Suicide en droit romain et en droit français*, Toulouse, 1883.

L. HAEBERLI, "XVIII. yüzyıl Cenevre'sinde intihar", *Pour une histoire quantitative*, Cenevre, 1975.

P. E. H. HAIR, "A Note on the Incidence of Tudor Suicide", *Local Population Studies*, 1970.

HENLEY, *Cato Condemned, or the Cause and History of Self-Murder*, Londra, 1730.
J. HERRIES, *An Address on Suicide*, Londra, 1776.
P.-L. HIGONNET, "Duygusal intihardan siyasi intihara", *La Révolution et la mort* içinde, Toulouse, 1991.
D. HUME, *Essays on Suicide and the Immortality of the Soul*, J.V. Price, "Key Textes" koleksiyonu, Bristol, 1992.
H.I. KUSHNER, *Self-Destruction and the Promised Land*, New Brunswick, 1989.
C. LEECH, "Elizabethan ve Jacobean tragedyada düğümün intiharla çözülmesi", *Le Théâtre tragique*, Paris, 1962.
M. MACDONALD ve T. MURPHY, *Sleepless Souls. Suicide in Early Modern England*, Oxford, 1990.
MÉRIAN, "Ölümden korkma, ölümü küçümseme ve intihar üzerine", *Histoire de l'Académie royale des sciences et belles-lettres, 1763*, Berlin, 1770.
G. MINOIS, "İntihar sorunu ve tarihçi", *L'Histoire*, sayı 189, Haziran 1995.
C. MOORE, *Full Inquiry into Suicide*, Londra, 1790.
B. PAULIN, *Du couteau à la plume. Le suicide dans la littérature anglaise de la Renaissance*, Lyon, 1977.
T. PHILIPOT, *Self-Homicide-Murder*, Londra, 1674.
J. PRINCE, *Self-Murder Asserted to be a Very Heinous Crime*, Londra, 1709.
A Sad and Dreadful Account of the Self-Murther of Robert Long, alias Baker, Londra, 1685.
M. SCHÄR, *Seelennöte der Untertanen: Selbstmord, Melancholie und Religion im Alter Zürich, 1500-1800*, Zürih, 1985.
J. SENA, *The English Malady: the Idea of Melancholy from 1700 to 1760*, Princeton, 1967.
S. SNYDERS, "The Left Hand of God: Despair in Medieval and Renaissance Tradition", *Studies in the Renaissance*, 1965, VII.
S. E. SPROTT, *The English Debate on Suicide from Donne to Hume*, Lasalle, 1961.
MADAME DE STAËL, *Réflexions sur le suicide*, *Œuvres complètes* içinde, Firmin-Didot, Paris, 1861.
S. J. STEVENSON, "The Rise of Suicide Verdicts in South-East England: the Legal Process", *Continuity and Change*, 1987, II.
J. SYM, *Life's Preservative*, Londra, 1637.
I. WATTS, *A Defense against the Temptation of Self-Murder*, Londra, 1726.
W. WITHERS, *Some Thoughts concerning Suicide, or Self-Killing*, Londra, 1711.
R. WYMER, *Suicide and Despoir in Jacobean Drama*, Londra, 1986.
M. ZELL, "Suicide in Pre-Industrial England", *Social History*, 1986, XI.

İNTİHARIN TARİHİ

Georges Minois

Türkçesi: Nermin Acar

İradi ölüm her zaman için toplumların genel kabulleri ve yerleşmiş prensipleriyle çatışagelmiştir. Ortaçağ, intiharı Tanrı'ya karşı işlenebilecek suçların en korkuncu olarak görür ve mahkûm eder. Ancak zamanla daha özgürlükçü düşüncelerin boy vermesi intihara dönük önyargıları gözden geçirmenin yolunu açar. Montaigne ve Bacon gibi düşünürlerin liberter çıkışlarının yanında, Hamlet'in Modernite'nin şafağında çınlayan bildik tiradı da intihar konusundaki düşünüş biçimlerinin farklı yollarda evrilmesini sağlar. Almanya'da Werther gençliğinin intihar yoluyla yok olması gibi olgular ise intiharın bireysel özelliklerini bir çağın ve toplumun ruhuna mal edecek kadar çarpıcı ve kapsayıcı bir örnektir. Konuyu tarihsel ve toplumsal bir derinlik içinde izleyen Fransız tarihçi Minois, intiharın bireysel kökenlerini bu olgunun tarih sahnesinde doğurduğu sosyolojik sonuçlarla bütünlük içinde çözümlüyor.

sosyoloji

tarih, kültür sosyolojisi